

Ulus-Devletin Küreselleşme Karşısındaki Genel Durumu
General Situation of the National-State Against Globalisation
Abdulahap AKINCI, Hilal ALPTÜRK

Sâmânîlerin Yıkılış Dönemi Vezirleri
The Sâmânîs Viziers in the Collapse Period
Abdullah DUMAN

An Analysis of the Structure of Higher Education:
An Example of the II. Abdulhamit
Yükseköğretim Yapısının Bir Tahlihi: II. Abdulhamit Örneği
Alev DURAN

Liszt ve Senfonik Şiir: Mazeppa'ya Analitik Bakış
Liszt And Symphonic Poem: An Analytical Approach to Mazeppa
Selin OYAN

Daire Formu ve Günümüz Seramik Sanatına Yansımaları
Reflections of the Circle Form in Ceramic Art
Yasemin TANRIVERDİ

Afrasyab Duvar Resimlerinde Türk Gruplarının Yer Alış Biçimi
The Formation of Turkish Groups in Afrasyab Wall Paintings
Halit YABALAK, Mehmet SAĞ

Anadolu'da Bilezik Serüveninin Geleneksel Türk El Sanatları
Açısından Önemi: Osmanlı Döneminden Bir Grup Örneği
*The Significance of the Bracelet Adventure in Anatolia in Terms
of the Traditional Turkish Handicrafts: A Group of Samples From
the Ottoman Period*
Ercan ÇALIŞ, Ahmet ERK

Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi ve
Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları
*Investigation of Posters That Changed With Technology and
Interactive Poster Applications in Public Screens*
Begüm EKEN

Behiç Ak'ın "Gülümseten Öyküler" Dizindeki Hikâye
Kitaplarının Kalıplaşmış Söz Varlığı Açısından İncelenmesi
*Analysis of Behiç Ak's Story Books in "Gülümseten Öyküler"
Series in Terms of Stereotyped Vocabulary*
Mehmet UZ, Mehmet Fatih ÖZCAN

Analyse Psychologique De La Vie De Delphine Dans L'oeuvre
Intitulee "Moi Delphine, 13 Ans" De Brigitte Peskine
*Brigitte Peskine'nin "Ben Delphine, 13 Yaşındayım"
Adlı Eserinde Delphine'nin Yaşamının Psikolojik Analizi*
*Psychological Analysis of the Life of Delphine in Brigitte
Peskine's Works Named "I Delphine I'am 13 Years Old"*
Saruhan KARAMAN, Halil AYTEKİN

Arap Edebiyatında Şiire Âyet ve Hadisle Başlama
Denemeleri -Emced Muhammed Sa'îd Örneği-
*Essays of Starting Poetry With Verse And Hadith in
Arabic Literature -Example of Emced Muhammed
Sa'îd-*
Mehmet Şirin ALADAĞ

Yerel Paydaşların Cittaslow Şehir Ağına Yönelik Algı ve
Tutumlarına İlişkin Bir Araştırma: Ahlat Cittaslow Şehir
Örneği
*A Study on the Perceptions and Attitudes of Local
Stakeholders on the Cittaslow City Network: The Case
of Ahlat Cittaslow City*
Adnan ALKAN

Kent Kimliği Oluşmasında Üniversite Öğrencileri-Yerel
Halk İlişkisi: Balıkesir Üniversitesi/Kenti Örneği
*The Relationship Between University Students and
Public in the Establishment of Urban Identity: The Case
of Balıkesir University/City*
Arzu ALEVKAYALI, Alper UZUN

İşletme Yöneticilerinin Lojistik Maliyetlere Bakış
Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Uygulama
*Application of Evaluation For Business Managers'
Opinions on Logistics Costs*
Nilgün KAYALI, Ayşe NECEF YERELİ, Gökay ONUR

Entegre Raporlama Kavramı ve Entegre Raporlamanın
Türkiye'deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma
*A Research on the Concept of Integrated Reporting and
the Application Examples of Integrated Reporting in
Turkey*
Aybüke ŞİMŞEK, Burak TERİM

Tedarik Zinciri Bilgi Yönetiminin Tedarik Zinciri
Performansı Üzerindeki Etkisinde Tedarikçi
Entegrasyonunun Aracı Rolü
*The Mediating Effect of Supplier Integration on the
Effect of Supply Chain Information Management on
Supply Chain Performance*
Bülent YILDIZ, Behzat SAYIN

Arap Edebiyatında Edebi Bir Tür Olarak Destan
The Epic As a Literary Genre in Arabic Literature
İbrahim USTA

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Genel Beslenme
Alışkanlıkları
General Nutrition Habits of Science Teachers
**Aslı GÖRGÜLÜ ARI
Kevser ARSLAN**

SBED

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute

Sayı/Issue: 47
Yıl/Year: 2020

47

ISSN: 1302-6879

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl University

SBED

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute

2020

Uluslararası
Hakemli Dergi
International
Refereed journal

Sayı/Issue: 47
Yıl/Year: 2020

47

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
the Journal of Social Sciences Enstitute

ISSN: 1302-6879

Yıl/Year: 2020 Sayı/Issue: 47

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
uluslararası hakemli bir dergidir.

Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Enstitute
is an international refereed journal.

Kapsam / Scope: Sosyal Bilimler / Social Sciences

Periyot / Period: Yılda dört kez (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır. / The journal publishes four issues in a year (March, June, September, December).

Yayın Dili / Publication Language: Türkçe, İngilizce, Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca ve Rusça / Turkish, English, Arabic, Persian, German, French and Russian.

Hakem Kurulu | Referee Board

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute
It uses a double-sided blind referee system in which at least two referees serve.

İndeksler / Indexes

MLA (Modern Language Association), SIS (Scientific Indexing Services), MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals), DRJI (Directory of Research Journals Indexing), ROOTINDEXING (Journal Abstracting and Indexing Service), JOURNAL FACTOR, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), TEİ (Türk Eğitim İndeksi), İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi), SOBİAD (Sosyal Bilimler Atif Dizini)

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır.
The articles in the journal were scanned with iThenticate program.

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yayıncı | Publisher

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences

Sahibi | Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına |
On Behalf of Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences
Doç. Dr./Assoc. Prof. Bekir KOÇLAR

Editörler | Editors

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Doç. Dr./ Assoc. Prof. Tahir ZORKUL (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Arş. Gör./Res. Assist. Kemal TEMİZER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Arş. Gör./Res. Assist. Yunus ÖZDURĞUN (Siirt Üniversitesi/University)

Tercüme ve Dil Editörleri | Translation and Language Editors

İngilizce Dil Editörleri | English Language Editors

Doç. Dr./Assoc. Prof. Aydın GÖRMEZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Zeki EDİS (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Fransızca Dil Editörü | French Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Mustafa SOLMAZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Almanca Dil Editörü | German Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Süleyman ERATALAY (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Rusça Dil Editörü | Russian Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Nükhet ELTUT KALENDER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Arapça Dil Editörü | Arabic Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Üyesi Ramazan ÖZMEN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Farsça Dil Editörü | Persian Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Soner İŞİMTEKİN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr./Prof. Abed Elrahim Azzam Mohammad MARASHDEH	Jadara Üniversitesi/Jadara University, Ürdün/Jordan
Prof. Dr./Prof. Alfina SİBGATULLİNA	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Prof. Dr./Prof. Ali J. Al-ALLAQ	Al-Ain Üniversitesi/University Birleşik Arap Emirlikleri/United Arab Emirates
Prof. Dr./Prof. Faruq MAWAŞİ	Al Qasimi Akademisi/Academy, Filistin/Palestine
Prof. Dr./Prof. Ivan BALTA	Osijek Üniversitesi/ University of Osijek, Hırvatistan/Croatia
Prof. Dr./Prof. Hasan ÇİÇEK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Medhat Saad Mohamed ELGAYAAR	Zagazig Üniversitesi/University, Mısır/Egypt
Prof. Dr./Prof. Kemal YAKUT	Anadolu Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Mehmet Şirin ÇIKAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Munjid Mustafa BAHJAT	Uluslararası İslam Üniversitesi/International Islamic University, Malezya/Malaysia
Prof. Dr./Prof. Nimetullah HAFİZ	Balkan Tarihi Araştırmaları Merkezi/Center of Balkan History Research, Kosova/Kosovo
Prof. Dr./Prof. Öztürk EMİROĞLU	Varşova Yunus Emre Enstitüsü/Warsaw Yunus Emre Institute, Polonya/Poland
Prof. Dr./Prof. Recai KARAHAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Salim CÖHCE	İnönü Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Sami Alı JABBAR	Basra Üniversitesi/University, Irak/Iraq
Prof. Dr./Prof. Serbo RASTODER	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro
Prof. Dr./Prof. Süleyman Turduyevič KAYİPOV	Sincan Pedagoji Üniversitesi/Xinjiang Pedagogical University, Çin/China
Prof. Dr./Prof. M. Salih ARI	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Yakup CİVELEK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Abdullah DUMAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Bekir KOÇLAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Recep DEMİR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tahir ZORKUL	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tamer BALCI	Tektaş Üniversitesi/The University of Texas, ABD/USA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Vitaliy POZNAHİREV	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Doç. Dr./Assoc. Prof. Veysi SEVİNÇLİ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Abdurrahman ÇALIK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Dr. Salih Ahmad ABDULVEHAB	Ezher Üniversitesi/University, Mısır/Egypt

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr./Prof. Abdulmenaf TURAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Alfina SİBGATULLİNA	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Prof. Dr./Prof. Ali Fuat DOĞU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Azmi SÜSLÜ	Emekli Öğretim Üyesi/Emeritus Academician, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Bayram KODAMAN	Emekli Öğretim Üyesi/Emeritus Academician, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Cesur PEHLEVAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Hasan BABACAN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Ivan BALTA	Osijek Üniversitesi/University of Osijek, Hırvatistan/Croatia
Prof. Dr./Prof. Mehmet AYĞÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Metin AYIŞIĞI	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Necdet HAYTA	Gazi Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Nimetullah HAFİZ	Emekli Öğretim Üyesi/Emeritus Academician, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Rafet ÇAVUŞOĞLU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Reha SAYDAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Salim CÖHCE	İnönü Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Serbo RASTODER	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro
Prof. Dr./Prof. Süleyman Turduyevič KAYİPOV	Sincan Pedagoji Üniversitesi/Xinjiang Pedagogical University, Çin/China
Prof. Dr./Prof. Tuncay ÖĞÜN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/University, Türkiye/ Turkey
Prof. Dr./Prof. Zeki TAŞTAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Bülent Cercis TANRITANIR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. M. Akif ARVAS	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Rahmi TEKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Soner İŞİMTEKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Suvat PARİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tamer BALCI	Tektaş Üniversitesi/The University of Texas, ABD/USA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Zafer KANBEROĞLU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey

Sekreteryaya I Secretary

Ahmet KÖKLÜ
Murat ÇABAZ

Dizgi ve Tasarım I Design

Baranoğlu Ofset Matbaacılık / VAN
0432 215 94 06 - 0505 438 11 03
baranogluofset@hotmail.com

Baskı I Print

Baranoğlu Ofset Matbaacılık / VAN
0432 215 94 06 - 0505 438 11 03
baranogluofset@hotmail.com

İletişim Bilgileri I Contact Details

e-posta/e-Mail: sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr

e-Ağ/Web: <http://www.yyusbedergisi.com> / <http://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed>

Tel /Phone: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24

Faks / Fax: 0432 225 10 52

Adres / Address: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 65080, Zeve Kampüsü, Tuşba/Van

Yayın Tarihi I Publication Date

31 Mart / March 2020

Dergide yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına; yayın hakları ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir. Yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Dergiye gönderilen makaleler iade edilmez. Yayın Kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

All responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors and the publication rights belong to the Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute. It may not be reproduced or reproduced in any form, in whole or in part, without the permission of the publisher. Editorial board of the Journal is free to publish and publish the articles. Articles submitted to the journal are not returned. Editorial board does not accept any legal liability for articles.

İçindekiler / Contents

Ömer OBUZ	Editörden <i>From the Editor</i>	10
------------------	-------------------------------------	----

■ Araştırma Makaleleri / Research Articles

Abdulvahap AKINCI Hilal ALPTÜRK	Ulus-Devletin Küreselleşme Karşısındaki Genel Durumu <i>General Situation of the National-State Against Globalisation</i>	13
--	---	----

Abdullah DUMAN	Sâmânîlerin Yıkılış Dönemi Vezirleri <i>The Sâmânîs Viziers in the Collapse Period</i>	35
-----------------------	---	----

Alev DURAN	An Analysis of the Structure of Higher Education: An Example of the II. Abdulhamit <i>Yükseköğrenim Yapısının Bir Tahlili: II. Abdülhamit Örneği</i>	61
-------------------	--	----

Selin OYAN	Liszt ve Senfonik Şiir: Mazeppa'ya Analitik Bakış <i>Liszt And Symphonic Poem: An Analytical Approach to Mazeppa</i>	75
-------------------	--	----

Yasemin TANRIVERDİ	Daire Formu ve Günümüz Seramik Sanatına Yansımaları <i>Reflections of the Circle Form in Ceramic Art</i>	99
---------------------------	--	----

Halit YABALAK Mehmet SAĞ	Afrasyab Duvar Resimlerinde Türk Gruplarının Yer Alış Biçimi <i>The Formation of Turkish Groups in Afrasyab Wall Paintings</i>	119
-------------------------------------	--	-----

Ercan ÇALIŞ Ahmet ERK	Anadolu'da Bilezik Serüveninin Geleneksel Türk El Sanatları Açısından Önemi: Osmanlı Döneminden Bir Grup Örnek <i>The Significance of the Bracelet Adventure in Anatolia in Terms of the Traditional Turkish Handicrafts: A Group of Samples From the Ottoman Period</i>	139
----------------------------------	--	-----

Begüm EKEN	Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi ve Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları <i>Investigation of Posters That Changed With Technology and Interactive Poster Applications in Public Screens</i>	157
Mehmet UZ Mehmet Fatih ÖZCAN	Behiç Ak'ın "Gülümseten Öyküler" Dizinindeki Hikâye Kitaplarının Kalıplaşmış Söz Varlığı Açısından İncelenmesi <i>Analysis of Behiç Ak's Story Books in "Gülümseten Öyküler" Series in Terms of Stereotyped Vocabulary</i>	187
Saruhan KARAMAN Halil AYTEKİN	Analyse Psychologique De La Vie De Delphine Dans L'oeuvre İntitulee "Moi Delphine, 13 Ans" De Brigitte Peskine <i>Brigitte Peskine'nin "Ben Delphine, 13 Yaşındayım" Adlı Eserinde Delphine'nin Yaşamının Psikolojik Analizi</i> Psychological Analysis of the Life of Delphine in Brigitte Peskine's Works Named "I Delphine I'am 13 Years Old"	215
Mehmet Şirin ALADAĞ	Arap Edebiyatında Şiire Âyet ve Hadisle Başlama Denemeleri -Emced Muhammed Sa'îd Örneği- <i>Essays of Starting Poetry With Verse And Hadith in Arabic Literature - Example of Emced Muhammed Sa'îd-</i>	235
Adnan ALKAN	Yerel Paydaşların Cittaslow Şehir Ağına Yönelik Algı ve Tutumlarına İlişkin Bir Araştırma: Ahlat Cittaslow Şehir Örneği <i>A Study on the Perceptions and Attitudes of Local Stakeholders on the Cittaslow City Network: The Case of Ahlat Cittaslow City</i>	261
Arzu ALEV KAYALI Alper UZUN	Kent Kimliği Oluşmasında Üniversite Öğrencileri-Yerel Halk İlişkisi: Balıkesir Üniversitesi/Kenti Örneği <i>The Relationship Between University Students and Public in the Establishment of Urban Identity: The Case of Balıkesir University/City</i>	281

Nilgün KAYALI
Ayşe NECEF YERELİ
Gökay ONUR

İşletme Yöneticilerinin Lojistik Maliyetlere
Bakış Açılarının Değerlendirilmesine
Yönelik Uygulama
*Application of Evaluation For Business
Managers' Opinions on Logistics Costs*

303

Aybüke ŞİMŞEK
Burak TERİM

Entegre Raporlama Kavramı ve Entegre
Raporlamanın Türkiye'deki Uygulama
Örnekleri Üzerine Bir Araştırma
*A Research on the Concept of Integrated
Reporting and the Application Examples
of Integrated Reporting in Turkey*

325

Bülent YILDIZ
Behzat SAYIN

Tedarik Zinciri Bilgi Yönetiminin Tedarik
Zinciri Performansı Üzerindeki Etkisinde
Tedarikçi Entegrasyonunun Aracı Rolü
*The Mediating Effect of Supplier
Integration on the Effect of Supply
Chain Information Management on
Supply Chain Performance*

347

İbrahim USTA

Arap Edebiyatında Edebi Bir
Tür Olarak Destan
*The Epic As a Literary Genre in
Arabic Literature*

375

Aslı GÖRGÜLÜ ARI
Kevser ARSLAN

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin
Genel Beslenme Alışkanlıkları
*General Nutrition Habits of
Science Teachers*

393

**Yayın İlkeleri ve
Yazım Kuralları**

*Publishing Principles and
Writing Rules*

417

Arap Dili ve Edebiyatı Alan Editörü
Area Editor of Arabic Language and Literature
Doç. Dr./Assoc. Prof. Abdulhadi TİMURTAŞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Coğrafya Alan Editörü / Area Editor of Geography
Prof. Dr./Prof. Faruk ALAEDDİNOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Eğitim Bilimleri Alan Editörü / Area Editor of Education Sciences
Doç. Dr./Assoc. Prof. Hüseyin ARTUN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Fransız Dili ve Edebiyatı Alan Editörü
Area Editor of French Language and Literature
Dr. Öğr. Üyesi/ Asst. Prof. Gülşen TORUSDAĞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Güzel Sanatlar Alan Editörü / Area Editor of Fine Arts
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Mehmet GÖKTEPE
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İşletme Alan Editörü / Area Editor of Management
Prof. Dr./Prof. Mehmet AYGÜN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Alan Editörü
Area Editor of Public Administration and Political Science
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sait EBİNÇ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Tarih Alan Editörü / Area Editor of History
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Ercüment TOPUZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü
Area Editor of Turkish Language and Literature
Doç. Dr./Assoc. Prof. Recep DEMİR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of The This Issue

Prof. Dr./Prof. Ali ALAGÖZ	Selçuk Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Atilla TEMUR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Canan Atalay AKTUĞ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Kenan DEMİRAYAK	Atatürk Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Mahmut KAFES	Selçuk Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Mustafa DEMİRCİ	Selçuk Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. İsmail ÖZÇELİK	İstanbul Aydın Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Oğuz DİLMAÇ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Selahaddin BAKAN	İnönü Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Adem YÜCEL	Ordu Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Caner DİNÇER	Galatasaray Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Elif AKTAŞ	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Emre GÖKALP	Anadolu Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Esra Güzel ERDOĞAN ULUHAN	Marmara Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Hüseyin ARTUN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. İbrahim USTA	Bingöl Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Kadir Caner DOĞAN	Gümüşhane Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Murat YILMAZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer İSHAKOĞLU	İstanbul Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Serkan İLDEN	Kastamonu Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Sezen BOZYİĞİT	Tarsus Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Azize MELEK	Necmettin Erbakan Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Burak KOCAOĞLU	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Burcu İŞGÜDEN KILIÇ	Bandırma Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Ercüment TOPUZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Elife AKIŞ	İstanbul Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Fehminaz ÇABUK	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Hacer ARSLAN KALAY	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Hasan KÖŞKER	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Mustafa SOLMAZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Murat KARA	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Nuray GÜMÜŞTEKİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Uğur YÖNTEN	Dicle Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Üzeyir SÜĞÜMLÜ	Ordu Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sezen ARSLAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Tahsin GÜLER	Balıkesir Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Alkan AKINCI	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Gönenc HONGUR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Salih Ziya KUTLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Seçkin ARSLAN	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Vedat YILMAZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Yaşar SUVEREN	Sakarya Üniversitesi/University
Dr. Erkan IŞIKTAŞ	Siirt Üniversitesi/University

Editörden

Kıymetli Okurlarımız,

2000 yılından bu yana yayın hayatını sürdüren Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin 2020 yılının ilk sayısı olan Mart sayısını sizlere sunuyoruz.

Derinlikli metinlere ev sahipliği yaparak, böylece sayısı hızla artan dergi yayıncılığı arasında literatüre ciddi katkılar sunan bir platform olmayı hedefliyoruz. Dergimizin bu sayısı ile birlikte görseli, mizanpajı değiştirildi. Umuyoruz ki yeni yüzümüz beğenilecektir. Bu gibi şekilsel düzenlemelerin yanında Türkiye'nin her bölgesinden, farklı üniversitelerin kıymetli akademisyenlerinin emek mahsulü yazılarına ev sahipliği yapmaya çalıştık. Benzer şekilde alan editörlerimizin yönlendirmeleriyle de aynı çeşitliliği hakemlerimiz konusunda gerçekleştirdik. Kaliteli yazılara yer vermek ve gelen çalışmaları sağlıklı bir değerlendirme sürecinden geçirmek, uygulamaya çalıştığımız temel politika oldu. Yanı sıra dergi, farklı indeks ve dizinlerde görünür kılnarak daha çok okuyucuya ulaştırılmak istendi. Ne var ki yine de bunlar böylesine köklü bir dergi için yeterli değildir. Okuyucu sayısından etki faktörüne ve tarandığı indekslere dergimizin geliştirilmesi için çalışmalara titizlikle devam edilmektedir.

Hiç kuşkusuz dergimizin yayın hayatını sürdürmesinde emeği geçen pek çok kişi söz konusudur. Dolayısıyla teşekkür etmek hakkaniyet gereğidir. Öncelikle derginin yayınlanma safhasındaki katkılarından ötürü Rektörümüz Prof. Dr. Hamdullah ŞEVLİ'ye ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Bekir KOÇLAR'a teşekkür ederiz. Bu sayımızdan itibaren dergimize katkı sunan alan editörlerimize, yayın ve danışma kurulu üyelerimize, yazarlara ve bu yazıları değerlendirme nezaketinde bulunan hakemlerimize de ayrıca teşekkür ederiz. Son olarak dergimize büyük katkı sunan Arş. Gör. Kemal TEMİZER ve Arş. Gör. Yunus ÖZDURGUN'un özel bir teşekkürü hak ettiklerini ifade etmem gerekir.

Sağlıklı günlerde, yeni sayılarımızda buluşmak ümidiyle.

Ömer OBUZ
Editör

From the Editor

Dear Readers,

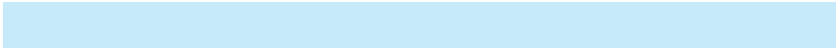
Here we present the first issue of 2020 of Van Yuzuncu Yil University Journal of Social Sciences which has been published since 2000.

We aim to be a platform that makes serious contributions to the literature by hosting original texts. The image of our journal has been changed with this issue. We hope that the new face will be appreciated. In addition to these formal arrangements, we tried to give place to precious writings of academics from different universities of Turkey. Similarly, with the guidance of our editors, we employed the same variety in our referees. Our main policy was to process a healthy evaluation and to give place to quality articles in our journal. Moreover the journal was made available to more readers by making it visible in different indexes and directories. However, these are not sufficient for such a long-established journal. The studies for the development of our journal are meticulously continued.

Undoubtedly, there are many people who contributed to our journal's publishing life. We owe to thank to the contributors. First of all, we would like to thank our Rector Prof. Hamdullah ŞEVLİ and the Director of the Institute of Social Sciences Assoc. Prof. Bekir KOÇLAR for their contributions in the publishing phase of the journal. We would also like to thank our editors, editorial and advisory board members, authors, and our referees, who have contributed to the evaluation of these articles. Finally, Assist. Kemal TEMİZER and Assist. Yunus ÖZDURĞUN deserve special thanks.

Hoping to meet you in our upcoming issues.

Ömer OBUZ
Editor

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 13-34
ISSN: 1302-6879

Ulus-Devletin Küreselleşme Karşısındaki Genel Durumu *General Situation of the National-State Against Globalisation*

- **Abdulvahap AKINCI***
- **Hilal ALPTÜRK****

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Kocaeli / Türkiye.
Assoc. Prof., Kocaeli University,
Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of Political Science
and Public Administration, Kocaeli /Turkey.
abdulvahap.akinci@kocaeli.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9973-1118

** Yüksek Lisans Öğrencisi,
Kocaeli Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve
Sosyal Bilimler Anabilim Dalı,
Kocaeli / Türkiye.
Graduate Student, Kocaeli University,
Institute of Social Sciences, Department
of Political and Social Sciences,
Kocaeli / Turkey.
hilal.alpturk.41@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2347-9881

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
18/02/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
13/03/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atrf: Akıncı, A. & Alptürk,
H. (2020). Ulus-Devletin Küreselleşme
Karşısındaki Genel Durumu.
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 47, 13-34

Citation: Akıncı, A. & Alptürk,
H. (2020). General Situation of the
National-State Against Globalisation.
Van Yüzüncü Yıl University the Journal of
Social Sciences Institute, 47, 13-34

Öz

Modern dönemlerin ortaya çıkardığı en etkili aygıt konumunda olan ulus-devletler, zaman içerisinde farklı şekillerde kendilerini ortaya koymuşlardır. Bütün farklılıkları modern devletin kendi vatandaşını inşa etme gayesi ile tek tipleştirerek asimile ettiği sürecin ulaşmak istediği modern devlet yapısı, zaman içerisinde farklı sorun alanları ve tehditlerle de karşılaşmaktadır. Süreç içerisinde ulus-devletler kendi varlıklarını korumayı başarmışlardır. Küreselleşme ile birlikte bütün dünyanın adeta bir köy haline gelmesi, devletlerin kendi sınırları içerisindeki kontrolünün ve etkisinin sınırlanmasını beraberinde getirdi. Bu süreç içerisinde ulus devletlerin aşınarak zaman içerisinde yok olacakları yönünde bazı yaklaşımlar da ortaya atılmıştır. İletişimden, ulaşım ve ticarete hemen her alanda küreselleşmenin etkisinin her gün daha da artması, zaman içerisinde aşamalı olarak ulus-devletler ortadan kalkacaktır yaklaşımının bilim çevrelerde dillendirilmesinin temel argümanı olmuştur. Fakat 21. yüzyılda yaşanan bazı gelişmeler ulus devletlerin yok olması bir tarafa, farklı bir formatta da olsa güçlü bir şekilde varlıklarını sürdüreceğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, ulus devletlerin oluşum, gelişim ve karşılaştıkları sorunlar ile günümüzdeki durumu irdelenerek gelecek perspektifi oluşturulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Devlet, ulus-devlet, küreselleşme.

Abstract

Nation-states, which are the most effective devices of modern eras, have manifested themselves in different ways over time. The modern state structure, which the modern state wants to achieve by assimilating all the differences by aiming to build its own citizens, also faces different problem areas and threats over time. In the process, nation-states managed to protect their existence. The fact that the whole world has become a village with globalisation has brought the control and influence of the states within their borders to be limited. In this process, some approaches have been introduced that nation-states will also erode and disappear over time. The fact that the impact of globalisation is increasing day by day in every field from communication to transportation and commerce has been the main argument of the fact that the nation-states approach will gradually disappear over time in the scientific circles. However, some developments in the 21st century reveal that the destruction of nation-states will continue to exist strongly, albeit in a different format. In this study, a future perspective by examining the formation, development and problems faced by nation-states and their current situation is projected.

Keywords: State, nation-state, globalisation.

Giriş

Farklı bakış açıları sebebiyle pek çok tanımı bünyesinde barındıran ulus-devlet, dini ve siyasi pek çok kriz sonucunda, tarihteki "devlet" tanımlamasından farklılık gösterecek bir şekilde ortaya çıkmıştır. Tarihin belli bir döneminde, belli şartların gelişmesi sonucunda ortaya çıkan modern ulus-devletler, kendi makbul vatandaşını farklı bir formatta inşa etme yoluna gittiler.

Modern bir olgu olan ulus-devlet, toplumlara yeni bir aidiyet hissi vererek bir arada bulunmalarını ve aynı amaç doğrultusunda var olmalarını sağlamaktadır. Geleneksel devletlerde mevcut olan aidiyet duygusu, devletten ziyade içerisinde bulunan dini gruba karşıydı. Hâlbuki modern ulus-devletler, bireylerin başka yapılara değil, kendisine aidiyet duygusu beslemesini amaçlamaktadır. Ulus-devlet oluşumunu tamamladığı andan itibaren çeşitli kimlikleri tek bir çatı altında toplayarak homojen bir toplumsal yapı meydana getirme gayesi gütmüştür.

Küreselleşme olgusu, ulus devlet yapılanmaları açısından ciddi bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Küreselleşme günümüz toplumunu öylesine derinden etkilemektedir ki, bu durum, bireylerin kimliklerinden kopmalarına ve ulusal değerlerini unutup, kimiksizleşmelerine veya evrenselci bir kimlikle kendilerini tanımlamalarına sebep olmaktadır.

Küreselleşme karşısında ulus-devletin varoluşsal sınırlarının aşınmaya uğraması sonucu ortaya çıkan pek çok görüş bulunmaktadır.

Bu görüşler içinde en önemlileri ise aşırı küreselleşmeciler, kuşkucular ve dönüştürücülerdir. Bu üç görüş çerçevesinde ulus-devletin mevcut durumunu incelemek ve üzerinde bulunulan tartışmaları mercek altına almak, ilerleyen süreçte devlete kazandırılacak yeni bir tanım olup olmadığını veya yeni bir toplumsal krizin eşliğinde olup olmadığını anlamak açısından elzemdir.

Bu çalışmada küreselleşmenin ulus-devlet olgusunu nasıl etkileyip dönüştüreceği irdelenmeye çalışılmıştır. Ulus-devletlerin küreselleşme ile birlikte tarih sahnesinden silineceğine dönük yaklaşımlar ile varlığını devam ettireceği anlayışı eldeki veriler ile irdelenmiştir. Bu bağlamda ulus-devletlerin iddia edildiği gibi tarih sahnesinden kalkmayacakları, hatta farklı bir formda varlıklarını sürdürdükleri ortaya konmaya çalışılmaktadır. Literatür taraması yöntemi ile toplanan veriler üzerinden belli sonuçlara ulaşmaya çalışılmıştır.

1. Ulus-Devletin Ortaya Çıkışı

Ulus devletlerin belli bir tarihsel sürecin ve bu süreçte ortaya çıkan gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıktıkları söylenebilir.

1.1. Kavramsal Çerçeve; Ulus, Devlet, Ulus-Devlet, Küreselleşme

Ulus kavramı ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Daha sonra Fransız ve Amerikan Devrimleriyle uluslararası bir statüye ulaşmıştır (Zabunoğlu, 2018: 538). Ulus, modern dünyada insanların kimlik ihtiyacına cevap veren bir aidiyet şeklidir. Ulus, ortak tarih, ortak dil, ortak kültür gibi unsurları barındıran topluluk olarak tanımlanabilmektedir (Uğuz ve Saygılı, 2016: 129). Ernest Renan'ın belirttiği gibi, insanlar gibi ulus da köksüz değildir. Tıpkı bireyler gibi uluslar da uzun bir emek, fedakârlık ve bağlılık tarihinin (geçmişinin) son noktasıdır. Renan ulusu manevi bir aile olarak görmekteydi (Langewiesche, 2000: 9). Siyasi olarak, modern dünyada iktidar meşruiyetini ulus-devletten almaktadır. Devletin meşruluğu ise ulusun çıkarlarına dayanmaktadır. Bu anlamda ulus ve devlet arasında böyle bir ilişki olduğu söylenebilir.

Devlet, tarihsel süreç içerisinde çok farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunun sebebi tarih boyunca kurulan devlet düzenlerinin toplumsal krizleri barındırmasıdır. Bu krizler sonucunda yeni akımlar ve beraberinde yeni yönetim biçimleri de ortaya çıkmaktadır. Antik çağdan feodal devlete, feodalizmden kapitalist devlete, kapitalizmden sosyalizm ve liberalizme geçişte bu toplumsal krizler kendini göstermektedir. Antik çağ düşünürlerinden olan Platon ve Aristo bu

çağın bunalımını atlatmanın yolunu imparatorluklar kurmakta bulurken, Machiavelli ve Thomas Hobbes gibi düşünürler ise feodal devletin gelişen piyasayı kontrol edememesindeki krizi görmüş ve bunun çözümünü önce mutlak devletlerde sonra ise ulus-devlette olduğunu ifade etmişlerdir. Böylece her yeni olan şey gibi devlet de yeni bir sunumla yeniden tanımlanabilmektedir (Köktürk, 2011: 73-74).

Devlet denince akıllara gelen ilk husus, sözlük anlamında olduğu gibi; belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğu şeklinde somut bir indirgemeciliktir (Uğuz ve Saygılı, 2016: 129). Oysa "sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı, türdeşleştirerek, ortak kültür, simgeler, değerler yaratarak, gelenekler ile köken mitlerini canlandırarak birleştirmeyi amaçlayan bir tür devletin oluşumuyla tanımlanan modern bir olgu" (Guibernau, 1997: 93) olan ulus-devlet tanımdan da anlaşılacağı üzere içinde kültürü, değerleri, gelenekleri, kökenleri, kısacası birlikteliği ve bütünlüğü barındıran daha soyut fakat devletin somut unsurlarıyla can bulan ve içinde milliyetçiliği barındırması hasebiyle sosyolojiye hitap eden bir kavramdır.

Wallerstein'a göre (2009, 71-73), modern devletlerin en belirgin yönleri, egemenlik iddiasında bulunmalarıdır. Egemenlik kavramı iki yönlü olarak kullanılmıştır. İç ve dış egemenlik şeklinde. İç egemenlikte kasıt, devletin, ülke içerisinde hiçbir engel olmaksızın istediği bütün düzenlemeleri yapabilmesi ve bütün vatandaşların bu düzenlemelere uymasındır. Dış egemenlikte ise, devletlerin birbirinin iç işlerine müdahale etmemeleri, karşılıklı olarak egemenliklerini tanımları söz konusudur.

Modern ulus-devletlerin işlevleri arasında yer alan yargılama, eğitim, güvenlik gibi alanlarda yetkiler krallık ve kilise tarafından kullanılmaktaydı. Egemenlik kavramı, bu güçlerden birisinin diğerine kendi üstünlüğünü kabul ettirmesi amacıyla kullanılmaktaydı. Monarşilerin bu gücü elde etmeleri ancak çok uzun mücadelelerden sonra mümkün olabildi. Egemenlik kavramını "güçler arasında en üstünü" (superanus) anlamında ilk olarak kullanan Machiavelli olmuştur. Buna karşın, siyaset literatürüne egemenlik kavramını sokan Jean Bodin olmuştur (Çetin, 2008: 39). Bodin, egemenliği mutlak ve sınırsız olarak görmektedir. Bu bağlamda egemenlik tektir, bölünmez ve devredilemez (Kapani, 1997: 56).

Baumann (2006: 25), ulus-devletlerin, uzlaşmaz gibi görünen iki farklı felsefenin bir birleşimi olduklarını savunuyor. Bu felsefeler, eylemlerin temeli olarak duygulara başvurmayı öngörmekte olan

“romantizm” ile amaç ve verimliliğe başvurmayı öngören “akılcılık”tır.

Thomas Hobbes, devleti tanımlarken determinist yöntemlerden faydalanarak insanın doğa halini ve buna bağlı olarak devletin ortaya çıkışını tasavvur eder. Hobbes'un devleti biçimlendirme şekli olan *sosyal fizik* düşüncesinde maddeler nasıl atomlardan oluşuyorsa, devlet de bireylerin birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır (Hobbes, 1995: 129-130). Doğada var olan her şey maddelerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır ve Hobbes maddeleri *yapma* ve *doğal* olarak ikiye ayırır. Daha önceleri devlet yoktur ve *doğal* olan insanlar toplum sözleşmesiyle *yapma* olan devleti ortaya çıkarmıştır (Gökberk, 2010: 252). Daha da genişletmek gerekirse, Hobbes'a göre insan her şeyden önce kendi varlığını ayakta tutmaya ve bunun için de *doğal* olan her şeye sahip olmaya çalışmaktadır. Bu durum da herkesin birbirini rakip görmesine ve bu nedenle doğadaki herkesin birbirinin kurdu yani orijinal ifadeyle "homo homini lupus" olarak mücadele etmesine sebep olmaktadır. Ortaya çıkan bu güvensizlik ortamı, insanın kendi varlığını ayakta tutma çabasıyla birleşir ve herkesin güvenliğini sağlayacak tek kurum olan Leviathan* böylece sahnede yerini alır (Hobbes, 1995: 92-93). Hobbes'un güvenlikten kastı yalnızca yaşamın korunmasıyla değil aynı zamanda insanın mutlu olması için devletin gerekeni yapmasıyla da alakalıdır. İnsanın mutluluğunda devlete düşen görev ise istihdam sağlamak ve tembellikle mücadele ederek insanları çalışmaya teşvik etmekten geçer (Gökçeoğlu Balcı, 2007: 28).

Tüm bu anlatılanlardan yola çıkılarak Hobbes'un Leviathan'ının aslında ulus-devletle benzeşir yönleri olduğunu söylemek mümkündür. Devleti ortaya çıkaranlar aynı korku ve korunma duygusuna sahip bireylerden oluşmaktaysa (Uğuz ve Saygılı: 2016: 133), bu durum bireylerin kendi saflarını belirlemeye ve aynı duyguları paylaştıkları insanlarla bir arada bulunmaya teşvik eder. Böyle bir durumda ise ulus-devletteki bütünlük ve aidiyetlik unsurlarının Hobbes'un tasavvur ettiği devletle benzerlik taşıdığı söylenebilir. Fakat Hobbes'un, bireyi her şeye sahip olmak isteyecek kadar hırslı ve istediklerini elde etmek için rakipleriyle mücadeleye girişebilecek kadar saldırgan görmesi, onu ulus-devletçi bir anlayıştansa yalnızca devleti şekillendiren bir tutuma itmektedir. Zaten böyle bireylerden oluşan bir halkın devlet içinde söz hakkına sahip olması düşünülemez. Buna rağmen ulus-devlet ve devletin kavramsal olarak farklarının anlaşılması açısından Hobbes'un bu düşünceleri ışık

---

* Leviathan, Tevrat'ta geçen bir canavarın adıdır ve Hobbes'da mutlak devletin simgesidir.

tutmakta ve en önemlisi de geçmiş tecrübelerde devletin yerini hissettirmektedir. Hobbes'un teorisinden çıkarılması gereken sonuç ise devletin, kendisine tâbi olan her bireyi kucaklayan, koruyan, güvenliğini ve refahını sağlayan bir unsur olmasıdır (Küçükalp, 2011: 80-81).

Küreselleşme kavramını açıklamaya yönelik birçok tanım bulunmaktadır. Tanımların ortak özelliği, ortak bir tanım üzerinde anlaşmaya varamamalarıdır (Kurttaş, 2018: 154). Küreselleşmeyi açıklamada yararlanılan ideolojiler değiştiğçe, küreselleşmenin tanımı da değişmektedir (Zengingönül, 2004: 5). Bu kavram hem mevcut durumu hem de belirli bir süreci ifade ettiğinden bazen devam eden gelişmeler, bazen mevcut durum, bazen de gelecekle ilgili tahminleri tanımlama unsuru olarak ele alınmaktadır. Küreselleşme, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreçtir (Yücel ve Pustu, 2006: 119).

Küreselleşme, ekonomik olduğu kadar siyasal ve kültürel alanda da kendini göstermektedir. Küreselleşme üzerine yapılan tanımlamalar yeni olsa da küreselleşme yeni bir olgu değildir; nesilden nesle öğrenilerek, genişleyerek, geliştirilerek ve kökleşerek kümülatif bir şekilde ilerlemekte ve bu ilerlemeye karşı konulamamaktadır. Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle Türkiye'de yaşamakta olan bir birey, çalışmakta olduğu Japon şirketinden çıkıp, Alman marka arabasıyla gittiği İtalyan restoranında, Amerikan yapımı cep telefonundan, Çin'in enflasyon değerlerine göz atabilmektedir. Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere dünya adeta küçük bir köy haline gelmiştir. Küreselleşme beraberinde tüm yenilikleri ve değişimi getirmiştir. Böylesi bir ekonomik gelişim ve kültürel değişim sürecinde siyasal bir olgu olan ulus-devletin aynı kalması da mümkün olmayacaktır (Kurttaş, 2018: 155-156).

Giddens'a göre (2000: 15), küreselleşme, hayatımızı idama ettiğimiz yöntemleri yeniden yapılandırmak anlamına gelmektedir. Küreselleşmenin itici gücü Batı'dır. Küreselleşmede ABD'nin ekonomik ve siyasal gücünün etkisi büyüktür. Küreselleşme bütün devletler üzerinde etki yapmaktadır.

Küreselleşme kavramı duygusal bir yük taşıyor hale gelmiştir. Bazıları için bu kavram, uluslararası sivil toplum vaadini çağrıştırmaktadır ki, bu yapı uluslararası barış ve demokratikleşme çağını açacaktır. Buna karşın küreselleşmeyi bir tehdit olarak görenler de vardır. Onlara göre, ABD'nin ekonomik ve siyasal hegemonyası

dolayısıyla kültürel olarak da türdeşleşmiş bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olacak (Berger, 2003: 10).

ABD'nin popüler kültüründen statü simgeleri ve yiyeceklerine kadar çok geniş kapsamlı bir yelpaze bütün dünyayı kaplamış durumdadır (Hunter ve Yates, 2003: 329). Kovacs (2003: 176), küreselleşme ile özdeşleştirilen Coca-Cola, McDonald's ve rock müziğin bile hep aynı kalıplarla taklit edilmediğini, yerel öğelerle birlikte farklı toplumlarda yer bulduklarını savunmaktadır.

Küresel kültür, popüler kültür üzerinde belirgin ölçüde etkili olmaktadır. Gerek Hollywood yapımları gerekse Japon çizgi filmleri bütün dünyada bir etki yapmaktadır. Yine bu bağlamda Dünya Kupası, NBA maçları belli bir tüketim alışkanlığını da yaymaktadır (Yan, 2003: 37). Küresel iş kültürünün en temel boyutunu pazarlama oluşturmaktadır (Kellner ve Soeffner, 2003: 141). Aoki (2003: 76), 1970'lerden itibaren başlayan, küreselleşme süreciyle ortaya çıkan tüketim kültürünü "fast-food'laşma" kavramıyla tanımlama yoluna gitmiştir.

Küreselleşme dendiği zaman, ulusal ve yerel kimlikleri, gelenek ve kültürleri kökten sarsan, hatta dünyada gerçekleşen türdeşleşme ile bu değerlerin yok edildiği bir süreç olarak anlamak doğru olmayacaktır. Küreselleşme aynı zamanda yerelleşmeyi ve yerel farklılıkları daha fazla ön plana çıkaran bir süreç olarak da etkili olmaktadır (Hsiaq, 2003: 57). Küreselleşme ile birlikte bir taraftan dünya küçük bir köy haline gelirken, diğer taraftan da lokal olan ön plana çıkmaya başlamaktadır. Bu durumu Roland Robertson "Glokalleşme" olarak adlandırmaktadır. Bu durumda global olan yerelleşirken, yerel olan da globalleşmektedir (Robertson, 2011: 188-196).

Küreselleşme sadece Batı'nın, özellikle de ABD'nin kültürel hegemonyası olarak da görülmemeli. Bu süreç bütün dünyayı etkilemektedir. Srinivas'a göre (2003: 98-99), küreselleşme sadece Batı'dan dünyanın geri kalanına yayılmamakta, aynı zamanda diğer ülkelerden de Batı toplumlarına yayılmaktadır. Nasıl ki Batı toplumlarından kültürel öğeler Hindistan'a giriyor ise, aynı şekilde Hindistan'ın kültürel ürünleri de Batı'da kendine yer bulabiliyor. Yani bu süreç tek yönlü işlememektedir.

Maalouf'un da belirttiği gibi (2009: 27), insanlar kendilerini en fazla saldırıya uğrayan aidiyetleriyle tanımlama yoluna gitmektedirler. Küreselleşme ile birlikte en çok saldırıya uğrayan ve tehdit altında olan aidiyet, milli kimliklerdir. Bundan dolayı ulus-devlet savunusu daha fazla ön plana çıkmaya başladı.

1.2. Ulus-Devletlerin Ortaya Çıkışı

Ulus-devlet 16. yüzyılda, Batı Avrupa'da kapitalizm ve Otuz Yıl Savaşları'yla birlikte gelişen bir kavramdır. Ulus-devlet kaynağını Avrupa'dan almaktadır (Zabunoğlu, 2018: 537). Başka bir ifade ile ulus-devletleri Avrupa tarihinin bir ürünü olarak görmek mümkündür (Langewiesche, 1995: 190). Bu sebeple ulus-devletin tarihsel kökenini anlayabilmek açısından ortaçağ Avrupa'sının incelenmesi gerekmektedir (Akbulut, 2007: 261).

Ortaçağ Avrupası'nın en belirgin özelliği; içerisinde soylular, rahipler, köylüler ve serfleri barındıran farklı ayrıcalıklara sahip sınıflı toplum yapısının bulunduğu, feodal bir düzen olan ve yönetim şeklinin teokratik olduğu Hıristiyan bir topluluk oluşudur (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 94-95). Ayrıcalıklı sınıflar olan soylular ve rahipler dönemin geçim kaynağı olan toprağı ellerinde barındırırken, köylüler ve serflerin yaptığı üretimden de ayrıca payını almaktadır. Askeri gücü de tekelinde bulunduran soylu sınıfı, saltanatının güvenliğini düşünen krala daha yakın bir pozisyonda olduğundan, hiç şüphesiz yönetimde de payları olduğunu göstermekte ve kralın mutlak egemenliğine gölge düşürmektedir. Bu anti eşitlikçi ve egemenliğin tam olarak nerede olduğunun kestirilemediği yapı tarihsel süreç içerisinde tökezleyerek ilerlediği 11. yüzyılda Haçlı Seferleri'nin başlaması, 14. yüzyıldaki veba salgını ve iklimdeki olumsuzluklar sonucunda ortaya çıkan köylü isyanları gibi sebepler kentlerin uyanışını beraberinde getirmiştir. Kentleşmenin beraberinde getirdiği tarımdan ticarete geçiş de halkın zenginleşmesini sağlayınca, ticaretle uğraşan burjuva sınıfı gelişmiş ve parayla dünyevileşen halkın kiliseden uzaklaşmasına sebep olmuştur (Köktürk, 2011: 80,88).

Kilisenin otoritesini kaybetmesi kral ile kilise arasında sürtüşmelerle sonuçlanınca feodal düzende ticaret olanaklarının kısıtlı olmasından dolayı tam anlamıyla gelişemeyen burjuva sınıfı, kral ve feodal beylerin yanında yer almıştır. Bu ittifak neticesinde Avrupa'da kilise zayıflamış merkezi krallık gelişmiş ve daha farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse ulusal egemenlik kavramıyla gelişen bir ulus-devlet anlayışına adım atılmıştır (Oran, 1997: 48-49).

Ulus-devletin modern bir olgu olarak ortaya çıkışında ise dikkati üzerine çeken hususlar Otuz Yıl Savaşları ve sonrasında 1648'de imzalanan Westphalia Barış Anlaşması'dır. Otuz Yıl Savaşları'nın öncesi tarihsel süreç incelendiğinde, Reform hareketinin başlangıcının ilk emaresi olan İncil'in başka dillere tercüme edilmesi ve İncilin yoruma açık hale gelerek yeni bir Hristiyanlık mezhebi olan Protestanlığın ortaya çıkışı sonucu Katolik Mezhebi ile olan mücadelesi dikkat çekmektedir (Akıncı, 2012: 68). Martin Luther'in öncülüğünü

yaptığı Protestan Mezhebi, Katoliklerle girdiği savaşı kaybetmiş, kaybedilen bu savaş sonucu yapılan anlaşma hükümleri gereğince yüzün üzerinde olan Alman prensleri Katoliklik ve Luthercilik arasında serbest bir seçim yapabileceğini kararlaştırılmıştı. Fakat taraflar anlaşmanın hükümlerine uymayınca bir diğer mezhep olan Kalvenizm akımının yanında Protestanlık da yayılmaya başlamıştır. İspanyadaki Habsburg kralı Katolik mezhebini güçlendirmek isteyince de savaş kaçınılmaz hale gelmiş ve bu da Otuz Yıl Savaşları'nın tarih sahnesine çıkmasına sebep olmuştur (Erözden, 1997: 31-32).

Otuz Yıl Savaşları, Fransız Devrimi öncesinin en büyük Avrupa savaşıdır ve Protestanların zaferi sonucu 1648 Westphalia Barışı ile bitmiştir. Barışı hızlandıracak olan konferans Avrupa'nın en büyük konferansı sayılabilir. Daha önce uluslararası toplantılar dini nitelikteyken, Westphalia, devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferanstır. Bu nedenle söz konusu konferans daha öncekilerden çok daha farklı bir anlayışla gerçekleştirilmiştir. O kadar ki Papalık temsilcisi dinlenmediği gibi, anlaşma Papa'ya imzalatılmamıştır. Kilisenin gücü tam anlamıyla sınırlandırılmıştır (Sander, 2009: 100).

Bu sayede Westphalia Anlaşması'nın devletlerarası sistemin kuruluşunun başlangıcı olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Kurttaş, 2018: 157). Anlaşmanın hükümleri imparatorluğa bir dizi önlemler getirmiş; imparator bu anlaşmaya göre savaş ilan edemez, vergi ve asker toplayamaz hale getirilmiştir. Bu anlaşmayla birlikte modern devlet sisteminde yeni ve değişik bir ilişki biçimi ortaya çıkmıştır (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 73). Büyük ve güçlü devletler parçalandı, kendi halklarını (özel halkı) barındıran yeni devletler kuruldu (Merriman, 2018: 192). Bu anlaşma aynı zamanda milli devletlerin doğuşu demektir ki bu da Fransız Devrimi'nin alt yapısını oluşturdu. Beraberinde modern devletler hukukunun temeli atıldı ve günümüzdeki devletlerarası hukuk oluşmaya başladı (Bacık, 2006: 58). Bir devletin bir devlete ne şartlar altında savaş açabileceğine ve ne şartlar altında sınırlarını koruması gerektiğine dair temel unsur teşkil eden ifadeler bu anlaşmada yer aldı. Anlaşmada dikkat çeken bir başka husus ise devletlerarası hukukta devletlerin eşit sayılması ve devletlerin birbirinden üstün olmadığını vurgulanmasıdır (Zabunoğlu, 2018: 547). Hiçbir devletin diğer devletin içişlerine karışamayacağı da anlaşma maddeleri arasında yer almaktadır (Sander, 2009: 102-105). Ezcümle Westphalia Anlaşması günümüzdeki egemenlik anlayışı ve uluslararası toplum için modern bir başlangıç olmuştur.

Ancak bu süreçte gelişen burjuva sınıfı zamanla, yanında yer aldığı kralın karşısında bulunmaya başlamış, yönetimde hak sahibi

olabilmenin peşine düşmüş ve çözüm parlamenter demokraside bulunmuştur. Burjuva iktidarı kraldan alınca daha önceleri ilah veya kişiye yönelen *toplumsal sadakatin* kimde olduğu sorusu ortaya çıkmıştır. Ancak büyük bir gelişme gösteren ve toplumsal ilişkilerin birbiri içine girdiği bir ortamda ilah veya kişiselik yer edinemeyeceğinden bütün bireyleri içine alan *ulus* kavramı böylece ortaya atılmıştır (Oran, 1997: 48-50).

Ulus kavramı ancak 18. yüzyılda siyasi bir topluluk anlamını kazanmıştır (Geulen, 2011: 440). Milleti siyasal organizasyonun temeli olarak kabul eden *ulusçuluk* kavramı ise köklerini Fransız Devrimi'nden almaktadır. Modern ulusçuluğun babası sayılan Jean Jacques Rousseau'nun *genel irade* hakkında yazdıklarından etkilenen ve burjuvazinin desteğini arkasına alan devrimciler krala karşı ayaklanmış, vatandaş olmayı ve iktidarın anayasaya bağlı kurulmasını talep etmişlerdir (Yılmaz, 2001: 196-197). Gellner'e göre, Batı tipi milliyetçilik, halkta mevcut olan farklılık ve çeşitliliğe ilgi göstermemekte ve yok saymaktadır (Gellner, 2009: 243). Bu durum aslında ulus devlet olgusunun şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Fransız Devrimi sonrasında ulusal piyasanın oluşmasının önündeki belirli zümrelere verilen ayrıcalıklar ortadan kalkmış, yargılama, vergileme ve gümrük ulus çapında tek bir bütün haline gelmiştir. Ulusal bir ordu kurularak bu orduda tüm toplumsal kesimin görev alabilmesi sağlanmıştır ki yazılanlardan hatırlanacağı üzere orduyu elinde bulunduran soylu zümresinin işlevi de burada törpülenmiştir. Böylece merkezileşmiş, bürokratik ve profesyonel bir devlet kurulmuştur. Ulus-devletin gelişim süreci böylelikle tamamlanmıştır. Bundan sonraki süreç içerisinde de Fransa'nın bu devriminden etkilenen ülkeler zamanla kendilerini vatandaş esasına dayanan *ulus-devlet modeli* içerisinde bulmuştur (Akbulut, 2007: 309-310).

Sarıbay'a göre Batı'da ulus-devlet yapılanması dört aşamada gerçekleşmiştir: *Birinci aşama*; 15. ve 18. yüzyıl arasında geçen ulus-devletin ortaya çıkma aşamasıdır. Aristokrasi bu aşamada kültürel, ekonomik ve politik bağlamda bütünleşmiştir. *İkinci aşama*; aristokrasi ve halk kitleleri karşı karşıya gelerek kitlesel hareketler içinde bütünleşmiştir. Ortaya yeni kimlik olguları çıkarak aristokrasi, kilise ve egemen kimliklerin mücadele süreci baş göstermiştir. *Üçüncü aşama*; yurttaşlık kavramı kendini göstermiş, halkın egemenliği, demokrasi gibi kavramlara vurgu yapılarak siyasi partilerin örgütlenip çıkarlarını birleştirdiği bir aşamaya geçilmiştir. *Dördüncü aşama*; merkezi devletin yönetim uygulama alanını büyüttüğü dönemdir. Sosyal devlet anlayışı bu döneme tekabül etmektedir (Sarıbay, 1998: 73-74).

Modern Avrupa'nın şekillenmesinde ulus-devletler hiçbir şekilde tek tip olarak ortaya çıkmamıştır. Stone Rokkan'a göre 16. yüzyıldan başlayarak oluşan ve kendini geliştiren üç tür siyasi düzen söz konusu olmuştur. Bunlardan ilki, iç düzen olarak demokratikleşen, merkezi olarak yönetilen, topraksal olarak sınırları belli krallık türü. Bu yapıdaki ulus devletleri Batı Avrupa'da görmek mümkündür. İkincisi gelişmiş kapsayıcı siyasi merkezin olmadığı, manevi ve dünyevi bağların belirleyici olduğu göreceli bağımsız şehir ittifaklarından oluşan yapılardır. Bu tür devletler orta Avrupa'da görülmektedir. Üçüncü olarak ise güçlü merkezi yapının olduğu, otokratik imparatorluklardır. Bu devletlerde etnik ve kültürel olarak heterojen yapı söz konusudur. Bu tür devletler ise doğu Avrupa'da görülmekteydi (Lepsius, 1990: 257).

1.3. Ulus-Devletin Meşruiyet Kaynağı

Ulus-devlette meşruiyet kaynağı din, soy veya krallık olmaktan çıkmıştır. Artık meşruiyetin yegâne kaynağı olarak halk görülmektedir (Habermas, 2002: 8). Bütün vatandaşlar birbirlerini eşit olarak kabul ederken, vatandaşlık kavramı genelleştirilerek her yurttaş ülkenin egemenliği ile direkt bağlantılı hale getirilmiştir. Böylece ulusal dayanışma gerçekleştirilmiş ve milliyetçilik bu bağlamda ulus-devletin ideolojisi haline gelmiştir (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 73-74). Ulus-devlet bu manada bireyselleşen yurttaşlar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmaktadır. Aslında ulus-devlet homojen bir toplum olmadığı halde homojen bir toplum oluşturma gayesi gütmektedir (Akıncı, 2002: 64-65). Ulus devletler her ne kadar ulusu birbirine bağlayan mevcut ortak değerlerden bahsetse de, ortak kültür, değer ve sembolleri olan bir ulusu inşa etmeye çalışmışlardır (Osterhammel, 2003: 325).

Bu noktadan itibaren patrimonyalizm terk edilerek Weber'in de işaret ettiği şekliyle yasal-ussal bürokratik bir yönetim şekli benimsenmeye başlanmıştır (Tanrıverdi, 2017: 76). O zamana kadar derebeylerinin ve prenslerin kullanmakta oldukları iktidarın yerini bürokrasi almaya başlamıştır. Artık kamu işlerinde çalışanlar, prensin veya kralın hizmetçileri olmaktan çıkarak, devletin ve milletin görevlileri olarak işlev görmeye başladılar. Kamu çalışanları, yöneticilerin talimatlarına göre değil, kanunların çizdiği çerçevede çalışmaya başladılar (Eryılmaz, 2004: 75-77). Ayrıca uzun yıllar devam eden din savaşları modern ulus-devletleri, kurumsal alt yapısını Machiavelli'in çizmiş olduğu laiklik ile bir araya getirmiştir (Akıncı, 2012: 64).

Önceki devletler çoklu ve bölünmüş bir yapıda olmasına karşın modern ulus-devlet sınırları belirlenmiş bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır (Akıncı, 2012: 64). Ulus-devletler, düzenli orduların

kurulması, merkezi savunmanın önem kazanması, sınırların kesin olarak belirlenmiş olması, yurttaşların içte ve dışta güvenliğinin sağlanması, aynı zamanda ulusal egemenliği ve ulusal bağımsızlığı kabul ettirmesiyle geleneksel devletten ayrılmaktadır (Coşkun, 1997: 165).

2. Küreselleşme ve Ulus-Devlet

Modern ulus-devletler, sınırları belli olan devlet içerisinde vatandaşlarını istediği şekilde şekillendirme konusunda oldukça bağımsız şekilde hareket edebilmiştir. Ülkelerin kendi içlerindeki egemenlik hakları, dış müdahalenin yolunu zorlaştırmaktaydı. Modern devlet, kendi makbul vatandaşını istediği gibi kontrol edebilmekteydi. Ulusal basının kontrol edilmesi çok zor değildi. Devlet tekelinde olan televizyon yoluyla da istediği şekilde propaganda yapma imkânına sahipti. Hâlbuki küreselleşme ile birlikte bütün bu alanlarda sınırlar anlamsızlaşmaya ve devletin kontrolü ortadan kalkmaya başlamıştı.

İlk ortaya çıkışı Avrupa olan ulus-devlet sistemi 1980'lere kadar bozulmadan var olan klasik yapısını sürdürürken, 1980'den sonra küreselleşme olgusunun ortaya çıkışıyla birlikte değişim sürecine girmiştir. Küreselleşme olgusu ulus-devletin kültürel, toplumsal ve ekonomik yapılarında değişime sebep olmuştur (Tanrıverdi, 2017: 80-81).

Dünya özellikle 1990'dan itibaren önemli değişim ve dönüşüm yaşamaktadır (Aslan, 2009: 290). *Küreselleşme* diye adlandırılan bu süreç en küçük toplumsal birim olan aile yaşantısından büyük bir kitleye hitap eden ülke yönetimine kadar birçok değişimi beraberinde getirmektedir. Bu süreç içerisinde ise bir görüşe göre ulus-devlet yönetiminin bir yok oluş sürecine girdiğine inanılmaktadır (Kurttaş, 2018: 156-157). Tam aksi görüş ise ulus-devletin hala varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam ettiği yönündedir.

2.1. Küreselleşme Sürecinin Ortaya Çıkışı

SSCB'nin çöküşü, Batı ülkelerinin bu çöküşten yararlanır hale gelmesinin yanı sıra dünyadaki teknolojik gelişmeler neticesinde iletişimin ve ulaşımın kolaylaşması, tüketimin artması ve uluslararası bir pazar sermayesinin kurulmuş olması küreselleşmenin gündeme oturmasında ve önemli bir olgu durumuna gelmesinde büyük rol oynamıştır (Tanrıverdi, 2017: 21).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Amerikan endüstrisinin gereksinim duyduğu en az uğraş ve maliyetle sağlanabilecek araçların elde edilmesini sağlamak niyetiyle, asıl amacı liberalizmin ve kapitalizmin yayılarak sermayenin güçlü kılımp

toplumsal koşulların oluşturulması olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası Kurulmuştur (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 74-75).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada ekonomik anlamda değişiklikler ve dengesizlikler baş göstermiş, ekonomik problemler kişileri iş bulabilme ümidiyle başka ülkelere yönlendirmiş ve bu sebeple ülkeler arasında göç dalgası meydana gelmiştir. Önceleri ucuz işgücü olarak çalışmaya başlayan göçmenler, geldikleri ülkelerin kültürel dokusunu muhafaza ederek buldukları ülkeye taşımışlardır. Bu durum göç alan ülkeleri rahatsız etmiş ancak hükümetler gerekli önlemleri alamayarak küreselleşme sürecine katkıda bulunmuşlardır (Tanrıverdi, 2017: 28).

Küreselleşme toplumlarda milliyetçi söylemlerin artmasına sebep olarak ulus-devleti krize sürüklemiştir. Kültürlerin ve sermayenin hızlı bir şekilde dolaşımı ulus-devletin kontrol alanını sınırlamaktadır. Ulus-devlet artık sorunlarına çözüm bulmakta zorlanmaktadır (Akıncı, 2012: 66).

Küreselleşme süreci ile birlikte devletin rolünde de değişiklikler kendini göstermiştir. Eskiden devletler tarafından yerine getirilen sosyal görevler önemli ölçüde devlet dışı yapılar yani sivil toplum kuruluşları tarafından yerine getirilmektedir (Drucker, 1992: 78).

Hobsbawm'a göre (2010: 217), günümüz dünyasında meydana gelen ve dünyanın kaderini belirleyecek olan temel politik çatışmalarda ulus-devlet yapılarının ilgisi ve etkisi oldukça azdır. Uluslararası ilişkilerin mahiyetinin 19. yüzyıla kıyaslandığında ciddi değişiklik göstermiş olması bu durumun temel nedenini oluşturmaktadır.

Küreselleşme sürecinde ulus-devlet gerek yukarıdan Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu (İMF) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından, gerekse aşağıdan alt kimlikler ve kültürler tarafından erozyona uğratılmakta ve egemenlik gücünü zamanla ulus-üstü güçlere devretmekte olduğu düşünülmektedir. Özellikle son dönemlerde yaşanmakta olan hızlı teknolojik gelişmeler ekonomideki yapısal oluşumları etkilemiş ve küresel rekabet piyasasını gündeme getirmiştir (Yücel ve Pustu, 2006: 117).

Habermas, bu düşüncenin aksine ulus-devletin daimiliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarda hala ulusal ekonomi egemendir. Kapitalist sistem işlerken gücünü ulusal devletten almakta ve ulus hala bir sermaye aracı olarak varlığını devam ettirmektedir (Habermas, 2002: 10).

2.2. Küreselleşmenin Ulus-Devletlere Etkisi

Küreselleşme güncelliğini ve her geçen gün etkisini daha fazla arttırmaktadır. Sosyal bilimlerde küreselleşme olgusunu dikkate almadan yapılacak her tartışma eksik kalacaktır. Küreselleşmenin boyutları ve ulus-devletlere etkisi üzerine çeşitli düşünceler ortaya atılmaktadır. Küreselleşme kimilerine göre baskıcı kapitalist ve emperyalist bir süreçken, kimilerine göre kendiliğinden gelişen karşı konulamaz bir süreçtir. Bu bağlamda üç farklı görüş ortaya çıkmaktadır; *aşırı küreselleşmeciler*, *kuşkucular* ve *dönüşümcüler* (Tanrıverdi, 2017: 30).

Aşırı küreselleşmeciler "*Radikaller*" olarak da anılmakla birlikte bu görüş, ulus-devletin tamamen ortadan kalkmak üzere olduğuna dair savlar ileri sürmektedirler. Giddens'a göre "iletişim devrimi ve bilgi teknolojisinin yaygınlaşması küreselleşme süreçleriyle yakından bağlantılıdır. Bu durum ekonomik alanda dahi böyledir. En yoksul bölgelerin de kapsam alanında bulunduğu ve anında gerçekleşen elektronik iletişim dünyası yerel kurumları ve gündelik yaşamı sarsmaktadır. (...) ulus-devlet yapısının bir değişme içerisinde olduğu bir gerçektir. Keynesci ekonomi yönetiminin temelini oluşturan ve ulus-devletlerin eskiden sahip oldukları bazı güçler etkinliklerini yitirmişlerdir. Küreselleşme bu bağlamda ulus-devletlerden ayrılmaktadır" (Zengingönül, 2004: 6). Giddens'a göre küreselleşme, tek bir süreç değil karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgudur (Tanrıverdi, 2017: 22).

Aşırı küreselleşmecilere göre küreselleşme; bir anlamda ulus-üstü olmaktır. Bu daha çok ekonomik anlamda kendisini hissettirse de siyasi, hukuksal ve kültürel bakımdan da aynı olay söz konusudur. Küreselleşme süreci ulus-devletin geleneksel politika araçlarını felce uğramakta, siyasal iktidarların ulusal düzlemde sosyal ve ekonomik politikaları hayata geçirme çabasında başarısız olmasına sebep olmaktadır. Günümüzde ulus-devlet kriz içerisinde. Ulus-devletin krizine neden olan ve mahiyetlerindeki değişikliklere sebebiyet veren içsel ve dışsal etken de küreselleşmedir. Ortada bir kriz varsa, bu küreselleşmenin doğurduğu problemlerin, ulus-devlet biriminin boyutlarını aşmasından veya zorlamasından doğan bir krizdir (Yücel ve Pustu, 2006: 127-128). Küreselleşmeyle birlikte girilen bu yeni süreçte uluslar üstü bütünleşmelerin önem kazandığı dikkate alındığında ulus-devletin yetkilerinin daraldığı ve bunun olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varılabilir (Erat, 2017: 200).

Ulus-devletin temel taşı olan egemenlik kavramı da küreselleşmeyle birlikte bir kriz içerisinde. Mutlak egemenlik artık dünya üzerindeki diğer ülkelerle paylaşılmakta ve egemenliğin kaynağı

genel yasalar ve kurallar olarak uygulanmaktadır. Uluslararası örgütlerin etkinliğini artırması karşılıklı bağımlılığı beraberinde getirmiştir. Egemenlik hakları böylece uluslararası kuruluşlara devredilmiştir. Zaten küreselleşme süreciyle birlikte gelişen bilgi iletişim ağları ve teknolojiye yetişemeyen hükümetler de ulus-devlet yapısı içindeki kontrolünü kaybetmeye başladıkça yetkilerin uluslararası kuruluşlara devredilmesi daha da kolay hale gelmiştir. Uluslararası kuruluşlarla imzalanan, uluslararası anlaşmalarla uygulanan protokoller ve bir dizi genel kurallar yığını ulus-devletin yönetimini daha da zorlaştırır hale getirmiştir. Ulus-devlet için küreselleşmenin bir diğer sakıncalı durumu ise farklı ülke aktörleriyle yaşanan karşılıklı bağımlılık ilişkisinin artmasıdır ki bu da uluslararası kuruluşların ve çokuluslu şirketlerin etkisiyle gerçekleşmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı ulus-devlet etkisini gün geçtikçe kaybetmekte ve ulus-üstü güçlere yetkilerini devretmektedir (Yücel ve Pustu, 2006: 127-128).

Aşırı küreselleşmecilerin karşısında *kuşkucular* yer almaktadır ki onlara göre küreselleşme ulus-devlet sistemini erozyona uğratan bir olgudur. Bu görüşün temsilcilerinden biri olan Chomsky küreselleşmeye karşı duran bir bakış açısına sahiptir. Chomsky, küreselleşmenin ve beraberindeki küresel piyasanın gelişmesinin ulus-devleti zora soktuğunu söylemektedir. Ona göre gelişen teknolojiyle birlikte istihdam azalmakta, insanlar ve ülkeler arası eşitsizlik her geçen gün artmaktadır. Aynı zamanda Chomsky, üçüncü dünya ülkelerinde küreselleşme sebebiyle endüstri ve serbest ticaretin çökeceğini, işsizliğin ve beraberinde yoksulluğun artacağını, sadece küresel kapitalizmin karlı çıkacağını söyleyerek küreselleşmenin olumsuz etkilerine olan inancını belli etmiştir (Chomsky, 2002: 29-30).

Küreselleşmeye olumsuz bakan *kuşkucular* bu bağlamda küreselleşme sürecinin ekonomik açıdan zenginleri daha zengin yapacak adaletsiz bir sistem olduğu üzerinde durmaktadırlar. Dünya küresel bir uygarlık olmaktan öte farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları ve bölünmeleri beraberinde getirmektedir (Tanrıverdi, 2017: 34).

Habermas, küreselleşmenin ulus-devlet üzerinde olumsuz etkileri olduğundan bahsetmektedir. Habermas'a göre ulus-devlet küreselleşmeyle birlikte denetimini yitirerek gücünü kaybetmekte ve bu durum karar mekanizmasında meşruiyet eksikliğini beraberinde getirmektedir. Bunun sonucunda da devletin varlık temelini oluşturan yönetsel hizmetlerin sunulmasında yetersizlikler ortaya çıkmaktadır. Yönetsel hizmetlerdeki çözülme ise daha çok bağımlı ülkelerde görülmektedir (Habermas, 2002: 27-30).

Küreselleşme hakkında ileri sürülen üçüncü ve son görüş ise *dönüşümcülerdir*. Bu görüş küreselleşmeye ne radikaller gibi ulus-devletin sonunun geldiği şeklindeki bir bakış açısıyla bakar ne de kuşkucular gibi küreselleşmeye korkutucu senaryolar biçer. Yalnız görüşlerinin kuşkuculardan çok radikallere yakın olduğu söylenebilir. Dönüşümcülere göre küreselleşme yaşamımızın her alanında kendini gösteren kaçınılmaz bir gerçekliktir. Küresel piyasa, çok uluslu şirketler, uluslararası anlaşmalar ulus-devletin hâkimiyet alanını kısıtlamakta ve ulus-devletin eski gücüne geri dönebilmesi için küresel yasalara uyum sağlaması gerekmektedir. Bu görüşün en önemli savunucularından biri olan Giddens, ulus-devletlerin küreselleşme karşısında yok olmayacağına, bireyler ve toplumlar arasındaki bağımlılığı artıracığına inanmakta ancak ulus-devletin yeni dünya düzenine uygun olarak kendini dönüştürmesi gerektiğini söylemektedir (Tanrıverdi, 2017: 35-36).

Giddens'a göre (2001: 113-114), ulus-devletler uluslararası arenanın en önemli aktörü olma özelliklerini sürdürmeye devam etmektedirler. Bazı büyük çokuluslu şirketlerin parasal değeri, birçok devletin Gayri Safi Yurt İçi Hasılasından fazla olmakla birlikte, ulus-devletler bu şirketlerden genellikle çok daha güçlüdürler. Bunun farklı nedenleri mevcuttur. Çokuluslu şirketlerin aksine, ulus-devletler belli bölgeleri kontrol etmekte ve askeri güce sahiptirler. Ulus-devletler, tek başına veya oluşturdukları ittifaklarla güvenliği sağlayabiliyorlar. Bir hukuk sistemi oluşturma ve uygulamak da ulus-devletlerin sorumluluk alanına girmektedir.

3. Ulus-Devletin Bugünün Dünyasındaki Yeri

Ulus-devletlerin sınırlarının küreselleşme ile birlikte git gide etkisizleşeceği ve zamanla ortadan kalkacakları yönündeki söylemler ve akademik dünyadaki tartışmalar zamanla farklılaşmaya başladı. Soğuk Savaş'ın ardından yeni bir dönemin başlangıcı sayılan bir takım olaylar sonrasında ortaya çıkan bazı gelişmeler, ulus-devletlerin ortadan kalkmakta olduğu yönündeki tezleri etkisiz hale getirmiştir. Ulus-devlet yaşanan bu olaylar neticesinde kendisini hedef alan değişimlere direnebilmiştir.

Ulus-devlete olan ihtiyacı ispatlar nitelikte olan olayların başında Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşların yetersiz kalışı gelmektedir. Bunun farklı örnekleri kendini göstermiştir. Bosna Hersek'e karşı Sırp saldırıları sonrasında barışı sağlamak bir tarafa, BM kontrolünde soykırım yapılmış olması en trajik örneği teşkil etmektedir. Sırpların, Arnavutlara şiddet uyguladığı ve binlerce kişinin ölmesiyle sonuçlanan

Kosova Savaşı yine yakın bir tarihte Avrupa'da yaşanmıştır. BM, kitlesel ölümlerin gerçekleştiği bu savaşta sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ise NATO'yu devreye sokarak Sırbistan'ı teslim olmaya zorlamış ve böylece ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemin hegemonik gücü haline gelmiştir. Uluslararası kuruluşların toplumsal krizlere müdahalede yetersiz kalışı, ulus-devleti, kimlikleri korumada birincil konuma getirmiştir (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 78).

Bir yandan devletler, küresel ekonomi ve uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla birbirlerine yaklaşırken bir yandan da etnik çatışmalar artmakta ve güvenlik ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu da ulus-devletin varlığını sürdürmesine olanak sağlamaktadır (Erat, 2017: 200). Etnik çatışmaları kamçılayan hususlardan birisi de göç eylemidir. Bilhassa Avrupa'ya doğru yapılan göç dalgaları suça meyilliliği artırmıştır. Toplumun huzurunu bozan bu durum karşısında milliyetçi hükümetler sert politikalar uygulamışlardır. Küreselleşmenin getirdiği farklı etnik, kültürel ve dinsel ögeler yerine ulus-devleti pekiştiren ortak kimlik, dil ve kültürel ögeler ön plana çıkarılmıştır. Milliyetçi hareketlere bir diğer örnek ABD'nin "fast-food" kültürü olarak gösterilebilir. ABD fast-food kültürü küresel sermayenin dolaşımıyla dünyanın her bölgesine kendini ulaştırmıştır. Yalnız bu başarı onun ve diğer ülkelerin ulus-devlet modelinden ayrıldığı anlamına gelmemektedir. ABD'nin demokrasiyi getirme söylemleriyle Irak ve Afganistan'ı işgali sonucunda pek çok Arap ülkesinin ABD'yi boykot etmesi bunun en açık göstergesidir. Arap ülkeleri milliyetçi bir tutumla Starbucks, McDonald's, Burger King, Coca Cola gibi ABD ürünlerinde talep azaltmıştır (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 77-80). Yaşanan bu hadiseler ulus-devletin devreye sokulduğunu kanıtlar niteliktedir.

11 Eylül terör saldırısından sonra ABD dış politikada daha etkin hale gelmiştir. Terörizm yeni tehdit algısı olarak ortaya çıkmış ve devletler teröre karşı tedbir alma girişiminde bulunmaya başlamışlardır. Terör gibi bir olgu karşısında devleti merkeze alan düşünüş yeniden gündeme gelmiştir. Bu süreci ABD yönlendirmiş hatta Afganistan'da demokratik bir ulus-devlet kurma fikri bu sürecin sembolü haline gelmiştir (Bacık, 2006: 69-76).

11 Eylül saldırısının en önemli sonuçlarından biri de İslamofobi'dir. İslamofobi, Batı'da Müslüman karşıtlığına sebep olurken, doğuda da ABD karşıtlığını beraberinde getirmiştir. Müslümanlara karşı ırkçı söylemler artmış, Müslüman, Arap ve Afrikalılar ötekileştirilmeye maruz kalmışlardır. Önceki yıllarda Müslüman karşıtı gerçekleştirilen söylemler hoş karşılanmazken 11 Eylül sonrasında İslamofobi Batı'nın politik bir aracı haline

getirilmiştir. Tek devlet ve tek millet anlayışının yanına din olgusu da eklenerek ulus-devlet pekiştirilmiştir (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 82).

Küreselleşme ile birlikte bütün dünyanın tek Pazar haline geleceği, ulus-devlet sınırlarının bu anlamda anlamsızlaşacağı yönündeki yaklaşım, serbest piyasa ekonomisinin uluslararası ilişkilerde git gide yaygınlaşacağı savına dayanmaktaydı. Hâlbuki son dönemlerde ortaya çıkan bazı gelişmeler durumun pek de beklendiği gibi gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. ABD, özellikle Donald Trump döneminde dış ticareti liberalleştirmek bir tarafa, bir savaş enstrümanı haline dönüştürerek ulus-devletlerin ekonomide hala ne kadar belirleyici olabileceklerini göstermiş oldu. Çeşitli ekonomik ambargo ve ticareti zorlaştıran ve sınırlandıran gümrük önlemleri ile ulus-devletlerin aldığı kararların daha etkili olmasını sağladı (Aytekin ve Uçan, 2018: 854-856). Bu bağlamda ABD dolarının da bir silah olarak kullanılmaya başlanması, güvenilirliğini zedelemenin ötesinde, birçok devletin kendi milli paraları veya alternatif ödeme araçları ile dış ticaretlerini gerçekleştirmelerine neden olmaktadır.

Sonuç

Modern ulus-devletler belli tarihi, ekonomik, dini vb. şartların gelişmesiyle ortaya çıkmış yapılardır. Ortaya çıkan hızlı gelişmeler sonucunda toplumsal mobilizasyon ve dönüşüm sağlanmıştır. Bu süreç içerisinde geleneksel olarak mevcut olan kimlik anlayışının yerine modern bir kimlik inşası söz konusu olmuştur. Modern ulus-devletler kendi makbul vatandaşlarını inşa etmişlerdir. Geleneksel toplumlarda olduğu gibi artık bireyler kendilerini ait oldukları dini cemaatle değil, içinde yaşadıkları ulus-devlet ile özdeşleştirmeye başladılar. Vatandaşların ortak kimlik etrafında bütünleşmeleri ulus-devletlerin en önemli uğraşı alanı haline gelmiştir. Bu süreç içerisinde her bir devlet kendi içerisinde etnik ve kültürel manada söz konusu bütünleşme sürecinin dışında kalmak isteyen farklı etnik veya dinsel topluluğu ya asimile etmiş ya da baskı, sürgün hatta katliama varan cezalandırmalara tabi tutmuştur.

Egemenlik ilkesi gereği her ülke iç işlerinde özgür bir şekilde hareket etme yoluna gitmiştir. Uluslararası ilişkilerin temel aktörü de devletler olmuştur. Ticaret yapılırken devletlerin yapmış olduğu anlaşmalar ve koydukları kurallar belirleyici olmuştur. Dolayısıyla ulus-devletlerin uluslararası arenada eşitliği ilkesi ile hareket edilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde her ne kadar 5 daimi üyenin belirleyiciliği söz konusu olmuş olsa da, ulus-devletlerin belirleyiciliğini engelleyen bir durum söz konusu değildir.

Ulus-devlet, küreselleşmeyle birlikte sorgulanır hale gelmiştir. Bu anlamda küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki tesiri yadsınamaz bir gerçektir. Söz konusu tesir kimi görüşe göre ulus-devletin yok oluşuna sebebiyet verirken kimi görüşe göre ulus-devlet erozyona uğramış olsa bile varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Ulus-devlet bu farklı görüşlerin ekseninde bugün hala varlığını sürdürmektedir.

Meşru bir yapı olarak ulus-devlet, küreselleşmeyle birlikte bir dönem erozyona uğramış olsa da gerçekleşen çeşitli tarihi olaylar neticesinde varlığını pekiştirmektedir. Bunun en bariz örneği 11 Eylül saldırısıdır. Gücü merkeze alan ulus-devlet, gerçekleşen terör saldırısıyla birlikte güvenlik olgusu etrafında yeniden birleşmiştir. Devletlerin dışa açılması bir tarafa, tam tersine içe kapanmaya başladığı bir süreç tetiklenmiştir.

Uluslararası kuruluşların küreselleşme sürecinde yetersiz kalışı ulus-devletlerin varlığını pekiştirmiştir. Yaşanan çeşitli toplumsal ve ekonomik krizlerse millileştirme politikalarını artırır nitelik göstermiştir. İslamofobi ve göç karşıtlığı gibi yaşanan ırkçı tutumlar üst kimlik oluşturma çabalarını artırmış ve ulus-devletler konumlarını güçlendirmiştir. Ulus-devlet düşünülen tüm küreselleşme fikirlerine rağmen sınırlarını kapatarak varlığını sürdürme yönünde bir gelişim göstermiştir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devlete*. 7.b., Ankara: İmge Kitapevi.
- Akbulut, Ö. Ö. (2007). *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi*. 1. b., Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Akıncı, A. (2012). Modern Ulus-Devletlerin Doğuşu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 61-70.
- Aoki, T. (2003). Çağdaş Japonya'da Küreselleşmenin Boyutları. Peter L. Berger, ve Samuel P. Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme, Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* içinde (s.76-97). Ortaç, A. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aslan, S. (2009). Küreselleşmenin Ulus-Devletlere Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 289-296.
- Aytekin, İ., Uçan, O. (2018). Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 851-862.
- Bacık, G. (2006). Westfalyan Sistemin Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika. *Uluslararası İlişkiler*, 3 (10), 53-84.

- Baumann, G. (2006). *Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. Demirakın, I. (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Berger, P. L. (2003). Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri. Peter L. Berger, ve Samuel P. Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme, Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* içinde (s. 9-26). Ortaç, A. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Chomsky, N. (2002). *Chomsky ve Küreselleşme*. Kılıç, M. (Çev.). İstanbul: Everest Yayıncılık.
- Coşkun, İ. (1997). *Modern Devletin Doğuşu*. İstanbul: İmece Yayınları.
- Çetin, H. (2008). İktidar ve Meşruiyet. Mümtaz'er Türköne, M. (Ed.). *Siyaset* içinde (s. 35-69). 8.b., Ankara: Lotus Yayınevi.
- Drucker, P. F. (1992). *Yeni Gerçekler*. Karanakçı, B. (Çev.), 2. b., Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erat, V. (2017). Küreselleşme ve Ulus-Devlet Sarmalında Devletlerin Göçmen Politikası. *KAÜİİBFD*, 8 (15), 197-209.
- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. 1.b. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2004). *Bürokrasi ve Siyaset; Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. 2.b., İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gellner, E. (2009). *Milliyetçiliğe Bakmak*. Coşar, S. (Çev.). 3.b., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geulen, C. (2011). Nationalismus als kulturwissenschaftliches Forschungsfeld. Friedrich Jaeger, Burkhard Liebsch (Hrsg.). *Handbuch der Kulturwissenschaften* (439-457). Band 1, Sonderaufgabe, Stuttgart · Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Gökberk, M. (2010). *Felsefe Tarihi*. 19. b., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. Akinhay, O. (Çev.). 1. b., İstanbul: ALFA.
- Giddens, A. (2001). *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*. Şad, N. (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Gökçeoğlu Balcı, Ş. (2007). *Tutunamayanlar ve Hukuk*. 1. b., Ankara: Dost Yayınları.
- Guibernau, M. (1997). *Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*. Domaniç, N. N. (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*. Beyaztaş, M. (Çev.). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Hobbes, T. (1995). *Leviathan*. Lim, S. (Çev.). 2. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik*. Akinhay, O. (Çev.). 4. b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Hsiaq, H. M. (2003). Çağdaş Tayvan'da Kültürel Küreselleşme ve Yerelleşme. Peter L. Berger, ve Samuel P. Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme, Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* içinde (s.56-75). Ortaç, A. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hunter, J. D. ve Yates, J. (2003). Küreselleştirici Amerikan Dünyası. Peter L. Berger, ve Samuel P. Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme, Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* içinde (s.328-365). Ortaç, A. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kapani, M. (1997). *Politika Bilimine Giriş*. 9.b., Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kellner, H. ve Soeffner, H. (2003). Almanya'da Kültürel Küreselleşme. Peter L. Berger, ve Samuel P. Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme, Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* içinde (s.130-156). Ortaç, A. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kovacs, J. M. (2003). Macaristan'da Kültürel Küreselleşme. Peter L. Berger, ve Samuel P. Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme, Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* içinde (s. 157-187). Ortaç, A. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kökürk, A. (2011). Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 7 (13), 73-97.
- Kurtdaş, M. Ç. (2018). Küresel Terör Çağında Ulus Devletin Artan Önemi. *TESAM Akademi Dergisi*, 5 (2), 151-181.
- Küçükalp, D. (2011). *Siyaset Felsefesi*. 1.b., İstanbul: Say Yayınları.
- Langewiesche, D. (1995). Nation, Nationalismus, Nationalstaat: Forschungsstand und Forschungsperspektiven. *Neue Politische Literatur*, 40, 190-236.
- Langewiesche, D. (2000). *Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa*. München: Verlag C.H. Beck.
- Lepsius, M. R. (1990). Der europäische Nationalstaat: Erbe und Zukunft. M. Rainer Lepsius (Hrsg.), *Interessen, Ideen und Institutionen* (s. 256-269. Opladen: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH.
- Maalouf, A. (2009). Ölümçül Kimlikler, Bora, A. (Çev.). 29. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Merriman, J. (2018). *Rönesanstan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*, Alpagut, Ş. (Çev.). 1.b., İstanbul: Say Yayınları.
- Oran, B. (1997). *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği Kara Afrika Modeli*, 3. b., İstanbul: Bilgi Yayınları.

- Osterhammel, J. (2003). *Geschichtswissenschaft jenseits des Nationalstaats: Studien zu Beziehungsgeschichte und Zivilisationsvergleich*, Helmut Berding, Jürgen Kocka, Paul Nolte, Hans-Peter Ullmann und Hans-Ullrich Wehler (Hrsg.), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Robertson, R. (2011). Glokalleşme: Zaman-Mekan ve Homojenlik-Heterojenlik. *Kaygı*, 17, 185-203.
- Sander, O. (2009). *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*. 18. b., Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıbay, A. Y. (1991). Yurttaşlık ve Katılımcı Demokrasi. *Birikim Dergisi*, 32, 17-24.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyasal Sosyoloji*. 4. b., İstanbul: Der Yayınları.
- Srinivas, T. (2003). Kültürel Küreselleşmede Hindistan Örneği. Peter L. Berger, ve Samuel P. Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme, Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* içinde (s. 98-127). Ortaç, A. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tanrıverdi, E. G. (2017). *Sosyolojik Açından Küreselleşme ve Ulus-devlet (Giddens, Bauman ve Habermas Örneği)*. 1.b., Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Uğuz, H. ve Saygılı, R. (2016). Küresel Dünyada Ulus-Devlet. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (32), 127-147.
- Wallerstein, İ. (2009). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. Birkan, T. (Çev.). 3. b., İstanbul: Metis.
- Yan, Y. (2003). Çin'de Devlet ve Kültürel Geçiş Süreci. Peter L. Berger, ve Samuel P. Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme, Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* içinde (s. 28-55). Ortaç, A. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yılmaz, E. A. ve Akbulut, A. (2016). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Rolü Ulus-Devletler Güçleniyor mu?, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 71-88.
- Yılmaz, A. (2001). *Çağdaş Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Arayışlar*. 1. b., Ankara: Vadi Yayınları.
- Yücel, N. ve Pustu, Y. (2006). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Alternatifi Kent Devlet Olabilir mi?. *Türk İdare Dergisi*, 450, 117-140.
- Zabunoğlu, G. (2018). Günümüzde Ulus-Devlet. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 535-559.
- Zengingönül, O. (2004). *Küreselleşme: Yoksulluk Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde*. Ankara: Adres Yayınları.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 35-60
ISSN: 1302-6879

Sâmânîlerin Yıkılış Dönemi Vezirleri *The Sâmânîs Viziers in the Collapse Period*

• Abdullah DUMAN*

*Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Van / Türkiye.
Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Letters, Department of History,
Department of Medieval History,
Van / Turkey.
abduman@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9216-3100

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

18/02/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

9/03/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2020

Atrf: Duman, A. (2020). Sâmânîlerin Yıkılış Dönemi Vezirleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 35-60

Citation: Duman, A. (2020). The Sâmânîs Viziers in the Collapse Period. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 35-60

Öz

Arapçada *taşımak*, *yüklenmek* anlamlarına gelen *vzr* kökünden türeyen vezîr, hükümdarın işlerini üzerine alan, idarî işlerde düşünce ve uygulamaları ile ona yardımcı olan kimsedir. Bu kurum, vezaret makamının taşıdığı anlam itibarıyla Hz. Peygamber, Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler dönemlerinde mevcuttu. Ancak bu dönemde görüşüne başvurulmuş kişilerin resmî statüleri yoktu. Toplumda önde gelen kişilerin görüşüne İslâm'ın istişareye verdiği önem çerçevesinde başvuruluyordu. İslâm dünyasında vezirlik makamı resmî olarak Abbasîler Devleti'nin kuruluşundan itibaren görülmeye başladı. Aslî hüviyetine ise devlet kurumlarının tam manasıyla oturduğu Mehdî (158-169/775-785) döneminde kavuştu. Abbâsîlerle resmîyet kazanan vezaret kurumu İslâm devletlerinin tamamında görülmektedir. Bu devletlerden birisi olan Sâmânîler Devleti'nde de vezirlik müessesine büyük bir önem verildi. II. Nasr b. Ahmed döneminde vezir Ceyhânî'nin yaptığı düzenlemede Vezaret Dîvânı'na bütün dîvânların üstünde bir yetki tanındı. Sâmânî vezirleri, devleti idare, atama, görevden alma, ordu başkomutanlığı, malî işleri düzenleme gibi önemli görevler icra ettiler. Çalışmamızda yıkılış dönemi emirleri Nuh b. Mansur (365-387/976-997), Mansur b. Nuh (387-389/997-999) ve Abdülmelik b. Nuh (389/999) dönemleri vezirlerinin siyasî hayatın akışı içinde oynadıkları roller ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Sâmânîler, Mâverâünnehir, Horasan, devlet idaresi, vezir.

Abstract

The term Vizier deriving from the root of *vzr*, which means *to carry* and *load* in Arabic, is the person who takes over the works of the ruler and helps him with his thoughts and practices in administrative affairs. This institution existed during the period of the Hz. Mohammad, The Four Caliphs Period and Umayyads in terms of the meaning of the vizier authority. However, the persons who were consulted during this period did not have official status. Opinions of the prominent people in the society were consulted within the framework of the importance that Islam gave to consultation. In the Islamic world, the vizier institution officially began to appear since the foundation of the Abbasid State. It gained its original identity during the Mahdi period when state institutions were fully seated. The vizier institution, which became official with the Abbasids, is seen in all Islamic states. Also in the State of Samanis, one of these states, great importance was attached to the institution of vizier. In the arrangement made by Ceyhani during the Nasr b. Ahmed period, the divan of vizier was given authority over all the divans. Samani viziers performed important duties such as administering, appointing, dismissing the state, army command, arranging financial affairs. In our study, in the flowing of the life the roles of the viziers of Noah b. Mansur, Mansur b. Noah and Abdumelik b. Noah, who are the emirs of the collapse period, were tried to be revealed.

Keywords: Sâmânîs, Transoxanian, Khorassan, state administration, vizier.

Giriş

Sâmânîlerin atası, ünlü İran kahramanı Behram Çubin'in torunlarından Sâmân Hudât olarak kabul edilmektedir. (Nerşahî, 1993: 90, 91; Hudûdü'l-Âlem, 2008: 56; Gerdîzî, 1953: 13; Bîrûnî, 1923: 39; Sem'ânî, 1988: III, 201; İbnü'l-Esîr, 1987: VI, 253; Hamdullah Müstevfî, 2018: 303; İbn Hallikân, 1397:V, 160) Esed b. Sâmân Hudât'ın dört oğlu vardı. Bunlar Harun Reşid (170-193/786-809) döneminde Horasan'da çıkan Râfi' b. Leys isyanında Abbasîler tarafında yer aldılar. Halife Me'mûn (198-218/813-833) zamanında yapmış oldukları hizmetlerin karşılığında doğu bölgelerinde idareci olarak görevlendirildiler. Bu atamalarla Sâmânîlerin Mâverâünnehir bölgesinde kuracakları devletin temelleri de atılmış oldu. Kardeşlerin en büyüğü olan Nuh, ömrünün sonuna kadar Semerkand'da idarecilik yaptı. Varisi olmadığı için yerine Fergana'da idarecilik yapan kardeşi Ahmed'in geçmesini vasiyet etti. Nuh b. Esed'in 227/841-842 yılında vefat etmesi ile Semerkand Ahmed b. Esed tarafından idare edilmeye başladı. Hanedanın kurucusu olduğu yorumları yapılan Ahmed, ölünceye kadar Semerkand'da ikâket etti. 250/864-865 yılında hayata gözlerini yumduğunda yerine oğlu Nasr geçti. Halife Mu'temid (256-279/870-892)'in 261/874-875 yılında göndermiş olduğu menşurla Mâverâünnehir bölgesinin idaresini de üstlenen Nasr b. Ahmed, müstakil bir hükümdar olarak kabul edilmektedir.

(Büchner, 1997: X, 140; Usta, 2009: XXXVI, 64; Duman, 2012: XI, 532)

Nasr b. Ahmed, eşrafın talepleri doğrultusunda kardeşi İsmail'i, 261/874-875'de Buhârâ'ya vali olarak gönderdi. Bir süre sonra vergi meselesi yüzünden iki kardeşin arası açıldı. 275/888-889'de Tevâvis'de yapılan savaşta Nasr mağlup olmasına rağmen İsmail, ağabeyine esir muamelesi yapmadığı gibi Semerkand'a geri göndererek ona olan bağlılığını sürdürdü. Bu vefa karşılığında Nasr, kendisinden sonra tahta kardeşinin geçmesini vasiyet etti. Tevâvis Savaşı'ndan sonra dört yıl daha hayatta kalan Nasr, 279/892-893'da hayata gözlerini yumdu. Halife Mu'tazîd (279-289/892-902) da Mâverâünnehr bölgesinin meşru emiri olarak İsmail'i tanıdı. Böylece İsmail b. Ahmed, sorunsuz bir şekilde tahta çıktı. Başkent ise bundan sonra Buhârâ olurken Semerkand eski önemini yitirdi. (Büchner, 1997: X, 140-142; Usta, 2009: XXXVI, 64, 65; Duman, 2012: 533; Duman, 2012: 204-221)

Sâmânîlerin yükseliş dönemini, gerçek manada ilk hükümdar olarak kabul edilen İsmail b. Ahmed (279-295/892-907)'le başlatmak mümkündür. Ahmed b. İsmail'le yükselmeye devam eden devlet, II. Nasr b. Ahmed'le zirveye çıktı. Ondan sonra Nuh b. Mansur'a kadar üç hükümdar daha tahta çıktı. Nuh b. Mansur tahtta her ne kadar yirmi iki yıl gibi uzun bir süre kalmış olsa da onun dönemi, devlet adamları arasında nüfuz mücadelelerinin ve ihanetlerin zirveye çıktığı yıllar oldu. Bu sebeple Nuh b. Mansur dönemini sonun başlangıcı olarak değerlendirebiliriz. Mansur b. Nuh ve son Sâmânî hükümdarı Abdülmelik b. Nuh, üç yıl civarında tahtta kaldılar. Bu sürede Buhârâ, devlet otoritesinin temsil edildiği merkez olma vasfını tamamen yitirdi. Nitekim 10 Zilkâde 389/23 Ekim 999'da Karahanlı hükümdarı İlig Han tarafından bu devlete son verildi.

Sâmânîlerin Yıkılış Dönemi Vezirleri

Mansur b. Nuh'un 11 Şevval 365/13 Haziran 976'de vefatı ile 13 yaşındaki oğlu Nuh'a biat edildi. (Utbî, 2004: 37; Gerdîzî, 1327: 36; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2013: 502; XVII, Hamdullah Müstevfî, 2018: 308; Usta, 2007: 27; Duman, 2013: 341) Nuh b. Mansur, emirliğinin ilk yıllarında devleti babası döneminden beri vezirlik makamında bulunan Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ceyhânî'nin yardımı ile idare etmeye çalıştı. Emir Nuh, önceki emirler döneminde görev yapmış olan Ebü'l-Fazl Bel'amî, Ebû Ca'fer el-Utbî ve diğer vezirlerin gayretleri ile biriktirilmiş olan hazineyi dağıtmak ve güçlü komutanları çeşitli taltiflerle kendine bağlamak suretiyle otoritesini güçlendirmeye çalıştı. Dönemin güçlü komutanlarından Ebü'l-Hasan Muhammed b. İbrahim b.

İmrân es-Sîmcûr Horasan ordu komutanı idi. O, bu göreve Horasan sipehsâları olarak görev yapan Alptegin'in Mansur b. Nuh'la anlaşamayıp has gulâmlarıyla Gazne'ye gitmesinden sonra atanmıştı. Bu göreve ikinci kez atanması Mansur b. Nuh döneminde olmuştu. Nuh b. Mansur, Ebü'l-Hasan Sîmcûr'a bir elçi göndererek lakap ve hil'at takdim ettiği gibi Kûhistan, Herat ve Nîsâbûr sipehsâlarlığı görevini tekrar onayladı. Ebü'l-Hasan Sîmcûr, Horasan'ın merkez şehri Nîsâbûr'da ikâmet etmeye ve bölgeyi idare etmeye devam etti. Emir Nuh, merkezdeki işlerini ise Fâik el-Hâssa ve Taş el-Hâcib'e emanet etti. Yine devlet adamlarından Ebü'l-Haret Muhammed b. Ahmed b. Ferîgûn kendine yakın tuttuğu devlet adamlarından birisi oldu. Vezir Ebû Abdullah el-Ceyhânî'nin çok geçmeden yaşlılığı dolayısıyla görevden affını talep etmesiyle bu makama Rebûlâhir 367/Kasım-Aralık 977'de Ebü'l-Hüseyn Abdullah b. el-Utbî'yi atadı. (Utbî, 2004: 37, 38; Al-Utbî, 1858: 44, 45; Duman, 2013: 341, 342; Gerdîzî, 1327: 37; Hamdullah Müstevfî, 307, 308; Mîrhând, 1959: IV, 51; Hândmîr, 1380: II, 363; Barthold, 1990: 268-271; Göksu, 2011:166-168)

Nuh b. Mansur küçük yaşta tahta çıkmasına rağmen ilk yıllarında devletin idaresini elinde tutmayı başardı. Ancak ilerleyen yıllarda devlet adamları arasında nüfuz mücadeleleri ortaya çıkmaya başladı. Bunların ilki Ebü'l-Hasan Sîmcûr ve vezirlik makamına yeni atanan Ebü'l-Hüseyn Abdullah b. Utbî arasında yaşandı. Emir Nuh, Horasan valiliği görevi verdiği Ebü'l-Hasan Sîmcûr'a, vezaret makamına atamayı düşündüğü Ebü'l-Hüseyn Abdullah b. Utbî ile ilgili düşüncesini sormuştu. Ebü'l-Hasan, cevabında, onun bu makamın bütün bilgilerine sahip olduğunu bildirmiş ancak yaşının küçük olması hasebiyle vezirliğe bu kadar genç birisinin getirilmesinin bir takım sıkıntılara sebep olabileceği konusuna dikkat çekmişti. Buna rağmen Emir Nuh, Ebü'l-Hüseyn el-Utbî'yi vezirlik makamına atamıştı. Ebü'l-Hüseyn el-Utbî vezir olduğunda Ebü'l-Hasan Sîmcûr'un, hakkında söylediklerini duydu ve ona karşı kin beslemeye başladı. Çok geçmeden de onun aleyhinde kötü propagandaya girişti. O, sürekli Ebü'l-Hasan hakkında ileri geri konuşuyor, onun acizliğini ve Horasan valiliği görevindeki yetersizliğini dile getiriyordu. Bu propagandalardan etkilenen Emir Nuh, 371/981-982'de Nîsâbûr'a bir elçi göndererek Ebü'l-Hasan'ın Horasan valiliği görevinden azledildiğini bildirdi. Görevinden alınan Ebü'l-Hasan'ın yerine ise Ebû Ca'fer el-Utbî'nin hizmetkârlarından Hüsâmüddeve Ebü'l-Abbâs Taş atandı. (Gerdîzî, 1327: 37, 38; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 397; Hamdullah Müstevfî, 308; Mîrhând, 1959: IV, 53; Hândmîr, 1380: II, 364; Barthold, 1990: 271; Usta, 2007: 233, 234; Göksu, 2011: 168)

Ebü'l-Hasan'ın görevden alınma şekli de Emir Nuh döneminde ortaya çıkacak olan fitne ve nüfuz mücadelelerine zemin hazırlayacak

bir şekilde gerçekleşti. Vezir Ebü'l-Hüseyn el-Utbî'nin özel talimatı gereğince Nîsâbûr'a gönderilen elçi, Ebü'l-Hasan'a görevden alındığını kalabalık içinde ve yüksek sesle bildirdi. Bu usulsüz tebliği işittiğinde Ebü'l-Hasan deliye döndü. Tepkisini, *Horasan'ın valisi benim, sipehsâlârı da oğlum Ebû Ali'dir Vallahi onlara gündüz vakti yıldızları gösteririm* diyerek gösterdi ve hemen davul vurdurarak ordu hazırlığına başladı. Ebü'l-Hasan'ın tepkisi Buhârâ'da duyulduğunda isyanın sebebinin kendisinden bileneceğini düşünen Ebü'l-Hüseyn el-Utbî, yaptığından dolayı çok pişman oldu. Ebü'l-Hasan ise birkaç gün geçince verdiği kararın yanlışlığının farkına vararak itidalli hareket etmeye karar verdi. Ebû Nasr Ahmed b. Ali başkanlığında bir elçilik heyeti hazırlayarak Buhârâ'ya gönderdi ve özür diledi. Gelişmelerden çok korkmuş olan vezir Ebü'l-Hüseyn el-Utbî yaptığı fevri hareketin bu şekilde kapandığına çok sevindi. (Gerdîzî, 1327: 38)Ebü'l-Hasan b. Simcûr gönülsüz de olsa görevini bırakarak eskiden beri Sîmcûrfî ailesinin iktası olan Kûhistan'a çekilirken, Ebü'l-Hüseyn el-Utbî'nin babasının kölelerinden birisi olan Ebü'l-Abbas Taş, Nîsâbûr'a geldi ve Horasan valiliği görevine başladı. Ebü'l-Abbas Taş'ın devlet kademelerindeki yükselişi ve bu göreve atanması da Ebü'l-Hüseyn el-Utbî sayesinde gerçekleşti. Bu başarısı ile vezir, devletin sadık ve başarılı komutanlarından birisini isyanın eşliğine getirme pahasına Buhârâ'daki konumunu sağlamlaştırmış dahası devletin en gözde eyaleti olan Horasan'da da Ebü'l-Abbas Taş sayesinde söz sahibi olmuş görünüyordu. (Utbî, 2004: 48; Al-Utbî, 1858: 58; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 397; Hamdullah Müstevfî, 2018: 308, 309; Mîrhând, 1959: IV, 53; Barthold, 1990: 271; Usta, 2007: 235; Göksu, 2011: 168) Hâlbuki bu siyaset, devletin yıkılması ile sonuçlanacak nüfuz mücadelelerinin şiddetlenmesi anlamına geliyordu.

Büveyhî emiri Azududdevle, 369/979-980'da Bağdad'dan göndermiş olduğu ordu ile kardeşi Fahruddevle'nin elinde bulunan Hemedan'ı işgal etmişti. Hemedan işgal edilince Fahruddevle buradan kaçarak Cürcan'a gitti ve Kâbus b. Veşmgîr'e sığındı. Fahruddevle'ye iltifatlarda bulunan Kâbus, onu himayesine aldığı gibi mülküne ortak etti. Azududdevle, Fahruddevle'nin elinde bulunan Hemedan, Rey ve bu iki şehir arasında bulunan toprakları alarak diğer kardeşi Müeyyidüddevele'ye verdi. (Utbî, 2004: 50, 51; Al-Utbî, 1858: 61, 62; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 387, 388) Daha sonra Kâbus'a bir mektup yazarak kardeşini kendine teslim etmesi halinde ona dilediği şehirleri vereceğini, bol miktarda mal ve hediye bağışlayacağını bildirdi. Fahruddevle'nin bu teklifi reddetmesi üzerine Azududdevle, kardeşi Müeyyidüddevele'yi bir ordu ile Cürcan üzerine gönderdi. Kâbus'un ordusu ile Müeyyidüddevele'nin

ordusu Cemâziyelevvel 371/Kasım-Aralık 981'de Esterâbâd yakınlarında karşılaştılar. Savaşı kaybeden Kâbus buradan kaçarak Nîsâbûr'a geldi ve Sâmânî valisi Ebü'l-Abbas Taş'a sığındı. Daha sonra buraya gelen Fahruddevle de ona katıldı. (Utbî, 2004: 51-53; Al-Utbî, 1858: 62-65; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 397; Mîrhând, 1959: IV, 53; Hândmîr, 1380: II, 364)

Vali Ebü'l-Abbas Taş, başkent Buhârâ'ya bir mektup yazarak Nuh b. Mansur'a durumu bildirdi. Emir Nuh cevabında, Hüsâmüddevle Ebü'l-Abbas Taş'a onlara itibar göstererek yardım etmesini, her ikisini de ülkelerine iade etmesini emretti. Vezir Ebü'l-Hüseyin el-Utbî de Ebü'l-Abbas Taş'a gönderdiği mektupta aynı konulara dikkat çekti ve onlara yardım etmesini istedi. (Utbî, 2004: 53; Al-Utbî, 1858: 65; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 398; Mîrhând, 1959: IV, 53; Hândmîr, 1380: II, 364)

Ebü'l-Abbas Taş, bu emri aldığı anda Nîsâbûr'da hemen bir ordu toplayarak Cürcan üzerine yürüdü ve şehri muhasara altına aldı. Kâbus b. Veşmgîr ve Fahruddevle de kendine yardım için gönderilen Fâik'le beraberdi. Kuşatmadan hemen bir sonuç alınamadı. Muhasara günlerinde Müeyyidüddeve'nin askerlerinden bir grup her gün dışarı çıkarak bir müddet savaşıyorlar daha sonra da kaleye dönüyorlardı. Ancak kuşatma uzadıkça kaledekiler yiyecek sıkıntısı çekmeye başladılar. İki ay geçip yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaşınca Müeyyidüddeve'nin ordusu Ramazan 371/Şubat-Mart 982'de savaş için dışarı çıktı. Ebü'l-Abbas Taş ve askerleri onların her zaman yaptıkları gibi bir müddet savaştıktan sonra şehre döneceklerini düşünüyorlardı. Bu defa ise durum Horasan ordusunun tahmin ettiği gibi olmadı. Cürcan ordusu adeta canını dişine takarak savaşıyordu. Onlar direndikçe de Horasan askerleri geri liyordu. Bu arada Müeyyidüddeve, yazışmalar sonunda Ebü'l-Abbas Taş'ın yardımcılarında Fâik el-Hâssa ile anlaşmış onu kendi tarafına çekmeyi başarmıştı. Müeyyidüddeve şehirden çıkıp onun bulunduğu tarafa hücum edince Fâik el-Hâssa yenilmiş gibi yaparak geri çekildi. Merkezde yer alan Ebü'l-Abbas Taş ve Fahruddevle çarpışmaya sabırla devam ettilerse de akşama doğru çözülen ve kaçan taraf Horasan ordusu oldu. (Utbî, 2004: 53-57; Al-Utbî, 1858: 66-70; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 398; Mîrhând, 1959: IV, 53, 54; Hândmîr, 1380: II, 364; Barthold, 1990: 271)

Sâmânîlerin mağlup olan Horasan ordusu Nîsâbûr'a döndüğünde Ebü'l-Abbas Taş, Kâbus b. Veşmgîr ve Fahruddevle hemen Buhârâ'ya bir mektup yazarak durumu Nuh b. Mansur'a bildirdiler. Emir Nuh ve devlet erkânı bu habere şaşırılmalarına rağmen Cürcan mağlubiyetini kabul etmediler. Onlara göre bu yenilginin intikamının hemen alınması,

Utbî'nin ifadesi ile *bu yurtığın üzerinden fazla zaman geçmeden yamanması gerekiyordu*. Bu amaçla hemen yeni bir ordu toplama ve Cürcan üzerine yürüme planını uygulamaya koydular. Kayıtlara göre ordu toplama ve sevk etme görevi vezir Ebü'l-Hüseyn el-Utbî'ye verildi. Emir Nuh, başkomutanlık görevine getirdiği vezirine hil'at giydirerek devletin imkânlarını onun için seferber etti. Horasan bölgesinde görev yapan komutanlara sürekli mektuplar yazan el-Utbî, durumu anlattıktan sonra onları savaşa teşvik ederek Merv'de toplanmalarını emretti. (Utbî, 2004: 57-62; Al-Utbî, 1858: 69-71; Mîrhând, 1959: IV, 54; Hândmîr, 1380: II, 364; Barthold, 1990: 271; Usta, 2007: 241) İbnü'l-Esîr'in bildirdiğine göre toplanan ordunun sayısı öncekinden çok fazla idi. (İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 398)

Merv'de toplanan muntazam ordu artık harekete geçmek için gün saymaktadır. Ancak Buhârâ'da Vezir Utbî'nin bir suikast sonucu öldürülmesi yapılan bütün hazırlığın sonuçsuz kalmasına ve toplanan Sâ mânî ordusunun dağılmasına sebep olur. Hadisenin arka planı yukarıda değinmeye çalıştığımız Ebü'l-Hasan Sîmcûr'un Horasan valiliğinden azledilerek Hüsâmüddeve Ebü'l-Abbas Taş'ın atanması meselesine dayanmaktadır. Ebü'l-Hasan kendine reva görülen muameleyi unutmamıştır. O, intikam almak için fırsat kollamaktadır. Nitekim Cürcan yenilgisi süreci ona aradığı fırsatı vermiştir.

Ebü'l-Hasan Sîmcûr, dostu olan Fâik el-Hâssa'ya kendine yapılanları anlatmış ve veziri şikâyet etmişti. Fâik de veziri öldürme planları yapmaya başlamıştı. O, Ebü'l-Hüseyn el-Utbî'nin öldürülmesi konusunda Mansur b. Nuh'un bazı gulâmları ile anlaştı. Bu gulâmlar da veziri öldürmek için fırsat kollamaya başladılar. Ebü'l-Hüseyn el-Utbî'nin bu plandan haberi olmuş, durumu Emir Nuh'a bildirmişti. Emir Nuh da bir grup seçkin askeri onu korumaları için görevlendirmişti. Alınan tatbirlere rağmen Ebü'l-Hüseyn bir gece saraya giderken aniden bu grubun saldırısına uğradı. Bu fedailer onu öldüresiye dövdüler ve bir bahçeye attılar. Ertesi gün bahçe sahibi Ebü'l-Hüseyn'i gördü ve durumu Emir Nuh'a haber verdi. Emir Nuh onu hemen kaleye taşıttı ve tedavisi için özel doktorlar görevlendirdi. Ancak kurtarılamayan vezir, 372/982 yılında vefat etti. Vezir'in ölümü üzerine Horasan valisi olan Hüsâmüddeve Ebü'l-Abbas Taş, katilleri bulması ve devlet idaresinde yardımcı olması için Buhârâ'ya çağrıldı. Yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi vezirin vefatı Cürcan'a yapılacak seferin de iptal edilmesine sebep oldu. Bu arada Cürcan'dan kaçarak Sâ mânîlere sığınmış olan Fahruddeve ve Kâbûs b. Veşmgîr Nîsâbûr'da kaldılar. (Utbî, 2004: 62-65; Al-Utbî, 1858: 71-76; Gerdîzî, 1327: 39; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 398; Hamdullah Müstevfî, 2018: 308; Mîrhând, 1959: IV,

54, 55; Hândmîr, 1380: II, 364, 365; Barthold, 1990: 271; Usta, 2007: 241, 242; Göksu, 2011: 168)

Ebü'l-Hüseyin el-Utbî'nin vefatı ile Buhârâ'da vezirlik makamına, edip ve meşhur bir kişi olmanın dışında hakkında bilgi bulunmayan Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Muhammed el-Müzenî getirildi. Onun vezirlik makamına getirilmesinde bu günlerde Buhârâ'da devlet işleri ile meşgul olan Hüsâmüdevle Ebü'l-Abbâs Taş'ın etkili olduğunu söyleyebiliriz. Gerdîzî, onun vezirlik makamına getirilmesi ile işlerin düzelmeye başladığını belirtmektedir. (Utbî, 2004: 65; Al-Utbî, 1858: 76; Yâkût el-Hamevî, 1993: V, 2305; Mîrhând, 1959: IV, 55; Hândmîr, 1380: II, 365)

Emir Nuh'un kız kardeşinin oğlu Hüseyin b. Tâhir'in Sistan'dan ayrılıp Buhârâ'ya gitmesi ile 362/972'den itibaren bölgeye Halef b. Ahmed hâkim olmaya başlamıştı. 364/972'e gelindiğinde Sistan'ı tamamen ele geçiren Halef, Sâmânîlere göndermesi gereken vergiyi de kesti. Bölgenin tekrar Sâmânî hâkimiyetine girmesi için Nuh b. Mansur, Hüseyin b. Tâhir'i bir ordu ile Sistan'a gönderdi. Halef'in ordusu, Hüseyin'in ordusu tarafından 369/979'da Cüveyn'de mağlup edildi. Meydan muharebesinde mağlup olan Halef önce Zerenc'e daha sonra da Uk Kalesi'ne çekildi. Uk Kalesi, Sâmânî ordusu tarafından muhasara altına alınmasına rağmen zapt edilemedi. Kuşatmanın uzaması üzerine Emir Nuh buraya Kûhistan'a çekilmiş olan Ebü'l-Hasan Sîmcûr'u gönderdi. O, Sistan'a geldiğinde Halef, Uk Kalesi'nden Tâk Kalesi'ne gitti ve burada ikâmet etmeye başladı. Ebü'l-Hasan, bölgede uzun süre kalma niyetinde değildi. Bu sebeple o, Halef'e gizlice haber göndererek anlaşma teklif etti. Bu anlaşmaya göre Tâk Kalesi ve verimli araziler Halef b. Ahmed'e bırakıldı. Nitekim o, anlaşma uygulamaya konulduktan sonra Tâk Kalesi'nde ikâmet etmeye başlamıştı. Zerenc ve çevresi ise Hüseyin b. Tâhir'e verildi. Hutbenin Nuh b. Mansur adına okutulmaya başlamasıyla Sistan tekrar Sâmânîlere bağlanmış oldu. Ebü'l-Hasan Sîmcûr bölgede biraz daha kalıp idareyi düzenledikten sonra 372/983'de bölgeden ayrılarak Horasan'a döndü. (Hamdullah Müstevfî, 2018: 308; Mîrhând, 1959: IV, 55; Hândmîr, 1380: II, 365; Usta, 2007: 242-245)

Ebü'l-Hasan'ın Sistan'dan dönme konusunda acele etmesinin sebebi kaybettiği Horasan valiliğini tekrar elde edebilme ümidi idi. Yeni vezir Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Muhammed el-Müzenî ise onun, herhangi bir izin almadan Horasan'a dönme sebebini anlamıştı. Bu sebeple ona bir elçi göndererek Kûhistan'a dönmesini, maiyetindeki askerleri de Sistan'da Halef b. Ahmed için görevlendirilen oğlu Ebû Ali Sîmcûr'un emrine vermesini bildirdi. Vezir, ayrıca ona, eğer sözünde

durursa daha birçok yerin idaresinin kendisine verileceği konusunda tahhütte bulundu. Ebü'l-Hasan bu emre itiraz etmedi ve kendisine emredilen şeyi yaparak Kûhistan'a döndü. (Utbî, 2004: 65, 66; Al-Utbî, 1858: 77; Gerdîzî, 1327: 39 Mîrhând, 1959: IV, 55; Usta, 2007: 248, 249)

Ebü'l-Hasan'ın Sistan'dan ayrılıp Horasan'a dönmesinden sonra Halef, tekrar Hüseyin b. Tâhir'in üzerine yürüdü ve bölgede hâkimiyet kurdu. Bu gelişme üzerine yeni vezir Ebü'l-Hüseyin Muhammed el-Müzenî, Ebü'l-Hasan Sîmcûr'un oğlu Ebû Ali'yi Halef'in üzerine gönderdi. Ona bölgeye gitmeden önce Buşenc ikta olarak verilmişti. Ebû Ali Sîmcûr, Halef'in ordusunu mağlup etmeyi ve bölgeyi Sâ mânîlere bağlamayı başardı. Bu başarısı sebebiyle sefer dönüşünde ödül olarak Badğîs de iktasına katıldı (372/983). Ancak bölge uzun süre Sâ mânîlerin hâkimiyetinde kalmadı. Ebû Ali'nin, Sistan'ı tekrar itaat altına alıp dönüşünün üzerinden çok geçmeden Hüseyin b. Tâhir vefat etti. Bu sebeple bölge tekrar Halef b. Ahmed'e bağlandı. (Gerdîzî, 1327: 39; Hamdullah Müstevfî, 2018: 38, 39; Usta, 2007: 45, 46)

Ebü Ali Sîmcûr, Horasan'a döndüğünde Ebü'l-Abbas Taş'tan Nîsâbûr valiliğini istemişti. Ebü'l-Abbas Taş da onun bu teklifini kabul etmiş ve onu Nîsâbûr valiliğine atamıştı. Ebû Ali çok geçmeden Fâik'le de anlaştı ve Buhârâ'ya karşı bir ittifak oluşturdu. Bu anlaşmadan sonra Horasan gelirlerini de kendi adlarına toplamaya başlayan ve güçlenen iki komutan Merv'e doğru harekete geçtiler. Buhârâ durumdakı haberdar olduğunda Ebü'l-Abbas Taş da bir ordu toplayarak gerekli hazırlıkları yaptı ve Âmülüşşat'a gelerek burada karargâh kurdu. Ebû Ali ve Fâik'in ordusu da buraya geldiğinde iki tarafta savaş beklentisi hâkimdi. Ancak görüşmeler sonucunda anlaşma yapıldı. Varılan anlaşmaya göre Nîsâbûr Ebü'l-Abbas Taş'a, Belh Fâik'e, Herat da Ebû Ali'ye verildi. Komutanlar 372/983-984'deki bu paylaşımından sonra kendi bölgelerine gitmek üzere Âmülüşşat'tan ayrıldılar. (Utbî, 2004: 65-67; Al-Utbî, 1858: 76/79; Gerdîzî, 1327: 39, 40; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 407, 408; Hamdullah Müstevfî, 2018: 308, 309; Mîrhând, 1959: IV, 54, 55; Hândmîr, 1380: II, 365; Barthold, 1990: 271; Usta, 2007: 247-250)

Ebü'l-Abbas Taş, zikri geçen meseleyi halletmek için Buhârâ'dan ayrılmadan önce vezir Ebü'l-Hüseyin el-Müzenî azledilmiş, yerine ise Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ahmed el-Fârisî atanmıştı. Nitekim el-Müzenî çok geçmeden hastalanarak öldü. El-Müzenî'nin görevden alınma sebebi Ebû Ali ve Fâik'e yakın olduğunun düşünülmesi idi. Bu arada Abdurrahman b. Ahmed el-Fârisî de Ebü'l-Abbas Taş'a yakınlığı ile bilinmekte idi. Ebü'l-Abbas Taş, başkentten ayrılmadan kendi adamlarından birisinin vezirlik makamına geçmesini

sağlamıştı. Ancak o, Merv’de iken Emir Nuh tarafından Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ahmed el-Fârisî’nin vezirlik görevinden alındığını yerine ise Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Uzeyr’in atandığını öğrendi. (Utbî, 2004: 67, 68; Al-Utbî, 1858: 79, 80; Gerdîzî, 1327: 39, 40; İbnü’l-Esîr, 1987: VI, 410; Mîrhând, 1959: IV, 55; Hândmîr, 1380: II, 365; Barthold, 1990: 271, 272; Usta, 2007: 249-251)

Abdullah b. Uzeyr, önceki vezir Ebü’l-Hüseyn el-Utbî ve Ebü’l-Abbas Taş’a muhalif birisi idi. Yine o, Utbî ailesine olan hasımlığı ile tanınıyordu. Bu sebeple ilk icraatı bu ailenin dostu olan Ebü’l-Abbas Taş’ın nüfuzunu kırmaya çalışmak oldu. Bu amaçla da onu kötülemeye ve Emir Nuh’u ona karşı kışkırtmaya başladı. Çok geçmeden bu konuşmalar tesirini gösterdi ve Emir Nuh, 376/986’da Ebü’l-Abbas Taş’ı Horasan valiliğinden alarak yerine Ebü’l-Hasan Sîmcûr’u atadı. Ebü’l-Abbas Taş ve Horasan ordu komutanlarının bu uygulamadan rahatsızlıklarını dile getiren mektuplar göndermeleri ise başkentte yansıma bulmadı. Buhârâ’dan gönderilen fermanda görev değişikliği belirtiliyor Nesâ ve Ebîverd’in Ebü’l-Abbas Taş’a ikta olarak verildiği bildiriliyordu. O, Nîsâbûr’dan ayrılarak Nesâ’ya yöneldi. Ancak Serahs’da durdu ve ordu komutanlarını toplayarak Buhârâ’dan gelen fermanı onlarla paylaştı. Onlara istediklerini yapmakta özgür olduklarını bildirdi. Komutanlar ise ondan ayrılmayacaklarını dile getirdiler. (Utbî, 2004: 68-76; Al-Utbî, 1858: 80-86; Gerdîzî, 1327: 40; Mîrhând, 1959: IV, 55, 56; Hândmîr, 1380: II, 365; Usta, 2007: 251, 252). Ebü’l-Hasan Sîmcûrî daha önce Ebü’l-Hüseyn el-Utbî’nin kendine olan kini yüzünden elinden alınmış olan makamı tekrar elde etmiş görünüyordu. Fakat bu sefer de vezir Abdullah b. Uzeyr’in yanlış uygulamalarının yanında Emir Nuh’un basiretsizliği devlete sadık bir komutanı daha muhalif hale getirmişti.

Serahs’da ordusunun desteğini alan Ebü’l-Abbas Taş çok geçmeden yeni arayışlara girdi. Merv’e geçtiği günlerde, Şaban 373/Ocak-Şubat 983-984’de Müeyyedüdevle’nin vefat etmesi ile Nîsâbûr’dan davet edilerek Cürcan’da emirlik koltuğuna oturtulmuş olan Fahruddevle’den yardım istedi. Fahruddevle zor günlerinde kendine yardım etmiş olan Ebü’l-Abbas Taş’ın yardım talebini memnuniyetle kabul etti ve iyi techiz edilmiş bir birliği onun hizmetine gönderdi. Cürcan’dan yola çıkan kuvvet, Ebü’l-Abbas Taş’a Nîsâbûr yakınlarında katıldı. Bu arada gelişmelerden haberdar olan Ebü’l-Hasan Sîmcûr ve Fâik de bir ordu hazırlamışlardı. İki ordunun birkaç gün süren savaşı sonunda mağlup olan Ebü’l-Hasan Sîmcûr, şehri terk ederek Kûhistan’a çekildi (377/987). (Utbî, 2004: 70-73; Al-Utbî, 1858: 84/89; Gerdîzî, 1327: 40; İbnü’l-Esîr, 1987: VII, 409, 410; Mîrhând, 1959: IV, 56; Hândmîr, 1380: II, 365; Usta, 2007: 252-254)

Ebü'l-Abbas Taş, kuvvet yolu ile Nîsâbûr'a hâkim olduktan sonra Emir Nuh'a bir mektup gönderdi ve itaatini bildirerek bağışlanma diledi. Mektubunda devlete bağlı olduğunu ifade ettikten sonra yaşanan hadiselerin sebebinin vezir Abdullah b. Uzeyr olduğuna dikkat çekti. Bu sebeple de vezirin azledilmesi gerektiğinin altını çizdi. Bu mektup Buhârâ'ya ulaştığında devlet erkânı Ebü'l-Abbas Taş'ın haklılığı konusundaki kanaatlerini bildirdiler. Dahası annesi de aynı görüşte olmasına rağmen bu özür ve itaat bildiren mektup, Abdullah b. Uzeyr'in Ebü'l-Abbas hakkındaki dedikoduları sebebiyle Emir Nuh tarafından dikkate alınmadı. (Utbi, 2004: 74; Al-Utbi, 1858: 90-93; Gerdîzî, 1327: 40; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 410; Mîrhând, 1959: IV, 56; Usta, 2007: 253, 254)

Kûhistan'a çekilmiş olan Ebü'l-Hasan'ın ise Nîsâbûr'dan vazgeçme gibi bir niyeti yoktu. O, Nîsâbûr'u tekrar elde edebilmek için Kirman Büveyhî emiri Ebü'l-Fevâris b. Azududdevle'den yardım istedi. Ebü'l-Fevâris de onun emrine Araplardan oluşan 2.000 kişilik bir birlik gönderdi. Ebü'l-Hasan Sîmcûr'a, oğlu Ebû Ali'nin yanı sıra Fâik el-Hâssa da katılınca yanında güçlü bir ordu toplandı. Ebü'l-Hasan, bu ordu ile Nîsâbûr üzerine yürüdü. 377/987-988'de yapılan savaşı bu sefer kazanan Ebü'l-Hasan oldu. O, aldığı galibiyetten sonra Nîsâbûr'da kalırken Ebü'l-Abbas Taş Cürcan'a kaçarak dostu Fahruddevle'ye sığındı. Fahruddevle, Ebü'l-Abbas Taş'ı kabul ettiği gibi kendisi Rey'e çekilerek Cürcan, Dihistan, Âbaskûn ve Esterâbâd'ı onun emrine verdi. Ebü'l-Abbas, bir taraftan Cürcan'da Fahruddevle'nin yardımcıları ile toparlanmaya çalışırken bir taraftan da Horasan'da kaybettiği makamı tekrar elde etme planları yapıyordu. Bu arada onun Cürcan'a kaçması Sâ mânî idarecilerinin tamamen rahatladıkları anlamına gelmiyordu. Özellikle vezir Abdullah b. Uzeyr, durumdan hiç memnun değildi. O, Nîsâbûr'a gönderdiği mektuplarla Ebül-Hasan b. Sîmcûr'u sürekli kışkırtıyor, Cürcan'a saldırarak Ebü'l-Abbas Taş'ı ortadan kaldırması için baskı yapıyordu. Ancak Ebü'l-Hasan yaşlı olmasının da getirdiği sorumlulukla hareket ediyor, Ebü'l-Abbas Taş komutasındaki Sâ mânî ordusunun yaşamış olduğu hezimet gibi bir hezimet yaşamaktan korktuğu için itidalli davranıyordu. Çok geçmeden yeni gelişmeler bu problemin kendiliğinden ortadan kalkmasını sağladı. Emir Nuh, Cemâziyelâhir 377/Eylül-Ekim 987'de Abdullah b. Uzeyr'i vezirlikten azlederek Harizm'e sürgün etti. Yerine ise Ebû Ali Muhammed b. İsa ed-Damğânî'yi atadı. Bir süre sonra onu da azleden Emir Nuh, bu makama Ebû Nasr b. Ebû Zeyd'i getirdi. Ebû Nasr zeki, kararlı ve tedbir sahibi bir vezir olarak tasvir edilmesine rağmen bir süre sonra o da azledildi ve vezirlik makamına tekrar Ebû Ali Muhammed b. İsa ed-Damğânî atandı. Diğer taraftan Ebü'l-Hasan Sîmcûr 378/988-989'de Nîsâbûr'da Hurramek'de,

aynı yıl içinde veba salgınına yakalanan Ebü'l-Abbas Taş da Cürcan'da vefat etti. Nîsâbûr'da Ebü'l-Hasan Sîmcûr'un yerine ise oğlu Ebû Ali atandı. Bu arada Ebû Ali, Cürcan'dan gelerek kendisine katılan Ebü'l-Abbas Taş'ın adamlarıyla daha da güçlendi. (Utbî, 2004: 75-88; Al-Utbî, 1858: 93-112; Gerdîzî, 1327: 40; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 410; Hamdullah Müstevfî, 308, 309; Mîrhând, 1959: IV, 57-59; Hândmîr, 1380: II, 365, 366; Barthold, 1990: 272; Usta, 2007: 254-259; Gökso, 2011: 168, 169)

Ebû Ali Sîmcûr'un Nîsâbûr'da babasının yerine geçmesi ile Horasan'da oluşan birlikten Emir Nuh rahatsızdı. O, Herat'ı Fâik'e vererek komutanların aralarını açmayı denedi. Komutanlar ise kendi aralarında konuşup anlaştılar. Herat'ın Fâik'in, Nîsâbur'un ise Ebû Ali'nin olmasını karara bağladılar. Bir süre sonra Emir Nuh Buhârâ'dan gönderdiği hil'at ve menşuru Ebû Ali'ye değil de Herat'ta ikâmet eden Fâik'e gönderdi. Emir Nuh'un desteğini sağladığını düşünen Fâik, Nîsâbûr üzerine yürümek üzere harekete geçti. Durumu haber alan Ebû Ali ise 378/988-989'de Bûşenc ve Herat arasında yakaladığı Fâik'in ordusunu mağlup etti. Fâik bu mağlubiyetten sonra Merverrûz'a çekildi. Emir Nuh ise Horasan valiliğine Ebû Ali'yi atamak zorunda kaldı. Bir süre sonra Emir Nuh, ondan Horasan gelirlerinden hazineye düşen payı istedi. Ebû Ali ise çeşitli bahanelerle bu payı göndermedi. Ebû Ali, bu davranışın karşılıksız kalmayacağını da bildiği için başkente karşı yeni bir müttefik arayışına girdi. Onun için bu günlerde en ideal müttefik ise Karahanlı hükümdarı Buğra Han Harun (öl. 382/992) olabilirdi. O, Karahanlı merkezine gönderdiği elçilerle Buğra Han Harun'u Buhârâ'yı istila etmesi ve Sâmânî Devleti'ne son vermesi için teşvik etti. Görüşmeler sonunda aralarında yaptıkları anlaşmaya göre Sâmânî Devleti ortadan kaldırılacak, Mâverâünnehir Buğra Han'ın, Horasan ise Ebû Ali Sîmcûr'un olacaktı. (Utbî, 2004: 87-94; Al-Utbî, 1858: 111-117; Gerdîzî, 1327: 41; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 462; Hamdullah Müstevfî, 2018: 309; Mîrhând, 1959: IV, 59, 60; Hândmîr, 1380: II, 366; Usta, 2007: 259-267; Hunkan, 2011:114)

Ebû Ali ile yaptığı savaştan sonra bir süre Merverrûz'da kalan Fâik el-Hâssa, izinsiz bir şekilde Buhârâ'ya doğru yürüyüşe geçti. Ancak Emir Nuh'un, Beytüzün Hâcib ve İnac/İnanc Hâcib komutasında gönderdiği orduya mağlup oldu ve Belh üzerinden Tirmiz'e geçti. Ebû Ali gibi Tirmiz'den Kaşgar'a gönderdiği mektuplarla Buğra Han'ı Sâmânî topraklarını ele geçirmesi için teşvik etti. Burada üzerine gönderilen Sâmânî kuvvetlerini mağlup ettikten sonra gittiği Merv'de Buğra Han'ı kıskırtmaya devam etti. Sâmânîlerin iki önemli komutanından aynı konuda teşvikler alan Buğra Han, harekete geçerek Sâmânî topraklarını istilaya başladı. Semerkand'a kadar ilerleyen Buğra Han,

Buhârâ'dan yola çıkarılan İnac/İnancHâcib komutasındaki Sâ mânî ordusunu mağlup etti. Bu zaferden sonra Buğra Han'ın önünde başkente giden yolda engel kalmamıştı. Böyle bir durumda Emir Nuh, Ebû Ali Sîmcûr'dan yardım istemek zorunda kaldı. Ebû Ali yardım taleplerine olumlu cevap vermeyince Fâik'i başkente davet etti ve emrine verdiği bir ordu ile Buğra Han üzerine gönderdi. Fâik bu ordu ile Semerkand'a ulaştı. Bununla birlikte onun Buğra Han'la savaşmak gibi bir niyeti yoktu. Harceng'de önceden anlaşığı Buğra Han karşısında mağlup olarak Buhârâ'ya geri döndü. Aldığı galibiyetten sonra Semerkand'dan harekete geçen Buğra Han, Buhârâ karşısında karargâh kurduğunda onu Fâik karşıladı ve itaat arz etti. Başkenti terk eden Emir Nuh, Ceyhun'u geçerek Âmülüşşat'a kaçarken Buğra Han, Rebûlevvel 382/Mayıs 992'de Buhârâ'yı ele geçirdi. (Utbi, 2004: 94-98; Al-Utbi, 1858: 118-124; Gerdîzî, 1327: 41; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 462, 463; Hamdullah Müstevfî, 2018: 309; Mîrhând, 1959: IV, 59-61; Hândmîr, 1380: II, 366, 367; Barthold, 1990: 278, 279; Usta, 2007: 267-273; Hunkan, 2011: 114-120)

Buğra Han, Buhârâ'ya yerleştikten sonra zaman geçirmeden iktidarını sağlamlaştırmak için çalışmalara başladı. Onun hizmetinde çalışan Fâik bir süre sonra izin alarak Belh'e gitti ve bu şehri ele geçirdi. Bu arada Buhârâ'dan kaçan Sâ mânîlerin saray görevlileri, devlet adamları, komutanları ve askerleri Âmülüşşat'a kaçan Emir Nuh'la buluşmuşlardı. Şartlar tamamen aleyhinde olmasına rağmen Sâ mânî hükümdarı, burada devlet erkânını etrafında toplamaya ve yeni bir merkez oluşturarak dağılmayı önlemeye çalışıyordu. O, vezirlik görevine daha önce Abdülmelik b. Nuh (954-961) ve Mansur b. Nuh (961-976) dönemlerinde bu görevde hizmet eden aynı zamanda Taberî'nin eserini Farsça'ya kazandırması ile meşhur olan Ebû Ali el-Bel'amî'yi getirdi. Ancak el-Bel'amî bu şartlarda beklenen başarıyı ortaya koyamadı. Bunun üzerine daha önce Harizm bölgesine sürgün edilmiş olan Abdullah b. Uzeyr'i çağırdı ve bir kez daha vezir olarak atadı. Bu arada Ebû Ali Sîmcûr'a sürekli yardım çağırısı yapıyor ancak olumlu bir cevap alamıyordu. Belki de o, Buğra Han'la iş birliği yapmanın hesaplarını yapıyordu. Sâ mânîlerin başkentine yerleşen Buğra Han ise duruma hâkim olmuş görünüyordu. Ancak güç her şeyi halletmiyordu. Bu gerçeği Buğra Han, Buhârâ'da hastalanıp işler tersine dönmeye başladığında idrak etmiş oldu. Hastalanan Karahanlı hükümdarı Kaşgar'a dönmek için yola çıktı. Semerkand yoluyla başkentine dönerken Cemaziyelâhir 382/Ağustos 992'de Koçkarbaşı'nda vefat etti. Onun vefatı ile Buhârâ'da bırakmış olduğu adamları halk tarafından katledilirken Emir Nuh, 15 Cemâziyelâhir 382/18 Ağustos 992'de başkentine geri döndü. (Utbi, 2004: 99-102; Al-Utbi, 1858: 123-129; Gerdîzî, 1327: 41, 42;

Beyhakî, 2019: 183, 184; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 462, 463; Hamdullah Müstevfî, 2018: 309; Mîrhând, 1959: IV, 60-61; Hândmîr, 1380: II, 366, 367; Barthold, 1990: 277, 279; Usta, 2007: 267-273; Yazıcı, 1992: V, 390; Huncan, 2011: 119-120; Göksu, 2011: 169)

Buğra Han'ın vefatı ve Emir Nuh'un Buhârâ'ya dönmesi Ebû Ali ve Fâik'i büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı. Onlar içine düştükleri durumdan çıkış çareleri ararlarken Belh'den Buhârâ üzerine yürüyerek başkenti ele geçirmeyi deneyen Fâik, Emir Nuh'un gönderdiği ordu karşısında mağlup olarak kaçmak zorunda kaldı. Daha sonra da Merv'de bulunan Ebû Ali'nin yanına giderek güç birliği etme seçeneğini uygulamaya koydu. Bu günlerde Sâmânî emiri ile aralarını nasıl düzleteceği konusunda gelgitler yaşayan Ebû Ali, Fâik'in yanına gelmesine çok sevinmişti. Değişen şartlar iki rakip komutanı birbirlerine muhtaç hale getirmiş ancak Horasan'da hatırı sayılır bir güç haline gelmelerine sebep olmuştu. Kader birliği yapan komutanlar 383/993'de Buhârâ üzerine yürüme kararı aldılar ve hazırlık yapmak üzere Merv'den Nîsâbûr'a geçtiler. Bu arada Fahruddevle'den de yardım istediler. Veziri Sâhib b. Abbâd'ın da devreye girmesi ile Fahruddevle onların yardımına büyük bir ordu gönderdi. (Utbi, 2004: 103,104; Al-Utbi, 1858: 132-134; Beyhakî, 2019: 309, 310; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 466; Mîrhând, 1959: IV, 61,62; Hândmîr, 1380: II, 366, 367; Barthold, 1990: 280; Usta, 2007: 279, 280; Huncan, 2011: 120, 121)

Ebû Ali ve Fâik'in birleşmeleri Emir Nuh'u korkutmuştu. Böyle bir durumda o, bir diğer komutanı olan Sebüktegin'den yardım istemeye karar verdi. Ebû Nasr el-Fârisî'yi ona elçi olarak gönderdi ve durumdan haberdar ederek yardımına gelmesini talep etti. Horasan'da bu hadiseler yaşanırken Sebüktegin Hindistan'da cihatla meşgul idi. Buna rağmen Emir Nuh'un yardım talebine olumlu cevap verdi. Anlaştıkları gibi Emir Nuh onunla buluşmak üzere Kişş'e giderek karargâh kurdu. Sebüktegin de Gazne'den harekete geçerek burada onunla buluştu. Emir Nuh ve Sebüktegin ne yapmaları gerektiği konusunda bir takım kararlar aldılar ve başkentlerine döndüler. Gerekli hazırlıkları tamamlayan Sebüktegin, oğlu Mahmud ile yola çıktı ve Horasan'da Emir Nuh'la birleşti. Ebû Ali ve Fâik üzerine yürüyen birleşik ordu, 384/994'de Herat yakınlarında büyük bir zafer kazandı. Bu yenilgiyi müteakiben Ebû Ali ve Fâik önce Nîsâbûr'a gittiler. Ancak birleşik ordunun üzerlerine gelmesi ile Cürcan'a kaçarak Fahruddevle'ye sığınmak zorunda kaldılar. (Utbi, 2004: 104-113; Al-Utbi, 1858: 129-148; Gerdîzî, 1327: 42, 43; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 466, 467; Hamdullah Müstevfî, 2018: 310; Mîrhând, 1959: IV, 62-64; Hândmîr, 1380: II, 366, 367; Merçil, 2003: XXXVII, 362; Merçil, 1989: 9, 10; Usta, 2007, 274-282)

Emir Nuh ve Sebüktegin'in Herat'da kazandığı zaferin ardından Horasan bölgesi muhaliflerden temizlendi. Emir Nuh, Horasan valiliği ve ordu komutanlığına Seyfüddevle unvanı vermiş olduğu Mahmud'u atadı. Sebüktegin'i ise Nâsıruddevle unvanı ile ödüllendirdi. Bölgede asayişin sağlanmasından sonra Mahmud Nisâbûr'da kalırken, Sebüktegin Herat'a, kendisi de Buhârâ'ya döndü. (Utbî, 2004: 113-115; Al-Utbî, 1858: 146-150; Gerdîzî, 1327: 43; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 467; Hamdullah Müstevfî, 2018: 310; Mîrhând, 1959: IV, 64; Hândmîr, 1380: II, 367; Merçil, 2009: XXXVI, 263; Merçil, 1989: 10; Usta, 2007: 281)

Ebû Ali ve Fâik, Cürcan'da bir süre dinlenip toparlandıktan sonra gerekli hazırlıkları tamamladılar ve 385/995'de Nisâbûr üzerine yürüdüler. Kendilerini Nisâbûr dışında karşılayan Mahmud'u mağlup ederek şehri ele geçirdiler. Savaşta fazla direnmeyen Mahmud, Herat'a babasının yanına çekilmeyi tercih etti. Nisâbûr'u ele geçirdikten sonra Emir Nuh ve Sebüktegin'e mektuplar gönderen Ebû Ali Sîmcûr özür diledi. Sebüktegin'in onun öne sürdüğü mazeretleri dinlemeye ve özrünü kabul etmeye niyeti yoktu. Sebüktegin'in ordusu ile Ebû Ali ve Fâik'in ordusunun ikinci karşılaşma yerleri Tus yakınlarında bulunan Enderih oldu. 19 Cemâziyelâhir 385/21 Temmuz 995'de başlayan ve iki gün süren savaşta çok sayıda asker öldü. İkinci gün Ebû Ali'nin savaş meydanındaki gayretleri ordusunun mağlup olmasını engelleyemedi. Ebû Ali ve Fâik, Tus mağlubiyetinden sonra Kelât Kalesi'ne çekildiler. Burada biraz dinlendikten ve kaçan askerlerin kendilerine katılmalarından sonra Ebîverd'e geçtiler. Buradan önce Serahs'a ardından Merv'e gittiler. Sebüktegin, komutanların haberlerini aldığı anda oğlu Mahmud'u Nisâbûr'a gönderirken kendisi onların peşlerine düştü. Sebüktegin'in üzerlerine geldiğini öğrenen Ebû Ali ve Fâik Merv'den Âmülüşat'a kaçtılar. Buradan Emir Nuh'a elçi göndererek kendisine bağlanmak istediklerini bildirdiler. (Utbî, 2004: 113-125; Al-Utbî, 1858: 152-166; Gerdîzî, 1327: 43, 44; Beyhakî, 2019: 189, 190; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 470; Mîrhând, 1959: IV, 65-67; Hândmîr, 1380: II, 367; Merçil, 2009: XXXVI, 263; Merçil, 1989: 10; Usta, 2007: 282-295)

Emir Nuh, kendisine karşı oluşturulan gücün parçalanması gerektiğini biliyordu. Bu sebeple huzuruna geldiklerinde Fâik'in elçisini tutuklatırken Ebû Ali'nin elçisine iyi davrandı ve ona efendisinin Fâik'den ayrılarak Cürcaniye'ye gitmesini emretti. Fâik, onun kendinden ayrılmaması konusunda çok ısrar etti. Ancak Ebû Ali, ondan ayrılarak Cürcaniye'ye doğru yola çıktı. Hezâresp denen yere ulaştığında Ramazan 385/Ekim 995'de Harizmşah Ebû Abdullah'ın adamları tarafından yakalanarak başkent Kâs'ta hapse atıldı. Ebû Ali'nin dostu olan Cürcaniye valisi Me'mun b. Muhammed ise onun hapse atılmasına çok

öfkelenmişti. Bu sebeple Kâs üzerine yürüdü ve şehri zorla ele geçirdi. Hapisten kurtardığı Ebû Ali'yi Cürcaniye'ye götürdü. Bu arada Ebû Abdullah'ı da öldürdü. Bir süre sonra Emir Nuh, Me'mun'dan Ebû Ali'nin Buhârâ'ya gönderilmesini istedi. Buhârâ'ya geldiğinde Ebû Ali, vezir Abdullah b. Uzeyr ve Beytüzün gibi devlet adamları tarafından karşılandı. (Utbî, 2004: 125-132; Al-Utbî, 1858: 166-178; Gerdzî, 1327: 44-45; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 470-471; Hamdullah Müstevfî, 2018: 310; Mîrhând, 1959: IV, 67, 68; Hândmîr, 1380: II, 367, 368; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Merçil, 1989: 10; Barthold, 1990: 282; Usta, 2007: 249-298). Abdullah b. Uzeyr'in Sîmcûrî ailesine olan yakınlığını ortaya koyan hadiselerden bahsetmiştik. O, 376/986'da ilk kez vezirlik makamına atandığında Horasan valisi olarak görev yapan Ebû'l-Abbâs Taş'ın görevden alınarak yerine Ebû'l-Hasan Sîmcûr'un atanması konusunda aktif rol oynamıştı. Kaynaklarda, onun, Ebû Ali'yi karşılayanların arasında olma sebebi açıkça kaydedilmemektedir. Ebû Ali'yi sıcak bir şekilde karşılayanların devlet erkânı olduğu düşünüldüğünde onun başkentte hâlâ sevenlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple vezir Abdullah b. Uzeyr'e, Buhârâ'ya geldiğinde herhangi bir şüpheye kapılmadan Ebû Ali'yi Emir Nuh'un huzuruna çıkarması mı emredilmişti? Yani bizzat Emir Nuh tarafından mı görevlendirilmişti? Yoksa onu karşılamasında bu aileye karşı olan muhabbetinin hâlâ bir etkisi var mıydı? Abdullah b. Uzeyr, Ebû Ali'nin bağışlanması ve devlet hizmetinde yer alması durumunda iyi bir destek kazanacağını düşünmüş olabilir miydi? Bu soruların cevabını kesin bilmiyoruz. Ancak 387/997 yılı hadiselerini aktarırken Utbî'nin kısa kaydı bu konuda bize bir ipucu verebilir. O, *Sebüktegin'in Ebû Ali'nin vezir Abdullah b. Uzeyr tarafından korunduğunu bildiğini* belirtmektedir. (Utbî, 2004: 137) Bu ifade son yorumumuzun daha mantıklı olduğunu söylememize imkân verir görünmektedir. Bu arada 386/996'da Emir Nuh'un huzuruna çıktığında yakın adamları ve kardeşleri ile birlikte tutuklanarak hapse atıldığına bakılırsa artık Ebû Ali'nin sona yaklaşmış da ortadadır.

Ebû Ali'nin kendisini yalnız bırakmasından sonra Fâik el-Hâssa, Âmülüşşat'dan ayrıldı ve Batı Karahanlı hükümdarı İlig Han'a sığındı. İlig Han onu çok iyi karşılayarak hizmetine aldı. Fâik bir süre sonra Karahanlı hükümdarını Buhârâ'yı alması için kışkırtmaya başladı. Zaten Sâmânîleri yıkmayı ve Mâverâünnehr'i ele geçirmeyi düşünen İlig Han, 386/996'da ordusu ile Semerkand sınırlarına geldi. İlig Han'ın Semerkand'a geldiğini öğrendiğinde korkuya kapılan Emir Nuh ise Sebüktegin'den yardım istedi. Bu günlerde Sebüktegin Belh'de, Horasan valisi olan oğlu Mahmud Nîsâbûr'da ikâmet ediyordu. Herat ise kardeşi Buğracık'ın idaresinde idi. Emir Nuh'un yardım teklifine olumlu cevap

veren Sebüktegin, Kişş ve Nesef arasındaki Niyâzî Köyü'ne gelerek kargâh kurdu. Burada kendine Horasan'ın çeşitli bölgelerinin yanında Cüzcan, Huttal ve Çağâniyân'dan yardımcı kuvvetler katıldı. Sebüktegin'in çağrısına icabet edenlerden birisi de Nîsâbûr valisi olan oğlu Mahmud idi. (Utbî, 2004: 132, 133; Al-Utbî, 1858: 179, 180; Mîrhând, 1959: IV, 69; Hândmîr, 1380: II, 368; Merçil, 1989: 10, 11; Usta: 2007, 299-301; Huncan, 2011: 122, 123) İlig Han, Sebüktegin'le savaşa girmek istemiyordu. Bu sebeple ona bir elçi göndererek aralarında savaş yapmanın gereksiz olduğunu anlattıktan sonra Sâ mânîler Devleti'ni ortadan kaldırıp topraklarını paylaşmayı teklif etti. Sâ mânîlere bağlılığını dile getiren Sebüktegin ise bu devleti koruma konusunda kararlı olduğunu bildirdi. (Utbî, 2004: 133, 134; Al-Utbî, 1858: 179-182; Merçil, 1989: 11; Usta, 2007: 301; Barthold, 1990: 282; Huncan, 2011: 123)

İlig Han, Sebüktegin'in verdiği cevap üzerine hemen savaş hazırlıklarına başladı ve topladığı büyük bir ordu ile harekete geçti. Sebüktegin de Emir Nuh'a haber göndererek kendisi ile birleşmesi konusunda hızlı hareket etmesini istedi. Haber kendine ulaştığında Emir Nuh, nasıl bir strateji ortaya konulması gerektiği konusunu veziri Abdullah b. Uzeyr'e sordu. Vezire göre Sebüktegin'in ordusu her yönü ile emirlik ordusundan daha güçlü ve ihtişamlı idi. Böyle muhteşem bir ordu Emir Nuh'un itibarını sarsabilirdi. Bu sebeple Emir Nuh'a, Buhârâ'da kalmasını orduyu ise komutanları ile göndermesini tavsiye etti. Emir vezirini haklı buldu ve tavsiyelerini uygulamaya koydu. Sâ mânî Devleti'nin yaşadığı iç ve dış badireler düşünüldüğünde Emir Nuh'u ve veziri anlamak mümkün görünmediği gibi böyle bir basiretsizliği yorumlamaya bile gerek olmadığı açıktır. Nitekim ortaya koydukları tavrı Sebüktegin de anlayışla karşılamamıştır. O, bu taktiğin Sâ mânî emirine, veziri tarafından verildiğini de biliyordu. Böyle nazik bir dönemde gereken titizliği göstermeyen Emir Nuh ve vezirinin ikaz edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla kendisi ile sefere katılan kardeşi Buğracık ve oğlu Mahmud'u yaklaşık 20.000 askerle Buhârâ'ya gönderdi. Bu arada vezaret işlerini yürütmesi için Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed Ebû Zeyd'i de onların yanına kattı. (Utbî, 2004: 135, 136; Al-Utbî, 1858: 184, 185; Merçil, 1989: 11; Barthold, 1990: 282; Usta, 2007: 301- 303; Huncan, 2011: 123,124)

Emir Nuh ve veziri Abdullah b. Uzeyr, Buğracık ve Mahmud'un Buhârâ'ya yöneldiğini duyduklarında büyük bir korkuya kapıldılar. Utbî'nin ifadesine göre vezir korkudan girecek delik arıyordu. Onlar başkente ulaştıklarında Emir Nuh, hemen Abdullah b. Uzeyr'i vezirlik makamından alarak Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed Ebû Zeyd'i atadı. Sebüktegin, Abdullah b. Uzeyr'in Sâ mânî başkentinde tutuklu bulunan

Ebû Ali'yi koruma konusunda çok çaba sarf ettiğini de biliyordu. Muhtemelen Abdullah b. Uzeyr'in araya girmesi ile Ebû Ali'nin affedileceğinden de korkuyordu. Onun affı, Buhârâ'da yeni karışıklıkların ortaya çıkması anlamına gelebilirdi. Bu sebeple onun kendine gönderilmesini de emretti. Emir Nuh bu talebi de yerine getirdi ve Ebû Ali, komutanı İlmenkû ve diğer adamlarını Sebüktegin'e gönderdi. Sebüktegin, Ebû Ali ve yakınlarının Gerdîz Kalesi'nde hapsedilmelerini emretti. Nitekim Ebû Ali Sîmcûrî ve yakınları bu kalede vefat ettiler. Gerdîzî onun vefat tarihini 387/997-998 olarak kaydetmektedir. (Utbî, 2004: 136-138; Al-Utbî, 1858: 185, 186; Gerdîzî, 1327: 45; Beyhakî, 2019: 192; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 471; Mîrhând, 1959: IV, 68, 69; Hândmîr, 1380: II, 368; Merçil, 1989: 11; Barthold, 1990: 238; Usta, 2007: 303, 304)

Sâmânîler ülkesinde bu hadiseler yaşanırken İlig Han da ordusu ile Mâverâünnehir sınırlarına ulaşmıştı. O daha sonra Sebüktegin'e bir elçi daha gönderdi ve savaşa gerek olmadığını belirterek anlaşma teklifini tekrarladı. Emir Nuh'un Buhârâ'dan hareket etmemesi ve üzerine aldığı vazifeler konusunda işi ağırdan alması sebebiyle Sebüktegin bu barış görüşmesini kabul etmek zorunda kaldı. Emir Nuh adına yapılan görüşmeler sonunda iki devlet arasında Katvan Sahrası sınır kabul edildi. Tarafların sınırların ötesine doğru tecavüzde bulunmamaları karara bağlandı. Bu arada İlig Han'ın ricası üzerine Semerkand valiliğine Emir Nuh tarafından Fâik atandı. Bu anlaşma iki devletin fukahâ ve ileri gelenlerinin şahitliğinde yazılı hale getirildikten sonra Sebüktegin ve İlig Han kendilerine ait bölgelere çekildiler. (Utbî, 2004: 138; Al-Utbî, 1858: 187; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 471; Mîrhând, 1959: IV, 69; Hândmîr, 1380: II, 368; Barthold, 1990: 238, 283; Usta, 2007: 302, 303; Huncan, 2011: 124) Sebüktegin, İlig Han'la uğraşırken Horasan'da Ebû Ali'nin kardeşi Ebü'l-Kâsım Sîmcûr problemler çıkardı. O, ağabeyi Ebû Ali isyanı sürecinde tarafsız kalmış, Sebüktegin'in hizmetinde çalışmayı tercih etmişti. Sebüktegin'in tavassutu ile de Emir Nuh onu Kûhistan'a vali tayin etmişti. İlig Han'a karşı Sebüktegin'in yardım talebine de olumlu cevap vermeyen Ebü'l-Kasım bölgesinde kalmıştı. Bu davranışının Sebüktegin tarafından karşılıksız bırakılmayacağını da bildiği için savunmasız kalan Horasan'da karışıklıklar çıkardı. Kendisine katılan Ebû Nasr b. Mahmûd el-Hâcib'le Nîsâbûr üzerine yürüyerek şehri işgal etti. Sebüktegin ise İlig Han meselesini bir anlaşma ile neticelendirdikten sonra onun üzerine oğlu Mahmud ve kardeşi Buğracık'ı gönderdi. Ebü'l-Kâsım'ın Gazneli ordusu ile başa çıkması mümkün değildi. Bu sebeple Ebû Nasr b. Mahmûd el-Hâcib'le birlikte Nîsâbûr'dan ayrılarak Cürcan'a kaçtı ve Fahruddevle'ye sığındı. Ebü'l-Kasım'ı çok iyi karşılayan Fahruddevle, Cürcan, Damgan ve Kumis gelirlerini ona

bağışladı. (Utbî, 2004: 140-142; Al-Utbî, 1858: 189-191; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 471; Merçil, 1989: 11; Usta, 2007: 305, 306)

Sebüktegin'in emri ile Sâ mânî sarayında Abdullah b. Uzeyr'in yerine vezir olarak atanan Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed Ebû Zeyd görevine başlamış ve idareyi eline almıştı. Vezir, özellikle malî konulardaki sıkıntıları tespit ederek vergi konusunu düzene sokmaya çalışıyor, sert tedbirler almaktan, gerektiğinde kan akıtmaktan çekinmiyordu. Onun bu kadar pervasız hareket etmesinde sırtını Emir Nuh'dan çok Sebüktegin'e dayadığını söylemek mümkündür. Ancak bu sert tedbirler ve icraatlar çok geçmeden çevresinde bir gayr-i memnunlar grubunun oluşmasına sebep oldu. Nihayet görevinin beşinci ayında bazı gulâmlar tarafından bir suikast sonucu katledildi. Vezirin katledilmesinden Emir Nuh büyük bir korkuya kapıldı. O, bu suikast konusunda Sebüktegin'in kendinden şüphelenmesinden korkuyordu. Bu sebeple sarayından çıkarak vezirin cenaze namazını kıldı. Suikastçıların yakalanarak cezalandırılmasını emretti. Belh'e de Mü'nis el-Hâdim'i göndererek Sebüktegin'e yeni vezir konusundaki emirlerini sordu. Sebüktegin, vezirlik makamına Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. İbrahim el-Berğâşî'nin geçmesi konusunda görüş bildirdi. Bu tavsiye üzerine Nuh b. Mansur, 14 Recep 387/23 Temmuz 997'de Ebû'l-Muzaffer Muhammed el-Berğâşî'yi vezirlik makamına getirerek hil'at giydirdi. (Utbî, 2004: 136-143; Al-Utbî, 1858: 185, 188; Barthold, 1990: 282, 283; Usta, 2007: 306, 307)

Sâ mânî ülkesinde 387/997 yılında siyasette söz sahibi olan Ebû Ali Sîmcûr, Me'mun b. Muhammed ve Emir Nuh b. Mansur gibi önemli şahsiyetler vefat ettiler. Aynı yıl içinde vefat edenlerden birisi de Sebüktegin oldu. O, ikâmet ettiği Belh'de hastalandı ve havası iyi gelir düşüncesi ile Gazne'ye gitmek üzere yola çıktı. Ancak başkente ulaşmadan Şaban 387/Ağustos-Eylül 997'de Belh yakınlarında Madrumûy Köyü'nde vefat etti. Cenazesi Gazne'ye taşındı ve burada defnedildi. 387/997, Büveyhîlerden Fahruddevle'nin vefat yılı olarak da kayıtlara geçti. (Utbî, 2004: 144-147; Al-Utbî, 1858: 194-201; Gerdîzî, 1327: 45; Cüzcânî, 1881: I, 75; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 488; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Merçil, 2003: XXVII, 362; Merçil, 2009: XXXVI, 263)

Nuh b. Mansur'un vefatı ile Sâ mânî tahtına oğlu II. Mansur b. Nuh geçti. (Utbî, 2004: 148; Al-Utbî, 1858: 202; Gerdîzî, 1327: 45; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 487; Mîrhând, 1959: IV69, 70; Hândmîr, 1380: II, 368) Tahta çıktığında çok genç olan Mansur b. Nuh, adamlarına ve komutanlara dağıttığı mallarla gönüllerini kazanmaya gayret etti. Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. İbrahim el-Berğâşî'yi vezirlik makamında bırakırken devlet işlerine Fâik'i, ordu komutanlığına da Beytüzün'ü atadı. (Utbî, 2004: 148-151; Al-Utbî, 1858: 204; Gerdîzî, 1327: 45; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 487; Mîrhând, 1959: IV, 69, 70; Hândmîr,

1380: II, 368; Usta, 2007: 308) Bu günlerde eski vezir Abdullah b. Uzeyr, Sâmânîlerin aleyhine döndü. Onun Sâmânîlerin aleyhine dönme sebebinin yukarıda geçtiği gibi vezirlik makamından azledilmiş ve Sebüktegin'e gönderilmiş olması muhtemeldir. İbn Uzeyr'in bir süre sonra da serbest bırakılarak Mâverâünnehir bölgesine dönmesine izin verildiği anlaşılmaktadır. O, Ebâ Mansur Muhammed b. el-Hüseyin el-İsbîcâbî ile de anlaşarak Horasan bölgesini ele geçirebilmek için Karahanlı hükümdarı İlig Han Nasr'dan yardım talep etti. Sâmânî ülkesindeki gelişmeleri yakından takip eden İlig Han, ordusuyla Mâverâünnehir bölgesine gelmişti. Abdullah b. Uzeyr ve el-İsbîcâbî Semerkand'a giderek onu ziyaret ettiler. Ancak Karahanlı hükümdarı ikisini de tutuklattı ve hapse attırdı. (Utbî, 2004: 151; Al-Utbî, 1858: 204, 205; Gerdîzî, 1327: 45; Mîrhând, 1959: IV, 70; Barthold, 1990: 284; Usta, 2007: 311) Nuh b. Mansur döneminde sergilenen zayıf idare etkisini Mansur b. Nuh döneminde de göstermiş, Sâmânîlerin devlet adamları nüfuz mücadelesinde düşmanla işbirliği yarışına girmişlerdi.

İlig Han Semerkand'da bulunduğu günlerde Fâik'i yanına davet etti. Fâik huzuruna geldiğinde onu merasimle karşılayan İlig Han, bahsettiği hediye ve ikramlarla onun makamını yükseltti. Yine emrine 3.000 kişilik bir ordu katarak Buhârâ'ya gönderdi. Emir Mansur onun bir ordu ile Buhârâ'ya geldiği haberini aldığı anda korkuya kapıldı ve şehri terk ederek Ceyhun Nehri'ni geçti. Fâik, kötü bir niyetinin olmadığını, Mansur'un emrine girmek için geldiğini söyleyince ileri gelenler ona mektup yazarak durumu anlattılar. Fâik'in de bu konuda teminat verip yeminler etmesiyle geri dönerek tekrar tahtına oturdu. Geri döndüğünde Fâik devlet işlerini üstlenip başkentte kalırken Horasan sipehsârlığına atanan Beytüzün de Nîsâbûr'a gitti. (Utbî, 2004:151, 152; Al-Utbî, 1858: 205, 206; Gerdîzî, 1327: 45; İbnü'l-Esir, 1987: VII, 487; Mîrhând, 1959: IV, 70; Hândmîr, 1380: II, 368; Usta, 2007: 312)

Bu günlerde Sâmânîlerin vezirlik makamında Ebü'l-Muzaffer el-Berğâşî görev yapıyordu. Ancak o görevden alındı ve Cüzcân'a gönderildi.¹ Yerine ehil bir kimse bulununcaya kadar idare etmesi için Ebü'l-

¹ Beyhakî, Ebü'l-Muzaffer el-Berğâşî'nin Cüzcân'a gitme sebebini farklı anlatmaktadır. Buna göre Sâmânîlerin sonlarının yaklaştığını anlamış olan Ebü'l-Muzaffer el-Berğâşî, vezirlik görevinden kurtulma ve biriktirdiği servetini kurtarma peşine düşmüştür. O, kışın her tarafın buz tuttuğu bir günde kastî olarak atını koşturur ve yere düşmüş gibi yapar. Adamları onu evine götürüp birkaç gün beklerler ancak o, ayağı kırılmış gibi rol yapmaya devam eder. Emir Mansur ziyaretine geldiğinde daha önceden 5.000 dinar rüşvet verdiği bir tabibe de ayağının kırılmış olduğunu söyler. Emir Mansur ne zaman onun halini sorsa tabip durumunun kötü olduğunu söyler. Nihayet Emir onun durumundan ümidini keser ve yerine vezir olarak birini atamaya karar verir. Nihayet o, sarayda görev yapan bir genci kendisine vezir yapma kararı alır. Ebü'l-Muzaffer el-Berğâşî de bu günlerde Guzgânân'da bir yer alır ve servetini oraya

Kasım Abbas b. Muhammed el-Bermekî atandı. Faziletli bir kişiliğe sahip olan Ebü'l-Kasım Abbas el-Bermekî vezirlik makamına getirildiğinde dağıtılması gereken ihsan ve bağışlar konusunda cimri davrandı. Bu konuda ısrarını sürdürürnce çok geçmeden düşmanları arttı. Nitekim bir gün sarayda birkaç köle tarafından kafası ve bütün azaları kırılmak suretiyle katledildi. (Utbî, 2004: 162; Al-Utbî, 1858: 223; Gerdîzî, 1327: 46)

Sebüktegin vefatından önce tahtı küçük oğlu İsmail'e vasiyet etmiş, o da babasının cenaze merasimi sona erdiğinde Gazne'ye giderek biat almış ve devletin başına geçmişti. Bu duruma itiraz eden büyük oğlu Mahmud ise kardeşine tahtın kendi hakkı olduğunu bildirerek hakına riayet etmesini istemişti. İsmail bu isteğe olumsuz cevap verince de mesele kılıçla hallolmuş, Gazne önlerinde Şaban 387/Ağustos-Eylül 997'de yapılan savaşı kazanan Mahmud, devletin başına geçmişti. (Utbî, 2004: 153-163; Al-Utbî, 1858: 208-224; Gerdîzî, 1327: 46; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 488, 499; Mîrhând, 1959: IV, 70; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Dames, 1987: IV, 744; Merçil, 1996: XIII, 481)

Mahmud, Gazne'de birliği sağlayıp gerekli önlemleri aldıktan sonra tekrar Horasan'a döndüğünde Horasan bölgesinin Beytüzün'e verildiğini gördü. Belh'den Emir Mansur'a bir mektup yazarak kendisine itaat arz ettiğini, Sâ mânîlerin koruyuculuğu konusunda babasının yerine geçtiğini bu sebeple Horasan bölgesi üzerindeki haklarının iade edilmesini istedi. Mansur ise Tirmiz, Belh ve bunların gerisinde kalan Büst ve Herat'a bağlı yerlerin Gaznelilere ait olduğunu Horasan'ın ise Beytüzün'e verildiğini bildirerek özür diledi. Mahmud, başkente, Ebü'l-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Hamûlî ile Horasan'daki haklarını talep eden ikinci bir mektup gönderdi. Mansur bu mektuba da cevap vermediği gibi Mahmud'un elçi olarak göndermiş olduğu Ebü'l-Hüseyn el-Hamûlî'ye vezirlik teklif etti. Ebü'l-Hüseyn el-Hamûlî kendisine takdim edilen makamın çekiciliğine kanıp elçilik görevini unuttu ve Sâ mânîlerin vezirlik makamına oturmayı tercih etti. Bunun üzerine Nîsâbûr üzerine yürüyen Mahmud, burada bulunan Beytüzün'ün de korkarak kaçması üzerine şehri ele geçirdi. Sâ mânîler için Horasan bölgesi hayatî bir öneme sahipti. Bu sebeple Mansur ve Fâik bir ordu toplayarak Nîsâbûr üzerine yürüdüler. Sâ mânî ordusu ile savaşmak istemeyen Mahmud ise olayların seyrine göre hareket etmek için Merverrûz'a çekildi ve Zagol Köprüsü yakınlarında karargâh kurdu. (Utbî, 2004:

---

gönderir. Bir süre sonra Emir Mansur'dan izin alarak bu şehre taşınır. Bir süre burada ikâmet ettikten sonra da Nîsâbûr'a geçer. Kendisini 400/1009-1010 yılında gördüğünü belirten Beyhakî'nin ifadesine göre Ebü'l-Muzaffer el-Berğâşî, Nîsâbûr'un kenarında Muhammed Âbâd'da satın almış olduğu bağda ömrünün sonuna kadar rahat bir hayat sürmüştür. Beyhakî, 326-328.

162-165; Al-Utbî, 1858: 225-230; Gerdîzî, 1327: 47; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 494, 495; Mîrhând, 1959: IV, 70, 71; Hândmîr, 1380: II, 368, 369; Merçil, 2003: XXVII, 362; Usta, 2007: 318, 319)

Beytüzün, Emir Mansur ve Fâik'e Serahs'da katıldı. Ancak Emir Mansur'dan beklediği ilgiyi göremediği gibi onun Mahmud'a daha fazla meylettini fark etmişti. Fâik'in Emir Mansur hakkındaki düşünceleri de farklı değildi. İki komutan, Nuh b. Mansur'un, Ebû Ali'yi Sebüktegin'e teslim ettiği gibi oğlu Mansur'un da Mahmud'la anlaşarak kendilerini ona teslim etmelerinden korkuyorlardı. Bu sebeple emiri indirmeye ve kardeşlerinden birisini tahta çıkarmaya karar verdiler. Beytüzün, bir gün yemek ikramında bulunmak ve Mahmud'la ilgili bazı meseleleri konuşmak üzere Emir Mansur'u Serahs yakınlarındaki çadırına davet etti. Mansur çadıra girdiğinde olağanüstü bir şeylerin olduğunu fark ettiğinde artık çok geçti. Komutanlar Emir'i tutukladılar ve gözlerine mil çekerek tahttan indirdiler (12 Safer 389/2 Şubat 999). Daha sonra Merv'e geçen Fâik ve Beytüzün, burada yanlarına gelen kardeşi Abdülmelik b. Nuh'u emir ilan ettiler. (Utbî, 2004: 166, 167; Al-Utbî, 1858: 230, 231; Gerdîzî, 1327: 46; Beyhakî, 2019: 608; İbnü'l-Esîr, 1987: VIII, 3; Mîrhând, 1959: IV, 71; Fasîh Hâfî, 1384: II, 559, 560; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Merçil, 2003: XXVII, 362; Merçil, 1989: 15; Barthold, 1990: 285; Usta, 2007: 319, 320; Duman, 2013: 342)

Hândmîr'den gelen bir rivayete göre Emir Mansur'un Ebü'l Muzafer b. İsa isminde bir vezirinin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kaynaklarda bu vezirin herhangi bir icraatına yer verilmemektedir. (Hândmîr, 1380: II, 369) Beyhakî ise Beytüzün ve Fâik'in Abdülmelik'i başa geçirdiklerinde hükümet işlerinin idaresine Sedîd-i Leys'i getirdiklerini belirtmektedir. Bu ifadeden yeni vezirin Sedîd-i Leys olduğu anlaşılmaktadır. Sedîd-i Leys, vezaret makamına atandığında hükümet işlerini düzenlemeye gayret etmiş ancak başarılı olamamıştır. (Beyhakî, 2019: 609) Devletin başındaki gailelere bir de Emir'in öldürülmesi eklenince yeni atanmış bir vezirin bu kadar yükün altından kalkabilmesi de mümkün değildi. İki komutanın ortaya koydukları zulüm, ordu ve halk tarafından kabul görmediği gibi Mahmud'un da Mansur'un intikamını almak üzere harekete geçmesine sebep olmuştu.

Abdülmelik b. Nuh'un Beytüzün ve Fâik'le destekli ordusuna sonradan Merv'de Ebü'l-Kasım da katıldı. Ziyâîlerden Dârâ b. Kâbus'un ordusu da Sâmânî ordusunun yanında yer almıştı. Sâmânî ordusu ile Mahmud'un ordusu Cemâziyelevvel 389/Nisan-Mayıs 999'da Merv'de karşı karşıya geldiler. Yapılan görüşmelerde önce barış sağlanmış, Horasan valiliğinin Beytüzün'e, Belh ve Herat'ın da Mahmud'a verilmesi karara bağlanmıştı. Savaş yapılmadığı için Mahmud fakirlere

sadaka bile dağıtmıştı. Fakat Dârâ b. Kâbûs'un askerlerinin, başlarında Nasr b. Sebüktegin bulunan Gaznelilerin artçı birliklerine saldırımları Mahmud'un savaş kararı almasına sebep oldu. İki ordu savaşmak üzere tekrar saf tuttuklarında Mahmud, iki kardeşi Nasr ve İsmail'le birlikte merkezde yer aldı. Merkezde yer alanlardan birisi de amcaları Buğracık idi. Gün boyunca süren savaş, Sâ mânî ordusunun mağlubiyeti ile sonuçlandı. Savaşın sonra Abdülmelik ve Fâik Buhârâ'ya, Beytüzün Nîsâbûr'a, Ebü'l-Kasım b. Simcûr ise Kûhistan'a kaçtı. Mahmud hasımlarının bir daha toparlanmamaları için gerekli önlemleri almak gayesi ile Tus'a hareket etti. Mahmud'dan korkan Beytüzün, Nîsâbûr'dan Cürcan'a giderek Büveyhîlere sığındı. Nitekim o, daha sonra geri dönerek Nîsâbûr'u ele geçirdi. Fakat Mahmud'un üzerine geldiğini görünce Buhârâ'ya kaçtı. Mahmud'un Tus'da Aslan Câzib'i vekil bırakarak Herat üzerine yürüyüp bu şehri de ele geçirmesinden sonra Horasan'ın tamamı Gaznelilerin hâkimiyetine geçmiş oldu. Mahmud, bu bölgede Halife Kâdirbillâh adına da hutbe okuttu ve bağımsız bir hükümdar haline geldi. Mahmud, Horasan orduları komutanlığına kardeşi Nasr'ı tayin ettikten sonra babasının Horasan'da merkez olarak kullanmış olduğu Belh'e döndü. (Utbî, 2004: 168-175; Al-Utbî, 1858: 233-240; Gerdîzî, 1327: 47; Beyhakî, 2019: 609, 610; İbnü'l-Esîr, 1987: VIII, 3, 4; Hamdullah Müstevfî, 2018: 314; Mîrhând, 1959: IV, 72; Fasîh Hâfî, 1384: II, 559, 560; Merçil, 1989: 15, 16; Barthold, 1990: 38; Usta, 2007: 320-325)

Horasan'ın Gaznelilere geçmesi ile Sâ mânîlerin elinde sadece Mâverâünnehir bölgesi kalmıştı. Emir Abdülmelik, Fâik ve Beytüzün'ün de yardımı ile Horasan'ı geri almak için büyük bir hazırlık yaptı. Sefere çıkma zamanı geldiğinde Şaban 389/Temmuz-Ağustos 999'da Fâik aniden vefat etti. Onun bu beklenmedik ölümü Abdülmelik ve Beytüzün'ün cesaretini kırmıştı. Sâ mânîlerin Horasan'ı geri alma girişimleri böylece başlamadan bitmiş oldu. Bu arada hadiseleri dikkatle izleyen İlig Han, başkent Özkent'ten harekete geçti ve Buhârâ sınırlarına kadar geldi. İlig Han, Buhârâ'ya doğru hareketi esnasında Abdülmelik'e art niyetli olmadığı, yardıma geldiği izlenimi vermişti. Sabahın erken saatlerinde huzuruna çıkan Beytüzün, Yinaltegin el-Fâikî ve diğer komutanları tutuklatan İlig Han, Buhârâ'ya girdi. Sarayı terk ederek saklanan fakat daha sonra yakalanan Abdülmelik b. Nuh ve diğer hanedan üyelerini de tutuklattı. Daha sonra onları Özkent'e naklederek hapsedti. Böylece 10 Zilkâde 389/23 Ekim 999'da Sâ mânîler Devleti tarih sahnesinden çekilmiş oldu. (Utbî, 2004: 179; Al-Utbî, 1858: 245-247; Gerdîzî, 1327: 47; Beyhakî, 2019: 610; İbnü'l-Esîr, 1987: VIII, 5; Hamdullah Müstevfî, 2018: 311; Mîrhând, 1959: IV, 73; Kafesoğlu, 1977:

VII, 174; Merçil, 1989: 15, 16; Barthold, 1990: 286; Usta, 2007: 325-327; Göksu, 2011: 171)

Sonuç

Sâmânîlerin yıkılış dönemi hükümdarları olan Nuh b. Mansur döneminde on, Mansur b. Nuh döneminde dört, Abdülmelik b. Nuh döneminde ise bir vezir görev yaptı. Nuh b. Mansur döneminde Abdullah b. Uzeyr iki kez göreve getirildi. Muhammed el-Berğâsî ise hem Nuh'un hem de Mansur'un vezirliğini üstlendi. Zikri geçen emirlerin toplam süreleri yirmi dört yıl civarındadır. Yirmi dört yılda, on dört vezirin görev yapması devlet aklına sahip insan sıkıntısını dolayısıyla sona gelindiğini oraya koymaktadır.

Nuh b. Mansur dönemi vezirlerinden övgü ile bahseden müellifler de bulunmaktadır. Bu vezirler arasında hükümdara vekâlet yapma, atama, görevden alma, malî işleri düzenleme veya ordu başkomutanlığı görevleri icra edenler olmuştur. Ancak bunların icraatları yeterli devlet adamlığı vasfına sahip olmadıklarını göstermektedir. Vezirlerdeki vasıfsızlık, Sâmânî emirlerinin basiretsizliği ile birleştiğinde devletin idarî kadrolarda çektiği sıkıntı ve yıkılış sebebi ortaya çıkmaktadır.

Sâmânî vezirlerinin şahsî çıkar veya kinleri devlet çıkarlarının önünde siyaset yapmalarına sebep olmuştur. Bu uygulamalar özellikle devletin sütunları olan komutanları birbirlerine düşürmüş, aralarında nüfuz mücadeleleri başlatmış dahası komşu devletlerle iş birliğine girmelerine ve kendi devletlerine sırt dönmelerine sebep olmuştur. Sâmânîlere küsen sadece Buhârâ merkezli devlet adamları değildir. Sebüktegin'den itibaren devletin koruyuculuğunu Gazneliler üstlenmiştir. Fakat Nuh b. Mansur ve vezirinin Karahanlı hükümdarı İlig Han'a karşı yanlarında yer alan Sebüktegin'i desteklememeleri, Mansur b. Nuh döneminde Gazneli Mahmud'un Horasan üzerindeki haklarının teslim edilmemesi ve Mahmud'un elçisinin başkente vezir olarak kabul edilmesi gibi sebepler Sâmânîleri böyle bir destekten mahrum etmiştir.

Mansur dönemi vezirlerinin Sâmânîlerin yıkılışını önleyememelerinin bir diğer sebebi Buhârâ'nın artık başkent olma vasfını kaybetmesi ve idarenin tamamen komutanların eline geçmesidir. Mevcut problemlere Mansur'un gözlerinin kör edilmesi hadisesinin eklenmesi ise sadece devletin sona doğru gidişini hızlandırmıştır. Devletin yıkılışını komutanlar ve tahta çıkardıkları Abdülmelik b. Nuh tersine çeviremediği gibi panik içinde atamış olduğu vezirin gayretleri de engellemiştir.

Kaynakça

- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Yıldız, H. D. (Haz.). Ankara: TTK Yay.
- Beyhakî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin. (2019). *Târîh-i Beyhakî*. Lügal, N. (Terc.). Kırlangıç, H. (Haz.). Ankara: TTK Yay.
- Bîrûnî, Ebû Reyhâh Muhammed b. Ahmed. (1923). *Âsârü'l-Bâkiye ani'l-Kurûni'l-Hâliye*. Leibzig: Sachau, C. E. (Tah.).
- Büchner, V. F. (1997). Sâ mânîler. *İslâm Ansiklopedisi*, X. Eskişehir: MEB Yay. 140-143.
- Dames, M. L. (1987). Gazneliler. *İslâm Ansiklopedisi*, IV. İstanbul: MEB Yay. 740-748
- Duman, A. (2012). Sâ mânî Emiri Nasr b. Ahmed ve Kardeşi İsmail Arasında Yapılan Tevâvis Savaşı ve Sonuçları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXII, 204-221.
- Duman, A. (2012). Ebû İbrahim İsmail el-Muntasır'ın Sâ mânî Devletini Diriltme Gayretleri Bağlamında Karahanlılar ve Gaznelilerle İlişkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (II), 531-553.
- Duman, A. (2013). *Nerşahînin Târîh-u Buhârâsı*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Fasîh Hâfî. (1384). *Mücmel-i Fasihî*. Seyyid Muhsin Nacî Nasrâbâdî (Tash. ve Tah.). Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- Gerdîzî, Ebû Saîd Abdü'l-Hay b. ed-Dahhâk b. Mahmud. (1327). *Târîh-i Gerdîzî/Zeynü'l-Ahbâr*. Mîrza Muhammed Hân Kazvînî. (Tah.). Tahran.
- Göksu, E. (2011). Târîh-i Güzîde'ye Göre Sâ mânîler. *Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, II. 151-174.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî. (2018). *Târîh-i Güzide*. Öztürk, M. (Çev.). Ankara: TTK Yay.
- Hândmîr, Gıyâsüddîn b. Humâmüddîn el-Hüseyinî. (1380). *Târîhu Habîbi's-Siyer fî Ahbâri Erâdi'l-Beşer*, II, İran: İntişârât-ı Hayyâm.
- Hudûdü'l-Âlem*. (2008). Duman, A. – Ağarı, M. (Çev.). İstanbul: Kitabevi Yay.
- Huncan, Ö. S. (2011). *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yay.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed. (1987). *el-Kâmil fî't-Târîh*. Dukâk, M. Y. (Tah.) Beyrut.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed Ebî Bekir. (1397). *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*. Abbas, İ. (Tahk.). Dar-u Sadr, Beyrut.

- Kafesoğlu, İ. (1977). Mahmud Gaznevî. *İslâm Ansiklopedisi*, VII. İstanbul: MEB Yay. 173-183.
- Cüzcânî, Maulânâ Minhâj-ud-Dîn, Ebu Umar-ı Usmân. (1881). *Ta-bakât-ı-Nâsırî, A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*. I. New Delhi: Bibliotheca Indica Series.
- Merçil, E. (1989). *Gazneliler Devleti Tarihi*. Ankara: TTK Yay.
- Merçil, E. (1996). Gazneliler. *İslâm Ansiklopedisi*, XIII. İstanbul: TDV Yay. 480-484.
- Merçil, E. (2003). Mahmûd-ı Gaznevî. *İslâm Ansiklopedisi*, XXVII. Ankara: TDV Yay. 362-365.
- Merçil, E. (2009). Sebüktegin. *İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI. İstanbul: TDV Yay. 262-263.
- Mîrhând, Hümâmüddîn Muhammed b. Hândşâh b. Mahmûd. (1959). *Târîhu Ravzati's-Safâ*, IV. Tahran: Hayyam Yay.
- Nerşahî, Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer. (1993). *Târîhu Buhârâ*. Bedevî, E. A.-et-Tarâzî, N. M. (Tah.). Kahire: Dâru'l-Maârif.
- en-Narşahî, Ebu Bekir Muhammed b. Ca'fer. (2013). *Târîh-i Buhârâ*. Göksu, E. (Çev.). Ankara: TTK.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî. (1988). el-Ensâb. Ömer el-Bârûdî. (Takd. ve Ta'lik) Beyrut: Dâru'l-Cinân.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu b. Abdullâh. (2013). *Mirâtü'z-Zamân fî Tevârîhi'l-A'yân*. Lübnan: Risâletü'l-İlmiyye.
- Usta, A. (2007). *Şamanizm'den Müslümanlığa Türklerin İslâmlaşma Serüveni*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Usta, A. (2009). Sâmânîler. *İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI. İstanbul: TDV Yay. 64-68.
- Utbi, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Abdi'l-Cebbâr. (2004). *el-Yemîni*. İhsân Zünûn es-Sâmîrî. (Şerh ve Tah.). Beyrut: Dâru't-Talîa.
- Al-Utbi. (1858). *The Kitab-ı Yamını*. Reynolds, J. (İng. Çev.). London: Ex Oriente Lux.
- Yâkût el-Hamevî er-Rûmî. (1993). *Mu'cemü'l-Üdebâ İrşâdü'l-Erîb ilâ Ma'rîfeti'l-Edîb*. V, Abbas, İ. (Tah.). Beyrut: Dâru Garbi'l-İslâmî.
- Yazıcı, T. (1992). Bel'amî Ebu Ali. *İslâm Ansiklopedisi*, V. İstanbul: TDV Yay.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 61-74
ISSN: 1302-6879

An Analysis of the Structure of Higher Education: An Example of the II. Abdulhamit

Yükseköğretim Yapısının Bir Tahlihi: II. Abdülhamit Örneği

• Alev DURAN*

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye, Asst. Prof., İstanbul Aydın University, Faculty of Science and Letters, Department of History, İstanbul / Turkey, alvdrrn@gmail.com
ORCID:0000-0003-0995-8090

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

15/01/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

09/03/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2020

Atrf: Duran, A. (2020). Yükseköğretim Yapısının Bir Tahlihi: II. Abdülhamit Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 61-74

Citation: Duran, A. (2020). An Analysis of the Structure of Higher Education: An Example of the II. Abdulhamit. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 61-74

Abstract

As The Tanzimat Reform Era was a period that laws were made in the field of education, the first schools and educational institutions were opened, followed by the reign of the II. Abdulhamit was a period in which these laws were put into practice, education was tried to be expanded the country wide by opening the new institutions in the center and province, the new steps were taken in the field of teacher training and higher education. Considering the developments in the field of education and the increasing number of educational institutions during the reign of the II. Abdulhamit, the foundations of modern education were laid in this period. From The First Constitutional Monarchy Period to 1923, there were important developments in the field of education, the foundations of The Republic Period education system were laid. In the period from The Second Constitutional Monarchy to The Republic, there have been important developments in terms of innovation in educational institutions and programs. Considering that the majority of educational studies were limited to İstanbul in the reforms years, education missions were extended out of İstanbul and significant progress were made in the transmission of educational studies to the provinces during the reign of the II. Abdulhamit. The positive development seen in terms of quantity in educational studies was not at the same level in terms of quantity during the reign of the II. Abdulhamit. During this period, the number of foreign and minority schools, professional and art schools increased considerably. During the reign of the II. Abdulhamit, new schools in almost every field were opened to prevent the Ottoman people from falling behind in education. In this study, the structure transferred to the Republic will be examined by evaluating the higher education missions and institutions were carried during the reign of the II. Abdülhamit by using document analysis and scanning method.

Keywords: History of education, higher education, constitutional monarchy, the II. Abdulhamit.

Öz

Tanzimat Devri eğitim alanında kanunların yapıldığı, ilk mekteplerin ve eğitim öğretim kurumlarının açıldığı bir dönemken, ardından gelen II. Abdülhamit Devri bu kanunların uygulamaya konduğu, merkez ve taşrada yeni kurumlar açılarak eğitimin ülke geneline yayılmaya çalışıldığı, öğretmen yetiştirme ve yükseköğretim alanında yeni adımların atıldığı bir period olmuştur. II. Abdülhamit Devri boyunca eğitim alanında kaydedilen gelişmeler ve eğitim yapılarının sayılarının artışına bakarak, modern eğitimin temelleri bu dönemde atılmıştır. Birinci Meşrutiyet Dönemi'nde 1923'e kadar geçen sürede eğitim alanında önemli gelişmeler olmuş, Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminin temelleri atılmıştır. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar olan dönemde, eğitim kurumları ve programlarında yenilik yapılması bakımından önemli gelişmeler olmuştur. Tanzimat yıllarında eğitim çalışmalarının büyük çoğunluğunun İstanbul ile sınırlı olduğunu düşünülecek olursa II. Abdülhamit döneminde eğitim hizmetlerinin İstanbul dışına çıktığı ve eğitim hizmetlerinin taşraya da ulaştırılmasında önemli mesafeler kaydedilmiştir. II. Abdülhamit döneminde eğitim hizmetlerinde nicelik açısından görülen olumlu gelişme, nitelik açısından aynı düzeyde olamamıştır. Bu dönem boyunca yabancı ve azınlık okulları, meslek ve sanat okulları sayısı oldukça artmıştır. II. Abdülhamit döneminde Osmanlı halkının eğitimde geri kalmaması için hemen her alanda yeni okullar açılmıştı. Bu çalışmada döküman analizi ve tarama yöntemi kullanılarak II. Abdülhamit döneminde gerçekleştirilen yükseköğrenim faaliyetleri ve kurumları değerlendirilerek, cumhuriyete devredilen yapı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim tarihi, yükseköğrenim, meşrutiyet, II. Abdülhamit.

Introduction

The issue of education has always been an important subject and its role in development and progress of societies has not been ignored. After the education taken over from the Tanzimat reform period, the II. Abdülhamit was a period in which the reforms decisions were applied. (Küçük, 1988) Even if the innovations coming by reforms and changes made did not save the empire after all they provided to occur developments that couldn't be underestimated. Although the period of the II. Abdulhamit was a very active period of political life and intellectual movements in Ottoman history, many new schools were opened and the the old schools were significantly improved in this process. As in Tanzimat reform period, quantity was given much more importance. (Şahin ve Tokdemir, 2011) Even there were opinions and discussions on the quality of education, quantity was emphasized. (Akyüz, 2001: 106). Considering ideas that advocated and discussed, implementations that made during the Constitutional Monarchy period, this period could be seen as a

preparatory phase in which the thoughts about the educational breakthrough performed in the Republic period were tried. (Tekeli, 1985: 473). Steps taken have been the basis for the innovations of the II. Abdülhamit and Constitutional Monarchy periods, in 1869, the education system that was trying to be modernized with Statute on General Education was needed to be regulated and the regulations of education were reawakened with the Constitutional Law in 1876. In 1879, the principals of the central education organization which were arranged according to education levels were determined. (Karatepe, 2017:423-434)

Before in the period of reforms, there were no higher schools except for medicine that gave education as at university level today. In 1846, Temporal Education Council stated that a western style university needed to be founded apart from madrasahs outside religious beliefs. The first university which could be opened partially in 1863 could not be active as a result of the opposition of madrasahs and this attempt was forgotten for a while when the building was destroyed by a fire in 1865. (Şanal, 2011:437) With the reign of the II. Abdülhamit, various activities were attempted also in higher education institutions and new higher education schools were opened.

1. An Overview of the Structure of Higher Education in the First Constitutional Monarchy Period

The attempts to found a new higher education institution began to in the middle of 19th century in Turkey. Since the beginning of this century, tending from the East to the West in which seen in the Ottomans and the changes that occurred on the understanding of education conduced to emerge attempts on the way to the foundation of a new higher education apart from madrasah in The Tanzimat Reform Era. (İhsanoğlu, 1993) The name of the “university” was given this institution that means “sciences home” was born of the idea of revealing conspicuously that it was a separate institution from the madrasah under the conditions of that day. (İhsanoğlu, 1993) With the 1869 regulations, the idea of the foundation of the university emerged for the second time. According to the regulations, the University of Ottoman which was to be opened, had the scientific and administrative autonomy, an administrator would open to everyone who would teach Turkish and would carry a Western style academic character. However, this attempt did not last long and it was closed in 1871 due to the fact that the lessons given were contrary to religious beliefs. (Alkan, 2011) Thus, the second attempt failed.

After the University of Ottoman was closed in 1871, in the 1874-1875 academic year Saffet Pasha opened the university for the third time under the name of Mekteb-i Aliye-i Sultaniye in the building of the Mekteb-i Sultani when he was Minister of Education, but also this attempt became history in 1881. After this time, until 1900 there was no attempt related to the university, before hand the improvement of high and secondary schools was considered and the number of secondary education institutions were increased. (Duran, 2017:62-77)

At last, the II. Abdülhamit decided that the time for the opening of the university in 1900 and commanded it to be opened at the 25th anniversary of his ascent to the throne on 1 September 1900. (Ergin, 1997:1049-1258; DÜİT, 115/31_3,6.) Thus, Darülfünun-ı Şahane in the building of Mekteb-i Mülkiye was opened with a speech by Zühtü Pasha who was Minister of Education. (Arslan, 1995) There was a divinity (ulum-ı diniye) school with four years of education and were literature and science schools (ulum-ı riyaziye ve tabiye) with three years of education in it. Also, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Hukuk were connected to The University. (Koçer, 1991:135-141; Karal, 1996) Darülfünun-ı Şahane continued like that until the end of the period. An instruction entitled Science Organization of the İstanbul University was issued. The law schools founded in Thessaloniki 1907, Konya 1908 and Beirut and the medical school in Damascus were connected to the İstanbul University. (İhsanoğlu, 2011) There were divinity, science and literature branches in The New University. After The Second Council Monarchy, there were also changes in education as several fields and this institution was mentioned as the University of Ottoman.

When the lessons were investigated given in Darülfünun-ı Şahane, it was seen that human and scientific lessons also were in the curriculum beside religious lessons. Darülfünun-ı Şahane which was founded in the II. Abdülhamit period was the first university in the Islamic world founded by Muslims with their own will and means. (İhsanoğlu, 2011) Not only Darülfünun which was the Ottoman university has been the first in the history of the spread of the concept of university outside Europe but also was an important institution of ottoman modernization.

Another type of school belonging to the period has emerged a military colleges. Since innovation efforts firstly began in military field in the Ottoman Empire, the first military schools which was founded to supply necessary trained staff in military were Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1793), Mühendishane-i Bahri-i

Hümayun (1771), Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Ma'mure (1826), Mekteb-i Ulum-u Harbiye (1834)'dir. The II. Abdülhamit followed the way of the schools opened in this field and the policies pursued, continued the tradition, some changes were requested to be made instead of opening new schools. During the reign years, the number of schools in which modern military training was carried out was increased, these schools were expanded in the provinces, pre-opened ones were modernized and many officers were sent abroad especially to Germany for education. (Alkan, 2011:104)

The university which sustaining its existence after the announcement of Republic gave its place to the İstanbul University by a new regulation made in 1933. According to the sections and lessons taught in the university, we can see that:

Table 1: Darülfünun-ı Şahane Regulations, Lessons to be taught in the university

Branch of Religious Sciences (4 Years)	Branch of Literature (3 Years)	Branch of Natural Sciences (3 Years)
Commentary	Edebiyat-ı Osmaniyeye (Ottoman Literature)	Cebr-i Ala (Algebra)
Hadith	Edebiyat-ı Arabiye (Arabic Literature)	Hendese-i Halliye (Geometry)
Methodology of Hadith	Edebiyat-ı Farişiye (Persian Literature)	Hesab-ı Tamamiye ve Tefazuli (Integral and differential calculus)
Fiqh	Edebiyat-ı Farişiye (Persian Literature)	Hesab-ı İhtimali (Probable Arithmetics)
Islamic Scholastic Theology	Tarih-i Düvel (History of Nations)	İlm-i Ahval-i Cevviye (Meteorology)
History of Islam	Coğrafya-i Umumi ve Osmani ve Umrani (General, Civilizational and Ottoman Geography) İlm-i Asar-ı Atika (Archeology) Usul-ı Terbiye ve Tedris (Pedagogy) Hikmet-i Nazariye (Theoretical sciences)	Kimya-i Uzvi (Organic Chemistry) İlm-i Hayvanat (Zoology) İlm-i Teşrih (Mücmel) (Anatomy)

Military schools opened a subordinate high school to find required students for themselves. These high schools were gathered in the Galatasaray building in 1864. (Koçer, 1991:140) Abdulhamit removed medical high schools to the red barracks, navy high schools to Heybeli Island, artillery high schools to old place in Halıcıoğlu in

1878. The graduates of these high schools were lieutenant, those who graduated from military college were captain, those who completed war college were commander. (Koçer, 1991)

One of the important educational issues of the period was the issue of teacher schools that would train and educate qualified people in these schools as well as educational institutions. The need for teacher training began to be felt after the first secondary schools were opened, but the first teacher school under the name of Darülmualimin was opened on March 16, 1848. Also, a second teacher training institution under the name of Darülmualimin-i Sıbyan was opened in 1868. According to Maarif-i Umumiye regulations, teacher schools were foreseen to be opened. In addition to this, a Darülmualimin, which included only primary, secondary and high school branches in İstanbul got started in 1874. One each Darülmualimin-i Sıbyan got started in Bosnia, Cretan and Konya in 1875. (Koçer, 1991:141)

During the reign of the II. Abdülhamit, new regulations was brought by improving İstanbul Darülmualimini. Darülmualimin-i Aliye branch was added with the innovation made in November 3, 1891. After the reform that would made after this date, the first teacher school continued to exist in three separate sections as rudimentary branch, secondary teacher school secondary school branch and higher teacher school Aliye branch. The higher part of Darülmualimin was separated to science and literature parts. Although two parts were put into one in 1895, they were again divided into two parts in 1901, and the teaching period was reduced from three years to two years. Darülmualimin continued like that until the Second Constitutional Monarchy. Aliye branch became a real teacher's school in 1910. (Şanal, 2011b:435,436) The school was transferred to the Darülfunun and continued like that until the first years of the Republic. During the reign of the II. Abdülhamit in the provinces, these schools ceased to be unique to İstanbul, and opening in all rural areas was tried to spread all over the empire. (Kodaman, 1986:482-483) There were 32 Darülmualimin in the whole empire. It was opened to train the first teacher for girls' schools in 1870.

We can see below the syllabus of Darülmualimin-i Aliye belonged to the year of 1890 in terms of setting an example for the curricula taught in teacher schools:

Table 2: Syllabus of Darülmualimin-i Aliye in 1890 (Altn, 2011)

Lessons	I. Year	II. Year	III. Year
Theology Classes	1	1	2
Ottoman Literature	1	1	1
Formal Composition	-	1	1
Methods of Teaching	-	-	1

Arabic Literature	1	1	1
Persian Literature	1	1	1
French	4	4	3
Calculation	2	0	0
Accounting	1	1	0
Standard and High Standard Algebra	2	1	1
Geometry	1	2	1
Trigonometry	1	1	0
Mathematical Drawings	-	-	2
Cosmography	-	1	1
Machine	-	1	1
Natural Philosophy	2	2	1
The Generated Three	2	1	2
General Geography	1	1	1
General and Ottoman History	1	1	1
Chemistry	2	2	1
Laws	1	1	1
Economics	-	1	1
Total	24	25	24

Another pillar of Abdulhamid's educational movements was the steps taken in the subject of professional and technical education. Not only art schools weren't included in 1869 regulations but also there was a regulation for the art schools prepared by Correctional Industry Committee founded by Mithat Pasha. According to this regulation, art schools were to continue their studies and to open new institutions until 1882, which were Üsküdar, Aksaray, Çağaloğlu Girls Industrial Schools. (İ.M.F, 17/36_4; Duman, 2002:68-69) In addition to this, if we look at vocational and technical schools, some of them are like that:

1. The School of Architectural, the duration of the course is four years, gives daytime training.
2. The School of Finance (1878) opened in Divan-ı Muhasebat building. General Laws, Wealth and Economic courses were taught in the school.
3. The School of Commerce (1882) was founded under the Ministry of Commerce. This institution which was later named Hamidiye School of Commerce was closed in 1888.
4. Specimen Vineyard and Vaccine Surgery School (1887) trained to grow practical vigneron and sapling master.
5. Customs School (1892) was opened to make customs officers specialized only in tariff works by the emirate of duty. (Duman, 2002: 69-70)
6. The Police School (1889) was opened in 1889 to improve the legal affairs of the police. (Koçer, 1991; Küçük, 2003:221)

2. Higher Education Structure in the Second Constitutional Monarchy Period

An important part of the innovations made in the field of education was related to higher education during the Second Constitutional Monarchy. (Şahin ve Tokdemir, 2011) The university which was opened in 1900 existed for eight years until the Second Constitutional Monarchy. It was began to change with the declaration of the Second Constitutional Monarchy. After 1908, there were many students who enrolled in colleges, especially the university. (Tekeli ve İlkin, 2002:95) It was restored in a private building, equipments were enriched in 1909 and Emrullah Efendi made various changes in 1911. According to these changes, departments were religious sciences, law, science and literature. The higher school of pharmacist and dentist was connected to the medicine department and the provincial, medicine and law schools were connected to İstanbul schools. (Koçer, 1991:200)

It was seen that the education period of science branch was three years, that of the Ulum-ı Aliye-i Diniye branch and the teaching in law was four years.(Dilaver, 2002:74-76) Especially after 1912, important developments took place in the field of higher education. The innovations in Ottoman society structure which occurred with the defeat of Balkan wars had an important effect on this. Since many applications were made the university during this period, the preparatory class was opened for those who didn't have adequate education and the application of receiving fees from students was abolished. The programs of university reviewed and courses such as history, literature and philosophy were put into the program. In this period, Darülfünun-u Osmani name was used instead of Darülfünun-u Şahane. (Ergün, 1996: 360). It was during this period that girls started to receive higher education in real terms. İnas Darülfünunu was actually the exalted class of Darülmualimat which was opened in 1914. (Baskın, 2007:118) As a matter of fact, after it was decided to reform Darülmualimat on July 19, 1914 and to make exalted classes permanent which were opened temporarily from September, (Meclis-i Mebusân Zabıt Cerîdesi, 1330:851) from September 1914, Darülmualimat was reorganized and its staffs were formed. (Dölen, 2009:515) Darülmualimat's exalted classes were opened under the name of İnas Darülfünun as three branches of literature, nature and maths science with this new structuring. (Tekeli ve İlkin, 2002:96)

As a matter of fact, the Ministry of Education declared to found the branch of leyli and nehari sınıf-ı aliye İnas University which had three years education period and to admit students in it and the

people who wanted to study in this university needed to apply Darülmualimat management with Tezkire-i Osmaniye testimonies by using media on 15 September, 1914. (Tanin, 1333:3)

There were developments related to teacher organization among the educational movements of the Second Constitutional Monarchy period. During the reign of the II. Abdülhamit, the institutions educated teachers in which were opened in the Tanzimat reform era were developed and new attempts were made. (Akyüz, 2005) During this period, many programs and regulations were prepared for the schools training teachers. As soon as the Second Constitutional Monarchy was declared, for the first time our teachers founded a professional organization called Encümen-i Muallimin in İstanbul. (Akyüz, 2005, Altın, 2011, Şanal, 2011b)

The main institutions of training teachers were (DÜİT, 96/43_3, 6) male teacher schools (Darülmualimin-i Rüşdi, Darülmualimin-i Sıbyan, Darülmualimin-i Aliye), and female teacher schools were Darülmualimat. (Binbaşıoğlu, 1995:135; Duran, 2019:55)

The aim of these institutions were to defend the rights of teachers, to work for the development of the Ottoman education system and to help the ministry of education in this issue. (Akyüz, 2002:15-27) The items of the Temporary Primary Education Law in which legislated in 1913 touch the matter of training teacher were 42nd,43rd,44th,45th,46th,47th,48th,49th, 93rd items. (Öztürk, 1996:26-35) In addition to this, a teacher school was began to open in each province with the Public Administration and Private Administration of Provinces Laws. During the Constitutional Monarchy Period, the number of these schools increased to 65 but these were short-lived as well as had few students. After the Darülmualimin and Darülmualimat regulations which were enacted in 1915, the demand for schools decreased considerably. (ŞD.HU, 231/8_11) Also, the enthusiasm for teaching decreased and teachers began not to be found since the provincial budgets, which had suffered a lot during the war years wasn't be able to take care of Darülmualimin and to pay the salaries of primary school teachers. (Özdilek Mecmuası, 1339:47) The teacher schools whose programs was changed again after 1915 were transferred to the Republic with the mentioned regulation. A license exam was taken in the places that didn't have Darülmualimin graduate for teachers and teacher's assistants. (Altın, 2011:292)

It was seen that the State began to dominate everything during the First World War which could be called the second period of the

Constitutional Monarchy. It promulgated Mekatib-i Private Regulations in 1915 especially to take under the domination of foreign private schools. (Koçer, 1991:206) There were some details of opening private school and processes in this regulations such as the people who would open private school needed to take permit, give cahier for this, state what they there going to write there and a person weren't be able to open more than a school. The observance of the State in minority schools was ensured relatively with this item "It was compulsory to teach the Turkish, the history and geography of Turkey by Turkish teachers in Mekatib-i Hususiye in which gave education with another language except for Turkish." (Alan, 2011:228; Alan, 2011b:196)

Committee of Union and Progress at the helm of the Constitutional Monarchy Era attached importance to education, promoted the opening of private schools and opened new schools if we considered the other actions apart from this important regulation. An association was founded under the name of the Ottoman Committee of Union and Progress in 1909, under the leadership of this party. Osmaniye Teaching Company in 1910, Ottoman Private Schools, Unity Shift Association in 1911 also were founded.

The education system of the Ottoman Empire became very complicated especially in recent years. One of the main important reasons of this that there were many schools with different features. Some of these schools had the higher school quality of both the level of the professional high schools and the university. In this part, these professional schools and higher schools which educated as art-craft would be evaluated. These schools which were related to professional and technical education were connected to private administrations including the expenses with the law enacted in 1913 and thus the art schools were connected to the provinces (Duman, 2002: 68).

The programs and regimes of these higher schools were changed and the interaction between education and political life was ensured in almost every school by founding students associations after the Second Constitutional Monarchy. When we looked at the developments of technical education in the Second Constitutional Monarchy, art schools were connected to an administration and turned into a school with the private administrations law which was enacted in 1913. Another innovation was that high schools in technical education were organized as a branch of trade, agriculture, arts and public information. (Koçer, 1991:212) Thus, it was thought to expand professional and technical schools. Since there weren't course materials, workshops and teachers to apply this new program, this

regulation didn't give a good result. Some of these schools were closed after a life of seven years by activating some of its branches.(Koçer, 1991:213) The following schools were opened to train their own officers by mostly various ministries apart from this general technical education during the Constitutional Monarchy period:

1. Tariff Officers School; trained officers to regulate tariff organization, it was closed in 1917.
2. Police Officers School; trained police officers to ensure internal and external security.
3. Dentist School; It started education in 1909.
4. Finance Officers School; opened to train qualified finance officers after the declaration of the Second Constitutional Monarchy.
5. Conductor School; The aim of the school which started teaching in 1911 was to train assistants to engineer schools.
6. Municipal Officers School; opened in the building of the city hall in 1911 to train municipal sergeant, inspector, clerk.
7. Cadaster Officers School; opened to train cadaster officers in 1911.
8. Foundation Officers School; opened on 10 May, 1911 to train officers for general directorate of foundation.
9. Medical Services School; opened to ease the burden of doctors.
10. Railway Officers School; founded to train officers who would work in this field. (BEO, 4232/317334_3, 4) Apprentice School; opened in 1914. Its aim not to deprive the students of education who were obliged to gain their lives in the industrial and commercial sectors and were yet at the age of education. (BEO, 4232/317334_3, 4)

Conclusion

Educational reforms showed a great improvement during the reign of the II. Abdülhamit. Although the economic situation was poor in this period, these reforms were continued without slowing down. It can be stated that there was a dominant innovative style, when we generally look at the education concept in the period of the II. Abdülhamit. Opening of schools in almost every field of education from primary school to university in this period was very important in terms of showing the right understanding of development and progress of the regime of the II. Abdülhamit.

The different school types which were opened in the period of padishah Abdulhamit maintained their existences during the Second

Constitutional Monarchy Period and also under the various names in the Republican period. The foundations of modern education were laid in this period by looking at the developments in the field of the education and the increasing number of educational structures during the II. Abdulhamit period. Important developments in the field of education took place and the foundations of the education system of the Republican period were laid from the First Constitutional Monarchy period to 1923.

Considering that the majority of educational activities were limited to İstanbul in the Tanzimat Reform Era, significant progress were made in the delivery of education services outside İstanbul and to the provinces during the reign of the II. Abdulhamit. During the reign of the II. Abdulhamit, the positive development seen in terms of quantity in educational services was not at the same level in terms of quality. The number of foreign and minority schools, professional and art schools increased considerably during this period.

References

Archive Documents

İ.MMS, 188/1_3, 4.

BEO, 4232/317334_3, 4.

DUİT, 115/31_3,6.

DUİT, 96/43_3, 6.

İ.MF, 17/36_4.

İ.MMS, 188/1_3, 4.

ŞD.HU, 231/8_11.

Periodicals

Tanin. (1333). İnas Darülfünunu Mezuneleri, 3147.

Düstur, (1944) I (II), Ankara : Devlet Matbaası.

Meclis-i Mebusân Zabıt Cerîdesi. (1330).

Özdilek Mecmuası. (1339). Trabzon: İstiklal Matbaası.

Other Resources

Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem.

Akyüz, Y. (2002). Türkiye’de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu. *Türkler*, (Cilt.15, ss.15-27).

Alan, G. (2011a). Sultan II. Abdülhamid’in Hristiyan Misyonerleri ve Kurumlarını Denetleme Gerekçeleri ve Maruz Kalınan Tepkiler, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, 2, (s.181-211). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

- Alan, G. (2011b). Sultan II. Abdülhamid'in Hıristiyan Misyonerleri ve Kurumlarına Karşı Takip Ettiği Politikalar, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, 2, (s.215-260). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Alkan, N. (2011). Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı Modernleşmesi, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, 4, (s.93-117). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Altın, H. (2011). Abdülhamid Devri'nde Öğretmen Yetiştirme Meselesi, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, 4, (s.277-305). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, A. (1995). *Darülfünundan Üniversiteye*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*. İstanbul: MEB.
- Dilaver, H. (2002). 2. Meşrutiyet Devrinde Yayınlanan Bir İstatistik Mecmuasına Göre Osmanlı Maarifi, *Türkler*, (Cilt. 15, ss. 72-91).
- Dölen, E. (2009). *Türkiye Üniversite Tarihi Osmanlı Döneminde Darülfünun (1863-1922)*, (I), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Duman, T. (2002). Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi. *Türkler*, (Cilt.15, ss. 61-71).
- Duran, A. (2019). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923)*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Duran, A. (2017). Meşrutiyet Dönemi Eğitimdeki Yenileşme Hareketleri ve Cumhuriyet Dönemine Bıraktığı Miras. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, (8), 62-77).
- Ergin, O. (1997). *Türk Maarif Tarihi*. I, İstanbul: Eser Kültür Yayınları.
- Ergün, M. (1996). *2. Meşrutiyet Devri'nde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara: Ocak Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (2011). Darülfünun-ı Şahane, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, 2, (s.449-475). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Karal, E. Z. (1999). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (4-5), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karatepe, B. (2017). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme. *JASSS*, (57), 423-434).
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiye Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*. Ankara: MEB Yayınları.

- Kodaman, B. (1986). İkinci Abdülhamit Devrinde Eğitim ve Öğretim. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Cilt.7, ss.455-490).
- Küçük, C. (2003). Abdülhamid II. *DİA*, (Cilt.13, ss.165-192).
- Öztürk, C. (1996). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara: TTK.
- Şahin, M. ve Tokdemir M. A. (2011). II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 851-876.
- Şanal, M. (2011). II. Abdülhamid Dönemi'nde İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim Uygulamaları, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, 3, (s.375-401). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İ. ve Selim İ. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretimi Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 75 - 98
ISSN: 1302-6879

Liszt ve Senfonik Şiir: Mazeppa'ya Analitik Bakış*

Liszt and Symphonic Poem: An Analytical Approach to Mazeppa

• Selin OYAN*

*Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi,
Devlet Konservatuvarı,
Adıyaman / Türkiye.
Asst. Prof., Adıyaman University,
State Conservatory,
Adıyaman / Turkey.
selinoyan@adiyaman.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8919-7230

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

06/02/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

07/03/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2020

Atf: Oyan, S. (2020). Liszt ve Senfonik Şiir: Mazeppa'ya Analitik Bakış. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 75-98

Citation: Oyan, S. (2020). Liszt and Symphonic Poem: An Analytical Approach to Mazeppa. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 75-98

Öz

“Liszt ve Senfonik Şiir: Mazeppa'ya Analitik Bakış” adlı bu çalışma, F. Liszt'in senfonik şiirlerinden Mazeppa adlı eserinin program, armoni ve biçim arasındaki ilişkisini incelemektedir. Bu ilişkiyi derinden ve açıkça analiz etmek için yapısal ve içeriksel analiz en uygun biçimiyle geliştirilmiştir. Tarihsel olarak Liszt'in senfonik şiirlerine sonat formu içinde yaklaşmak ya da sadece eklenmiş programla beraber ele alındığında anlam bulacak bir form olarak görme düşüncesi kolaya kaçılan bir düşünce olmuştur. Bu yüzden her iki fikir de bu analiz içinde dikkatlice ele alınıp incelenmiştir. Her bir senfonik şiirin derin analizi öncesinde motiflerin, bölmelerin ve ton merkezlerinin fonksiyonlarını ve birbirleriyle ilişkisini gösteren bir grafik eklenmiştir. Bu şiirlerin analizleri sonat formu üzerine kolaylıkla oturtulamadığından ve her bir şiirin, doğrudan programından aldığı kendine has bir yapısı olduğu düşüncesi, senfonik şiirlerin detaylı analizinde zor bir ayrımlenmiştir. Bu yüzden program ortak bir noktada desteklenmemiştir. Bu doğrultuda bestecinin programlarının genellikle motif tipleri ve genellikle sekvensler içinde ifade edilen uygun armoni açısından ifade edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yani, program daha geleneksel ve biçimsel yapıların özelliklerini, sunan şiirlerin bireyin bütünsel düşünüşü ile sentezlenerek farklı bir bakış açısıyla ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liszt, romantik dönem, senfonik şiir, Mazeppa.

* Bu çalışma İnönü Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Hasan ARAPGİRLİOĞLU danışmanlığında Selin OYAN tarafından hazırlanan “Romantik Dönemde Senfonik Şiir Üzerine Bir İnceleme: Liszt Mazeppa Örneği” başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

Abstract

“Liszt and Symphonic Poem: An Analytical Approach To Mazeppa” examines the relationship between Mazeppa, the symphonic poem of F. Liszt, and the program, harmony and form. Structural and contextual analysis has been developed most appropriately to analyze this relationship deeply and clearly. Historically, it was a thought that easily escaped to approach Liszt’s symphonic poems in sonata form, or as a form that would be meaningful only when taken together with the added program. So both ideas have been carefully examined and analysed in this analysis. Before the deep analysis of each symphonic poem, a graph showing the relationship between the functions of the motifs, the divisions and the tone centres, and their relation to one another has been added. The analysis of these poems is a difficult distinction in the detailed analysis of symphonic poems since the analyses cannot be placed easily on the sonata form and each poem has its own unique structure taken from the direct program. As a result, the program cannot be supported at a common point. Accordingly, we have concluded that the program of the composer has generally been expressed in terms of motif types and the appropriate harmony expressed in the sequences. That is, the program has been expressed in a different way by synthesizing the characteristics of more traditional and formal structures with the presenting poems of the individual as a whole.

Keywords: Liszt, romantic period, symphonic poem, Mazeppa.

Giriş

“Programlı müzik” Franz Liszt’in tanımıyla senfonik şiir, Liszt için dinleyiciyi duyduğu müziği yanlış yorumlamada bulunacağı, mevcut olan bir hikâye ya da şiiri yanlış betimlemeden uzaklaştıracağı program aracılığıyla aktarılan bir müzik parçasına önsöz olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, Liszt’in senfonik şiirleri incelendiğinde herhangi bir kural gözlemlenmemiştir (Wheeler, 2011: 5). Çalışmada seçilen senfonik şiir analizinin Mazeppa örnekleme ile ifade edilmesi ise, Liszt’in diğer senfonik şiirlerine göre yapısal farklılıkları ve hikâyesinin de dönemin birçok şair, yazar ve bestecileri etkilemesinden dolayı önem arz ettiği buna bağlı olarak bestecinin amaçladığı duygu aktarımının bu eserle daha kolay aktarılabilceği düşüncesidir.

Bu araştırmanın amacı; Liszt’in Mazeppa’sı örnekleminde senfonik şiire yönelik detaylı bir analiz gerçekleştirmek ve elde edilen bulgular ışığında konuya yönelik çeşitli tespitlerde bulunmaktır.

Senfonik şiir (symphonic poem, tone poem), diğer senfonik türden ve orkestra müziklerinden farklıdır. Bir şiirin, hikâyenin, romanın, resmin, manzaranın ya da herhangi bir müzik dışı kaynağın resimlendirildiği ya da canlandırıldığı tek bölümlü bir orkestra müziği olarak tanımlanmaktadır (İlyasoğlu, 2013: 134). Senfonik türden farklı

olmasından kaynaklı önemli ve farklı bir yere sahiptir. Senfonik şiir, bir bakıma “orkestra sonatı” diye de adlandırabileceğimiz klasik senfoninin yapı düzenini yıkmış, yerine başka bir yapı anlayışı getirmiştir. Bir “ana düşünüşten” yola çıkıp, klasik sonat yapısına karşıt özgür bir yapı oluşturmuştur (Mimaroglu, 2014: 98-99). İlk defa romantik bestecilerden Liszt tarafından yazılan on üç eseri için uygulanan senfonik şiir kavramı hem 19. yüzyılın yeni bir forma kavuşmasına hem de 20. yüzyıl müziğinin de birçok bestecilerini etkileyen bir kavram olmuştur (Mimaroglu, 2014: 98-99).

Bu çalışmada, Liszt’in Mazeppa eserinde senfonik şiir türüne analitik bakış ile şiir-müzik bağlantısı incelenecek, klasik sonat formu yapısı ile senfonik şiir yapısı arasındaki bağlantı saptanacak ve Mazeppa’nın hem şiir hem de form analizleri yapılacaktır.

1. Romantik Döneme Tarihsel ve Sosyolojik Bakış

18. yy, fikrîsel bakılacak olunursa ikilemlerle dolu olan bir çağ olarak adlandırılabilir. Çağın düşünce biçimi, akılcılığın baskın olma arzusu ile akla aykırılık arasında git-geller yaşanırken, sanatın her alanında birbirine karşıt iki akım egemen olmuştur (Hauser, 1984: 123).

Bir devrimin temeli atılan bu dönemde, her iki akım da bir önceki dönem olan klasizmden oldukça farklı bir düşünüş üzerine kurulmuştur. Bu iki Romantik Akım olan Erken ve Geç Romantizm, sadece bir akımı temsil etmemiş aynı zamanda bir devrimin başlangıcı olmuştur (Hauser, 1984: 149). 18. yy’ın duygusal oluşumu olarak adlandırılan Erken Romantizm, Devrim’e akla karşı dirense de yenik düşmüştür ve bundan sonra yepyeni bir olgu ile karşımıza çıkan Romantizm, yeni bir hayat ve bakış açısı yaratmış, daha da önemlisi, yepyeni bir sanat özgürlüğü kavramı getirmiştir. Bu özgürlük sadece üreten, yazan, resmeden veya besteleyen kimseler için bahşedilmemiş aksine doğada bulunan her bir canlıya bahşedilen bir hak olarak görülmüştür. İki akım arasındaki en büyük fark da bu iki oluşum ile keskin bir biçimde ayrılmış olmasıdır.

Yaşanan değişim ve gelişmelere yalnız iki akımın fikrîsel ayrılıklarına bağlamak yeterli olmamakla birlikte, yeni bir toplum ve kültürün doğuşunu temsil eden Fransız Devriminden fazlasıyla söz etmek doğru olacaktır. Çünkü bir akımın doğuşuna, bir dönemin kapanışına, yeni fikirler arama isteğine sebep olan, o dönemin içinde yaşanan sosyolojik ve psikolojik sorunsallardır. Tüm bu oluşumun çerçevesini çizerken, dönemi özümsemek ve buna bağlı olarak yargılamanın daha doğru olacağı düşünülmektedir. Dönemin en can alıcı meselelerinden olan 1789 Fransız Devrimi, burjuva diye adlandırılan ekonomik üstünlüğü olan kimselerin siyasi iktidarı ele

geçirerek burjuva kapitalist toplumunu kurması olarak bilinmektedir. Fransa'yı o dönemde bir üçgen gibi nitelendirecek olursak, üçgenin en üst noktasında aristokrasi diye adlandırılan saray kesimi, orta sınıfında burjuvazi ve en alt tabaka olarak tabir edilen kısmında ise köylüler, esnaf ve zanaatkarlar oluşturmaktadır. Bu durum sadece Fransa içinde değil o dönem Avrupa'sının bütün ülkelerinde karşılaşılabilecek durumlardan olmuştur (Rudé, 2015: 12, 19). Çünkü Fransız Devrimi, sadece aristokrat sınıfı ve kilise egemenliğinin baskınlığını sona erdiren tek bir olay değildir, aynı zamanda aydınlar ve burjuvazinin öncülüğünde ve halkın desteğiyle de gerçekleşmiş olan tarihsel ve siyasi bir olgudur (Duman, 2008: 104). Çünkü devrim, sadece yeni bir politik düzenin kurulmasını amaçlamamış, bu düzenin içinde bulunacak her bir role insancıl bir düzen getirmiştir.

Romantizm, tarihsel bilince ve tüm Romantiklerin düşüncelerine hâkim olmasa belki de bugünün özgür üretme anlayış yapısı oluşamaz tarihinin en büyük devrimlerinden birisi gerçekleşmezdi. Ancak devrimden ve Romantik Akım'dan sonra insanın ve toplumun doğasının evrim geçirebileceğine, aktif olabileceğine inanılmaya başlanmıştır. İnsanlığın ve kültürün sonu gelmez bir değişim ve savaşım içinde olduğu, entelektüel yaşamımızın, geçmişten geleceğe bir şeyler aktarma niteliği taşıyan bir süreç olduğu düşüncesi, Romantizmin verisidir ve çağımızın felsefesine en önemli katkıda bulunan düşünce biçimi olarak tarihteki yerini almıştır (Hauser, 1984: 153).

1.1. Romantik Sanat Akımının Üslup Özellikleri ve Liszt

Romantik akım içerisinde Romantik müziği tanımlayacak olursak; klasik formlar ciddi ölçüde korunmuştur. Bununla birlikte, ritimde özgürlük, nüans genişlikleri ve duygu bütünlüğünün yoğunlaşması da diğer dönemlere göre ayırıcı olmuştur (İlyasoğlu, 2013: 101).

Bu dönemde sözsüz şarkı, prelüd, etüd gibi küçük form yapısı açısından bağımsız eserler oluşmaya başlamıştır. Bu tür eserler her ne kadar karışık bir form yapısına sahip olmasa da hem izleyici açısından hem de eseri icra eden açısından bir sonat, konçerto formu kadar önemli bir etki yaratmıştır. Tek bir motifle anlatılmak istenen açıkça belirtilmiş ve tekrarlar, senfonik bir eser edasıyla aktarılmıştır. Bu duyguyu yaratmak, elbette sadece notayı çalarak mümkün olmayacağından Romantizmin en önemli özelliği olan bireysellik ön plana geçerek, icracının notaları özgürce yorumlayabilme hakkı, eserleri bağımsız kılmıştır (Altar, 2005: 82-85). Liszt'in eserlerini bu bağlamda değerlendirecek olursak, besteciyi herhangi bir üslup özellikleriyle

sınırlandırmak mümkün olmamaktadır. Liszt'in eserlerinin en önemli özelliği, hiçbir üslup özelliğine veya kalıplaşmış dönem özelliklerine bağlı kalmamasıdır. Eserlerini, dinleyicilerin zihninde başka bir algı yaratarak düşünce etkisi altına almaktadır. Eserlerindeki özgürlük, O'nu dönemin diğer bütün bestecilerinden bağımsız kılan unsur olmuştur. Bu nedenle Liszt, sadece bir piyanist olarak değil, Romantizmi bütün dinamikleriyle işleyen bir besteci olarak tarihe geçmiştir (İlyasoğlu, 2013: 134,137).

Müzikte Romantizmin tür, biçim, armonizasyon, ritm, tını renkleri vb. açılardan gelişim gösterdiğinden bahsetmiştik. Bu yenilikleri bütün olarak değerlendirdiğimizde Liszt'ın müziğini özünde düşünce gücünün aktarımı olan bir resmin, şiirin veya metnin orkestral müzikle hayat bulması olarak nitelendirebiliriz. Kendine özgü üslubu ile Liszt, klasik armoniden bağımsız alterasyon, kromatizm, anarmonik sesler gibi kavramları kullanarak atonalite (ton dışı müzik) teriminin ilk örneklerini hissettirmiştir (İlyasoğlu, 2013: 137).

1848 Wiemer döneminde önemli yeni orkestral eserleri veren Liszt, Faust Senfonisi, Dante Senfonisi, iki tane Piyano Konçertosu, 13 senfonik şiirlerinden olan 'Tasse, Hamlet, Mazeppa, Les Préludes', gibi eserlerinde, bu ismini güncellediği programlı müziği tanıtmıştır. Böylece Wagner'in uyguladığı bir 'Leitmotiv' düşüncesi meydana gelmiştir. Liszt, döneminde tema yoksunluğuna sahipmiş gibi anılsa da, iki tema ile sınırlandırdığı 'Le Préludes' adlı senfonik şiirinde olduğu gibi, tema tekrarlarını ustalıklı işleyen ve her tema geçişlerini farklı biçimde işleyen bir usta olmuştur (Selanik, 1996: 179-180). Liszt'in dünya edebiyatına el atması (Dante, Goethe) şahsi müzikal ifadede ulaşılmaya çalışılan düzeyin işareti olmuştur (Michels ve Gunter, 2015: 447-463). Temalar genellikle gösterişli jestler içerirken, eserler çok temalı sonat formunda yazılmıştır.

Romantik Dönem eserlerinin temelinde kişisel deneyimler veya bilinçaltındaki düşüncelerin tasviri olan müzikal düşünce baskın gelmektedir. Yani Cook'a (1999) göre, "Temelini Beethoven'ın attığı müzik dünyası sadece, sözsüz müzik fikrini geliştirmekle kalmadı; aynı zamanda, çelişkili bir şekilde, günümüzde sözle müzik ilişkisinde temel olarak benimsediğimiz modeli de belirledi: Söz, müziği açıklamalı". Benimsenen bu model, Liszt üzerinde daha spesifik kendini bulduğundan ötürü, kendisiyle çıkan yeni bir türü incelemenin daha anlamlı olacağı hususuna varılmıştır. Liszt, eski zamanlardan beri görüle gelmiş programlı müziğin en belirgin örneklerine rastlayacağımız, yepyeni bir tür geliştirmiştir. Bu tür 'Senfonik Şiir'dir. Liszt, bir konu, metin ya da şiirsel temel üzerine bestelenmiş orkestral form olan senfonik şiirin ilk örneklerini bestelemiştir. Liszt'in senfonik

şiiir tarzi, H. Berlioz'da olduğu gibi, konuyla birebir hareket etmektense; daha çok, konuya paralel olarak ilerleme göstermiştir (Griffiths, 2010: 187). Liszt'in senfonik şiiirleri, programlı müziğin boyutlarını genişletmiş ve bunun yanı sıra betimlediği konuyu veya şiiiri biçim ve işlev bakımından uzlaştırmış, özgürleştirmiştir.

2. Senfonik Şiir ve Liszt

1830'larda kendini göstermeye başlayan Fransız romantizmi ruh ve bedenın tümünü içeren bir duyusal ifadeyi açıkça tasvir eden 'programlı senfoni' (Berlioz) ve senfonik şiiir (Liszt) ile karşımıza çıkmaktadır (Michels ve Gunter, 2015: 447-463). Terim, ilk olarak Macar besteci F. Liszt tarafından bu amaçla yazdığı 13 eseri için uygulanmıştır (İlyasoğlu, 2013: 134). Estetik objektifleri içinde senfonik şiiir, bazı açılardan operayla ilişkilidir; söylenen bir metne sahip olmamasının yanında, operada olduğu gibi müzik ve drama birliği aranmaktadır (Macdonald, 2001: 428). Bu hususta bir eserin müzikal kalitesini de programa ya da müzik dışı içeriğe göre değil, yalnızca müziğe, müziğin ruhsal içeriğine ve sanatsal biçimine bağlı ilkesine dayandırılabilir.

Senfonik şiiirin form yapısını yorumsal olarak inceleyecek olursak; bestecinin yapıtında hangi hikâyeyi anlatmak istediği eserin başındaki metin veya şiiirden açıkça anlaşılmalıdır. Senfonik şiiirin sabit formu yoktur. Liszt, her eserini formunu dayandırdığı programdan almaktadır. Bu sonuca bütün senfonik şiiirlerine bakıldığında ulaşılabilmektedir. Orpheus, Mazeppa, Hamlet ve Prelüdlar, aslında bilinen metinlerin senfoniye aktarılmasından ötürü Liszt'in en çok çalınan ve üzerinde çalışma yapılan senfonik şiiirleri olmuştur. Senfonik şiiirlerin klasik senfoni formundan ayırıcı en önemli özelliği birçok değil tek bölümden oluşmasıdır. Bu oluşumun içine şiiir kelimesinin girmesi de anlamından da anlaşıldığı üzere 'uyum' bir nevi var olan bir metnin ya da şiiirin müzikle sentezlenmesi gibi düşünülebilir.

Liszt, tek bölümlü olmasına rağmen uzun olan eserlerini kısa motifli temalarından üretmiş ve bu motifleri ritimsel çeşitlemelerle karşımıza çıkararak bütünlük içinde aktarmıştır. Senfonik şiiirlerde belli karakterleri betimlenen temalar eser boyunca değişime uğrayarak karşımıza çıkmaktadır (İlyasoğlu, 2013: 137).

2.1. Senfonik Şiir Örneğinde "Mazeppa"

1826'da Liszt onbeş yaşındayken henüz Czerny'nin egzersizlerinin zorluklarıyla başa çıkmaya çalışırken "Etude en 48 exercices dans les tons majeurs et mineurs" (majör [büyük] ve minör [küçük] tonlarda 48 egzersiz çalışması) başlığı altında piyano etütlerini

besteleyip yayımlamıştır. Sadece on ikisi yayımlanmış ve sadece on iki tanesinin yazıldığı görülmüştür. 1838 yılında Liszt bu etütleri yeniden ele alıp “24 Grandes Etudes” başlığı altında, daha yüksek teknik beceri gerektiren versiyonlarını yayımlamıştır. Bahsedilen bu etütlerden hiçbirinin başlığı yoktur ancak Liszt, bunlardan dördüncüsü yani seçerek Mazeppa adını verdiği ve sonunu Victor Hugo’nun aynı başlıklı şiirine uyacağı şekilde değiştirmiştir. 1851 yılında Liszt, bu etütleri son bir kez daha ele almış ve Mazeppa’yı “Etudes d’execution transcendante” olarak bilinen koleksiyonuna dördüncü etüd olarak dâhil etmiştir. 1851 yılında Mazeppa’yı yeniden ele alarak bir senfonik şiire çevirmiştir. Mazeppa programının kullanımı Liszt’in önceden yazmış olduğu piyano etüdünü yeniden ele almasına sebep olmakla kalmamış, Liszt piyano etüdünün yapısını Hugo’nun şiirini, senfonik şiir biçimini daha kapsamlı ve etkili bir şekilde temsil edecek şekilde genişletmiştir (Johns, 1986: 127-128). Şiirin ilk kısmı, Mazeppa’nın vahşi ata bağlanması, atın aralıksız koşuşunun ardından ölümüyle birlikte ölümlerle burun buruna gelmesi ve nihayetinde bir gün Ukrayna aşiretlerinin prensi olacak olmasını hikâye etmektedir. Şiirin ikinci kısmı, ilk kısımda geçen olayların izini takip eder ancak alegoriye daha çok odaklanmaktadır. Mazeppa acı çeken sanatçı figürünü; at, sonsuz deha gücünü ve atın ölümü ve Mazeppa’nın ölümün eşğine gelişi ise yeniden doğum öncesi ölümü temsil etmektedir. Mazeppa’nın prens olacağı önerisi, savaş verme, feragat ve zaferle yükselme yoluyla sanatçının yeniden doğumu olarak yorumlanabilir.

3. Mazeppa

Mazeppa, Ivan Stepanovich Mazepa-Koledinsky (1640?-1709) olarak, Kiev ilindeki soylu bir ailede doğmuştur. Mazeppa, tarihte I. Petro’nun saltanatı boyunca (1694-1725) önemli bir Kazak isyancısı olarak bilinmektedir. Mazeppa’nın gücü elinde bulundurduğu zamanda yaptığı en önemli politik eylem, kendisi ve Kazak grubunun Doğu Ukrayna’yı işgal etmekte olan İsveç kralı Onikinci Charles’a katılmak için Petro’ya karşı durduğu (1709) Pultova Savaşı’dır (Riasanovsky, 1977: 246-247). İsveçliler, Mazeppa ve adamlarının yardımına rağmen savaşı kaybettiler ve Mazeppa Türkiye’ye kaçtı ve burada intihar ettiği düşünülmektedir (Searle, 1970: 293). Ancak Mazeppa, Pultova’daki hainliğinden en çok gençliğindeki harika deneyimiyle bilinmektedir, en azından sanatta. Eğitim alması için Avrupa’ya gönderilen Mazeppa Polonya kralı ikinci John Casimir’in (1648-1668) sarayında uşak olmuştur. Burada Mazeppa, bir Polonya soylusunun karısına, güzel Therese’ye romantik olarak bağlanmış ve gönül ilişkileri ortaya çıkmıştır. İlişkileri farkedildikten sonra Mazeppa ceza olarak kendi

atına çıplak bir şekilde bağlanarak memleketi Ukrayna'ya gönderilmiştir. Bir dizi şair, ressam ve müzisyene ilham kaynağı olan da bu işkence olmuştur: Lord Byron'un epik şiiri Mazeppa, (1818); 1827'de sergilenen, birinin başlığı Mazeppa, diğerininki ise Mazeppa ve Kurtlar olan, Lous Boulanger'a ait iki tablo; Pushkin'in Mazeppa adlı şiiri ki bu da 1829 tarihlidir; Liszt'in senfonik şiiri, Mazeppa, 1852; ve Çaykovski'nin bir operası (Fry, 1988: 3-4).

Byron'un şiiri, Mazeppa'nın binicisine yönelik en kapsamlı edebi betimlemeyi sağlamaktadır. Byron bu biniciyi şöyle tasvir eder: üç gün sürer ve bu süre zarfında at ve koşucu, dağları, vadileri, köyleri, ormanları ve çölleri aşar. Kısırak sürüleri onları takip eder. At nihayetinde yorgun düşer, ölür ve Mazeppa da düşerek bilincini kaybeder. Sonra söylenene göre bir grup gezinen Kazak tarafından bulunur ve sonunda liderleri olur. Ancak bizim ilgilendiğimiz, Liszt'in senfonik şiiri Mazeppa'nın programını sağlayan, bu hikâyenin çok daha kısa bir hali olan Hugo'nun şiiridir (Fry, 1988: 5).

3.1. Victor Hugo'nun Şiiri: Mazeppa

Hugo'nun Mazeppası, ilk olarak Ocak 1829'ta yayımlanan Les Orientales başlıklı koleksiyonda 34. şiir olarak görüldü. Hugo, ilk basımının önsözünde “oryantal” kavramının özellikle Uzak Doğu kültürlerine yönelik bir ilişki ima etmediğini belirtir. Bu etiket, daha çok Batı Avrupa kültürü dışındaki herşeyi belirtmek için kullanılmıştır ve “egzotik” kavramıyla eşanlamlı olarak yorumlanabilir (Hugo, 1944: 88). 19. Yüzyıl Romantik Fransız Şairleri kitabının yazarı Robert Denomme'nin (1969) belirttiği gibi bu koleksiyondaki imgelemlerin çoğu muhtemelen Hugo'nun yabancı kültürlerle ilgili geniş okuma alışkanlığından gelmektedir ki kariyerinin bu noktasına kadar Fransa'nın dışına sadece bir kere çıkmıştır. Bir koleksiyon olarak bu şiirler esas olarak renk, tını ve efsane odaklıdır ve sonraki işlerinin sosyo politik doğasını pek az taşımaktadır. Yine de Denomme'nin açıkladığı üzere bu şiirlerin üçü, Têtes du Serail (Haremdeki Başlar), Mazeppa ve L'Enfant Grec (Yunan Çocuğu) Yunan Devriminin bastırılmış kurbanlarına sempati ifadeleri olabilirler (Fry, 1988: 6).

Yapısal olarak Hugo'nun şiiri, sırayla I ve II Roma rakamlarıyla numaralandırılmış iki kısma ayrılmaktadır. 17 kıta uzunluğundaki Kısım I, Mazeppa'nın binicisinin bir betimlemesiyle sadece 6 kıta uzunluğundaki Kısım II, bu temanın Mazeppa'nın talihsizliğinin Pegasus imgesine kıyaslayan bir yorumu ya da “şairane ilham”ın etkileridir (Barineau, 1954: 139).

Derlenmiş Hugo şiirleri için önemli eleştiriler yazan Elizabeth Barineau, bu iki kısımlı yapının başka bir önde gelen Fransız Romantik

şairlerinden Alphonse de Lamartine (1790-1869) ile muhtemel bir ilişkisini belirttiğini önerir. Hugo'nun şiirinin Roma rakamlarıyla işaretlenmiş iki ana kısma bölüldüğü gibi Lamartine'in L'Enthousiasme'ı da iki kısma bölünür ancak numaralandırılmaz (Fry, 1988: 6).

Bu yapı benzerliği, kendisi içinde böyle bir sonucu garantilemez; ancak konu üzerine yapılmış bir çalışma ve bundaki yaklaşım, Barineau'nun iddiasını desteklemeye yardım etmektedir. Her iki şiirin de ilk kısımları birer hikâye aktarmaktadır. Hugo'nun şiirinde Mazeppa efsanesi, Lamartine'inde ise tanrılara sakilik yapan Ganymède'in hikâyesi konu edilmiştir. Her iki hikâye, kendi iradeleri dışında bir güce bağlanmış, mücadeleye kapılmış ve nihayetinde özgürlüklerine kavuşmuş iki ölümlünün masalları olmaları açısından benzerdirler. Lamartine'in şiirindeki güç bir kartaldır (hayvan formundaki Zeus ya da Jüpiter). Kartal (yani tanrı), Ganymède'i dünyadan kapıp götürerek diğer tanrıların ayaklarına yatırır. Her iki şiirin de ikinci kısımları bu gücün bir uzatımı ya da yorumlanmasıdır ve Hugo burayı "Inspiration", Lamartine ise "Enthousiasme" olarak etiketler. Bu "güce" verilen terimlerin, genel kullanımda farklı oldukları görülse de anlamları temelde aynıdır. Her iki şiir de doğrudan bu gücün dünyevi tecessümlerine değinir; Hugo için bu at iken Lamartine için kartaldır ve "tu" (sen) şahıs zamirini kullanır (Fry, 1988: 7).

Hugo'nun Byron'un şiirini bir çeviriden çalışmış olması olasıdır. Hugo pek İngilizce okumadığından, Barineau'nun belirttiği üzere Amédée Pichot'nun bir çevirisine bel bağlamış olması muhtemeldir. Hugo'nun el yazması kayıp olduğundan Byron'un şiirindeki imgelerden tam olarak nasıl bir fikir aldığını belirlemek zordur. Ancak Byron'un eserinden yeterli imge bu Byronik sekansta korunarak sunulmuştur ve bu İngilizce şiirle yakın bir benzerlik oluşmasına olanak vermektedir (Fry, 1988: 8).

3.1.1. Victor Hugo Mazeppası'nın Yorumsal Analizi

Bu şiirin her bir bölümü daha detaylı olarak ele alınacak, alt kısımların varlığı odak, konu, fiziki konum, önemli imgeler ve tekrar eden kelimeler ya da cümleciklerce belirtildiği gibi kaydedilecektir. Şiirin aşağıdaki çevirisi, bu çalışmaya özgü işbirlikçi bir çaba ile yapılmış bir "literal çeviri"¹dir ve bu sebepten dolayı tamamen yorumsal bir yaklaşımla ele alınmıştır. Sadece, ismin veya sıfatın

¹ Kısacası birebir çeviri olarak adlandırılan terim, cümlenin veya paragrafın anlam bütünlüğüne bakılmaksızın yapılan çeviridir.

anlamı değiştirmeyeceği belirli yerlerde gramersel değişimlere başvurulmuştur. Bu tip bir çevirinin amacı, okuyucuya mümkün olduğunca açık bir imgelem fikri vermek ve belirli Fransızca mısralara gönderme yapmaya yardım etmektir. Bildiğim kadarıyla partisyonda yazılan Almanca çevirisi hariç Hugo'nun Mazeppa'sının, okuyucunun ulaşabileceği yalnız bir çevirisi bulunmaktadır ve bu, senfonik şiir üzerine yapılan diğer çalışmaların çoğunluğunda sıklıkla kullanılan çeviridir.

F. Corder tarafından çevrilen ve Mazeppa senfonik şiirinin Breitkopf & Härtel basımına dâhil edilmiş olan bu çeviri kulağa daha memnun edici gelmektedir. Ancak kafiye düzenini korumak adına bazı imgeler açıklıkla sunulmamıştır ve Fransızca şiirle her zaman mısrası mısrasına karşılık gelmemektedir. Sonuç olarak o kadar çekiçi olmasa da “literal” bir çeviriye ihtiyaç duyulmuştur (Fry, 1988: 8).

Yorumsal analizi içlerinde yer alan ruh hali ve hareketi göstermek için her bir bölme için başlıklandırmayı seçtim. Birinci bölümü, kendi içinde beş alt kısma ayırdım. Bu başlıkları şu şekilde kodladım: bölme I - “The Binding”, bölme II - “The Initiation” (“They go”), bölme III - “Mazeppa's Visions”, bölme IV - “The Tormentors”, bölme V - “Despair”. Aşağıdaki tablo şiiri, kıta kıta belirtilen şiirin orijinal hali yani Fransızcası, yapılmış, bilinen ve kullanılan İngilizce çevirisi ve yapmış olduğum Türkçe çevirisi ile bizlere sunmaktadır.

Bölme I'in (“The Binding” – 1. ve 2. kıtalar) başlıca amacı, arkasından gelecek olayların gelişimi için sahneyi hazırlamaktır. Korku içinde inleyen Mazeppa'nın ata bağlanışını canlı bir şekilde tasvir etmektedir. Atın ve binicinin bu betimlenişi büyük ölçüde romantize edilmiştir. Atın bu tasviri (ateş soluduğu gösterilmektedir), başka bir mitsel yaratığa, ejderhaya da uymaktadır.

3.2. Liszt Mazeppa Örnekleminin Yorumsal ve Form Analizleri

3.2.1. Liszt Mazeppa Örnekleminin Form Analizi

Liszt'in senfonik şiiri Mazeppa, 1848 ve 1857 yılları arasında (Liszt'in Weimar döneminde) yazılmış oniki senfonik şiirden biridir. Pikolo, iki flüt, iki obua, korangle, iki klarinet, bas klarinet, üç fagot, tuba, zil, bas davul ve yaylılar için orkestralanmıştır. Mazeppa başlığı, Liszt'in yönetiminde 16 Nisan 1854 tarihindeki ilk tam seslendirilişinde verilmiştir. Bu senfonik şiir, programında olduğu gibi iki öncelikli ve bölünebilir kısma ayrılır:

1. Bölüm: Koşu (1-435. ölçüler arası) ve 2. Bölüm, Yürüyüş (436-622. ölçüler arası). Bu senfonik şiirin yayımlanışının öncesinde Koşu'nun temel müziksel materyali piyano parçası olarak birkaç yıl

öncesinden zaten yazılmış bulunmaktadır. Öte yandan Yürüyüş kısmı, Liszt'in 1826'da başlayıp 1837 yılında tekrar ele aldığı bu orkestralanmış piyano parçasına bir tamamlayıcı sonuç kısmı olarak 1851 yılı dolaylarında yazılmıştır. Dahası, bu iki kısmın, Liszt'in orkestrasyonun ilk sayfasındaki şu belirtmesinden dolayı "ayrılabilir" olduğu söylenmektedir: "Der Schlußsatz (von Seite 87 Allegro an beginnend) kann ohne das Vorhergehende separat aufgeführt werden.", ya da "bu kısım (sayfa 87'den itibaren Allegro ve alla breve başlayan), öncesindeki kısım olmadan da çalınabilir." (Fry, 1988: 22). Yürüyüş, ilk olarak 1859'da bu şekilde J. Strauss'un yönetiminde seslendirilmiştir. Yürüyüş bölümünün ise Koşu bölümü olmadan seslendirilişi, uygun bir sonuç kısmı bulunmayacağından başarılı olamamıştır.

Bölüm I, beş alt kısma ayrılabilir. Başlıca müzik ögesi olarak, bir giriş tarafından öncelenen ve arkasından Yürüyüş'e taşıyan bir köprü gelen bir üç bölmeli yapı (rondo ve üç bölmeli biçim bileşimi). Aşağıdaki grafik Bölüm I'deki bu ayrımları daha açık bir şekilde göstermiştir.

Tablo 1: Liszt'in Mazeppası'nın Form Analizi

GİRİŞ	A	B	A	GEÇİŞ
1-36	122	263	402	436
	3- BÖLÜM FORM (Rondo-Üçlü)			

Giriş (1-36. ölçüler), arkasından gelen üç bölmeli yapı için ruh hali ve tempoyu belirlemektedir. 6/4 (2x3/4), Allegro agitato gibi alışılmamış bir ölçü sayısı ile başlar. Bu giriş, Hugo'nun şiirinin çalkantılı, fırtınası atmosferini canlandıran, sarsıcı bir yazı parçasıdır: "bir toz girdabının sesi" ya da "kara bir bulut" ya da "ateşten yılan" (yıldırım).

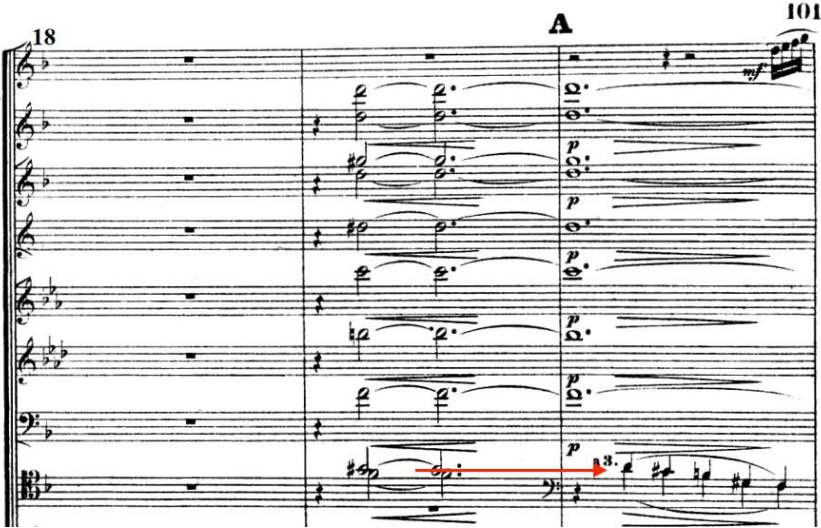
Armonik açıdan bu kısım belirsiz, kararsız ve neredeyse tamamen bu Romantik bestecinin favorisi olan bir eksik akor ilerleyişinden oluşmaktadır. Ana ton Re minör olsa da bu tonda, ana temanın girdiği ve giriş kısmının sonu olan 36. ölçüye kadar tam bir şekilde karar kılınmamaktadır. Ezgisel açıdan giriş kısmı, Ramann'ın "dekoratif, elastik bir motif" olarak belirttiği aşağıda da gösterildiği gibi bir figürle noktalanmaktadır (Ramann: 1880: 276).

Örnek 1: Mazeppa, Senfonik Şiir 4. ve 5. Ölçüler

Bu figürün, giriş kısmı boyunca 15 tekrarı yapılmaktaysa da dokuz farklı biçimde görülmektedir. Ramann'ın bahsettiği "elastiklik" ya da "esneklik" muhtemelen bu olmuştur. Figür, yalnızca es ile birlikte beş nota arasında uzunluğu değişmemekte ve 15 görünümünün 12'sinde de aynı şekilde verilmekte ve bunların yanında, en önemlisi aralıkları hâkim armoniye göre farklılık göstermektedir. Aşağıdaki örnekteki 'si' nin si bemole olan değişiminin sol# eksik yediden re minöre hareketi yansıtsı aşağıdaki örnekte görülmektedir.

Örnek 2: Mazeppa, Senfonik Şiir 20. ve 21. Ölçüler

102

Sonuç olarak, çeşitlemelerinin çokluğundan ötürü bu figürün gerçek biçimini ya da ses dizilimini belirlemek zordur. Başlıca müzik materyali (36. ve 402. ölçüler), önceden belirtildiği gibi alışlagelmedik bir rondo ve üç bölmeli biçim karışımıdır. Rondo örüntüsü, ana tema olarak işlev gören bir ezginin yeniden getirilmesiyle yaratılmaktadır. Liszt bu ezgiye, sonradan göreceğimiz üzere bir programatik olaylar dizisini yansıtan çeşitli şekillerde ele almaktadır (ton, ölçü birimi ve süsleme). 32 ölçü uzunluğunda bir çift dönemden oluşan bu tema, başlangıçta sunulmakta ve tamamı beş kez tekrarlanmaktadır. İlk sunumu trombonlarla çalınmakta ve aşağıdaki gibi görünmektedir:

Örnek 3: Mazeppa, Senfonik Şiir 36. ve 41. Ölçüler

V. A. 518.

Örnek 4: Mazeppa, Senfonik Şiir 42. ve 47. Ölçülerin devamı

Ezginin senfonik şiirlerdeki öneminin üstünde fazla durulamaz çünkü karakterler ve deneyimledikleri duygular genellikle temasal malzemeye ve işlenişine sıkı sıkıya bağlıdır. Örneğin Liszt'in ilk senfonik şiiri olan "Ce qu'on entend sur la Montagne" (1857) da adını ve konusunu Hugo'nun başka bir şiirinden almaktadır. Burada iki önemli tema vardır; Doğa'nın sesi (mutlu), ve İnsanlık'ın sesi (mutsuz). Bu iki ses, bir "ses karmaşası"ndan yükselir, birbirine karşı durur ve sonunda barışırlar (Niecks, 1969:197). Programatik dizaynı yaratan şey bu temaların kullanımınıdır. Liszt, Hamlet'teki Ophelia ya da Faust Senfonisi'ndeki Faust, Gretchen ve Mephistopheles temaları ile olduğu gibi temaları belirli insanlarla ilişkilendirir. Öyküyü portreleyen şey, tematik malzemelerin etkileşimi ve transformasyonudur. Mazeppa'da da durum böyledir. Liszt, temayı bir dizi yollarla ele alarak öznenin çeşitli hallerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla bunu "Mazeppa teması" olarak adlandırmamız uygun olur.

Üç bölmeli yapı izlenimi başka etkenlerle sağlanmaktadır. Tonal plan üç kısımlı bir şemadır. Temanın 1. ve 2. sunumları ana ton Re minördedir. 3. ve 4. sunumlar ise sırayla Si bemol minör ve Si minörde yapılmaktadır. Son iki sunum (5 ve 6) tekrar ana tonda yapılmaktadır:

Tablo 2: Senfonik Şiir'in Tonal Şeması

A		B		A	
T1	T2	T3	T4	T5	T6
Re minör	Re	Si bemol minör	Si minör	Re minör	Re minör
minör		222		263	
36					

Bu iki sunum *espressivo dolente* ile işaretlenmiştir ve *fortissimo* yerine temanın diğer sunumları gibi *forte* çalınmaktadır. Dahası bu iki sunumun eşliği B bölmesinin ruh halinin değişimine katkıda bulunmaktadır. Üçleme figürü önceki A bölmesinden kalma olsa da öncekinde olduğu gibi devamlı değildir. Eşliksel örgü daha hafiftir; dalgalı ve tereddütlü bir doğaya sahiptir ve yaylılarda pizzicato ve col legno teknikleriyle zenginleştirilmiştir. Düşünce, daha içedönük ve hüznüldür.

Diğer iki pasaj B bölmesine dâhil edilmiştir ki bu bölmenin karşıt ve gelişime açık doğasına katkı sağlamaktadır. İlki (216- 231. ölçüler), temanın sadece ilk üç kısmını kullanan bir kanon episodudur. İkincisi (232-263. ölçüler) ki temelde bir geçit pasajıdır, aynı kesiti kullanmaktaysa da beklenmedik bir şekilde Mi majör tonundadır. Bu pasaj nihayetinde ana ton olan Re minöre dönmekte ve A bölmesinin dönüşünü başlatmaktadır.

Bu *Andante* köprü pasajı (402- 436. ölçüler) reçitatifs bir pasajdır ve çalındığı süre boyunca Mazeppa temasının kesitleri çeşitli çalgılarca tekrar edilmektedir. Bu pasaj programsal bakış açısıyla ilginçtir ve çalışmanın ilerisinde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Marş (465-611. ölçüler), tamamen yeni iki tema sunmaktadır. Liszt üzerine kitaplar ve makaleler yazmış olan Humphrey Searle (1980), ilkinin (465-488. ölçüler) Liszt'in 1849'dan önce erkek sesleri için yazdığı *Arbeitor Chor*'undan alındığını söylemektedir. İkinci tema ise Searle tarafından "oryantal bir tada sahip bir Kazak teması" olarak tanımlar. Searle neden bunu bir "Kazak" teması olarak kabul etmektedir? Belirli bir Ukrayna ezgisine yönelik hiçbir referans bulunmamaktadır. Belki de bu temanın orkestralanışı, üçgen ve zillerin etkisiyle Doğu müziği etkisi önermektedir.

Örnek 5: Mazeppa Marş Kısmı, Birinci Tema 463-466. Ölçüler

Örnek 6: Mazeppa Marş Kısmı, İkinci Tema 498-501. Ölçüler

Bu iki tema Marş için başlıca malzemeyi sağlamakta ve 526. ölçüdeki tekrar işaretiyle birlikte bütünüyle tekrar edilmektedir. Ancak Marş'ı Koşu'yla ilişkilendirme ihtiyacından olsa gerek Liszt, Koşu kısmından Marş kısmına iki fikir dâhil etmiştir. İlk olarak 578. ölçüde Mazeppa temasına bir referans yerleştirmiştir. Fa majör tonundaki bu *grandioso* sunum, tamamlanmamış olsa da Koşu'ya olan tek temasal bağlantıdır. İkincisi koda kısmındaki 607. ölçüde *fortissimo* bir akor bulunmaktadır ve bu Re majöre giden final kalış yolunda oldukça şaşırtıcı bir kesintidir. Bu kesinlikle eserin başlangıcındaki Si bemol minör akorun bir yansımasıdır ve müziğe bir “çerçeve” sağlamaktadır.

Aşağıdaki diyagram, bu senfonik şiirdeki büyük yapısal bölümlerin daha açık bir şekilde dış hatlarını çizmektedir:

Tablo 3: Senfonik Şiir'in Form Grafiği

KOŞU			MARŞ			
Giriş: A	B	A	Köprü	1. Tema	2.Tema	Koda
36	122	263	402-435-436	465	500	592

Bu grafiğin şiirle olan bir karşılaştırması, şiirin ruh hali ve duygu açısından şiirin hatlarını takip ettiğini gösterecektir. Dahası bu müzik sesle boyama örnekleri içermektedir ki bu, bu büyük bölümlerin bazılarını açıkça işaretlemektedir.

Tablo 4: Liszt'in Mazeppası'nın Yapısal Grafiği

GİRİŞ	A	B	A	KÖPRÜ
1-36	122-263 3 Bölmeli Form			402-436

Mazeppa'nın, Les Préludes adlı senfonik şiirindeki gibi karmaşık bir tarihi vardır. 1826'da Liszt "*Etude en 48 exercices dans les tons majeurs et mineur*" başlığı altında on iki adetten oluşan piyano etütlerini bestelemiştir. 1838 yılında Liszt bu etütleri yeniden ele alıp "*24 Grandes Etudes*" başlığı altında, daha yüksek teknik beceri gerektiren versiyonlarını yayımlamıştır. Bahsedilen bu etütlerden hiçbirinin başlığı yokken Liszt, bunlardan dördüncüsü olan şiirine "*Mazeppa*" başlığını vermiş ve sonunu Victor Hugo'nun aynı başlıklı şiirine uyacağı şekilde değiştirmiştir. 1851 yılında Liszt, bu etütleri son bir kez daha ele almış ve *Mazeppa*'yı "*Etudes d'execution transcendante*" olarak bilinen koleksiyonun dördüncü etüdü olarak icracılara ve dinleyicilere sunmuştur. Aynı yıl *Mazeppa*'yı yeniden ele alarak bir senfonik şiire çevirmiştir. *Mazeppa* programının kullanımı Liszt'in önceden yazmış olduğu piyano etüdünü yeniden ele almasına sebep olmakla kalmamış, Liszt piyano etüdünün yapısını Hugo'nun şiirini, senfonik şiir biçimini daha kapsamlı ve etkili bir şekilde temsil edecek şekilde genişletmiştir (Johns, 1986: 127-128). Victor Hugo'nun şiiri *Mazeppa*, kendi ilginç yapısı ile bir fikirler alegorisi olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Şiirin genel bir yapısından söz edecek olursak, ilk kısmı *Mazeppa*'nın vahşi ata bağlanması, atın aralıksız koşuşunun ardından ölümüyle birlikte ölümle burun buruna gelmesi ve nihayetinde birgün Ukrayna aşiretlerinin prensi olacak olmasını hikâye etmektedir. Şiirin ikinci kısmını ise, ilk kısımda geçen olayların izini takip eder ancak alegoriye daha çok odaklanmaktadır. *Mazeppa* acı çeken sanatçı figürünü; at, sonsuz deha gücünü ve atın ölümü ve *Mazeppa*'nın ölümün eşliğine gelişi ise yeniden doğum öncesi ölümü temsil etmektedir. *Mazeppa*'nın prens olacağı önerisi, savaş verme, feragat ve zaferle yükselme yoluyla sanatçının yeniden doğumu olarak yorumlanabilir. Liszt'in kullandığı şekliyle senfonik şiirde kullanılan

unsurlar şunlardır:

- 1) Duraksız deha dürtüsünü temsil eden vahşi koşu (1-104. ölçüler)
- 2) Atın çöküşü ve Mazeppa'nın ölümün eşliğine gelişi (403-435. ölçüler)
- 3) Kurtarılma, yeniden doğuş, değişim

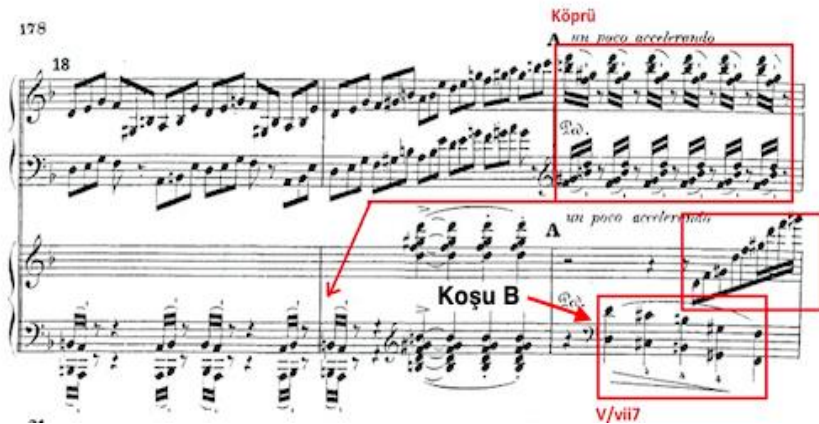
Bu programın özünün (*Tasso* ve *Prometheus* ile benzerliğiyle birlikte) acı çekme ve yeniden doğuş olması gerekmesi şaşırtıcı değildir ve bu bir kere daha Liszt'in ızdırap/dönüşüm dikotomisi ile ilgili takıntısını ve arketipik Romantik sanatçı figürü temsil edişini ortaya koymaktadır.

Mazeppa, beş motif ve bu motiflerin çeşitlemeleri üzerine kuruludur.

Örnek 7: Motif 1 / Koşu A 1-2. Ölçüler

Örnek 8: Motif 1 / Koşu B 20-21. Ölçüler

Örnek 9: Mazeppa'nın Koşusu / Sanatçının Deha Tarafından Sürülmesi
36-43. Ölçüler

67

ff Mazeppa.

Soprano, Tenor, Bass

And.

Örnek 10: B Teması 44-47. Ölçüler

And.

Örnek 11: Motif 3/ Yeniden Doğuş Öncesi Yoksunluk 404-409. Ölçüler

Andante.

mf Solo.

mf *crese.*

sehr lang.

sehr lang.

pizz.

pizz.

V. A. 518.

Örnek 12: Motif 4 / A Fanfar 438-444. Ölçüler

Allegro.

in E.

marziale, nobile

Örnek 13: B Yeniden Doğuş 466-479. Ölçüler

Allegro marziale.

V. A. 518.

Örnek 14: Motif 5/ Ukrayna Kabilelerinin Prensi Mazeppa 501-504. Ölçüler

503 195

497 N

Mazeppa'nın biçimsel yapısı muhtemelen senfonik şiirler içinde en karmaşık olanıdır. Giriş, tema ve çeşitlemeler ve atın çöküşü kısımları piyano etüdünden alınmıştır ancak giriş ve marş (sonradan) eklenmiştir. Eser, birbiriyle ilişkili motifsel malzeme ile birlikte oldukça üç bölümlü bir yapıya benzemektedir: 1. Hızlı (tema ve çeşitlemeler, 2-10. kısımlar); 2. Yavaş, recitativo (11. kısım); 3. Hızlı, marziale. Eklenmiş marziale, Liszt'in yönlendirmesine göre kendi başına bir eser olarak çalınabilir (Johns, 1986: 131). Mazeppa'nın yapısal karmaşıklığından dolayı, yapıyı daha açıkça temsil etmesi için iki yapısal tablo sunulmuştur.

Sonuç

Bu konunun incelenmesine sebep olan en önemli husus, eserin üzerinde yeterince düşünülmemiş ve beraberinde çalışılmamış olduğunu saptamak olurken, bu müzik türünün nedenini sorgulamak ise amaç kılınmıştır. Bu yüzden senfonik şiirleri her açıdan anlaşılır kılabilmek adına detaylı bir analiz yapılmıştır.

Çalışmada, 18. yy Romantik Döneme genel bir bakış izlenmiştir. Bu yüzyıl, tarih bakımından devrim yaratan bir dönem olduğu için "devrim çağı" olarak da adlandırılmaktadır. Yüzyılın devrimlerinden biri olan bestecinin kabul ettirdiği senfonik şiir kavramı, Mazeppa örneklemini üzerinden biçimsel ve yorumsal analiz ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Mazeppa hem piyanoda hem de orkestra versiyonunda tekrarlayıcıdır. Koşu bölümünde, temanın tam ifadesi armoni, melodi veya eşlik eden figürlerde çok az çeşitlilikle sunulmuştur. Belki de bu, Mazeppa'nın üç günlük çilesinin eziyet verici deneyimini müzikal olarak açıklamak için yapılan kasıtlı bir girişim olan Liszt'in niyeti olmuştur. Marş, daha önce belirtildiği gibi, bir tam tekrar içermektedir. Ancak iki tema da kendine özgü niteliklerden yoksundur. Searle'ye göre Marş kısmı “düz ve sığ müzik”tir.

Liszt'in belirttiği gibi, müzikte anlam arayışının anlamsız hale geldiği ve müziğin doğru bir şekilde anlaşılmasının tersine dönüşebileceğini düşündüren bir nokta vardır. Belki de bu kelimenin tam anlamıyla yorumlanmaya yönelik eğilim popülerlik kazanma çabasıdır. Liszt'in eserlerinin bir diğer tartışılan parçası da ilgi yaratma çabasıdır. Hemen hemen aynı temaları farklı biçimlerde tasvir eden Liszt, senfonik şiir kavramıyla kendisinden sonraki özellikleri Rus besteciler başta olmak üzere, dönemin en ünlü isimlerinede ışık olmuştur. Bugün hala Liszt'in eserlerinin ve ayrıca spesifik olarak ele aldığımız senfonik şiirlerinin de aynı hayranlıkla tüm dünyada çalınmasının asıl sebebi, Liszt'in müziğini doğru yorumlama ve aktarabilme çabası olarak düşünülebilir.

Kaynakça

- Altar, C. M. (2005). *Sanat Felsefesi Üzerine*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Barineau, E. (1954). “*Critical Notes*” *Les Orientales Victor Hugo*. Paris: Didier.
- Cook, N. (1999). *Müziğin ABC'si*. Doğan, T. (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Denommé, R. (1969). *Nineteenth-Century French Romantic Poets*. London&Amsterdam: Feffer and Simons Inc.
- Duman, M. Z. (2008). Fransız Devriminin Politik Sonuçları ve Tocqueville'in Devrime İlişkin Görüşleri. *Sosyoloji Dergisi*, 19 (19), 103-119. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/593549>
- Fry, J. D. (1988). *Liszt's Mazeppa: The History and Development Of A Symphonic Poem*, Athens: The Ohio State University.
- Griffits, P. (2015). *Batı Müziğinin Kısa Tarihi*. Spatar, M. H. (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hauser, A. (1984). *Sanatın Toplumsal Tarihi*. Gölönü, Y. (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hodeir, A. (2011). *Müzikte Türler ve Biçimler*. Usmanbaş, İ. (Çev.). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Hugo, V. (1944). *Oeuvres Poétiques Complètes*, Montreal: Valiquette.

- İlyasoğlu, E. (2013). *Zaman İçinde Müzik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Johns, K. T. (1986). *A Structural Analysis of the Relationship Between Programme, Harmony and Form in the Symphonic Poems of Franz Liszt*. Australia: The University of Wollongong.
- Macdonald, H. (2001). *Transformation, thematic*, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. Stanley Sadie. Second Edition London: Macmillan, 29 vols. ISBN 0-333-60800-3
- Michels, U. ve VOGEL, G. (2015). *Müzik Atlası*. Uçar, S. (Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Mimaroğlu, İ. (2014). *Müzik Tarihi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ramann, L. (1880). *Franz Liszt als Künstler und Mensch*. Leipzig: Breitkopf und Härtel.
- Riasanovsky, V. N. (1977). *A History of Russia*. New York: Oxford Press.
- Rudé, G. (2015). *Fransız Devrimi*. Dalgıç, A. İ. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Searle, H. (1970). "Orchestral Music" *Franz Liszt, The Man and His Music*. London: Barrie&Jenkins.
- Searle, H. (1980). "Franz Liszt", *New Grove Dictionary of Music and Musicians*. United States: Macmillan Pub. Ltd.
- Selanik, C. (1996). *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*. Ankara: Doruk Yayımcılık.
- Wheeler, M. (2011). Liszt and the Symphonic Poem, *Instrumental Ensemble Literature*. 1-15. Erişim: <https://www.d.umn.edu/~rperraul/MU5204-EnsembleLit/MWheeler.pdf>

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 99-118
ISSN: 1302-6879

Daire Formu ve Günümüz Seramik Sanatına Yansımaları *Reflections of the Circle Form in Ceramic Art*

• Yasemin TANRIVERDİ*

*Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü, İstanbul /Türkiye.
Dr., Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Fine Arts, Ceramics and Glass Design Department, Istanbul / Turkey.
yasem.t5@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6869-4454

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
08/01/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
21/02/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atf: Tanrıverdi, Y. (2020). Daire Formu ve Günümüz Seramik Sanatına Yansımaları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 99-118

Citation: Tanrıverdi, Y. (2020). Reflections of the Circle Form in Ceramic Art. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 99-118

Öz

Sade ve basit bir forma sahip olan daire, bünyesinde geçmiş geleceği ve anı barındırır. Dünyamız, güneş ve tüm gezegenler, metal paralar, görmeye yarayan göz, daire şeklindedir. Bu geometrik form geçmiş dönemden bu güne insanlığı için güçlü simgelerden biri olmuştur. Simgeler, düşüncelerin veya soyut kavramların somutlaştırılmış, grafik gösterimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İlk Çağlardan bu yana daire formu simgesel olarak yaşamın bir parçası durumundadır. Yerleşim alanlarının kurulum şeklinden tutun da, gücün, sonsuzluğun anlatılmak istendiği bir çok şekil daire şeklindedir. Simgeler bize düşünme alanları sunarlar. İnsanda var olan simgesel düşünme şekli, sanatçıların da eserlerinde ortaya çıkar. İçerisinde farklı anlamlar barındıran daire formu başı ve sonu olmayan sonsuzluk fikrini devindirir. Formalist yaklaşım biçimi ile çalışan birçok sanatçı eserlerinde daire şeklini kullanmaktadır. Bu çalışmada daire formunun simgesel olarak görüldüğü yerler araştırılmıştır. Bu denli kuvvetli bir aktarım gücü olan daire formunun toplumsal bellek üzerindeki izlerinden yola çıkarak, bu kavramla çalışan sanatçılar ve ele alış nedenleri eserleri üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Daire, sembol, seramik sanatı, kültür.

Abstract

The circle, which has a plain and simple form, contains the past, the future and the moment. Our world, the sun, all the planets, coins, the eye that has the function of seeing, are all shaped like a circle. From past to present, this geometric form has been a powerful symbol for humans. Icons appear as embodied, graphical representation of thoughts or abstract concepts. Since the early ages, the circle form has been a part of life in a symbolic way. Many shapes with which power or infinity are expressed, are symbolized with the circle. The icons offer us a space of thinking. The symbolic way of thinking in human beings also emerges in the works of artists. Circle form, which has different meanings in it, impels the idea of infinity by having no beginning and no end. Many artists who work with a formalist approach, use circle shape in their works. In this study, the places where the circle form is seen as symbolic are researched. The artists working with this form and their reasons for handling the apartment are presented. Starting from the traces of this form on social memory, the artists working with this concept and the reasons for their approach to this concept are presented.

Keywords: Circle, symbol, ceramic art, culture.

Giriş

Geometrik formlar ile günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılır. Fakat yaşamın akışı içerisinde bu formları somut bir zemine taşımak kolay olmaz. Daire de bu formlardan biridir. Sofrada kullanılan porselen tabaklar, fincanlar, bardaklar gibi nesnelerin birçoğu daire şeklindedir. Daire bütün şekillerin içinden çıktığı eksiksiz bir geometrik formdur. Göksel birliğin de bir temsili olan daire formu, aynı zamanda evrensel bir formdur. Güneş sistemi dairesel bir şekilde döngüsünü sürdürürken, güneşin ve gezegenlerin formu da yuvarlaktır. Daire, hareketsiz görünse de hareketin sembolüdür. Bu form bir döngüsellik içerisinde bütünselliğin bir sembolüdür. Geometride daireyi incelediğinde bir merkezi bulunduğu ve çeper dediğimiz noktaların daireye eşit uzaklıkta olduğu görülmektedir. Bir hacimden bahsettiğinde buna küre veya yuvarlak, fakat düzlem üzerinde adına daire veya çember denildiği bilinmektedir. Bu çalışma genelinde simgesel olarak daire formu ele alınması nedeni ile “daire” ifadesi kullanılmıştır.

Geometrik bir form olan dairenin yaşamdaki etkisi birçok düşünürün ve sanatçının ele aldığı bir konu haline gelmiştir. Gaston Bachelard “Mekânın Fenomenolojisi” adlı kitabında metafizikçilerin kısa sözlerinin sonucunda hakikate ulaşabildiklerinden, bu yönleriyle şairlere benzediklerinden bahseder. Jaspers’in Von der Wahrhe adlı kitabından “Her şey, kendinde yuvarlaktır sanki.” cümlesini alabiliriz. Van Gogh ise şöyle yazmıştır “Yaşam, neticede yuvarlaktır.” Joe Bousquet de, Van Gogh’un sözlerinden habersiz olarak kendisine

yaşamın güzel olduğunu söylediklerinde. “Hayır! Yaşam yuvarlaktır.” demiştir. La Fontaine’in bir şarkı sözünde ise “Bir ceviz beni yusuvarlak kılar.” geçer. Geldikleri yerler birbirlerinden çok farklı bu dört düşünce de, fenomenolojik meseleyi açık bir şekilde ortaya koymaktadırlar (Bachelard, 2008: 277). Ressam, şair, filozof ve fabl yazarı Bachelard’ın bu örnekleri sunmasının nedeni, bir fenomenoloji belgesi ile bizlere sunduğu bu kaynaklardan yola çıkarak varlığın kendi merkezinde nasıl toplandığını göstermek ve belgeleri çoğaltarak paylaşılabilir bir hale getirmektir. Daire formunun insan yaşamındaki çeşitliliği, herkes tarafından farklı şekilde ele alınmış, gerek düşünürler gerekse sanatçılar tarafından farklı yorumları belleklerdeki yeri hakkında bilgi vermiştir.

Daire simgesi bugünkü yaşamın çok farklı bir fenomeninde de ilginç bir rol oynamıştır ve hâlâ da önemini sürdürmeye devam etmektedir. Düşünürler bu sembolü farklı noktalardan ele alarak çıkarımlar yapmışlardır. Carl G. Jung daire sembolünü, UFO (Tanımlanamayan Uçan Nesnelere) olarak bilinen uçan yuvarlak cisimlere ilişkin “görsel dedikodu” üzerinden ele almıştır. Jung, UFO’ları bütün kontrol daireyle simgelenmiş olan psişik bir içeriğin (bütünlüğün) bir yansıması –projeksiyonu- olarak açıklamaktadır. Bir başka türlü bu “görsel dedikodu”, zamanımızdaki pek çok rüyada da görülebileceği gibi, iki yönlü kolektif psişenin, apokaliptik çağımızdaki yarılmayı daire sembolünün iyileştirme çabası olarak açıklar (Jung, 2017: 245). Jung’a göre eski simgeler ortadan kalktıktan sonra toplum içerisinde bu simgelerin yerine yenilerinin gelmediği görülmüştür, bu durum batı toplumlarında bilinç altının yok oluşunun toplumsal belleğin giderek kaybolduğunun bir göstergesidir. Jung bu durumun kökensel sebebinin de ‘bilimsel usçuluk’ niteliği olduğunu söylemiştir (Küçükhemek, 2018: 102). Jung buradan yola çıkarak toplumların giderek kaybettiği ruhsal bağı tekrar kuvvetlendirme çabası içine girmiştir. Topluluklar arasında kolektif bağın kurulmasında önemli bir yeri olan sembollerin yitirilmesi durumunda kişilerde birlik, bütünlük duygusu da zaman içinde yok olmaya başlamaktadır. Jung’a göre bazı semboller çok önemlidir ve semboller, nitelikleri ve geldiği köken bakımından sadece bireysel değildir aynı zamanda kolektiflerdir de. Jung özellikle Dinsel sembollerin kolektif olduğunu söyler, bu simgeler uzun süreli ve özenli çalışmaların sonunda ortaya çıkmışlardır. Bu geçmişin ortak planlarının bir parçası durumundadır (Jung, 2009: 55). Luke Hockley de simgelerin giderek azaldığını, artık düşünmediğimiz pek çok kavramın yitip gittiğini ve bu nedenle bilincimizde, kolektif belleği oluşturan bağların yok olduğunu düşünmektedir.

İngiliz matematikçi, gök bilimci, ilahiyatçı ve fizikçi Isaac Newton ise hareket yasalarından birincisini, cisimlerin bir kuvvet etkisi tarafından durumunu değiştirmeye zorlanmadıkça düzgün doğrusal hareketini veya durağanlığını koruduğundan yola çıkarak açıklar. “Newtons Principia, The Mathematical Principles of Natural” adlı kitabında şöyle anlatır;

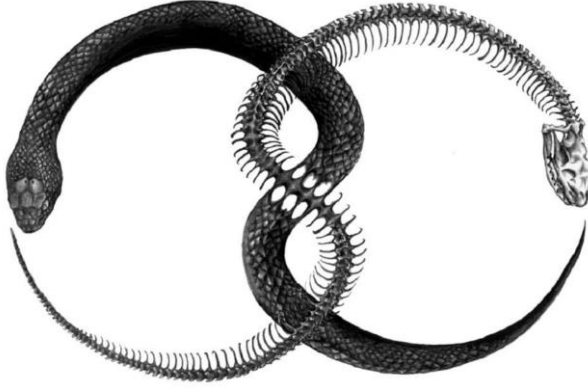
Newton, küçülme derecesinin ne olacağını tahmin etmek için, ayın yerçekimi kuvveti ile yörüngede tutulduğu varsayılırsa, benzer bir güçle, birincil gezegenlerin de güneş etrafında dolaşması gerektiğini düşündü. Birkaç gezegenin döngülerini, güneşten uzaklıklarına göre karşılaştırarak, eğer gezegenler yörüngelerinde yerçekimi gibi bir güç sayesinde duruyorlarsa, bu kuvvetin gücü güneşe olan uzaklıklarının iki katı oranında azalmalıdır sonucuna ulaştı. Newton bu sonuca ulaşırken, gezegenlerin güneşe ortak merkezli tam daireler şeklinde hareket ettiklerini varsaydı. Peki bu ay'ın da hareket kanunu muydu aynı zamanda? (Newton, 1846: 17).

Yine aynı kitapta Newton'a göre, sanatta geometrik unsurlar incelendiğinde, sanatçının kusursuz bir hassasiyetle çalışmadığından, yapılan işin mekaniğinin geometriden ayırt edildiğinden, sadece mükemmel olana geometrik daha az mükemmel olana ise mekanik denildiğinden bahseder. Ancak hataların sanatta değil, sanatçılarda olduğunu ve onların daha az doğrulukla çalışan kusursuz bir tamirci olduklarını düşünmektedir (Newton, 1846: 65).

Ernst Cassirer ise “Sembol Kavramının Doğası” adlı kitabında daireden şöyle bahseder:

“Öklit geometrisinin düzlemi küre yüzeyiyle, düz çizgiler bu küre yüzeyi üstündeki büyük dairelerle değiştirilirse, Öklit geometrisinin bütün önermelerini bu yer küreye taşıyabileceğimiz sonucuna varırız. Aynı şekilde, Rieman geometrisinin ‘düz çizgileri’ yerine daha büyük küre daireleri konursa, Rieman geometrisinin düzleme ilişkin önermeleri, küreye uygun hale gelmiş Öklit geometrisinin önermelerine taşınabilir.” (Cassirer, 2011: 208).

Mitolojide Ouroboros olarak bilinen, eski Yunanca’da kuyruğunu yiyen yılan ya da ejderha anlamındaki simge, kendi kuyruğunu yiyerek, ‘doğanın ebedi döngüsünü’ anlatmaktadır.

Görsel 1: Nietzsche, Bengi Dönüş

Nietzsche, bir teori olan Bengi Dönüşü evrendeki bütün olayların, deneyimlerin ve zamanın, döngüsel bir form içerisinde sonsuza kadar tekrarlandığı tezini ileri sürmüştür. Nietzsche'ye göre; bir teori olarak dönüş, evrendeki tüm olayların ve deneyimlerin sonsuza dek tekrarlanacağı fikridir. Nietzsche bu teoriyi birkaç varsayım üzerine dayandırmıştır: 1) Evrenin sınırlı miktarda enerji içerdiği (enerjinin konuşma yasası), 2) Bu enerjinin varsayılabileceği olası durumların sonlu olduğu ve 3) Zamanın sonsuz olduğu. Bu üç binaya dayanarak, gerçekleşen her şeyin ad infinitum'da tekrarlanacağı sonucuna vardı. Kişisel bir bakış açısından, bu, kendi hayatımızın ve bize olan her şeyin ve yaşadığımız her şeyin tekrar tekrar olacağı anlamına gelir.¹ Antik Yunanca'da Apeiron, "sınırlı olmayan" manasına gelmektedir. Sözcüğün kökü peiron ölümlü anlamına gelir, başına gelen 'a' eki olumsuzluk ekidir. Etimolojik olarak sonsuz anlamına gelse de, "belirlenemez olan" anlamını içerisinde taşımaktadır.²

¹ Nietzsche, <https://academyofideas.com/2016/02/nietzsche-the-eternal-return-suffering-and-the-affirmation-of-life/> 12/10/2019

² Apeiron, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Apeiron>, 2/11/2019

(2)

(3)

Görsel (2): Göbekli Tepe, D Yapısının Görüntüsü

Görsel (3): Göbekli Tepe, Kireçtaşından yapılmış daire şeklinde heykel

Antropolojik açıdan daire formu incelendiğinde, Neolitik dönemde kurulan bazı şehirlerin dairesel bir düzlem içerisinde yerleştiği görülmektedir. Bu yerleşimlerden biri, şu anda tarihi en eski yerleşimlerden biri olan Göbekli Tepedir. Yaklaşık 12.000 yıl önce, Dicle ve Fırat nehirlerinin bulunduğu bölgeye kurulan yerleşim yerinin bulunuşunun tarihi son 10-15 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Yazılı tarihin akışını değiştiren bu yerleşim yerinin duvar blokların dairesel bir form üzerine yerleştirilmesinden meydana geldiğini görmekteyiz. Yine bu kazılar esnasında işlevinin tam olarak bilinemediği, sadece burada görülen kireç taşından yapılmış büyük bir daireye rastlanmıştır (Schmidt, 2014: 163). Semboller, kültürün maddi ve manevi ilkelerinin vahdeti olması sebebi ile, ait olma hissi yaratarak ilişkiyi kuvvetlendirmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde semboller, kültürel unsurların aktarımında neredeyse en sık kullanılan öge olmuştur (Koca, 2010:90). Daire formu insanoğlunun var olduğu günden bu yana önemli bir sembol olmuş, halen de olmaya devam etmektedir.

(4)

(5)

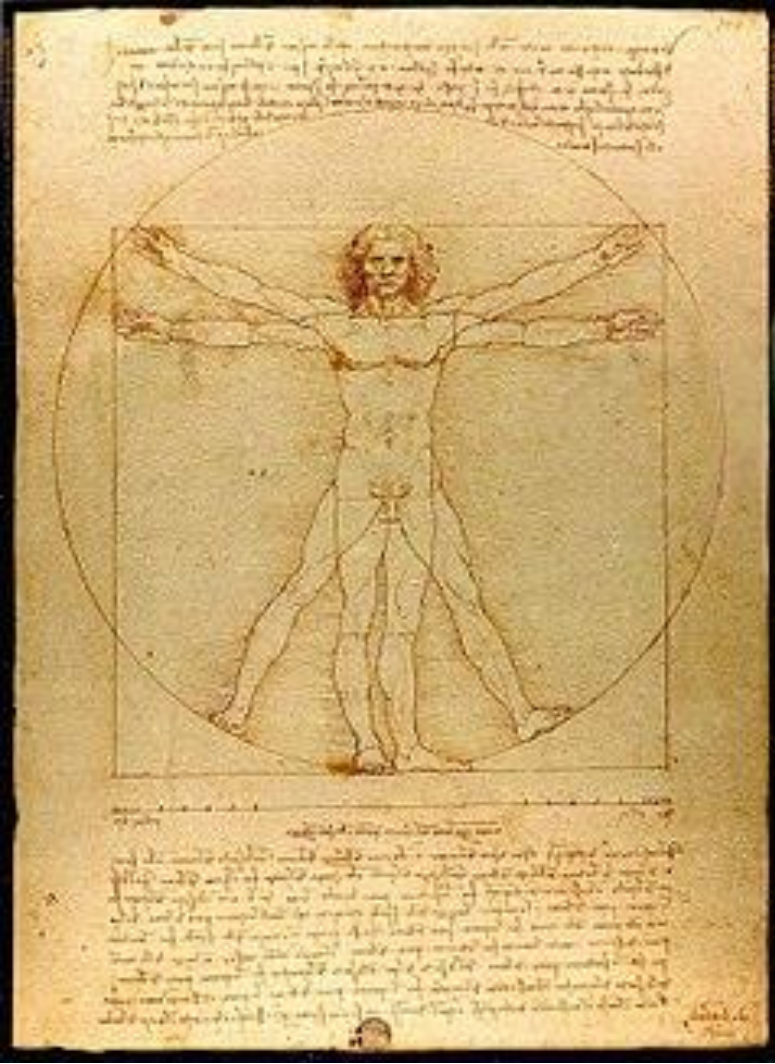
Görsel (4): İtalya'da yıldız şeklinde surlarıyla Palmanova kent görüntüsü.

Görsel (5): Paris'te Place de L'Etoile'de daire şeklinde birleşen bir cadde görüntüsü.

Görsel 4'te yer alan Ortaçağ kenti bir mandala planı usulü ile inşa edilmiştir. Daire biçimine benzer olan bir duvarla çevrilidir. Matematiksel olarak dairenin kareye çevrilme şeklinin bir temsilidir. Planda iki ana cadde kenti çeyreklere bölmektedir ve duvarın dört kapısında sona ermiştir. Katedral yaklaşık olarak tam merkezdedir, yani caddelerin kesişme noktasında bulunur. Ortaçağın dörde bölünmüş çeyrek kent modeli olarak da geçer, Kutsal Kitap'ta bulunan vahiyler bölümünde, dört köşeli plandan, Cennetteki Kudüs'ten ilham alınmıştır. Fakat Kutsal Kitap'ta, merkezde ise belirtildiği gibi, bir tapınak bulunmamaktadır, çünkü inanışa göre orada Kudüs'ün tam ortasında bizzat Tanrı'nın varlığı bulunmaktadır. Günümüzde, bir kentin mandala tarzında planlanışına bir örnek olan Washington kenti bulunmaktadır (Jung, 2017: 239).

Bir çok ortaçağ şehri mandala planı şeklinde kurulmuş ve yaklaşık olarak duvarları daire şeklinde inşa edilmiştir. Yine görsel 5'te başka bir modern kentteki daire şeklinde planlamaya örnek olan Paris'in üstten çekilmiş bir fotoğrafı yer almaktadır (Jung, 2017: 239).

Kültürel geçmişin bir sembolü olan 'Türk Hamamı' insanoğlunun temizlenme, kirlerden arınma geleneğinden yola çıkmıştır. Geleneksel mimarinin göz önüne alınarak yapıldığı Türk hamamlarında sıcaklığın, tam merkezinde bulunan zeminden 45-50 cm kadar yükseklikte, alttan ısıtılan, üstüne yatılıp terlemeye yarayan 'göbektaşı' daire ya da çokgen planlı yapılmış düzlük olarak adlandırılmaktadır (Eczacıbaşı, 1997:695).

Görsel 6: Leonardo Da Vinci, (1490), *Vitruvius Adam*

İtalyan Rönesans sanatçısı olan Da Vinci sadece resim alanında değil, heykel, mimari, müzik, mühendislik gibi birçok alanda eserler üretmiştir. Sanatçı insan bedenini incelemiş, yaptığı ayrıntılı çizimler sayesinde tıp alanına da katkı sağlamıştır. Görsel 4'te yer alan Vitruvius Adam Leonardo da Vinci tarafından çizilmiştir. Oranlar Sistemi, iç içe geçmiş bir daire ve kare içerisine yerleştirilmiş olup, uzuvları açık bir insan bedeninin yerleştirilerek, insan vücudunun mükemmel oranlarının ortaya konmasıdır. Orantı uyumu için, hiçbir şeyin eklenemez, azaltılamaz veya değiştirilemez, olduğunu açıklar.

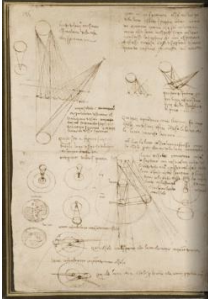
Leonardo'nun resmi, insan bedeninin geometrik bir şekilde yorumlamasıdır.

Sanatta formalizm yani biçimsellik, estetik içeriğin karşıtı olarak ortaya çıkar, artık estetik olanın yerini simgeler, çizgiler, daireler, şekiller, renkler almaya başlar. Sanatta olan bu değişim görünenin ardında yatanı düşünmek için alan açar. Biçimcilik Hançerlioğlu'na göre biçimi özden üstün tutan öğretilerin genel adıdır. Burjuva toplununun soyut sanat anlayışı, kübizm, gerçeküstücülük, dadaizm, pürizm, fovizm, faşizm vb. gibi neredeyse bütün sanat akımları özsel niteliğini yadsıyarak biçimi üstün tutmaktadır (Hançerlioğlu, 1976: 161). Seramiğin tarihi çok eskilere dayanmasına rağmen seramik sanatının geçmişı çok eski değildir. Sanayi Devrimi sonrasında zanaat sürecinin geride kalması artık yerini sanata bırakmıştır. Bu nedenle seramik sanatta formu incelediğimizde karşımıza yeni dönem sanatçıları çıkmaktadır.

Geçmişten günümüze daire formu birçok sanatçının eserlerine konu olmuş, farklı disiplinlerde olduğu gibi seramik sanatta da izlerine sıkça rastlanmıştır. Çalışmanın bütününde daire formu ile çalışan bütün sanatçılara yer verilememiş, örnek teşkil edecek sınırlı sayıda yabancı ve Türk sanatçılar üzerinden daire formunun simgesel kullanımını araştırılmıştır.

Eserlerinde Daire Simgesi Kullanan Yabancı Sanatçılar

İngiltere'de bulunan Turner Contemporary, sanatın çemberinin merkezini keşfetmek adına 2016 yılında büyük bir sergi açmıştır. Geçmişten günümüze kadar 100'den fazla esere ev sahipliği yapmış olan 'Yuvarlak Köşeleri Görmek' (Seeing Round Corners) adlı sergide dairenin sanatı, yuvarlaklık, dönme ve görsel algıdan, zamanın merakına ve döngüsüne kadar geniş bir tema ve fikir yelpazesini yansıtan eserleri bir araya getirmiştir. Sergide, Leonardo da Vinci, Paul Nash, Barbara Hepworth, JMW Turner, Theaster Gates, Rebecca Horn, David Shrigley ve Bridget Riley, Gabriel Orozco, Anish Kapoor gibi eski ve yeni dönem sanatçıların eserleriyle, heykel, film, resim, tasarım, enstalasyon, performans ve fotoğraf eserleri yer almıştır. Sergi, sanatçıların bu evrensel ve yinelenen biçime nasıl yöneldiklerini ele almakta, genişlik ve zenginlik yaratarak, çağlar ve disiplinler arasında bağlantılar kurmaktadır. Yerkürenin dünyasından ve gezegenlerin rotasyonundan, insan gözünün veya en küçük atomik parçacığın şekline kadar, bir biçim ve bir fikir olarak daire, dünyayla olan ilişkinin merkezinde yer almaktadır.

(7)

(8)

(9)

Görsel 7: Leonardo da Vinci (1508), *Leonardo'nun not defterinden bir bölüm*, İngiliz Kütüphanesi

Görsel 8: Richard Long (2011), *Blaenau Ffestiniog Dairesi*, Amgueddfa Cymru Koleksiyonu

Görsel 9: William Blake (1820-21), *Günlerin Kadim, Avrupa'ya Önsöz Bir Kehanet*, Fitzwilliam Müzesi, Cambridge

Kalabalık bir sanatçı kadrosuna ev sahipliği yapan 'Yuvarlak Köşeleri Görmek' adlı sergide, daire formunun sanatçılar üzerindeki farklı yansımalar sergilenmiştir. Bazı sanatçılarda sergi hakkındaki görüşlerini sunmuşlardır. Ward ve Parsons gibi sanatçılar, dünyayı, serginin eşsiz organizasyonlarında belirgin olan belirli bir yaratıcı perspektiften bakarak, her çalışma ve konumu, ziyaretçilere yeni anlayışlar sunacak şekilde haritalandırılmış ve "yuvarlaklık" in çevresi, diskler, küreler, spiraller ve elipslere dönüştükçe, kişide uyarım sisteminin çalıştığına işaret etmişlerdir. Ayrıca, daire sembolünü, insanın kucaklama, dokunma ve gözle ilişkili bir konfor ve sıcaklık kaynağı olarak düşünmektedirler. Bu sergide yer alan geniş kapsamlı sanat eserlerini göz önünde bulundurarak, izleyicilere yeni yönlerden bakış açılarıyla inceleme imkanı sunmuşlardır.

Ward; sanatın çok basit yapıtlarının, çoklu ilişkileri ve bazen de en karmaşık tepkileri uyurabileceğini düşünmektedir. Ona göre "daire" bu potansiyele sahiptir, çünkü gündelik yaşamlarda ve dünyadaki uygarlıkların gelişimini en eskiden günümüze kadar şekillendiren nesnelere ve fenomenler ile rezonansa girmektedirler. Daire, çok çeşitli metaforik ve şiirsel deneyimleri somutlaştırma kapasitesine sahiptir.³

³ Ward,

<https://turnercontemporary.org/?s=Seeing+Round+Corners%3A&submit=Search>
12/11/2019

Parsons ise; insanoğlunun algısal dünyayı anlamaya ve yönelmeye başladığı araçlar çeşitliliklerinde büyüleyici, ama aynı zamanda belirli bir birliği ortaya koymuşlardır. Nesnelere ve görüntüleri nasıl ve neden üretilir? Onları kim yapar, ne yapılırlar ve neden önemlidirler? Sorularından yola çıkarak bu serginin, deneyimlerini anlamlandırmak için yarattığı eserleri, çok sayıda izleyiciyle buluşturma umudu içerisindeydi.⁴

Görsel 10: Gabriel Orozco, (2002), *Cazuelas (Güveç)*, seramik yerleştirme, Documenta.

Meksika’da doğmuş olan Gabriel Orozco, şu anda yaşamını Tokyo ve Meksika da sürdürmektedir. Orozco yapıtlarında sanatın sınırlarını gündelik gerçeklerle birleştirmekte ve karmaşık geometriyi organik malzemelerle dengelemektedir. Sanatçı için daire, hareket açısından, yerçekimi ve erozyon ile ilgili olarak çok etkilidir. Hareket halinde olduklarında ve sürtünme ile erozyona uğradıklarında nesnelere eğilimi sanatçının daire formuyla çalışmasına etken olmuştur. Documenta sergisi için Fransa’da bir seramik atölyesinde çalışmaya başlamış ve çeşitli boyutlarda 70 parça seramik eser üretmiştir. Farklı boyutlarda tencere, tabak, kase üretmiştir. Eserler alçak bir masa üzerinde bir araya getirilmiştir. Sanatçı torna çekerken tornanın hareketinden yola çıkarak daire şeklinde eserler üretmiştir. Orozco “Daire” fikrini her zaman önemsemiş, torna üzerinde parçayı çevirip kaseyi oluşturduktan sonra, dönmeye devam eden alet üzerinde eylemler yapmıştır. Sanatçı, çamur topları yapmış, bazı formları bilinçli olarak deforme etmiş, kazayı provoke etmek adına dairesel tencerenin mükemmel formunu oluşturmuştur. Çalışmalarında gezegensel sistemlere benzeyen şekiller meydana gelmiş, çamur kütlelerinin çömlek duvarına çarpan eserler üretmiştir. Sanatçı tarafından çanağın

⁴ Parsons,

<https://turnercontemporary.org/?s=Seeing+Round+Corners%3A&submit=Search>
12/11/2019

yörüngesinin, çamur kütesinin kesintileri ile deforme olduğu hissi verilerek, el izi ile manipüle edilmişlik hissi bilinçli olarak verilmiştir.⁵

(11)

(12)

(13)

Görsel 11: Ryan LaBar, *‘Herhangi Bir Dozda Güvensiz’*, Porselen, 2011

Görsel 12: Ryan LaBar, *‘Kadernilik ve Amerikan Rüyası’*, Porselen, 2014

Görsel 13: Ryan LaBar, *‘Hakikati Aramak, Korkuyu Bulmak’*, Porselen, 2013

Amerikalı bir sanatçı olan Ryan LaBar, seramik eserleri üretirken, sistemlerin zamanımız, bedenlerimiz ve felsefelerimiz için metaforlar yarattığı, zamanın her şeyi yaşlandırdığı görüşünü taşımaktadır. Bu yaşlanma sonucu sert kenarların yumuşadığını ve yuvarlak kenarların oluşmaya başladığını söyler. Sanatçıya göre zaman, sadece formları değil, fikirleri de test etmektedir. Düşüncelerimizin bazıları gelecekteki atılımların temelini oluştururken, bazıları unutulmaya yüz tutar. Sanatçı sürecinin kavramlar olduğunu düşünmektedir ve bu nedenle de fikirlerini destekleyen formlar üretmektedir.⁶

⁵ Gabriel Orozco, <https://universes.art/en/documenta/2002/binding-brauerei/gabriel-orozco>, 3/12/2019

⁶ Ryan LaBar, <https://www.ryanlabar.com/>, 8/12/2019

(14)

(15)

(16)

Görsel 14: Rafa Perez, 'İsimsiz', porselen ve siyah çamur

Görsel 15: Rafa Perez, 'İsimsiz', porselen renkli çamur

Görsel 16: Rafa Perez, 'İsimsiz', porselen ve siyah çamur

İspanyol sanatçı Rafa Perez'in eserlerinde genellikle daire formunu kullanmasının yanı sıra, işlerini kendisini ve izleyicisini şaşırtmak üzerine kurar. Malzeme için bilinmeyen bir şey yaratır ve pişme esnasında formu değiştirir. Yüksek derecede pişen beyaz porselen ve siyah çamuru bir arada kullanır. Malzemenin farklılığı, pişme esnasında değişken tepkiler vermektedir. Çamur, genişler ve patlamaya başlar, eserin üzerinde volkanik bir görüntü yaratmaktadır. Pişirim esnasında yaşanan bu deformasyon sanatçının öngördüğü bir süreçtir. Bu sırada meydana gelenleri sadece sürprizle açıklamak doğru olmaz. Sanatçı bu deformasyon sürecini kontrollü bir şekilde yaşar. Fırınlama esnasında etkileşime giren kesikler ve katmanlar, sanatçı istediği ölçüde malzemeye yansır. Fakat fırından çıkacak olan her şekilde tahmin edilemez oluşuyla sürprize açıktır. Perez teknik kombinasyonları ile çalışmaktadır. Çamuru doğal haliyle kullandığı formlar oluşturmaktadır.

(17)

(18)

(19)

Görsel 17: Lisa Hellrup, 'Yaymak', 2019

Görsel 18: Lisa Hellrup, 'Karşı', 2019

Görsel 19: Lisa Hellrup, 'Tümsek', 2019

İsviçreli sanatçı Lisa Hellrup, eserlerini üretmeden önce, etrafında olan biteni gözlemleyip onları özümlediğini söyler. Sanatçı, doğaya ve mevsimlerin değişmesine daha yakın yaşamak istediği için yaşadığı şehirden ayrılarak, İsveç'in kırsalında bulunan bir kasaba olan Leksand'a taşınmaya karar vermiştir. Sanatçı çamuru, duyguların geride bıraktığı izleri yorumlamak için bir araç olarak kullanmaktadır. Hellrup'un eseri, narin, aynı zamanda güçlü ve cesurdur, yaşadığı çevreden ve sonrasında onda bıraktığı etkiden ilham alarak, saf beyazın yanındaki karanlık, kaba vuruşlar ve zar zor görünen gölgeler eserlerinde hayat bulmaktadır. Eserleri, kırılmalı ince kenarlar, dağınık kıvrımlar, yüzeyler ve iç mekânlardan meydana gelmektedir. Hellrup, neredeyse bir arada bulunmayan, ama yine de var olan şeyin arayışı içindedir, eserlerinde gizlenmiş olan duygunun ancak görüldüğünde verdiği hissi yakalamaya çalışmaktadır. Sanatçı çoğunlukla dairesel formlarla çalışması doğanın ve duyguların onda bıraktığı izlerden gelmektedir.

Eserlerinde Daire Simgesi Kullanan Türk Sanatçılar

(20)

(21)

(22)

Görsel 20: Buket Acartürk, '*Sınana Sınana*', 2014

Görsel 21: Buket Acartürk, '*Sirkülasyon*', 2018

Görsel 22: Buket Acartürk, '*Yeşildi*', 2018

Buket Acartürk eserlerinde karınca sembolünü kullanmaktadır. Sanatçı bu sembolü seçmesindeki sebebi şu şekilde açıklar: “Yüzlerce yıldır Ege'nin iki kıyısında her türlü taşınma serüveninin ana unsurunu amforalar oluşturur. Yüzyıllar boyunca her türlü katı ve sıvı yiyecek taşınması amforalar aracılığı ile yapılmıştır. Bu taşınma serüveni iki yakının medeniyetlerinin de taşınması demek olduğundan, sergide kültürler arası medeniyetlerin etkileşiminin sembolü olarak '*taşınmayı*' temsilen amforalar kullanılmış; taşınmayı da bu işi en iyi yapan sembolik bir simge olarak karıncalar üstlenmiştir. Bu sergi aynı zamanda doğudan batıya göçün, medeniyetlerin taşınmasının,

Anadolu'nun bu taşınma süreçlerinin ana geçiş noktası olmasının da önemine dikkat çekmek kaygısı ile şekillenmiştir” (Acartürk, Arşiv). Sanatçı anlatmak istediği düşünceyi aktarırken, karınca sembolünün yanı sıra daire formunu da sıklıkla kullanmaktadır.

(23)

(24)

(25)

Görsel 23: Zehra Çobanlı, *'Laleler Zamanı'*, Stoeware, 2013

Görsel 24: Zehra Çobanlı, *'Mavinin Gizemi: Tuğraların Yerleştirilmesi'*, 2005

Görsel 25: Zehra Çobanlı, *'Bir gün horoz olmak 40 gün tavuk olmaktan yeğdir'*, 1998

Zehra Çobanlı'nın yerleştirmeleri çoklu formların bir araya gelmesinden oluşur. Sanatçı eserlerinde geçmiş ile gelecek arasında bağ kurmaktadır. Çobanlı, evrensel olana ulaşmak için geleneksel ve yerel olanı düşünmek gerektiğini söyler. Evrensel olabilmek için, yaşanan topraktan yerel ve geleneksel kültürel sembollerimizin izlerini taşımak gerektiğine inanmaktadır. Toplumların kültürleri sanata aktarıldığında, sanatçıları birbirinden ayıran özgün ifadeler hayat bulmaktadır. Sanatçı eserlerinde, vermek istediği ipuçlarıyla, sembollerle ve mesajlarla özgünlüğe ulaşma fikrini, ancak gelenekle birlikte, fakat onu taklit etmeden, kendi özgün yorumları ile bugüne kadar sürdürmüştür. Sanatçı doğayla ve çiçeklerle yalın ilişki içindedir; lalenin, zarif, asil ve sevginin sembolü olarak görüldüğünü, renk ve formun saflığını ortaya çıkaran bir çiçek olduğunu söylemektedir. Tasavvuf geleneğinde çiçek motifinin, 'Allah', 'elif', 'lam' ve 'be' harfleriyle yazıldığı için, Yaradan'ı sembolize ettiğini söyler. Bunun gibi kültürel sembolleri eserlerinde kullanan Çobanlı'nın, genellikle daire formundan yola çıktığı görülmektedir.

(26)

(27)

(28)

Görsel 26: Kemal Uludağ, 'Töre 32', Stoneware-1200 °C, 2016

Görsel 27: Kemal Uludağ, 'Dişli – GearWheel', Stoneware - 1200 °C, 2016

Görsel 28: Kemal Uludağ, 'Girdap', Stoneware-1200 °C, 2008

Kemal Uludağ, kültürlerin içerisinde biriktirdiği değerleri duyumsayarak kendi sanat eserlerine aktarmıştır. Sanatçının eserlerinde kendi kültürünün, geçmişin izlerini görmekteyiz. Ümit Gezin'in diliyle sanatçı: "Bir ağıt kimliğini, bir ayın ve tapınç ritüelini simgesel ve alegorik ifade dilinin zengin katmanları içinde; seramik dokunun tüm gereşel özelliklerini de hissettirerek özgünleştirilmiş bir model şeklinde ortaya koyması; Kemal Uludağ'ın yetkin bir özgün estetik düzlem yakalamasının ötesinde, binlerce yıllık bir ritüeli, toplumsal ve hümanist bir içerik özelliğiyle yansıtabilme başarısını göstermesini sağlayarak onu üst bir çizgiye taşır." Sanatçının içerisinde yaşadığı çok açılımlı hal eserlerine yansımış, kültüründeki geçmiş hikayeleri estetik bir dille eserlerine aktarıp, gelecek nesillerin bilgilenebilmesine katkı sağlamıştır. Sanatçı geçmişle kurduğu bağda ifade aracı olarak dairesel formlar seçmiş, birlikteliğin aktarımını bu yolla vermiştir.

(29)

(30)

(31)

Görsel 29: Şirin Koçak, 'Sırsız Raku Araştırma ve Uygulamaları', 2014

Görsel 30: Şirin Koçak, isimsiz, 2014

Görsel 31: Şirin Koçak, 'Döngü', 2016

Şirin Koçak, daire formunu kullandığı eserlerinde kendi yaşamından izler sergilemektedir. Sanatçı eserlerinde, kimlik ve benlik üzerine araştırmalar yapar. Koçak, kimi zaman parmak izlerini kullanır, kimi zaman yaşamındaki parçalanmaları ele alırken katmanlar oluşturup tekrarlanan semboller kullanmaktadır. Koçak, dairesel bir zemin düzleminde sınırsız kombinasyonlar üretmektedir. Ancak, yaşam bir dönüşüm olarak algılandığında, sonsuz bir çeşitlilik döngüsünü ve sonsuz bir bütünlük döngüsünü daha da algılanabilir (Özgundoğdu, 2014). Sanatçının, 'Döngü' serisi, evrenin yapısı ile ilgili parçaları içinde barındırır. Bu seride, yarım küre şeklinde hazırlanmış formlar üzerinde kendi sınırlarında genişleyen daireler görülür. Bu eserlerde yer alan bütün dairesel çizgiler, tıpkı bir ağacın kesildiğinde görülen ve bize ağacın yaşını gösteren çizgileri gibidir. Yaşanılan her gün, insan hayatına katılan döngüsel bir katman gibidir. Sanatçı biçimlerinde uyguladığı bu katmanların döngüsel ifadesiyle izleyicisini içine çeker, bu yolla izleyicisini an'a davet etmektedir.

Sonuç

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana semboller kullanmış ve hala da kullanmaya devam etmektedir. Semboller ifadenin en yalın araçlarından biridir. Semboller incelendiğinde medeniyetlere göre farklılık göstermesine rağmen, bazı sembollerin, özellikle dini olanların, benzerlik gösterdiği görülmektedir. Gökyüzü ve gezegen sisteminin döngüsel hareketi birlikteliğin, bütünlüğün bir sembolü olarak insanlık tarihi boyunca kullanılmıştır. Mükemmel bir temel sembol olan daire, içerisinde bir merkez taşır ve o merkez noktadır. Nokta aslında burada benin temsilidir. Dairede herkes merkezdedir ve dünya o merkezin etrafında dönmektedir. Yaşamda olduğu gibi toplumda da kişi dairesel düzende kendini merkezde görmektedir. Noktayı bir başlangıç olarak kabul edersek, dairede başlangıç aynı zamanda sondur ve aynı zamanda sonsuzdur. Daire kendinde taşıdığı anlamlar sebebiyle insanoğlu için önemli bir sembol olmuştur. Bir bütünün, birlikteliğin sembolü olan daire formu İlk Çağlardan bu yana kullanılmış ve halen kullanılmaya devam etmektedir. Sanatçılar kendi yaşadıkları toplumla etkileşim içindedir, geleneklerinden aldıklarını yaşadıkları zamanla harmanlayıp geleceğe aktarırlar. Kimi zaman da sanatçı merkeze kendini koyar ve kendi belleğinde olanı sunar. Daire sembolünün yaşamdaki önemli yeri, birçok sanatçıların eserlerinde konu olmuştur. Sanatçıların eserlerinde bazen yalın bir form olarak anlam bulan sembol, bazende kültürel öğelerin aktarımına aracılık ettiği görülmektedir. Çoğu zaman yaşamımızdaki yerinin farkında

olmadığımız bu sembol, sanatçılar tarafından sıkça ele alınarak bilinç seviyesine taşınmıştır. Daire formu, insan yaşamında her zaman derin bir yere sahip olmuştur, bu formun gelecek dönemlerde de sanatta önemli bir simge olarak kullanılmaya devam edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acartürk, B. (2019). Kişisel Arşiv.
- Bachelard, G. (2008). *Mekanın Poetikası*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cassirer, E. (2011). *Sembol Kavramının Doğası*. Ankara: Hece Yayınları.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (1997). 2. Cilt, İstanbul: Yem Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1976). *Felsefe Ansiklopedisi - Kavramlar ve Akımlar*. Cilt 1, İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları.
- Hockley, L. (2004). *Film Çözümlemesinde Jungcu Yaklaşım*. İstanbul: Es Yayınları.
- Jung, G. C. (2017). *İnsan ve Sembolleri*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Koca, S. K. (2010). Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 12 (2), 87-94.
- Küçükhemek, M. (2018). Buğday Filminde Ruhsal Gelişim Sembolü Olarak Daire (Mandala). *Mahalle Mektebi*, (40), 100-106.
- New Ceramics (2009). *The European Ceramics Magazine*. Germany, 5.
- Newton, I. (1846). *Newtons Principia, The Mathematical Principles Of Natural*. New York: Daniel Adee.
- Özgündoğdu, F. (2014). Şirin Koçak'ın Seramikleri. *Ceramics Art and Perception*, (109), 62-67. Şirin Koçak Özesciki arşivinden.
- Sennett, Richard (2013). *Gözün Vicdanı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Schmidt, Klaus (2014). *Göbekli Tepe*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- http 1: Nietzsche, Bengi Dönüş,
<https://academyofideas.com/2016/02/nietzsche-the-eternal-return-suffering-and-the-affirmation-of-life/>, Erişim Tarihi: 12/10/2019.
- <http://www.kemaluludag.com/yorumlar.asp>, Erişim Tarihi: 1/12/2019.
- <https://www.lisahellrup.com/>, Erişim Tarihi: 9/12/2019.
- <https://www.margakirbis.com/>, Erişim Tarihi: 8/12/2019.
- <https://www.ryanlabar.com/>, Erişim Tarihi: 8/12/2019.
- http://islamicartsmagazine.com/magazine/view/tradition_as_innovation_in_the_fine_art_ceramics_of_zehra_cobanli/, Erişim Tarihi: 1/12/2019.

<https://turnercontemporary.org/?s=Seeing+Round+Corners%3A&submit=Search> Erişim Tarihi: 12/11/2019.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1: Nietzsche, <https://dusunbil.com/friedrich-nietzschede-bengi-donus/>, 12/10/2019.
- Görsel 2: Göbekli Tepe, Kişisel Arşiv.
- Görsel 3: Göbekli Tepe, Schmidt, Klaus, Göbekli Tepe, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2014.
- Görsel 4: İtalya’da yıldız şeklinde surlarıyla Palmanova kent görüntüsü. Jung, G. C. (2017). *İnsan ve Sembolleri*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Görsel 5: Paris’te Place de L’Etoile’de daire şeklinde birleşen bir cadde görüntüsü. Jung, G. C. (2017). *İnsan Ve Sembolleri*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Görsel 6: Leonardo Da Vinci, Vitruvius Adamı – Vikipedi.
- Görsel 7: Leonardo da Vinci (1508), Leonardo’nun not defterinden bir bölüm, İngiliz Kütüphanesi <https://turnercontemporary.org/?s=Seeing+Round+Corners%3A&submit=Search>, 12/11/2019.
- Görsel 8: Richard Long, (2011), Blaenau Ffestiniog Dairesi, Amgueddfa Cymru Koleksiyonu <https://turnercontemporary.org/?s=Seeing+Round+Corners%3A&submit=Search>, 12/11/2019.
- Görsel 9: William Blake (1820-21), Günlerin Kadim, Fitzwilliam Müzesi, Cambridge, <https://turnercontemporary.org/?s=Seeing+Round+Corners%3A&submit=Search>, 12/11/2019.
- Görsel 10: Gabriel Orozco, <https://universes.art/en/documenta/2002/binding-braueri/gabriel-orozco>, 3/12/2019.
- Görsel 11: Ryan LaBar, <https://www.ryanlabar.com/>, 8/12/2019.
- Görsel 12: Ryan LaBar, <https://www.ryanlabar.com/>, 8/12/2019.
- Görsel 13: Ryan LaBar, <https://www.ryanlabar.com/>, 8/12/2019.
- Görsel 14: Rafa Perez, <https://nathanmullis3.wordpress.com/tag/rafa-perez/>, 5/12/2019.
- Görsel 15: Rafa Perez, New Ceramics, The European Ceramics Magazine, 5/2009.
- Görsel 16: Rafa Perez, New Ceramics, The European Ceramics Magazine, 5/2009.
- Görsel 17: Lisa Hellrup, <https://www.lisahellrup.com/>, 9/12/2019.
- Görsel 18: Lisa Hellrup, <https://www.lisahellrup.com/>, 9/12/2019.

- Görsel 19: Lisa Hellrup, <https://www.lisahellrup.com/>, 9/12/2019.
Görsel 20: Buket Acartürk, Sanatçı Arşivi.
Görsel 21: Buket Acartürk, Sanatçı Arşivi.
Görsel 22: Buket Acartürk, Sanatçı Arşivi.
Görsel 23: Zehra Çobanlı, <http://islamicartsmagazine.com/>, 1/12/2019.
Görsel 24: Zehra Çobanlı, <http://islamicartsmagazine.com/>, 1/12/2019.
Görsel 25: Zehra Çobanlı, <http://islamicartsmagazine.com/>, 1/12/2019.
Görsel 26: Kemal Uludağ, <https://www.galerisoyut.com.tr/kemal-uludag-2016/1/12/2019>.
Görsel 27: Kemal Uludağ, <https://www.galerisoyut.com.tr/kemal-uludag-2016/1/12/2019>.
Görsel 28: Kemal Uludağ, <http://www.kemaluludag.com/yorumlar.asp>, 1/12/2019.
Görsel 29: Şirin Koçak, Sanatçı Arşivi.
Görsel 30: Şirin Koçak, Sanatçı Arşivi.
Görsel 31: Şirin Koçak, Sanatçı Arşivi.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 119 - 138
ISSN: 1302-6879

Afrasyab Duvar Resimlerinde Türk Gruplarının Yer Alış Biçimi*

The Formation of Turkish Groups in Afrasyab Wall Paintings

- Halit YABALAK*
- Mehmet SAĞ**

*Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Bölümü,
Van / Türkiye.
Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Education, Department of Fine
Arts, Van / Turkey.
halityabalak@yuu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5723-8373

**Dr. Öğr. Üyesi. Akdeniz Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk
Sanatları, Antalya / Türkiye.
Akdeniz University,
Asst. Prof., Faculty of Fine Arts, Traditional
Turkish Arts, Antalya / Turkey.
sagmehmet@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4198-9965

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma
Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:
08/02/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:
09/03/2020

Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atf: Yabalak, H. & Sağ, M. (2020).
Afrasyab Duvar Resimlerinde Türk
Gruplarının Yer Alış Biçimi. *Van Yüzüncü
Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 47, 119-138

Citation: Yabalak, H. & Sağ, M. (2020).
The Formation of Turkish Groups in
Afrasyab Wall Paintings. *Van Yüzüncü Yıl
University the Journal of Social Sciences
Institute*, 47, 119-138

Öz

Orta Asya'nın eski toplulukları arasında yer alan Soğdlar, tarihi kaynaklarda Sogdian ve Sogdi şeklinde yer almaktadır. Soğdlar, M.Ö. VI. yüzyıldan, M.S. X. yüzyıla kadar, özellikle Mâverâünnehir bölgesinde hüküm sürmüşlerdir. İpek yolu üzerinde ticaret ile uğraşan Soğdlar, Türkler ile yakın ilişkiler kurmuşlardır. Türk hâkimiyetinde kalan Soğdlar Türkler ile kültürel ve sanatsal etkileşimlere girmiş ve birbirlerinin sanatsal biçimlerini etkilemişlerdir. Soğdlara ait VII. yüzyılda yapılmış olan Afrasyab duvar resimleri konu ve teknik bakımdan oldukça önemlidir. Soğdlu hükümdar Varkhuman'un sarayının duvarlarında yer alan Afrasyab duvar resimlerinde farklı konular bir arada bulunmaktadır. Betimlenen konular arasında yönetsel olarak hâkimiyetlerinde buldukları Türklere atfen yapılmış betimlemeler özellikle, batı duvar resimlerinde yer almaktadır. Güney ve doğu duvarında, farklı yorumlamaları bulunan betimlemelerde Türklere ait olduğu ileri sürülen sahneler bulunmaktadır. Araştırmamızda duvar resimlerinde yer alan bu betimlemelerin görsel anlatımları ve sembolik anlatımları, Panovsky'nin ikonografik eleştirisi kuramı doğrultusunda çözümlenmiştir. Resimlerde yer alan Türklere ait olan semboller, renkler ve betimsel imgeler dönemin özellikleri doğrultusunda açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrasyab duvar resimleri, Türk, Soğd.

* Bu Makale Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sağ danışmanlığında, Halit Yabalak tarafından yazılmış olan "Afrasyab Duvar Resimlerinin İkonografik Çözümü" adlı sanatta yeterlilik tezinden yararlanılarak yazılmıştır

Abstract

Sogdids, among the ancient communities of Central Asia, are included in historical sources as Sougdian and Sougdi. Onions have ruled the Mâverâünnehir from the VI. until the Xth centuries. Sogdars engaged in trade on the Silk Road and established close relations with the Turks. The Sogdids, remained under Turkish rule, got historical and cultural interactions with the Turks and influenced each other's complex forms. Afrasyab wall paintings of Soğdlara, one of the ancient peoples of Central Asia, are quite important in terms of subjects and techniques. Afrasyab wall paintings on the walls of the Sogdian ruler Varkuman's palace contain different subjects. There were depictions made about the Turks that they had dominated in managerial terms. On the southern and eastern walls, there are scenes claimed to belong to the Turks. The visual expressions and symbolic expressions of these descriptions in the wall paintings are aimed to be analysed. The symbols, colours and descriptive images of the outgoing Turks are explained.

Keywords: Afrasyab wall paintings, Turkish, Soğd.

Giriş

Bu çalışmanın konusu VII. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Afrasyab duvar resimlerinde Türk grupların yer alış biçimlerinin analizi olarak belirlenmiştir. Geleneksel Orta Asya göçebe kültürü içerisinde farklı bir yaşam tarzına sahip olan Soğdlulara ait duvar resimleri, yapıldıkları dönem ve toplumların sanat anlayışları hakkında geniş bilgi içermektedir. Başta Orta Asya olmak üzere özellikle Soğd kültürü için öneme sahip olan bu resimler, Soğd gelenekleri, yaşam biçimleri, siyasi toplumsal yaşayışları hakkında bilgi sunan ve günümüze kadar ulaşmış görsel bir ansiklopedi özelliği taşımaktadır. Duvar resimlerinin tarihlendirilmesinde ortak bir kanı olmamasına rağmen Soğdlu hükümdar Varkhuman (Eski Semerkant/Özbekistan) sarayının duvarlarında yer alan Afrasyab duvar resimleri, Yatsenko tarafından 662 yılına tarihlendirilirken; Grenet bu tarihlendirmeyi 650-655 yılları arasına yapmaktadır (2006: 43).

Afrasyab duvar resimleri 1965 yılında yapılan bir yol açma kazısı sırasında tesadüfen bulunmuştur. Bu tesadüfi keşif, çalışmaların ortaya çıkarılmasına neden olmasına karşın; bilinçsiz yapılan bu kazı, resimlerin zarar görmesine sebep olmuştur (Compareti, 2009: 55). Duvar resimleri bulunduktan sonra birçok araştırmacının ilgisini çekmiş başta Fransız, Özbek ve Rus bilim insanları olmak üzere resimlerin tarihlendirilmesi, konularının analizi ve resimlerin teknikleri ile ilgili çalışmalar yürütülmüştür. VII. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen duvar resimlerinin keşfi, kadim Orta Asya kültürüne ait sınırlı kaynaklar arasında önem arz etmektedir. Dört duvarda yer alan

duvar resimleri, yapılan tasnif ve restorasyon çalışmalarından sonra Afrasyab Müzesi'nde sergilenmeye başlanmıştır.

Çalışmada, uzun süre kültürel ortaklık yapmış olan Türkler ile Soğdlar arasında yer alan belge niteliğinde Afrasyab duvar resimlerinde yer alan Türk tasvirlerinin sanatsal özelliğinin irdelenmesi ve biçimsel anlatıların ikonografik çözümlemesi yapılmıştır. Afrasyab duvar resimlerinde yer alan Türk tasvirleri ile ilgili farklı alanlarda araştırmacıların incelemeleri ve değerlendirmeleri doğrultusunda ikonografik çözümlenmeleri yapılmıştır. Yapılan ikonografik çözümleme doğrultusunda dönemin özelliklerinin resimlerde ki yansımaları, dönemin siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel yaşam tarzlarının resimlere yansıma biçimi açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda VII. yüzyılın ortasına tarihlendirilen Afrasyab duvar resimleri, konu bakımından ele alınmış; betimlenen resimler de işlenen Türk imajlarının analiz ve değerlendirmeleri yapılmıştır. Duvar resimlerinde yer alan betimlemelerde bulunan sembol ve imgelerin analizleri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Duvar resimleri ile ilgili yapılan akademik çalışmalar bu minvalde gözden geçirilmiş ve değerlendirmeler sonucunda yaklaşık olarak 1300 yıl öncesine ait olan duvar resimlerinde bulunan Türk imgeleri ortaya konulmuştur.

Soğdlar ve Türkler

Soğdların duvar resimlerinde betimledikleri Türkler ile ilk defa ne zaman karşılaştıkları bilinmemesine rağmen, demircilikte büyük gelişme gösteren Altay Türkleriyle demir ticareti nedeniyle iltisaklarının olduğu düşünülmektedir. Marshak, Soğd Türk karşılaşmasıyla ilgili; Türklerin, Çinliler için demir ürünleri ürettiklerini ve ticaret yolu üzerinde hâkimiyet süren Soğdların, bu iki toplum arasında ticari faaliyetleri yürüttüğü için, Türkler ile ilişkilerinin yakın olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır (2002: 300).

Soğdların Göktürkler ile yakınlaşmasında VI. ve VII. yüzyıllar arasında süren Göktürk-Eftalit savaşlarının etkisi olmuştur. Göktürk hâkimiyetinin sağlandığı bölgede Göktürkler, özellikle ticari faaliyetlerinden dolayı Soğdlar ile herhangi bir çatışma içine girmemiş ve Soğdlara ayrıcalıklar tanımışlardır. VI. ve VII. yüzyıllar arasında Orta Asya'da hâkimiyet alanı genişleyen Batı Göktürk Kağanı kızını Semarkant hükümdarıyla evlendirmiştir. Bu evlilik olayından, Soğdlar ve Göktürkler arasında ilişkilerin üst düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşü destekleyen bir diğer unsur, Göktürklerin, Soğd ülkesinde asker bulundurmamış olması ve yönetimlerinde özerklik tanınmış olmasıdır. Göktürk Kağanı, 618 yılından sonra, Soğd prensliklerine Kağan temsilcisi atamıştır. "İltebir" unvanına sahip Soğdu

hükümdarlar ile bu temsilciler, birlikte yönetimde söz sahibi olmuştur (Marshak, 2002: 302).

İpek Yolu üzerinde etkili bir ticari sistem oluşturan Soğdlar, Türk İmparatorluklarında kabul gören bir topluluk olmuşlardır. Hem doğu hem de Batı Türk İmparatorluğu'nda Soğdlu danışmanlar, asker ve dini otorite olarak görev almışlardır. VI. yüzyılda Doğu Göktürk Kağanlığının resmi yazılarında Soğdçayı kullanması ve Göktürlere ait Moğolistan'da yapılmış ünlü Bugut taş anıtına ait metinlerin Soğdca olması, Türklerin Soğdlara verdikleri değerin ve ilişkilerinin bir kanıtıdır. 631 yılında Doğu Göktürk Kağanlığı, Çin tarafından yenilgiye uğratılmış bu tarihten sonra Çinlilerin bölgedeki hâkimiyetinin artmaya başlamasıyla Soğdlar, Göktürklerin denetiminden çıkmıştır (Moriyasu, 2000: 122-125).

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu olarak “Afrasyab duvar resimlerinde Türk grupların yer alış biçimlerinin analizi” olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda duvar resimlerinin sanatsal özelliklerinin irdelenmesi, biçimsel anlatıların ikonografik çözümlenmesi amaçlanmıştır. Kadim Orta Asya halklarından Soğdlara ait duvar resimlerinde Türklerin yer alış biçimleri, geçmişten günümüze aktarılan kültür mirası olması ve Türkler ile olan ilişkilere ait görsel belgeler olmaları nedeniyle oldukça önemlidir. Yapıldıkları dönemin siyasi, kültürel ve sanatsal özelliklerini yansıtan üretimler günümüz sanat ve araştırmaları doğrultusunda yeniden ele alınarak yorumlanmıştır. Kültürel olarak birbirinden etkilenen ve biçimlerinde ortak imgeler bulunan Türkler ile Soğdların VII. yüzyıla ait betimlemelerde yer alış biçimleri farklı görüşler ve araştırmalar doğrultusunda betimlemeler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Bu çalışma belgesel araştırma yöntemi doğrultusunda şekillendirilmiştir. Belgesel (documentary): “araştırma problemi hakkında var olan kütüphane, arşiv, müze, internet vb. kaynaklardan derlenen verilere (yazı, resim vs.) dayalı araştırmalar” (Rummel, 1968: 448). Araştırma yöntemi doğrultusunda literatürde yer alan kaynaklara ulaşılarak bu kaynakların tasnif edilmesi ve fişlenmesi yapılmıştır. Yapılan literatür çalışması sonrası elde edilen veriler doğrultusunda çalışmanın altyapısını gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın konusu olan Afrasyab duvar resimlerinde Türk grupların yer alış biçimlerinin analizi bölümünde, elde edilen veriler konu ve biçimsel olarak tasnif edilmiş ve resimlerin ikonografik

çözümlemesi gerçekleştirilmiştir. İkonografik çözümlemeler Panofsky'in ikonografik eleştiri yöntemi referans alınarak gerçekleştirilmiştir. Panofsky'e göre ikonografik çözümleme, "sanat yapıtını biçim, konu ve içerik açısından ele alarak yapılan betimlemelerde yer alan yapıların bizdeki bilgiler doğrultusunda incelemesidir" (1995: 12). Duvar resimlerinin ikonografik çözümlemesi yapılırken dönemin inançsal, toplumsal ve siyasi yapısı göz önüne alınmış ve çözümlenmeler bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.

Afrasyab Duvar Resimleri

VII. yüzyılda yapılan Afrasyab duvar resimleri, kil sıva üzerine uygulanan, bir tür bağlayıcı solüsyonla hazırlanan tempera boya ile gerçekleştirilmiştir. Bağlayıcı olarak kullanılan bitkisel tutkal "Sarchuk" adlı bölgede dağ bitkisi olarak yetişen bitkinin köklerinden elde edilen emisyonun yumurta akı ile karıştırılmasıyla oluşturulmuştur. Bu madde, bir yandan rengi korurken, diğer yandan kil sıva ile boyanın bütünleştirilmesi sağlanmıştır. Duvar resminin günümüze kadar ulaşması uygulanan teknikle mümkün olmuştur. Yapılan analizler sonucunda, Afrasyab duvar resimlerinin kalıcılığını sağlamak için karbonhidrat, zambak, lipit yağlar ve terpen (reçine) bağlayıcılar hem yüzeyin hazırlanmasında hemde boyalarda kullanılmıştır (Barbet, 2006: 214-215). Duvar resimlerinde bu nedenle yapısal bozulmalar azdır. Araştırmacıların savlarına göre zarar gören resimlerin büyük bir kısmı, çeşitli egemenlik dönemlerinde kültürel düşmanlık gerekçesiyle yapılan dış tahribat müdahaleleriyle oluşmuştur.

1965 yılında yapılan yol çalışması sırasında tesadüfen bulunan Afrasyab duvar resimleri, yapılan arkeolojik kazılar sonrası parçalar halinde çökmüş alanının altında bulunmuştur. Kazı ekibi, bulunan buluntuları daha önceki Orta Asya duvar resimleri ile karşılaştırdığında, farklı üslup ve renklendirmelerin yapılması dikkatleri çekmiştir.

Kazılarda bulunan duvar resimleri, kral Varkhuman'ın sarayının kuzeydoğusunda keşfedilmiştir. Burada kazı alanındaki temizlik sırasında büyük bir kerpiç binanın panellerine rastlanmıştır. Bu panellerin kırmızı, siyah ve mavi renkteki resim kalıntılarını hala koruyor olması, bulunan duvar resimlerinin anıtsal boyutları hakkında fikir vermiştir. Yapının kullanım amacıyla ilgili olarak tarihsel kaynaklar ve dönemin ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda bu yapının; Semerkant'ta Soğdu üst düzey yöneticilerinin ikamet ettiği ve yönetim merkezi olduğu düşünülmektedir.

Afrasyab 'da 1960 sonlarında yapılan kazı ve restorasyon çalışmaları büyük ölçüde duvar resimlerini korumak ve parçalarını birleştirmek üzerine yapılmıştır. Ancak bu çalışmanın ardından çıkarılan parçalar, hızla nemli tuz ortamında kaldığı için tahrip olma tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun üzerine; Shishkin öncülüğünde çok sayıda kimyager ve arkeolog resimleri korumaya almış ve 1967 den itibaren resimler üzerine başlatılan çalışmalar için muhafaza edilmiştir (Arzhantseva ve İnevatkina, 2006: 168).

Görsel. 1: 1968 Afrasyab kazıları sonrası güney duvar resimleri, (Azarpay, 2014: 50).

Kazılardan sonra bir süre dünya kamuoyuna tanıtılmadan korunan duvar resimleri, ilk kez 1971 yılında yapılan ortak yayınlar ile kamuoyuna tanıtılmıştır. Daha sonra hazırlanan kitap; arkeologlar, tarihçiler, sanat tarihçileri, etnograflar, sanatçılar tarafından

desteklenerek yayın için taslak oluşturulmuştur. Oluşturulan taslak kitap üzerinde Orta Asya halkları tarihçileri ve Orta Asya kültür tarihçileri eklemeler yaparak 1972 yılında tamamlanarak bilim insanlarına sunulmuştur. Duvar resimleri ile ilgili çalışmalar, UNESCO'nun kazı alanını, koruma alanı olarak kabul etmesinden sonra dünya mirası olarak restorasyonu yapılmış ve bilim insanlarına çalışmaları için açılmıştır¹. 1965'te bulunan, M.S. VII. yüzyıla ait Soğd duvar resimleri, günümüzde Semerkant Afrasyab Müzesinde korunmaktadır. Soğd kralı Varkhuman'ın politik, inançsal ve sosyal etkinliklerinin sahnelendiği duvar resimlerinde, Kral'ın yabancı büyükelçileri kabul etme töreni, yeni yıl kutlamaları, av ve yaban hayat sahneleri ile bilimsel etkinliklerin betimlendiği sahneler bulunmaktadır.

Görsel. 2: Afrasyab Müzesi Elçiler Salonunun duvar resmi görüntüleri²

Müzenin merkez salonunda sunulan duvar resimleri, kralın saray yaşantısının görkemli anlarına ve dönemin siyasi ilişkileri ile inanç sistemine tanıklık etmektedir. Duvar resimleri, canlı renklerle boyanarak dekoratif öğeler içermesine rağmen büyük ölçüde olay dizgesini belli bir hiyerarşide sunmayı amaçlamıştır. Bir tür resmi kayıt anlamını taşıyan duvar resimleri, yapıldığı dönemin egemen gücünün propagandası olduğu için tarafsız bir tarih anlayışından söz etmek olanaksızdır. Tarafsız olmamakla birlikte, görsel belge niteliğini taşıyan duvar resimlerinin, çağlar sonrası geçmişi algılama ve anlamlandırma bağlamında önemli işlevleri vardır. Bu nedenle

¹ <http://www.historicus.ru/jivopis-Afrasiaba-Albaum>, erişim tarihi: 11.9.2019

² <https://www.moodyimage.uk/afasiab-museum-of-samarkand/>, erişim tarihi: 12.05.2019

betimlemeler, bir tür resmi belge olarak yorumlanarak, resimlerin detaylarında yer alan kültürel ipuçları, yorumlanan tarihsel dönemin yaşantısı hakkında oldukça geniş bilgi sunmaktadır. Bu nedenle, Afrasyab duvar resimleri Orta Asya halklarının kültürel tarihine ışık tutan ve Orta Asya'nın Orta Çağ dönemini somut bilgilerle açıklamalar getiren, dönemin toplum yaşamı hakkında değerli tarihi bilgiler veren önemli bir kaynak olmuştur.

Afrasyab duvar resimleri, geleneksel Orta Asya resim özellikleri mantığında büyük boyutta ve küçük hikâye duvarlarına ayrılmıştır. Yapının her duvarında, başka bir olay örgüsünü görsel olarak yansıtmıştır. Bu resimlerin bir kısmı tahrip olsa da var olan bölümleri öykünün anlaşılmasına yetecek ipucu sunmaktadır. En önemli duvarlar, Varkhuman'ın gelininin Semerkant'a gelmesini konu alan ata kültüne saygı yürüyüşü (yeni yıl) betimlemesinin olduğu güney duvarı ve elçilerin kabulü seremonisinin tasvir edildiği batı duvarlarıdır. Bu sahneler, parlak renklerle vurgulanarak, resimde yer alan her bir figürün kostüm süslemesi ile öne çıkması sağlanmıştır. Özellikle batı duvarında bulunan elçilerin betimlendiği pano, belirli bir noktada yarım bırakılmış; elçilerin betimlemesi aniden kesilmiştir. Bu durum arkeologlar ve tarihçiler tarafından çeşitli yorumlarla değerlendirilmiş, söz konusu batı duvarının Varkhuman'ın saltanatının son dönemine ait tamamlanamamış bir duvar olduğu kanısına varılmıştır.³

Çok sayıda araştırmacı duvar resimlerindeki giysi ve aksesuarları, figürlerin ellerinde bulunan hediyeleri tek tek antropolojik bağlamda analiz etmişlerdir. 1975 yılında yayınlanan Afrasyab Albümü'nün de (Painting Afrasiab. L. I. Albaum Hisstorian), duvar resimlerindeki giysi ve aksesuarlar konusunda antropolojik analizler yapmıştır. Yapılan analizlerde, resimde yer alan fark edilir bütün figürlerin kimlikleri arkeolojik kalıntılar ve diğer tarihsel belgeler yardımıyla tanımlanmıştır.

Resimlerin sanatsal formüllerinin karma üsluplar göstermesi, farklı kültür alanlarından gelen grupların kültürel kimliklerinin öne çıkarılması, Varkhuman'ın komşular ile problemsiz ticaretin devamlılığı ideolojisiyle açıklanmaktadır. Dolayısıyla duvar resimleri estetik bağlamda, komşu toplumlarında var olan betimlemelerine benzerlik göstermemektedir. Duvar resimlerinin estetik bir süsleme aracı olmanın yanında, tarihsel olaylara atıfta bulunan bir yazıt olarak planlandığı ve yaptırıldığı varsayılmaktadır.

Batı duvar resimlerinde, dört farklı büyükelçiliğin sembolize edildiği bir resepsiyon görüntüsünün yansımalarını içermektedir. Bu

³ <http://www.historicus.ru/jivopis-Afrasiaba-Albaum.erisim> tarihi: 26.09.2019

resepsiyonda, Soğd kralı Varkhuman'ın yanında, onunla aynı boyutlarda betimlenen Türk görevlileri (kıyafet ve tipolojilerine bakılarak yapılan sınıflandırma) siyasal olarak da iki gücün VII. ve VII. yüzyıllarda güçlü bir siyasal dayanışma içerisinde olduklarını göstermektedir.

Kuzey ve güney duvarları, batı duvarına bakacak biçimde tasarlanan figüratif düzenlemelerle siyasal hiyerarşiyi yansıtacak biçimde betimlenmiştir. Duvar resimlerindeki figürlerin detayları, kültürel bağlamda çok sayıda ipucu verirken, duruş pozisyonları da grup içinde bulunma rollerini ve statülerini yansıtmaktadır.

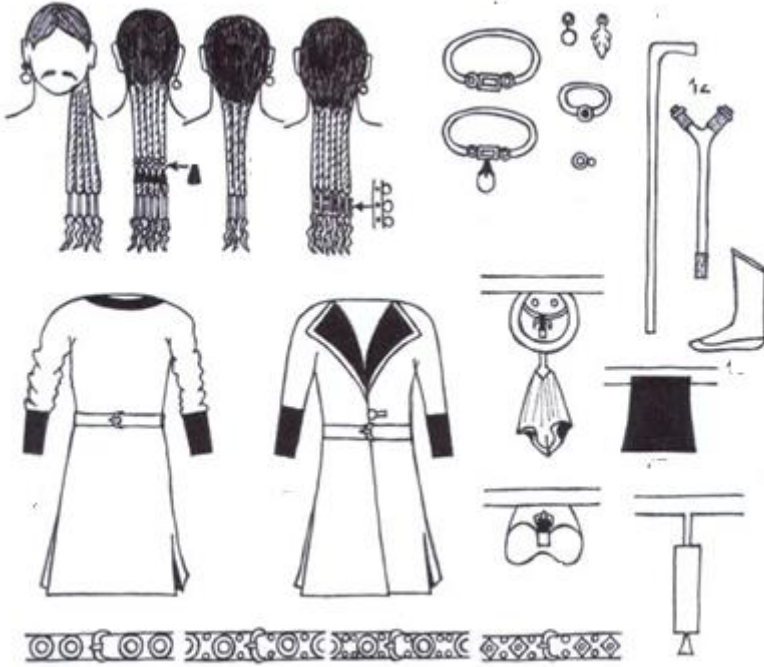
Büyükelçilik üyelerinin katı hiyerarşisinin yansıtılmasının amacının, açıklanamamakla birlikte bilinçli bir siyasal yoruma dayandırılması kuşkulu görülmüştür. Genel olarak Afrasyab duvar resimleri, sanatsal hayal gücünün yanısıra, içinde barındırdığı imge zenginliği ile resmi bir belge özelliği taşıyan, görüntü içinde yer alan grupların siyasal kimliğini deşifre eden bir kayıt olarak yorumlanmıştır. Bu yorumu, Araplarla olan ilk savaş sonrası gerçekleşen tahripler güçlendirmektedir. Arap işgalinin yalnızca Varkhuman için değil, duvar resimlerinde betimlenen beş kültürel topluluk için de tehdit oluşturduğu yazılı tarih kaynaklarında görülmektedir. Doğudaki Türklerle yakın diplomatik ilişki içinde olan Kore, Çin ve Hint kökenli toplulukları bir araya getiren neden büyük olasılıkla bu Arap tehdidi olmuştur (Mode, 2002: 22).

Türk Gruplarının Duvar Resimlerinde Yer Alış Biçimi

Afrasyab duvar resimlerinde, Türklerin yer alış biçimleri ile ilgili farklı betimlemeler ve bu betimlemelerle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Duvar resimleri üzerine araştırmacıların bu alanda yaptıkları çalışmalar sonucunda resimlerinde Türk betimlemeleri ile ilgili kabul edilen tipoloji; uzun örgülü ve saçlar, kıvrık burun, çekik gözler ve kafanın yarısına kadar tıraş edilmesi, genel Türk tipolojisini olarak kabul görmektedir. Ortaçağ Orta Asya kıyafetleri incelendiğinde Türklere ait dönem kıyafetlerinde diğer Orta Asya halklarından farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Duvar resimlerinde betimlenen figürlerin kıyafet özellikleri gerçekçi bir şekilde betimlenmiş ve Türklere ait betimlemelerde VII. yy. geleneksel kıyafet özellikleri dikkate alınarak duvar resimlerinde yer alan diğer etnik gruplardan farklı olarak gösterilmiştir. Afrasyab duvar resimleri Türk betimlemelerinde Türkler, geleneksel Ortaçağ Türk kıyafetleri olan ayak bileklerine kadar uzun olan kaftanlar içinde betimlenmiştir. Yatsenko, Türklerin bu dönem kullandıkları kaftanlarda yaka ve bilek kısmında süslemeler ile kuşak kullanımı bulunduğunu ifade etmektedir

(2006, Fig.1). Betimlemelerde yer alan Türk karakterlerin, saç ve kıyafet tipleri ile kullandıkları küpe, kolye, vb. aksesuarlar kaynaklarda belirtilenler ile örtüşmektedir. VII. yy. Türk kıyafetleri ile ilgili Diyarbakirli, belirleyici unsurlar arasında giyilen kaftanlar bulunmaktadır. Bu döneme ait Türk kaftanları ayak bileğine kadar uzun ve bazılarında yaka kısmı bulunmaktadır. Zorlu bozkır şartlarına karşı kullanılan bu kaftanların yaka ve bilek kısımlarında süslemeler yer almaktadır şeklinde değerlendirme yapmaktadır (1969: 156) (Bkz. Görsel 80).

Görsel. 3: VII. yy. Elçiler Salonu duvarında Türk kostüm ve aksesuarları, (Yatsenko 2004, fig. 1)

Türklerin, VII. Yüzyılda Orta Asya'da güçlü siyasal bir örgütlenme yapısıyla coğrafyada yer alan diğer topluluklar arasında prestijli bir yerinin olduğu, tarihsel kaynaklardan bilinmektedir (Marshak, 2002: 303). Türkler çeşitli dönemlerde yönetsel olarak Soğd yönetimine etki etmiş, Soğdların gelişmiş ticari faaliyetlerinin avantajlarını sağladığı imtiyazlar devam ettirmiştir. Türk yönetiminde çeşitli görevlerde Soğdlu tercüman ve din adamlarının olması Türklerin Soğdlar ile olan yakın ilişkilerini göstermektedir. Birbiri ile yakın

müttefiklik ve ticari ilişkileri bulunan Soğdlar ve Türkler kültürel ve sanatsal alanda birbirinden etkilenmiş ve sanatsal biçimlerde benzerlikler göstermişlerdir. Sanat form ve biçimlerinde görülen bu geçirgenlikler bazı sanat formlarının konularını da etkilemiştir. Soğdlara ait görsel belge niteliği taşıyan Afrasyab duvar resimleri Türklere ait betimlemelerin yapıldığı en önemli kaynak olarak karşımıza çıkmakta ve Türkler ile Soğdların ilişkilerine ait görsel şifreleri barındırmaktadır.

Günümüz Semerkant bulunan duvar resimleri kral Varkhuman'ın sarayının kuzeydoğusunda keşfedilmiştir. Soğd kralı Varkhuman'ın politik, inançsal ve sosyal etkinliklerinin sahnelendiği duvar resimlerinde, Kral'ın yabancı büyükelçileri kabul etme töreni, yeni yıl kutlamaları, av ve yaban hayat sahneleri ile bilimsel etkinliklerin betimlendiği sahneler bulunmaktadır.

Afrasyab duvar resimlerinde “Elçiler Salonu” özellikle batı duvarı betimlemeleri, Türklerin en yoğun betimlendiği sahneleri barındırmaktadır. Dönemin siyasal ortamı göz önünde bulundurulduğunda, Soğdların, himayesi altında oldukları ve yönetimlerinde Türk idarecilerin bulunduğu bir dönemde bu duvar resimlerini müttefik ve koruyucu olarak kabul ettikleri Türkleri onurlandırmak için yaptıkları fikri ön plana çıkmaktadır. Türk Soğd yakınlığı ile ilgili Baratova, Elçiler Salonu betimlemelerinde, Türklerin Orta Asya'daki kadim halklarından kültürel ortaklığı olan Soğdlar ile olan kültürel ve siyasi ilişkilerinin diğer toplumlara oranla daha fazla geliştiğini ifade etmektedir. Türkler özellikle VI - VIII. yüzyıllar arasında Soğd asalet ve yönetim sisteminde önemli görevler almışlar ve Türklerin Soğdlar ile olan yakınlaşmasında asalet temsilcisi olan Uttegin'in evliliğinin önemli rolü olmuştur (2002: 149).

Afrasyab duvar resimlerinin, Türkler ile Soğdlar arasındaki siyasi ve kültürel ortaklığı yansıtan bir belge niteliğini taşıması, günümüz yorumlarında dönemin siyasi tarih bağlamında aydınlatılmasında önemli veriler sunmaktadır. Özellikle Elçiler Salonu batı duvarındaki resimler incelendiğinde, betimlemelerde en büyük figür grubunun, yakın müttefikler olan Türklere ait olduğu görülmektedir. Betimlemelerde ortak biçimlerin yer aldığı duvar resimlerinde, Türk-Soğd sanatları arasında da karşılıklı etkileşim olduğunu düşündürmektedir. Soğd ve Antik Türk sanatlarının karakteristik özellikleri figür kıyafetlerinde, aksesuarlarında belirgin göstergeler olarak kullanılmıştır.

Afrasyab duvar resimleri zaman içerisinde çok fazla tahribata uğramış bu nedenle resimlerin bazı bölümlerinde bozulmalar yaşanmıştır. Duvar resimlerinde yaşanan bu bozulmalar üzerine farklı

görüşlerin olması birbirinden farklı rekonstrüksiyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

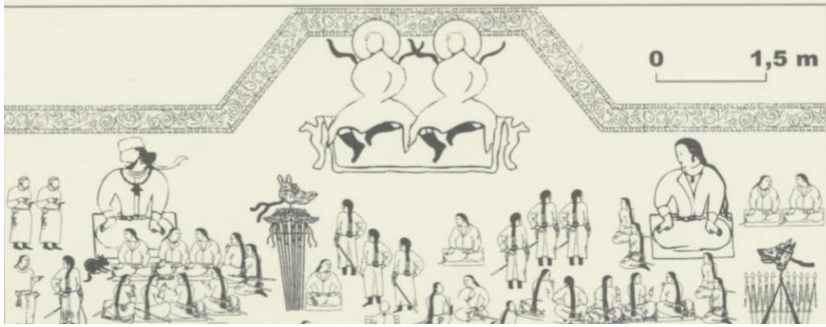
Batı duvarına ait en ilginç ve Türk hâkimiyetinin en üst şekilde gösterilen rekonstrüksiyonunda, (bkz. Görsel 81) Türk hükümdarı, bağdaş kurmuş şekilde saltanat simgesi olan bir mekânda betimlenmiştir. Betimlemede karşısında kendisinden daha küçük betimlenen Soğd hükümdarı yer almaktadır.

Görsel. 4: Batı duvar rekonstrüksiyon detayı (Ory, 2006: 105, fig. 10)

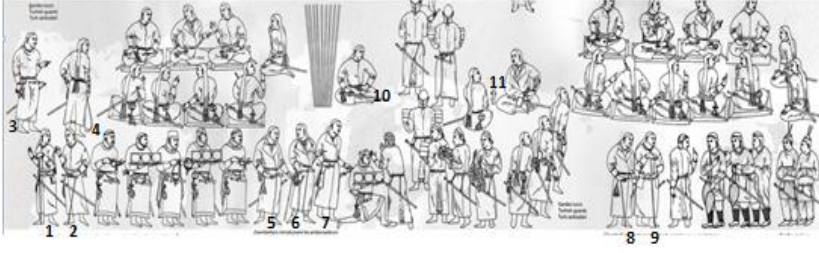
Duvar resimlerinde Türklerin Soğdlar üzerinde yönetsel güçleri ile ilgili görüşü destekleyen bir diğer kanıt, Mode tarafından yapılan rekonstrüksiyondur. Bu rekonstrüksiyonda, dört farklı büyükelçiliğin betimlendiği bir resepsiyon görüntüsünün yansımalarını bulunmaktadır. (Bkz. Görsel 2) Bu betimlemede tahtta oturan iki figür yer almaktadır. Betimlemede Soğd kralı Varkhuman'ın yanında, onunla eşit biçimde betimlenen Türk yöneticiler siyasal olarak da iki gücün

VII. ve VIII. yüzyıllarda güçlü bir siyasal dayanışma içerisinde olduklarını göstermektedir. Bu betimlemede yönetimin ikili bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır (Marshak, 2002: 304). Tahtın alt kısmında, benzer yönetsel betimlemelere yer verilmiş, betimleme yapılan iki figür, yanlarında yer alan figürlere göre büyük, fakat tahtta oturanlara göre küçük tasvir edilmiştir. Günümüz protokol kuralları göz önünde bulundurulduğunda sağ tarafın protokolde daha önemli olduğu ve bayrak, portre, oturma düzeni, vb. bu kurallara göre gerçekleşmektedir (Türk Bayrağı Tüzüğü, 1983). Bu bilgiler doğrultusunda, betimlemede sağ tarafta Türk yönetici ve sol tarafta Soğdlu yöneticinin olması bu görüşü desteklemektedir.

Görsel. 5: Batı duvarının M. Mode tarafından gerçekleştirilen rekonstrüksiyonu (Mode, 2006: 109)

Batı duvarında yer alan baskın Türk hâkimiyeti, kompozisyonda yer alan figürlerin sayıları ve pozisyonları ile gösterilmiştir. Türk figürler, batı duvarına ait üç rekonstrüksiyon minderlerde oturur şekilde betimlenmiştir. Bu figürlerin oturma biçimleri ve kompozisyonun farklı yerlerinde bulunmalarına bakıldığında bu toplantının ev sahibi oldukları ya da ev sahibine eş yönetsel imtiyazları olduğu anlaşılmaktadır. Kompozisyonda minder üzerinde oturur vaziyette betimlenen tek etnik grubun Türk olması bu düşüncüyü desteklemektedir. Batı duvarında yer alan Türk figürleri, genel anlamda toplantının sevk ve organizasyonundan sorumlu gibi hareket etmektedirler. (Bkz. Görsel 3). Betimlemede hediye sunumu yapan diğer etnik grupları organize eden 1, 2, 5, 6, 7, 8 ve 9 numaralı figürler ile genel koordinasyonu ve düzeni sağladığı düşünülen 3, 4, 10 ve 11 numaralı figürlerin pozisyonlarını destekleyen aksesuarı bulunmaktadır. Silah dışında ellerinde bulunan bu aksesuarların kullanımı ile ilgili; Raspopova, bu bastonların uzun süre ayakta bekleyen Türk askerlerinin dinlenmek için kullandıkları aksesuarlar olduğu varsayımında bulunmaktadır (2006: 131-133).

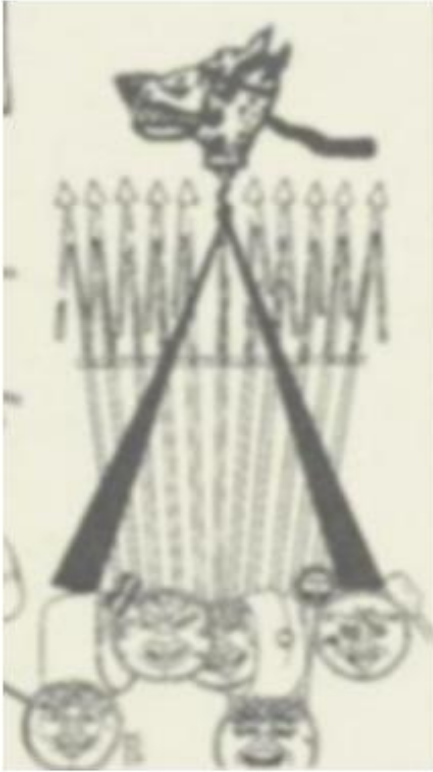

Görsel. 6: Batı Duvar Resmi rekonstrüksiyon detayı, (Ory, 2006: 91, fig. 1)

Türklerin efsanevi kökenleri, batı duvarında farklı biçimlerde temsil edilmiştir. Bu duvarın, Mode tarafından yapılan rekonstrüksiyonlarda yer alan kurt betimlemeleri, Türk kültürünün karakteristik sembolleri olarak görülmektedir. (Bkz. Görsel 4) Bu betimleme ile ilgili Savaş:

Göktürklerde kağanlık, komutanlık ve yüksek memuriyet âlemeti olarak "Altın Kurt Başlı Bayrak" Çin vesikalarında altından yapılmış bu kurt başlı Türk bayraklar, çok ünlüdür. Ancak, Çin, Göktürk devleti yıkıldıktan sonra da Türkler arasında bu geleneği devam ettirmiştir. "Davul ve bayrak verme" yolu ile kağanlık ve beylik verme yoluyla, onların beyliklerinin tanıması. Göktürk İmparatorluğunu, öz bayrağı altın idi. Bayrak ve davul ile kağanlık tanıma protokollerini, şöyle özetleyebiliriz: Yabgu Kağan, Göktürk tahtına çıktığı zaman, Çin İmparatoruna bir elçi gönderdi ve Göktürk kağanı olduğunu bildirdi. Çin İmparatoru ona bir davul, bir boru ve bir de bayrak vererek, böylece onun kağanlığını tanıdığını bildirdi (Şavaş, 1994: 5-6).

Bu bilgiler ve Mode'nin rekonstrüksiyonlarına bakıldığında, Türk kağanın yönetsel gücünün, Soğdlar tarafından tanındığını nişaneleri çok net bir şekilde görülmektedir. Afrasyab betimlemelerinde, Türk kağanlığının tanındığının kanıtları olarak görülen kurt başı betimlemesi, iki rekonstrüksiyon da yer alırken, davullar yapılan tüm rekonstrüksiyonlarda bulunmaktadır.

1

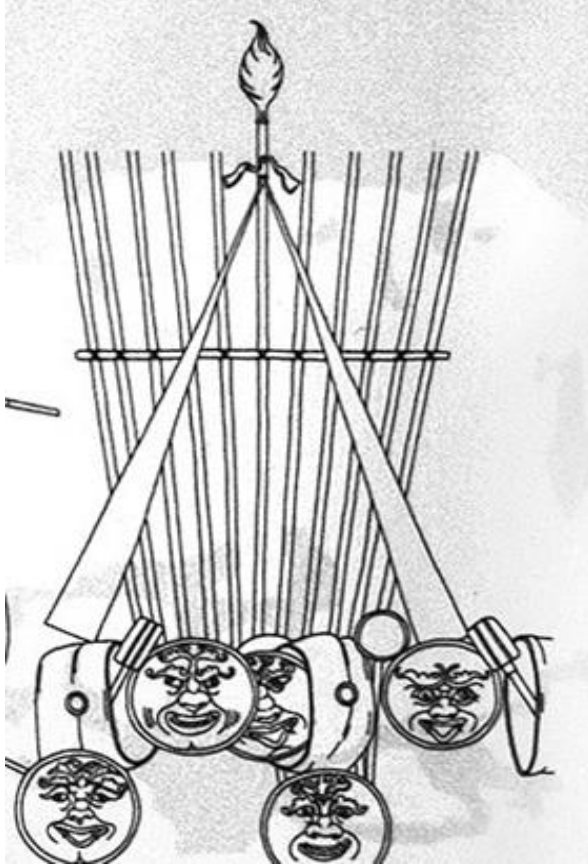
2

Görsel. 7: Batı duvarının M. Mode tarafından gerçekleştirilen rekonstrüksiyonu, detay, (Mode, 2006: 109)

Batı duvarı rekonstrüksiyonlatında, davullar sağ alt köşede grup halinde bulunan mızrakların yanında yer almaktadır. Ory rekonstrüksiyonunda ise davulun (biçim olarak kalkana benzemektedir) kılıç ve yay ile birlikte, Soğd hükümdarına sunulduğunu görmekteyiz.(Bkz. Görsel 5) Mode, duvar resimlerinde yer alan mızrakların sayılarının önemine atıfta bulunarak, sağda bulunan beş mızrağın doğu, solda bulunan beş mızrağın ise batı Türk hükümdarlıklarını temsil ettiğini öne sürmektedir (2006: 110). (Bkz. Görsel 6)

Görsel. 8: Batı duvar resmi rekonstrüksiyon, detay, (Ory, 2006: 91, fig. 1)

Görsel. 9: Batı duvar resmi rekonstrüksiyon, detay, (Ory, 2006: 91, fig. 1)

Türlere ait betimlemelerin yoğun şekilde görüldüğü ve yönetimsel iktidar ile ilişkilendirildiği batı duvarının dışında, güney duvarında yer alan Türk tasvirleri, Soğd hükümdarına refakat eden korumalar olarak gösterilmiştir. Bu betimlemelere bakarak, hükümdarın askeri anlamda, Türklerle olan güven ilişkisini ve Soğdların, Türk hâkimiyetinde diğer komşularına karşı varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Türklerin Türeyiş Efsanesine gönderme yapan doğu duvarı betimlemeleri ile ilgili; Compareti, Mode'ye atıfta bulunarak, bu duvarda eksik olan bölüm ile ilgili; Türk Türeyiş Efsanesine atıfta bulunarak, duvarın üst kısmında bulunan hayvan figürünün efsanevi dişi kurt olduğunu iddia etmektedir (2009: 157).

Semerkant'ta yeni yıl kutlamalarında gerçekleştiği düşünülen Güney duvarı, atalar kültü betimlemesinde yer alan at figürleri, süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Betimlemesi yapılan atların kuyruklarının bağlanma şekilleri, özellikle Türkler arasında yaygın bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken dönem Türk sanatına ait at tasvirleri ile ilgili, Çoruhlu, Ön Asya toplulukları arasında görülmeyen at kuyruğunun bağlanması geleneğini, Türkler arasında erken dönemden beri yiğitlik ve yas ile ilişkili bir gelenektir. Türkler atların kuyruklarının kesilmesi, bağlanması veya örülmesi, savaşçı Türkler arasında yas ve yiğitlik göstergesi olarak erken dönemden gelen bir gelenektir (2019: 285). Kültürel ve sanatsal olarak Türklerden etkilenen Soğdların yaptıkları at betimlemelerinde, kuyrukları bağlanmış ve örülmüş atlar bu etkiyi göstermektedir. Güney duvarı betimlemelerinde yer alan atlı muhafızlar tipolojileri ve kıyafet özellikleri bakımından incelendiğinde batı duvarında betimlenen Türk imgeleri ile örtüşmektedir. Kralın yakınında bulunan ve güvenliğini sağlayan bu asker grubu Soğd hükümdarının Türklerle askeri olarak olan güvenini yansıtmaktadır.

Görsel. 10: Güney duvar resmi rekonstrüksiyonu, (Ory, 2006, s. 91, fig. 3)

Kuzey duvarı betimlemelerinde kaynaklardan ve tipolojiler referans alınarak yapılan çözümlerden Türklere ait tasvirlere rastlanılmamıştır. VII. yy. ortalarına tarihlendirilen duvar resimlerinin tasvirlerinde Türkler ile Soğdların yönetsel ve kültürel ilişkilerinin izleri çok net bir şekilde yansıtılmıştır. Bilim insanlarının rekonstrüksiyonlara dayanarak yaptıkları yorumlar, farklı etnik grupların kostüm analizlerini değiştirirken, bu değişiklik resmin temasında da yorumun değişmesine neden olmuştur.

Sonuç

VII. yy. Ortaçağ Orta Asya kültür ve sanatı hakkında geniş bilgiler içeren Afrasyab duvar resimleri biçimsel ustalıklarının yanında zengin konu ve görsel imgeleri nedeniyle de oldukça önemlidir. Duvar resimlerinde yer alan Türk imajları Türk- Soğd ilişkisi hakkında bilgiler yer almaktadır. Betimlemelerde yer alan figür, imge, sembol ve figürlerin kompozisyona yerleştirilme biçimleri oldukça önem arz etmektedir. Yoğun ticari faaliyetleri ile anılan Soğdlulara ait betimlemelerde batı duvarı başta olmak üzere Türkler kompozisyonlarda biçimsel olarak tanımlanan öğeler olarak yer almıştır. Elçilerin kabulünün betimlendiği batı duvarı resimlerinde ortak yönetsel göstergelere yer verilmiştir. Batı duvarında betimlemeleri rekonstrüksiyonlarının bazılarında Türk yöneticiler Soğd hükümdarlara eşit önem ve büyüklükte bazılarında ise daha üst pozisyonlarda tasvir edilmiştir. Rekonstrüksiyonlardan anlaşıldığı üzere Türkler özellikle VII. yüzyılda Orta Asya coğrafyasında hâkimiyet sağlamış ve diğer toplumların yönetsel olarak kabul ettikleri ve yönetimlerinde imtiyaz ve hak sahibi olmuşlardır. Betimlemelerde Türklere ait hükümdarlık göstergeleri olan kurt başı, davul ve mızrak gibi sembollerin kullanımı ve duvar resimlerinde Türklerin hâkimiyet sembollerinin kompozisyonun merkezinde yer alması, Türk hâkimiyetinin duvar resimlerinde genel okumasını belirginleştirilmiştir.

Yoğun tahribatlar geçirmiş doğu duvar resimleri üzerinde tahribatlar nedeniyle fikir birliği olmayan bölümler ile farklı tezler bulunmaktadır ortaya atılan tezler arasında bozulmuş bölümde Türklere ait Türeyiş Efsanesine ait betimlemelerin olduğuna dair yorumlar yer almaktadır. Bu duvarın alt bölümlerinde yer alan Hint mitolojisi ve Antik Yunan betimlemeleri üst bölüme oranla daha az zara görmüş ve farklı tezlerin ortaya çıkmasında da betimlemelerde farklı kültürlere ait imgelerin bir arada verilmiş olması dayanak gösterilmiştir.

Yeni yıl kutlamalarının betimlendiği güney duvarı betimlemelerinde Soğd Kralı ve kralla birlikte betimlenen tören alayının tapınak ziyaretleri betimlenmiştir. Soğdlar için çok önemli olan bu geleneksel yeni yıl kutlamasında, krala refakat eden Türk muhafızlar ve betimlemelerde yer alan at figürlerinin biçimsel özellikleri Soğd sanatında Türklere atfedilmiş diğer bir önemli tasvir olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada betimlenen Türk figürleri kıyafet ve tipolojileri ile geleneksel Ortaçağ Türk tanımlamalarına uygun olarak resmedilmiştir. Kompozisyonda yer alan at figürlerinin kuyrukları, Türklere özgü şekilde bağlanmıştır.

Afrasyab duvar resimleri uzun ticari kültürel ve siyasi ilişkileri bulunan Soğd ve Türklerin birlikteliklerinin görsel belgelerini oluşturmaktadır. Biçimsel olarak geleneksel Orta Asya resim özellikleri ile karşımıza çıkan duvar resimleri, konu olarak ele alınan Türk imajlarının yoğunluğu nedeniyle oldukça önemlidir. Yapılan analizler sonucunda Soğd - Türk birlikteliği ve yönetsel güç dengelerinin Soğdlu yöneticiler tarafından belgelenecek geleceğe aktarılacak istendiği ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Albaum, L.İ. (1975). *Jivopis Afrasiaba*. Taşkent: FAN.
- Arzhantseva, I., & Inevatkina, O. (2006). Afrasiab wall-paintings revisited: New discoveries twenty-five years old. *Rivista degli studi orientali*, 78, 185-211.
- Azarpay, G. (2014). The Afrasiab Murals: A pictorial narrative reconsidered. *Silk Road*, 12, 49-56.
- Baratova, L. S. (2002). Orta Asya'daki Türk Kağanlığı (MS 600-800). *Türkler Ansiklopedisi*, 2, 89-96.
- Barbet, A. (2006). Techniques D'exécution Des Peintures Murales Du Palais D'afrasiab A Samarcande. *Rivista degli studi orientali*, 78, 213-227.
- Compareti, M. (2009). *Samarcanda centro del mondo: Proposte di lettura del ciclo pittorico di Afrāsyāb*. Milano: Mimesis.
- Çoruhlu, Y. (2019). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi 2*. İstanbul: Ötüken.
- Diyarbakirli, N. (1969). Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru. *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, (2), 112-204.
- Grenet, F. (2006). What was the Afrasyab Painting About?, in *Compareti, de la Vaissière*, 78, 43-58.
- Marshak, B. I. (2002). Türkler ve Soğdlular. *Türkler içinde*. (Cilt 2, ss. 299-314). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Mode, M. (2002) Court art of Sogdian Samarqand in the jth century ad. Some remarks to an old problem, in Online publication at, www.orientarch.uni-halle.de/ca/afras/index.htm.
- Mode, M. (2006). Reading the Afrasiab murals: Some Comments On Reconstructions and Details. *Rivista degli studi orientali*, 78, 107-128.
- Moriyasu, T. (2000). The Sha-chou Uighurs and the West Uighur Kingdom. *Acta Asiatica*, 78, 28-48.
- Ory, F. (2006). Essai de restitution des parties manquantes de la peinture d'afrasiab. *Rivista degli studi orientali*, 78, 87-105.
- Panofsky, Erwin (1995). *İkonografi ve İkonoloji: Rönesans Sanatının İncelenmesine Giriş*. (Çev. Engin Akyürek), İstanbul: Afa Yayıncılık
- Raspopova, V. I. (2006). Ethnos and weaponry in the murals of Afrasiab. *Rivista degli studi orientali*, 78, 129-145.
- Rummel, J.F. (1968). *Eğitimde Araştırmaya Giriş* (Çev:R.Taşçıoğlu). Ankara: Ajans Türk Yayınları.
- Savaş, M. (1994). Bayrak, Tura, Sancak. *Aksu Gazetesi*, Yıl: 9, 344-350.
- Türk Bayrağı Tüzüğü. (1985). *TC. Resmi Gazete*, Sayı: 18697, 17 Mart 1985, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18697.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2019
- Yatsenko: A. (2004). The Costume of Foreign Embassies and Inhabitants of Samarkand on Wall Painting of the 7th c. in the Hall of Ambassadors' from Afrasiab as a Historical Source. *Transoxiana* 8. Buenos Aires.
- <http://www.historicus.ru/jivopis-Afrasiaba-Albaum>, erişim tarihi: 20.09.2019
- <https://www.moodyimage.uk/afrasiab-museum-of-samarkand/>, erişim tarihi: 12.05.2019

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 139-156
ISSN: 1302-6879

Anadolu'da Bilezik Serüveninin Geleneksel Türk El Sanatları Açısından Önemi: Osmanlı Döneminden Bir Grup Örnek

*The Significance of the Bracelet Adventure in Anatolia in Terms of the Traditional
Turkish Handicrafts: A Group of Samples From the Ottoman Period*

- Ercan ÇALIŞ*
- Ahmet ERK**

*Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,
Van / Türkiye.
Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Letters, Department of Art
History, Van / Turkey.
ercanalis@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1359-4533

**Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sanat Tarihi ABD, Van / Türkiye.
Ph.D. Student, Van Yüzüncü Yıl University,
Institute of Social Sciences, History of Art,
Van / Turkey.
ahmeterk.yyu@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5887-6599

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
26/11/2019
Kabul Tarihi / Date Accepted:
24/01/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atrf: Çalış, E. & Erk, A. (2020). Anadolu'da
Bilezik Serüveninin Geleneksel Türk El
Sanatları Açısından Önemi: Osmanlı
Döneminden Bir Grup Örnek. *Van Yüzüncü
Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 47, 139-156

Citation: Çalış, E. & Erk, A. (2020). The Sig-
nificance of the Bracelet Adventure in Ana-
tolia in Terms of the Traditional Turkish Han-
dicrafts: A Group of Samples From the Otto-
man Period. *Van Yüzüncü Yıl University the
Journal of Social Sciences Institute*, 47,
139-156

Öz

El sanatları ürünlerinin önemli bir grubunu oluşturan takılar, diğer el sanatları ürünlerinde olduğu gibi ortaya çıktığı toplumun duygularına, kültürel özelliklerine ve sanatsal beğenilerine ışık tutmaktadır. Takı kümesi içinde yer alan ve çalışma konumuzun esasını oluşturan bilezikler ise Anadolu kadını tarafından geçmişten günümüze dek kesintisiz bir şekilde kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir. Bu yönüyle el sanatlarının sürdürülebilirliği açısından bilezikler, maddi kültürün en canlı örnekleri arasındadır. Bileziklerle ilgili olarak yapılan bilimsel araştırmaların sınırlı olması, bu çalışmaya yönelme eğilimini ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, çalışmaya konu olan bileziklerin seçilmesindeki başlıca amaç, bilezik kullanma geleneğinin kesintisiz bir şekilde çağlar boyunca devam etmiş olmasıdır. Şekil ve süsleme programları dikkate alınarak dört farklı müzede bulunan örnek eserler seçilmiştir. İlgili müzelerden gerekli izinler alınarak müzede muhafaza edilen Osmanlı dönemine ait tüm bilezikler titizlikle incelenmiş ve bunlar arasında form, malzeme, kompozisyon ve süsleme teknikleri gibi hususlar göz önünde bulundurularak, olabildiğince birbirinden farklı olan on bir eser incelenmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, el sanatları, müze, bilezikler.

Abstract

Jewelry, which forms a significant group of handicraft products, sheds light on the feelings, cultural characteristics and artistic tastes of the society where it shows up as in other handicraft products. The bracelets which are in the jewelry batch and form the basis of our topic have been used and continue to be used by the Anatolian women from the past to the present. In this respect, bracelets are among the most vivid examples of the material culture in terms of continuity of handicraft. The limited number of scientific researches about bracelets have revealed the tendency to turn to this study. Moreover, the main purpose behind the selection of the bracelets in the research was the continuation of the tradition of using bracelets throughout the ages. Work samples were selected from four different museums by paying attention to the formal and ornamental programs. All the bracelets that belonged to the Ottoman Period and were kept in the storerooms of the museums were examined meticulously after the necessary permissions were obtained from the related museums; among these, 11 works, which were as different from each other as possible, were subjected to examination in consideration with their forms, materials, compositions and ornamenting techniques.

Keywords: Anatolia, handicrafts, museum, bracelets.

Giriş

El sanatları ve dolayısıyla takılar, ait oldukları döneme göre şekillenerek, toplumun sosyal kültürel düzeylerini göstermektedir. Aynı zamanda takılar toplumların kültürleri ve ekonomisi hakkında da bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmanın ana esasını oluşturan bilezikler ise müzelerin etnografik salonlarında yer alan eserler arasında önemli bir grubu oluşturmaktadır. Anadolu kadınının antik çağlardan beri kullandığı bilezikler, önemli süs öğelerinin başında gelmektedir. Kadınların genellikle bileklerini ve kollarını süslemek için kullandıkları bilezikler, Türk el sanatları açısından da önemli bir geçmişe sahiptir. Şekil olarak genelde silindirik bir gövdeye sahip olan bu öğelerden en çok tercih edileni ise madeni değerli olmasından dolayı altın olanıdır.

El sanatları, temelde çeşitli insan ihtiyaçlarının bir sonucu olarak üretildiği toplumun yaşam biçiminin günümüzdeki iz düşümüdür. Başka bir ifadeyle toplumun ortak değerlerinden oluşan, yazısız bir iletişim aracı olma özelliği taşıyan el sanatları, kültürel yaşamın da bir resmidir. Coğrafik şartlara bağlı olarak biçim alan el sanatları, inanç sistemleriyle de beraber topluma özgü bir kültür anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Böylece el sanatları bir toplumu diğerinden ayırt etmeye de yardımcı olmaktadır. Toplulukların maddi ve manevi ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan ve nesilden nesile

aktarılarak günümüze erişmiş tüm maddi kültür varlıkları, birer el sanatı ürünü olarak değerlendirilmektedir. Pek çok yönüyle, birçok toplumda benzer ihtiyaçlarla ortaya çıkan el sanatları ürünleri, zaman içinde gelişerek ve dönüşerek çevre şartları ile toplumun diğer dinamiklerini oluşturan öğelere adapte olmaya başlamıştır. Dolayısıyla bir noktadan sonra ait olduğu toplumun duyguları ile zevk ve kültürel niteliklerini sembolize ederek, geleneksel bir anlayış ortaya koymaktadır.

El sanatları kapsamındaki çeşitli ürünleri, birer sanat eseri olarak değerlendirmek mümkündür. Nihayetinde estetik kaygı güden, medeniyetlerin ortak duygularını yansıtan ve ilk defa yaratılan bir ürün olunması gibi hususlar, insanoğluna ait kimi mimari ve eşyanın birer sanat eseri olarak değerlendirilmesinin önünü açmaktadır. Daha önce olmayan ve ilk defa yaratılan ürünün bir sanat eseri olarak değerlendirilmesinde, ortaya çıkışta yaratıcılık ve düş gücü etkisi de göz ardı edilemez. Sanat eserlerinin ortaya çıkmasındaki tüm bileşenler dikkate alındığında, insanlar için ortak bir değere sahip olduğu, kullanıcılar açısından kişisel ve toplumsal zevklere hizmet ettiği görülmektedir. Bu bağlamda el sanatları ürünleri, tarih boyunca insan toplulukları tarafından günlük yaşamdaki ihtiyaçları karşılayan ve estetik bir biçime sahip eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan ihtiyaçlarının çeşitlenmesiyle beraber el sanatları ürünlerinin de aynı paralellikte artmaya başladığını söylemek mümkündür. Süslenmeye bağlı olarak ortaya çıkan el sanatları ürünlerinden bilezikler de bunlar arasında önemli bir grubu oluşturmaktadır. Keza tarih boyunca bir statüye sahip olma ve bunu sembolik araçlarla gösterme arzusu, bu bağlamda değerlendirilebilir. Çağlar boyunca gerek süslenme gerekse de statü, tılsım ve benzeri amaçlarla insanların bir takım takıları üzerlerinde taşıdıkları bilinmektedir. Bunun yanı sıra, el sanatlarının üretiminde ihtiyaçlar belirleyici olduğu kadar yörede bulunan malzeme de oldukça belirleyicidir. Malzemeler el sanatları ürünlerinde zengin bir çeşitlilik yaratırken, yöresel özellikler de kompozisyon açısından ön plana çıkmalarını sağlamaktadır. El sanatları ürünleri arasında yer alan ve diğerlerinden farklı olarak zarif özellikleri ile bilinen bileziklerde kullanılan malzemelerde de coğrafi yerlere bağlı olarak çeşitlilik görmek mümkündür. Bu çeşitlilik her dönem kendini göstermiştir.

İlk bilezikler insanların avladıkları hayvanların derisinden yapılmış olmakla beraber, madenlerin keşfiyle bileziklerin yapımında kullanılan malzemede zengin bir çeşitlilik görülmeye başlanmıştır (Kuşoğlu, 1998: 80). Özellikle de madenden üretilen bilezikler günümüze kadar benzer form ve süsleme anlayışıyla süre gelmiştir.

Madenler, ortaya çıkarıldıkları günden bugüne dek süs eşyalarında kullanılan en çok tercih edilen malzemelerin başında gelmiştir. Altın, gümüş ve bakır gibi doğada kendiliğinden var olan madenler el sanatları ürünlerinde ve özellikle süs eşyası ile takı eşyasında sıkça kullanılmıştır. Bunlar arasında doğada serbest olarak bulunan ve okside olmayan özelliği ile altın, özellikle de kolay işlenebilme yapısından dolayı bilezikler arasında en çok tercih edilenidir. Benzer özellikler gösteren gümüş ise altından sonra bileziklerde en çok kullanılan madenlerin başında gelir. Anılan bu madenler ile mücevherleri çoğu uygarlıkta olduğu gibi Osmanlılarda da en çok soylular, yönetici ve saray ileri gelenleri kullanırken, halk ise en çok bakır, pirinç ve tunç gibi metalleri kullanmıştır (Türkoğlu, 2013: 119-111).

Her bir madenin bulunması elbette ki önemli sonuçlar yaratmıştır. Ancak bunlar arasında tunç metalinin keşfini özellikle vurgulamak gerekir. Diğer metallere oranla tunç insanların ihtiyaçlarını karşılama noktasında daha büyük bir etki yaratmıştır. Öyle ki bir döneme adını verecek kadar tarihte insan yaşamının şekillenmesinde önemli bir buluş olmuştur. Bir bakır ve kalay alaşımı olan tunç, bakır madeninden daha sağlam ve sert bir yapıya sahiptir (Erginsoy, 1978 :13). XII. yüzyılın sonlarında tunç ve pirinç alaşımının yer almış olduğu uygulamalarla da karşılaşılmaktadır (Kalay, 2018a: 109) Madenler insanlar tarafından kullanıldıkça farklılık gösteren çeşitli özellikleri de keşfedilmeye başlanmıştır. Özellikleri anlaşıldıkça da maden teknik sanatı da ivme kazanmaya başlamış ve el sanatlarında yeni ürünler ortaya çıkmaya başlamıştır. Madenlerin form ve bezemeye müsait yapısı, zengin bir bilezik grubunun geçmişten günümüze erişmesine imkân vermiştir. Dolayısıyla Anadolu'da bilezik geleneği serüvenin kesintisiz bir şekilde takip edilmesi sağlanabilmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışmada örnekleme yöntemiyle 4 farklı müzede bulunan 11 adet bilezik değerlendirildikten sonra, bilezik kullanma geleneğinin Osmanlılarda nasıl bir seyir izlediği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

1. Anadolu'da Bileziğin Serüveni

El sanatları ve dolayısıyla Anadolu Türk el sanatları öncelikle ortaya çıktığı bölgenin coğrafi yapısıyla beraber sahip olduğu ham maddeler gibi yöresel özelliklerden doğmaktadır. Anadolu Türk el sanatları izleri, eski çağlara kadar gitmektedir. Hitit, Frig, Yunan, Roma ve Bizans gibi insanlık tarihini pek çok yönden etkileyen Anadolu uygarlıkları ile Hun, Göktürk, Uygur ve Karahanlılar gibi önemli Türk devletleri bunlardan birkaç tanesidir. Anılan bu önemli

medeniyetlerden gelen birikimle birlikte, Anadolu Türk el sanatları Selçuklu ve ardından Osmanlılarla zirveye ulaşarak günümüze eriştiğini söylemek mümkündür. Türk el sanatlarının zenginliği, esasında Anadolu kültürünün zengin çeşitliliğine dayanmaktadır. Bu zenginlik ustadan çırağa ve baba ile anneden evlatlara geçen bir gelenek olarak devam etmiştir. Bunlardan bilezik ve benzeri takılardan oluşan bir kısım ürünler günümüzde de hayat bulmaya devam etmektedir.

Anadolu'da takıların serüveni çağlar boyunca süre gelmiştir. Eski Taş ya da Yontma Taş çağı olarak da addedilen Paleolitik dönemin sonlarına doğru kimi araştırmacılarca kazılarda ele geçirilen kemik ve kabuktan üretilmiş süs eşyaları, bu tespiti desteklemektedir. Bu çağda yaşayan avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan insanların doğada buldukları hayvan derisi ve kemikleri, deniz ve kara yumuşakçalarının kabukları ile renkli taşlar gibi çeşitli doğal malzemelere şekil vererek, ilk takı örneklerini ortaya çıkardıkları varsayılmaktadır (Eroğlu,2013: 16). Günümüzde müzeleri büyüleyen bu eserler, geçmişin karanlığını da aydınlatmaktadır. Avcılık ve toplayıcılık kültüründen Neolitik Çağ olan yerleşik düzene ait kimi Anadolu yerleşkelerinde, özellikle de kazılarla ele geçirilen ölümler için bırakılan takılar, bu dönemde takı gelişiminin giderek arttığını göstermektedir. İlk köy yerleşmelerinin kurulduğu Diyarbakır Çayönü ve Konya Çatalhöyük yerleşkelerinde, arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılan bulgular arasında taş, kemik, diş ve yumuşakça kabuklarının dışında obsidyen, apetit, florit gibi yumuşak kristallerden bilezikler ele geçirilmiştir (Köroğlu,2004: 15). Öte yandan neolitik döneme ait kimi yerleşkelerde yapılan kazılarda, madeni takılara dair bulgulara da rastlanılmıştır (Başak,2017:410). Dolayısıyla toprak altındaki kültür varlıkları gün ışığına çıkarılarak, Anadolu Türk sanatına önemli katkılarda bulunmaktadır (Yılmaz, 2016: 276).

İnsanların üzerlerinde sergiledikleri takıları farklı amaçlarla kullandıkları görülmektedir. Takılar yeri gelmiş kötülüklerden korunmak için bir tılsım görevi görmüş, yeri gelmiş süslenmek ve beğenilmek amacıyla kullanılmıştır. Anadolu kadınının çağlar boyunca bileziği bir süs eşyası olarak üzerinde taşıdığı bilinmektedir. Bilezikler geçmişten günümüze dek bir süs eşyası olmakla beraber yukarıda dile getirilen kullanım amaçları dışında birer maddi varlık olarak da insanlar tarafından kullanılmıştır.

Maden sanatı, Türk sanatının önemli bir kolu olarak varlığını Orta Asya'dan günümüze zengin çeşitleriyle devam ettirmektedir. Anadolu, sahip olduğu zengin maden yatakları ile insanların bu madenleri bularak çeşitli tekniklerle işlemeleri ve çeşitli ihtiyaçları

için kullanmaları açısından önemli bir merkez olmuştur (Kalay, 2018b: 154). Anadolu Türk El Sanatları kökleri, Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle beraber klasik bir anlayış kazanmaya başlamıştır. Pek çok el sanatları ürünlerinde olduğu gibi bu devirde Anadolu'da çok sayıda madeni bilezik de üretilmeye başlanmıştır. Bu dönemde bilezikler daha çok altın, gümüş ve tunçtan yapılmıştır (Köroğlu, 2004: 50). Selçuklulardan sonra uzun bir süre Osmanlıların Anadolu'ya hükmettiği bilinmektedir. Osmanlı devleti diğer sanat dallarında olduğu gibi özellikle kuyumculuk sanatında da ön plana çıkmıştır. Osmanlıya hazır oturmuş bir maden sanatı Selçuklular tarafından miras bırakıldığından, bu dönemde her türlü maden işleme şekilleri geliştirilmiştir. Bakır, gümüş, pirinç ve altın kullanımı Osmanlı el sanatlarında ön sırada yer almıştır (Bodur, 1987: 36). Osmanlı devletinde diğer sanat dallarında olduğu gibi kuyumculuk sanatı da özellikle saray ve çevresinde gelişmiştir. Kuyumcu atölyeleri İstanbul dışında birçok farklı bölgede bulunduğu bilinmektedir. Mardin, Van, Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, Samsun, Gümüşhane, Trabzon, Sivas, Midyat, Şam, Halep ve Kıbrıs'ta Osmanlı kuyumcu atölyeleri bulunmaktaydı. Bu kuyumcu atölyelerinde iyi yetişmiş ve ustalaşmış kişiler saraya götürülerek saray atölyelerinde çalıştırılmıştır (Çişiç, 2013: 29).

2. Yöntem

Bu çalışmada etkin ve verimli bir sonuç elde edebilme adına, müzelerin seçilmesinde çeşit zenginliği özellikle dikkate alınmıştır. Eserler form, malzeme ve süsleme programları göz önünde bulundurularak, 80 adet bilezik arasından birbirinden farklı 11 eser değerlendirilmeye alınmıştır. Böylece eserlerde uygulanan teknik ve süsleme programları ile kullanılan malzemeler hakkında doyurucu bir bilgiye ulaşarak, eserlerin dönemine ait sanatsal özellikleri gün ışığına çıkartılmak hedeflenmiştir.

Eserler müzede incelemeye alınırken, ilk olarak yapımında kullanılan malzeme tespiti ile beraber yapım ve süsleme teknikleri belirlenmiştir. Ardından eserlerin fotoğraflanmaları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra eserlerin ölçüleri alınarak, eserlerin çizimleri yapılmıştır. Tüm bu işlemler yapıldıktan sonra sanat tarihi perspektifi içerisinde eserlerin tanıtılması, sınıflandırılması ve sanat özellikleri ile beraber tarihlendirme süreci tamamlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında Alanya Arkeoloji Müzesi, Diyarbakır Müzesi, Kars Müzesi ve Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi'nde bulunan Osmanlı dönemine ait bir grup

bilezik tanımlanarak, kayıt altına alınmıştır. Örnekler tek tek ele alınarak, takıya dönüşmelerinde, işlenip şekillenmesinde dövme ve döküm yapım teknikleri ile kazıma, kabartma, telkâri, savat, kakma ve mine gibi süsleme teknikleri eser üzerinde belirlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle Selçuklularla birlikte Anadolu'da hüküm sürmüş Türk milletinin geldiği el becerisi yeteneği, bilgisi ve görgüsü, Osmanlı dönemine ait örnekler üzerinden resmedilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Anadolu Türk el sanatları açısından bileziklerin önemi, Osmanlı dönemine tarihlenen bulgular üzerinden değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Fotoğraf 1: Gümüş bilezik, Diyarbakır Müzesi
Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:793, Çapı: 6,3 cm, Kalınlık: 0,2 cm

Dövme yapım tekniğinde oluşturulan bant şeklindeki bilezik, iki parçadan meydana gelmektedir (Foto. 1). Parçalar birbirine menteşe ile tutturulmuştur. Menteşelerden biri sabitken diğeri kilit görevindedir. Dairesel kesitli eserin iç kısmı düz, dış kısmı granül bezelidir. Dış yüzeyin orta kesimi boyuna doğru bir sıra bombeli ve yivlidir. Gümüş eserde kısmi oksitlenmeler ile olası menteşe kilitinin bağlı olduğu zincir dışında, bilezik tam ve sağlamdır.

Çizim 1; Fotoğraf 2: Gümüş bilezik, Diyarbakır Müzesi
Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:1/1/84, Çapı: 6,5 cm, Kalınlık: 0,6 cm

Dövme yapım tekniğinde meydana getirilmiş silindirik şeklindeki eser, tek bir levhadan meydana gelmektedir (Çizim 1; Foto. 2). Bilezik bir pim yardımıyla açılıp kapanabilmektedir. Enli levhannın üzerinde, ortadaki dar olmak üzere toplam 6 adetten oluşan karşılıklı üçer adet bant yer almaktadır. Geniş bantların köşelerine birer adet kürecik bırakılmıştır. Geniş bantların merkezinde telkâri tekniğinde kabartılmış birer adet stilize edilmiş rozet motifi yer almaktadır. Telkâri motifin üzeri granül bezelidir. Her iki levhada yer alan karşılıklı ince bantlarda da üst üste binmiş 3 adet kabartma tekniğinde rozet motifi yer almaktadır. Oksitlenmelere maruz kalan eserde karartılar meydana gelmiştir.

Fotoğraf 3a-b: Gümüş bilezik, Alanya Arkeoloji Müzesi
Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:523, Boyu: 17,5 cm.

Eser iki ana levha ile yedi sıra zincirden meydana gelmektedir (Foto. 3a-b). Yarım daire şeklinde oluşan levhalar bir pim aracılığıyla kilitlenebilmektedir. Kilit kısmını örten levhalardan birinin ağız kenarında, dar bir friz içinde stilize edilmiş dallardan oluşan bitkisel bir süsleme bulunmaktadır. Zincirleri meydana getiren iç içe geçmiş halkalar, birbiri içinden geçirildikten sonra lehimlenerek kapatılmıştır. Meydana gelen zincirler iki levhanın uç kısımlarına monte edildikten sonra bilezik tamamlanmıştır. Tam ve sağlam olmakla beraber eserde oksitlenmeler ile zincir halkalarında hasarlar mevcuttur.

Çizim 2; Fotoğraf 4a-b: Gümüş bilezik, Alanya Arkeoloji Müzesi Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:17.15.75, Çapı: 6,2 cm, Kalınlık: 0,4 cm.

Kilit kısmı merkezi bir kompozisyon özelliği gösteren eser tek bir levhadan meydana gelmektedir (Çizim 2; Foto. 4a-b). Uç kısımlara doğru genişleyen bilezik oval formudur. İçi düz olarak bırakılan bileziğin ayrı uçları inceltilmiştir. Dış kısmı oldukça ince bir işçiliğe sahip olan eserin merkezini, mihlama usulüyle monte edilmiş bir agat taşı süslemektedir. Taşa hangi cepheden bakılırsa bakılsın sahip olduğu bir yüzü vardır. Yüzlerden biri parlarken, diğeri gölgede kalıyor. Bunun yanı sıra, eserin omuz kısımlarında üçgen formatında telkâri bezemeler mevcuttur. Hemen altında telkâri ile bezenmiş kabara şeklinde birer kabarcık bulunmaktadır. Bunun da altında karşılıklı sabit iki halka mevcuttur. Halkalardan sarkıtılan olası plakalar eksiktir. Oksitlenmelerin görüldüğü eserde karartılar meydana gelmiştir.

Çizim 3; Fotoğraf 5a-b: Gümüş bilezik, Alanya Arkeoloji Müzesi

Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:21.15.75, Çapı: 6 cm, Kalınlık: 0,6 cm.

Silindirik form özelliği gösteren eser enli bir levhadan oluşmuştur (Çizim 3; Foto. 5a-b). Eserin dış yüzeyine etrafı granüle ile bezenmiş, mıhlama usulüyle monte edilmiş akik taşı hâkimdir. Akik taşı birden fazla yüze sahiptir. Taşın yan taraflarında kabartma tekniğinde stilize edilmiş bitkisel bir motif mevcuttur. Aynı kabartma levhanın karşı tarafında da görülmektedir. Bunun yanı sıra, levhanın taşlı olan cephesinin dışında kalan cephelerde sabit halkalardan sarkıtılmış yuvarlak ve damla motifli plakalar ile mavi renkten oluşan boncuk yer almaktadır.

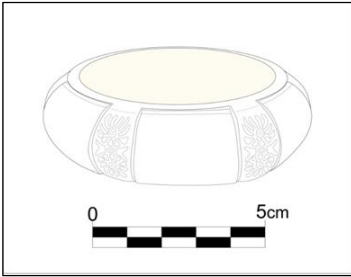
Çizim 4; Fotoğraf 6: Gümüş bilezik, Kars Müzesi
Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:5/22/78, Çapı: 6,5 cm, Kalınlık: 0,1 cm.

Dairesel formlu eser iki parça halinde düzenlenmiştir (Çizim 4; Foto. 6). Eserin perçin yeri kopmuştur. Eserin dış kenarlarında granüle tekniğinde topçuklar kıvrımsal bezemeli bordür içinde bir şerit oluşturmuştur. İki tane kabartma biçiminde sade tutulmuş şerit yer almaktadır. Bileziğin orta kısmında dairesele formlu tel sarmaların merkezinde birer topçuk yerleştirilmiştir. Eser üzerinde yer yer oksitlenmeler görülmektedir.

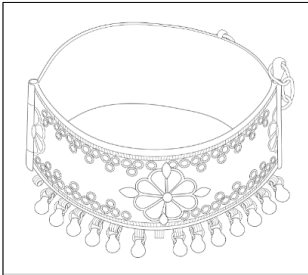
Çizim 5; Fotoğraf 7: Gümüş bilezik, Kars Müzesi
Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:2/3/83, Çapı: 7,3 cm, Ağırlık: 30,5 cm.

Elips formlu bilezik, iki kalın telin birbirine sarılarak, dairevi kıvrımlar oluşturularak meydana getirilmiştir (Çizim 5; Foto. 7). Birbirine sarılan tellerin arasında kalan boşluğa birbirine sarılmış daha ince iki telle eser hareketlendirilmiştir. Bileziğin ayrı uçları topuz başlı şeklinde düzenlenmiş birer tasarımla nihayetlenmiştir. Eserin kaş kısmında kalp motifi şeklinde düzenlenmiş süsleme ögesinin merkezine mavi bir boncuk yerleştirilmiştir. Kalp formlu plakanın üzerinde, granüle ile birlikte kazıma teknikleriyle hareketlendirilmiştir.

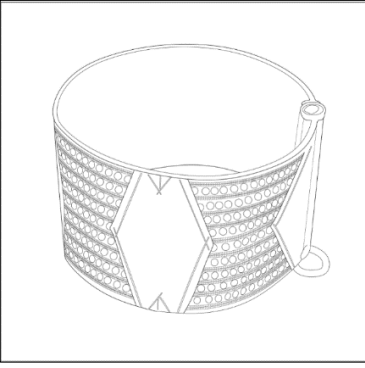
Çizim 6; Fotoğraf 8: Kemik ve pirinç bilezik, Kars Müzesi, Osmanlı (19 yy.), Envanter no:5/2/2014, Çapı: 9 cm, Kalınlık: 1,9 cm.

Eser içten dairesel, dıştan hafif bombeli formudur (Çizim 6; Foto. 8). Bilezik yapımında kemik ve pirinç malzeme kullanılmıştır. İç kısmı sade ve işlenmiş olan eserin dış yüzeyinde kabartma tekniğinde bitkisel süslemeler yer almaktadır. Pirinç metalin kullanıldığı bölümlerin arasında kalan boşluklara, altı adet kemik malzeme monte edilmiştir. Kemik malzemeler eserin formuna uygun olarak yerleştirilmiş ve sade bırakılmış. Pirinç metalin dış yüzeyinde kabartma tekniğinde ikişer adet çarkı felek motifi şeklinde birer süsleme mevcuttur.

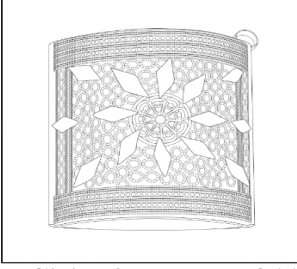
Çizim 7; Fotoğraf 9: Bakır bilezik, Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi, Osmanlı, Envanter no:423, Çapı: 6,8 cm, Kalınlık: 0,5 cm.

İki parçadan oluşan eser dairevi formudur (Çizim 7; Foto. 9). Bakır malzemeden yapılan bileziğin levhaları perçin ile birbirine bağlanmıştır. Eser bir pim yardımıyla açılıp kapanırken, pim bir zincir ile esere bağlanmıştır. Zincir sabit bir halka ile esere bağlanmıştır. Eserin alt kısmında ise şerit halinde halkalar dizilerek, sarkaçlar yerleştirilmiştir. Eserin dış kenar kısımlarında dairesel formda düzenlenmiş tel sarmalar birer şerit oluşturmuştur. Bileziğin her bir levhasının ortasına simetrik olarak yerleştirilmiş birer çiçek motifi mevcuttur. Bitkisel süslemeler levhaların birleştiği iki yerde de devam etmiştir. Tam ve sağlam olan eser oksidasyona uğramıştır.

Çizim 8; Fotoğraf 10: Gümüş bilezik, , Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi, Osmanlı (19 yy.), Envanter no:157, Çapı: 6 cm, Kalınlık: 0,6 cm.

Gümüş malzemeden üretilen eser silindirik bir şekle sahiptir (Çizim 8; Foto. 10). Eserin dış yüzeyi karşılıklı dört adet baklava dilimi motifiyle bezenmiştir. Baklava dilimlerinden birisinin ortasından kilit sistemi geçmektedir. Kilit sistemi bir pim aracılığı ile açılıp kapanabilmektedir. Baklava dilimleri dışında kalan kısımlarda, üst üste güherseli şeritlerin içlerine küçük topçuklar yerleştirilerek, esere hareketlilik kazandırılmıştır. Baklava dilimlerinin çevresi kazıma tekniğinde birer çerçeve içerisine alınarak sade bırakılmıştır. Oksitlenmelere maruz kalan eser tam ve sağlamdır.

Çizim 9; Fotoğraf 11: Gümüş bilezik, Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi, Geç Osmanlı, Envanter no:383, Çapı: 6,6 cm, Kalınlık: 0,6 cm.

Dairesel formlu eser iki yarım parçadan meydana gelmektedir (Çizim 9; Foto. 11). Bilezik bir kilit sistemiyle açılıp kapanmaktadır. Eserin üst tarafında zincirin takıldığı halka yer almaktadır. Geniş bir halkaya sahip bileziği oluşturan levhalar simetrik olarak düzenlenmiştir. Her bir levhanın yüzeyi dikdörtgen bir form düzleminde, küçük halkaların birbirleriyle lehimlenmesiyle oluşturulmuştur. Halkaların lehimlenerek meydana getirdiği bezeme, ajur etkisini vermiştir. Levhaların merkezinde birer rozet motifi mevcuttur. Rozet motifinin merkezi ve köşeleri granüle tekniğinde birer topçukla nihayetlenmiştir. Rozet motifinin etrafında, sekiz adet baklava dilimi şeklinde düzenlenmiş süsleme dolanmaktadır. Motifin iki yan tarafında ise üçer adet baklava dilimi yerleştirilmiştir. Tam ve sağlam olan eser, üzerinde hafif bir düzeyde oksitlenmeler görülmektedir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Yaşam biçiminin gerektirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda beliren el sanatları ürünlerinin zamanla zanaat haline dönüştüğü, incelenen müzelerdeki benzer bilezik örneklerinin fazlalığından da tespit edilmiştir. Dolayısıyla bir ihtiyacı giderme noktasında ortaya çıkan bu ürünlerin, zamanla ekonomik bir getiri yaratarak geçinmeyi sağlayan eşyalara dönüştüğü, çalışmaya dâhil edilen örneklerin analizlerinden anlaşılmıştır.

Satın alma yoluyla müzeye kazandırılan eserlerin yapımında kullanılan malzemeye bakıldığında metal malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Değerlendirmede yer alan 11 adet bilezikten 3'ü Kars Müzesi, 3'ü Alanya Arkeoloji Müzesi, 3'ü Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi ve geriye kalan diğer 2 örnek de Diyarbakır Müzesi'nde bulunmaktadır. Eserlerde ağırlıklı olarak gümüş madeni kullanılmıştır. 9 nolu fotoğrafla tanıtılan eserde

bakır madeni kullanılmışken, 8 nolu fotoğrafla gösterilen bilezikte ise kemik malzemeye birlikte pirinç metali kullanılmıştır. Bunların dışında geriye kalan diğer tüm eserlerde gümüş madeni kullanılmıştır.

Çalışmaya dâhil edilen bilezikler birer süs öğeleri olduklarından, üretimlerinde kullanılan yapım tekniğinden ziyade süsleme tekniğinin eserlere hâkim olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak takıyı takan kişinin daha güzel görünme arzusu içinde olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Çok farklı sembolik amaçlarla da takıların kullanıldığı göz önüne alınırsa, bu tür süs öğelerine kesin bir anlam yüklemek esasında zordur. Genel kabul ise eserin görkemi ve çekiciliğinin her zaman ağır bastığı yönündedir. Zira incelenen eserlerin süsleme programlarından da bu durum anlaşılabilir.

Osmanlılar dönemine ait Anadolu'nun farklı müzelerindeki örneklerden seçilmiş bilezikler üzerinde granüle, telkâri ve mıhlama süsleme tekniklerinin yoğun olarak kullanıldığı, eser tanımlamalarından anlaşılmıştır. Granüle ile bezenmiş eserlerin diğerlerine oranla daha hareketli bir tasarıma sahip olduğu görülmektedir (Bkn. Örnek no. 1,2,5,6,7,11). Granülasyon, güverse veya damlatma süsleme tekniği olarak da adlandırılan Granül tekniği, uygulandığı örneklerde de görüldüğü üzere metal zemin yüzeyinde, küçük formlara sahip metal topçukların bir sıra şeklindeki dizilimden meydana gelmektedir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen eserlerin, Osmanlı dönemine ait Anadolu'nun farklı yörelerinde üretilen örneklerle benzer özellikler taşıdığı görülmektedir¹. Anadolu'nun çeşitli müzelerine satın alma yoluyla kazandırılan ve müzelerin etnografik salonlarında sergilenen çeşitli bileziklerin benzer tarzda üretildikleri görülmektedir (Bkn. Foto. 12-13).

Fotoğraf 12: Şanlıurfa Müzesi, (Z. Eviz'den) **Fotoğraf 13:** Malatya Beş Konaklar Müzesi, (S. Aral'dan)

¹ Bilezik örnekleri hakkında detaylı bilgi için bk. (Kuşoğlu,1998: 86).

Yapılan incelemeler sonucunda, eserlerde kullanılan form ve bezeme tekniklerinin yanı sıra, eserler üzerinde yer alan süsleme programlarının benzer oldukları görülmüştür. Farklı dönemlerde üretilmelerinin yanı sıra, yöresel farklılıklarla beraber temelde aynı kültürel kimlikten beslendiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu araştırmanın esasını oluşturan bilezikler, kültürel kimliği simgeleyen önemli belgelerden olduğu söylenebilir. Müzelerde bulunan bileziklerin incelemesiyle, eserlerin sanatsal değerinin yanında kültürel kimliği de yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu açıdan sanayi ve teknoloji ile birlikte değişen ve dönüşen dünyanın ihtiyaç, beklenti ve koşullarına rağmen bilezik ve diğer el sanatları ürünlerinin yaşatılması, kültürel kimliğin sürdürülmesi noktasında mutlak derecede önemlidir.

El sanatlarını sekteye uğratan sanayi ve teknoloji, insan hayatını pek çok yönden etkileyerek, belirli alanlarda insan yaşamını kolaylaştırırken, el sanatları açısından da bir tehdit oluşturmaktadır. Tabiatıyla bu ürünleri ortaya çıkaran sanatkarlar da bu rüzgârdan etkilenerek, el sanatları ile birlikte aynı paralellikte sayıları giderek azalmaya doğru yüz tutmuştur. Dünyada olduğu gibi, günümüz Türk el sanatları da özellikle 20. yüzyılla birlikte çeşitli zorluklarla boğuştuğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda şöyle bir tespiti yapmak gerçekçi olabilir. Sanayi üretimle beraber ürün miktarı ve çeşitliliğini zenginleştirerek, el sanatları ürünlerine oranla maliyeti de ciddi bir şekilde düşürmektedir. Dolayısıyla bu anlamdaki rekabeti altüst ederek emek, sabır ve duyu iz düşümüyle ortaya çıkan el sanatları ürünlerinin sınırlı sayıda üretilmesine neden olmaktadır. Bu durum işin olumsuz bir yönünü oluşturmakla beraber aslında en tehlikeli yönü ise teknolojik gelişmelerden kaynaklı hızla küreselleşen dünyada, tüm toplumların kültürel ve sanat hafızalarının silinmesine yol açan gelişmelere zemin hazırlamasıdır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi el sanatları bir ulusun kültürel değerlerini yansıtan, asırlar boyunca oluşan sanat anlayışı ve yaşam tarzlarının bir sonucu olarak, günümüze erişen değerlerin birikimidir. Kültür mirası el sanatlarımızın gündelik hayatımızdan çıkmasına rağmen, son dönemde yapılan akademik çalışmalar, Türk El Sanatları Merkezleri, bir kısım sanatkarlar ile bazı kurum ve kuruluşların çabaları, değerlerimizin yeniden filizlenmesine katkı sunarak, yeni nesillere ışık olmaya çalışmaktadır. Bu durum kısmen de olsa el sanatlarının geleceği açısından sevindiricidir.

Sonuç olarak bilezikler geleneksel el sanatlarımızın dünden bugüne dek vazgeçilmez bir takısı olmuştur. Çoğu el sanatları ürünleri günümüz dünyasında bir takım ihtiyaçları karşılama noktasında

işlevini yitirmiş veya yerini daha farklı ürünlere bırakmıştır. Ancak takılar ve dolayısıyla bilezikler her geçen gün artarak insanlar tarafından kullanılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla bilezikler diğer el sanatları ürünlerine oranla nispeten de olsa geleneksel Türk el sanatlarının yaşatılmasında önemini korumaya devam etmektedir. Öte yandan bilezikler günümüzde de yoğun bir şekilde kullanılmaya devam ettiği için diğer pek çok el sanatları ürünlerine oranla daha önemli bir yerde durmaktadır. Nihayetinde dönüşmeye yüz tutmuş bir dünyanın tüm zamanlarında kesintisiz bir şekilde bir ürün kullanılıyorsa, bu ürünle birlikte bu alandaki el sanatları da değerini korumaya devam edecektir. Geleneksel Türk el sanatları açısından bileziklerin önemini sosyal, sanatsal, kültürel, ekonomik ve turizm gibi yönleriyle değerlendirmek mümkündür. Üzerinde durulması gereken en önemli başlıklar ise sosyal, kültürel ve sanatsal yönlerdir. Çünkü sosyal ve kültürel bileşenler toplumu tanımlayan ve meydana getiren en önemli unsurlardır. Sanatsal özellikler ise toplumu bir diğerinden ayırt etmede kullanılan detaylardır.

Osmanlı dönemine ait bileziklerden oluşan bu bulgu kümesi, ait olduğu dönemi çeşitli yönlerden aydınlatarak, çeşitliliği ve farklı biçimsel formlarıyla dönemin süslenme ihtiyaçlarının nasıl tasvir edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla her biri birer tarihi belge olarak değerlendirilebilecek Anadolu'da üretilen bilezikler, Osmanlılar döneminde form, bezeme ve çeşitlilik bakımından zirveye ulaşmıştır. Osmanlı dönemine tarihlenen bileziklerle ilgili yapılan bu çalışmanın daha sonra yapılacak araştırmalara kaynaklık edeceği temennisiyle.

Kaynakça

- Aral, S. (2019). *Malatya İl Merkezinde Bulunan Madeni Takılar*, (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan Kalay, H. (2018a). Bitlis Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bakır Mutfak Kaplarından Örnekler. *History Studies (13094688)*, 10 (3), 107-120.
- Arslan Kalay, H. (2018b). Osmanlı Maden Sanatında Fincan Zarfı ve Bitlis Etnografya Müzesi'nde Bulunan Fincan Zarfları. *Asos Journal*, 73, 147-155.
- Başak, O. (2017). Anadolu Kuyumculuğunda Özel Bir Tarz Olan Diyarbakır Hasır Bileziği. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Türk Kültür Sayısı Özel Sayısı, 410-420.

- Bodur, F. (1987). *Türk Maden Sanatı*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları.
- Çişiç, E. (2013). *Saraybosna Ulusal Müzesi Koleksiyonundaki Osmanlı Halk Takıları (XVIII-XIX Yüzyıl)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatları Programı, İstanbul.
- Erginsoy, Ü. (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi, (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eroğlu, E. M. (2013). *Ege Üniversitesi Etnografya Müzesinde Bulunan Takıların Teknik ve Tasarım Özelliklerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Eviz, E. (2019). *Şanlıurfa Müzesinde Bulunan Etnografik Madeni Takılar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Koroğlu, G. (2004). *Anadolu Uygarlıklarında Takı*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, (1. Baskı).
- Kuşoğlu, M. Z. (1998). *Tılsımdan Takıya*. İstanbul: Pimapen Kültür Evleri Yayınları.
- Türkoğlu, S. (2013). *Tarih Boyunca Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü*. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları III.
- Yılmaz, G. (2016). Hasankeyf Kazılarında Bulunan Seramik Kandiller. *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 36, 275-288.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 157- 186
ISSN: 1302-6879

Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi ve Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları*

Investigation of Posters That Changed With Technology and Interactive Poster Applications in Public Screens

• Begüm EKEN*

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü,
Ankara / Türkiye.
Res. Assist, Hacettepe University, Faculty
of Fine Arts, Graphic Design Department,
Ankara / Turkey.
begumeken@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1870-6672

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
22/01/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
19/02/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atıf: Eken, B. (2020). Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi ve Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 157-186

Citation: Eken, B. (2020). Investigation of Posters That Changed With Technology and Interactive Poster Applications in Public Screens. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 157-186

Öz

Sanat ve tasarımın bilim ve teknolojiyle birleşmesi ve çok-disiplinli olmaya başlamasıyla beraber afiş mecrası da bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Yeni teknolojilerin sebep olduğu çeşitlilik, disiplinlerin birleşmesine önyak olmuş, bir yerde sınırları kaldırarak çalışma alanlarını özgürleştirmiştir. Ekran da gelişen teknolojisi ile, güncellenebilir ve dinamik içerik imkânı sunması sayesinde birçok etkinlik için tercih edilir bir mecra haline gelmiştir. Görsel verinin çok olduğu kentsel alanlarda dijital ekranlar için dikkat çekicilik unsuru önemli bir yer tutmaktadır. Dijital ekranlar, afişe teknolojik bir özgürlük tanımış, yeni bir boyut katarak kavramını derinleştirmesine olanak sağlamıştır. Bu çalışma, afişin yeni mecralarda kullanımının kullanıcılar tarafından deneyimlenmesi ve aynı zamanda kültür-sanat etkinliklerine olan ilgiyi arttırmak amacıyla bilgilendirmek/duyurmak ve katılımı teşvik etmek için dijital ekranlarda etkileşimli afiş uygulamaları oluşturulması ve bu dijital ekranlar ile eş zamanlı uyumlu çalışacak bir mobil uygulama tasarımını kapsamaktadır. Görülmüştür ki afişin temel prensipleri değişmemiş, sadece bu ilkeler ve beğeni unsurlarının hangi araçlar üzerinden iletileceği olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Görsel kültür, etkileşimli afiş, dijital ekran, etkileşim tasarımı.

*Bu makale Begüm Eken'in Prof. Namık Kemal Sarıkavak danışmanlığında yürütülen ve 11 Haziran 2018 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı'nda tamamlanan "Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi ve Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları" başlıklı Sanatta Yeterlik Tezinden üretilmiştir.

Abstract

As art and design are intertwined with science and technology and become a multidisciplinary field, the posters have been undergone a transformation and a metamorphosis as well. The diversity caused by new technologies has paved the way for the disciplines to unite, and in a way, it has lifted the boundaries between the fields. With its developing technology on the screen, it has become a preferred medium for many events thanks to its upgradeable and dynamic content possibilities. In urban areas where there are a lot of visual data, the element of attention for digital screens has an important place. Digital screens have given the poster technological freedom, allowing it to deepen its concept by adding a new dimension. This study includes the creation of interactive poster applications on digital screens and mobile application design that will work in synchronously with these digital screens in order to inform/announce and encourage participation in order to experience the use of the poster in new channels and to increase the interest in culture and art activities. It has been seen that the basic principles of the poster have not changed, only the principles and the means by which these elements of appreciation will be conveyed.

Keywords: Visual culture, interactive poster, digital screen, interaction design.

Giriş

Sanat ve tasarımın, bilim ve teknolojiyle birleşmesi ve çok disiplinli olmaya başlamasıyla beraber afiş mecrası da bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Yeni teknolojilerin sebep olduğu çeşitlilik, disiplinlerin birleşmesine ön ayak olmuş, bir yerde sınırları kaldırarak çalışma alanlarını özgürleştirmiştir. Bu çeşitliliğin bir örneği de kamusal alanlarda kullanılan dijital ekranlardır. Günümüzde dijital ekranların ulaşılabilirliğinin ve uygulanabilirliğinin artması, beraberinde bu ekranlar için de bir çok kullanım alanı doğurmuştur.

Türkiye özellikle Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından sanat alanında altın çağlarını yaşamıştır. Bu dönemde resim, heykel, tiyatro, dans, bale ve daha sıralanabilecek sayısız alanda çok önemli eserler ortaya konmuştur. Cumhuriyet döneminde diğer her alanda olduğu gibi sanat alanında da birçok yeniliğe imza atılmıştır. Sanatın her dalında çok değerli eserler üretmiş ve sanatçılar yetiştirmiş bir toplum olarak bugün, bu değerlere sahip çıkılması, kültürel mirasın ve sanatın korunması gerekmektedir. Bu da toplumun sanata karşı teşvik edilmesi ve katılımın artırılması için gerekli çalışmalar yapılması sayesinde elde edilebilir.

Diğer yandan, İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV)'nin kültür politikaları çalışmaları kapsamındaki raporu olan 'Kültür-Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar' adlı Dr. Ayça İnce ve İKSV Kültür Politikaları Çalışmaları Araştırma Uzmanı Ceren Yartan tarafından hazırlanan

raporuna istinaden, GfK (Gesellschaft für Konsumforschung) Araştırma Hizmetleri'nin Haziran ve Eylül 2016 tarihlerinde gerçekleştirdiği Omnibus anketinden çıkan verilere göre kültür-sanata katılımın kısıtlı olduğu görülmektedir. Yine bu araştırmaya göre, toplumumuzun “%66’sı konser, tiyatro ya da opera gibi herhangi bir etkinliğe hiç katılmamıştır” (İKSV, 2017: 31).

İKSV'nin raporunda “kültür- sanatın dönüştürücü ve iyileştirici gücünün farkına varılması ve yaratıcılığa yatırım yapılması”nın büyük önem taşıdığı belirtilmektedir. Aynı zamanda dünyanın çeşitli yerlerinde toplum içinde yaşanan siyasi ve ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için bir yol açtığına üstünü çizmektedir. “Kültür-sanatta katılımcı yaklaşımlar konusunda sivil toplum işbirliğine dayalı yeni uygulamalara ve stratejilere duyulan ihtiyaç günden güne büyüyor” (İKSV, 2017).

GfK araştırması tekrar ele alındığında, kültür-sanat etkinliklerine katılımın en fazla eğitim seviyesi yüksek olan gruplarda yüksek çıktığı dikkat çekmektedir. İKSV bu sonucu şu şekilde yorumlamaktadır; “Bu anlamda kültür-sanat izleyicisini tanımlarken katılımı teşvik edici bir unsur olduğu görülen ‘önceden bilgi sahibi olma’nın işlevi bir kez daha vurgulanmış oluyor” (İKSV, 2017: 31).

“Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi ve Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları” konulu sanatta yeterlik çalışmasının ilk aşamasını, kültür-sanat etkinlikleri için etkileşimli afişlerin gerek uluslararası alanda gerekse Türkiye’de nasıl ele alındığının incelenmesi oluşturmuştur. İkinci olarak ekran kültürünün incelenmesi ve günümüz koşullarında bulunduğu nokta araştırılmıştır. Bu bağlamda, tasarı halinde olan konunun içeriği ve sınırlılıkları belirlenmiş ve kullanıcıya nasıl sunulacağına tasarlanması çalışmasının bir sonraki adımını oluşturmuştur. İçeriğin kullanıcıya en doğru yolla aktarılması için kullanılacak yöntem ve tekniğin belirlenmesi bu sayede en uygun şekilde hedef kitleye aktarılması amaçlanmıştır. Bu çalışma, Türkiye’de kültür-sanat etkinliklerinin katılımının ve bilinirliğinin artırılması hedefi ile yürütülmüştür. Bu makale ise, yürütülen çalışmanın konusu, amacı ve kullanılan yöntemler hakkında açıklama yaparken etkileşimli afişlerin tasarımı, yararlanılan teknoloji ve gelecek alan önerilerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın Konusu

Gelişen teknolojinin de etkisiyle afişin geldiği nokta göz önüne alındığında bir iletişim ihtiyacı olarak kabul edilebilen afişin, geleneksel iletişim araçlarının yanı sıra yeni medya çatisi altında

adlandırılabilen etkileşimli ekranlar sayesinde daha etkin ve dinamik kullanıldığı görülmektedir. “Önceden bilgi sahibi olma”nın teşvik edici özelliğinden yararlanarak bu çalışmada kültür- sanat etkinliklerine katılımın arttırılması amacıyla görsel ve işitsel olarak tiyatro, opera, konser gibi etkinliklerin duyurulması ve katılımcının etkileşim kurabileceği bir sistem ile bilgilendirilmesi sorunsalı ele alınmıştır. Bu bilgilendirmenin, kamusal dijital ekranlarda etkileşimli afişler üzerinden yapılması planlanmıştır. Bu kapsamda dört farklı kültür-sanat alanında etkileşimli afiş çalışmaları yapılmış, dijital ekranlarda kullanımı için bir prototip hazırlanmıştır.

Bu afiş tasarımları için öncelikle bir veri toplanması gerekmiştir ve her bir afiş için bir etkileşim senaryosu yazılmış ve gerekli prodüksiyon kurulmuştur. Afişlerde kullanılacak hareketli görüntü, çeşitli yazılımlar sayesinde etkileşimli etkinlik afişi haline getirilmiştir. Aynı zamanda, etkinlikleri duyuracak, gelecek kültür-sanat programını kullanıcıya güncel ve hızlı bir şekilde sunacak, oyun, konser v.b gibi etkinlikler hakkında bilgi verecek, yol tarifi ve kişiselleştirilmiş profil sayesinde kullanıcıya daha özgür seçim ve filtreleme hakkı tanıyacak bir sistem planlanmıştır ve gerekli arayüzler tasarlanmıştır. Bu mobil uygulamanın etkileşimli dijital ekran ve afişler ile eş zamanlı çalışması planlanmıştır.

Büyük etkileşimli ekranlar, kentsel alanlarda giderek daha da yaygın bir hal almaktadır. Bunun sebeplerinden biri, ekran ve haritalama teknolojilerinin hızlı gelişimi olarak kabul edilebilir. Kullanılan yöntem ve araçlar, farklı etkileşim yollarının önünü açmaktadır. Bu ekranlar; müzeler, kütüphaneler ve mimari alanlarla görüldüğü gibi kullanıcıların deneyimini zenginleştiren görsellikteki bilgiyi öoğunlukla etkileşimli bir yolla iletmektedirler. Akademik alanda ise etkileşimli ekranları birçok alan incelemektedir. İnsan-bilgisayar etkileşimi, mimarlık, sosyal bilimler, tasarım, sanat ve medya teorisi alanları bu kamusal ekran enstelasyonlarını ve bu ekranların eğitici, eğlendirici, katılımcı gibi farklı yönlerini incelemekte ve araştırmaktadır. Alanda yapılan önceki araştırmalarda bu ekranların tasarımı ve geliştirilmesi adına bazı çalışmalar yürütülmüştür (Brandtzæg vd., 2003) (Michelis ve Send, 2009) (Müller vd., 2010). Fakat bu araştırmaların çoğu laboratuvar ortamlarında gerçekleştirilmiştir ve kamusal alanlar barındırdığı değişken unsurlar sebebiyle bu laboratuvar sonuçlarından farklılık göstermektedir.

Kamusal alanlarda bulunan kullanıcıların kültürel geçmişi, yaşı, cinsiyeti, ekranın bulunduğu mekan ve atmosferi, ışıklandırması, boyutu, kullanılan teknolojisi gibi birçok değişken unsur bu

çalışmaların sonuçlarının da her alana göre değişkenlik gösterebileceği anlamına gelmektedir. Tüm bu etkiler göz önüne alındığında kullanıcının ekranla nasıl bir etkileşime gireceği ancak bu ortam içerisinde sağlıklı bir şekilde test edilebilmektedir.

Bu sebeple, ilkörne (prototip) olarak tasarlanacak olan etkileşimli ekran üzerinde afişlerin dikkat çekici olup olmadığının, teşvik edici ya da özendirici mi olduğunun ya da tam tersi bir his mi uyandırdığının yapılacak olan kullanıcı testi ile sahada ölçülmesi gerekmektedir. Bazı araştırma grupları, belirli kamu ortamları ve görüntüleme teknolojileri için tasarlanmış görüntü kurulumları için benzersiz teknik çözümler sunmaktadır. Fakat, etkileşim paradigmaları ve teknikleri genellikle farklı kamu ortamlarında genelleştirilememektedir. Sebastian Boring ve Dominikus Baur, “Her Yerde Kamusal Ekranı Etkileşimli Hale Getirmek (Making Public Displays Interactive Everywhere)” adlı makalelerinde, çeşitli ortamlar için geçerli olan ve kamusal alanın, insanların etkinliklerinin ve görüntü teknolojisinin belirli özelliklerinden bazı bağımsızlıklarını koruyan etkileşim tekniklerinin tasarlanmasının zorluğunu ele almışlardır (Boring ve Baur, 2013).

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma sahne sanatları alanında dijital ekranlarda etkileşimli afiş uygulamaları oluşturulması konusu ile ilgili bilgilendirme/duyurma ve katılımı teşvik etmek olarak iki temel hedefi eşzamanlı olarak karşılamayı hedeflemiştir. Çalışmanın amaçlarından biri afişin vardığı nokta göz önüne alındığında bunu yeni bir medya aracı vasıtasıyla geliştirmek ve kullanıcılara dijital ekranlar vasıtasıyla bir çoklu-ortam deneyimi yaşatarak, içeriğe ulaşabilecekleri yeni dijital ortamlar sağlamaktır. Çalışmanın amaçlarından bir diğeri ise ekranın zamansallığını gösterebilmektedir. Klasik ekran statik, kalıcı bir görüntü gösterir; dinamik ekran ise geçmişin hareketli bir görüntüsünü göstermekte ve son olarak gerçek zamanlı ekran ise mevcut olanı göstermektedir.

Uygulama projesinde kullanılan ekran, geçmişin hareketli bir görüntüsünü mevcut zamanda göstererek bir tünel oluşturur ve bu sayede izleyici ve ekrandaki içerik arasında bir bağ kurması amaçlanmaktadır. İzleyicinin gerçek mekânı ile temsilin mekânı arasındaki ilişki bu sayede birleşmiş olacaktır. Bu durumda ekran, bu iki uzamı birleştiren bir pencere görevi görmektedir.

Bu pencere sayesinde kullanıcıyı etkilemek, teşvik etmek ve ürünü kullanırmak amaçlanmaktadır. Ürünün dikkat çekici özelliği sayesinde kullanılmasıyla birlikte kültür-sanat etkinliklerine olan

katılımın artırılması hedeflenmektedir. Bu amaçlar tasarım problemlerini ortaya koymaktadır ve yapılacak olan çözümler yukarıda bahsedilen amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilecektir.

Uygulama, belirlenmiş proje sınırlılıkları kapsamında etkileşimli bir afiş görevi görecektir. Çalışma kapsamında seçilmiş olan temsil veya etkinlik hakkında bilgi verecek ve duyurusunu yapacak bir ekran tasarlanmıştır. Bu ekran, ultrasonik sensörler yardımıyla hareketi algılayarak, insan hareketi karşısında hareketli hale gelecek durağan videolar içermektedir. Tepecik'in de bahsettiği üzere, "Afiş hatırlatıcı özelliği yanında izleyiciyi durdurma gücüne de sahip olmalıdır" (Tepecik, 1994: 92). Etkileşimli ekran sayesinde kullanıcının dikkati çekilip durdurularak etkinliğe karşı bir farkındalık kazandırmak amaçlanmıştır.

Tasarım Sürecinde Yararlanılan Yöntemler

Çalışmanın temel ilgi alanını oluşturan "Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afişler" konusu ürün geliştirme pratiği açısından yeni ve Türkiye'de kısıtlı bir faaliyet alanıdır. Bu nedenle ilgili alanda uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ve yayım yapan kaynaklar ve modellerden faydalanılmıştır. Tasarım çözümlerini oluşturmadan önce niceliksel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme yöntemi bir odak grup üzerinde uygulanmıştır. Bunun yanı sıra tasarım yöntemlerinden tekrarlı tasarım süreci metodu ve tasarım odaklı düşünme metodu kullanılmıştır (Eken, 2018: 150).

Çalışmanın uygulama aşamasında tasarlanacak olan etkileşimli sistem için konunun daha derinine inmek, farklı bir bakış açısı kazandıracak kullanıcı deneyimini ve etkileşim tasarımını en doğru amaca hizmet edecek şekilde çalışması amacıyla tekrarlı tasarım sürecinden yararlanılmıştır. Aynı zamanda pazarlama modellerinden AIDA (Attention, Interest, Design, Action); Dikkat çekmek, İlgi, Arzu ve Eylem basamaklarını içeren temel bir satın alma süreci kullanılmıştır. AIDA satın alma sürecindeki ilk adımın dikkati çekmek olması, pazarlanacak fikrin veya ürünün başarılı bir şekilde benimsenmesinde veya satılmasında çok merkezi bir rol oynamaktadır (Michelis ve Send, 2009).

İçinde bulunduğumuz çağda tüketici, artık daha bilinçli ve aktif bir rol üstlenmektedir. YouTube, Facebook v.b katılımcı etkileşimli platformlar sayesinde tüketici her alanda aktif olmaya alışmış ve bunu benimsemiş konumdadır. Kullanıcıya özel hazırlanmış içerikler sayesinde artık tüketici daha bilinçli ve diğer yandan da daha seçicidir. Bu bilgi çokluğu göz önüne alındığında ürünün dikkat çekici olması esas şarttır.

Yapının Kurulması ve Tasarım Gereksinimlerinin Belirlenmesi

İyi bir kullanıcı deneyimi sağlanması ve tasarımın gereksinimlerinin belirlenmesi için çalışma kapsamında Garrett'in beş tasarım aşaması (strateji oluşturmak, kapsamın belirlenmesi, yapının belirlenmesi, iskeletin belirlenmesi ve yüzeyin belirlenmesi) takip edilmiştir (Garrett, 2010).

Belirlenen gereksinimler doğrultusunda oldukça geniş çaplı bir proje gereksinimi doğmuştur; çalışmanın geniş kapsamlı ve çok-disiplinli yapısı gereği, daha profesyonel bir sonuç elde etmek adına bir çalışma ekibi kurulması ve bu ekibin; görsel tasarımcı, iletişim tasarımcısı, bilgisayar ve yazılım mühendisi, üretim ve kameraman ekibi, dijital ekran üretimi için endüstriyel tasarımcı ve hatta kullanıcı testlerinin daha sağlıklı laboratuvar ortamlarında yürütülebilmesi için sosyolog ve psikologlardan oluşması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmanın uygulanabilirliğini kolaylaştırmak adına kapsam daraltılmıştır.

Afişlerde kullanılmak üzere, ilgi çekici ve teşvik edici senaryolar kurgulanmıştır ve eskiz çalışmaları yapılmıştır. Kurgulanan senaryoların hayata geçirilebilmesi için çeşitli ekipman araştırması ve mekan tespiti yapılmıştır. Gerekli görüşmeler yapılmış, izinler alınmıştır. Kolay ulaşılabilir ekipmanlar ve mekanlar seçilmiştir ve gerekli üretim (kostüm, ışık v.b) kurgulanmıştır. Etkileşimli, hareketli afişlerde oynaması için konservatuvarın ilgili bölümlerden lisans öğrencileri ile çalışılmıştır. Sıfırdan projenin gereksinimlerine ve yapısına uygun bir ekran üretmek yerine var olan bir dijital ekran kiralanmış ve bu ekran üzerinde gerekli konfigürasyon yapılmıştır. Projenin tamamlanabilmesi için yazılım ve teknolojik destek alınmıştır. Bu yazılımın gereksinimlerinin kapsamı ve kullanılan teknoloji de uygulanabilirliği sağlamak adına kısıtlı tutulmuştur.

Odak grup görüşmesinin katılımcıların yorumlama sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda elde edilen anahtar bulgular ışığında kültür-sanat etkinlikleri için etkileşimli afiş projesinin çerçevesi belirlenmiştir. Katılımcı/kullanıcı ihtiyaçları göz önünde bulundurularak etkileşimli sistemin kapsamına karar verilmiştir. Kullanıcının istekleri ve kaçındığı durumlar not alınmış ve tasarımın çatısı oluşturulurken bu noktalara öncelik verilmiştir (Eken, 2018: 159). Kullanıcı; gelecek, geçmiş ve açık etkinliklere ulaşım bilgisi alabilecek, olası promosyon ve tekliflerden haberdar olabilecek, etkinlik yer haritasını kullanabilecek, etkileşimli arayüzü sayesinde yön tarifi alabilecek, elektronik broşürlere ulaşabilecektir. Aynı zamanda temsil ve etkinliklerle ilgili video ve görselleri izleyebilecek,

kişisel bir profil oluşturup zevk ve ilgi alanlarına göre etkinlikleri kaydedip daha sonra ulaşabilecek, istediği etkinlikleri işaretleyerek kişisel takvimini oluşturabilecektir.

Kültür-Sanat Etkinlikleri için Etkileşimli Dijital Afiş Tasarımı

Bu çalışmada elde edilmek istenen sonuçlardan birisi; yeni, heyecan verici ve unutulmaz deneyimler yaratma arzusundan yola çıkarak klasik basılı mecranın sınırlarını zorlayarak afişin iyileştirilmesi, ancak yıllardır süregelen onaylanmış formunu da bozmayarak kullanıldığı mecraları yeniden yorumlayarak ve biçimlendirerek hem yeni hem de eski teknolojiyi farklı ve yaratıcı uygulamalar için yeniden uygulamaktır. Uygulama konusunun, amacının ve belirlenen hedeflerin ışığında tasarım aşamasına geçilmiştir. Çalışma kapsamında bir mobil uygulama ‘Sahne’ ve dijital ekranlar için 4 tane etkileşimli afiş üretilmiştir. Üretilen olan etkileşimli medya aracı olarak afiş mecrası seçilmiştir çünkü “Afiş, görsel biçimlemelerin en geniş uygulama alanı bulduğu bir grafik üründür.” (Sarıkavak, 2015: 4).

Mobil Ekranların Tasarımı

Kültür-sanat etkinliklerinde kullanılması hedeflenen ve dijital etkileşimli afişlerle uyumlu çalışabilen bir mobil uygulama tasarlanmıştır. Bu mobil uygulama arayüz tasarımı halinde bir deneme sürümü olarak planlanmıştır. Mobil cihazlar, doğaları gereği daha kişiseldir. Geleneksel telefonlar ve masaüstü bilgisayarlar farklı kullanıcılar arasında birçok kez paylaşılabilir, fakat bir mobil cihaz çoğunlukla sadece bir kişi tarafından kullanılmaktadır. Bu nedenle, bir mobil uygulamanın da kullanıcısı tek kişidir.

Uygulamanın kullanıcının kendi tercihlerine göre kişiselleştirilebilir olması bu noktada ürünün kullanılabilirliği ve uyumu açısından daha kullanışlıdır (Gong ve Tarasewich, 2004). Mobil cihaz kullanıcıları genellikle birden fazla göreve odaklanmaktadırlar (Kristoffersen ve Ljungberg, 1999). Bir mobil uygulama, kullanıcının mevcut etkinliklerinin odak noktası olmayabilir (Holland ve Morse, 2001). Çok fazla dikkat isteyen mobil uygulamalar, kullanıcıları daha önemli görevlerden uzaklaştırabilir. Mobil cihazlar için arayüzler, anlamı kaybetmemek adına mümkün olduğunca az çaba sarfettirecek yalın ve sade şekilde tasarlanmalıdır (Gong ve Tarasewich, 2004).

Bu bilgiler ışığında, kullanıcılara yalın bir dil ile kişiselleştirebilecekleri bir etkinlik bulma ve takip etme mobil

uygulaması tasarımına başlanmıştır. 16 sayfadan oluşan mobil uygulamada ortak bir tasarım dili ve görsel kimlik oluşturmak adına, mobil uygulamanın arayüz tasarımına başlanmadan önce kullanıcının hedefleri ve ulaşması planlanan basamakların planlandığı bir site haritası çıkarılmıştır. Bu sayede tasarlanması gereken arayüz projeye eklenmesi gereken sayfalar ortaya çıkmıştır. Site haritası uygulamanın ana yapısını göstermektedir. Site haritasından yola çıkılarak tasarlanması gereken arayüz sayfaları belirlenmiştir.

Mobil Uygulama Arayüz Tasarımı

Garrett'in tasarım ilkeleri göz önünde bulundurularak, anlaşılması kolay ve karmaşık bilgilerden arındırılmış, sade bir tasarım dili geliştirilmiştir. Bu uygulamanın en önemli amacı, kullanıcıya “nerede, ne etkinlik var?” bilgisini kolayca tek bir uygulama üzerinden ulaştırabilmektir. Mobil uygulamanın arayüzlerinin tasarlanması aşamasında kullanıcı odaklı bir tasarım süreci izlenmiştir ve kullanıcının ihtiyaç, istekleri ve yapılan odak grup görüşmesi göz önünde bulundurularak tasarım kararları alınmıştır.

Farklı seçenekler arasında kullanıcıya kontrol hakkı verilmesi, kullanıcının davranışlarını kendi yönlendirmesini sağlamaktadır. Bu sebeple, kişisel kararlar veren kullanıcı, etkileşim deneyimini kişiselleştirmiş olmaktadır.

Tasarımda, kullanıcıya etkileşimin deneyimlenmesini teşvik eden etkenlerden biri olan seçim hakkı verilmiştir. Etkileşimde kullanıcıya birden fazla seçenek sunmak, kişinin bu deneyimi öznelles-tirmesini ve kendisine uygun olan durumu seçmesine olanak sağlamıştır. Mobil uygulamada etkileşim seçeneklerle sunulmuştur ve kullanıcıya tam kontrol verilmiştir, bu sayede insan-bilgisayar etkileşimi için kuvvetli bir güdülenme sağlanmıştır ve kullanıcı ürünü kullanması için teşvik edilmiştir. Tüm sahne sanatlarını içeren ve sahne sanatları etkinliklerinin duyurulması için tasarlanmış olan bu uygulama için logo ve uygulama ikonu tasarımı yapılmıştır (G.1.).

G.1. Mobil Uygulama ‘Sahne’ Logo Tasarımı (Sol), App ikon tasarımı (Sağ).

Gezirim(navigasyon) sayfalarında kullanıcının bir noktadan diğerine kolay geçişinin sağlanabilmesi, gezirim tasarımındaki öğelerin birbiri arasındaki ilişkinin sağlanmış olması ve gezirim tasarımındaki içeriğin kullanıcının kullandığı diğer sayfalar ile tutarlı dikkate alınmıştır. Bu sayfada kullanıcılar Tüm Temsiller, Bu ay, Popüler, Favorilerim olarak dört farklı kategoride etkinlik aratabilecektir (G.2).

Aynı zamanda arama motoru kullanılarak da etkinlik bilgisine uygulama üzerinden doğrudan ulaşmak istenilen bir etkinlik varsa bulunabilmektedir. Bu etkinlikleri, kullanıcı beğenebilir veya favorilerine ekleyebilir. Aynı zamanda etkinlik ile ilgili görseller yine bu pencerede slayt (slider banner) olarak görülebilmektedir.

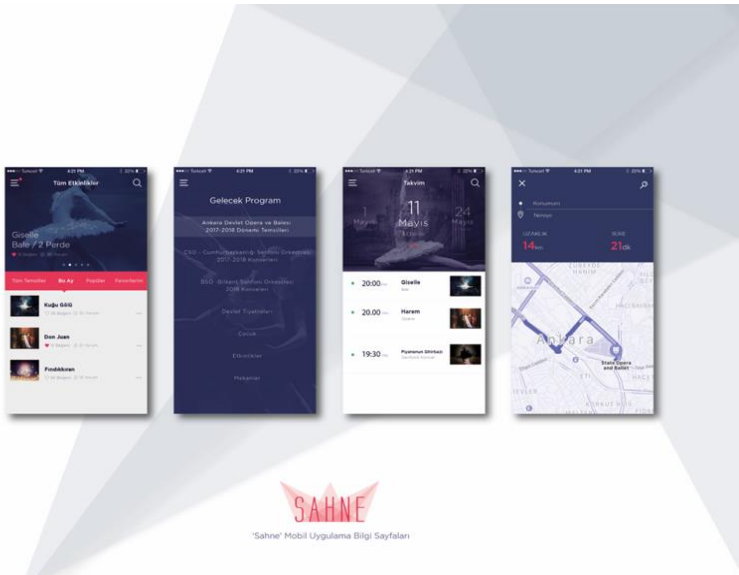
Gezirim(Navigasyon) menüsünden ulaşılabilen Takvim sayfası sayesinde kullanıcı, takvim üzerinde etkinlikleri görebilmektedir (G.3.). Bu sayfa, etkinlik listesine ulaşmanın bir başka tercih yolu olarak tasarlanmıştır. Kullanıcıların kişisel meşguliyetleri, Holland ve Morse, Kristoffersen ve Ljunberg’in bahsettikleri üzere mobil uygulamanın kullanıcının tek odak noktası olmadığı ve mümkün olduğunca az çaba sarf ederek bilgiye ulaşması gerektiği göz önüne alınarak tasarlanan Takvim sayfası, kullanıcıya müsait olduğu tarihlerde olan etkinlikleri göstererek hız kazandırmaktadır (Holland ve Morse, 2001), (Kristoffersen ve Ljunberg,1999).

Gelecek program sayfasından seçilen etkinlik kategorilerine göre, bu sayfalarda temsil dönemleri boyunca gösterimi yapılacak olan tüm etkinlikleri gösteren bir arayüz tasarlanmıştır (G.4.). Özellikle temsil sayfaları arayüzlerinde gerekli bilgiler dışında hiçbir ayrıntıya yer verilmemeye özen gösterilmiştir. Bu sayfalarda

kullanıcıların sadece etkinliğe yönlendirilmesi, amaçtan uzaklaşmamayı sağlamaktadır (G.5.).

G. 2. Sahne Mobil Uygulama Bilgi Sayfaları Tasarımı

G.3. Sahne Mobil Uygulama Bilgi Sayfaları Tasarımı

G.4. Sahne Mobil Uygulama Bilgi Sayfaları Tasarımı

G.5. Sahne Mobil Uygulama Bilgi Sayfaları Tasarımı

Etkileşimli Afişlerin Tasarımı

Tasarım prensipleri, etkileşimli medya tasarlarken sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle, kullanıcı odaklı yürütülen bir tasarımın, kullanıcının ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde tasarlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada yararlanılan tasarım prensipleri, etkileşimli afişin teşvik etmeye faydalı olabilecek sonuçlar elde etmesindeki arayışında yardımcı olacak unsurlardır. Diğer yandan, insan-bilgisayar etkileşimi araştırmalarının çoğunlukla kişisel cihazlar ve bilgisayarlar için uygulamaya konmuş teknikler olduğu ve etkileşimin de çoğu noktada öznel kaldığı sonucuna varılabilmektedir. Bunun yanı sıra kamusal çoklu ortam sistemleri için izleyicinin yaklaşımı çok önemlidir ve bu noktadaki etkileşimin bireysel değil çoğul düşünülmesi ve kullanıcıyı ikna edecek yapıda olması gerekmektedir. Bu sebeple, çalışmanın uygulama aşamasında tasarlanacak olan afişlerde bunlar göz önünde bulundurulmuştur. Goffman'ın 'benliğin gösterimi' ve Altman'ın 'gizlilikte benliğe erişimin kontrollü seçimi' ilkesine göre hiçbir kullanıcıyı sosyal açıdan zor durumda bırakmayacak, kişisel sınırlarını ekrandan uzak durarak koruma ihtiyacı hissettirmeyecek bir etkileşim tasarlanmıştır (Goffman, 1959), (Altman, 1975).

Müller'in araştırmasına göre etkileşimi farketmek ortalama olarak 1.2 saniyedir. Çalışma kapsamında tasarlanan afişler için Müller'in Bal kavanozu etkisinin elde edilmesi amaçlanmıştır. Eğer sergilenen ekranı bir kaç kullanıcı kullanıyorsa ve bir kalabalık oluşturmuşsa diğer kullanıcıların da dikkati çelinmekte ve onlar da katılımcı gruba katılmaktadırlar. (Bal Kavanozu Etkisi) (Müller vd., 2012: 297). Kamusal ekranlarda sanılanın aksine dikkat çekmek oldukça zordur. çünkü bir ekranın çevresinde birçok başka görsel ve hareketli imgeler olabilmektedir (Ju ve Sirkin, 2010). Etkileşimli olmayan birçok ekranın kullanıcı tarafından hiç farkedilmediği yapılan araştırmalar sonucu belirlenmiştir. Bu noktada etkileşimi tetiklemek için bir uyarın kullanılması başarılı olabilmektedir (Huang vd., 2008). Bu sebeple çalışma kapsamında tasarlanan etkileşimli afişlerin ilk anda dikkati çekecek potansiyel seyirciyi durduracak şaşırtıcı özelliği olarak temel etkileşim unsurlarından ses, müzik ve hareket kullanılmıştır.

Görsel veri rekabetinin çok olduğu kentsel alanlarda dijital ekranlar için dikkat çekicilik unsuru önemli bir yer tutmaktadır. Kullanıcıların geleneksel mecralara olan alışkanlıklarını dijital ortama da uyarlayabilmesi ve bu ekranları kullanabilmesi için motive edici unsurlar olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu nedenle,

çalışmanın çatısı bu motive edici etkiyi yakalayabilmektir. Teşvik edici davranışın en temel özelliklerinden biri tabiatı gereği merak uyandırmasıdır. Kullanıcıya ipucu veren fakat tamamen net olmayan durumlar merak uyandırır ve ilgiyi artırır. Merak duygusu uyandırmak ve dolayısıyla teşvik etmek için, etkileşimin çok karmaşık ya da önemsiz bilgiler içeren şekilde tasarlanmamış olması gerekmektedir. Etkileşimli afişler ve mobil uygulama bu bilgiler ışığında yalın bir dil ile oluşturulmuştur. Aynı zamanda merak uyandırmak için de bahsedildiği üzere şaşırtıcı unsurlar ile desteklenerek tasarlanmıştır.

Çalışmanın temel etkileşim unsurları yenilik içeren ve şaşırtıcı olmasıdır. Kullanıcılar bu sayede uyarılmıştır ve dikkatleri çekilmiştir. Merak yolu ile teşviği arttırmak amaçlı olarak aynı zamanda kişiye bir tamamlanmamışlık ve farklılık hissi verilmeye çalışılmıştır ve etkileşim yolu ile bu hislerden kurtulmalarına olanak sağlanmalıdır. Kullanıcı da etkinlik için merak uyandırması, çağırması ve sonunda mobil uygulama yolu ile bilet almaya yönlendirmesi gibi. Fakat bunu elde ederken de dikkat edilen bir başka konu ise etkileşimin yollarının anlaşılır ve net olmasıdır.

Kullanıcıların etkileşimli afişleri benimsemesi ve kullanımın artması için etkileşim unsurunu belli geleneksel alışkanlıklara veya durumlara benzetmek hedeflenmiştir. Daha önce belirlenmiş davranış alışkanlıklarını bu etkileşimli sistem üzerinden de devam ettirebilmeleri için geleneksel bir yöntemle gönderme yapılmıştır. Eski dönemlerde piyes ve oyunların girişlerinde etkinliği haber veren ve topluma duyuran çığırkanlar misali tasarlanan bu etkileşimli afişler de durağan afişin hayat bulmuş hali gibi kişiyi çağırarak ve katılımı için ikna edecek nitelikte düşünülmüştür. Çığırkanların bilgi ve haber yayma özelliği ile eskiye gönderme yapmak bu aşamada ürünün kullanılmasını teşvik edici kuvvetli bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Tasarlanan afişlerin kullanıcının etkileşimli ürünü daha iyi ve kolay anlamasına olanak sağlamak için daha önce bilinen eserlere de gönderme yapacak şekilde olması planlanmıştır. Prototip ürün uygulamasında gösterilecek eserler olarak halk tarafından tanınan, aşinalığı olan, ya popüler kültür ya da milli hafızaya mal olmuş eserler seçilmiştir. Bu eserler Giselle balesi, Lüküs Hayat Opereti, Star Wars film müzikleri klasik müzik konseri ve Piyano Festivali afişleri olarak belirlenmiştir. Afişlerin fiziksel tasarım aşamasına geçilmeden önce seçilen eserler hakkında detaylı bir araştırma yapılmış, bilgi ve veri toplanmıştır. İçinde bulunduğumuz çağda izleyicinin maruz kaldığı görsel imgelerin sayısı çok fazladır. Bu kadar fazla bilgiye maruz kalan izleyici için ise hatırdaki kalıcılık gitgide zorlaşmaktadır, bu

durumu Müller, Alt, Michelis ve Schmidt (2010: 1289) “görüntü körlüğü (display blindness)” olarak tanımlamışlardır. Bu sebeple var olandan ayrılmak ve çağın gerektirdiği hıza ve değişime ayak uydurmak çok önem kazanmaktadır. ‘Görüntü Körlüğü’, önemli ve değerli bir içerik görmeyi beklemeyen kullanıcı tarafından ekranın farkedilmemesi ve kullanıcının ekranı göz ardı etmesi durumu olarak açıklanmaktadır. Kullanıcılar ilgi çekiçi içerik beklentisinde olmadıkları ekranları görmezden gelme eğilimi göstermektedirler. Bu yüzden bu çalışma kapsamında tasarlanan etkileşimli afişlerin çözüm olarak dikkat çekici ve dinamik bir içerik sunarak alışlagelmiş afiş mantığını bir ileriye taşımak, bu sayede görüntü körlüğünün önüne geçmesi hedeflenmiştir. Tasarlanan tüm etkileşimli afişlerin temel mantığı, ilk bakışta sabit dijital afiş olarak görünen ama hareket sensörleri ve kızılötesi sensörü sayesinde kullanıcı/izleyicinin ekran önünden geçmesi ile birlikte devreye girecek hareketli grafik ve video görüntülerden oluşmasıdır.

Bale

Giselle için elde edilen veriler ve bilgiler doğrultusunda 30 saniyelik bir video çekilmiştir. Çekim için, Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi Senfoni Konser Salonu kullanılmıştır. Videoda balerin, Pyotr Ilyich Tchaikovsky’nin ‘Dance of the Sugar Plum Fairy’ eserinden 30 saniyelik bir kesitinde dans etmiştir. Ekran, etkileşim alanına kimse girmediği takdirde afiş sabit görüntüde kalmaktadır (G.6.). Sensörün alanına bir izleyicinin girmesi ile devreye girecek videoda ise balerin ‘canlarak’ dansına başlamaktadır. Kadraj olarak sahne arkası olduğunu belli eden bir set kurulmuştur. Bu sayede kullanıcı/izleyici kendisini ekranda oynayan etkinliğe perde arkasından bakıyormuş gibi hissedecektir.

Balerinin, perde arkasında duran ‘gizli izleyici’ konumunda olan izleyiciyi fark edip ona doğru dönerek dans etmesi hem kullanıcıyı da ekrandaki hareketin içine çekecek ve onu dahil ederek bir aidiyet kazandıracak hem de ekranın zamansal özelliği ile izleyiciye farklı bir boyut hissi vermektedir. Kullanıcı bu sayede aslında ‘seyircisi’ olmadığı bir etkinliğe gizlice şahit olmuş fakat bizzat balerin tarafından davet edilecek ve kendini bir anda o atmosferin içinde bulacaktır. Gizli izleyici konumunda iken, balerinin kendisine yönelik hareketi sayesinde balerin ile bir etkileşim ve iletişim kuracaktır (G.7.).

G.6. 'Giselle' Bale EtkileŖimli AfiŖ Tasarımı

G.7. 'Giselle' Bale EtkileŖimli AfiŖ Tasarımı Uygulama Video G6rseli

Tiyatro

Lüküs Hayat opereti için elde edilen veriler ve bilgiler doğrultusunda 1 dakikalık bir video çekilmiştir. Çekim, Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi Büyük Tiyatro sahnesinde, 3 ve 4. sınıf tiyatro öğrencileri ile tamamlanmıştır. Çekimlerden önce yazılmış olan senaryoya bağlı kalınmıştır. Grafik elemanların yerleştirilmesi veya konumları, bir afişte izleyici tarafından algılanabilecek şekilde önem sırasına alınmıştır. Lüküs Hayat opereti gibi Türk toplumu için klasikleşmiş 1933 yılından beri aralıksız sahneye konmuş bir eserin ismi dikkat çekmesi gereken en önemli unsurlardan biri olduğu için afiş tasarımında büyük kullanılmıştır. Aynı zamanda eserin sahipleri Ekrem ve Cemal Reşit Rey, Cumhuriyet sonrası Türk sahne sanatına önemli katkıda bulunmuş ve sayısız değerli eser yaratmış sanatçılardır. Bu sebeple yapılan tipografik çözümlerinde hem eserin adı hem de eserin yaratıcılarının isimleri büyük ve dikkat çekici nitelikte kullanılmıştır. Aynı zamanda operetin müzikal teması göz önünde bulundurularak, eğlence unsurlarını çağrıştıracak hareket ve grafik anlamda organik bir değer katacak dekoratif ve el yazısı yazı tipleri değerlendirilmiştir (G.8.).

Etkileşimli afiş videosunda Lüküs Hayat'ın başrol oyuncuları Rıza, Zeynep ve Fıstık'a yer verilmiştir. Ekranın etkileşim alanına girilmediği takdirde durağan ve sabit olan görüntü hareket algılayıp tetiklendikten sonra baş karakterler aralarında bir diyalog yaşarlar (Görsel 9). Diyalog, izleyicinin oyun hakkında merakını uyandıracak mizah unsurları içermektedir. Diyaloglarını kesmeye yakın ilk defa seyirciyi farkederler ve ekran karşısındaki izleyeni, oyuna davet ederler. Oyun içinde oyun teması ile yazılan bu senaryonun amacı, ekran karşısındaki izleyiciyi, oyuncuların birebir bir iletişim kurarak oyuna davet etmesidir. Sahne burda biter ve karakterler sabit görüntülerine geri dönerler.

Bir tiyatro oyununun/operetin, sahne arkası çalışmasına denk gelmiş olan seyirci, hem oyun hakkında bilgi alır, hem eğlenir hem de merakı uyandırıldığı için oyunun gerisini görmek isteyecektir. Etkileşimli sistemin kızılötesi sensörleri sayesinde ise oyuncular direkt olarak seyirciye hitap ederek, onları da bu sanal pencereden içeriye alırlar. Oyunun seyirci kitlesine yaş ve grup ayırt edilmeksizin herkese hitap edecek samimi ve içten yapısı bu afiş ile pekiştirilmiş ve bir tutarlılık sağlanmıştır.

G.8. 'Lüküs Hayat' Müzikal EtkileŖimli AfiŖ Tasarımı

G.9. 'Lüküs Hayat' Müzikal EtkileŖimli AfiŖ Tasarımı Uygulama Video GörŖeli

Konser

Bir konser için düşünölmüş etkileşimli afiş videosunda çalınacak eser olarak Nikolai Rimsky-Korsakov'un 1899-1900 yılında bestelediğı eseri Tsar Sultan operası için yazılmış The Flight of the Bumblebee eserinin 50 saniyelik bir kısmı seçilmiştir. Arıların uçuşunun kaotik ve sürekli değışen hareketli halinin bir yansıması olarak besteye yansımıştır ve ilham kaynağını buradan almıştır. Popöler kültürde de bu eser birçok yerde kullanılmış ve toplumlar tarafından en çok bilinen klasik eserlerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Piyano festivalinin tanıtımında bu eserin kullanılmasının sebebi kulak aşinalığı oldukça yüksek olan klasik parçalardan biri olması sebebiyle klasik müzik dinleyicisi olmasa bile izleyicinin dikkatini çekebilmek ve ilgisini kazanmaktır. Hareketin olmadığı anlarda, sabit afiş halinde piyanistin elleri gözükmezken (G.10.), etkileşimli sistem hareket algıladığı an piyanist ellerini uzatarak eseri icra etmeye başlamaktadır (G.11). Bir anda beliren eller ve enerjik müzik izleyicinin dikkatini ilk saniyede yakalar.

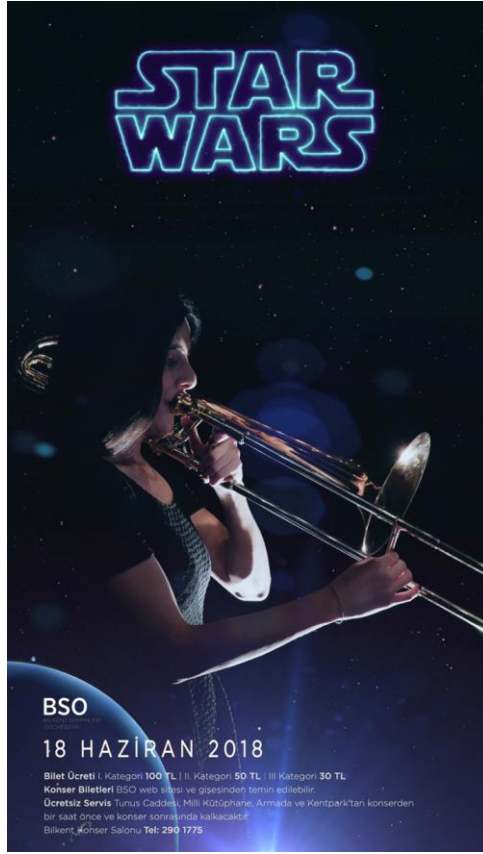
G.10. 'Piyano Festivali' Klasik Müzik Konseri Afiş Tasarımı

G.11. ‘Piyano Festivali’ Klasik Müzik Konseri Etkileşimli Afiş Tasarımı Uygulama Video Görself

Konser başlığı altında incelenen bir diğer etkileşimli afiş tasarımında, Star Wars film müzikleri konseri ele alınmıştır ve filmi izleyenlerin ilişki kurabileceği filmi yansıtan öğeler kullanılmıştır (G.12.). Kullanıcının geçmiş deneyimleri ile empati kurabilmesi etkileşimli bir ürünün adaptasyonunu hızlandırmaktadır. Kullanıcı, bildiği ve dolayısıyla kendini güvende hissettiği bir konuda, etkileşime geçilmesine daha açık olmaktadır. Bu örnekte ise bu afişin hedef kitlesi Star Wars filmlerinin izleyicileridir. Afiş tasarlanırken, kullanıcının daha önce izlemiş olduğu filmi anımsatacak unsurlar kullanılması ve bu unsurlar üzerinden kullanıcının dikkatini çekmek amaçlanmıştır. Diğer afişlerde kullanılan benzer bir yöntem ile önce durağan olan görüntü sonrasında hareketli bir hal almakta ve izleyici Star Wars filminin en bilinen müziğini müzisyenden birebir dinleme şansına erişmektedir (G.13.).

G.12. 'Star Wars Film Müzikleri' Konseri Etkileşimli Afiş Tasarımı

G.13. 'Star Wars Film Müzikleri' Konseri Etkileşimli Afiş Tasarımı Uygulama Video Görself

Dijital Ekranının Yerleşimi

Uygulaması kapsamında tasarlanmış olan dijital ekran Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü'nde sergilenmiştir. Etkileşimli kamusal ekranların yerleşimi de oldukça önemlidir ve kamusal ekranların başarısını doğrudan etkileyecek niteliktedir. Kamusal alanlarda insanlar çoğunlukla içinde bulunduğu ortamda diğer kişilere karşı saygılı davranmak isterler. Bu sebeple uygulamada tasarlanan kamusal ekran da yayaların yolunu kesecek bir konuma yerleştirilmemiştir. Çünkü eğer bir kullanıcı başka bir yayayın yolunu keseceğini düşünecek olursa bu ekranın kullanım oranını oldukça düşürmektedir, çünkü kullanıcı bu durumdan rahatsızlık duyup kısa bir süre işlemi sonlandırarak ekran önünden uzaklaşacaktır. Bu sorunun önüne geçmek adına, ekran sergilendiği salonun görünür fakat yolu kesmeyen bir noktasına yerleştirilmiştir.

Etkileşimli dijital ekranların akışın çok olduğu ve insanların acele ve hızla hareket ettiği kamusal alanlar, ekranın dikkat çekebilme oranını düşürmektedir. Buna benzer bazı etkenler önceden hesaplanabilir. Diğer yandan üniversite, galeri, park, rahat eğlence mekanları vb. Mekanlar kullanıcıların ekranlara daha fazla ve rahat vakit ayırabilecekleri ortamlardır.

Bunun dışında da kamusal mekanlarda tasarımcının kolay kontrol edemeyeceği birçok dış etken vardır. Ekranın bulunduğu yerdeki ışık ve güneş yansımaları sonucu görüntü hiç görülmeyebilir. Tasarım aşamasında ekranın yerleştirileceği alandaki ışık durumu önceden hesaplanmadığı için, hazırlanan ilkörnekle (prototip) ekranın camına yansıma önleyici bir film yapıştırılmıştır. Bu önlem sayesinde herhangi bir parlamamanın önüne geçmek amaçlanmıştır (G.14.).

G.14. Etkileşimli Ekran Prototip Çalışması

G.15. Etkileşimli Ekran Kamusal Alan Yerleşimi

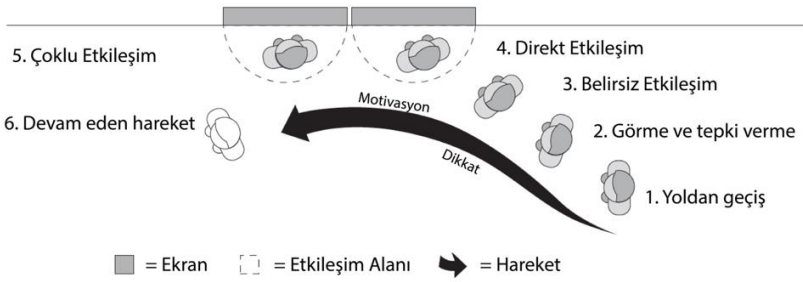

G.16. Etkileşimli Ekran Kamusal Alan Yerleşimi

İlkörnek (Prototip) Teknik Özellikleri

Bu çalışma kapsamında uygulama projesi için, düşük bütçeli bir etkileşimli dijital ekran (EDE) tasarlanmıştır. Sistemi 3 ana parça oluşturmaktadır. Pasif kızıl ötesi sensör (PIR), Ultrasonik sensörler, Gömülü sistemler (Kamera). Sistem, hareket ve uzaklık ölçerlerin komut haline getirilmesi ile sistemi kontrol etmesi sayesinde

çalışmaktadır. Diğer etkileşimli cihazlara kıyasla, bu projede hem kamera hem de kızıl ötesi sensörler kullanılmıştır. Kamera tabanlı kişi algılama ve sayma sistemleri, yüksek veri hızları ve dolayısıyla daha büyük bir hesaplama gücü maliyeti ile çok esnek ve doğru okumalar sağlamaktadır. Kamusal alan gözlemi amacıyla, kameralar gizlilik savunucularının karşı çıkmasıyla karşı karşıya kalmaktadır. Fakat uygulamada kullanılan kamera gizli değil, açık ve rahatça herkes tarafından görülebilir niteliktedir ve kayıt cihazı görevi değil sadece algılayıcı ve tetikleyici görevi üstlenmektedir. Sensörlere kıyasla hata payı çok daha azdır. Bu nedenle, bu teknolojinin uygulamada kullanılmak üzere seçilmesinin temel nedeni budur. Kullanılan mikro kamera, 30x30x30mm gibi küçük boyutlarda, 80 FPS'ye varan kare hızlarında yüksek kaliteli görüntü sunabilme özelliğine sahiptir. Kullanıcıların ekran önünde ve çevresinde etkileşim alanını gösteren şema Görsel 17'de görülebilir.

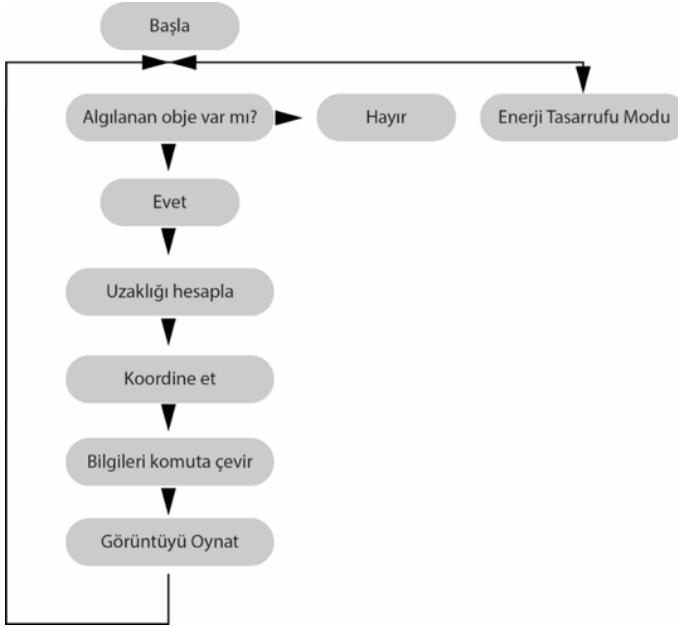
G.17. Dijital ekran etkileşimi fazlarının açıklandığı model Müller vd., 2010'dan çevrilerek aktarılmıştır.

Etkileşimli ekranlar son yıllarda artan bir kullanım alanına sahiptir. Bu ekranlar yatay veya dikey formatta kullanılabilir. Ekranlar, içine monte edilmiş bir medya oynatıcı ile çalışmaktadır. Bu medya oynatıcı sayesinde ürünler veya servislerin gösterimi yapılmaktadır. Etkileşimli dijital ekranlar, genellikle, dokunma, ekran, kamera, RFID gibi etkileşim yollarını kullanmaktadır. Bu araştırmada kamera, ultrasonik sensör ve bir kızıl ötesi sensör kullanılmıştır. Kamera, mikrofon, Bluetooth veya RFID çipler, basınç ve ses sensörleri, v.b. araçlar yakın çevredeki hareketi algılayarak kullanıcının ekranı görmesini veya dikkatini çekmesini hedefleyen dolaylı etkileşim araçlarıdır. Ultrasonik sensörler sıklıkla uzaklık

ölçmede kullanılmaktadır. Bu sayede kullanıcının ekranın ne kadar yakınından geçtiği anlaşılabilir ve sistem tetiklenebilir.

Kızıl Ötesi sensör (PIR) ise, kullanıcıların ekranın önünden geçip menzilden çıkıp çıkmadığını ortam derecesini kontrol ederek anlamaktadır. Dolayısıyla PIR tarafından tespit edilen bir kişi ekranın menziline girdiği anda dijital sistem çalışmaya başlamaktadır. Eğer belli bir süre, herhangi bir aktivite veya seyirci hareketi olmazsa sistem beklemeye geçerek kullanıcı tespit edilene kadar beklemektedir.

Enerji tasarrufu için, kızıl ötesi sensör, etkileşimli ekranın ortasına yerleştirilmiştir. Sistem, PIR bir insan hareketi yakalamadığı sürece aktif olmamaktadır. Aynı zamanda ultrasonik sensörler de kişinin ekrana olan uzaklığını gömülü sistem sayesinde ölçerek, etkileşimin başlayacağı zamanı ayarlayabilmektedir (G.18).

G.18. Görsel Etkileşimli Dijital Ekranın Komut Şeması

Gelecek için Alan Önerileri

Çeşitli senaryolarda farklı türdeki kamusal ekran kurulumları ve bu alandaki araştırmalar, çoğunlukla teknik kaygıları ele almış, kullanıcı katılımı ve kullanımı gibi konuları incelenmiştir. Buradan hareketle, kamusal alanlarda kullanılan bu ekranların anlamı ve potansiyel etkisi hakkında henüz çok araştırılmamış kritik sorular

olduğu için gelecekte politik ve sosyal açıdan önemli olan bu hususların araştırılması daha da önem kazanmıştır.

Göz önünde bulundurulması gereken bu hususlar, teknolojilerin, insanların sadece pasif gözlemcilerden ziyade aktör olabileceği yenilik katan eğlence, bilgi arama, sosyal söylem ve ağ oluşturma yöntemleri için yöntemleri nasıl desteklediğini içerir. Etkileşimli ekranların kamusal alanları nasıl değiştirip dönüştürdüğü sorusu ve bu ekranların kullanıcının ikna sürecinde etkili rol alıp almadığı sorunsalı, sosyal temelli geniş kapsamlı araştırmalara açık bir alandır.

Aynı zamanda etkileşimli afişlerin bu ekranlar üzerinde kamusal alanlarda kullanımı ve kullanımına ait bilimsel bir araştırma sürdürülmediği görülmüştür. Ulusal literatürde kendi alanında özgün ve yenilikçi bir çalışma olan “Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi ve Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları” başlıklı tez çalışması bu konuda bir adım atmıştır. Fakat, etkileşimli afişlerin kullanıcı üzerinde pozitif etkisi olup olmadığı ve satın-alma sürecini arttırıp arttırmadığı daha geniş çaplı araştırmalar kapsamında ölçülmesi gerekmektedir.

Kamusal ekranlar için birçok temel tasarım ilkeleri ve tasarım metodolojileri önerilmiştir, fakat kullanıcı üzerinde ikna yetisi olup olmadığı henüz araştırılmamıştır. Bu çalışma kapsamında, kamusal ekranlarda etkileşimli afişlerin kullanıcı üzerindeki ikna ve teşvik özelliği küçük odak grupları ve kullanıcı testleri tarafından sürdürülmüştür ve belirlenen kullanıcı ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bir ilkörneğe hazırlanmıştır. Fakat genelleme yapılabilecek sonuçlar elde edilmesi için gelecekte daha geniş çaplı araştırmaya açık bir alandır.

Sonuç

Afiş iletişim tasarımının vazgeçilmez bir aracı ve ortamıdır ve işlevsel önemini korumaktadır. Sanat ve tasarımın bilim ve teknolojiyle birleşmesi ve alanların çok disiplinli olmaya başlamasıyla beraber afiş mecrası da bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Var olan teknolojik çeşitlilik afişin farklı araçlar üzerinden iletileceğini değiştirmiştir, fakat afişin temel ilkeleri değişmemiştir. Bu ilkeler, farklı mecralarda ve araçlarda kullanıcının karşısına çıkmaya devam etmektedir. Dijital afişler, geleneksel afişin temel ilkeleri üzerine kurulmuş yeni bir mecra haline gelmiştir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bilgi işleme yöntemlerini ve dolayısıyla dağıtım mecralarını değiştirmiş ve geliştirmiştir.

Yeni teknolojilerin sunduğu geniş olanaklar, çalışma alanlarını ve disiplinleri özgürleştirmiştir. Gelinen noktada, disiplinler arasındaki keskin ayrım ortadan kalkmış ve çok-disiplinli çalışma alanları oluşmuştur. Elektronik ortamlar, bilginin işleme hızını da arttırmış ve çağın bilgi akış hızına ayak uyduracak platformlar kurulmasına olanak sağlamıştır. İçinde bulunduğumuz çağda izleyicinin maruz kaldığı görsel imgelerin sayısı çok fazladır. Bugün tüketiciler TV, radyo, internet, sosyal medya ve kentsel mekanlarda sayısız görsele maruz kalmaktadır. Bu kadar fazla bilgiye maruz kalan izleyici için ise hatırdaki kalıcılık gitgide zorlaşmaktadır. Literatürde ‘Görüntü Körlüğü’ olarak tanımlanan bu durumda kullanıcılar ilgi çekiçi içerik beklentisinde olmadıkları ekranları görmezden gelme eğilimi göstermektedirler. Bu sebeple var olandan ayrılmak ve çağın gerektirdiği hıza ayak uydurmak amacıyla tez çalışması kapsamında hareketli etkileşimli bir dijital afiş tasarlanmıştır. Bilginin, bu bilginin paylaşım yollarının ve dağıtım mecralarının çok çeşitli olduğu günümüzde, bilginin diğerlerinden ayrışması ve kullanıcıya ulaşması sorunsalı üzerinde durulmuştur.

Teknolojik çeşitlilik, sunduğu kolaylıklar ve akıllı çözümler sayesinde gündelik yaşamda sağlam bir yer edinmiştir. Bu çeşitliliğin bir örneği de kamusal alanlarda kullanılan dijital ekranlardır. Günümüzde dijital ekranların ulaşılabilirliğinin ve uygulanabilirliğinin artması, beraberinde bu ekranlar için birçok da kullanım alanı doğurmuştur. Ekran yeni teknolojiye yeni düşerek kaybolmak yerine ofisleri, şehirleri ve evleri ele geçirmektedir. Dinamik, gerçek zamanlı ve/veya etkileşimli, ekran hâlâ bir ekrandır. Yüzyıllar öncesindeki gibi, hâlâ başka bir boşluğa pencere olarak görev yapan düz bir dikdörtgen yüzeye bakılmaktadır. Geleceğin teknolojisi ve yeni çağ ne olursa olsun, hâlâ ekran çağında yaşanmaktadır.

Bu çalışmada afiş mecrasının gelişimi çatısında yeni medya ve sunduğu olanaklar ayrıntılı olarak örnekler üzerinden incelenmiştir. Kamusal ekranlarda gösterilmek üzere kullanıcı etkileşimli afişler tasarlanmıştır. Uygulama alanı olarak kültür-sanat afişleri belirlenmiştir. Kullanıcı ihtiyaçlarını ve proje kapsamını belirlemek adına çeşitli yöntem ve tekniklerden yararlanılmıştır. Bu aşamada, elde edilen veriler doğrultusunda proje sınırlılıkları belirlenerek kendi alanında yeni ve özgün bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, sanata ve evrensel bilime katkıları göz önünde bulundurularak literatüre bir katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Bugüne kadar değerli sanatçılar çıkarmış ve sanat eserleri üretmiş bir toplum olarak, bu tür etkinliklerin sadece belirli bir gruba

hitap etmesinden ziyade her kesimden ve her eğitim düzeyinden yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin ulaştırılabilmesi sorunsalı üzerinden hareket edilmiştir. Bu kapsamda opera, bale, klasik müzik gibi alanların kültürel afişleri tasarlanarak etkileşimli bir grafik ürün ortaya konmuştur.

“Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi ve Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları” adı ile geliştirilen sanatta yeterlik tezi, kültür-sanat etkinliklerinden haberdar olmak isteyen insanların detaylı bilgi edinmesini sağlayan bir platform oluşturmak ve bunun üzerinden kullanıcıların beğeni ve isteklerine uygun olacak şekilde yönlendirip, kişiselleştirebilecekleri bir iletişim ortamını hayata geçirmek üzere tasarlanmıştır. Bu sayede toplumun, bu etkinlikler konusunda bilgilendirilmesi ve katılımının teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Motivasyon ve katılımın teşviği hedefi ile bireyde ve toplumda kültür-sanat etkinliklerine olan duyarlılığın artırılması ve etki alanının daha geniş bir kitleye yayılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın amaçlarından biri; ekranın zamansallığını gösterebilmektir. Uygulama projesinde kullanılan ekran, geçmişin hareketli bir görüntüsünü mevcut zamanda göstererek bir tünel oluşturur ve bu sayede izleyici ve ekrandaki içerik arasında bir bağ kurmaktadır. İzleyicinin gerçek mekânı ile temsilin mekânı arasındaki ilişki bu sayede birleşmiş olacaktır. Bu durumda ekran, bu iki uzamı birleştiren bir portal, bir pencere görevi görmektedir. Bu pencerenin zamansallığı sayesinde kullanıcıyı etkilemek ve içine çekmek, dolayısıyla etkinlik için teşvik etmek ve ürünü kullanırmak amaçlanmıştır.

“Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi ve Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları” başlığı ile hazırlanan bu sanatta yeterlik tezi tasarım, teknoloji gibi farklı disiplinleri birleştirmesi sebebiyle çok-disiplinli bir yapıya sahiptir. Kamusal ekranların toplumsal yarara dönük özgün ve öncü bir katkıda bulunacak şekilde biliçli kullanımının teşviğini amaçlamıştır. Tezin konusu olan kamusal ekranlarda etkileşimli afişler “kültür-sanat etkinliklerinin hedef kitesinini genişletme” hedefine erişmede bir araç olarak kullanılabilir. Bu araçtan; toplumun sadece belirli bir kesiminin değil, her kesimin bu etkinliklerden kolayca haberdar olabildiği ve ulaşabilmesinin sağlanmasında etkili bir biçimde yararlanılabilir. Bu çalışma, hem sosyal bilimler hem de tasarım alanındaki araştırmacılara bir başlangıç kaynağı ve bu alanda ulusal literatürdeki boşlukların tamamlanması konusunda ışık tutması hedefi ile sonlanmıştır.

Kaynakça

- Altman, I. (1975). *The Environment and Social Behavior: Privacy, Personal Space, Territory, and Crowding*. Monterey, CA: Brooks/Cole Pub. Co.
- Brandtzæg, P. B., Følstad, A., ve Heim, J. (2003). *Enjoyment: lessons from Karasek*. Funology, Dordrecht: Springer, 331-341.
- Boring, S. ve Baur, D. (2013). *Making public displays interactive everywhere*. IEEE computer graphics and applications, 33 (2), 28-36.
- Eken, B. (2018). Teknoloji ile Birlikte Dönüşen Afişin İncelenmesi Ve Kamusal Ekranlarda Etkileşimli Afiş Uygulamaları. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Garrett, J. J. (2010). *The elements of user experience: user-centered design for the web and beyond*. Pearson Education.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor.
- Gong, J. ve Tarasewich, P. (2004). *Guidelines for handheld mobile device interface design*. DSI 2004 Annual Meeting, 3751-3756.
- Holland, S. ve Morse, D. R. (2001). *Audio GPS: Spatial Audio in a Minimal Attention Interface*. Proceedings of Mobile HCI 01.
- Huang, E., Koster, A. ve Borchers, J. (2008). *Overcoming assumptions and uncovering practices: When does the public really look at public displays?* International Conference on Pervasive Computing (s. 228-243), Springer, Berlin.
- İKSV. (2017). *Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar*. İstanbul: İKSV.
- Ju, W. ve Sirkin, D. (2010). *Animate objects: How physical motion encourages public interaction*. In International Conference on Persuasive Technology (s.40-51), Springer, Berlin.
- Kristoffersen, S. ve Ljungberg, F. (1999). *Making Place to Make IT Work: Empirical Explorations of HCI for Mobile CSCW*. International ACM SIGGROUP Conference on Supporting Group Work, 276-285.
- Michelis, D. ve Send, H. (2009). *Engaging Passers-by with Interactive Screens – A Marketing Perspective*. 2nd Workshop on Pervasive Advertising, 9-15.
- Müller, J., Walter, R., Bailly, G., Nischt, M. ve Alt, F. (2012). *Looking glass: a field study on noticing interactivity of a shop window*. In Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems (s. 297-306), ACM.

- Müller, J., Alt, F., Michelis, D. ve Schmidt, A. (2010). *Requirements and design space for interactive public displays*. 18th ACM international conference on Multimedia (s.1285-1294), Berlin: ACM.
- Sarıkavak, N. K. (2015). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarımda Airbrush Teknolojisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tepecik, A. (1994). *Grafik Tasarlama İlkelerine Dayalı Tasarım Yöntem Teknikleri*. Gazi Üniversitesi, Resim-İş Eğitimi Bölümü. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 187- 214
ISSN: 1302-6879

Behiç Ak'ın “Gülümseten Öyküler” Dizinindeki Hikâye Kitaplarının Kalıplaşmış Söz Varlığı Açısından İncelenmesi* *Analysis of Behiç Ak's Story Books in “Gülümseten Öyküler” Series in Terms of Stereotyped Vocabulary*

- Mehmet UZ*
- Mehmet Fatih ÖZCAN**

*Yüksek Lisans Öğrencisi,
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü,
Ağrı / Türkiye.
Graduate Student, Ağrı İbrahim Çeçen
University, Faculty of Education, Turkish
Education Department, Ağrı / Turkey
emin_11f@windowslive.com
ORCID: 0000-0003-4063-7359

**Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü,
Ağrı / Türkiye.
Asst. Prof., Ağrı İbrahim Çeçen
University, Faculty of Education, Turkish
Education, Ağrı / Turkey.
mefo3@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-0721-9422

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

15/01/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

04/03/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2020

Atf: Uz, M. & Özcan, M. F. (2020). Behiç Ak'ın “Gülümseten Öyküler” Dizinindeki Hikâye Kitaplarının Kalıplaşmış Söz Varlığı Açısından İncelenmesi.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 47, 187-214

Citation: Uz, M. & Özcan, M. F. (2020). Analysis of Behiç Ak's Story Books in “Gülümseten Öyküler” Series in Terms of Stereotyped Vocabulary. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 187-214

Öz

Yazın alanında Türkçe, söz varlığı açısından geniş ve zengin bir kullanıma sahiptir. Bu zengin kullanım özellikle Türkçenin özünü korumak ve Türkçeyi gelecek nesillere aktarım açısından edebiyat eserleri ayrı bir öneme sahiptir. Türkçe söz varlığının gelecek nesillere aktarımında sıklıkla kullanılan edebiyat eserlerinin en önemlilerinden birisi hikâye kitaplarıdır. Hikâye kitapları yazınında Türkçe söz varlığını ustaca kullanan yazarlardan bir tanesi Behiç Ak'tır. Bu çalışmada yazarın “Gülümseten Öyküler” dizindeki çocuk hikâyeleri örneklem olarak seçilmiş ve dizide yer alan on (10) kitap incelemeye tabi tutulmuştur. Nitel yaklaşıma uygun olarak desenlenen araştırmada, doküman inceleme yoluyla toplanan verilerin yorumlanmasında içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla Behiç Ak'ın çocuk hikâyelerinde Türkçenin söz varlığını kullanım şeklinin ve “atasözü, deyim, tekerleme, bilmece ve ikileme” gibi unsurları kullanım sıklığının incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Böylece elde edilen veriler ışığında Behiç Ak'ın bu yapıtlarında söz varlıklarını oluşturan söz varlığı unsurları ve bu unsurların kullanım sıklığı belirlenmiştir. Bu amaçla yazarın Türkçe söz varlığına dair kullanımı yazdığı eserlerde incelenerek yazar hakkında bu bağlamda bir değerlendirmeye ulaşılmıştır. Bu değerlendirmede Behiç Ak'ın çocuk kitaplarında daha çok deyim ve ikileme gibi söz varlığı unsurlarını sıklıkla kullandığı; tekerleme, bilmece ve atasözü gibi söz varlığı unsurlarını ise daha az sıklıkla kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalıplaşmış söz varlığı, söz varlığı unsurları, Behiç Ak, hikâye kitapları.

* Bu makale “Behiç Ak'ın ‘Gülümseten Öyküler’ Dizinindeki Hikâye Kitaplarının Kalıplaşmış Söz Varlığı Açısından İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Abstract

In the field of literature, Turkish has a wide and rich usage in terms of vocabulary. This rich usage has a special importance in literary works, especially in terms of preserving and maintaining the essence of Turkish language. Literary works that are frequently used in transferring Turkish vocabulary to future generations are story books. Behiç Ak is one of the authors who skilfully uses Turkish vocabulary in child literature. In this study, children's stories in the author's "Gülümseten Öyküler" series were selected as samples and ten (10) books in the series were reviewed. Descriptive analysis method was used in the examination of the books and the contents were visualized as graphics in categories and the content analysis technique was used to analyse the document review, which was in accordance with the qualitative method. Therefore, examining Behiç Ak's use of Turkish vocabulary in story books and the frequency of using elements such as "proverb, idiom, nursery rhyme, riddle and dilemma" constitutes the purpose of the study. Thereby, in the light of the data obtained, the linguistic elements that constitute the vocabulary and the frequency of using these elements have been determined in these works of Behiç Ak. For this purpose, the author's use of Turkish vocabulary was examined in his works and an evaluation was reached about the author in this context. In this assessment, it was concluded that Behiç Ak frequently used the elements of vocabulary such as idioms and dilemmas, and less frequently used the elements of vocabulary such as nursery rhymes, riddles and proverbs in children's books.

Keywords: Stereotyped vocabulary, elements of vocabulary, Behiç Ak, story books.

Giriş

Bir yapıtı meydana getiren en önemli unsur söz varlığıdır. Bir eserde söz varlığı ne kadar zenginse o yapının dili ve içeriğinin de o kadar zengin olması beklenir. Yazar, söz varlığı yoluyla okuyucu ile iletişim kurar; aynı zamanda duygularını ve düşüncelerini de aktarır. Okuma eyleminin en önemli kazanımlarından biri de kelime hazinesini zenginleştirmektir (Yolcu, 2018:1). Özellikle Türkçe öğretiminde söz varlıklarının kazanımı büyük bir öneme sahiptir. İlkokuldan itibaren işlenen Türkçe dersinin yanında, öğrencilerin çocuk kitaplarının okumasına teşvik edilmelidir. Böylece çocuklar küçük yaşta kelime hazinesini zenginleştirir. Çocuk edebiyatı eserlerinde iki ana unsur göze çarpmaktadır. İlki eserlerde çocuğa kazandırılmak istenen kazanımlarda değerler ön plana çıkmaktadır. 2019 Türkçe Öğretim Programı'nda bahsedilen bu değerleri Balcı (2005) "bir toplumun maddi manevi öğeler bütününe barındırdığını" belirtmiştir. Diğer bir unsur ise bu eserlerin dili ve Türkçeye katkısıdır. Lüle (2009:15) ve Aslan (2013:6) dillerin en özgün ve başarılı kullanım örneklerinin ancak yazınsal yapıtlarda görülebileceğini belirtmiştir. Bu nedenle

yapıtların söz varlıklarının belirlenmesi ve geliştirilmesi önem arz etmektedir. Çocuğun anadilinin söz varlığına hakim olabilmesi için erken yaşlarda anadilinin söz varlığı öğelerinin yer aldığı nitelikli kitaplarla etkileşime geçmesi gerekir. Çünkü çocuk kitapları, çocuğun birçok gereksinimini karşıladığı gibi ona anadilinin yapısı, özellikleri ve söz varlığını da yansıtır. Sever (2012:145), “okul öncesi dönemde dinlenen masallar, fıkralar, fabllar, bilmeceler vb. anlatılar, çocukları anadilinin söz varlığıyla ‘anlam evreni’yle tanıştırır. Çocuk kitapları, 2-3 yaşından başlayarak çocukların oynama, eğlenme, keşfetme gereksinmelerine yanıt veren; görsel ve dilsel özellikleriyle çocukla yaşam arasında bağ kuran, çocuğun ilgi ve beğeni alanına girerek çocuk için doğal bir öğrenme ortamı yaratan; çocuğun ilk özgün dil modelleri olan araçlardır” diyerek çocukların okul öncesi dönemde söz varlıklarını yansıtan nitelikli çocuk edebiyatı yapıtlarıyla buluşması gerektiğini belirtmiştir.

Yukarıda bahsedilen önem doğrultusunda çalışmamızın problemini; “Behiç Ak’ın Gülümseten Öyküler dizisindeki hikâye kitaplarında söz varlığı unsurlarının (tekerlemeler, atasözleri, deyimler, bilmeceler, ikilemeler) neler olduğu ve bu unsurların ne sıklıkla kullanıldığı?” sorusu oluşturmaktadır.

Bu temel problem cümlesi çerçevesinde aşağıdaki alt sorulara yanıt aranmıştır;

1. Behiç AK’ın hikâye kitaplarında söz varlığını oluşturan “tekerlemeler” nelerdir ve kullanım sıklıkları nedir?

2. Behiç AK’ın hikâye kitaplarında söz varlığını oluşturan “atasözleri” nelerdir ve kullanım sıklıkları nedir?

3. Behiç AK’ın hikâye kitaplarında söz varlığını oluşturan “deyimler” nelerdir ve kullanım sıklıkları nedir?

4. Behiç AK’ın hikâye kitaplarında söz varlığını oluşturan “bilmeceler” nelerdir ve kullanım sıklıkları nedir?

5. Behiç AK’ın hikâye kitaplarında söz varlığını oluşturan “ikilemeler” nelerdir ve kullanım sıklıkları nedir?

1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Behiç Ak’ın Gülümseten Öyküler dizisindeki hikâye kitaplarının kalıplaşmış söz varlığı açısından incelenmesi ve bu söz varlığı unsurlarının tespit edilmesidir. Kitaplarda bulunan söz varlıklarının tespit edilmesi ve kullanım sıklıklarının belirlenmesi sonucunda Behiç Ak’ın kitapları hakkında bir değerlendirmeye ulaşmak mümkündür. Hikâyelerdeki hangi söz varlığı unsurlarının öne çıktığı, hangilerinin ise geri planda kaldığı tespit edilerek, bu doğrultuda bir değerlendirme yapılması, değerlendirme ve

karşılaştırmalar sonucunda ortaya çıkan bulgu ve sonuçların grafiklerle somutlaştırılması amaçlanmıştır.

2. Araştırmanın Önemi

Çocuklar kitaplar aracılığıyla dünyada olup biten şeyler hakkındaki bilgilerini geliştirdikleri gibi kendilerine ait duyarlılıklarını, hayal güçlerini, yaratıcılıklarını ve iletişim becerilerini de geliştirirler. Çocuklar günlük olaylar hakkında deneyim kazanır ve sosyal davranış örneklerini öğrenerek toplum içinde uygun davranışlar sergiler (Demir ve Ungan, 2016: 42). Söz varlığı açısından çocuk kitapları çocukların dilsel gelişiminin yanında zihinsel, ahlaki, kültürel olarak da gelişimine katkı sağlamaktadır. Türkçenin söz varlığı açısından zengin oluşu çocuklara hikâyeler aracılığıyla kelime hazinelerini genişletme imkânı tanımaktadır. Yapılan bu çalışmada Behiç Ak'ın hikâye kitaplarının kalıplaşmış söz varlığı bakımından incelenmesi ve bu kitapların Türkçenin söz varlığını ne denli temsil ettiğinin belirlenmesi açısından önemlidir. Behiç Ak'ın eserlerinin söz varlığı açısından daha önce incelenmemiş olması da çalışmanın önemini arttırmaktadır.

3. Söz Varlığı

3.1. Söz Varlığının Tanımı ve Kapsamı

Söz varlığı bir topluluğun dünyayı kendi bakış açısına göre yorumlayarak oluşturduğu bir bütünün adıdır. Söz varlığı, yalnızca bir dilde bulunan seslerin birleşimiyle meydana gelen simgeler, kodlar veya sözcükler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan topluluğun kavramlar dünyasının, maddi ve manevi kültürünün, dünyaya bakış açısının ve bu bakış açısı etrafında şekillenen yaşam tarzının yansıtıcısı olarak algılanmalıdır (Aksan, 2006).

Söz varlığı kişilerin birbirleriyle olan iletişiminden doğmuştur. "İnsanlık tarihi ile başlayan iletişim tohumu, insanlara birbiriyle anlaşabilme ve bu yolla beraber yaşayabilme fırsatı vermiştir" (Aydemir, 2018: 21). Bu birliktelikte insanların birbiriyle iletişim kurabilmesi için doğal bir vasıtaya ihtiyaç vardır ve bunu da sağlayan dildir. İnsan; duygularını, düşüncelerini, başkalarına aktarmak için dili bir araç olarak kullanmaktadır. Toplumun bireylerinin çokluğu ve çeşitliliği kurulan iletişime bağlı olarak o dile bir zenginlik katmaktadır. "Kişinin iletilenleri tam ve doğru anlayabilmesi, duygu ve düşüncelerini açık ve etkili bir biçimde anlatabilmesi, anadilinde düşünme ve duygu üretme yetkinliğine ulaşmasıyla olanaklıdır. Karışık, gelişmemiş ya da kavramsal bakımdan yoksul olan bir dil, kişinin özgürce düşünmesini, duyumsayabilmesini engeller" (Sever, 2013: 91). Dolayısıyla her toplumun kendine ait bir söz varlığı vardır;

bu söz varlığı da toplumu meydana getiren tüm unsurları barındırır. Aytan'a (2016: 210) göre kültürel mirasın, gelenek ve göreneğin, toplumsal eylemlerin, insan ilişkilerin kurucu unsurlarından birisi dilin sahip olduğu söz varlığıdır.

Bir dilin gelişim sürecine söz varlığı açısından bakıldığında, bir topluma ait tarihsel olayların dildeki izlerine rastlamak mümkündür. Toplumların yaşadıkları göçler, evlilikler, ölümler vb. toplumsal olayların incelenmesi bir dildeki kelimelerin geçirdiği değişimleri ortaya çıkarmaktadır. Özellikle söz varlığının temel unsurları olan atasözlerine, deyimlere, bilmecelelere, ikilemelere ve tekerlemelere bakıldığında yaşanan değişimlerin izleri görülebilmektedir. Bu durum söz varlığının tanımlanmasında da her yazarın benzer ifadeler kullanarak farklı bir söz varlığı tanımı yapmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlamalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Korkmaz' a (2007: 27) göre söz varlığı; “Diller, her kavmin kendi toplum yapısına göre şekillenmiş özel birer anlaşma sistemi olduğu için dünyadaki kavim sayısınca dil var demektir. Bugün yeryüzünde kaç dil konuşulduğunu kesin bir sayı ile belirtmek güçtür. Bu güçlük, yeryüzünün daha yeterince tanınmamış olan bölgelerinde işlenip incelenmemiş veya henüz bir yazı dili durumuna gelmemiş birtakım dillerin varlığından ileri gelmektedir. Bunun yanında, bir dile veya dil ailesine bağlılığı henüz kesinleşmemiş bulunan diller de vardır. Bununla birlikte dil bilimi alanında yapılan çeşitli tespit ve sayımlara göre, dünyada ölü veya yaşayan 3000'in üzerinde dil bulunmaktadır” şeklinde tanımlanmıştır. Ergin (2002: 175) ise “Dil ilk bakışta kelimelerden, kelime gruplarından ve cümlelerden ibarettir. Fakat esas itibariyle cümlelerden ibarettir. İnsan konuşurken, yazarken dil birbirini takip eden cümleler halinde akıp gider, cümleler halinde ortaya çıkar. İnsanlar duygularını, düşüncelerini, meramlarını birbirlerine cümleler halinde aktarır, cümleler halinde konuşur, cümleler halinde yazarlar” diyerek söz varlığının meydana getireceği cümlelerin önemine vurgu yapmıştır. Bir diğer tanım da ise söz varlığı; “bir topluluğun diline ait olan sözcükleri, terimleri, yabancı dillerden gelen öğeleri ve bu sözcüklerle oluşturulmuş olan deyim, atasözü gibi kalıp ifadeleri kapsayan anlamlı birlikler bütünüdür” (Aksan 2002: 13) şeklinde tanımlanmıştır. Dil ve söz varlığına dair çeşitli tanımların dilin ve söz varlığının ne kadar zengin olduğunu ve çeşitliliğe, üretime açık bir yapısı bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bir dilin söz varlığı o dilin bel kemiğini oluşturan, kültürünü taşıyan ve aktaran önemli bir birikimdir. Söz varlığını oluşturan atasözü, deyim, tekerleme, bilmece, ikileme gibi çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Bu

unsurlar söz varlığı unsurları olarak farklı görevlerde kullanılmakta ve içinde her dile özgü nitelikler barındırmaktadır.

3.2. Atasözleri

Atasözü, kimin tarafından söylendiği belli olmayan, her milletin benimsemiş olduğu kısa ve öğüt verici söz, darbimesel, deme, sav (TDK, 2019) olarak tanımlanmaktadır. Atasözleri araştırmacı ve dil bilimciler tarafından farklı şekillerde tanımlanmış olsa da sonuç itibariyle aynı anlama gelecek şekilde ifade edilmiştir. Aksan'a (2009: 38) göre atasözleri insanın "deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde vardır; çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözlerdir". Çobanoğlu'na (2003:160) göre ise, atasözleri "atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran, kültürel birliktelik ve sosyal olarak bir arada yaşama ilkelerine dönüştüren ve kalıplaşmış şekilleri bulunan, sosyal ve kültürel olarak benimsenmiş ve meşruiyetleri tartışmasız kabul gören özlü sözlerdir". Üstüner (2002: 35) de insanların tarih boyunca edindiği değer; ahlak, terbiye, ekonomi, hukuk gibi bütün toplumsal konuların atasözlerinde dile getirildiğini belirtmektedir. Yukarıda yazarların yaptığı tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere atasözleri bir nevi toplumsal hafızanın önemli bir parçası sayılmaktadır. Atasözleri kısa sözlerdir; fakat topluma yol göstericidir. Bir millete ait olan atasözleri aslında o milletin gelenek göreneklerini, onlara ait yaşam biçimini yansıtır. Atasözleri her dilde vardır çünkü atasözleri ulusal bir nitelik taşımasına rağmen düşünce bakımında toplumların ortak değeridir.

3.3. Deyimler

Deyim; "belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür" (Aksan 2009: 37). Toplumların ortak değeri olan ve kim tarafından söylendiği bilinmeyen kalıplaşmış sözlerdir. Deyimler en az iki sözcükten oluşur; ancak bu varsayımı kabul etmeyen Aksan'a (2009: 38) göre tek bir sözcükle de ifade edilen deyimler de vardır. Örnek olarak "akşamcı", "kaşarlanmış", "sudan", "gedikli" gibi tek sözcükten oluşan değişmeceli kullanımları göstermiştir. Deyimlerde bulunan sözcüklerin yerleri değiştirilemez veya eş anlamlı kelimeler kullanılmaz (Aksoy 1989: 38). Çünkü deyimlerde bir sözdizimi vardır ve bu sözdizimine dikkat edilmesi gerekir. Örneğin; "çantada keklük" bir deyimdir; ancak

“keklik çantada” denildiğinde deyimim sözdizimi bozulduğundan dolayı anlamını yitirir. Aynı şekilde deyimde bulunan bir sözcüğün yerine eş anlamlı bir sözcük kullanılamaz. Örneğin; “başkaldırmak” bir deyimdir. “Baş” sözcüğün eş anlamlısı olan “kafa” sözcüğü yer değiştirilerek kullanıldığında “kafa kaldırmak” deyimini anlamını yitirir.

3.4. İkilemeler

Türkçede “anlamı pekiştirip ve anlatımı güçlendirmek üzere aynı sözcüklerin yinelenmesi, yakın ya da karşıt anlamlı sözcüklerin de art arda kullanılması ile oluşan sözcük öbeğine ikileme denir” (Şimşek, 1987: 82). İkilemeler birbirine yakın veya karşıt olan sözcüklerin, seslerin veya birbirini çağrıştıran kelimelerin yan yana gelmesiyle oluşan sözcük gruplarıdır. İkilemeler genellikle sözcüklerin kalıplaşmasıyla oluşan söz öbekleridir. Türkçede ikilemeler cümlenin anlamını güçlendirir, aynı zamanda cümlenin akıcı olmasını sağlar. İkilemeler de atasözleri ve deyimler gibi dili zenginleştiren, anlatımı çekici kılan ve estetik hale getiren unsurlardır. İkilemeler, Türkçenin söz varlığında önemli bir yer tutmaktadır. Akyalçın’ın (2007) *Türkçe İkilemeler Sözlüğü* isimli kitabı ikilemeler konusunda iyi bir örnektir ve ikilemelerin çoğunu bir araya toplayan kapsamlı bir çalışmadır. Ayrıca söz konusu kitap bu çalışmada ikilemeleri tespit etmede kullanılmıştır.

3.5. Bilmeceler

Bilmeceler, herhangi bir kavramın (eşya, hayvan bitki doğa olayı ...) ismini vermeden ona ait bir ipucunun verilmesiyle üstü kapalı anlatılması ve bu kavramın karşılığının buldurulması çalışmasıdır. Bilmeceler, kimin tarafından söylendiği bilinmeyen söz varlığı unsurlarıdır. Özcan (2019:251) bilmeceyi; dolaylı yoldan verilen bir bilginin, nesnenin verilen özelliklerden hareketle buldurulan ve muhatabın hazır cevaplığını ve hızlı düşünme yetilerini çalıştıran bir zihinsel etkinlik olarak tanımlamıştır. “Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hâdiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev’inden mücerret kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir” (Elçin, 1987: 91). Günlük hayattaki olayları konu edinen ve içerik açısından zengin bir özelliğe sahip olan bilmeceler, Türkiye halkının zevklerinin parıltısı olarak eğlence vasıtası olmakla birlikte, kişilerde eleştirel düşünme gücünü geliştirmesi bakımından da önemlidir. Ayrıca Türkçenin estetik yapısını ve edebi zevkini sergilediklerinden dolayı da yazında ayrı bir öneme haizdir

(Kaya, 1999: 463). Bilmeceler kültürel izleri edinmenin yanında bir toplumun düşünce yapısından da etkilenmektedir.

3.6. Tekerlemeler

Tekerlemeler, Türk Halk Edebiyatı türlerinden olan konu, şekil ve muhteva bakımından kesin sınırları çizilmemiş bir edebiyat türüdür. Bu tür üzerinde alan yazında ne yazık ki fazla çalışma bulunmamaktadır. Albayrak, tekerlemeleri bir takım ses tekrarları, kelime oyunları ile mısra sonu ve mısra başı kafiye ya da ses benzerlikleridir ve şiir düzenine uydurulmuş, belli bir anlam ifade etmeyen bir takım kelimelerin sıralanmasından meydana gelen öbeklerdir (Albayrak, 1983: 67) şeklinde açıklamaktadır. Tekerleme anlatımında daha çok çocuklara hitap eden bir üslup kullanıldığı fark edilmektedir.

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel yaklaşıma uygun olarak desenlenip, doküman inceleme yoluyla toplanan verilerin yorumlanmasında içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma türlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini kapsamaktadır." (Yıldırım ve Şimşek, 2013, 187). Araştırmanın inceleme nesnelere söz varlığı açısından Behiç Ak'ın hikâyelerinden örneklem olarak seçilen on (10) çocuk hikâyesi (*Buzdolabındaki Köpek, Kedilerin Kaybolma Mevsimi, Havva ile Kaplumbağa, Güneşi Bile Tamir Eden Adam, Alaaddin'in Geveze Su Boruları, Geçmişe Tırmanan Merdiven, Vapurları Seven Çocuk, Pat Karikatür Okulu, Galata'nın Tembel Martısı, Akvaryumdaki Tiyatro*) oluşturmaktadır. Ayrıca kitaplarda söz varlığını oluşturan unsurlar frekans/sıklık dizini tablosunda gösterilmektedir.

Bu çalışma nitel bir çalışma olup literatüre Türkçenin söz varlığının zenginliği açısından bir katkı sağlama hedefi taşımaktadır. Nitel araştırmaların birincil kaygısı; belirli bir evrene sağlam genellemeler yapmak değil, bir evrende olası çeşitlilik, zenginlik, farklılık, benzerlik ve aykırılıkları ile bütüncül bir resim elde etmektir. Nitel araştırma çalışılan konuyu derinlemesine ve tüm olası ayrıntıları ile incelemeyi amaç edinmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

4.2. Çalışma Materyalleri

Behiç Ak'ın edebiyata kazandırdığı birçok yapıtı bulunmaktadır; tiyatro oyunları, romanları, karikatür kitapları vb. gibi. Fakat bu

çalışmada Behiç AK'ın Gülümseten Öyküler dizinindeki on (10) hikâye kitabı incelenmiştir. Bu kitaplar ve sayfa adetleri sırasıyla şöyledir: *Buzdolabındaki Köpek- 96 s.*, *Kedilerin Kaybolma Mevsimi- 96 s.*, *Havva ile Kaplumbağa- 88 s.*, *Güneşi Bile Tamir Eden Adam- 68 s.*, *Alaaddin'in Geveze Su Boruları- 88 s.*, *Geçmişe Tırmanan Merdiven- 92 s.*, *Vapurları Seven Çocuk- 96 s.*, *Pat Karikatür Okulu- 96 s.*, *Galata'nın Tembel Martısı- 92 s.* ve *Akvaryumdaki Tiyatro- 104 s.*

4.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada ilk olarak Behiç Ak'ın Gülümseten Öyküler dizinindeki 10 hikâye kitabı temin edilmiştir. Ardından her bir kitap farklı zamanlarda okunmuştur. Okunan her kitapta “atasözü, deyim, tekerleme, bilmece, ikileme” gibi söz varlığı unsurları tespit edilmiştir. Bu aramalar sonucunda ortaya çıkan söz varlığı unsurları her bir kitaptan ayrı ayrı toplanmıştır.

4.4. Verilerin Analizi

Behiç Ak'ın Gülümseten Öyküler serisindeki on çocuk kitabın analizinde kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları tespit etmek amacıyla belirli bir materyalin dikkatlice, ayrıntılı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanması olarak tanımlanan içerik analizinden yararlanılmıştır (Berg and Lune, 2012). Bu araştırma nitel bir çalışma olup bu tür araştırmalarda güvenilirliği açısından gerçekleştirilen kodlamaların benzerlik hesaplanması ile ortaya çıkan kodlayıcılar arası güvenilirlik (inter-rater reliability) katsayısı önemlidir (Miles ve Huberman, 2016). Bundan dolayı bu çalışmanın sınıflandırılmasında güvenilirliğini artırmak için veriler, birden fazla araştırmacı tarafından incelenmiş ve kodlamalar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Kodlamalar karşılaştırılırken Miles ve Huberman formülü (Güvenilirlik= görüş birliği/ görüş birliği+ görüş ayrılığı X 100) kullanılmış ve kodlayıcılar arasındaki uyum %89 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada ana kategoride “Türkçenin kalıplaşmış söz varlığı” alt kategoride ise “atasözleri, deyimler, tekerlemeler, bilmeceler ve ikilemeler” şeklinde incelenmiştir. İncelenen kitaplardaki söz varlığı unsurları söz varlığı türüne göre kategorize edilmiştir. Belirlenen kategoriler ise tekerlemeler, atasözleri, deyimler, bilmeceler, ikilemeler gibi söz varlığı gruplarından oluşmaktadır. Belirlenen veriler türüne göre frekans/sıklık dizini tablosu haline getirilmiştir. Bu amaçla hangi söz varlığı unsurlarının ne frekansta/sıklıkta kullanıldığı tespit edilmiş ve hikâye kitaplarına göre yorumlanmıştır. Ardından her bir kitap için ayrı ayrı grafikler oluşturularak hikâye kitaplarının kendi içlerinde söz

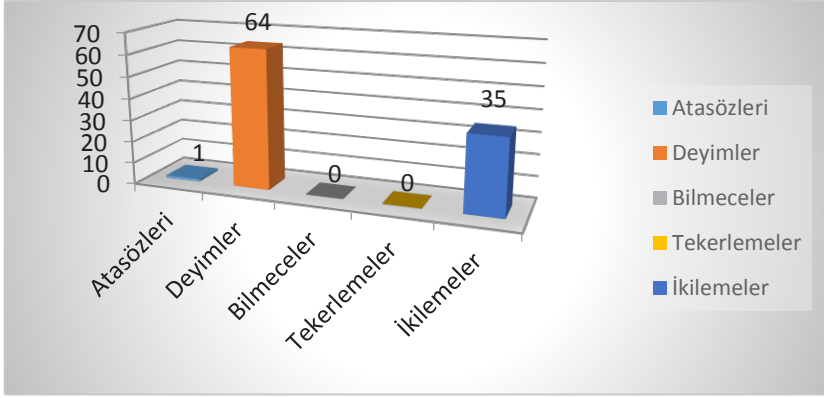
varlığı oranları gösterilmiştir. Kitapların içerdiği dilsel öğelerin tespiti ve grafiklerle görselleştirilmesi çalışmanın aşamalarını oluşturmaktadır.

5. Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu kısmında, incelenen eserlerde kalıplaşmış söz varlığı unsurları ayrı ayrı belirlenip sınıflandırılmıştır. Veriler ayrıntılı bir şekilde grafikler şeklinde verilmiştir.

5.1. "Buzdolabındaki Köpek" Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

"Buzdolabındaki Köpek" adlı hikâye "atasözü, deyim, ikileme, tekerleme, bilmece" gibi söz varlığı unsurları açısından incelenmiştir.

Grafik 1. "Buzdolabındaki Köpek" Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafığı

Grafik 1'e bakıldığında söz konusu hikâye kitabında ikilemelerin toplam içeriğe oranı %35, atasözlerinin %1, deyimlerin %64'tür. Bilmece ve tekerlemelerin oranı ise %0'dır.

"Buzdolabındaki Köpek" isimli hikâye kitabının 22. sayfasında yer alan "Üzüm üzüme baka baka kararır" atasözünden başka atasözüne yer verilmediği görülmüştür.

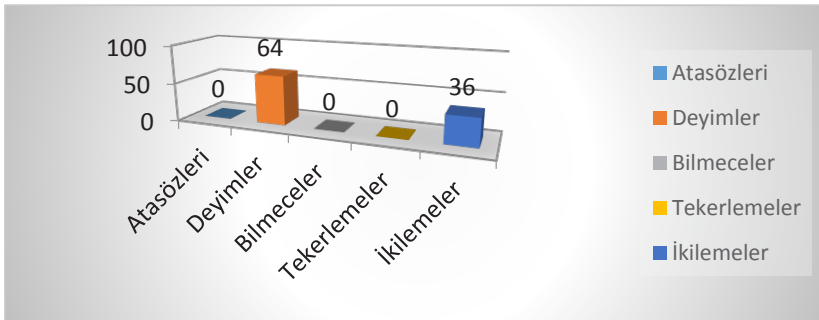
Bunun yanında yazar bu kitabında bilmece ve tekerleme unsurlarına hiç yer vermemiştir. İncelenen hikâye kitabında 1 atasözünün sadece 1 defa; 50 deyim farklı sıklıklarda toplamda 56 defa; 27 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 31 defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna göre "ağzını bıçak açmamak, aklının ucundan bile geçirmemek, ayak uydurmamak, bağına basmak, bana mısın dememek, baş edememek, başka çaresi kalmamak, bir deri bir kemik kalmak, boşa çıkmak, can atmak, canı gönülden bağlanmak, didik didik

edilmek, dört gözle beklemek, düşünmeden edememek, el ayakları çekilmek, ele geçirdiğini düşlemek, elinden bir şey gelmemek, elinden geleni yapmak, geri adım atmamak, göze almak, gözleri dolu olmak, hayal kırıklığına uğramak, hayallere dalmak, her kafadan bir ses çıkmak, iç çekmek, iç geçirmek, istifini bozmamak, kafaya dikmek, kan ter içinde bırakmak, karaya vurmak, kestirip atmak, kırk yıl düşünceler akıllarına gelmemek, korkudan yüreği ağzına gelmek, laf taşımak, lafi ağzında gevelemek, lafi dolandırmak, mest etmek, mırın kırın etmek, neye uğradığını şaşırarak, paniğe kapılmak, rahat bir nefes almak, sevinçten havaya uçmak, şaşırıp kalmak, tadına doyum olmamak, umudunu kesmek, umudunu yitirmek, utancından yanakları kıpkırmızı olmak, yer yarılmış da içine girmek, yollara düşlemek, yüzünden okumak” şeklinde deyimlere rastlanmıştır.

Söz konusu deyimlerin farklı sıklıklarda kullanıldığı görülmüştür. Kitapta kullanılan ikilemeler ise “acı acı, acıklı acıklı, ağır ağır, avaz avaz, bilgiç bilgiç, bilmiş bilmiş, bir bir, boyuna posuna, çat pat, çoluk çocuk, dalgın dalgın, değişik tokuş, hızlı hızlı, iner inmez, koca koca, kös kös, mahcup mahcup, mırın kırın, mutlu mutlu, sağa sola, sık sık, tek tek, ufak tefek, uzun uzun, yeni yeni, zaman zaman, zar zor” şeklindedir ve farklı sıklıklarda kullanılmıştır.

5.2. “Kedilerin Kaybolma Mevsimi” Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

“Kedilerin Kaybolma Mevsimi” adlı bu hikâye “atasözü, deyim, ikileme, tekerleme, bilmece” gibi söz varlığı unsurları açısından incelenmiştir. İnceleme sonucunda yazarın bu hikâye kitabında atasözlerine, bilmecele ve tekerlemelere hiç yer vermediği tespit edilmiştir.

Grafik 2. “Kedilerin Kaybolma Mevsimi” Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafığı

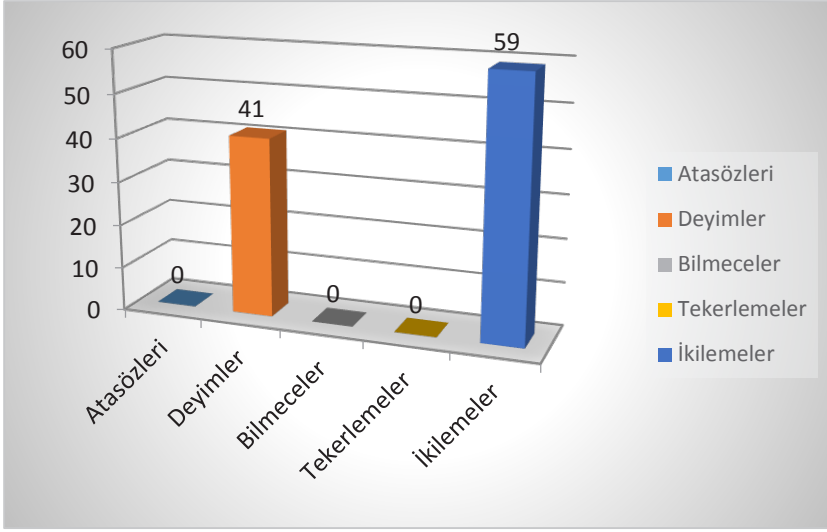
Grafik 2’ye göre bu hikâye kitabında deyimlerin toplam içeriğe oranı %64; ikilemelerin oranı %36 bulunmuştur. Söz varlığı unsurlarından

atasözleri, bilmece, tekerlemelerin oranı ise kitapta kullanılmadığı için %0'dır.

İncelenen hikâye kitabında 51 deyim farklı sıklıklarda toplamda 64 defa; 22 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 36 defa kullanıldığı görülmüştür ve atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarına rastlanmamıştır. Yazar daha çok çocukların somut dönemde olduklarını düşünerek; onların anlayabileceği düzeyde ikilemelere, deyimlere ağırlık vermiştir; ancak atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarına yer vermemiştir. Buna göre "allem eder kallem etmek, bir bir anlatmak, burnu havada olmak, dehşete düşmek, deveye hendek atlatmak, didik didik aramak, dikkat kesilmek, dile getirmek, gözleri ağırlaşmak, gözleri yaşarmak, gülmekten kırıp geçirmek, hak vermek, hak etmek, hayran olmak, hayran bırakmak, herkesin ağzına sakız olmak, iç çekmek, iç geçirmek, içe kapanmak, ilgiyle karşılamak, işin içinden çıkmamak, işin içinde bir iş var, kaçacak delik aramak, kafa patlatmak, kafası karışmak, kalıbını basmak, kan çanağına dönmek, kapı önüne koymak, kılı kırk yarmak, pireyi deve yapmak, renk katmak, seferber olmak, ses seda yok, sıcak davranmak, soğuk davranmak, şakaya gelir yanı olmamak, şapka çıkarmak, takıp takıştırmak, tavır takınmak, telaşa kapılmak, teselli etmek, tepeden bakmak, tepeden tırnağa süzmek, tir tir titremek, umudunu kesmek, utancından yerin dibine geçmek, utancından kıpkırmızı olmak, yer yarılrsa da yedi kat dibine girmek, yerini bulmak, zevk almak" şeklinde farklı deyimlerin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca deyimler farklı sıklıklarda kullanılmıştır. Diğer yandan "acıklı acıklı, akın akın, apar topar, avaz avaz, bir bir, boşu boşuna, boy boy, didik didik, gizli gizli, kıpır kıpır, kırış kırış, pırıl pırıl, pişkin pişkin, rahat rahat, ses seda, suçlu suçlu, tek tek, uzun uzun, üzgün üzgün, yavaş yavaş, zaman zaman" şeklinde ikilemeler kullanılmış ve kitapta farklı sıklıklarda yer almıştır.

5.3. "Havva ile Kaplumbağa" Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

"Havva ile Kaplumbağa" adlı hikâye kitabı "atasözü, deyim, tekerleme, bilmece, ikileme" gibi söz varlığı unsurları açısından incelenmiştir. Bu hikâye kitabında yazar atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarına hiç yer vermemiştir.

Grafik 3. “Havva ile Kaplumbağa” Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafığı

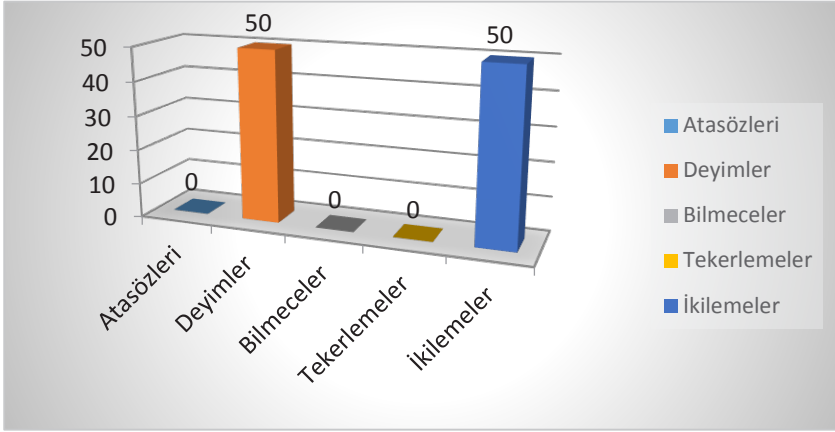
Grafik 3’e bakıldığında söz konusu kitapta deyimlerin toplam içeriğe oranı %41, ikilemelerin oranı %59 olarak tespit edilmiştir. Kitapta kullanılmayan atasözü, bilmece ve tekerlemelerin oranı ise %0’dır.

İncelenen hikâye kitabında 28 deyim toplamda 29 defa; 27 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 42 defa kullanıldığı tespit edilmiştir ve atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarına hiç rastlanmamıştır. Buna göre “akıl sır erdirememek, altüst olmak/etmek, bitap düşmek, boyun eğmek, cevap yetiştirmek, çıt çıkmamak, derin bir nefes almak, el ayak çekilmek, geri adım atmamak, göz göze gelmek, gözleri kan çanağına dönmek, gözleri yaşarmak, gözüne uyku girmemek, hak vermek, hayran kalmak, izlenim yaratmak, kan ter içinde uyanmak, kanı kaynamak, korkudan küçükdilini yutmak, laf anlatamamak, laf anlatmak, peşine takılmak, uykuya dalmak, yanıp tutuşmak, yok olmak, yok pahasına satmak, yola koyulmak, yüz vermemek” şeklinde deyimlerin yer aldığı görülmektedir. Söz konusu deyimler farklı sıklıkta kullanılmıştır. İkilemelerin ise “apar topar, avaz avaz, bitmek tükenmek, boşu boşuna, çığılık çığığça, çıkar çıkmaz, çok çok, değer değmez, el ele, farklı farklı, iyileşir iyileşmez, kat kat, koca koca, küt küt, neşeli neşeli, paytak paytak, sağa sola, sağı solu, sakın sakın, seve seve, şaşkın şaşkın, tatlı tatlı, tek tek, uçsuz bucaksız, uzun uzun, yavaş yavaş, yeni yeni” şeklinde yer aldığı ve farklı sıklıklarda kullanıldığı görülmektedir.

5.4. "Güneşi Bile Tamir Eden Adam" Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

"Güneşi Bile Tamir Eden Adam" adlı hikâye kitabı "atasözü, deyim, ikileme, tekerleme, bilmece" gibi söz varlığı açısından incelenmiştir. Bu hikâye kitabında yazar atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarına hiç yer vermemiştir.

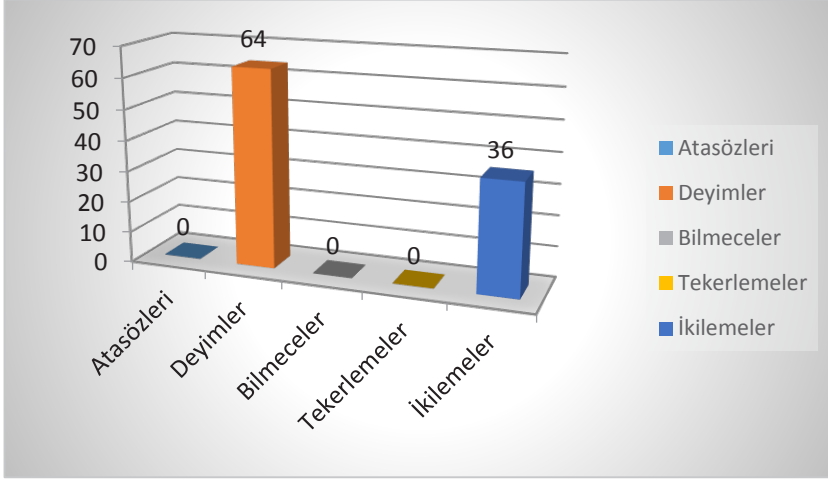
Grafik 4. "Güneşi Bile Tamir Eden Adam" Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafiği

Grafik 4'te ise deyimlerin oranı %50, ikilemelerin oranı ise %50 olarak verilmektedir. Dolayısıyla kitapta yer almayan atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarının oranı %0'dır.

Araştırmada incelenen kitapların içinde sayfa sayısı olarak en az olan kitabı Güneşi Bile Tamir Eden Adam hikâyesidir. Bu yüzden diğer kitaplarına göre deyimlere ve ikilemelere daha az yer vermiştir. İncelenen hikâye kitabında 16 deyim toplamda 16 defa; 13 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 16 defa kullanıldığı görülmüş ve atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarına rastlanmamıştır. Buna göre kitapta "başının altından çıkmak, deliye dönmek, demir atmak, duymazlıktan gelmek, gıki çıkmamak, gözlerine inanmamak, hayret etmek, hep bir ağızdan bağırarak, kafası karışmak, kara kara düşünmek, kulak kesilmek, külahına anlatmak, ortalığı birbirine katmak, sırtını dönmek, utancından kıpkırmızı olmak, yola koyulmak" şeklinde farklı deyimler tespit edilmiştir. "Ağır ağır, bağırış çağırış, bol bol, ıslıl ıslıl, kara kara, neler neler, pırıl pırıl, sabah akşam, tıka basa, tıkr tıkr, utangaç utangaç, uzun uzun, yavaş yavaş" olmak üzere ikilemelerin yer aldığı ve farklı sıklıkta kullanıldığı görülmektedir.

5.5. “Alaaddin’in Geveze Su Boruları” Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

“Alaaddin’in Geveze Su Boruları” adlı hikâye “atasözü, deyim, ikileme, tekerleme, bilmece” gibi söz varlığı unsurları açısından incelenmiştir. Bu hikâye kitabında yazar atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarına hiç yer vermemiştir.

Grafik 5. “Alaaddin’in Geveze Su Boruları” Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafiği

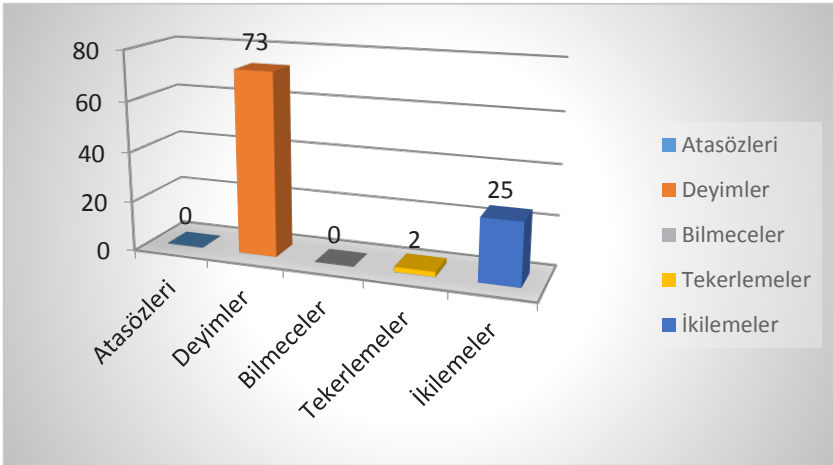
Grafik 5’e bakıldığında deyimlerin oranı %64, ikilemelerin oranı %36 olarak bulunmuştur. Kitapta kullanılmayan unsurlar ise bilmeceler, tekerlemeler, atasözleridir ve oranları %0’dır.

İncelenen hikâye kitabında 43 deyim farklı sıklıklarda toplamda 49 defa; 19 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 27 defa kullanıldığı tespit edilmiştir; fakat atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarına hiç rastlanmamıştır. Buna göre “ağzı açık kalmak, ağzından yel almak, akıl mantık sınırlarını aşmak, bir çuval inciri berbat etmek, boca etmek, boş boş oturmak, boş gezmek, boylu boyuna yatmak, cirit atmak, çıt çıkarmamak, çorap söküşü gibi gelmek, dalga geçmek, düşünmek taşınmak, geri adım atmak, göğsünü kabartmak, gözleri yaşarmak, her kafadan bir ses çıkmak, ısrar etmek, içine kapanmak, içine kurt düşmek, istifini bozmamak, kafa şişirmek, kafası iyice karışmak, kafasını şişirmek, kapıya dayanmak, laf taşımak, ortadan kaybolmak, para etmemek, pas tutmak, sesini kimseye duyuramamak, sırları ortaya dökülmek, sırtına vurmak, sırtını sıvazlamak, söz etmek, suspus etmek, suspus olmak, tek bir yolu olmak, yol aramak, yola koyulmak, yolcu etmek, yollara düşmek, yorgun düşmek, yüzü

kızarmak" şeklinde deyimlerin kullanıldığı görülmüştür. İkilemelerin ise "aman aman, ballandıra ballandıra, boş boş, endişeli endişeli, gizlisi saklısı, gürül gürül, hayal meyal, hınzır hınzır, işsiz güçsüz, konuşmaya konuşmaya, küt küt, şaşkın şaşkın, tek tek, utana sıkıla, utanç utanç, uzun uzun, üzgün üzgün, yalvar yakar, yavaş yavaş" şeklinde yer aldığı ve farklı sıklıkta kullanıldığı tespit edilmiştir.

5.6. "Geçmişe Tırmanan Merdiven" Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

"Geçmişe Tırmanan Merdiven" adlı hikâye "atasözü, deyim, tekerleme, bilmece, ikileme" gibi söz varlığı açısından incelenmiştir. Yazarın bu hikâye kitabında atasözü ve bilmecelere hiç yer vermediği tespit edilmiştir.

Grafik 6. "Geçmişe Tırmanan Merdiven" Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafığı

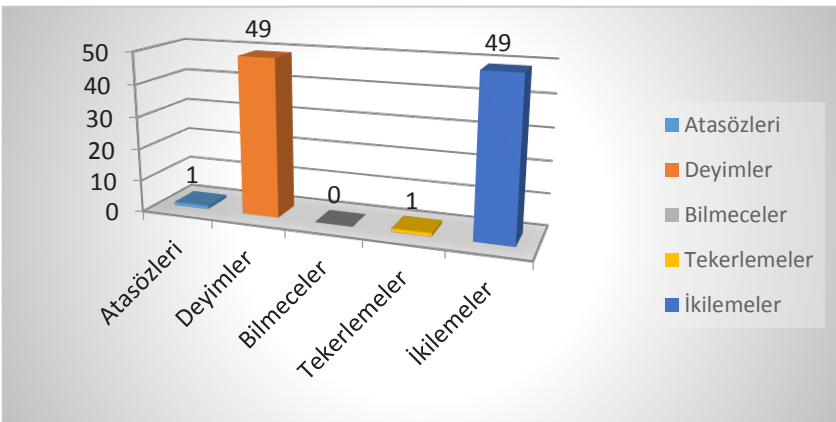
Grafik 6'ya bakıldığında tekerleme oranı %2, ikileme oranı %25; deyim oranı %73 ve kitapta yer almayan atasözü ve bilmece oranı ise %0 olarak tespit edilmiştir.

İncelenen hikâye kitabında 1 tekerlemenin farklı sıklıklarda toplamda 2 defa; 68 deyim farklı sıklıklarda toplamda 77 defa; 22 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 27 defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Atasözü ve bilmece unsurlarına hiç rastlanmamıştır. Buna göre "ağır basmak, ağız çok sık olmak, aklına gelmek, aklına gelmemek, altını üstünü getirmek, ana baba günüydü, aradan yıllar geçmek, aralarında dağlar kadar fark olmak, araya sokmamak, ardi arkası kesilmemek, baş etmek, bir solukta, canı çok sıkılmak, didik

didik etmek, düşünüp taşınmak, elinden alınmak, eline su dökmemek, fikir almak, fikir gelmek, gel zaman git zaman, gerçeği ortaya çıkarmak, göze alamamak, göze almak, gözleri dolmak, gözüne girmek, gülüp geçmek, haber salmak, hak etmemek, hak vermek, haşır neşir olmak, havaya girmek, hayat sürmek, hayatını kazanmak, hayretler içinde kalmak, iç çekmek, içi sızlamak, içinden çıkmamak, içinden gelmemek, ilişkisini koparmak, isminden çok söz ettirmek, işine gelmek, kafası çalışmak, kafası karışmak, kaleme almak, kaynar su dökülmek, kendini toparlamak, keyfinin kaçacağını hissetmek, kıpkırmızı kesilmek, konuşmaya dalmak, lafı çevirmek, neye uğradığını şaşırarak, orali olmamak, ortalık karışmak, ortaya çıkmak, palavra sıkamak, pes etmek, ses çıkarmamak, sesi çıkarmamak, sevinçten havaya uçmak, sıcak sudan soğuk suya değdirmemek, soru yağmuruna tutmak, söz etmek, teslim etmek, ucuz atlatmak, umudunu kaybetmek, yüreği ağzına gelmek, yüzü kızarmak, zihinleri bulandırmak” olmak üzere farklı deyimler kullanıldığı görülmüştür. “Aman aman, bol bol, boylu boyunca, deş tokuş, didik didik, düşünceli düşünceli, eski püskü, gece gündüz, gizli gizli, haşır neşir, kös kös, mırın kırın, pırl pırl, rahat rahat, sağa sola, ses seda, temizle temizle, uykulu uykulu, uzun uzun, yavaş yavaş, yorgun argın, zar zor” şeklinde farklı ikilemeler farklı sıklıkta kullanılmıştır. Ayrıca kitabın 48 ve 49. sayfalarında “bir varmış, bir yokmuş” olarak da tekerlemeye yer verildiği tespit edilmiştir.

5.7. “Vapurları Seven Çocuk” Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

“Vapurları Seven Çocuk” adlı hikâye kitabı “ atasözü, deyim, ikileme, tekerleme, bilmece” gibi söz varlığı açısından incelenmiştir.

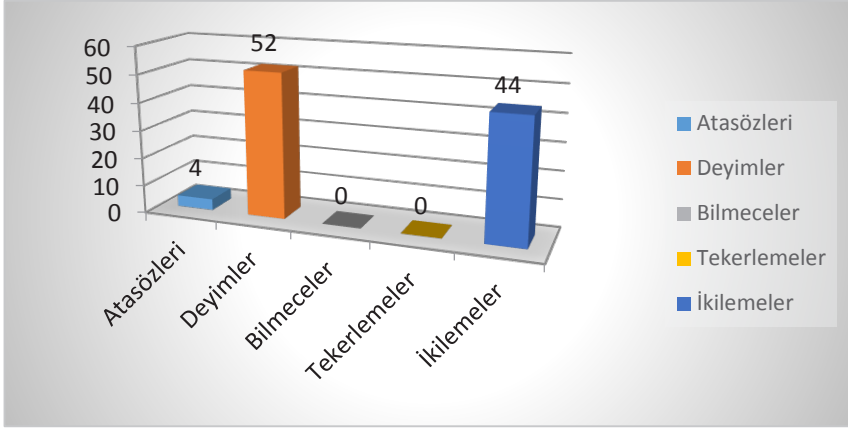
Grafik 7. “Vapurları Seven Çocuk” Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafiği

Grafik 7'ye göre atasözü oranı %1, deyim oranı %49, tekerleme oranı %1, ikileme oranı %49, hiç kullanılmayan unsur olan bilmecelerin oranı %0'dır. Yazar bu hikâye kitabında da bilmece unsuruna hiç yer vermemiştir.

Yazar bu kitabında da bilmecelere hiç yer vermemiştir. İncelenen hikâye kitabında 1 atasözünün 1 defa; 1 tekerlemenin 1 defa; 47 deyim farklı sıklıklarda toplamda 48 defa; 36 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 48 defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna göre "ağızına kadar doldurmak, aklına koyduğunu yapmak, baş edememek, başa çıkamamak, beş para etmemek, bir iç geçirmek, bir yol bulmak, bire bin katmak, birisine okutmak, canı çok sıkılmak, çene çalmak, donup kalmak, el değiştirmek, eli boş dönmek, gel zaman git zaman, gönlü razı olmamak, gönlünde yaşamak, göz koymak, gözleri parlamak, gözlerine inanmamak, gözü arkada kalmak, gözüne uyku girmemek, gülüp geçmek, haberler vermek, halinden şikâyetçi olmak, hasret gidermek, hayran kalmak, hücum etmek, ilgisini çekmek, imdadına koşmak, işe yarıyor, kara kara düşünmek, kulak kabartmak, kulaklarına inanmamak, mideye indirmek, ortak olmak, öksüz kalmak, sevinçten küçükdilini yutmak, söz etmek, şaşırıp kalmak, şaşkınlık içinde olmak, teklif edilmek, tıka basa doymak, uykuya dalmak, üzüntüden kahrolmak, vur patlasın, çal oynasın, yola çıkmak" şeklinde farklı deyimlerin farklı sıklıkta kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında "acı acı, baka baka, ballandıra ballandıra, bol bol, boş boş, ciyak ciyak, doğru dürüst, dolana dolana, eski püskü, evirmiş çevirmiş, gece gündüz, gıcır gıcır, girer girmez, harıl harıl, hınzır hınzır, horul horul, kara kara, kederli kederli, kös kös, kuyumcu kuyumcu, mutlu mutlu, neşeli neşeli, oradan oraya, özene bezene, pırıl pırıl, sakın sakın, sesi sedası, şen şakrak, tek tek, tıka basa, tir tir, uykulu uykulu, uzun uzun, üst üste, üzgün üzgün, yavaş yavaş, yorgun argın" ikilemelere rastlanmaktadır. Söz konusu ikilemeler farklı sıklıklarda kullanılmıştır. Kitabın 34. sayfasında "Kötü haber çabuk yayılır" atasözüne ve 46. sayfasında ise "Bir varmış, bir yokmuş" tekerlemesine yer verildiği tespit edilmiştir.

5.8. "Pat Karikatür Okulu" Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

"Pat Karikatür Okulu" adlı hikâye söz varlığı açısından incelenmiştir. Bu hikâye kitabında yazar, tekerlemelere ve bilmecelere hiç yer vermemiştir.

Grafik 8. “Pat Karikatür Okulu” Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafiği

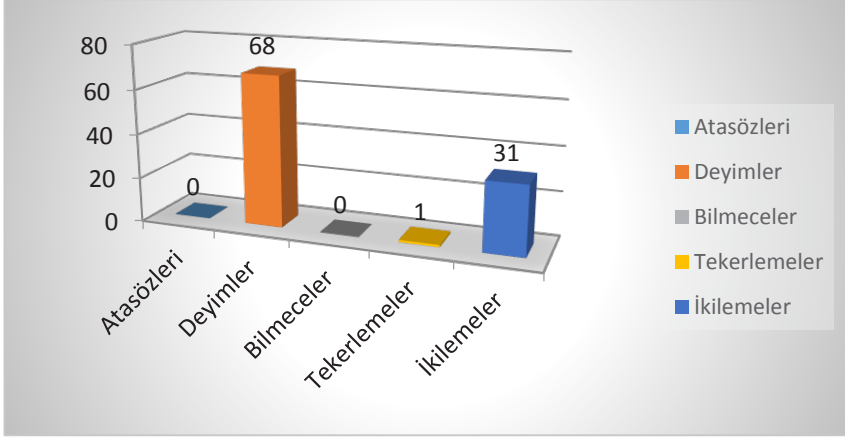
Grafik 8’e bakıldığında atasözleri %4 oranında, deyimler %52 oranında, ikilemeler %44 oranında kullanılmıştır. Kitapta yer almayan tekerleme ve bilmeceleer oranı ise %0’dır.

İncelenen hikâye kitabında 3 atasözünün 3 defa; 38 deyim farklı sıklıklarda toplamda 40 defa; 29 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 34 defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Bilmece ve tekerleme unsurlarına rastlanmamıştır. Buna göre kitapta “ağzında bir şeyler gevelemek, ağzındaki baklayı çıkarmak, içine düşmek, amacına ulaşmak, ayak basmak, baş etmek, beş para etmemek, çaba göstermek, dik dik bakmak, elde etmek, elden ele dolaşmak, elinden başka bir şey gelmemek, göze almak, haşat etmek, hayal kırıklığına uğramak, iç geçirmek, ihmal etmek, işin altından tek başına kalkmak, itiraf etmek, kafası karışmak, kaleme almak, kanı kaynamak, karara varmak, kaşla göz arasında, katıla katıla gülmek, memnun olmak, mırın kırın etmek, ortaya çıkmak, pişman olmak, postu sermek, söz etmek, söz etmemek, sözünü kesmek, şikâyet etmek, uykuya dalmak, üstesinden gelmek, yan gelip yatmak, yol açmak” şeklinde farklı deyimlere rastlanmaktadır. Deyimlerin farklı sıklıkta kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda “acele acele, ağır ağır, ahlayıp vahlamak, belli belirsiz, bilgiç bilgiç, boş boş, dik dik, dolu dolu, eski püskü, gece gündüz, gürül gürül, harıl harıl, katıla katıla, lime lime, mırın kırın, miskin miskin, mutlu mutlu, peş peşe, pırıl pırıl, rahat rahat, sağa sola, tak tuk, tangır tungur, tek tek, tuhaf tuhaf, utana sıkıla, uzun uzun, vıcık vıcık, yeni yeni” gibi ikilemelere farklı sıklıkta yer verilmiştir. Yazar, kitabın 21. sayfasında “Besle kargayı, oysun gözünü!”, 43. sayfasında “Bir elin nesi var, iki

elin sesi var" ve 47. sayfasında "Armut piş, ağzına düş" gibi atasözlerine yer vermiştir.

5.9. "Galata'nın Tembel Martısı" Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

"Galata'nın Tembel Martısı" adlı hikâye "atasözü, bilmece, tekerleme, ikileme, deyim" gibi söz varlığı açısından incelenmiştir. Bu hikâyede yazar, atasözü ve bilmecelere hiç yer vermemiştir.

Grafik 9. "Galata'nın Tembel Martısı" Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafığı

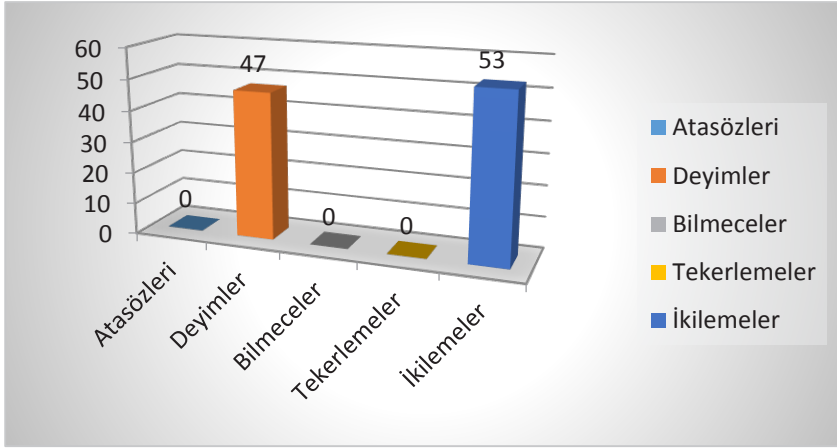
Grafik 9'a bakıldığında deyim oranı %68, tekerleme oranı %1, ikileme oranı %31; yer verilmeyen atasözü ve bilmece oranı %0 olarak saptanmıştır.

Yazarın diğer kitaplarına oranla bu kitapta daha az ikilemelere yer verdiği tespit edilmiştir. İncelenen hikâye kitabında 50 deyim toplamda 54 defa; 15 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 25 defa tespit edilmiştir. Atasözü ve bilmece unsurlarına hiç yer verilmemiştir. Buna göre kitapta "ardı arkası kesilmemek, arkasından bakakalmak, ayakları yerden kesilmek, bir taşla iki kuş vurmak, birbirine girmek, boş konuşmak, boşa harcamak, buhar olup uçmak, canı sıkılmak, dile getirmek, dilinden tüy bitmek, dudak uçuklamak, ele vermek, eli ayağına dolanmak, eli boş dönmek, eski tas eski hamam, gel zaman git zaman, gıpta etmek, göze almak, gözleri parlamak, gözlerine inanmamak, haberdar etmek, hayran bırakmak, iç çekmek, iç geçirmek, ilgisini çekmek, istifini bozmamak, işi yokuşa sürmek, kafayı üşütmek, kalbini kırmak, kan ter içinde kalmak, kaşlarını çatmak, katıla katıla gülmek, kayıplara karışmak, kendini aşmak, kendini toparlamak, kılı bile kıpırdamamak, moral bozmak, oralı bile olmamak, peşine

takılmak, sırtını dönmek, suratını asmak, şıp diye çözmek, şıp diye tanımak, şıp diye yerine getirmek, tozu dumana katmak, umudunu kaybetmek, yarım kulak onları dinlemek, yer yerinden oynamak, yerinde yeller esmek” olmak üzere farklı sıklıkta deyimlere yer verildiği görülmektedir. Ayrıca “apar topar, bilgiç bilgiç, birer birer, eski püskü, katıla katıla, keyifli keyifli, kös kös, mutlu mutlu, pıt pıt, saçma sapan, şaşkın şaşkın, tek tek, uzun uzun, yavaş yavaş, zar zor” şeklinde ikilemeler de farklı sıklıkta kullanılmaktadır. Tekerlemeye ise sadece kitabın 67. sayfasında “Bir varmış, bir yokmuş” şeklinde yer verilmektedir.

5.10. “Akvaryumdaki Tiyatro” Adlı Hikâye Kitabında Söz Varlığı Unsurları

“Akvaryumdaki Tiyatro” adlı hikâye kitabı “atasözü, deyim, ikileme, tekerleme, bilmece” gibi söz varlığı açısından incelenmiştir. Yazarın bu hikâyede atasözü, tekerleme ve bilmecelere hiç yer vermediği tespit edilmiştir.

Grafik 10. “Akvaryumdaki Tiyatro” Adlı Hikâye Kitabının Söz Varlığı Grafiği

Grafik 10’a bakıldığında deyim oranı %47, ikileme oranı %53 ancak yer verilmeyen tekerleme, atasözü ve bilmece oranı %0 olarak saptanmıştır.

İncelenen hikâye kitabında 32 deyim toplamda 33 defa; 32 ikilemenin farklı sıklıklarda toplamda 37 defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Atasözü, bilmece ve tekerleme unsurlarına rastlanmamıştır. Buna göre “bire bin katmak, boynundan büyük laflar etmek, can atmak, canı sıkılmak, çoluk çocuğa karışmak, dediğe dedik, dert etmemek, fena

halde bozulmak, gözlerine dikmek, haber salmak, içine bir kurt düşmek, iple çekmek, kafayı üşütmek, kolları sıvamak, konuyu açmak, korktukları başlarına gelmek, masaya yatırmak, mideye indirmek, mutluluktan havaya uçmak, övgüler yağdırmak, peşine katmak, pür dikkat kesilmek, ruhu bile duymamak, sinir olmak, suspus olmak, suya düşmek, tarihe geçmek, vakit geçirmek, yolu düşmek, yolunu gözlemek, yüreği atmak, yüreğine su serpmek" şeklinde kitapta farklı deyimlerin kullanıldığı görülmektedir. İkillemeler ise "aşağı yukarı, ballandıra ballandıra, bol bol, eciş bücüş, harıl harıl, hıçkıra hıçkıra, horul horul, istemeye istemeye, kargacık burgacık, karman çorman, kat kat, kırış kırış, kolay kolay, oflaya oflaya, pılısını pırtısını, pırl pırl, sağa sola, sağa sola, soğuk soğuk, şapırdata şapırdata, şapşal şapşal, tek tek, teker teker, tekrar tekrar, tuhaf tuhaf, uzun uzun, üzgün üzgün, yan yana, yapıp edip, yavaş yavaş, yok yok, zaman zaman" olarak kitapta farklı sıklıkta kullanılmıştır.

Sonuç

İlkokul birinci kademe okuma alışkanlığının kazandırılacağı, okuma hızının ve kelime kapasitesinin artırılacağı önemli bir dönemdir. Bu dönemde hikâye kitapları çocuklara hem iyi vakit geçirme imkânı tanımakta hem de okuma alışkanlığı kazandırmaktadır. Ayrıca hikâyeler, Türkçenin korunması ve çocuklara doğru kelimeleri öğretmesi bakımından işlevseldir. Bu yüzden söz varlığı hikâye kitaplarında zengin bir şekilde kullanılmalı ve bu hikâye kitapları okur seviyesine uygun sözcüklerle yazılmalıdır. Bununla birlikte her şeyin dijitalleştiği ve çocukların elektronik zehirlenmeye maruz kaldığı bu çağda hikâye kitapları iyi bir kurtarıcı rolündedir. Çocuklara dilsel kazanım yanında, sosyal, ahlaki, içsel, duygusal ve matematiksel birçok kazanım sağlayan bu kitaplar Türkçenin doğru kullanımı bakımından önem arz etmektedir. Dillerin öz değerlerini yitirdiği ve yozlaştığı bu dönemde Türkçenin söz varlığını korumak ve gelecek nesillere aktarımını sağlamak için en iyi yöntemlerden biri de amacına ve kullanım alanına uygun olarak yazılan hikâye kitaplarıdır.

Bu çalışmada Behiç Ak'ın Gülümseten Öyküler dizinindeki on (10) hikâye kitabı söz varlığı açısından incelenmiş, grafikler vasıtasıyla söz varlığı unsurları, kullanım yüzdeleri görselleştirilmiştir. Bunun sonucunda Behiç Ak'ın on (10) hikâye kitabında yer alan söz varlığı unsurlarının sayısı ve çeşitlilik bakımından birbirinden ayrıştığı sonucuna varılmıştır. Araştırma sonucunda yazarın incelenen eserlerinde 5 atasözünün farklı frekanslarda toplamda 5 defa; 3 tekerlemenin 4 defa; 423 deyim farklı frekanslarda toplamda 466 defa; 242 ikilemenin farklı frekanslarda toplamda 323 defa kullanıldığı

tespit edilmiştir. Kitapların tümünde söz varlığı unsurlarının toplam içeriğe oranları ise şu şekildedir: deyim %58, ikileme %40, atasözü %1 ve tekerleme %1 oranındadır. Yazarın sıklıkla deyimleri ve ikilemeleri kullandığını; nadiren atasözlerine ve tekerlemelere yer verdiğini; ancak bilmecele de hiç yer vermediğini görmekteyiz. Özdemir Mete (2016) da “Sevim Ak’ın çocuk edebiyatı romanlarının söz varlığı açısından çözümlenmesi” adlı çalışmasının incelenmesinde ikileme ve deyimlerin geniş bir yer tuttuğu; ancak atasözü, tekerleme ve bilmecelelerin ise diğer söz varlığı öğelerine oranla çok daha az kullandığı sonucuna ulaşmıştır.

Söz konusu incelenen kitaplarda deyim kullanım oranı diğer kalıplaşmış söz varlıklarına göre daha yüksektir. Karadeniz (2019) de çalışmasında aynı sonuçlara ulaşarak deyimler açısından eserlerin zengin olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Aksan (2008: 32) deyimleri bir dili günlük hayatında konuşan bir toplumun dünyaya ilişkin düşüncelerini, yaşam şeklini, yaşadığı çevreyi, gelenek ve göreneklerini, toplum için önem arz eden ve manevi değerlerini yansıtan, toplumun var oluş biçimini ortaya koyan sözler olarak açıklamaktadır. Hem açıklamadan hareketle hem de Behiç Ak’ın kitaplarında deyimleri sıklıkla kullanması, çocukların dil gelişimine olumlu bir katkı sağlayarak adeta kültürü dilde yaşatmaktadır. Araştırmaya konu olan bu eserlerde, deyimlerin içerikle uygun olması, deyimlerdeki imgesel aktarımlar ve benzetmeler Türkçenin anlatım gücünü ortaya çıkarmıştır. Deyimler içerdiği kültürel imgelerle anlatımı renkli ve ilgi çekici hale getirmiştir.

Kitaplarda söz varlığı unsurlarından ikilemelerin çeşitliliğine bakıldığında kullanım oranının deyimlerden sonra diğer söz varlığı unsurlarına göre yüksek olduğu görülmektedir. İkileme için “Türkçedeki olay, çoğu yeni kavram anlatmak veya belli bir kavrama değişik bir renk vermek üzere birbirine koşulan iki kelimeden tek bir kuruluş, temelli, anlamca bağımsız bir kuruluş türetmek yolunda bir yapı yöntemi” (Ağakay, 1988: 98) tanımı yapılmaktadır. İkilemelerin hikâyelerde yeterli bir düzeyde kullanılması, anlatımın akıcı kılınması ve durumun etkili bir şekilde anlatılması bakımından önemlidir. Çürük’e (2016: 410) göre ikilemeler “anlamı güçlendirir ve bazen etkisi az olabilecek bir sözcük ya da yapı yerine kullanılarak faklı anlamlar içerebilir. Dahası ses ve sözcük tekrarı dolayısıyla ahenkli bir anlatım sağlar”. Bu da çocukların kelime öğreniminde ikilemelerin oyun ve şarkıyı barındırması açısından önemlidir.

İncelenen çocuk kitaplarında atasözleri az kullanılan söz varlığı unsurlarıdır. Karadeniz (2019) de Behiç Ak’ın eserlerini incelemiş atasözleri kullanım sıklığının çok az olduğu tespit ederek aynı sonuçlara ulaşmış ve bu durumun çocuk edebiyatı ilkeleri ile bağdaşmadığı değerlendirilmesinde bulunmuştur. “Kültür aktarımında,

ana dili öğretiminde atasözleri ve deyimler önemli rol oynamaktadır. Millî, ahlaki ve kültürel değerler atasözleri ve deyimler vasıtasıyla kolaylıkla özümsetilebilmektedir" (Bulut, 2013: 572). Ataların ilim, irfan ve deneyimlerini genç kuşaklara aktarmasında atasözleri önemli bir söz varlığı unsurudur. Ayrıca atasözleri içinde barındırmış olduğu çift yönlü çıkarım ile çocuklara dil kazanımının yanı sıra beyin gelişimi de sağlamaktadır. Az sözle çok şey ifade eden atasözleri, üzerinde düşünmeyi gerektiren, farklı yönlerden değerlendirilmeye imkân tanıyan ve öğüt verici bir mahiyete sahiptir. Atasözlerini öğretmek çocukların dilsel zekâlarından beyin gelişimine, ahlak gelişiminden karakter gelişimine kadar birçok alanda fayda sağlamaktadır. Hikâye kitapları gibi, özellikle çocuklara yönelik kitaplarda daha fazla atasözü kullanılmalıdır ve böylece çocukların dilsel zekâsının yanında ahlaki gelişimine de katkı sağlanmalıdır.

İncelenen kitaplarda atasözlerinden sonra kullanım sıklığı az olan söz varlığı tekerlemelerdir. Tekerlemelerin Türkçeyi güzel kullanma ve diksiyon dersleri için kullanım önemine sahip olduğu bilinmektedir. Bu yüzden kitaplarda tekerleme unsurlarının yeteri kadar kullanılması hem Türkçeyi düzgün konuşma hem de okumaktan zevk almayı sağlaması açısından önerilmektedir (Anılan, Girmen, Öztürk & Koçkar, 2004; Esen, 2008).

Diğer yandan kitaplarda inceleme sonucunda hiç karşılaşılmayan söz varlığı unsuru bilmecelerdir. Sözlü kültür toplumlarının düşünce dünyasını açıklayan ve bu toplumlara soru üretmeyi ve yanıt bulmayı öğreten, kültürel belleğin oluşmasında ve böylece geleceğin kurgulanmasında ve yönetilmesinde temel oluşturacak bilmeceler, dünya halkbiliminin olduğu gibi, Türk halkbiliminin de en yaygın ve zengin türlerindedir (Özdemir Mete, 2016: 32). Çünkü bilmecelerin, insanın zihinsel işlevinde artış sağladığı ve dilsel becerilerin gelişimine olumlu katkısı olduğu bilinmektedir. Matematiksel zekâyı da etkileyen bilmeceler, hem Türk kültüründen hem de öz Türkçeden sözcükler taşıması bakımından da önemlidir. Bu yüzden çocuklara bilmece öğretmek, onların zihinleri açık tutmak ve kelime hazinelerini sürekli yoklamak dilsel zekâ açısından da önemlidir. Hikâye kitaplarının söz varlığı unsurlarından bilmecelerle zenginleştirilmesi, çocukların çok yönlü gelişimine olumlu katkılar sağlamaktadır.

Özetle, Behiç Ak eserlerinde söz varlığı unsurlarını deyimler ve ikilemeler yoluyla yeterli çeşitlilikte ve frekanslarda kullanmıştır. Ancak tekerlemeler ve atasözleri açısından bu yeterliliği görememekteyiz. Anaz (2018) da çalışmasında benzer sonuçlara ulaşarak deyim ve ikilemelerin incelediği eserlerde sıklıkla kullanıldığını

bulgusuna ulaşmıştır. Çocuk edebiyatında yapılan çalışmalarda deyim ve ikileme unsurların sıklıkla yer verildiğini görmekteyiz.

Atasözleri ve tekerlemeler çocukların çok yönlü gelişimine katkı sağlamakta ve okumayı heyecanlı bir hale getirmektedir. Ayrıca atasözlerindeki mesajların öğüt niteliğinde olması çocukların ahlaki gelişimine de katkı sağlamaktadır. Ancak incelenen kitaplarda yeterince atasözüne yer verilmemiştir. Arıkan (2018) de Behiç Ak'ın "Gülümseten Öyküler" çalışmasında incelediği 9 kitapta sadece iki atasözüne rastlanması olumsuz bir özellik olarak belirtilmiştir. Yazarın Son söz varlığı olarak ele alınan bilmecelelerin inceleme sonucunda kitaplarda hiç yer almaması, çocuğun kitap okurken zihinsel faaliyetler yapmamasına ve çıkarımlarla sonuca ulaşamamasına sebep olmuştur. Bu da hikâye kitaplarında bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Hikâye kitaplarında çocukların ilgisini çeken bilmecelelere yer verilmesi okuma alışkanlığı kazandırılmasında ve Türkçenin kültürel değerlerinin aktarılmasında iyi bir avantaj sağlayacaktır.

Bu çalışmada incelenen hikâye kitaplarının dilsel unsurlar bakımından içlerinde çocukların Türkçe kelime haznelerini artırmaya yönelik çeşitli söz varlığı unsurları bulundurduğu tespit edilmiştir. Arıkan (2018) de Behiç Ak'a ait olan incelediği kitaplarda dilsel ve görsel öğelerle düşünme eğitimi sürecini destekleyici bir tutum sergilediğini tespit etmiştir. Kitapların söz varlığı unsurlarından deyim ve ikilemelere ağırlık vermesi çocukların dilin kültürel yanını da içselleştirmesi bakımından önemlidir. Türkçe derslerinde deyimlerin ve ikilemelerin öğretiminde söz konusu söz varlığı unsurlarının çeşitliliği bakımından bu kitaplardan yararlanılabilir.

Ayrıca Türkçe derslerinde ders kitaplarına alternatif olarak bu hikâye kitaplarının kullanımı öğrencilere hem eğlenecekleri bir aktivite olacak hem de sahip oldukları Türkçe söz varlığına katkı sağlayacaktır. Bu anlamda Behiç Ak'ın söz konusu hikâye kitapları okuma etkinliklerine uygun bulunmuş ve bu yönde tavsiye edilmektedir.

Kitaplardaki söz varlığının çeşitliliği ve zenginliği söz konusu çözümleme sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın sonucunda Behiç Ak'ın "Gülümseten Öyküler" dizinindeki on (10) hikâye kitabı dilsel öğeler açısından zengin ve Türkçenin söz varlığını yansıtan güzel örnekler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylece Behiç Ak'ın incelenen kitaplarında Türkçeye has bir dil kullanması ve cümle yapısının Türkçeye uygun olması sebebiyle Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda Türkçe derslerinde bu kitaplardan yararlanılması tavsiye edilmektedir. Bu çalışmayla hem çocuk edebiyatı veri tabanı oluşturma hem de Ak'ın çocuk edebiyatı alanında verdiği eserlerle ilgili yapılacak söz varlığı çalışmalarına yol gösterici olması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ağakay, M. A. (1988). Türkçede Kelime Koşmaları. *TDAY- Belleten*, 1954, 97- 104.
- Ak, B. (2017a). *Akvaryumdaki Tiyatro* (25.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ak, B. (2017b). *Alaaddin'in Geveze Su Boruları* (25.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ak, B. (2017c). *Pat Karikatür Okulu* (28.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ak, B. (2018a). *Buzdolabındaki Köpek* (27.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ak, B. (2018b). *Galata'nın Tembel Martısı* (33.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ak, B. (2018c). *Geçmişe Tırmanan Merdiven* (17.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ak, B. (2018d). *Güneşi Bile Tamir Eden Adam* (50.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ak, B. (2018e). *Havva İle Kaplumbağa* (19.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ak, B. (2018f). *Kedilerin Kaybolma Mevsimi* (31.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ak, B. (2018g). *Vapurları Seven Çocuk* (35.Bs.). M. Beykan (Ed.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Aksan, D. (2002). *Ana Dilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi.
- Aksan, D. (2006). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, D. (2008). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksoy, Ö. A. (1989). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2* (Genişletilmiş Beşinci Baskı). İstanbul: İnkılap.
- Akyalçın, N. (2007). *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*. İstanbul: Anı
- Albayrak, N. (1983). *Folklorumuz ve Erzincan*. Erzincan: Erdav.
- Anaz, Z. (2018). *Mavisel Yener'in Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Dil Özellikleri, Söz Varlığı, Anlatım Teknikleri ve Dış Yapı Özellikleri Bakımından İncelenmesi*. (Doktora Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
<https://doi.org/10.31455/asya.459790>
- Anılan, H. Girmen, P. Öztürk A ve Koçkar, M.T. (2004) Geleneksel Çocuk Oyunlarının Eğitimsel Değeri. *OMEP Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı*, Kelebek Matbaası, İstanbul.

- Arıkan, Y.(2018). *Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel Öğeler Açısından İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Aslan, C. (2007). Yazınsal Çocuk Kitaplarının Çocuğun Anadili Gelişimine Katkısı. *İnsanbilimler Dergisi*, 1, 32-46.
- Aydemir, D. (2018). Çaresiz Romanındaki Mediha ve Münir Karakterlerinin Beden Dilinin ve Kişilerarası İletişiminin İncelenmesi. M. Gün (Ed.). *Bilimsel Araştırmalar Kitabı: Sosyal Bilimler Dil ve Edebiyat* içinde (21-30). Ankara: Akademisyen yayınevi.
<https://doi.org/10.29000/rumelide.580713>
- Aytan, T. (2016). *Türk Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Sözvarlığı Çalışması: Atasözleri*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2012). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. (8th Edition), Boston: Pearson.
- Bulut, M. (2013). Türkçe Eğitimi ve Öğretiminde Dil ve Kültür Aktarımı Aracı Olarak Atasözleri ve Deyimlerin Önemi. *Turkish Studies*, 8/13, 559-575.
<https://doi.org/10.7827/turkishstudies.5993>
- Çobanoğlu, Ö. (2003). Atasözleri, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. *Atatürk Kültür Merkezi*, 28, 151–201.
- Çürük, Y. (2016). İkiemelerin Dilbilgisel Anlamları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 48, 397-411.
<https://doi.org/10.9761/jasss3573>
- Demir, E. ve Ungan, S. (2016). Günümüz Çocuk Edebiyatı Yazarları ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 1, (1), 40-65.
- Elçin, Ş. (1987). Bilmeceler üzerine. R. Şirin (Ed.). *Çocuk Edebiyatı Yıllığı İçinde*. İstanbul: Gökyüzü.
- Ergin, M. (2002), *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Bayrak basım.
- Karadeniz, E. (2019). *Behiç Ak'ın Çocuk Hikâyelerinin Çocuk Edebiyatının Temel Öğeler Açısından İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
<https://doi.org/10.19126/suje.460792>
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türk Dili ve Kompozisyon*. Ankara: Ekin.
- Lüle Mert, E. (2009). *Türkçenin Sözvarlığı Açısından Eflatun Cem Güney'in Derleyip Yazdığı Masallar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap: Nitel Veri Analizi*. (S. A. Altun, A. Ersoy Çev.). Ankara: Pegem Akademi.

- Özcan, M.F. (2019). Bilmecelerin Çocukların Dil ve Oyun Becerilerinin Gelişimine Etkisi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar* içinde, Bursa: Ekin.
- Özdemir Mete Ö. (2016). *Sevim Ak'ın Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Söz Varlığı Açısından İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sever, S. (2012). *Çocuk ve Edebiyat*. (6.Baskı). İzmir: Tudem.
- Sever, S. (2013). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*. İzmir: Tudem.
- Şimşek, R. (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*. Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu. <https://doi.org/10.30767/diledeara.472664>
- Üstüner, A. (2002). Olumsuz Yargılı Atasözleri. *TDK Türk Dili Dergisi*, 601, 35-42.
- Yalman (Yalkın), A. R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları II*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yolcu, F. (2018). "101 Türk Efsanesi" Adlı Eserin Söz Varlığının Türkçe Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 215 - 234
ISSN: 1302-6879

Analyse Psychologique De La Vie De Delphine Dans L'oeuvre Intitulee “Moi Delphine, 13 Ans” De Brigitte Peskine*
Brigitte Peskine'nin “Ben Delphine, 13 Yaşındayım” Adlı Eserinde Delphine'nin Yaşamının Psikolojik Analizi
Psychological Analysis of the Life of Delphine in Brigitte Peskine's Works Named “I Delphine I'am 13 Years Old”

- Saruhan KARAMAN*
- Halil AYTEKİN**

*Yüksek Lisans Mezunlu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun / Türkiye.
Graduate student, Ondokuz Mayıs University, Institute of Education Sciences, Samsun / Turkey.
saruhankaraman1@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1886-3990

**Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, Samsun / Türkiye.
Prof., Ondokuz Mayıs University, Institute of Education Sciences, Samsun / Turkey.
haytekin@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9150-472X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
11/09/2019
Kabul Tarihi / Date Accepted:
04/10/2019
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atrf: Karaman, S. & Aytekin, H. (2020). Brigitte Peskine'nin “Ben Delphine, 13 Yaşındayım” Adlı Eserinde Delphine'nin Yaşamının Psikolojik Analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 215-234

Citation: Karaman, S. & Aytekin, H. (2020). Psychological Analysis of the Life of Delphine in Brigitte Peskine's Works Named “I Delphine I'am 13 Years Old”. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 215-234

Résumé

Le concept de l'enfance, comme l'une des phases naturelles de la vie, a de nombreuses significations différentes dans la société. Il a longtemps été décrit comme un processus de transition biologique qui n'a pas encore atteint l'âge adulte. A partir de la naissance, chaque enfant passe des moments différents. En particulier, l'environnement où vivent des enfants joue un rôle important dans leurs développements. Les enfants qui grandissent avec l'amour et la tendresse mènent naturellement une vie heureuse. La formation de la personnalité se réalise dans la famille. L'enfant apprend toutes les choses de ses parents à savoir comment agir, parler, se comporter. Grâce à eux, il s'adapte facilement à la vie sociale. Cette étude aborde la vie d'une petite fille de 13 ans qui s'appelle Delphine. Cette dernière vit malheureusement dans une famille dans laquelle il s'agit de l'abus d'alcool et toutes sortes de violence. En raison de divers problèmes familiaux et de la dépendance d'alcool, de l'agression physique et verbale, de l'exclusion perpétrés par son père, Delphine doit se réfugier à un orphelinat (un village d'enfant) en compagnie de son frère et de sa soeur. Ce travail reposant sur l'analyse psychologique a pour but de dévoiler les expériences sentimentales d'un enfant, les circonstances dans lesquelles cet enfant a été traumatisé par des expériences tragiques et de souligner le rôle de la famille sur sa vie. **Mots Clés:** Delphine, famille, orphelinat, psychologie, obsession, violence.

* Ce travail préparé et soutenu par Saruhan KARAMAN sous la direction de Prof. Dr. Halil AYTEKİN, à l'Université de Ondokuz Mayıs, a été produit à partir de mémoire de master : “Analyse Psychologique De La Vie De Delphine Dans L'oeuvre Intitulee Moi, Delphine, 13 Ans De Brigitte Peskine” / Bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde Prof. Dr. Halil AYTEKİN danışmanlığında Saruhan KARAMAN tarafından hazırlanan “Analyse Psychologique De La Vie De Delphine Dans L'oeuvre Intitulee Moi, Delphine, 13 Ans De Brigitte Peskine” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Öz

Yaşamın doğal evrelerinden biri olarak, çocukluk kavramına, toplumda çok sayıda farklı anlam yüklenebilir. Uzun zaman boyunca, çocukluk, henüz yetişkinliğe varmayan biyolojik bir geçiş süreci olarak tanımlanmıştır. Doğumdan itibaren, her çocuk farklı zamanlar geçirir. Özellikle, çocukların yaşadığı çevre onların gelişimleri üzerinde önemli rol oynar. Sevgi ve şefkatle büyüyen çocuklar doğal olarak mutlu bir yaşam sürerler. Kişilik çocukluk döneminde, çocuğun ailesinden ve yakın çevresinden aldığı girdiler aracılığıyla şekillenir. Çocuk nasıl giyineceği, nasıl konuşacağı ve nerede nasıl davranacağı gibi davranış biçimlerini aile ortamında ebeveynlerinden öğrenir. Onlar sayesinde, çocuk sosyal hayata kolaylıkla uyum sağlar. Bu çalışmada, adı Delphine olan 13 yaşındaki bir kız çocuğunun yaşamı ele alınmıştır. Ne yazık ki Delphine, alkol tüketiminin ve her türlü şiddetin söz konusu olduğu bir ailede yaşamaktadır. Aileye özgü çeşitli problemler ve babasının alkol bağımlılığı, fiziksel ve sözel saldırı, kapı dışarı etme eylemleri yüzünden, Delphine, küçük erkek ve kız kardeşini de yanına alarak, aslında çocuk köyü denilen kimsesizler yurduna sığınmak zorunda kalır. Psikolojik analiz üzerine dayanan bu çalışma, bir çocuğun yaşadığı duygusal deneyimleri, içinde yürekler acısı deneyimlerle sarsıldığı koşulları anlamaya ve çocuğun yaşamında ailenin rolüne dikkat çekme amacına yönelik olarak yapılmıştır. Çalışmada, nitel araştırma metodlarından doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Delphine, aile, kimsesizler yurdu, psikoloji, saplantı, şiddet.

Abstract

As one of the natural stages of life, many different meanings can be attributed to the concept of childhood in society. For a long time, childhood has been described as a biological transition process that has not yet reached adulthood. From birth, each child spends different times. In particular, the environment in which children live plays an important role in their development. Children who grow up with love and compassion naturally lead a happy life. Personality is formed in childhood through the inputs that the child receives from his or her family and immediate surroundings. The child learns how to dress, how to behave and how to talk from his or her parents. Thanks to them, the child easily adapts to social life. In this study, the life of a 13-year-old girl named Delphine is discussed. Unfortunately, Delphine lives in a family where alcohol consumption and all kinds of violence are in question. Due to various family problems and her father's alcohol dependence, physical and verbal assault, and out-of-door actions, Delphine has to take refuge in the orphanage, called the children's village, by taking his younger brother and sister with her. This study, based on psychological analysis, was conducted to understand the emotional experiences of a child, the conditions in which she was shaken by heartbreaking experiences, and to draw attention to the role of the family in

the life of the child. In the study, the document analysis technique, which is a qualitative research method, was used.

Keywords: Delphine, family, orphanage, psychology, obsession, violence.

Introduction

Dans les dernières années, la littérature d'enfance et de jeunesse a pris un grand essor avec ses diverses publications. Dans ce travail, nous aussi, nous avons abordé l'une des publications réservée à la littérature d'enfance et de jeunesse: *Moi, Delphine, 13 ans*. Dans ce roman, l'héroïne est une fille qui s'appelle Delphine. C'est une adolescente qui a dû vivre dans un orphelinat. Elle a beaucoup de problèmes et à cet âge-là, elle combat contre les difficultés de la vie avec son petit coeur sensible d'enfant. Prenant en considération son combat, nous avons essayé d'étudier la vie de cette fille du point de vue psychologique et de mettre en évidence les raisons qui perturbent sa psychologie. Parmi ces raisons, nous pouvons citer, le manque d'affection, d'amour, d'ami et les relations familiales. L'un des aspects les plus importants dans le développement des enfants est leur psychologie. De ce fait, notre étude est basée sur la psychologie de la vie de Delphine. Alors, quelles sont les raisons qui affectent la psychologie de celle-ci?

La famille est une institution sociale composée par des parents et des enfants qui jouent un rôle très important dans le développement et le comportement de l'enfant. Dans la vie de Delphine, la première perturbation a déjà commencé dans sa famille. Les attitudes et les comportements des parents dans la famille vis à vis de l'enfant ont donc une influence considérable sur la constitution de sa personnalité. Le dénouement dans la famille de Delphine altère complètement son état d'âme. Sur le plan sentimental, l'une des raisons de ce dénuement est l'irresponsabilité de ses parents. Mis à part le chômage de ses parents, cette irresponsabilité et cette indifférence ont été une grande douleur pour Delphine. En plus, le problème de l'alcool dans la famille a créé également des moments difficiles pour Delphine, sa soeur et son frère.

Le syndrome du chômage a causé la dépendance d'alcool et aussi amplifié la violence dans la famille à l'égard de leurs enfants. En dehors de la violence, le sentiment de la faim et de la misère ont entraîné cette fille dans un grand traumatisme. Ces émotions traumatisants fournissent des preuves et des conséquences importantes sur sa psychologie. À son jeune âge, elle a subi des expériences infernales qui proviennent de l'insouciance de sa famille. Un autre

problème qui ébranle sa vie, c'est le divorce de ses parents. Le divorce peut être considéré comme un problème entre les parents, mais il ne faut pas oublier qu'il influence l'enfant de façon profonde. "Bien que le divorce soit une décision prise par la mère et le père, elle peut être une source de stress qui apporte de nombreux changements dans la vie humaine. Les effets du divorce sont aussi insupportables pour l'enfant" (2015: 18) pense-t-il Türk. Dans ce roman, comme la famille de Delphine n'a pas pris la responsabilité de leurs enfants, la fille a été forcée de vivre dans l'orphelinat sans avoir de l'affection et de l'amour de sa famille. Suite à cette solitude, elle a connu des crises et des troubles psychologiques. Toutes ces expériences ont contribué à une analyse psychologique.

L'objet de la recherche: le roman *Moi, Delphine, 13 ans*, raconte la vie d'une petite fille et son combat contre les difficultés de la vie sans parents. Elle a été mise à l'orphelinat en raison de divorce de ses parents. Bien qu'elle ait 13 ans, elle cherche d'une part à surmonter les difficultés de la vie et d'autre part à garder ses petits frères. Delphine a vécu dans une famille dans laquelle il y avait la dispute, la querelle et même la violence. Le chômage de ses parents et le manque de responsabilités ont négativement influencé la vie de Delphine et de sa soeur et de son frère. Pour comble de ce malheur, le divorce de ses parents a perturbé son état d'âme. Delphine est une victime de la société sur laquelle tout le monde doit réfléchir.

Le problème: Quelles sont les difficultés de la vie pour les enfants qui ont subi la violence dans la famille et qui souffrent de la misère et de manque d'affection et des problèmes psychologiques?

La méthodologie: Le type de notre recherche est "la recherche qualitative" et notre méthodologie est l'analyse du document. "C'est la recherche qui utilise les méthodes qualitatives comme l'observation, l'entretien, l'analyse de toutes sortes de document. Lors de cette recherche, on essaye de trouver des réponses à ces questions: Qui, Pourquoi et de Quelle manière? L'objectif est de tâcher de comprendre le monde social des gens, de l'interpréter et de l'analyser"(Sönmez ve Alacapınar, 2013: 70). Elle renvoie à une méthode de recherche intéressée par le sens et l'observation d'un phénomène social en milieu naturel. Elle traite des données difficilement quantifiables. Elle ne rejette pas les chiffres ni les statistiques mais ne leur accorde tout simplement pas la première place. "L'étude du cas en recherche qualitative est l'étude intensive d'un événement. A partir des données, le chercheur mène profondément une étude selon l'histoire ou l'action" (Glesne, 2014: 30).

1.L'analyse Psychologique De La Vie De Delphine Dans L'oeuvre Intitulee *Moi, Delphine, 13 Ans* De Brigitte Peskine

1.1 La vie de Delpine du point de vue psychologique

Pendant des siècles, l'enfant n'a pas été connu par sa propre spécificité. On a vu toujours comme adulte. A partir de XIX siècle, grâce aux progrès scientifiques surtout dans le domaine de la psychologie et la pédagogie, l'enfant a été redécouvert dans ses particularités. On a rendu compte qu'il différait de l'adulte. Ainsi il est devenu un sujet étudié par les psychologues depuis des années.

Dans cette perspective, le processus de développement psychologique de l'enfant est un processus qui peut être complété avec sa famille. Nous pouvons dire que la psychologie de l'enfant est en effet la psychologie de sa famille. "Cette interaction commence depuis l'enfance. À cette période là, l'enfant imite ses parents et cela forme la base de ses comportements. Il est évident qu'il y a une relation entre le comportement des adultes et les réactions du bébé. Les comportements des parents et des autres adultes déterminent le degré de confiance que le bébé gagnera. Ceci est étroitement lié à son degré de socialisation" (Kulaksızoğlu, 2017: 82).

Pour mieux analyser la psychologie de Delphine, il ne faut pas oublier qu'elle est adolescente. L'adolescence est un processus qui va de l'enfance à l'adulte. C'est une période marquée par son caractère transitoire, passage entre les deux. L'adolescence est également référée à des normes de société, au développement physiologique et psychologique. Débutant avec la puberté, l'adolescence marque l'entrée dans les nouveaux systèmes normatifs qui permettent aux adolescents de devenir les agents de leur propre socialisation.

Nous devons marquer que *Moi, Delphine, 13 ans*, c'est un roman épistolaire. Pour cela, nous témoignons les absences sentimentales à travers les lettres de Delphine. Ces lettres entre Delphine et son amie appelée Audrey, peuvent être considérées comme une correspondance et bien évidemment, cette correspondance est, en un sens, une thérapie pour que Delphine exprime intimement ses sentiments. Par l'intermédiaire de son amie, nous arrivons à comprendre comment se sentait Delphine. Il faut également ajouter que Delphine écrit à son amie pour lui raconter la rupture, les difficultés relationnelles avec les autres enfants, les responsables du village et ses relations avec son frère et sa sœur. La première lettre de Delphine à Audrey nous montre clairement son sentiment de la solitude et son besoin de partager, c'est la raison pour laquelle elle écrit:

Bonjour Audrey, Tu t'es peut-être demandé pourquoi je n'ai pas fait ma rentrée au collège de Vitry. Comme tu es la seule de ma classe de l'an dernier à m'avoir donné ton adresse, je t'écris, au cas improbable où quelqu'un voudrait avoir de mes nouvelles (Peskine, 2005: 19).

Après avoir été déplacée dans sa nouvelle place, Delphine s'efforce de s'adapter au mode de vie dans le village d'enfant qui se trouve à Dammarie. Du point de vue thématique, bien que la séparation liée à l'absence des parents soit une donnée banale dans le développement de l'enfance, elle se construit des désillusions dans son monde interne. Cette solitude donne lieu aussi à la défiance. Selon Sullivan: "La véritable solitude pourrait commencer à se vivre à l'enfance seulement lorsqu'un enfant manifeste un besoin de relation intime vis-à-vis d'une autre. Cette intimité est considérée comme un moyen de communication" (1953: 90). D'ailleurs, la solitude émotionnelle est le manque de lien véritablement intime et l'absence d'une relation soignée par les parents de l'enfant.

Quant aux variations psychologiques de Delphine, nous pouvons associer ce sentiment de partage à l'émotion de se sentir isolé et le sentiment de la solitude. La principale motivation de Delphine c'est l'effort de s'éloigner du sentiment qui s'adresse à ses conflits intérieurs. La raison de ce conflit est que peut-être elle pense qu'elle ne peut pas s'exprimer. Ou peut-être que sa psychologie est corrompue ou que son amie qui partage ses sentiments ne se soucie pas d'elle. En plus, nous voyons qu'elle se plaint réellement puisqu'elle ne reçoit pas la réponse ou bien la lettre de son amie appelée Audrey:

Chère Audrey, tu es dure: toujours rien de toi. Si tu ne réponds pas, c'est la dernière lettre que je t'envoie. Et moi, même si ça me cassait, je m'accrochais... En treize ans, j'aurais pourtant dû comprendre qu'il n'y a rien à espérer. Jamais. Je m'en fous, j'écris quand même. J'adore m'apitoyer sur mon sort, tu dois le savoir (Peskine, 2005: 16).

Ces paroles de Delphine pressentent le besoin d'une amie confidente afin de partager son monde intérieur. Selon elle, la meilleure façon de se débarrasser de la psychologie de la solitude, c'est de partager tout ce qui la rend malheureuse. Delphine a dû vivre avec ses pensées opposées et elle ne voulait pas voir sa mère à cause de la façon dont ses parents se sont séparés. Cette façon de séparation est une autre raison qui perturbe sa psychologie. Parfois, sa mère venait lui rendre visite bien qu'elle ne veuille pas. Sa sœur Elodie pensait différemment de Delphine, elle désirait vraiment rencontrer sa

mère. Delphine dépeint ses sentiments sur la visite de sa mère et sa souffrance dans sa lettre suivante:

Depuis qu'on sait que ma mère va venir, Elodie veut partir vivre avec elle. Pas moi. Même si d'un côté, j'ai envie d'un autre, je sais que tout recommencera comme avant et je ne veux pas. Je veux juste avoir mes 18 ans et fiche le camp (Pesquine, 2005: 23).

Nous arrivons à envisager que chaque séparation contient essentiellement un drame chez l'enfant. Lorsque ce drame atteint une dimension préjudiciable pour l'enfant, il ne perd pas juste sa confiance en soi-même, mais également il hésite continuellement à confier aux gens autour de lui. Delphine est aussi méfiante. Cette méfiance et ce manque de confiance en soi a créé en elle un sentiment d'insécurité. "Le conflit parental semble aggraver l'insécurité des enfants et l'attachement insécurisé dans l'enfance. Il est également un facteur de vulnérabilité à l'apparition de troubles psychologiques à l'âge adulte" (1999: 243) indiquent-ils Solomon et George. Il est simplement nécessaire de se concentrer sur des réactions de Delphine pour mieux saisir sa psychologie. Certains sentiments de Delphine sont très profonds et il faut parfois du temps pour les discerner. Elle lutte pour survivre, pour aimer et être aimé bien qu'elle n'est pas souvent consciente de son affrontement ou de son action. Ceci l'amène à développer des mécanismes de défense pour parer au sentiment d'être seul, rejeté ou exclu. Cela veut dire que Delphine possède aussi une rigidité. Nous voyons aussi la blessure de Delphine par la suite du voyage de Camille avec sa mère. On remarque son chagrin et son abandonnement dans ses lettres:

Chère Audrey, Je me suis laissée raccompagner comme un mouton. Camille était embêtée de partir en vacances et de me laisser comme ça, du moins c'est ce qu'elle a dit, mais elle était inscrite pour un voyage organisé à İstanbul! (Pesquine, 2005: 67)

Les expériences que Delphine a vécues dans ce village nous rappellent une image importante d'une famille satisfaisante. L'existence du soutien d'une famille n'est pas seulement essentielle pour son manque d'affection, mais aussi pour sa contribution à l'éducation. Cependant, nous pouvons évidemment mentionner que même si toutes les familles passent des périodes difficiles, elles doivent mettre le point final à ces conflits sans détruire la psychologie de leurs enfants. Sinon le nombre des Delphine augmente de jour en jour. Elle est dans un grand dénuement. Il est possible de voir ces indices clairement dans la lettre écrite entre Delphine et son amie. Elle

met aussi en évidence le manque d'une amie afin de partager ses sentiments face à face avec son amie:

J'ai complètement halluciné en lisant ta lettre! Je me suis même demandé si c'était bien toi! Jamais tu ne m'as dit des mots aussi gentils. Surtout sur l'aide... Je n'arrête pas d'y réfléchir. Je crois qu'il y a des gens plus difficiles à aider que d'autres. Soit qu'ils ne demandent pas, soit qu'ils refusent. Tu vois, par exemple, j'avais la honte de continuer à t'écrire sans que tu me répondes. Si j'avais eu plus de fierté, je ne l'aurais pas fait. Mais j'ai eu raison. Comme quoi, la fierté, parfois, ça gâche tout. Puisque aujourd'hui rien ne m'arrête, je pose la question directement: est-ce que tu pourrais venir me voir? (Peskine, 2005: 32)

Ce sentiment de malheur est en effet le produit de manque de partage et par ailleurs, du fait qu'elle s'est éloignée de la vie sociale. Dans la quête d'une amie intime, Delphine est en correspondance avec Audrey même si Celle-ci ne répond pas toujours. Malgré tout cela, elle continue à l'écrire parce que l'attente de réponse l'attache à la vie. Elle a besoin d'une amie, d'une voix qui partage sa souffrance et dit qu'elle l'aime.

1.2 L'attitude agressive de Delphine

L'agression est un sujet sensible à étudier. S'il s'agit de l'enfant, ce sujet devient plus important pour tous. Nous rencontrons chaque jour les enfants qui ont tendance à l'agressivité. Donc, il faut poser cette question: Qui suscite l'agression chez l'enfant? Il est possible de parler plusieurs facteurs qui poussent l'enfant à devenir agressif. L'enfant ne connaît pas naturellement sa colère, son anxiété ou son bonheur face à certains événements. Ces émotions sont apprises par l'expérience de la vie dans l'enfance. S'il y a la paix au sein de la famille, l'enfant démontrera des comportements plus calmes et recevra une autonomie de cet environnement paisible.

Mais, "le milieu familial où il s'agit de la discussion, du stress et de la violence influence la psychologie de l'enfant. Le comportement agressif des parents constitue un modèle d'agression pour l'enfant. Cette approche des parents ne permet pas à l'enfant d'agir d'une façon positive vers son environnement social" (Aydın, 2013: 117). L'agression de l'enfant dépend essentiellement de la structure familiale. Lorsque l'orientation, l'éducation et la confiance au sein de la famille ne sont pas assurées de nombreux problèmes surgissent tel que l'agression. Parfois, "la famille peut être la source des plus grandes perturbations émotionnelles, des tensions et des

conflits. A la suite de ces actions, préjudice physique, mental, sexuel ou social, la santé et la sécurité sont sur le point d'entrer en danger" (Özmen, 2004: 28). L'atmosphère familiale dans laquelle vit Delphine, la provoque à montrer des réactions agressives. La raison de ses réactions est sûrement des comportements destructifs de sa famille. Voici le sentiment de l'agression qui cause le trouble du comportement chez Delphine à partir des expressions violentes:

Tu ne peux pas comprendre. Tes parents s'occupent de toi. Tu n'as jamais rien fait de grave. Moi, j'ai le coeur plein de haine et de sanglots. J'ai peur qu'un jour ça explose et que je tue tout le monde autour de moi. T'inquiète pas, je n'irai pas jusqu'à Vitry. Vous pouvez dormir tranquilles. (Pesquine, 2005: 27)

Ces paroles de Delphine nous montrent comment elle inclinait à l'agressivité. L'autre facteur qui suscite l'agression chez elle, c'est aussi le mécanisme de défense développé par l'enfant pour résoudre les problèmes. "L'enfant a besoin de défendre soi-même. Mais si pour une raison quelconque, il est stressé et qu'il ne peut pas le diriger, il prend des mécanismes de défense" (Yavuzer, 1986: 69). La dépendance d'alcool de son père et la violence dans la famille causent l'agression chez Delphine. Par la suite de l'abus d'alcool, le père augmente la violence contre Delphine. En général, La décision de divorce à plusieurs reprises, comme la violence familiale, la violence physique, la négligence ou la dépendance du jeu provoquent des effets traumatiques différents chez les enfants de chaque groupe d'âge. Par exemple, tandis que Delphine n'oubliait pas ses angoisses, sa soeur, plus jeune voulait retourner chez sa mère:

Camille a téléphoné à maman pour l'inviter et elle a dit peut-être. Je sais que ça veut dire non. Elle voit le psychologue deux fois par semaine, mais tout ce qu'elle veut, c'est maman. Elle espère toujours qu'elle va nous reprendre. Quand elle est trop triste, elle s'accroche à moi et ça me fiche les boules parce que je peux rien faire. Je ne suis pas sa mère! (Pesquine, 2005: 46)

Elodie est plus petite que Delphine et elle veut sa mère. Delphine ne veut pas rester sous le même toit avec eux, car elle pense qu'il n'y aura pas de changement sur le comportement de sa famille. Cela montre clairement que l'agression de Delphine est permanente. Son attitude agressive n'est pas créée justement à cause des comportements de ses parents, mais aussi de son environnement qui a une incidence importante. Le fait de ne pas être accepté au groupe d'amitié à cause des problèmes familiaux et des conversations dans

l'orphelinat sont des autres facteurs qui la poussent à se comporter d'une façon agressive. De plus, les personnes de l'orphelinat la blesse et la rend agressive. "De toute façon, il était glauque, celui de Vitry. La mère de Marion et les autres "mères" discutent entre elles en nous regardant d'un air de pitié, je déteste ça" (Peskine, 2005: 100).

Nous avons déjà mis en évidence le malaise dans la famille. Le manque d'affection produit un trouble dans le comportement et entraîne l'enfant dans des pensées étranges. Un milieu familial corrompu et désordonné et des troubles mentaux chez les parents sont des risques sociaux importants. Les maladies mentales graves telles que l'alcoolisme, la sociopathie et la psychose dans ces familles provoquent la violence des parents envers leurs enfants et entre eux (Bakircioğlu, 2013: 298).

Les parents de Delphine la poussent à adopter une attitude agressive. Cette fille est toujours en conflit dans son monde intérieur. Même si l'écrivain du roman ne l'exprime pas clairement, on peut le dire qu'il a créé une obsession avec le personnage Audrey chez Delphine. Cette obsession l'a peut-être amenée à rompre sa solitude et à soulager sa souffrance.

1.3 Les troubles obsessionnels de Delphine

Le trouble obsessionnel est une maladie mentale consistant en des pensées répétitives appelées obsessions, des comportements répétitifs appelés compulsions avec des idées de la nudité et des actes mentaux. Les pensées et les esprits que l'individu ne peut pas empêcher d'entrer dans son esprit ne peuvent pas s'éloigner de son esprit. Il se développe sans la volonté de la personne, cause une détresse et une anxiété intense. Selon Karaman et autres: Le trouble obsessionnel-compulsif est un trouble psychologique chronique avec des symptômes obsessionnels et compulsifs. Ces obsessions augmentent constamment le degré de la détresse sur l'enfant (2011: 279).

L'obsession de Delphine n'est pas une inquiétude sur une maladie psychique, c'est plutôt psychologique car il y a un grand trouble sur la confiance en soi et plutôt aux gens autour d'elle. La compulsion est un comportement répétitif à cause de l'obsession et dans le roman, la compulsion de Delphine est tout à fait créée par un mécanisme de défense contre son environnement. La condition corrompue de la santé mentale de la personne l'amène à éprouver de grands conflits à la fois avec son monde intérieur et son environnement. En effet, la plus grande obsession de Delphine, c'est la peur de ne pas faire confiance à quelqu'un encore une fois et à

cause de ce sentiment, elle le fait en proximité avec Audrey. Si nous regardons les lignes dans le livre, nous pouvons dire que Audrey s'est transformée en une grande obsession dans la vie de Delphine. car elle commence à montrer cet indice dès le début de sa lettre:

Comme quoi, la fierté, parfois, parfois, ça gâche tout. Puisque aujourd'hui rien ne m'arrête, je te pose la question directement: est-ce que tu pourrais venir me voir? Il n'y a que deux cents kilomètres entre Vitry et Dammarie... (Pesquine, 2005: 32).

Delphine a l'obsession de tout dominer et de contrôler. Selon elle, si elle ne contrôle pas des événements autour d'elle, elle ne se sentira pas en sûreté. Dans sa lettre à son amie, nous voyons sa réaction:

Je sais, j'ai déjà écrit hier. Mais je me suis disputée avec ma soeur et mon coeur pèse trois tonnes. J'ai fini par la repousser et elle a piqué une crise de nerfs en pleine rue. J'en avais vraiment marre. Marion a essayé de la consoler mais c'était moi qu'elle voulait (Pesquine, 2005: 47).

Delphine n'arrive pas à soutenir les crises de sa soeur. La plus grande partie manquante des obsédés est qu'ils ne peuvent pas voir que le côté adverse est aussi obsédé. Si cela fait partie de leur propre famille, ils ne peuvent pas tolérer la crise qui les entoure. Essentiellement, Delphine ne veut pas réagir comme cela à sa soeur mais les conditions qu'elle s'expérimente la pousse à montrer ces types de réaction. Delphine ne pense pas à ses propres obsessions et prend le rôle de quelqu'un d'autre. De plus en plus et en plusieurs reprises, elle se comporte comme une mère, comme un père à Elodie pendant ses troubles. Car, lorsqu'Elodie a des crises ou des problèmes, elle veut seulement parler et partager avec Delphine. Ce chaos de famille ne concerne pas seulement Delphine, mais aussi Elodie et d'autres comme celles-ci. D'où Elodie vit aussi ces comportements obsessifs:

Je trouve ça de plus en plus lourd, surtout depuis que j'ai Marion. Le problème d'Elodie, c'est qu'elle ne veut parler avec personne: ni Camille, ni Paulette, ni Corbier, ni le psychologue, ni les jumeaux. Seulement avec moi (et Steve, mais il est trop jeune). Elle vient de plus en plus souvent dormir dans mon lit, ça m'énerve, mais si moi aussi je la jette, qu'est-ce qui lui restera? (Pesquine, 2005: 22)

Comme nous voyons ci-dessus, Delphine a des sentiments confus. D'une part, elle s'énerve aux comportements d'Elodie, d'autre part, elle réfléchit que si elle la rejette et si elle ne s'intéresse pas à

elle, Elodie fera quoi? Mais pourquoi? Pourquoi Elodie ne parle pas avec des autres personnes mais choisit Delphine? Bien qu'Elodie soit plus petite que Delphine, elle arrive à comprendre ce qui se passe au foyer et elle sait également le sens de la solitude et de la méfiance. Au fur et à mesure, nous pouvons remarquer qu'Elodie désire énormément sa mère.

Il ne faut pas oublier que les changements psychologiques sont des facteurs essentiels et causent la maladie du trouble obsessionnel. Les pensées obsessionnelles sont des idées, des représentations ou des impulsions qui préoccupent le patient en permanence et de manière stéréotypée. Elles sont presque toujours pénibles. Les personnes qui en souffrent essaient d'y résister, le plus souvent en vain. Les pensées sont perçues comme provenant de l'intérieur de soi-même, même si elles sont ressenties comme involontaires et souvent comme répugnantes. Les symptômes caractérisant un trouble obsessionnel peuvent être très différents et regrouper diverses pensées et actions. Il est important que les obsessions soient identifiées comme des pensées venant de soi-même. C'est là en effet que réside la différence par rapport à une schizophrénie dans laquelle les pensées sont décrites comme imposées de l'extérieur. En même temps, les gens obsessionnels veulent que tout soit fait correctement et précisément. Comparativement à l'état psychologique de Delphine, nous ne pouvons pas avoir une impression à propos de la dimension compulsive mais elle veut que les personnes doivent agir de manière plus responsable. Cela nous amène à penser que Delphine a des obsessions à propos de cette responsabilité.

2. Le Role De La Famille Sur Le Developpement Affectif Et Des Facteurs Exterieurs Qui Influencent La Vie De Delphine

2.1 La structure familiale de Delphine

La famille est définie comme la plus petite institution sociale. Cette organisation, comprend les parents et les enfants. Elle possède beaucoup d'autres fonctions qui sont déterminées par les traditions, en plus des tâches assignées par la loi. La famille reflète des particularités de la société. La famille peut être considérée comme une scène où les relations humaines sont exposées. Dans cette scène, l'enfant observe et vit avec toutes les complexités des relations humaines. La mère et le père enseignent à distinguer le bien du mal. En même temps, l'enfant ne doit pas être passif. Il est en interaction constante avec les parents et les frères et soeurs. Ce qui est important ici, c'est le fondement des

relations au sein de la famille, l'attitude des parents envers l'un à l'autre. Les relations harmonieuses et chaleureuses se propagent de l'enfant à l'enfant. Une relation tendue et controversée entre mari et femme crée un environnement dangereux. Delphine, ses frères et sœurs sont devenus des enfants de conflits mentaux et émotionnels. Ils ont subi une perte de confiance et se blessent profondément. Lisons la lettre d'Audrey qui désillusionne Delphine:

Chère Delphine, Je ne serai pas là pendant les vacances de Noël. Les parents ont changé d'avis, on part à la montagne. Ne viens pas, tu te casserais le nez! Je n'aime pas les e-mails, on ne sait jamais si ça arrive. Continuons plutôt à nous écrire des lettres. J'ai abandonné la gym pour le volley-ball. Mon père veut que je fasse un sport d'équipe, il dit que c'est mieux sur un CV. Comme tu vois, il n'y a pas qu'à Dammarie qu'on vous demande d'avoir un projet de vie (Pesquine, 2005: 42).

La réponse de son amie permet à Delphine de faire une comparaison entre le père d'Audrey et son père qui a perdu son emploi. Son père était déjà un homme qui ne savait pas ses responsabilités. Après être au chômage, il ne faisait rien pour sa famille. Chacun doit travailler pour subvenir les besoins de sa famille. Par contre celui qui ne travaille pas peut avoir beaucoup de problèmes. Car le manque de finance peut affecter des individus sur le plan social, culturel et économique. Même s'ils ont plus de temps, les personnes déprimées qui perdent leur emploi investissent habituellement moins de temps et de ressources dans les activités communautaires et familiales. Le chômage compose une apparence pessimiste et rend malheureuse la famille. Davis-Kean souligne que: On a constaté que le chômage des parents avait des effets psychologiques négatifs intergénérationnels en générant des perspectives plus pessimistes sur les possibilités de la vie en général. Quand un enfant compare son père avec les amis de son père, il sera mécontent de sa propre situation (2005, p. 299). Delphine se sent aussi stigmatisée, elle attire l'attention des parents sur la responsabilité dans les phrases suivantes:

Chère Audrey, De toute façon, je n'aurais pas eu le droit d'aller à Vitry. Corbier ne veut pas que je prenne le train et le car pour aller te voir. Ça pose un problème que tu habites en dehors de la ville. Tout pose un problème. Question de responsabilité. Il y a encore une possibilité, c'est que ta mère vienne ma chercher à la gare, mais avant, il faudrait qu'elle téléphone à Corbier et signe un papier (Pesquine, 2005: 43).

La perte d'emploi entraîne les parents dans l'impuissance et l'isolement. L'influence du chômage sur la famille dépend de

nombreuses variables sociales telles que l'âge, le sexe et l'appartenance sociale. Bien que le chômage soit un problème quotidien dans notre société, il n'est pas agréable pour un enfant de dire "mon papa ou ma maman est au chômage" lorsqu'on lui demande la profession de ses parents. Cette perte d'emploi provoque la perte de l'autorité aux yeux de l'enfant. Même si un des parents perd son occupation à l'extérieur, la difficulté résulte à garder sa place symbolique d'autorité au sein de la famille. Selon Farache: "Le chômage est une raison d'être déprimé. Une personne qui perd son autorité à l'extérieur, tente de renforcer son autorité ou perdre son bonheur" (2016, p. 30). Par exemple, Delphine n'est pas une fille disciplinée. Les raisons peuvent être différentes pour des parents, mais des résultats sont tout à fait pareils pour la mentalité et la psychologie des enfants.

Bon j'arrête de râler. J'ai décidé qu' à partir du premier janvier de l'année prochaine je serais heureuse. Il faut prendre des résolutions quand on change d'année, c'est écrit dans mon agenda. Camille aussi nous l'a dit. Grande nouvelle: en janvier, les jumeaux vont repartir chez leur parents. Leur père est sorti de prison et leur mère veut bien revivre avec lui. En fait, elle est la seule à être africaine. Lui, il est français. Max et Marcel sont hyper excités et friment tant qu'ils peuvent, sans voir que Camille et Paulette sont toutes tristes (Peskine, 2005: 42).

Cet exemple marque le portrait de la famille des enfants qui vivent dans des orphelinats. Pour réaliser une vie significative et satisfaisante, les êtres humains ont besoin de deux compétences: aptitude à former des relations interpersonnelles durables et capacité d'activité productive. Une définition classique d'une personne en bonne santé mentale est simplement celle qui "a la capacité d'aimer et de travailler". Ces deux critères sont étonnamment pertinents pour décrire les résultats positifs du développement. Vers la fin de l'adolescence et au début de l'âge adulte, un être humain doit avoir la capacité de former des relations stables, coopératives et solidaires avec les autres. Cette capacité comprend aussi la capacité de nourrir et de guider de façon responsable de tous les enfants.

2.2 Etre enfant dans une famille alcoolique

Vivre avec un alcoolique dans la famille peut contribuer au stress de tous les membres de la famille. Chaque membre peut être affecté différemment. Toutes les familles vivant cette situation ne ressentent pas ou ne réagissent pas de la même manière face à ce

stress. Le niveau de dysfonctionnement ou de résilience du conjoint non alcoolique est un facteur clé des effets de problèmes affectant les enfants. Les enfants élevés dans une famille alcoolique ont des expériences de vie différentes de celles des enfants élevés dans des familles non alcooliques. Ils peuvent avoir des problèmes dans leur développement et peuvent être des facteurs de stress. La dépendance d'alcool de la famille pour diverses raisons provoque également la négligence envers les enfants. A la suite de cette négligence, les conflits au sein de la famille surgissent à l'exemple de Delphine. Un jour, après avoir entendu le décès de son père, Delphine montre sa haine envers lui avec ces phrases:

Je me sens moins mal quand je repose le stylo et que la fatigue me tombe dessus tellement je me suis concentrée. Mon père est mort à l'hôpital hier matin. Camille nous l'a annoncé au retour du collège. Elodie a éclaté en sanglots et Franck est devenu tout blanc. Je n'ai rien dit. C'était un salaud. Un ivrogne... (Pesquine, 2005: 124)

Comme nous l'avons déjà mentionné plus haut, les effets de cette situation désagréable vécus à un jeune âge ne s'effaceront pas facilement de la mémoire. Les enfants de parents ayant une dépendance d'alcool sont considérés comme des enfants à haut risque parce que la dépendance d'alcool est un trouble génétique complexe. De nombreuses études visant à détecter la psychopathologie chez les enfants ayant la dépendance d'alcool ont montré que ceux sont souvent des enfants ayant eu au moins un parent alcoolique. Ce type d'enfant vit des troubles d'orientation tels que le trouble d'hyperactivité avec déficit de l'attention, la désorientation et les troubles du comportement sont plus fréquents. Steinhausen et autres soulignent que: Les enfants dont les parents sont alcooliques ont des troubles internes tels que la dépression et l'anxiété. Le plus souvent, les enfants se sentent responsables de cet événement (1984, p. 465). Il est possible de rencontrer certains problèmes liés à la dépendance d'alcool comme le divorce, l'environnement contradictoire, la négligence, la violence et le chômage. Bien qu'elle ait 13 ans, Delphine fait des remarques à ses parents:

Qui se ressemble s'assemble. Corbier m'a répondu que mon père était malade, première nouvelle et qu'il n'avait pas l'énergie de s'occuper d'un adolescent difficile. "Malade de quoi?" ai-je murmuré, mais je m'en doutais: l'alcool. Il boit depuis son service militaire, ça ne date pas d'hier! Ma mère n'a commencé qu'après leur séparation, ça lui laisse une dizaine d'années avant la cirrhose. Corbier a confirmé que mon

père avait le foie atteint et qu'il devait aller souvent à l'hôpital. Franck avait été abandonné à lui-même ces derniers mois (Peskine, 2005: 74).

Delphine raconte l'histoire d'alcool de ses parents. On voit que le problème d'alcool déclenche les autres problèmes dans la famille. L'un de ces problèmes est la violence que subissait Delphine. De nombreuses situations par exemple insulter, effrayer, ne pas leur donner assez d'argent, les empêcher de les voir, les forcer à faire des choses qu'ils ne veulent pas faire, les laisser seul, refuser des besoins émotionnels sont des violences psychologiques. La plus grande violence par la suite de cette dépendance d'alcool, c'est sans doute de ne pas aimer, de ne pas montrer son amour à l'enfant.

2.3 Les effets du divorce sur la psychologie de Delphine

De court terme au long terme, l'effet du divorce sur les esprits et sur les âmes des enfants varie du léger au sévère, d'apparemment faible à une observation significative. Chaque enfant peut être influencé différemment. En effet, il n'y a aucun moyen de prédire dans quelle mesure un enfant particulier sera affecté. L'effet du divorce est à la fois dense et sérieux. L'une des raisons qui crée ce divorce est aussi la difficulté économique, et en même temps ce facteur est une raison qui affaiblit la relation entre l'enfant et ses parents. L'événement le plus pénible ici c'est que l'enfant n'oublie jamais les jours affligés même dans les moments les plus heureux (Amato et Sobolewski, 2001, p. 917). Également, il en résulte qu'il y'a plus de problèmes avec la datation et plus de cohabitation. Aussi bien, une plus grande probabilité de divorce, c'est que la famille perd dans le temps l'envie d'avoir des enfants. Le divorce signifie la démolition d'une famille même si pour les conjoints c'est la sortie d'un mariage malheureux. Même lorsque le divorce est absolument nécessaire, les problèmes ne s'aboutissent pas. Dans la société, les couples divorcés sont ébranlés sur le plan économique. Pour cette raison, le divorce ne peut être considéré comme un retour complet ou comme une libération avant le mariage. Le nocif du divorce est généralement féminin. La mère divorcée doit faire face à de graves problèmes au sujet de moyens de subsistance. Elle doit travailler non seulement pour gagner sa propre vie mais aussi pour ses enfants. Ce n'est pas difficile de constater ces détails dans les phrases de Delphine afin de comprendre ce problème économique expérimenté:

J'ai voulu protester mais Elodie m'a lancée un regard implorant et je n'ai pas voulu lui gâcher sa joie. De toute façon, d'ici que maman ait le logement et le travail. On est

rentrés à la maison. Camille avait fait un gâteau. Je n'avais pas faim et je suis montée dans ma chambre terminer cette lettre. C'est la plus longue que j'ai écrite de toute ma vie et sans doute la dernière. En tout cas, la dernière que je poste (Pesquine, 2005: 29).

Bien évidemment, par cette lettre, nous comprenons l'atmosphère et les soucis économiques de Delphine. Souvent, un enfant expose le stress à cause de tensions des relations du fait que sa vie est perturbée par le divorce. Nous avons tenté de faire remarquer que la mauvaise relation conjugale peut être aussi perturbatrice pour un enfant que n'importe quel processus de divorce, et qu'elle est souvent plus préjudiciable aux enfants.

Comparées aux femmes issues de familles heureuses, les femmes issues de familles divorcées n'ont pas de confiances et de satisfaction dans leurs relations amoureuses. Les enfants de parents divorcés craignent d'être rejetés et un manque de confiance freine souvent l'approfondissement de leur relation. Ce sentiment de peur et d'insécurité permet aux enfants de passer une période faible et fragile dans l'âge adulte (Johnston et Thomas, 1996, p. 387). Pour les enfants, dans un futur proche, ils ont une imagination de retrouver leurs parents heureux. Les adolescents sont enclins à répondre au divorce de leurs parents parce qu'ils subissent d'une dépression aiguë. Le divorce est le facteur le plus important dans le développement d'un enfant. Une famille qui finit par être une famille à part entière peut être capable d'éprouver des influences à la vie, en particulier sur les enfants (Akyüz, 1978, p. 3). Ces enfants sont susceptibles d'avoir plus souvent des problèmes de comportement sous l'autorité intense. Le divorce peut être l'expérience la plus dévastatrice dans la vie de l'enfant parce que les couples ne pensent qu'à eux-mêmes. Cela veut dire que toutes les décisions sont prises sans prendre son avis à l'exemple de cette citation:

- Non, son collègue... Et ce n'est pas la première fois. Manuel Corbier pense qu'il a besoin d'être mieux encadré... Le regroupement familial a profité à Steve. Max et Marcel vont bientôt partir... On s'est donc dit que ça serait sympa de vous réunir tous les quatre avec Camille. Sans nous demande notre avis? ai-je crié. Et si on n'était pas d'accord? Si vous aviez tout faux depuis le début sur ce qu'on veut? Il m'a regardée, apparemment étonné par ma réaction (Pesquine, 2005: 39).

Pendant le divorce, les parents deviennent aveugles et sourds. Cependant, il ne faut pas oublier que dans certaines situations, le divorce est inévitable et le choix le plus raisonnable pour les deux

côtés. Même si les couples sont critiqués parce qu'ils ne pensent pas à l'avenir de leurs enfants, le divorce est parfois au profit d'eux. Mais dans tous les deux cas, l'enfant est confus de cet acte, le divorce perturbe sa psychologie. A la suite du divorce, l'enfant pense que personne ne l'aimera plus et qu'il sera abandonné un jour par sa mère ou son père. Dans ce cas, il se voit comme la cause principale au centre des conflits. Il éprouve un sentiment de culpabilité. Il ne peut faire confiance à personne. Ce sentiment l'entraîne dans un isolement. Enfin, il se sent seul et malheureux.

Conclusion

Cette étude est basée sur la psychologie d'une jeune fille qui est mise dans l'orphelinat et met en évidence ses conditions de vie, ses souffrances loin de sa famille. Elle nous a montré comment une petite fillette qui manque d'affection familiale s'est retirée dans un coin isolé et a mené une vie extrêmement difficile. En effet, Delphine est la victime de la société. Elle a vécu dans une famille décomposée où persistaient malheureusement l'abus d'alcool et toutes sortes de violence. Le chômage de ses parents et le manque de responsabilités et surtout le divorce ont négativement influencé Delphine et son frère et sa soeur. Malgré son âge très jeune, Delphine a connu de certaines symptômes psychologiques comme, l'obsession, l'agression, l'anxiété, l'isolement, la fuite etc... Mais elle ne savait pas comment combattre contre ces problèmes. La dimension psychologique de la vie de Delphine rappelle les responsabilités des parents dans la famille. Donc, chaque famille doit assumer ses responsabilités pour élever des enfants sains et protéger l'unité de la famille. S'il s'agit de manque d'amour et de respect, de lien fort et surtout de communication dans une famille, les enfants peuvent avoir de l'inclination à montrer l'agression et la violence à l'exemple de Delphine. En fait, cette dernière n'a jamais été appréciée par sa famille. La faim et la misère sont ajoutées à son perturbation. Le conflit entre ses parents a complètement aggravé sa psychologie. En révélant ce que ressent cette pauvre fille, nous souhaitons d'attirer l'attention des lecteurs et de les sensibiliser et de réfléchir mieux sur la famille et surtout le divorce et ses conséquences dramatiques, parfois tragiques.

Bibliographie

Akyüz, E. (1978). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 1-6. Erişim Adresi:
http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=40&sayi_id=500.

- Aydın, B. (2013). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bakırcıoğlu, R. (2013). *Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Amato, P. R., & Sobolewski, J. M. (2001). The Effects Of Divorce And Marital Discord On Adult Children's Psychological Well-Being. *American sociological review*, 66 (6), 900-921. Erişim Adresi: <https://www.researchgate.net/publication/271809013>
- Davis-Kean, P. E. (2005). The Influence of Parent Education and Family Income on Child Achievement: The Indirect Role of Parental Expectations and the Home Environment. *Journal of Family Psychology*, 19 (2), 294-304. Erişim Adresi: <https://www.researchgate.net/publication/7761994>
- Farache, J. (2016). L'impact Du Chômage Sur Les Personnes Et Leur Entourage: Mieux Prévenir Et Accompagner. *Journal officielle de la république française*, 2. Erişim Adresi: <https://www.ladocumentationfrancaise.fr>
- Glesne, C. (2014). *Nitel araştırmalara giriş*. Ersoy, A. ve Yalçınoğlu, P. (Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Johnston, S. G. & Thomas, A. M. (1996). Divorced Versus Intact Parental Marriage And Perceived Risk And Dyadic Trust In Present Heterosexual Relationships. *Psychological reports*, 78 (2), 387-390. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.2466%2Fpr0.1996.78.2.387>
- Karaman, D., Durukan, İ. ve Erdem, M. (2011). Çocukluk Çağı Başlangıçlı Obsesif Kompulsif Bozukluk [Childhood-Onset Obsessive Compulsive Disorder]. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*, 3 (2), 278-295. Erişim Adresi: <https://www.researchgate.net/publication/331080983>
- Kulaksızoğlu, A. (2017). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özmen, S. (2004). Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (2), 27-39. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/auebfd/issue/38405/445415>
- Peskine, B. (2004). *Moi, Delphine, 13 ans*. Paris: Edition Pocket Jeunesse.
- Solomon, J., & George, C. (1999). *Attachement Disorganization*. New York: Edition Guilford Press.
- Sönmez, V., et Alacapınar, G.F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınları.

- Steinhausen, H.C., Gobel, D. & Nestler, V. (1984). Psychopathology in the offspring of alcoholic parents. *Journal Of The Academy Of Child Psychiatry*. p. 465-471.
- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.
- Türk, H. (2015). *Boşanma Yetimleri*. İstanbul: Acar Basım Yayınevi.
- Yavuzer, H. (1986). *Ergenlik çağında gelişmeyi etkileyen güçler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 235-260
ISSN: 1302-6879

Arap Edebiyatında Şiire Âyet ve Hadisle Başlama Denemeleri -Emced Muhammed Sa'îd Örneği- Essays of Starting Poetry With Verse and Hadith in Arabic Literature -Example of Emced Muhammed Sa'îd-

• Mehmet Şirin ALADAĞ*

*Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Van / Türkiye.
Res. Assist, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Van / Turkey.
msirinaladag@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1549-2223

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
16/01/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
24/02/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atrf: Aladağ, M. Ş. (2020). Arap Edebiyatında Şiire Âyet ve Hadisle Başlama Denemeleri -Emced Muhammed Sa'îd Örneği-. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 235-260

Citation: Aladağ, M. Ş. (2020). Essays of Starting Poetry With Verse and Hadith in Arabic Literature -Example of Emced Muhammed Sa'îd-. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 235-260

Öz

İster şiir isterse nesirde olsun konuya bir başlıkla giriş yapmak, tarih boyunca başvurulan bir uygulama olup hâlen de güncelliğini korumaktadır. Arap edebiyatında telmih, çözümleme ve İktibas gibi yöntemlerle Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden çokça alıntı yapıldığını hatta dolaylı olarak Kur'ân'dan ilham almayan edebî ürünlerin çok az olduğunu söylemek abartılı olmaz. Ancak doğrudan Kur'ân âyetlerine, lafzını değiştirmeden konuya başlık olacak şekilde yer veren edebiyatçılar çok azdır. Çağdaş Arap şairlerinden Emced Muhammed Sa'îd'in Hz. Peygamber'in hayatından bazı kesitleri manzum olarak işleyen ve küçük bir edebî tefsir hüviyetinde olan *Kameru'l-Enâşîd* adlı eseri bu bakımdan önem arz etmektedir. Bundan hareketle eserdeki her bir şiiri uygun bir âyet, hadis veya bir beyitle başlamıştır. Bir konunun başlıkla olan münasebetinin tespit edilmesi için, öncelikle konunun muhteva ve lafız açısından tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Arap şiirinde konuya âyet veya hadisle başlama geleneğini sürdüren Emced Muhammed Sa'îd'in kısa biyografisi ve şiirler ışığında Hz. Peygamber'in hayatını işleyen *Kameru'l-Enâşîd* adlı eserine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap edebiyatı, Emced, başlık, şiir, nesir, âyet.

Abstract

Introduction to the subject with a title, whether it is in poetry or prose, is a method that has been used throughout history and it is still up to date. It is not exaggerated to say that Arabic verses have been quoted a lot from the verses of the Holy Qur'an by methods such as Telmih, analysis and quotation, even there are very few literal texts that do not get inspired from Holy Qur'an. However, there are very few men of letters who put the verses of the Qur'an directly to the title of the subject without changing their words. Kameru'l-Enâşîd which is the work of Emced Muhammed Sa'îd that handles some historical periods of Prophet's life as verse and is deemed as a literal comment is important in this respect. In this context, each of poems begins with a hadith, verse and couplet. To determine the relationship of a subject with the title, it must first be analysed in terms of content and word. In this study, a short biography of Emced Muhammed Sa'îd, who continues the tradition of starting verses or hadiths in Arabic poetry, is given. Besides, there is information about Kameru'l-Enâşîd which deals with the life of Prophet Muhammad in the light of poems.

Keywords: Arabic literature, Emced, title, poetry, prose, verses.

Giriş

İslam dininin gelişiyile Arap edebiyatı, cahiliye dönemindeki vezin ve kafîye gibi temel yapısal unsurları muhafaza etmekle birlikte yapı ve muhteviyatında önemli bir değişim geçirmiştir. Özellikle içerik olarak Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu etkilenme dinî vaaz ve fetih temalı şiirlerin doğmasının yanı sıra daha çok, dini metinlere dayalı ibarelerin edebî ürünler içinde çeşitli formlarda yansıtılması şeklinde olmuştur. Söz konusu etkilenme kemiyet ve keyfiyet olarak dönemden döneme, şairden şaire farklılık arz etmiştir. Hatta bazen tek bir şairde bile bu kemiyet ve keyfiyet, ele alınan konu ve alana göre değişebilmektedir.

Öte yandan başkasına ait sözlerden okuyucuya uygun alıntılar sunmayı amaçlayan muhâdarât türü eserlerde bir konu işlenirken ayetlerden örnekler getirerek konuya başlamak, işlenen konuyu başta âyet ve hadis olmak üzere darb-ı mesel ve şiirlerle izah etmek Müslüman müellifler arasında bir gelenek haline gelmiştir.

Modern Arap edebiyatında da Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerden farklı yöntemlerle yararlanılmaktadır. Ancak bu yararlanma daha çok âyet ve hadislerin metin içerisinde kullanılması şeklinde tezahür etmiştir. Emced'in *Kameru'l-Enâşîd* adlı manzumesini belirleyici kılan özellik ise konu başlıklarının doğrudan âyet ve hadislerden oluşturulmasıdır.

Arap edebiyatından başka, diğer Müslüman halkların edebiyatlarında da klasik ve çağdaş olmak üzere ayet ve hadislerden mülhem çok sayıda eser bulunmaktadır. Şiire âyet ve hadisle başlama;

Fars edebiyatında Mevlana'nın Mesnevî'sinde, Türk edebiyatında ise Mehmet Akif'in Safahat'ında örnekleri görülmektedir.

Türkiye'deki akademik çalışmalarda edebî eserlerde konu başlıklarının âyet ve hadislerden müteşekkil olması mevzusuna pek değinilmemiştir. Bundan dolayı söz konusu uygulama, Emced'in adı geçen eseri örneğinde alana ilgi duyanların dikkatlerine sunulmaya ve âyetlerin eserdeki yeri yansıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın konusunu teşkil eden örnekler daha çok serbest ölçülü şiir kalıbında olduğundan bunların daha rahat anlaşılması için çevirileri karşılarında verilmiştir.

1. Konu Başlıkları

Konu başlıkları okuyucu için anahtar ve konuya açılan birer pencere mesabesinde. Bu nedenle konuyu tam yansıtacak başlıkların seçilmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla başlık ile konu arasındaki münasebet farklı açılardan üzerinde durulması gereken bir konudur. Arap edebiyatında başından beri şair ve ediplerce işlenen konulara başlıklar konulmuştur. Söz konusu başlıklar durumun gereği bir kelime veya bir cümle ya da bir beyitten oluşurken; bazen de bir âyet veya bir hadisten müteşekkildir.

Konu başlıkları metin basamaklarının sıralamasında en önemli unsurdur. Çünkü başlıklar, merak uyandıran ve başında bulunduğu konuyu diğer konulardan ayrılmasını sağlayan temel unsurlardan biridir ('Ubeyd ve el-Beyâtî, 2008: 183; 'Ubeyd, 2013: 82).

Şiir ve mektupların girişinde maksada başlamadan önce konuyu anlatan, ondan kastedilenin ne olduğunu gösteren ve aynı zamanda konuya başlık olacak bazı ifadeler bulunmalıdır. Nitekim tema fetih ise onunla ilgili bir başlık tercih edilmelidir. Eğer taziye veya tebrik işleniyorsa ona uygun bir başlık seçilmelidir. Şair veya nasirin konuyla alakası olmayan bir başlık kullanmaları durumunda ise "sözün muktezay-ı hale uygun olması" şeklinde tanımlanan belagat ilminin sınırları dışına çıkmış olurlar. Bu durum, onların sözcüklerin konulması gereken yerleri bilmedikleri ve şairlik yeteneğine sahip olmadıklarını gösterir (İbnu'l-Esîr, 2010: II/223). Bu, konusu savaş mağlubiyeti olan birinin şiirlerine bir gazel beytiyle başlaması, taziyeye giden birinin taziye duası yerine çalgı aletini çalmasına benzer. Yukarıda çerçevesi çizilen konu başlık münasebetinden hareketle başlıkların okuyucunun konuya açıldığı pencere ya da metne uzanan köprü olduğunu söyleyebiliriz. Bunun için başlık olarak kullanılacak ifadenin gelişi güzel değil de manası açık, iyi düzenlenmiş, duruma uygun ve dikkat çekici özelliklerle özenle seçilen bir ifade olmalıdır. Çünkü başlık

seçilen ifade çoğul veya mufred - nekira ya da marife olarak söylenmesi bile konuda bulunan bazı ince manalara işaret edebilir.

Konu başlığı dikkat çekici olduğu zaman muhatabın ilgi ve merakını uyandırır ve onun konuya dikkatle eğilmesine sebep olur. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de birçok surenin başında merakları uyandırmak için müşriklerin daha önce bilmedikleri türde huruf-i mukattaa denilen âyetler ile sureye başlanmıştır. Aynı şekilde birçok surenin de girişleri Allah'a hamd etmekle başlar. Nitekim Hz. Peygamber "*Allah'a hamd etmekle başlamayan her önemli iş bereketsizdir*" sözü de bu çerçevede değerlendirilmektedir (el-'Askerî, 1952: 437).

1.1. Başlıkla İlgili Kavramlar

Arapçada başlık ve giriş anlamında birçok kelime kullanılmaktadır. Bunların başlıcaları unvân, terceme, istihlâl, matla' ve 'Atebe/'Atebât gibi kelimelerdir.

a- 'Unvân: Başlıkla ilgili kavramlardan biri 'unvân (çoğulu 'Anâvîn) kelimesidir. Bu kelime عنوان يعنون عنونة و عنوانا kullanımında ifade edilen rubâ'î mücerred fiilin masdarı olup sözlükte iz, eser, kitap, mektup ve konu başlığı manalarına gelir (İbn Manzûr, ts.: XVI, 106). Türkçe'de ise unvân kelimesi "Bir kimsenin temsil ettiği makam veya göreviyle ilgili olarak anıldığı ad ya da sıfat, hükümdarlık alâmeti demektir. Ayrıca bir kimsenin memuriyet rütbesini ve görevini belirten söz, lakap" anlamında da kullanılır (Özaydın, 2012: XLII/163-166). Terim olarak ise konu, bölüm ve kitaba giriş olacak bazı anahtar ifadelerin zikredilmesine denir (Tabâne, 1997: 457). Aynı fiilin diğer kullanımları olan (علونت), (عَنْتِ) ve (عَنْت) kalıpları da aynı anlamları ifade eder (İbn Manzûr, ts.: XVI, 106). İbn Sîde (ö. 458)'nin aktardığına göre Ebû 'Ubeyd 'ulyân, 'ulvân ve 'unyan kelimelerinin de aynı anlamda kullanıldığını söylemiştir (İbn Sîde, ts.: XIII/4). İbn Kuteybe (ö. 276/889) ise bu kelimenin dört farklı şekilde okunan kelimelerden olduğunu belirtmektedir (İbn Kuteybe, 1981: 574).

b- Terceme: Sözlükte "açıklamak, izah etmek; bir metni bir dilden başka bir dile aktarmak; bir kimsenin biyografisini anlatmak" gibi anlamlarda kullanılır (İbn Manzûr, XII/66; Ya'kûb, 2006: IV, 303). Terim olarak ise kitab ve bab esasına göre tasnif edilmiş hadis eserlerinin ana (kitab) ve alt (bab) başlıklarını, hadis metnini rivayet edenlerin isimlerinden oluşan senedi, bir kimsenin biyografisini ve içinde aynı senedle rivayet edilen hadislerin bir araya getirildiği kitapları ifade eder. Ayrıca terceme kelimesi "insan, yer, bölge, olay, kitap gibi şeylere isim ve başlık verme ve bunları tanımlama" manalara

gelir. Başlık vermek, başlık altında ayrıntılı biçimde açıklanan hususları başlıkta özet halinde sunmak demektir (Ahatlı, 2011: XL/483).

c- el-Mebâdî' ve'l-iftitâhât: Başta el-'Askerî olmak üzere Usâme b. Munkiz (ö. 584/1188) ve el-Kartâcennî gibi bilginler başlık konusu için "el-mebâdî" terimini kullanmışlardır (el-'Askerî, 1952: 431; Matlûb, 2007: 582). İbnu'l-Esîr ise başlık konusunu *el-mebâdî'* ve *'l-iftitâhât* kavramı altında ele alır (İbnu'l-Esîr, 2010: II/223). O, başlık konusunu kitabet sanatının beş temel unsurlarından biri olarak sayar (İbnu'l-Esîr, 2010: I/87). Hatta İbnu'l-Esîr gerçek beliğ kâtibin, mektuplarında giriş ve sonuç kurgusunu iyi yapan kişi olarak görür. Bu kavramın ilk kelimesi olan mebâdî' sözcüğü mebd'e kelimesinin çoğulu olup sözlükte "başlamak", "ortaya çıkmak", "bir işi başlatmak", "yaratmak", "lider", "kendisine danışılan görüş sahibi genç", "eklem", "çiçek hastalığına benzeyen bir hastalık" anlamındaki bed' masdarından türemiştir (İbn Manzûr, ts.: I, 25-29).

Mebâdî terimi mantık ilminde "mebâdî't-tasavvurât-mekâsidi't-tasavvurât, mebâdî't-tasdîkât-mekâsidi't-tasdîkât" ifadelerinde olduğu gibi mekâsîd terimine karşı olarak konuların doğruluğu ve bilinmesinin kendilerine terettüp ettiği ilkeler anlamında kullanılır. Bazı mantık eserlerinde mebâdî (prensipler) konusu mukkadimât (ön bilgiler) adıyla tabir edilir (el-Kâtibî, ts.: 78). İslâm felsefesinde ise mebâdî terimi mantıkta kullanılan anlamı taşıyarak "ilimlerin ilkeleri" anlamında kullanılmıştır. Zaten felsefi ilimlerin metodolojik yönü konular (mevzûât), ilkeler (mebâdî) ve problemler (mesâil) olarak üç kategoride düzenlenmiştir (Kutluer, 2003: XXVIII/210).

d- İstihlâl: Başlık anlamında kullanılan "istihlâl" kelimesi bazı kaynaklarda *el-İktibâsu'l-istihlâlî* şeklinde geçmektedir. İstihlâl kelimesi sözlükte başlamak, sesi yükseltmek, yağın ilk yağmur, gök gürültüsü, çocuğun doğduğu anda sesini yükselterek ağlaması gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, ts.: XI/701-702). Bu anlamlara bakıldığında "istihlâl" kelimesinin kökünde her şeyden ilk olanın manası bulunmaktadır. Terim olarak ise bu kavram şair veya yazarın kitabın veya her bir bölümünün başına iktibas yapılan bir söz veya şifre türünden öz bir ifadenin koymasına denir (Ya'kûb, 2006: II/374). Edebiyat literatüründe manzum ve mensur eserlerde maksada ve muhtevaya işaret eden uygun kelime ve ifadelerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlamak olan *berâat-i istihlâl* sanatı da bu anlamla ilişkilidir.

2. Arap Edebiyatında Söze Âyet ve Hadisle Başlama Denemeleri

Arap edebiyatının hemen hemen tüm dönemlerinde özellikle Abbâsilerin ilk dönem nesrinde şair ve nesir yazarlarının kendi edebî yeterliliklerini göstermek ve muhataplarını etkilemek üzere âyet ve hadislerden sıklıkla istifade ettikleri görülmektedir.

2.1. Şiirde Âyetle Başlama

Bir düşünceyi desteklemek ve teyit etmek için şiirlerde iktibâs ve istişhâd gibi yollarla âyet ve hadislerle yer verile gelmiştir. Ancak araştırdığımız kadarıyla gerek klasik gerekse modern Arap şiiri olsun konumuzun çerçevesini oluşturan örnekler dışında Arap edebiyatında şiire âyetle başlama üslûbu herhangi bir yerde karşımıza çıkmamıştır. Zaten Arap edebiyatının ilk dönem eserleri incelendiğinde konulara başlık koyma kültürü sadece nesir mahsulü eserlerle sınırlı olduğu görülmektedir. Bundan hareketle bu tür bir üslûbun, çalışmamıza konu olan şair tarafından geliştirilen yeni bir metot olduğu anlaşılmaktadır. Modern Arap şiirine bakıldığında onun sembolik dilini teşkil eden en önemli kaynaklarından biri peygamberler, sahabe ve tasavvufun öncüleri gibi İslamî karaktere sahip şahsiyetleri kullanmasıdır (Sâlih, 2005: 372). Bu sayede şiirde konu edinilen günümüz maddî olayları estetik bir boyut kazanarak sanata dönüştürülmüştür.

2.2. Nesirde Âyet ve Hadisle Başlama

Edebiyat literatüründe şiiri içine alan “nazım” dışındaki edebî türleri kapsamak üzere genelde “nesir” mefhumu kullanılır. Nesir edebiyatının hitabet, resâil, kitabet ve vasiyet gibi türlerine bakıldığında bu sanatları icra eden her edebiyatçı için Kur’ân-ı Kerîm ile hadis-i şerif tükenmez birer kaynak olarak görülmüş ve birçok münasebetle iktibâs, tazmin, istişhâd veya çözümleme suretiyle onlara başvurulmuş ve alıntı yapılmıştır (Timurtaş, 2018: 166). Buna binaen hutbe ve mektupların girişinde konuyla alakalı bir âyet, hadis veya bunların bir bölümünün alınması bir güzellik olarak kabul edilmiştir. İbnu'l-Esîr bu konuya değinirken, mektuba Kur’ân-ı Kerîm’in bir âyetiyle veya Hz. Peygamber’in bir hadisiyle veyahut şiir beyitlerinden biriyle başlamak bu sanatın güzelliklerinden sayıldığını belirtmektedir (İbnu'l-Esîr, 2010: II/241). Nitekim mektubun başındaki yer alan âyet, içerdiği fesahat ve belagat itibarıyla muhatabı onun devamını okumaya, dinlemeye sevk edip mektubun içeriğine yönelik merak duygusunu uyandırır.

Bunun dışında daha çok muhâdarât türü eserlerde olmak üzere konu işlenirken genellikle sırasıyla âyet, hadis, hikmetli sözler ve şiirler

şeklinde bir sıralama takip edilir. es-Se‘âlibî’nin (ö. 429/1038) *Simâri’l-kulûb*, İbn ‘Abdi’l-Berr’in (ö. 463/1071) *Behcetü’l-mecâlis*, Usâme b. Munkiz’in *Lubâbü’l-âdâb*, ez-Zemahşerî’nin (538/1144) *Rebî’ü’l-ebrâr ve nusûsü’l-ahbâr*, Gıyâsuddîn el-Huseynî’nin (ö. 928/1522) *Esâsü’l-iktibâs* adlı eserleri bu çerçevede değerlendirilebilir. Özellikle İbn ‘Abdi’l-Berr’in eserinde hemen hemen her bölüme konuya ve muhtevaya uygun bir âyet veya hadis-i şerif ile başlanmış, devamında başlık ve konuya uygun söz, şiir ve benzeri ile konu işlenmiştir (İbn ‘Abdi’l-Berr, 1981: I, 28; Demirayak, 2016: 51-52). Bu, ilgili müelliflerin beslendikleri temel kaynaklarının başında Kur’ân-ı Kerîm’in geldiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Nesir edebiyatı türleri arasında Kur’ân ve hadisten en çok alıntının yapıldığı tür hitabettir. Çünkü hitabet sanatı iktibas yapılmaya en fazla elverişli alandır. Hatipler hutbelerini süslemek amacıyla âyet ve hadislerden yaptıkları bu alıntıları işaret, tehdit veya temessül yoluyla uyguluyorlardı. Neredeyse başında Allah’a hamd ü senanın bulunmadığı hiçbir hutbe yoktu. Hatta bazıları hutbelerini baştan sona Kur’ân’dan yaptıkları iktibaslarla oluşturuyorlardı. Bu duruma örnek olarak kardeşi tarafından Basra’ya vali olarak atanan Mus‘ab b. ez-Zubeyr’in (ö.71/690) Irak’a giderek halkı kardeşi Abdullah b. ez-Zubeyr’e (ö.75/695) biat etmelerini sağlamak için irad ettiği ve baştan sona Kur’ân âyetlerinden oluşan şu hutbesi verilebilir (el-Câhız, 1998: II/299-300; Zeydân, 1957: I/191-192; Kahyaoğlu, 2003: 77-78).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. طَسَمَ تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِينِ نَشَلُّو عَلَيْكَ مِنْ نَبِيَّا مُوسَى وَفِرْعَوْنَ بِأَحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيْعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُدَبِّحُ أَنْبَاءَهُمْ وَيَسْتَخْفِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ وَنَمُكِّنْ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ

Tâ-Sîn-Mîm. Bunlar apaçık (veya açıklayıcı) Kitab’ın âyetleridir. Ey Muhammed iman eden bir kavim için, Mûsâ ile Firavun’un haberlerinden bazısını sana olduğu gibi anlatacağız. Şüphesiz ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve oranın halkını fırkalara ayırmıştı. İçlerinden bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o, bozgunculardandı. (Mus‘ab b. Zübeyr bu âyeti okurken eliyle Şam tarafına işaret ediyordu.) Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara iyilikte bulunalım, onları önderler kılalım ve onları varisler yapalım. (Hatip bu âyeti okurken Hicaz yönüne işaret ediyordu.) Yeryüzünde onları kudret sahibi kılalım ve onların eliyle Firavun’a, Hâmân’a ve ordularına, çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim. (bu âyetin okuduğu sırada ise eliyle Irak tarafına işaret ediyordu.) (Kasas, 28/1-6)

Hitabette âyetle başlayan başka bir örnek de haricî olan Naffî'in Basra halkından olan el-Muhakkime grubuna gönderdiği şu mektuptur:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. أما بعد، ف"إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُوا إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ"، وَاللَّهُ
إِنكُمْ لتعلمون أن الشريعة واحدة والدين واحد، فقيّم المقام بين أظهر الكفار، ترعون الظلم ليلا ونهارا، وقد نذبتكم
الله إلى الجهاد فقال: وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً.

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Şüphesiz Allah size dini seçti, öyleyse sadece Müslüman olarak ölüntüz. Allah'a yemin olsun ki şeriatın ve dinin bir olduğunu kuşkusuz biliyorsunuz. Öyleyse neden kâfirlerin arasında ikamet ediyorsunuz! Gece gündüz zulmü koruyorsunuz. Hâlbuki Allah " Müşriklerle topyekûn olarak savaşınız" buyurarak sizi cihâd yapmaya çağırmıştır (el-Müberred, 2007: II/646-647).

Kitabet türü eserlerde ise âyet ve hadisle başlama geleneğini daha çok İbnu'l-Esîr'de görmekteyiz. Onun dîvân mektupları incelendiğinde yedisinin âyetle başladığı görülmektedir. İbnu'l-Esîr âyetleri iktibâs ederken konuyla münasebeti gözeterek âyetlerin ardından anlamlı ve konuya uygun bir giriş yapmaya çalışır (Timurtaş, 2018: 166). Örneğin Celâleddîn Menki Bernî b. Muhammed Harzemşah yeryüzünde bozgunculuk çıkartmak, halkın malını talan etmek ve kan dökmek kasdıyla Irak toprağına ulaşp Bağdat'ın kasabalarından biri olan Ba'kûba denilen yere vardığında İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239), Dîvân-i Azîz-i Nebevî'ye konuyla ilgili yazmış olduğu bir mektubun başında şu âyete yer vermiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا،

Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir kasırga ve göremediğiniz ordular göndermiştik.

وهذه آية لرسول الله في رد كيد العدو الكافر، ويمثلها رد عن خليفته الآن كيد العدو الفاجر. وقد

احتصتُ الله بالفضيلة في سيوغ نغمائه، ورفع أنه يمدد أرضه إلى الإمداد بمدد سمائه.

Bu durum Hz. Peygamber için kâfir düşmanın tuzaklarının bertaraf edilmesi bakımında bir mucizedir. Allah Teâlâ aynısıyla şu an halifesi olandan da günahkâr düşmanınin entrikasını uzaklaştırdı. Allah, ona nimetlerini tam olarak vermesiyle onu erdemli kıldı ve onu yeryüzünün ordusunun yardımı yerine göğün ordusuyla desteklenme şerefine yükseltti (İbnu'l-Esîr, 1959: 17).

İbnu'l-Esîr'in mektuplarında Hz. Peygamber hakkındaki bu tür âyetlerin halifeler için kullanmasının birçok örneği vardır. Bunlardan bir tanesi de el-Meliku'l-Eşref'in (ö. 635/1237) bir zaferi münasebetiyle ona yazdığı tebrik mektubunda yer alan şu ifadelerdir:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِمَوْلَانَا مِنْ بَلَادِ النَّشَامِ إِلَى بَلَادِ الرُّومِ لِيُرِيَهُ مِنْ آيَاتِ نَصْرِهِ، وَيَقْهَرُ بِهِ الْعَدُوَّ الَّذِي
ذَلَّلَ رِقَابَ الْمُلُوكِ بِقَهْرِهِ،

Zorbalığıyla kralların boynunu büken düşmanı, onunla (el-Meliku'l-Eşref) mağlup etmek, yardım ve zaferinin âyetlerini ona göstermek üzere efendimizi, Şam diyarından Rum diyarına gece götüren Allah bütün noksanlıklardan uzak ve münezzehdir (İbnu'l-Esîr, 1959: 48).

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleri de tıpkı âyetler gibi muhatabı etkilemekte ve mektubun içeriğine yönelik merakını uyandırmaktadır. Bu yüzden kâtipler mektuplarının girişini hadislerle de süsleme yoluna başvurmuşlardır (Timurtaş, 2018: 168).

İbnu'l-Esîr'in dîvân mektuplarında hadisle başlama metodunu üç yerde görmekteyiz. Bunlardan ikisi tevkî¹ başlığı altında bir tanesi de yeni bir medresenin açılışını tebrik başlığı altında zikredilmiştir. Bu mektuplardan bir tanesi şöyledir:

قال النبي صلى الله عليه وسلم : إِنَّ اللَّهَ يُبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةٍ مِنْ جُودُهَا دِينَهَا. وَقَدْ
صَحَّ ذَلِكَ فِي رُؤُوسِ الثَّمِينِ الْخَالِيَةِ، وَبَعَثَ لَهَا مِنْ رَفِيٍّ فِي فَضْلِهِ إِلَى الدَّرَجَةِ الْعَالِيَةِ. وَهَذِهِ مِئَةٌ لَهَا مَا لَأَمْثَالِهَا، وَقَدْ
خُصِّصَتْ مِنْ مِزْيَةِ الْعِلْمِ بِرَجُلٍ رَجَالًا. وَالْمِشَارُ إِلَيْهِ هُوَ الْمَجْلِسُ السَّامِيُّ قَرْنَ اللَّهِ مَجْدَهُ بِالتَّخْلِيدِ وَذَكَرَهُ بِالتَّحْمِيدِ، وَقَمَعَ
بِهِ طَائِفَةُ التَّخْلِيقِ وَالتَّسْبِيدِ، وَرَفَعَ دَرَجَتَهُ فَوْقَ كُلِّ دَرَجَةٍ حَتَّى تُقَرَّرَ السَّادَاتُ لَهُ بِالتَّسْوِيدِ، وَأَحْيَا بِهِ سَنَةَ الْإِحْتِهَادِ إِذَا
وَقَفَ غَيْرُهُ عَلَى سُنَنِ التَّقْلِيدِ. فَطُوبَى لِقَوْمٍ عَرَفُوهُ فَقَامُوا بِحَقِّهِ، وَصَدَّقُوا فِيهِ الْخَيْرَ النَّبَوِيَّ فَلَمْ يَتَمَارَوْا فِي صَدَقِهِ، وَعَلِمُوا
أَنَّهُ السَّابِقُ فِي هَذَا الْمَضْمَارِ الَّذِي لَا يَتَرَشَّحُ أَحَدٌ لِسَبْقِهِ.

Şüphesiz ki, Yüce Allah her yüzyılın başında bu ümmete dinini tecdid edecek (yenileyecek) birini gönderecektir (Ebû Dâvûd, ts.: II/512). Bu durum geçen yüzyılların başında gerçekleşti. Allah Te'âlâ üstünlükte yüksek dereceye yükselen kişiyi ümmete gönderdi. Bu yüzyıla da emsalleri için var olanın aynısı vardır. Bu da ilim meziyetini taşıyanlarından birine has kılındı. Burada kendisine işaret edilen yüce meclistir. Allah onun şerefini ebedi ve anmasını övgüyle birleştirsin. Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olduğunu söyleyen (Mutezile) veya kaderi inkâr ederek fillerin yaratılmasını kullara nispet eden (Kaderiye) ve

¹ Tevkî (Çoğul formu tevkîât) terimi halife, vezir ve benzeri üst düzey idarecilerin herhangi bir şikâyet, istek vb. hususlarda kendilerine sunulan dilekçelere cevaben ilgili dilekçelerin kenarına, ortasına, altına veya arkasına yazdıkları olumlu veya olumsuz görüşlerini belirten notlar demektir. Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Batalyevsî, *el-İktidâb fî Şerhi Edebi'l-Kuttâb*, thk. Mustafa es-Sakâ – Hâmid Abdulmecîd, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1996, I, 195. Tevkîât hakkında detaylı bilgi için bkz., Muhammed Faruk Çakır, "Abbasi Devlet Ricâline Ait Örnekler Bağlamında Klasik Arap Edebiyatının İlk Yazılı Edebi Türlerinden "Tevkîât"" *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV, 11, Amasya, 2018, 493-527. Diğer mektuplar için bkz., İbnu'l-Esîr, *Resâilü İbni'l-Esîr*, thk. Enîs el-Makdisî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1959, 128-129.

saçlarını kazıyan (Hariciler) gurubunu kökünü onunla kazsın, onun derecesini bütün derecelerin üstünde tutsun, ta ki büyükler onun büyüklüğünü ikrar etsin, başkaları taklit yollarında bocalarken yüce Allah onunla içtihat metodunu ihya etti. Onu tanıyıp değerini bilen, Hz. Peygamber'in onun hakkındaki hadisini doğrulayıp şüpheye düşmeyen ve hiç kimsenin onu geçmeye aday olmadığı bu alanda onun öncü olduğunu bilen topluma müjdelersun (İbnu'l-Esîr, 1959: 157-158).

3. Emced'in Hayatı ve Eserleri

1947'de Irak'ın Musul kentinde doğup tam adı Emced Muhammed Sa'îd olan şair Bağdat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arap Dili Bölümü'nden mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra Arap Yazar ve Edebiyatçılar Birliği, Irak Yazar ve Edebiyatçılar Birliği, bu birliğin merkez komisyonu, Mısır Yazarlar Birliği ve Şam Arap Yazarlar Birliği gibi toplulukların üyesi olmuştur. Ayrıca O, Irak basın ve kültür kuruluşlarında, Irak diplomasisinde de yer almıştır. Ürdün, Amman elçiliğinde, Kahire'de Irak Kültür Merkezi'nde müdür olarak, Irak Kültür ve Medya Bakanlığı bünyesinde idarecilik, Sudan'ın başkenti Hartum'da Irak Kültür Merkezi'nde müdür ve basın müsteşarlığı gibi resmi görevlerde bulunmuştur (Emced, 2007: 103-104; Komisyon, 2002: I/620).

Şair yaptığı edebî çalışmalarını vatandaşı olduğu Irak'ın yanı sıra birçok Arap dergi ve gazetelerinde yayımlamıştır. Onun bazı şiirleri başta İngilizce olmak üzere farklı dillere çevrilmiştir. Şair hakkında pek çok eleştirel makale kaleme alınmıştır. Aynı zamanda Irak Yazarlar Birliği'nin çıkarttığı Çağdaş Edebiyatçılar Dergisi'nin editörlüğünü yapmıştır (Emced, 2007: 103-104; Komisyon, 2002: I, 620). Şair halen hayatta olup Mısır'da yaşamaktadır.

Yazarın, şiir başta olmak üzere farklı edebî türlerde birçok eseri bulunmaktadır. Eserlerinden bazıları şöyledir:

Nâfîzetün li'l-Bark (Parlıt İçin Bir Pencere) Medya ve Kültür Bakanlığı, Bağdat, 1976.

Urâfîku Zehrete'l-A'mâk (Derinliklerin Çiçeğine Yoldaş Oluyorum) Medya ve Kültür Bakanlığı, Bağdat, 1979.

el-Bilâdu'l-Ûlâ (İlk Ülkeler), Medya ve Kültür Bakanlığı, Bağdat, 1983.

el-Hisnu's-Şarkî (Doğu Kalesi), Medya ve Kültür Bakanlığı, Bağdat, 1987.

Civâru's-Sûr..Fevka'l-'Uşb (Surun Komşuluğu.. Otların Üstünde), Medya ve Kültür Bakanlığı, Bağdat, 1988.

Mesrehiyyetân Şi'riyyetân (Şiirsel İki Tiyatro), Câmî'atu'l-Mevsil, Musul, 1988.

Kasâidu Hubb (Sevgi Kasideleri), Beytu'l-Mûsıl li'n-Neşri ve't-Tevzî'i, Musul, 1988.

Rakîmu'l-Fâv (Fav'ın Mektubu) Medya ve Kültür Bakanlığı, Bağdat, 1989.

Sûretu'l-'Arabî fi'l-İ'lâmi'l-Ġarbî (Batı Medyasında Arap İmajı) Medya ve Kültür Bakanlığı, Bağdat, 1989.

Mâ Beyne'l-Mermer ve'd-Dem' (Mermerle Gözyaşı Arasında) Dâru'l-Hartûm li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Hartum, 1995.

Erbe'üne Nehâren (Kırk Gündüz), Dâru'l-Hurtûm li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Hartum, 1995.

Sûretu'n-Nîl (Nil Suresi), İttihâdü'l-Küttâbi'l-Arab, Dimeşk, 1999.

Kamerun mine'l-Hinnâ' (Kınadan Bir Ay), Dâru's-Şûûni's-Sekâfiyyeti'l-Amme, Bağdat, 2000.

Muhammedun Sallallahü 'Aleyhi ve Sellem Kameru'l-Enâşidi, Mektebetu S'ad, 2001.

Evrâkü 'Umman-Âminetu 'Ummani'l-Kubrâ, Uman, 2002.

Merâye'l-'Uzle (Yalnızlık Aynaları), İttihâdü'l-Küttâbi'l-Arab, Dimeşk, 2002.

el-Verde li-Mürsiye ve li'l-Endelüsü'r-Renc (Gül Mürsiye İçindir, Endülüs'e ise Kokusu Kalır), Musul, 2003.

3.1. Şairliği

Emced'in şiirlerinde belirtilmesi gereken temel özellik onun klasik Arap şiiri kalıpları dışına çıkarak tek bir metodu takip etmemesidir. Şiirlerini modern Arap şiirinin biçimsel türleri olan ölçü ve kafiyeli şiir, serbest şiir ve mensur şiir tarzında kaleme almıştır. Şöyle ki; genellikle şiirlerini secili ibarelerin de yer aldığı kafiyesiz serbest şiir formunda yazmıştır. Bazen de klasik ölçüye riayet ederek kafiyeli şiirler yazmıştır. Bundan hareketle şairin hem geleneksel hem yenilikçi bir eğilime sahip olduğu söylenebilir. Şair klasik tarzda şiir yazdığına iç dünyasındaki dalgalanmalara bağlı olarak coşku ve duygunun kabardığını, kelimelerin birbirini celp ettiğini görmekteyiz. Klasik türdeki şiirler, gerek biçim ve içerik gerekse beyitler arasındaki uyum ve benzeşmeden dolayı sözcükleri, dinleyenin zihninde daha kalıcı olmasını sağlamaktadır. Bu da şiirin ezberlenmesini kolaylaştırmaktadır.

Şairin klasik vezin ve kafiyeye dayalı söylediği şiirlerinden hareketle şu şiirine yer vermek yararlı olacaktır.

وتسلک درب الفجر، أیان یطلع

على ناقة تسري، وللنور ترمع

ومن نظرة المولى، ظلال، وبرقع

لها من غمام الله، سقف، وخيمة

من النبض فوق الرمل، والنجم يسطع
فتغفو قليلا، ثم تصحو، وتسرع
وتطوى الفيافي، وهي مسكا توضع
فترجحو، وتحنو، ثم تخشى، وتفرع
بلاط من الياقوت، لا صخر بلقع

مشت في أناة، يستفيق طريقها
رويذا، تسير الناقة الليل كله
لما من ضمير الغيب، أجمل حلة
على الأمل الخفاق تعلي شرعها
وتمضي كأن الأرض، قدام خفها

Nuru (Medine) kasteden ve ona doğru yürüyen bir devenin üstünde, fecir yoluna girip acaba ne zaman doğacaktır?

Allah'ın bulutundan ona (deveye) bir tavan ve çadır, bakışından ise peçe ve gölgeler olmuştu.

Yıldız doğarken o (deve), yolunu düşünerek kumun üstündeki kalp atışlarından yavaşça ilerliyordu

Yavaş ol! Deve bütün gece yürüdü, azıcık uykuya daldıktan sonra uyanıp süratle yol alıyordu.

Gaybın kalbinden ona en güzel giysi var, kokusu etrafa yayılan misk misali ıssız çölleri süratle katediyordu.

Dalgalanan umut üzerine yelkenini açıyordu, böylece umutlanıp özlem duyuyordu. Ardından silkinip korkuya kapılıyordu.

Öyle gidiyordu ki sanki pabucu altındaki yer, ıssız çöldeki kaya değil de yakuttan bir mermerdir.

3.2. Üslûbu

Şairin, şiirlerinde manayı lafızlara feda etmediğini; aksine açık ve anlaşılır, tekellüften uzak sade bir dille şiirlerini nazmettiğini görmekteyiz. Ayrıca yerinde kullandığı lafız ve anlamla ilgili edebî sanatlarla kasidesini sıradanlıktan uzaklaştırarak onun edebi bir hüviyete kavuşmasını sağlamıştır.

Edebî türler arasında daha çok hitâbet üslûbunun bir özelliği olan haberî cümleden inşâî cümleye geçiş sanatı şair tarafından yer yer kullanılmıştır. Haberî cümleden inşâî cümleye olan bu geçiş, genellikle haberî cümleden sonra istifham ve nidânın kullanılması şeklindedir.²

Ayrıca şair kelam ve akaid ilimlerinin temel kaynaklarında bulunmayan “Melâiketu’z-Zilâl” (gölge melekleri), Kur’ânü’s-Semâvât (Göklerin Kur’ân’ı) gibi bazı yeni terimleri de kullanmıştır.

Yine şairin kasidesinin konusu Hz. Peygamberle ilgili olduğundan hem kasidenin giriş hem de bitiş kısmında Hz. Peygamber ile alakalı bir âyetle başlaması da konuya uygun ince bir işaret bulunduğu için *berâ‘at-ı istihlâl* sanatını işlemiştir. Husnu’l-hitâm yani konu ve üslûp bakımından kasidenin matla‘ ile hitam arasında güzel bir insicamın oluşmasını sağlamıştır.

² Konuyla ilgili örnekler için bk. Emced Kameru’l-Enâşid, 56-58,100.

Bununla birlikte şairin, elimizde bulunan kasidesinin nüshasında dilbilgisi kurallarına pek riayet etmediği ve birçok gramer hatasına düştüğünü tespit ettik. Örneğin ابن تيرث العبودية عن أبيه ve وقريش تمضغ وقرية حروبها وأسرار أحلافها cümlelerinde mef'ûl olan kelimeyi birinci cümlede merfû' ikinci cümlede ise mecrûr okuması böyledir (Emced, 2007: 24-25). Ayrıca تَدْرُوهُ الرِّيحُ örneğinde şairin âyetten yaptığı iktibasta manaya hâlel getiren bir şekilde âyetin metnini değiştirdiği için hataya düşmüştür. Çünkü şairin kullandığı müfred olan الرِّيح kelimesi Kur'ân'da şer ve azap anlamında kullanılmıştır. Âyette geçen ve şairin de terk ettiği çoğul olan الرِّيح kelimesi ise rahmet ve hayrın söz konusu olduğu yerlerde kullanılmıştır (el-İsfehânî, 2011: 370; es-Sâmerrâî, 1437/2016:17-18. Bkz. Kamer, 54/19; Ahzâb, 33/9; Âl-i İmrân, 3/117; İbrahim, 14/18; Hicr, 15/22; Rûm, 30/46; A'râf, 7/57). Şairin bu tür anlam ve dil bilgisi hatalarına düşmesinin sebebi, muhtemelen düşündüğü gibi yazdığı ve yazdıklarını sonradan düzeltme imkânı bulamamasından kaynaklanmıştır.

Yine Şairin bazı ifadelerinde *müşebbeh bih* seçerken titiz davranmadığını da görmekteyiz. Örneğin şair الجهات الأربع تتكوى مثل بصله ifadesinde soğan anlamındaki “besale” kelimesini müşebbeh bih olarak kullanmıştır (Emced, 2007: 35). Oysaki soğan yerine yuvarlaklık vasfının daha belirgin olduğu bir nesneyi tercih edebilirdi. Arap edebiyatında böyle bir benzetme şairlerce tercih edilmemektedir. Bu durumun iki sebebi vardır. İlki teşbihin iki tarafında bulunan benzetme yönü müşebbeh bih'te daha güçlü olması gerektiğidir. Ancak şairin burada müşebbeh bih yaptığı soğan sürekli yuvarlak değildir. İkincisi ise Araplar kötü kokusundan dolayı soğanı daha çok zem söz konusu olduğunda müşebbeh bih olarak kullanmalarındır.

4. Emced'in *Kameru'l-Enâşîd* Adlı Eserinde Başlık Kullanımı

Konu başlıkları doğal olarak dilsel bir fazlalık olmadığı gibi, istisnası olsa dahi yapılan çalışmanın bağlamından çıkartılıp onun tamamını gösteren bir unsur da değildir. Çünkü konu başlığı, metnin içeriğiyle olan münasebetinin yanı sıra ifade ettiği ve çağrıştırdığı anlam bakımından da bağımsız bir unsurdur. Emced'in bilinen kaside başlıklarına uymayan, *Muhammedun Sallallahu 'Aleyhi ve Sellem Kameru'l-Enâşîd* başlıklı divanı da bu kabildendir. O, adı geçen divanını kırk beş bölüme ayırarak konu başlıkları yerine rakam kullanmıştır. Bu durum onu, belli bazı deneyimler sırasında bir kelime veya cümle üzerine kurulu başlıklardan farklı olarak şiirlerin içeriğine

uygun âyet, hadis veya beyitten oluşan yeni bir tür başlık bulmaya sevk etmiştir. Divandaki başlıklardan yirmi dördü birer âyet diğerleri de bir veya birden çok âyetten oluşur. Bununla birlikte âyetin bir kısmından oluşan başlıklar da bulunmaktadır. Bazıları da hadislerden oluşur. Divandaki başlıklardan iki tanesi de biri Varaka b. Nevfel'e (ö. 610 [?]) ait bir sözden diğeri Ka'b b. Zuheyr'in (ö. 24/645 [?])Hz. Peygamber hakkında söylediği beyitten oluşmaktadır.

Ana başlık, bir yandan şiir dîvânına ad olarak ifade ettiği bağımsız, kendine özel anlam ve süreklilik, kapsayıcılık özelliğiyle isim cümlesinden oluşmakta, diğer yandan ise metinde dağılan yan başlıklar ile arasında bulunan sağlam bağları gösteren okumalar ana başlığın yan başlıkların aksine ne klasik ne de bir âyetle oluşmamıştır. Ayrıca önemli modern edebî eleştiri konularından biri olan, klasik belâgat literatüründe iktibas diye adlandırılan “et-tenâss/metinlerarasılık-intertextuality”³ (dinî fikir, İslamî metinler ve tarihi olaylara referansta bulunma) ameliyesine de çokça başvurmuştur.

Şairimiz divanına tercih edilen görüşe göre Fatiha'dan bir âyet olan, Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e ilk indirdiği âyetlerde okumasını emrettiği ve Müslüman âlimlerin kendisiyle kitaplarına başlamayı gelenek haline getirdikleri besmele ile başlamıştır.

4.1. Başlık Olarak Kullandığı Âyetlerin Konuyla Bağlantısı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi şairin kasideleri için seçtiği başlıklarının çoğu âyetlerden oluşmaktadır. Âyetlerin konu başlığı olarak tercih edilmesinin nedeni, insanlar üzerinde yarattığı etki, lafızlarının manayla uyumlu olması ve ifade ettiği anlam genişliliği olarak açıklanabilir. Bu başlıklardan bazıları şunlardır.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Muhakkak ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır” (Hucurat, 49/13).

³ XX. yüzyılın öne çıkan kuramlarından biri olan metinlerarasılık, tanımlanması zor kavramların başında gelmektedir. Bu nedenle farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Bunların birinde: “Tek bir metnin içerisinde oluşan ve belli bir metinsel yapının farklı kesitlerini (ya da düzgülerini) başka metinlerden alınan çok sayıda kesitin (ya da düzgünün) dönüşümleriymiş gibi algılamamıza olanak sağlayan metinsel bir etkileşim” şeklinde tanımlanmıştır. Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, 42.

بِلَالٍ سَلْمَانَ وَصَهْبِ زُمُورٍ وَإِشَارَاتٍ لِنُجُومِ الْمِيلَادِ. أَنَّ الضُّوءَ يَعْمُ الْعَالَمَ أَنَّ الْأَيَّامَ سَتَمَّتْ إِلَى جُزْرِ
وإلى عُصْبِ أَنَّ الدَّمَ أَحْمَرٌ فِي كَلِّ الْأَجْسَادِ. أَنَّ الْبَشَرَ الْأَوَّلَ طِينٌ وَالْبَشَرَ الْآخِرَ طِينٌ أَنَّ الْأَلْوَانَ الْأَشْكَالَ الْأَبْعَادَ وَهُمْ
أَرْضِيٌّ فَالْكَلِّ عِبَاد.

Bilal, Selman ve Suheyb yeni miladın yıldızları için sembol ve işaretlerdirler. Şüphesiz aydınlık dünyayı kapsayacak, günler de yüzyıl ve adalara uzayacaktır. Bütün cesetlerdeki kan kırmızıdır. İlk ve son beşer topraktır. Farklı boyut, şekil ve renklerin olması ise yeryüzüne ait hayali bir şeydir. Sonuçta herkes kuldür (Emced, 2007: 79-80).

Bu örnekte başlık olarak iktibas edilen âyet ile konu münasebetine bakılacak olursa, şair burada farklı ırklara mensup sahabe şahsiyetlerine referansta bulunarak âyeti şiirle tefsir etmeye çalışmaktadır. Bu şahsiyetler İslam'ın gelişiyle birlikte insanlığın karanlıklardan yeni fecre doğru olan muazzam değişiminin birer sembolüdürler.

Yukarıdaki şiire baktığımızda biri *يَعْم* diğeri ise *سَتَمَّتْ* olan iki muzâri fiilinden başka fiil bulunmamaktadır. Bu fiillerden birincisi aydınlığın belli bir bölgeye has olmayıp her yeri içine alan bir aydınlığın olduğunu gösterir. İkinci fiilin de gelecek zamana delalet eden *س* harfiyle başlaması bu aydınlığın zaman boyunca var olacağını ifade eder.

Şairin başlıklar konusunda takip ettiği metot dikkat çekmektedir. Şöyle ki kimi yerde konuyla başlığın münasebeti o kadar barizdir ki daha metne başlamadan konu başlıkta yer alan göndermelerden anlaşılmalıdır. Kimi yerde de -aşağıdaki örnekte olduğu gibi- başlık olan âyet ile konunun münasebeti ilk bakışta değil, metnin tamamı incelendikten sonra anlaşılabilir.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

“Böylece, sizleri insanlara birer şahit (ve örnek) olmanız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi vasat bir ümmet yaptık.” (Bakara, 2/143).

Doğudan

Batya

Kuzeyden

Güneye

Okyanusun dalgaları titriyordu,

Gözetleyen gözleri beklemekteydi,

شَمَالًا

جَنُوبًا

بِمَيْنًا

يَسَارًا

أَطْرَافُ الْمَحِيطِ تَرْتَعِدُ

وَعْيُونُهُ الرَّاصِدَةُ تَتَرَقَّبُ

Ümmetin üstünde yürümekte olan
Ağır arabalar
Param parça olup dağılıyordu,
Âmâ öküzleri, birer birer intihar
ediyordu,
Derin vadilerde aşağıya doğru
yuvarlanıyordu
Öldürülmüş serçeler misali
Altın,
Gümüş,
İpek,
Ceset,
Gözyaşı ve
Kandan tahtlar (saltanatlar)
Kendiliğinden yanıyordu.
Patriklerin başlarındaki taçlar
diken oluveriyordu.
Dünyanın dört bir yanı bir soğan
gibi küre olup
Şiddetle esen fırtınalarla sürekli
sarsılıyordu.
Kısra'nın sarayı ikiye bölünüp
parçalanıyordu.⁴
İskenderiye şehri beline kadar
denize batıyordu.
Sağlam/çetin kaleler
Sahra çadırları misali sarsılıyordu.
(Bu olaylar Peygamber dünyaya
gözünü açıp) ışığı gördüğünde
(meydana geliyordu)
(Nitekim O), bir nurdur

العربات الثقيلة
التي تمشي فوق جسد الأمة
تتفكك
تنتجّر نيرانها العمياء
وتسقط في الوادي العميقة
مثل عصافير قتيلة
العروش التي من ذهب
وفضة
وأبنوس
وجنث
ودموع
ودم
تخرق من تلقاء ذاتها
التيجان تُصبغ فوق رؤوس الأباطرة شوكة
الجهات الأربع تتكور مثل بصلة
تنزل روما بالعصف
وينكسر طاق كسرى نصمّين
تغوص الإسكندرية في البحر حتى يحصرها
القلع الحصينة
ترتج مثل خيام الصحراء
حين رأى النور
نور

⁴ Siyer kaynaklarında kaydedildiğine göre Hz. Peygamber'in doğumu sırasında görülen olağanüstü olaylardan biri de Kısra sarayının sarsılıp ön dört eyvanın yıkıldığıdır. Bu durum, on dört kral hariç Farsların despot krallarından kimsenin kalmadığına yorumlanır. Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshak b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih el-Ya'kûbî, *Târîhu 'l-Ya'kûbî*, thk. Abdulemîr Muhennâ (Beyrut: Şeriketu'l-A'lemî li'l-Matbûâ't, 2010), 1: 328-329; Muhammed Rîdâ, *Muhammedün Resûlullahi Sallallahü 'Aleyhi ve Sellem*, (t.y.), 20.

Ve aydınlığı tuttuğunda
 Zaten kendisi aydınlıktır
 Yetimken
 Ümmet ona
 O da ümmete baba oluyordu.
 Allah'ın yüce inayeti onu
 koruyordu.
 Allah'ın gizli parmakları
 Sabahla işlenen bedenini
 okşuyordu.
 O beden ki gök sınırından gelen
 Zaman ile nabzı atıyordu. (Emced,
 2007: 34-36).

وَحِينَ أَمْسَكَ بِالضُّوْعِ
 ضَوْءٌ
 وَحِينَ نَبَّيْتُمْ
 تَصَيَّرُ لَهُ الْأُمَّةُ أَبًا
 وَيَصَيَّرُ هُوَ أَبًا لِلْأُمَّةِ
 الْعَنَابَةُ الْعُظْمَى تَرَعَاهُ
 وَأَصَابِعُ اللَّهِ الْخَفِيَّةِ
 تُدَاعِبُ جَسَدَهُ الْمَقْوُوشَ بِالصَّبَاحِ
 النَّايِضَ بَرَمَنْ قَادِمٌ
 مِنْ نُحُومِ السَّمَاءِ.

Şairin bu beyitlerinin yakarıdaki âyetle olan münasebetine bakıldığında açık bir münasebet görünmemektedir. Çünkü beyitlerde işaret edilen durum, Hz. Peygamber'in dünyaya teşrifi esnasında meydana gelen bazı irhâsât türü olağanüstü olayların cereyan etmesidir. Âyete bakıldığında ise bu olaylar sarıh bir şekilde bulunmamaktadır. Dolayısıyla şairin burada âyeti gerekli yerinde kullanmadığını söyleyebiliriz.

Şair bazen bir kenara çekilen gözcü gibi davranarak olaya müdahil olmadan olaya konu olan kişiyi konuşturarak şiirlerini onun diliyle terennüm ettiğini görmekteyiz. Örneğin aşağıdaki şiirde şair, Hz. Hatice'nin dayısının oğlu, Rasûlullah'ın müezzini ve aynı zamanda olayın konusu olan İbn Ümmi Mektûm'u konuşturmuştur. Bu durum şairin söz sanatının inceliklerine ne kadar hâkim olduğunu göstermektedir.

عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكِي

“(Peygamber), Yanına ama geldi diye yüzünü ekşitti ve çevirdi. Nereden biliyorsun? O, belki salah bulacak.” (Abese, 80/1-3).⁵

⁵ Bu sürenin nüzul sebebi şöyle olduğu aktarılır: Hz. Peygamber bir gün, İslam'a davet için Kureyş kabilesinin ileri gelenleri ile konuştuğu sırada yanlarına âmâ olan İbn Ümmü Mektûm gelir ve Hz. Peygamber'den Allah'ın O'na vahyettiği konuları kendisine öğretmesini ister ve onun başkalarıyla meşgul olduğunu fark etmediğinden bu isteğini birkaç defa tekrarlar. Konuşmasının kesilmesinden dolayı canı sıkılan ve bu hoşnutsuzluğunu yüz ifadeleriyle yansıtan Hz. Peygamber, onunla ilgilenmeyerek yanındakilere yönelerek konuşmasını sürdürür, konuşmasını bitirip kalkacağı sırada Hz. Peygamber'in bu davranışından dolayı azarlanmasını da içeren Abese süresi nâzil olur. Bu olaydan sonra İbn Ümmü Mektûm ne zaman yanına gelse, “Ey Rabbimin beni

*Ben miyim? elleriyle
Kürkünü benim için seren
Ben miyim? elleriyle
Alnıma dokunan
Seması gecemi aydınlatan
Ben miyim?
Teşriği için âyetler inen,
Mustafa'nın el ayası
Gözlerine aydınlık,
Tebessümü ise abaya dönüşen,
Ben ki yumuşakça elleriyle
duvarları yoklayan,
Karanlık sokaklarda gezinen
Kör biriyken böylece o,
Aydınlığını bana verir.
Neredeyse utancım beni öldürecek
Çünkü Rasulüillah
Benim için yere seriyor hayâsını
(Emced, 2007: 77-78).*

أنا الذي بيديه
يفرش لي رداءه
أنا الذي بيديه
بمسح جبهتي
ويضيء في ليلي سمائه
أنا الذي
تنزل الآيات في تشريفه
وتصير كف المصطفى
نورا لعينه
ويسمته عباءة
وأنا الضرير
المدلم على الدروب
أحايت الجدران في رفق..
فيمنحنى ضيائه
ليكاد يقتلني حيائي
أن رسول الله
يبسط لي حياته.

Şair bazen de başlık olarak seçtiği âyeti, sebab-i nüzul bağlamından kopararak özel bir mana veya olayla sınırlı tutarak yorumlamaya çalışmaktadır.

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ

Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımındadır (Nahl, 16/127).

موت عبدالله وموت القاسم وموت إبراهيم مثل فراشات الربيع ومثل صباحات الشمال الخاطفة وهو جبل جلد وامتنال أئمة حكمة في هذا الفقد الحزين.

Abdullah, Kasım ve İbrahim sabah vaktinde anlık esen kuzey rüzgârları gibi, ilkbahar kelebekleri misali birer birer ölürken O (Peygamber), dayanıklılık ve imtisal dağıydı. Acaba bu hazin kayıptaki hikmet neydi. (Emced, 2007: 87).

kendisi hakkında azarladığı zat, merhaba, hoş geldin!" şeklinde iltifatta bulunarak onunla yakından ilgilenirdi. Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu, *Mehmed Akif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri*, (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 19-20; Abdullah Aydınli, "İbn Ümmü Mektûm", *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 20: 434-435.

Çünkü bu âyetin gerek nüzul sebebine gerekse siyak-sibakına bakıldığında ve müfessirlerin âyetle ilgili yorumları incelendiğinde âyette geçen sabırdan maksat davet esnasında Hz. Peygamber'in müşriklerce maruz kaldığı zulüm ve eziyetlere karşı sabır olduğu anlaşılacaktır (el-Vâhidî, 1991: 290). Oysaki şair beyitlerinde Hz. Peygamber'in erkek çocuklarının birer birer vefat etmelerine değinerek bu âyette yer alan sabrı, Rasûlullah'ın evlatlarının vefatına karşı olan sabrı şeklinde değerlendirmiştir. Âyetin devamı ise şöyledir:

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ

“Onların davetten yüz çevirmelerine üzülmeye ve onların sana kurdukları tuzak ve hilelerinden dolayı canını sıkma” (Nahl, 16/127).

Şairin örnek aldığımız eseri dini duygularla yüklü bir eser olduğu, kullandığı tutarlı ifade ve üslûbunda açık olarak anlaşılmaktadır. Buradaki “Acaba bu hazin kayıptaki hikmet neydi” sözü dikkatle incelendiğinde, onun, çocuklarını birer birer kaybederken Hz. Peygamber'in Allah'ın bu büyük imtihanı karşısında gösterdiği sabrına hayran kaldığı bu parçadaki son cümlesinde görülmektedir. Hz. Peygamber'in erkek çocuklarının neden hayatta kalmadıklarını sorarak aslında bunun bir hikmetinin olması gerektiğini dile getirmektedir. Nitekim Rasûlullah'ın erkek çocuklarının ölümünde birçok hikmet mevcuttur. Bunlardan bir tanesi risaletin tevarüs yoluyla babadan oğula geçen bir mirasa dönüşmesinin engellenmesidir.

Şair bazı kasidelerine ise Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerini başlık yapmıştır. Bunun bir örneği şöyledir:

اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَشْكُو ضَعْفَ قُوَّتِي ، وَفَلَّةَ جِيلِي ، وَهَوَايَ عَلَى النَّاسِ

Allah'ım güçsüzlüğümü, çaresizliğimi ve insanlara karşı olan zayıflığımı yalnız sana şikâyet ediyorum (İbn Hişâm, 2010: II/52; İbn Adî, 1997: VII/269; Heysemî, ts.: VI/35).

Tâif ne (selamet) sahilidir.

Ne misafirleri ağırlamak üzere
yakılan ateş, gecelerini aydınlatır.
Ne şaşkın güvercin için sığınılacak
bir yerdir.

Ne kaldırım taşları üzerinde
uyuklayan mahzun kişilerin
nağmeleridir.

Ne de yabancıyı gölgelendirecek
bir duvarı vardır.

Tâif,

Taş

الطائف ليست ساحلا

ولا نار قرى تضئ لياليها

لا ملاذ فيها للحمام الحائر

ولا ترانيم للحزان الغافين على حجارة الدروب

لا جدار لغريب يعطي ظلا

الطائف

حجارة

ve küldür.
Üzüm bağları,
Kuru bir kamaş,
Çürümüş ağacın talaşdır.
O.. (Peygamber)
Kanı yüzüne akıyordu
Onun kanı yıldızlardır.
Yalnız başına..
Yaralarına yaslanıyordu
Hüzün onun gözlerini yakıyordu
Yetiş ey Sakif!
Yetiş ey Hevâzan!
Yok mu? yaban geyiklerinin
ayaklarını yıkayacağı akan bir
kaynak.
Olmaz mı? Hiçbir ağacın altında
gölge
Yok mu? Tebessüm edecek bir
insan
O,
Mercan misali terkedilmişti.
Okyanusun derinliklerinde
Soğuk bir akşam misali abasına
sarınmıştı,
Uyukluyordu
Ağaçlar üzerine doğan şafak misali
Melekût âlemi, üzerine bir çadır
seriyordu
Ğayb onu teselli ediyordu
Lavh-ı mahfuz üzerinde yazılı bir
âyetle (Emced, 2007: 64-65).

ورماد
والكروم
قصب يابس
ونشارة خشب متعفن
وهو..
يسيل دمه على جبهته
دمه نجوم
وحده..
يتوكأ على جراحه
يشعل الحزن الأمير عينيه
يا لثقيف!
يا لهوارن!
أليس من ينبوع ماد تغسل فيه الغزلان البرية أقدامها
أليس تحت أية شجرة
ظل!؟
أليس نفس بشرى يطلق عصفور بسمه
وهو
مهجور مثل حقل مرجان
في قاع محيط عميق
يلتف بعباءته مثل مساء بارد
ويغفو
مثل شفق فوق الأشجار
يفرش الملكوت فوقه سرادقا
ويطمئنه الغيب بأية مسطورة
فوق اللوح المحفوظ.

Şairin başlık olarak kullandığı Hz. Peygamber'in yukarıdaki hadisi, Hz. Peygamber'in 620 yılında kendisini desteklemek ümidiyle çıktığı Taif seferi esnasında Taif'in sakinleri Sakif kabilesi tarafından maruz kaldığı kötü muamele üzerine yaptığı duadan bir parçadır.

4.2. Âyet ve Hadis Dışında Kullandığı Başlıklar

Daha önce de belirttiğimiz gibi şair bu eserinde bazen âyet ve hadisler dışında aşağıda örneğini verdiğimiz gibi konuya uygun bir beyit veya bir sözle başlar.

Birincisine örnek olarak Ka‘b b. Zuheyr (ö.26/645)’in şu beytini verebiliriz:

إِنَّ الرَّسُولَ كَتُورٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ - مُهْتَدٌ مِنْ سَيُوفِ اللَّهِ مَسْلُورٌ

Şüphesiz Allah'ın Rasûlü, aydınlığından yararlanan bir nurdur. Kınından çekilmiş, Allah'ın keskin kılıçlarından bir kılıçtır (Ka‘b, b. Zuheyr, 1997: 67).

İkincisine örnek olarak ise Hz. Peygamber, kendisine ilk vahiy geldikten sonra Hz. Hatice ile birlikte bu olay hakkında Haniflerden biri olan Varaka b. Nevfel ile görüştüğünde Varaka'nın ona söylediği aşağıdaki sözünü gösterebiliriz:

والذي نفسى بيده، إنك لنبى هذه الأمة ولقد جاءك الناموس الأكبر الذي جاء موسى، ولتكذبه، ولتؤذينه، ولتخرجه، ولتقاتله، ولئن أنا أدركت ذلك اليوم لأنصرن الله نصرًا يعلمه

Nefsim kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, muhakkak ki sen bu ümmetin peygamberisin. Sana, daha önce Musa'ya gelen büyük namus (Cebrail ve vahiy) gelmiştir, yemin olsun ki kesinlikle yalanlanacaksın, eziyete uğrayacaksın, yurdundan çıkartılacaksın ve ondan dolayı sana karşı savaş açılacaktır. Allah'a yemin ederim ki şayet o zamana yetişirsem Allah'ın dinine yardım edeceğim (Emced, 2007: 52-53).

4.3. Âyetleri Kullanımı

Âyet ve hadisleri konu başlığı olarak kullanan şair, şiirlerinde anlamı güçlendirmek ve sözü süslemek için zaman zaman iktibasta bulunmuştur. Söz konusu iktibasları yaparken bazen alıntılanan âyet ve hadislerin lafzında değişikliğe gitmiş bazen de lafzına sadık kalmıştır. Konuyla ilgili çok sayıdaki örneklerden biri âyet biri de hadisten olmak üzere iki örnekle yetineceğiz;

*Bu (örümcek) ağ (ı) bir kameriye,
Ruh gölge,
Güneş aba/çarşaf,
Yer ise saraydır.
Üzülme gerçekten Allah bizimle
beraberdir.*

هذا النسيخ عريشة
والروح ظل
الشمس عباءة
والأرض إيوان
(لا تحزن إن الله معنا ..)

Şair bu parçada لا تحزن إن الله معنا âyetini lafzını değiştirmeden olduğu gibi metnine yerleştirmiştir.

Şair aşağıdaki örnekte olduğu gibi yer yer Hz. Peygamber'in hadislerden de iktibasta bulunmuştur.

<i>Gerçekten kan</i>	أَنَّ الدَّمَّ
<i>Kırmızıdır</i>	أَحْمَرُ
<i>Bütün cesetlerde.</i>	فِي كُلِّ الْأَجْسَادِ.
<i>Kuşkusuz ilk insan</i>	أَنَّ النَّشْرَ الْأَوَّلَ
<i>Topraktır</i>	طِينٌ
<i>Son insan da</i>	وَالنَّشْرَ الْآخِرَ
<i>Topraktır</i>	طِينٌ
<i>Renkler,</i>	أَنَّ الْأَلْوَانَ
<i>Şekiller,</i>	الْأَشْكَالَ
<i>Boyutların tamamı</i>	الْأَبْعَادِ.
<i>Yeryüzüne ait birer kuruntudur.</i>	وَهُمْ أَرْضِيٌّ
<i>Bu nedenle herkes kuldur.</i>	فَالكُلُّ عِبَادِ.

Şair bu sözlerini oluştururken Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi'nde irâd ettiği şu ifadelerinden esinlendiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ وَإِنَّ آبَاءَكُمْ وَاحِدٌ ، أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى أَحْجَمِيٍّ وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ وَلَا لِأَحْمَرَ عَلَى أَسْوَدَ وَلَا أَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ إِلَّا بِالتَّقْوَى

Ey insanlar! Rabbiniz bir, babanız birdir. Arab'ın Arap olmayana üstünlüğü olmadığı gibi, Arap olmayanın da Arap üzerinde hiçbir üstünlüğü yoktur. Keza kızıl tenlinin siyah tenliye, siyah tenlinin de kızıl tenliye hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadedir (Ahmed b. Hanbel, 1995-2001: XXXVIII/474; el-Beyhâkî, 2003: VII/132).

Sonuç

Arap edebiyatında konu başlıklarının tamamının âyet veya hadislerden seçildiği eserlerin sayısı yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte eserlerinde bazı bölüm, mektup veya şiirlerine âyet ve hadisleri konu başlığı yapanlar da bir hayli fazladır. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'e saygının edebiyata yansımaları olarak da değerlendirilebilir. Çalışmamızın ana konusu olan Emced'in *Kameru'l-Enâşid* adlı manzumesi de bunlardan biridir. Şair manzum bir mevlidi andıran küçük hacimli bu eserinde şiir beyitlerinin yanı sıra daha çok muhtevayı yansıtan âyet ve hadisleri başlık yapmıştır. Ayrıca âyet ve hadislerin başlık olma dışında çeşitli şekillerde eserine yansımaları kelime hazinesinin zenginleşmesine büyük katkıda bulunmuştur. Nitekim şiir kitaplarından birinin adı *Sûretü'n-Nil* [Nil Suresi] olması, gölge melekleri ve göklerin Kur'ân'ı gibi kavramların kullanılması bunun bir sonucudur. Bu husus şairin geniş bir dini kültüre sahip olmasının yanında Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerifin onun edebî ve zihin dünyasındaki tesirini göstermektedir.

Verilen örnekler üzerinde yapılan tahlil sonucunda genellikle şairin başlık seçiminde titiz davrandığı ve başlık ile konu arasındaki münasebete dikkat ettiği görülmektedir. Bazen de başlık yaptığı âyetleri Kur'ân-ı Kerîm'deki bağlamından kopararak işlediği konunun muhtevasına uyumlu olarak yeni bir çerçevede ele almaktadır.

Sonuç itibarıyla şair tarafından geliştirilen şiirlere âyet ve hadisle başlama yöntemi sadece başlık ile konu münasebeti bağlamında değerlendirdik. Şairin manzumesi, genellikle Hz. Peygamber ile ilgili âyetlerin şiirsel bir yorumu ve Türk edebiyatının büyük şairlerinden Mehmet Akif'in Safahat'ıyla mukayese gibi başka açılardan da ayrıca analiz edilebilir. Öte yandan Emced'in söz konusu uygulaması, bu minvalde yapılacak yeni çalışmalar için örnek teşkil etmesi ve ilham kaynağı olması bakımından ufuk açıcı olacaktır.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A., Abdulkadiroğlu, N. (1991). *Mehmed Akif'in Kur'ân-ı Kerim'i Tefsiri*. Ankara: DİB Yayınları.
- Ahatlı, E. (2011). Terceme. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 40, ss. 483-484). İstanbul.
- Ahmed b. Hanbel. (1995-2001). *Musnedu'l-İmâm Ahmed Bin Hanbel*. I-L, thk. Şu'ayb el-Arnaût ve bşk., Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah b. Sehl. (1952). *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*. thk. 'Ali Muhammed el-Becâvî ve Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye.

- Aydın, A. (1999). İbn Ümmü Mektûm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 20, ss. 434-435). İstanbul.
- el-Batalyevsî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed. (1996). *el-İktidâb fî Şerhi Edebi'l-Kuttâb*. thk. Mustafa es-Sakâ – Hâmid Abdulmecîd, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye.
- el-Beyhakî, Ebubekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. (2003). *Şu'abü'l-Îmân*. I-XIV, thk. 'Abdul'alî 'Abdulhemîd Hâmid, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- el-Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr. (1998). *el-Beyân ve't-Tebyîn*. I-IV, thk. Abdüsselâm M. Hârûn, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- Çakır, M. F. (2018). Abbasi Devlet Ricâline Ait Örnekler Bağlamında Klasik Arap Edebiyatının İlk Yazılı Edebi Türlerinden "Tevkîât". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (11), 493-527.
- Dayf, Ş. (1960). *Târîhu Edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-Cahilî)*, Kahire: Dâru'l-Meârif.
- Demirayak, K. (2016). *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el- Eş'as es-Sicistânî. (ts.). *Sünenu Ebî Dâvûd*, I-II, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Dâru'l-Fikr.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekr. (ts.). *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*. tsh. I-X, Husâmuddîn el-Kudsî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Sa'îd, Emced Muhammed. (2007). *Kameru'l-Enâşîd*. Kahire: Mektebetu Medbûlî.
- İbn 'Abdi'l-Berr, 'Abdullah b. Muhammed. (1981). *Behcetü'l-Mecâlis ve 'Unsu'l-Mucâlis*. I-III, thk. Muhammed Mursî el-Hûlî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh. (1997). *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*. I-IX, thk. A. Ahmed Abdulmevcûd ve bşk., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- İbn Hişâm, M. (2010). *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. I-IV, Kahire: Dâru'l-Fecr li't-Turâs.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim. (1981). *Edebu'l-Kâtib*. thk. Muhammed ed-Dâlî, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem. (ts.). *Lisânu'l-'Arab*. I-XVI, Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail. (ts.). *el-Muhassas*, I-XVIII, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyâeddin Nasrullah b. Muhammed. (1959). *Resâilü İbni'l-Esîr*. thk. Enîs el-Makdisî, Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.

- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyâeddin Nasrullah b. Muhammed. (2010). *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*. thk. Muhammed Muhyuddîn 'Abdulhamîd, Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- el-İsfehânî, R. (2011). *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dimaşk: Dâru'l-Kalem.
- Ka'b b. Zuheyr, (1997). *Dîvân*. thk. Ali Fâ'ûr, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kahyaoğlu, Y. (2003). *Haricî Edebiyatı*. Konya: Uysal Kitabevi.
- el-Kâtibî, Necmuddîn Ömer b. Ali el-Kazvînî. (ts.). *Şerhu's-Şemsiyye* (alt kısmında Seyyid Şerîf el-Curcânî'nin Haşiyesi yer alır). Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye.
- Komisyon, (2002). *Mu'cemu'l-Bâbtîn li's-Şu'arai'l-Arabi'l-Mu'âsirîn*. Mussesetu Câizeti Abdilaziz Su'ûd el-Bâbtîn li'l-İbdâi's-Şi'rif.
- Kur'ân-ı Kerîm. *TDV Vakfı Yayınları*.
- Kutluer, İ. (2003). Mebde. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 28, ss. 210-211). Ankara.
- Matlûb, A. (2007). *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye ve Tatavvuruhâ*. Beyrut: Mektebetü Lubnân Nâşirûn.
- el-Müberred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd. (2007). *el-Kâmil fi'l-Luğâ ve'l-Edeb*. I-II, thk. Cumu'a' el-Hasan, Beyrut: Dâru'l-Ma'rifê.
- Özaydın, A. (2012). Unvan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 42, ss. 163-166). İstanbul.
- Sâlih, K. F. (2005). *eş-Şi'r ve'd-Dîn Fâi'liyetti'r-Remzi'd-Dînîyyi'l-Mukkades fi's-Şi'ri'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Hadâse.
- es-Sâmerrâî, F. S. (1437/2016). *et-Ta'biru'l-Kur'ânî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Tabâne, B. (1997). *Mu'cemu'l-Belâğeti'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Timurtaş, A. (2018). *Arap Edebiyatında Divân Kitâbeti Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr Örneği*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- 'Ubeyd, M. S., el-Beyâtî, S. (2008). *Merâye's-Serd ve Cemâliyyâtu'l-Hitâbi'l-Kasasî*. Kahire: Dâru'l-'Ayn li'n-Neşr.
- 'Ubeyd, M. S. (2013). *er-Rivâyetu'r-Râiyye*, Tunus: Dâru Nükûş 'Arabiyye.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed. (1991). *Esbâbu'n-Nuzûl*. thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Ya'kûb, İ. B. (2006). *Mevsûa'tu 'Ulûmi'l-Luğati'l-Arabiyye*. I-X, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshak b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih. (2010). *Târihu'l-Ya'kûbî*. I-II, thk. Abdulemîr Muhennâ, Beyrut: Şeriketu'l-A'lemî li'l-Matbûâ't.
- Zeydân, C. (1957). *Tarihu Adâbi'l-Luğati'l-Arabiyye*. I-IV, thk. Şevkî Dayf, Kahire: y.y.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 261-280
ISSN: 1302-6879

Yerel Paydaşların Cittaslow Şehir Ağına Yönelik Algı ve Tutumlarına İlişkin Bir Araştırma: Ahlat Cittaslow Şehir Örneği* A Study on the Perceptions and Attitudes of Local Stakeholders on the Cittaslow City Network: The Case of Ahlat Cittaslow City

• Adnan ALKAN*

*Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
Siirt / Türkiye.
Assoc. Prof., Siirt University, Faculty of
Arts and Sciences, Department of
Geography, Siirt / Turkey.
ad_alkan@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-5377-4726

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

03/10/2019

Kabul Tarihi / Date Accepted:

19/11/2019

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2020

Atf: Alkan, A. (2020). Yerel Paydaşların Cittaslow Şehir Ağına Yönelik Algı ve Tutumlarına İlişkin Bir Araştırma: Ahlat Cittaslow Şehir Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 261-280

Citation: Alkan, A. (2020). A Study on the Perceptions and Attitudes of Local Stakeholders on the Cittaslow City Network: The Case of Ahlat Cittaslow City. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 261-280

Öz

Cittaslow hareketi, Greve in Chianti'nin (İtalya) eski belediye başkanı Paolo Saturnini'nin öncülüğünde 1999 yılında ortaya çıkmış ve bu hareket şehirlerin yaşam kalitesini iyileştirmek ve farklı bir kalkınma modeli ortaya koymaları için geliştirilmiştir. Günümüzde 30 ülkede 262 üyesi olan Cittaslow hareketinin amacı Slowfood felsefesini şehirselleştirmeye taşımasıdır. Türkiye'de Cittaslow hareketine son olarak 23 Mart 2019 tarihinde Köyceğiz ve Ahlat'ın dahil edilmesiyle birlikte bu harekete üye olan şehir sayısı 17 olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye'de Sakin Şehir Hareketi'ne en son dâhil olan Ahlat'ta yerel paydaşları oluşturan kamu kurum ve kuruluşları, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları, turizm endüstrisi içerisinde yer alan kişi ve kuruluşların Sakin Şehir Hareketi'ni nasıl algıladığı incelenmiştir. Ayrıca bu hareketin şehrin kalkınması ve gelişmesine katkı sunup sunmadığına ilişkin yapılan araştırmanın bulgularına yer verilmektedir. Ahlat şehrindeki yerel paydaşların Sakin Şehir hareketine dair algı, tutum ve beklentilerini ölçmeyi amaçlayan bu çalışma, nitel bir araştırmaya dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenen yerel paydaşlarla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşme sonuçları betimsel bir analizle değerlendirilerek, yerel paydaşların Sakin Şehir hareketine dair algı ve yaklaşımları ortaya konmuştur. Çalışmada elde edilen bulgulara göre Ahlat şehrinde yerel paydaşların Sakin Şehir hareketi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu akımın şehirde henüz kalkınma ve gelişmeye etki edecek bir düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cittaslow, sakin şehir, algı, Ahlat.

* Bu çalışma 26-29 Eylül 2019 tarihleri arasında Van'da düzenlenen 3. Uluslararası Batı Asya Turizm Kongresinde sözlü sunum olarak sunulmuş olup özet metni yayınlanmıştır.

Abstract

The Cittaslow movement emerged in 1999 in line with the vision of Paolo Saturnini, former mayor of Greve in Chianti (Italy). The Cittaslow movement was developed to improve the quality of life of cities and to present a different development model. Today, the Cittaslow movement, which spans 262 members in 30 countries, aims to carry the Slow Food philosophy to the urban dimension. The number of members of the Cittaslow movement with the membership of 'Köyceğiz' and 'Ahlat' which were recorded lastly, on March 23, 2019, reached 17 in Turkey. In this study, it has been examined that how the local stakeholders in Ahlat City, which includes the public institutions and organizations, civil society organizations, professional organizations, organizations in the tourism industry, perceived the Slow Cities Movement. In addition, the findings of the research on whether the Cittaslow movement contributes to the development of the city has been included in. This study, which aims to measure the perception, attitude and expectations of local stakeholders in the city of Ahlat about the Slow City Movement, is based on a qualitative research. In this context, in-depth interviews were conducted with local stakeholders determined by purposive sampling method. The results of the interviews were evaluated with descriptive analysis and the local stakeholders' perceptions and approaches to the Slow City Movement were revealed. According to the findings of the study, it is understood that local stakeholders in Ahlat city do not have sufficient information about the Slow City Movement. Furthermore, it is understood that this trend is not yet at a level that will affect development and development in the city.

Keywords: Cittaslow, calm city, perception, Ahlat.

Giriş

Sanayi devrimi, tüm dünyada üretim kalıplarını ve yaşam tarzını köklü olarak değiştirmiştir. Küreselleşme, hızlı kentleşme, kırdan kente göç, modernizm gibi olgular, sanayileşme süreciyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu olgularla birlikte bir yandan ülkeler kalkınma ve sanayileşme uğruna doğaya zarar verip doğal kaynakları bilinçsizce tüketirken, öte yandan sürekli üretim ve tüketim anlayışına dayalı tekdüze bir yaşam tarzı bu olgularla birlikte tüm dünyaya yayılmıştır. Bu yeni yaşam biçimi gürültü kirliliği, trafik yoğunluğu, hava kirliliği, çevre kirliliği, kalabalıklaşma, eşitsizlik, stres, küresel ısınma ve iklim değişikliği, gıda sorunu, şehirlerde yerel dokunun kaybolarak yerini standart ve estetikten uzak bir görüntü bırakması gibi birçok çevresel ve sosyo-kültürel problemi ortaya çıkarmıştır (Dündar ve Sert, 2018: 76). Aynı zamanda küreselleşme, modernizm ve teknolojik ilerlemeler, sürekli bir değişimi ve bu değişimin hızına ayak uydurmayı, standartlaşmayı zorunlu kılmıştır. Özellikle şehir yaşamında bireylerin bu hızlı yaşamdan ve değişimden etkilenmemesi

olanaksız hale gelmiştir. Günümüzde insanlar, yaşamın bütün alanlarında hızlı olma çabasında içerisinde olup, hızın küreselleşme sürecini tanımlayan anahtar bir kelimeye dönüştüğü görülmektedir (Güven, 2011: 113).

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin yol açtığı hızlı yaşam ve bu yaşamın beraberinde getirdiği problemler günümüze kadar istikrarlı bir şekilde artmıştır. Ancak günümüz insanı, bu sürecin sebep olduğu söz konusu olumsuzlukları bertaraf etmek, hızlı yaşamdan kurtulmak ve yaşadığı şehirlerde daha iyi ve sürdürülebilir bir yaşam için arayışa girmiştir. Bu arayışın bir sonucu olarak daha hümanist ve sürdürülebilir yaşamı, üretimi ve tüketimi içeren yiyecek sektöründeki slowfood hareketinin şehirlerdeki karşılığı olan Sakin Şehir anlayışı ortaya çıkmıştır. Plansız ve hızlı kalkınma arayışına karşıt olarak şekillenen Sakin Şehir anlayışı, küreselleşmenin şehirlerin yaşam tarzını, sakinlerini ve dokusunu standartlaştırmasını ve özgün-yerel niteliklerini yok etmesini engellemek için doğmuştur (Üzümcü vd., 2016: 41-42). Sakin şehir konsepti; şehirlerde sürdürülebilir bir yerel üretim ve tüketimi amaçlayan, doğası, mimarisi ve kültürel değerleri muhafaza edilmiş, insanca ve daha nitelikli bir yaşam ortamına erişmek amacıyla başlatılmıştır. Bir yerel kalkınma modeli olarak düşünebilecek olan Sakin Şehir ağına, günümüzde birçok şehir, yerel kalkınmaya katkıda bulunmak, yörelerinin sahip oldukları doğal ve sosyo-kültürel çekiciliklerini değerlendirilerek dahil olmak amacındadırlar (Kement ve Göral, 2015: 13; Üzümcü vd., 2016: 42). Bugünkü değişen dünyada insanlar, dinlenmek için gürültü, görüntü ve trafik sorunlarının olduğu kalabalık şehirlerden kaçarak, flora ve faunası bozulmamış, temiz ve doğal kalabilmiş, doğal üretim ve tüketimin yapıldığı, özgünlüğünü koruyabilmiş küçük ve sakin şehirlere yönelmektedirler (Pajo ve Uğurlu, 2015:66; Park ve Kim, 2016: 2). Küresel hayatın hızından yorulan ve yavaşlamak isteyenler için sakin şehirler önemli bir seçenek sunmaktadır (Öztürk ve Görkem, 2011). sakin şehirler, huzur ve sessizliğin yanında kendi kendine yetebilen enerji kaynaklarını üreten, geleneklerin yaşatılması çabası içerisine giren, farklı dil, din, etnik gruplardaki insanların bir arada yaşayarak sosyalleşmesini hedefleyen bir yaklaşımı benimsemektedir (Topal vd., 2016: 1415).

Belediyeler birliği şeklinde bir örgütlenme yapısına sahip olan Sakin Şehir ağı, kırsal alanlardaki birçok az gelişmiş şehrin yerel kalkınmayı sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirmek için dahil olmaya çalıştığı bir organizasyondur. Küçük ve az gelişmiş şehirler, aynı zamanda bozulmamış doğal ve kültürel değerlerini Sakin Şehir konsepti ile pazarlayarak, turizm açısından bir katma değer elde etme

hedefindedirler. Türkiye’de son yıllarda birçok küçük şehir, Sakin Şehir hareketine dahil olarak, hem yerel kalkınma ve sürdürülebilir gelişimi sağlamayı hem de turist çekerek markalaşmayı gerçekleştirme arayışındadırlar. Bu arayış içerisinde olan ve Türkiye’de Cittaslow şehir ağına en son dahil olan şehirlerden biri Ahlat’tır (Bitlis). Ahlat şehrinin Sakin Şehir üyelik süreci ve Sakin Şehir anlayışının şehirde yerel paydaşlar tarafından nasıl algılandığını tespit etmek, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Ayrıca Sakin Şehir hareketine dahil olduktan sonra şehirde herhangi bir değişimin meydana gelip gelmediğini ortaya koymak, çalışmayla hedeflenen diğer bir amaçtır.

Sakin Şehir Hareketi

Cittaslow kavramı, İtalyanca citta (şehir) ve İngilizce slow (yavaş/sakin) kelimelerinin birleşmesinden oluşan Yavaş Şehir veya Sakin Şehir anlamına gelmektedir (Zengin ve Genç, 2018: 587; Pajo ve Uğurlu, 2015: 66). Bu çalışmada Cittaslow kelimesinin karşılığı olarak Sakin Şehir kavramı tercih edilmiştir. Nitekim bu kavram Özür, Arslan gibi başka bazı araştırmacılar ve Cittaslow Türkiye temsilcisi Tunç Soyer tarafından da daha zengin bir içerik taşıdığı için kullanılmıştır (Özür, 2016: 159, Arslan, 2017: 248). Sakin Şehir hareketi İtalya kaynaklı olup, küresel hale dönüşmüş bir belediyeler ağıdır. Sakin Şehir hareketinin ortaya çıkışı slowfood (yavaş yemek) hareketine dayanmaktadır. İlk olarak 1986 yılında İtalya’da ortaya çıkan slowfood hareketi küreselleşmeye ve Mc Donaldlaşmaya karşı bir akımdır. Slowfood hareketi, Roma’da gastronomi gazetecisi Carlo Petrini ve bir grup eylemci tarafından Mc Donalds’ın İspanyol Merdivenleri’nde bir fastfood restoranı açma planına tepki olarak hamur işi fırlatmasıyla başlamıştır (Ergüven, 2011: 202; Nillson vd., 2011: 374). Bu tepki ile birlikte İtalya’nın Barolo şehrinde Slowfood “Yavaş Yiyecekler Birliği” kurulduktan sonra hareket 1989’da Paris’te uluslararası bir boyut kazanmıştır. Doğaçlama olarak ortaya çıkan ve şekillenen slowfood karşı duruşu, zamanla giderek yaygınlaşmıştır. Sonraki yıllarda sadece gıda üzerine değil aynı zamanda yaşam, kentleşme, üretim, eğitim, yolculuk, turizm gibi başka birçok alanda da ortak bir yavaşlık felsefesinden beslenen bir akım halini almıştır (Şahinkaya, 2010; Georgica, 2015: 1598). Sakin Şehir (Cittaslow) hareketi de slowfood akımından etkilenerek şehirselleşmeye uyarlanan bir harekettir.

Cittaslow hareketi, 1999 yılında Greve in Chianti’nin eski belediye başkanı Paolo Saturnini’nin slowfood hareketinden etkilenerek bunu şehirselleşmeye uyarlama vizyonu doğrultusunda

ortaya çıkmıştır. Paolo Saturnini yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla şehirlerin kendilerini değerlendirmelerini ve farklı bir kalkınma modeli ortaya koymaları fikrini ulusal boyuta taşımıştır. Fikirleri kısa sürede Bra (Francesco Guida), Orvieto (Stefano Cimicchi) ve Positano (Domenico Marrone) belediye başkanları ve Slowfood başkanı Carlo Petrini tarafından benimsenmiştir¹(Baldemir vd., 2013: 77). Paolo Saturnini öncülüğünde İtalya'nın 4 küçük şehrinin oluşturduğu bir belediyeler birliği ağına dönüşen Cittaslow anlayışı, daha sonra dünyada birçok ülke ve şehre yayılmıştır. Günümüzde 30 ülkede 262 şehir bu ağa ve harekete üye olurken, Türkiye'de 17 şehir bu ağa dahildir. Sakin Şehirlerin sembolü kabuğunun üstünde şehri taşıyan turuncu renkli bir salyangoz olup, bu sembol yavaş ve istikrarlı hareketi sembolize eder.

Şehirselleşmenin, kültürel ve geleneksel ürünlerin ve çevreye özgü unsurların sürdürülebilir şekilde ön plana çıkarılmasını amaçlayan Sakin Şehirler, aynı zamanda küreselleşmeye karşı, yerelleşmeyi savunmaktadır (Kadıoğlu, 2009: 74). Çevreye zarar vermeden şehirlerin gelişebileceğini savunan Sakin Şehirler, yerel mimariyi, tarihi değerleri, alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarını ve çevre dostu teknolojileri kullanmayı ilkesel olarak benimsemektedir (Zogal ve Arslan, 2018: 252). Ayrıca katılımcı bir yönetim anlayışı inşa etmek, yerel ürünleri ve el sanatlarını canlandırmak, yerel üreticileri desteklemek ve ürünleri için satış noktaları oluşturmak, farklı kültürlerin ve etnisitelerin bir arada yaşamasını sağlamak ve şehir için daha yaşanabilir ve sürdürülebilir bir geleceği katılımcı bir anlayışla tasarlamak, Sakin Şehirlerin diğer önemli amaçlarıdır (Tayfun ve Acuner, 2014: 47; Presenza, 2015: 480-481). Bununla birlikte Cittaslow sadece bir koruma hareketi değildir. Cittaslow anlayışı, şehirlerin küreselleşme ve modernleşme yolunda kendi ruhlarını kaybetmeden ilerlemelerine bir alternatiftir (Türkseven ve Dalgakıran, 2011: 132).

Öte yandan Cittaslow ağına üye olan veya üye olmak isteyen şehirler, Uluslararası Cittaslow Birliği'nin belirlemiş olduğu şartları ve kriterleri yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda üyelik için en önemli şartlardan biri şehir nüfusunun 50.000'i geçmemiş olmasıdır. Bununla birlikte Cittaslow olmak için istenen kriterler iki kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar perspektif ve zorunlu kriterler şeklindedir. Bu kriterler, çevre politikaları, altyapı politikaları, şehirselleşme yaşam kalitesi politikaları, tarımsal-turistik-esnaf –sanatçılara dair politikalar, misafirperverlik-farkındalık-egitim için planlar, sosyal

¹ cittaslowturkiye.org Erişim Tarihi: 09.11.2019

uyum ve ortaklıklar gibi 7 ana konu ve bunların 72 alt başlığından oluşmaktadır (Tablo 1). Zorunlu kriterler, konu ile ilgili yapılması şart olan kriterleri oluştururken, perspektif kriterler ise aday şehrin geleceğe yönelik yapmayı taahhüt ettiği kriterlerdir. Adaylık süreci değerlendirilirken Cittaslow Uluslararası Bilim Komitesi tarafından şehirlere puanlar verilmekte ve aday şehrin üyeliğe kabulü için en az 50 puan alması gerekmektedir². Cittaslow Birliği tarafından üyeliği kabul edilen şehirler, ilk yıl kriterlerin yerine getirilmesi için deneme sürecine tabi tutulmaktadırlar. Bununla birlikte Cittaslow ağına üye olan belediyelerin üyelik süreçleri dört yılda bir yeniden ele alınmaktadır.

Tablo 1: Sakin Şehir Ağına Üye Olmak İçin Gerekli Olan Kriterler

1. Çevre Politikaları	<ol style="list-style-type: none"> 1.1. Hava kalitesi parametrelerinin yasal sınırlar içerisinde olduğunun belgelenmesi * 1.2. Su kalitesi parametrelerinin yasal sınırlar içerisinde olduğunun belgelenmesi * 1.3. Halkın içme suyu tüketiminin ulusal değerlerle kıyaslanması 1.4. Şehirselleme katı atıkların ayrıştırılarak toplanması* 1.5. Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi 1.6. Şehirselleme ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması* 1.7. Binalarda ve kamu kullanım sahalarında enerji tasarrufu 1.8. Kamunun yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi 1.9. Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması 1.10. Kamuda ışık kirliliğinin azaltılması* 1.11. Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketiminin azaltılması 1.12. Biyoçeşitliliğin korunması.
2. Altyapı Politikaları	<ol style="list-style-type: none"> 2.1. Kamu binalarıyla bağlantısı olan verimli bisiklet yolları 2.2. Mevcut araç yollarının bisiklet yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması * 2.3. Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri 2.4. Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması* 2.5. Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması 2.6. Hamile kadınlar ve aileler için düzenlemeler* 2.7. Sağlık hizmetlerine erişimin standartlaştırılması 2.8. Şehir merkezlerinde malların sürdürülebilir dağıtımı 2.9. Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı*
3. Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları	<ol style="list-style-type: none"> 3.1. Şehrin direnci için planlama 3.2. Şehre ait kamu ve özel bütün binaların değerlerinin artırılması için projeler geliştirmek * 3.3. Sosyal yeşil alanların verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak oluşturulması veya iyileştirilmesi 3.4. Şehirselleme yaşanabilirliğin artırılması

² <https://cittaslowturkiye.org/> Erişim Tarihi: 09.11.2019

	<p>3.5. Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması *</p> <p>3.6. Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde teknolojik araçların kullanımı*</p> <p>3.7. Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması *</p> <p>3.8. Şehrin internet ağına sahip olması *</p> <p>3.9. Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması *</p> <p>3.10. Tele çalışmanın geliştirilmesi</p> <p>3.11. Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki</p> <p>3.12. Sosyal altyapıyı desteklemek</p> <p>3.13. Kamusal sürdürülebilir kentsel planlamanın teşviki *</p> <p>3.14. Şehir içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi</p> <p>3.15. Yerel ürünlerin pazarlandığı satış noktalarının oluşturulması*</p> <p>3.16. Yerel alışveriş merkezlerinin oluşturulması ve atölyelerin korunması*</p> <p>3.17. Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı</p>
4. Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatçılara Dair Politikalar	<p>4.1. Agroekolojinin geliştirilmesi</p> <p>4.2. El sanatlarına dayalı ürünlerin korunması *</p> <p>4.3. Geleneksel el sanatlarının öneminin artırılması *</p> <p>4.4. Kırsal bölgelerin değerini arttırmak *</p> <p>4.5. Kamuya ait işletmelerde yöresel ve organik ürünlerin kullanılması *</p> <p>4.6. Yemek sektörü içerisinde yer alanlara tat eğitimlerinin verilmesi ve organik yöresel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi *</p> <p>4.7. Geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve önemlerinin artırılması *</p> <p>4.8. Konaklama kapasitelerin artırılması *</p> <p>4.9. Tarımda Genetiği Değiştirilmiş Organizma kullanımının yasaklanması</p> <p>4.10. Önceden tarım arazisi durumunda arazilerin yeniden değerlendirilmesi için yeni fikirlerin varlığı</p>
5. Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim için Planlar	<p>5.1. İyi misafirperverlik*</p> <p>5.2. Esnafın ve diğer bileşenlerin farkındalıklarını arttırmak *</p> <p>5.3. Yavaş güzergahların mevcut olması</p> <p>5.4. Önemli yönetsel kararlara tüm paydaşların katılım sürecini sağlayacak adımların atılması</p> <p>5.5. Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim alması</p> <p>5.6. Sağlık eğitimleri</p> <p>5.7. Yöre halkına Cittaslow'un anlamı hakkında düzenli ve kalıcı eğitim vermek *</p> <p>5.8. Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı</p> <p>5.9. Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi *</p> <p>5.10. İnternet sayfasında ve yazışmalarda Cittaslow logosunun kurumlarca kullanımı *</p>
6. Sosyal Uyum	<p>6.1. Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar</p> <p>6.2. Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede bir arada yaşaması</p> <p>6.3. Engellilerin topluma uyumunun sağlanması</p>

	<p>6.4. Çocuk bakımının desteklenmesi</p> <p>6.5. Genç neslin istihdam durumu</p> <p>6.6. Yoksulluk</p> <p>6.7. Sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve etkin olması</p> <p>6.8. Farklı kültürlerin kaynaşması</p> <p>6.9. Şehir politikalarına halkın katılımı</p> <p>6.10. Belediyenin kamu konut yatırımı</p> <p>6.11. Gençlik faaliyetlerinin yürütüldüğü merkezlerin ve alanların bulunması</p>
7. Ortaklıklar	<p>7.1. Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek</p> <p>7.2. Geleneksel ve doğal yiyecekleri Slowfood veya başka bir kurum ile destekleme</p> <p>7.3. Gelişmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayıl. Sağ. projeler için işbirliği yap.</p>

Kaynak: <https://cittaslowturkiye.org/> * Yerine getirilmesi zorunlu kriterler.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada yöntem olarak nitel araştırma kullanılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak yapılmıştır. Bu yöntemin seçilmesinin temel nedeni, görüşme yapılan bireylerden çalışma konusu ile ilgili derinlemesine bilgilerin toplamasını sağlamaktır. Bunun yanında çalışma kapsamında elde edilmesi arzulanan bilgilerin görüşme yöntemi dışında sağlanmasının güçlüğü de bu yöntemin seçilmesinde bir diğer önemli husus olmuştur. Öte yandan çalışmada görüşme tekniklerinden standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu yaklaşım titizlikte hazırlanmış ve belirli bir sıraya konmuş bir dizi sorudan oluşan bir görüşme formundan oluşmakta olup bütün görüşülen bireylere bu sorular aynı tarzda ve sırada sorulmuştur. Görüşmeler 15 Ağustos 2019-15 Eylül 2019 tarihleri arasında farklı günlerde gerçekleşmiştir. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerin süresi 10 ile 30 dakika arasında değişkenlik göstermiştir.

Görüşme formu hazırlanırken literatür taraması ile Sert ve Dündar'ın 2018 yılında Seferihisar ile ilgili çalışmasından yararlanılmıştır. Görüşme formunda Ahlat'taki yerel paydaşların (Belediye, Kaymakamlık, Ahlat Müze Müdürlüğü, Ahlat Esnaf ve Sanaatkarlar Odası Başkanlığı, Ahlat Ziraat Odası Başkanlığı, Ahlat Öğretmenevi Müdürlüğü, Ahlat İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Ahlat Kaymakamlığı Proje Ofisi, 2 restoran işletmecisi, 1 pastane işletmecisi, 2 market işletmecisi ve yerel halktan 5 kişi) Sakin Şehir olgusuna ilişkin algılarını belirlemek üzere 7 adet soru yer almıştır.

Bunlar;

- Sakin Şehir kavramını duydunuz mu?
- Sakin Şehir sizce nedir?
- Sakin Şehir ilkelerinden ilk aklınıza gelenleri söyler misiniz?
- Sakin Şehir olduktan sonra Ahlat'ta gözlemlediğiniz olumlu değişimler var mıdır? varsa bunlar nelerdir?
- Sakin Şehir olduktan sonra Ahlat'ta gözlemlediğiniz olumsuz değişimler var mıdır? varsa bunlar nelerdir?
- Ahlat'ın Sakin Şehir olması işletmenize (kurumunuza) ne gibi katkılar sağlamıştır?
- Sakin Şehir hareketinden beklentiniz nelerdir? sorularından oluşmaktadır.

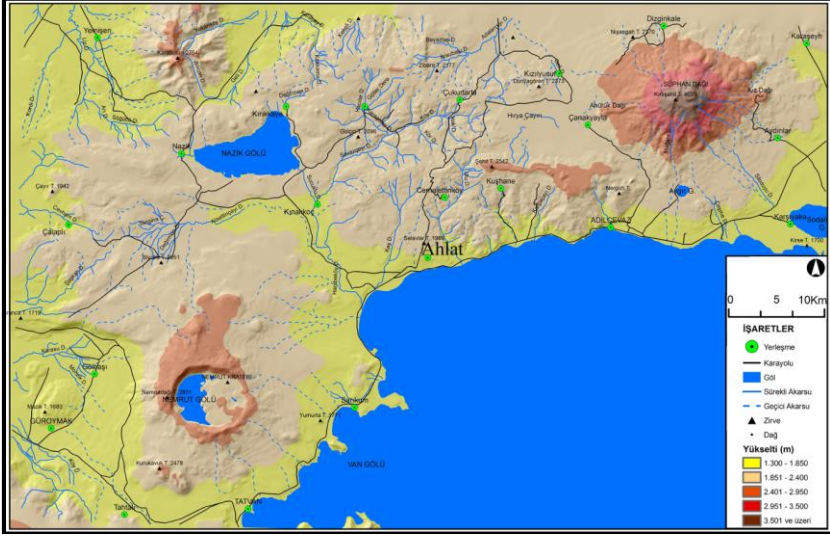
Öte yandan Ahlat şehrinde turizm endüstrisinin önemli paydaşlarından olan otel, pansiyon, motel ve seyahat acentesi gibi kurumlar bulunmadığı için ilgili paydaşlar çalışmaya dahil edilememiştir. Çalışmadaki verilerin analizinde nitel veri analizinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yoluyla veriler tanımlanarak sistematik bir biçimde incelenmiştir. İçerik analizi aynı zamanda verilerin içinde saklı olabilecek gerçeklerin ortaya çıkarılması ve görüşmecilerin hangi mesajı vermeye çalıştığını anlamak açısından oldukça yararlı olmuştur.

Sakin Şehir ve Ahlat

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde yer alan Ahlat şehri, Bitlis ilinin bir ilçe merkezidir. Ahlat şehri, Van Gölü'nün kuzeybatı kıyısında farklı yükseltilerde uzanan göl taraçaları üzerinde kurulmuştur. Ahlat'a ait mahalleler göl kıyısından itibaren başlamakta ve 1850 metre yükseltisine kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, yerleşmeyi oluşturan 15 mahalleden 8'i yükseltisi 1720 metre olan göl taraçası üzerinde ve doğu-batı doğrultusunda gelişmiştir (Arınç, 1996: 83). Şehrin kuzeydoğusunda Süphan Dağı, kuzeybatısında Nazik Gölü, güneyinde Van Gölü ve güneybatısında Nemrut Kalderası gibi çok önemli jeomorfolojik oluşumlar yer almaktadır. Ahlat şehri, 2018 yılı Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre 25385'lik bir nüfusa sahiptir.

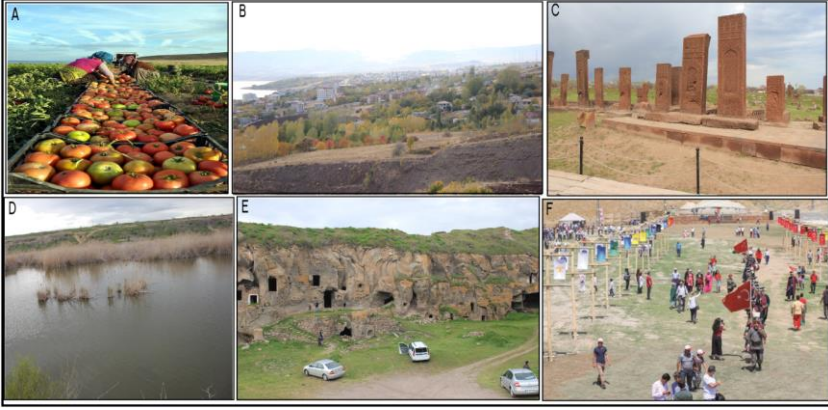
Ahlat, geçmişte çok önemli bir şehir yerleşmesi iken, çeşitli tarihi ve doğal faktörlerden etkilenerek, zamanla sönükleşmiş ve ancak küçük bir şehir yerleşmesi olarak günümüze ulaşabilmiştir. Yerleşmenin eski önemini koruyamamış olmasına karşın, günümüze ulaşan bazı tarihi ve kültürel zenginlikler geçmişteki kültürel zenginliğin izlerini taşımaktadır (Arınç, 1996: 83). Bu zenginlikler arasında oluşması için uzun bir zaman süreci gerektiren ve büyük bir

estetik anlayışı yansıtan baston ustalığı, halıcılık ve taş ustalığı gibi çeşitli el sanatları bulunmaktadır. Bu el sanatları karşılaşılan tüm zorluklara rağmen, şehirde giderek gelişmekte ve şehre geleneksel bir kimlik kazandırmaktadır.

Şekil 1: Çalışma alanı ve yakın çevresinin fiziki haritası.

Sakin Şehir olmak için çok uygun bir yapıya sahip olan Ahlat, tarihi, kültürel ve doğal birçok güzelliği bünyesinde barındırır. Ahlat, ticaret yolları üzerinde yer alması, ılıman iklimi, bereketli toprakları ve su kaynakları nedeniyle özellikle Ortaçağ'da önemli bir yerleşim alanı olarak ortaya çıkmıştır (Davulcu, 2015: 49). Nitekim Selçuklu döneminden kalma mezar taşları, Harabeşehir mağara kalıntıları, Abdurrahman Gazi Türbesi, Emir Bayındır Kümbeti, Ahlat taşından yapılan Ahlat Evleri, Süphan ve Nemrut volkanları arasında yer alan eşsiz konumu ve sulak alanlarıyla Ahlat birçok doğal ve kültürel zenginliğe sahiptir. Ahlat şehri ve yakın çevresinde son derece verimli tarım arazileri de yer almaktadır. Bu arazilerde patates, domates, kavun, karpuz, ceviz gibi çok önemli yöresel ürünler yetiştirilmektedir. Bu yöresel ürünler Ahlat için Sakin Şehir konsepti içerisinde önemli bir katma değer oluşturabilir. Ayrıca Ahlat Bastonu, el sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olup dünyaca bir üne sahiptir. Ahlat şehri Selçuklu döneminde İslam'ın koruyuculuğunu yapan bir yerleşme olup, bu özelliğinden dolayı Kubbetül İslam adını almıştır. Ahlat, aynı zamanda Türklerin Anadolu'ya giriş kapısı konumundaydı.

Fotoğraf 1: Ahlat Şehrinden Bazı Görünümler (A: Domates Hasadı B: Ahlat Şehri Kuzeydoğu Görünümü C: Selçuklu Mezarlığı D: Sazlık E: Harabe Şehir F: Malazgirt Muharebesi Anma Etkinliği).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere doğal, kültürel birçok zenginliğe sahip olan Ahlat, özgün bir yerel kimliğe de sahiptir. Bütün bu özellikleri dikkate alındığında Ahlat şehri Cittaslow şehir ağı için oldukça uygun bir yapıya sahiptir. Nitekim Ahlat, 23 Mart 2019 tarihinde iki yıllık bir başvuru süreci sonucunda Cittaslow ağına resmen üye olmuştur. Bu üyelik sürecinde Ahlat Belediye Başkanlığı ile Ahlat Kaymakamlığı eşgüdüm içerisinde hareket ederek, üyelik sürecinin gerçekleşmesinde önemli katkılar sunmuşlardır.

Bulgular

Ahlat şehrindeki yerel paydaşların (Belediye, Kaymakamlık, Ahlat Müze Müdürlüğü, Ahlat Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanlığı, Ahlat Öğretmenevi Müdürlüğü, Ahlat İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Ahlat Ziraat Odası Başkanlığı, Ahlat Kaymakamlığı Proje Ofisi, 2 restoran işletmecisi, 1 pastane işletmecisi, 2 market işletmecisi, yerel halktan 5 kişi) Cittaslow hareketine yönelik algı ve tutumlarını belirlemek için 7 adet soru sorulmuştur.

Buna göre ilk olarak katılımcılara Sakin Şehir (Cittaslow) kavramını duyduunuz mu? sorusu sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların 12'si evet, 6'si ise hayır şeklinde cevap vermiştir (Tablo 2). Sakin Şehir kavramını hiç duymadım diyenler, pastane ve market sahibi gibi esnaf grupları ile yerel halk temsilcilerinden oluşmaktadır. İlgili soruya verilen cevaplardan anlaşıldığı üzere yerel paydaşların önemli bir kısmı Sakin Şehir kavramı bildiklerini belirtmişlerdir. Özellikle kamu kurumlarından oluşan paydaşların Sakin Şehir kavramını

duydukları ve bunun da şehirde Sakin Şehirle ilgili düzenlenen bilgilendirme toplantıları sayesinde olduğu anlaşılmaktadır. Halk ve esnaf gruplarına ise bu bilgilendirme çeşitli iletişim kanalları vasıtasıyla yapılmadığı için Sakin Şehir kavramını ilgili paydaşlar daha az duymuşlardır.

Tablo 2: Yerel Paydaşların Sakin Şehir Kavramını Duydunuz Mu? Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Paydaşlar	Evet	Hayır
Belediye	x	
Kaymakamlık	x	
Milli Eğitim Müdürlüğü	x	
Müze Müdürlüğü	x	
Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanlığı	x	
Ziraat Odası Başkanlığı	x	
Öğretmenevi Müdürlüğü	x	
Kaymakamlık Proje Ofisi	x	
Esnaf Grupları (5 kişi)	xxx	xx
Yerel Halk (5 kişi)	x	xxxx
Toplam	%67 (12)	%33 (6)

İkinci soruda katılımcılara Sakin Şehir (Cittaslow) size nedir? diye sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplarda huzurlu, sakin ve sessiz bir şehir, doğal yaşamın hüküm sürdüğü bir şehir, yerel değerlerin güçlü olduğu şehir, iyi şehir, turizm ve gelişmemiş bir şehir gibi yanıtlar verilmiştir. Katılımcıların 5'i Sakin Şehir için sakin ve sessiz bir şehir, 2'si huzurlu şehir, 2'si doğal yaşamın hüküm sürdüğü şehir, 1'si yerel değerlerin güçlü olduğu şehir, 1'i iyi şehir, 1'i gelişmemiş turizm şehri gibi kavramlar kullanmışlardır (Tablo 3). Altı katılımcı da önceki soruda olduğu gibi bu soruyu yanıtlamamışlardır. İlgili soruya verilen cevaplardan anlaşıldığı üzere yerel paydaşlar çoğunlukla Sakin Şehir için sakin ve sessiz şehir ifadesini kullanmışlardır. Katılımcıların bu şekilde algılamasında Sakin Şehir kavramı içerisindeki yavaş kelimesini duymaları daha çok belirleyici olmuştur.

Tablo 3: Yerel Paydaşların Sakin Şehir Sızce Nedir? Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Paydaşlar	Sessiz ve sakin şehir	Huzurlu şehir	Doğal Yaşamın olduğu şehir	Yerel Değerlerin Güçlü olduğu şehir	İyi şehir	Gelişmiş şehir	Bilmiyorum
Belediye	x			x			

Kaymakamlık	x						
Milli Eğitim Müdürlüğü	x						
Müze Müdürlüğü	x						
Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanlığı			x				
Ziraat Odası Başkanlığı			x				
Öğretmenevi Müdürlüğü							
Kaymakamlık Proje Ofisi		x					
Esnaf Grupları (5 kişi)		x			x	x	xx
Yerel Halk (5 kişi)	x						xxxx
Toplam		%27 (5)	%11 (2)	%11 (2)	%6 (1)	%6 (1)	%33 (6)

Üçüncü soruda katılımcılara Sakin Şehir ilkelerinden ilk aklınıza gelenleri söyler misiniz? şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların 13'ü bilmiyorum şeklinde cevap verirken, 3'ü sakinlik, huzur, sessizlik şeklinde cevaplar vermiştir. Katılımcıların 2'si yöresel değerlerin korunması ve kalkınma şeklinde yanıtlar vermişlerdir (Tablo 4). Bu soruya verilen yanıtlara bakıldığında katılımcılar çoğunluğu Sakin Şehir ilkelerinden sadece sakin ve yavaş yaşam ilkelerini bildiği, diğer birçok ilke hakkında neredeyse hiç bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu soruda sadece Ahlat Kaymakamlığı Proje Ofisi ve Ahlat Belediye Başkanı sakin ve yavaş ilkeleri dışında yöresel değerlerin korunması ve kırsal kalkınma gibi bazı unsurlardan bahsetmişlerdir. İlgili paydaşların bu konu hakkında bilgi sahibi olmaları, bu paydaşların doğrudan bu sürecin içerisinde yer almaları ile ilintilidir.

Tablo 4: Yerel Paydaşların Sakin Şehir ilkelerinden ilk aklınıza gelenleri söyler misiniz? Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Paydaşlar	Sakinlik, huzur ve Sessizlik	Yöresel Değerlerin Korunması	Kalkınma	Bilmiyorum
Belediye			x	
Kaymakamlık		x		
Milli Eğitim Müdürlüğü	x			
Müze Müdürlüğü				x
Esnaf ve Sanatkarlar				x

Odası Başkanlığı				
Ziraat Odası Başkanlığı				x
Öğretmenevi Müdürlüğü				x
Kaymakamlık Proje Ofisi	x			
Esnaf Grupları (5 kişi)	x			xxxx
Yerel Halk (5 kişi)				xxxxx
Toplam	%16(3)	%6 (1)	%6 (1)	%72 (13)

Dördüncü soruda Sakin Şehir olduktan sonra Ahlat'ta gözlemediğiniz olumlu değişimler var mı? varsa nelerdir şeklinde sorulmuştur. Bu soruda belediye başkanlığı, kaymakamlık ve proje ofisindeki katılımcılar dışındaki katılımcıların tamamı hayır şeklinde cevaplamıştır. Diğer üç katılımcı bisiklet yolları, yaya yolları, altyapı çalışmaları gibi konularda iyileşmelerin olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 5). Bu soruya verilen cevaplar analiz edildiğinde şehirde Cittaslow üyeliği ile birlikte çok önemli bir değişimin yaşanmadığı gözlemlenmektedir. Ancak şehrin en önemli paydaşlarından biri olan Ahlat Belediye Başkanlığı tarafından üyelik ile birlikte özellikle altyapı ve yöresel değerlerin ekonomik katma değere dönüştürülmesi gibi konularda önemli adımların atılacağı belirtilmiştir. Bunun için yaya yürüyüş yolları, bisiklet yolları, engellilere yönelik düzenlemeler, motorlu araç trafiğinin azaltılması, yöresel ürünlerin ön plana çıkarılması gibi adımların önümüzdeki bir yıllık süreçte ilk yapılması planlanan düzenlemeler olduğu Ahlat Belediye Başkanlığı tarafından beyan edilmiştir.

Tablo 5: Yerel Paydaşların Sakin Şehir Olduktan Sonra Ahlat'ta Gözlemediğiniz Olumlu Değişimler Var mı? Varsa Nelerdir Sorusuna Verdikleri Cevaplar

	Evet	Hayır
Belediye	x (Bisiklet yolları, yaya yolları, altyapı çalışmaları)	
Kaymakamlık	x (Bisiklet yolları, yaya yolları, altyapı çalışmaları)	
Milli Eğitim Müdürlüğü		x
Müze Müdürlüğü		x
Esnaf ve Sanaatkarlar Odası Başkanlığı		x
Ziraat Odası Başkanlığı		x
Öğretmenevi Müdürlüğü		x

Kaymakamlık Proje Ofisi	x (Bisiklet yolları, yaya yolları, altyapı çalışmaları)	
Esnaf Grupları (5 kişi)		xxxxx
Yerel Halk (5 kişi)		xxxxx
Toplam	%17 (3)	%83 (15)

Beşinci soruda Sakin Şehir olduktan sonra Ahlat'ta gözlemlendiğiniz olumsuz değişimler var mı? şeklinde sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların tamamı hayır şeklinde cevaplamıştır. Hayır, cevabının herkes tarafından verilmesi olağan bir durumdur. Zira Ahlat şehrinin Cittaslow üyeliği oldukça yeni olup, üyelikle birlikte ortaya çıkan turizm baskısı ve bu baskıdan kaynaklı çevresel olumsuzlar henüz görülebilmemiş değildir. Ancak katılımcıların verdikleri cevaplardan anlaşıldığı üzere turizm paydaşlarının Cittaslow üyeliği ile birlikte şehre ilgilerinin olduğu ve seyahat rotalarına Ahlat şehrinin dahil olmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu zamanla turizmin ortaya çıkardığı bazı çevresel olumsuzları beraberinde getirebilir.

Altıncı soruda Ahlat'ın Sakin Şehir olması kurumunuza (işletmenize) herhangi bir yarar sağladı mı? sorusu sorulmuştur. Bu soruda restoran sahipleri, Ahlat Öğretmenevi Müdürlüğü ve Ahlat Müze Müdürlüğü sağladı şeklinde cevap verirken, diğer katılımcılar hayır şeklinde cevaplamıştır (Tablo 6). Hayır, şeklinde cevaplayan katılımcılar daha çok resmi kurumlar ile restoran dışındaki market, pastane sahipleri gibi esnaf gruplarından oluşmaktadır. Bu esnaf grupları daha önce Sakin Şehir kavramını duymadıkları için değişimi fark edecek bir algıya da sahip değiller. Resmi kurumlar ise bu değişimi ölçecek bir kurumsal yapıda olmadıkları için bu soruya çoğunlukla hayır şeklinde cevap vermişlerdir. Soruya evet olarak yanıt veren restoran sahipleri, Sakin Şehir üyeliği ile birlikte yerli ve yabancı ziyaretçi sayılarında kısmen bir artışın olduğunu, tur şirketleri ve bazı seyahat firmalarının işletmeleri ile irtibata geçtiğini ifade etmişlerdir. İşletmemize katkı sağladı şeklinde cevap veren bir diğer paydaş olan Ahlat Müze Müdürlüğü, önceki yıllara göre müze ve ören yeri ziyaretçi sayılarında önemli bir artış olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim 2018 temmuz ayında Ahlat Müzesi'ni ziyaret eden ziyaretçi sayısı 1130 iken, 2019 temmuzunda bu 2000'e yükselmiştir. Aynı şekilde 2018 ağustos ayında müzeyi 1129 ziyaretçi ziyaret ederken, bu sayı 2019 ağustos ayında 6000 kadar olmuştur. Dolayısıyla önceki yıla göre ziyaretçi sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Ahlat Müze Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre bu artışlar üzerinde şehirde düzenlenen Malazgirt Zaferi kutlamaları ile Ahlat'ın Sakin Şehir ilan edilmesinin etkili olabileceği belirtilmiştir. Kurum yetkilileri bu kanaate ziyaretçilerle yapılan görüşmeler neticesinde vardıklarını

ifade etmişlerdir. İşletmemize fayda sağladı şeklinde cevap veren bir diğer paydaş olan Ahlat Öğretmenevi Müdürlüğü 120 kişilik bir konaklama kapasitesine sahip olup, şehirde tek konaklama tesisi durumundadır. Tesis, ağustos ayı genelinde tamamen dolu olup, gelen ziyaretçi taleplerine yanıt veremediklerini belirtmişlerdir. Ahlat şehrinin Sakin Şehir ilan edilmesinden sonra gelen ziyaretçi sayısında önceki yıllara göre bir artışın olduğu kurum yöneticisi tarafından beyan edilmiştir.

Tablo 6: Yerel Paydaşların Ahlat'ın Sakin Şehir Olması Kurumunuza (İşletmenize) Herhangi Bir Yarar Sağladı Mı? Sorusuna Verdikleri Cevaplar

	Evet	Hayır
Belediye		x
Kaymakamlık		x
Milli Eğitim Müdürlüğü		x
Müze Müdürlüğü	x	
Esnaf ve Sanaatkarlar Odası Başkanlığı		x
Ziraat Odası Başkanlığı		x
Öğretmenevi Müdürlüğü	x	
Kaymakamlık Proje Ofisi		x
Esnaf Grupları (5 kişi)	xx	xxx
Yerel Halk (5 kişi)		xxxxx
Toplam	%22 (4)	%78 (14)

Son olarak katılımcılara Sakin Şehir hareketinden beklentiniz nelerdir? şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya yerel ürünlere olan talebin artması, turist sayısının artması, kalkınma, arsa fiyatlarının yükselmesi, yatırımların artması, şehrin gelişmesi şeklinde cevaplar verilmiştir. Verilen cevaplardan anlaşılacağı üzere Sakin Şehir üyeliğinin Ahlat'ın tanıtımı, kalkınması ve yerel değerlerinin pazarlanmasında çok önemli etkide bulunacağı yerel paydaşlar tarafından beklenmektedir. Özellikle üyelik sürecini yöneten ve sürecin en önemli bileşenleri olan Ahlat Belediye Başkanlığı ile Ahlat Kaymakamlığı, Sakin Şehir üyeliğinin şehre büyük bir gelişim sağlayacağını belirtmişlerdir. Bunun içinde bu süreci destekleyecek kırsal ve şehirsal kalkınma projelerinin hazırlandığını ve kısa vadede bu projelerin hayata geçirileceğini ifade etmişlerdir.

Sonuç

Sakin Şehir olgusu, küreselleşme, tek tipleşme ve hızlı yaşam anlayışına karşı bir duruş olarak tüm dünyada hızla yayılmaktadır.

Toplumlar sanayileşme ve şehirleşmenin yol açtığı ekolojik ve kültürel tahribatı engellemek için sakin, yavaş, özgün ve çevreye duyarlı bir yaşamı tercih etmeye başlamışlardır. Bu yaşam için Sakin Şehirler ideal bir örnek teşkil etmektedir. Şehirlerin yaşam kalitesini ve özgün değerlerin sürdürülebilir bir anlayışla korumayı ve geliştirmeye hedefleyen Sakin Şehir ağı, aynı zamanda önemli bir yerel kalkınma modelidir. Bu kalkınma modelini benimseyen birçok şehir bu ağa dahil olmak istemektedir. Bununla birlikte Cittaslow ağına dahil olmak bir sürecin sonu değil aslında başlangıcını oluşturur. Üyelik ile birlikte şehirdeki bütün bileşenlerin sürece dahil edildiği kolektif bir hareket meydana gelmesi gerekir. Bunun için halkın, kamu kurumlarının, özel işletmelerin ve dış paydaşların Sakin Şehir anlayışını benimseyerek eşgüdüm içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Üyelik sürecinin sürdürülebilmesi ve yaşanabilir bir şehirselleşmenin inşa edilebilmesi için şehrin tüm paydaşları bu süreçte aktif rol oynamalıdır.

Öte yandan çalışmada elde edilen bulgulara göre Ahlat şehrinde yerel paydaşların Sakin Şehir hareketi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve bu akımın şehirde henüz kalkınma ve gelişmeye etki edecek bir düzeyde olmadığı anlaşılmıştır. Çalışma ilk başta yerel halkın Sakin Şehir algısını ölçmeye yönelik olarak planlanmış ancak yerel halkın bu konudaki bilgisi neredeyse hiç olmadığı gözlemlendiği için bu süreci yöneten veya sürecin bir parçası olan bazı paydaşlarla sınırlandırılmıştır. Sahada elde edilen bulgulara göre bu paydaşların da önemli bir kısmı Sakin Şehir konusunda yeterli bir bilgiye ve farkındalığa sahip değildir. Araştırmaya katılan paydaşların büyük bir kısmı sakin Şehir olgusunun tam olarak neyi ifade ettiği, ilkeleri ve anlayışı hakkında bilgi sahibi değildir. Ayrıca Sakin Şehir anlayışının şehirde nasıl bir dönüşüm ve değişim getireceği de yerel paydaşların tam olarak kavrayamadıkları anlaşılmıştır. Çünkü bu kavramın turizm hareketleriyle karıştırıldığı ve şehre gelen turist sayılarını artırmaya yönelik algılandığı gözlenmektedir. Halbuki bu anlayış turizmi geliştirmekten ziyade yerel yapıyı sürdürülebilir şekilde korumayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda yörede turizm sektörünün büyümesi kalkınma için bir amaç değil araç olarak görülmelidir.

Ahlat şehri, sahip olduğu eşsiz doğal ve kültürel zenginlikleri ve şehirselleşme yapıyla Sakin Şehir ağı için büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Nitekim üyelik süreci hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak Sakin Şehir hareketinin en önemli ayaklarından birini Sakin Şehir felsefesinin ilkelerini benimsemiş bir toplumsal yapının varlığı oluşturmaktadır. Bu bilinçte bir toplumsal

yapı olmadığı zaman üyelik sürecinin devam etmesi ve muhtemel turizm baskısının yol açacağı çevresel tahribatı önlemek mümkün görünmemektedir. Bu açıdan Sakin Şehir hareketi için güçlü bir yerel örgütlenme ve algı düzeyi yüksek bir halk kitlesine ihtiyaç vardır. Bunu sağlayabilmek için Ahlat Kaymakamlığı, Ahlat Belediye Başkanlığı, Ahlat İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve Ahlat Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanlığı gibi önemli paydaşların, Sakin Şehir felsefesi hakkında hem topluma hem de diğer yerel paydaşlara aydınlatıcı ve eğitici bilgiler vermesi gerekmektedir. Şehrin çeşitli noktalarında tanıtım çalışması yapılması, gençlerin, ev hanımlarının ve çocukların bu sürece dahil olmasını sağlayacak projelerin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca Ahlat Belediye Başkanlığı öncülüğünde yerel üreticilerin, esnaf ve sanatkârların ürettikleri ürünleri katma değere dönüştürecek projeler yapılmalıdır.

Sonuç olarak Sakin Şehir felsefesi şehirlerin yaşam kalitesini artırmak üzere ortaya atılan sürdürülebilir yerel kalkınma modelidir. Sadece ekonomik çıktıları açısından değerlendirilmesi uygun değildir. Sakin Şehir olmak bir sonuç değil süreçtir. Sakin Şehir olabilmek bir şehir açısından markalaşma ve farklılaşma adına önemli olsa da, asıl önemli olan bu unvanı devam ettirebilmektir. Bu da ancak yerel yönetimlerle ortak hareket edebilecek, Sakin Şehir felsefesini benimsemiş yerel paydaşlar ile mümkün olacaktır. Yerel halkın ve şehir bileşenlerinin yapılacak planlama, proje ve faaliyetlere etkin katılımı ve bilinçlendirilmesi oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Arınç, K. (1996). Ahlat'ta Baston Ustalığı ve Üretimi. *Atatürk Üniv. Güzel Sanatlar Enst. Dergisi*, 2, 83-99.
- Arslan, F. (2017). *Türkiye'de Sürdürülebilir Yerel Kalkınmada Yeni Bir Yönetim ve Şehir Anlayışı: Cittaslow (Sakin Şehir) Hareketi*. Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar (3. Cilt) İçinde, Editör: Güler, M. Turan, M. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Baldemir, E. Kaya, F. ve Şahin, T.K. (2013). A Management Strategy within Sustainable City Context: Cittaslow. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 99, 75 – 84.
- cittaslowturkiye.org, <https://cittaslowturkiye.org/>, (Erişim Tarihi: 06.10.2019).
- Davulcu, M. (2015). Ahlat Yöresi Taş Ustalığı Geleneğinin Somut Olmayan Kültürel Miras Açısından Önemi ve Yapı Ustası Tahsin Kalender. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 49-80.

- Dündar, Y. ve Sert, A.N. (2018). Yerel Halkın Yavaş (Sakin) Şehir Hakkındaki Algıları: Seferihisar’da Nitel Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 74-91.
- Ergüven, H. M. (2011). Cittaslow – Yaşamaya Değer Şehirlerin Uluslararası Birliği: Vize Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 201-210.
- Georgica, G. (2014). The Tourist’s Perception about Slow Travel - A Romanian Perspective. *Procedia Economics and Finance*, 23, 1596–1601.
- Güven, E. (2011). Yavaş Güzeldir: “Yavaş Yemek’ten” “Yavaş Medya’ya” Hızlı Tüketime Dair Bir Çözüm Önerisi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(1), 113-121.
- Kadioğlu, D.Y. (2009). Yavaşlığın Keyfi Bu Şehirlerde. *Yolculuk Dergisi*, 62, 73-76.
- Kement Ü. ve Göral, M. (2015). Demografik Özellikleri Açısından Turistlerin, Cittaslow Uygulaması İle İlgili Tutumlarının Değerlendirilmesi ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetlerine Etkisi: Perşembe Örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 2(2), 12-19.
- Nilsson, J.H. Svård, A.C. Widarsson, A. ve Wirell, T. (2011). Cittaslow’ Eco-Gastronomic Heritage As A Tool For Destination Development. *Current Issues in Tourism*, 14(4), 373-386.
- Öztürk, Y. ve Görkem, O. (2011). Cittaslow Hareketinin Yerel Mutfağa Etkileri: Seferihisar Örneği. 5. *Ulusal Gastronomi Sempozyumu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu ve Tüm Gastronomi Yöneticileri Derneği, 28-29 Nisan 2011, Antalya.
- Özür, N. K. (2016). Sakin Şehir/Cittaslow Hareketi ve Yerleşme Coğrafyası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 151-179.
- Pajo, A. ve Uğurlu, K. (2015). Cittaslow Kentleri İçin Slow Food Çalışmalarının Önemi. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 5(6), 65-73.
- Park, E. ve Kim, S. (2016). The Potential of Cittaslow For Sustainable Tourism Development: Enhancing Local Community’s Empowerment. *Journal Tourism Planning & Development Volume*, 13(3), 1-28.
- Prezenza, A. Abbate, T. ve Micera, R. (2015). The Cittaslow Movement: Opportunities and Challenges for the Governance of Tourism Destinations. *Tourism Planning & Development*, 12(4), 479-488.

- Şahinkaya, S. (2010). Bir Yerel Kalkınma Modeli: Cittaslow ve Seferihisar Üzerine Değerlendirmeler. <https://docplayer.biz.tr/1454265-I-cittaslow-nedir-dr-serdar-sahinkaya.html>, (Erişim Tarihi: 06.10.2019).
- Tayfun A. ve Acuner E. (2014). Cittaslow: Çamlıhemşin İçin Bir Model Önerisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1), 46-54.
- Topal, Ü.T. Korkut, A. ve Kiper, T. (2016). Yerel Kimliğin Kent ile Buluşması: Cittaslow-Yavaş Şehirler. *İdil Dergisi*, 5(25), 1413-1430.
- Türkseven D. İ. ve Dalgakıran, A. (2011). An Alternative Approach İn Sustainable Planning: Slow Urbanism. *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, 5(1), 127-142.
- Üzümcü, P.T. Çelik, A. ve Özkul, E. (2016). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Yavaş Şehir Anlayışı: Kandıra Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 6(2), 41-51.
- Zengin, B. ve Genç, K. (2018). Yavaş Şehirlerin (Cittaslow) Pazarlanması: Göynük Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 585-599.
- Zogal, V. ve Arslan, F. (2018). *Sakin Şehir (Cittaslow) Unvanı Alabilme Potansiyeli Açısından Sındırgı*. Ulusal Sındırgı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı (5-7 Ekim 2017), İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayını No: 200.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 281-302
ISSN: 1302-6879

Kent Kimliği Oluşmasında Üniversite Öğrencileri-Yerel Halk İlişkisi: Balıkesir Üniversitesi/Kenti Örneği* The Relationship between University Students and Public in the Establishment of Urban Identity: The Case of Balıkesir University/City

- Arzu ALEVKAYALI*
- Alper UZUN**

*Yüksek lisans mezunu, Mürşide Ermumcu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Isparta / Türkiye.
Graduate degree, Mürşide Ermumcu Mesleki ve Teknik Anadolu High School, Isparta / Turkey.
arzu_tur@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-2112-3785

**Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Balıkesir /Türkiye.
Asst. Prof., Balıkesir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Geography, Balıkesir / Turkey.
aazun@balikesir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1304-1683

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

13/01/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

14/03/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2020

Atrf: Alevkayalı, A. & Uzun, A. (2020). Kent Kimliği Oluşmasında Üniversite Öğrencileri-Yerel Halk İlişkisi: Balıkesir Üniversitesi/Kenti Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 281-302

Citation: Alevkayalı, A. & Uzun, A. (2020). The Relationship between University Students and Public in the Establishment of Urban Identity: The Case of Balıkesir University/City. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 281-302

Öz

Kent kimliğinin şekillenme sürecindeki değişimler kenti paylaşan bireylerin kentlilik bilinçleri ile ilişkili olarak gelişmektedir. Bu bağlamda örnek bir durum incelemesi olarak Balıkesir kentiyle birlikte kuruluşundan bu yana çeyrek asırdan fazla bir zaman dilimi geçmişi olan Balıkesir Üniversitesi incelenmiştir. Bu ilişkinin karşılaştırmalı olarak açıklanabilmesi için 386 yerel halk ve 386 üniversite öğrencisi olmak üzere toplam 772 kişi ile anket çalışması yapılmıştır. Çalışma kapsamında yerel halk ve üniversiteli öğrenciler arasında sosyokültürel beklentiler açısından görüş farklılıklarının olduğu belirlenmiştir. Her iki gruba ait katılımcıların ortak görüşü ise Balıkesir kent merkezindeki en önemli eksikliğin iki grubun birlikte zaman geçireceği mekânların yetersizliği üzerinedir. Yine her iki grupta yer alan katılımcıların Balıkesir Üniversitesi hakkındaki düşünceleri genel anlamda olumludur, ancak üniversitenin yeterince gelişmemiş olduğu konusunda her iki grup da hemfikirlerdir. Her iki grup da kentte veya üniversite de gerçekleşen sosyokültürel aktiviteleri sayıca yetersiz görmektedirler. Sonuç olarak Balıkesir kentinde yerel halk ve üniversite öğrencilerinin kent-üniversite algılarında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Balıkesir kent kimliğinin gelişimine katkı sağlayacak şekilde, üniversite göz önüne alınarak, üniversitedeki bilimsel, sosyal ve kültürel etkinliklerin artırılması ve bu etkinliklerin öğrenci ve yerel halkı kapsayacak şekilde planlanması gerekmektedir. Çünkü aynı kenti paylaşan toplulukların birbirlerinden haberdar olmayacak şekilde gündelik yaşamlarını devam ettirmelerinin uzun vadede sürdürülebilir olmayacağı aşikârdır.

Anahtar Kelimeler: Kent kimliği, kentlilik bilinci, üniversite, Balıkesir kenti.

* Bu çalışma, Balıkesir Üniversitesi'nde Dr. Öğr. Üyesi Alper UZUN danışmanlığında Arzu ALEVKAYALI tarafından hazırlanan "Kent Kimliği ve Kentlilik Bilincinin Oluşmasında Üniversite- Yerel Halk İlişkisi: Balıkesir Kenti Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Abstract

The changes in the process of shaping the urban identity are developing in relation to the urban awareness of the individuals sharing the city. In this context, as a case study, Balıkesir University, which has been more than a quarter of a century since its establishment with the city of Balıkesir, was examined. In order to explain this relationship comparatively, a total of 772 people were surveyed, including 386 local residents and 386 university students. Within the scope of the study, it was determined that there were differences of opinion between local people and university students in terms of sociocultural expectations. The common opinion of the participants of both groups is that the most important deficiency in Balıkesir city center is the lack of places where the two groups will spend time together. Again, the opinions of the participants in both groups about Balıkesir University are generally positive, but both groups agree that the university is not sufficiently developed. Both groups view sociocultural activities in the city or in the university as insufficient in number. As a result, it was determined that there were differences in urban-university perceptions of local residents and university students in Balıkesir. In order to contribute to the development of Balıkesir City identity, scientific, social and cultural activities in the university should be increased by considering the University and these activities should be planned to include students and local people. Because it is obvious that it will not be sustainable in the long term for communities sharing the same city to continue their daily lives in a way that they are not aware of each other.

Keywords: Urban identity, urban consciousness, university, Balıkesir city.

Giriş

Günümüzde kent kavramı farklı şekillerde tanımlansa da bu tanımların birçok ortak noktası mevcuttur. Kent, kendi içinde birçok değişkeni barındıran bir olgu gibi görölse de, miktarı zamana ve mekâna göre değişebilen nüfusa sahip, birbirleri ile yüzeysel ilişkileri bulunan farklı amaçta ve statüye sahip bireylerden oluşan, sosyal kolaylıkların toplandığı ve tarım dışı ekonomik imkânların fazla olduğu toplu yerleşmelerdir (Uğur ve Aliağaoğlu, 2015). Kentler, sağlıklı bir büyümeye veya gelişmeye ulaşmak için süreç içerisinde planlı ve doğru imaj geliştirme hareketleriyle şekillendirilmelidir (Köksal ve Sarı 2014).

Bir kenti diğer kentlerden ayırt eden ve kendine özgü niteliği ile tanımlanmasını ve adlandırılmasını sağlayan pek çok değişken vardır (Selvi Ünlü, 2017: 76). Bu bağlamda kent kimliği; bir kenti diğer kentlerden ayıran fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel ve tarihsel açılardan gelişen ve içerisindeki toplum bireylerinin geçmişten günümüze yaşam biçimlerinin bir bütününu oluşturan yapı olarak

ifade edilebilir (Güler vd., 2016: 91). Kent kimliği uzun bir zaman içerisinde şekillenirken, kentin coğrafi içeriği, tarihi dokusu, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri ve kentlilerin sahip olduğu birbirinden farklı hayat tarzı gibi birden çok faktörün etkisi altında kalır (Güler vd., 2016: 91). Bir kentin sosyal, kültürel ve ekonomik olarak gelişmesi kentin sahip olduğu kimlikle yakından ilişkilidir (Demirel, 2014). Böylece kentin bir kimliğe sahip olması ya da markalaşması toplumda geliştirilen duyarlılıklarla yakından ilişkilidir (Köksal ve Sarı 2014).

Yukarıda değinildiği gibi kent kimliğinin oluşmasında temel olarak doğal ve beşeri süreçler etkilidir. Beşeri süreçler içerisinde yer alan yaşam biçimleri de kentin kimliğini oluşturmaktadır. Kentte yaşayanlar toplumsal olarak birbirlerini karşılıklı etkileyerek kentin kimliğini oluştururlar (Kaypak, 2010: 376-377). Kent içinde yaşayan bireylerin ortak davranışlar geliştirmeleri, kent kimliğinin gelişmesine doğrudan etki eden unsurlardan birisidir (İlgar, 2008).

Üniversiteler kuruldukları kent ve bölge halkı üzerinde çeşitli yönlerde katkı sağlaması beklenen eğitim ve öğretim kurumlarıdır (Taşçı vd., 2011). Sosyal ve kültürel açıdan bakıldığında, üniversitelerin modern ve klasik değerleri harmanlaması ve toplumsal uyumluluğu arttırması beklenmektedir (Taşçı vd., 2011). Türkiye'nin her ilinde kurulmuş olan üniversitelerin, bu illerdeki sosyal ve toplumsal yapıda önemli etkileşimlere ve değişimlere yol açması kaçınılmazdır. Nitekim Türkiye'de son yıllarda sayıları hızla artan üniversiteler temel misyonları eğitim ve araştırma olsa da, kuruldukları kentin nüfusu, sosyal yapısı ve kültürü üzerinde önemli etkiler de yaratmaktadır (Işık, 2008; Sankır ve Sankır, 2017). Üniversiteler buldukları kentleri nüfus, ekonomi, sosyal ve kültürel açılardan etkilemektedirler (Saatcı vd., 2015; Savaş Yavuzçehre, 2016). Üniversitelerin kentsel yaşam pratiklerinin kent üzerindeki ekonomik, sosyal ve kültürel yapıya olan etkileri kent kimliğinin yeniden şekillenmesine neden olmaktadır (Saatcı, vd., 2015).

Modern değerlerin yerel halk tarafından benimsenmesi ve bu değerlerin zaman içinde kazanımında önemli bileşenlerden birisi de üniversite öğrencileriyle olan etkileşimlerdir (Reboul, 1995). Son yıllarda kentlerden uzakta inşa edilen yerleşkeler, üniversite öğrencilerinin kentin değerlerini tanımalarında önemli bir engel oluşturmaktadır (Güler vd., 2016). Böylece, öğrenciler ve kent nüfusu arasındaki bu etkileşim yetersizliği, kentlilik bilincinin gelişmesindeki engellerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Kent kimliğini oluşturan temel öğelerden biri olan kentlilik bilincinin oluşmasındaki önemli faktörlerden birisi üniversite

öğrencilerinin kente uyum sağlaması ve yerel halk ile birlikte sosyal ya da kültürel etkinliklerde bir arada bulunmasıdır (Görün ve Kara, 2017). Genel anlamda üniversite öğrencileri ile yerel halk arasındaki ilişkiler daha çok komşuluk, alışveriş ortamları (alışveriş merkezleri, pazarlar) ve iletişim alanlarında (kafe, kahve veya kıraathane) olabilmektedir. Aynı mekân içerisinde gerçekleşen düşünce ve davranışlardaki uyumsuzluklar, üniversite öğrencileri ve toplum arasındaki etkileşimin kültürel ve sosyal boyutlarda ayrılıklar yaşanmasına neden olabilmektedir (Chatterton, 2000). Böylece kent hayatındaki sosyal ortamlardan karşılıklı dışlanma, yaşam alanlarında tarafların birbirlerini istememelerine yol açarak beraberinde, toplumsal bütünleşememe ve ayrımcılığa neden olmakta ve kentlilik bilincinin oluşmasındaki engellerden birini teşkil etmektedir. Kentlilik bilincinin oluşmamasından kaynaklanan sorunlar kente dışarıdan gelenlerin uyum sağlayamamasına, kültürel boşluğa düşmelerine ve kente özgü yaşam alışkanlığı kazanamamalarına neden olmaktadır (Mutlu vd., 2011).

Üniversitelerin kuruldukları kent ile olan etkileşimi birçok çalışmada farklı şekillerde ele alınmıştır (Chatterton 2000; Gürkaynak ve Kasımoğlu, 2004; Işık, 2008; Görkemli, 2009; Boyacıoğlu ve Oğuzhan, 2013; Ergun, 2014). Bazı çalışmalar üniversiteli öğrencilerin kentle ilgili görüşlerini değerlendirmiş, bazı çalışmalar ise yerel halkın üniversite hakkındaki düşüncelerini ele almıştır (Saatcı vd., 2015; Taşçı vd., 2011; Torun vd., 2009). Yerel halkın üniversiteye olan bakışı veya imaj algısı konusunda çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Aktaş, 2010; Boyacıoğlu ve Oğuzhan, 2013; Sankır ve Sankır, 2017; Taşçı vd., 2011). Üniversite öğrencilerinin yerel halkla olan ilişkilerinin konu alındığı çalışmalara da (Aliağaoğlu ve Uzun, 2017; Demirel, 2014; Roostica, 2017) literatürde rastlanmaktadır.

Balıkesir Üniversitesi Çağış Yerleşkesinde gerçekleştirilen bilimsel ve kültürel etkinliklere yerel halkın katılım sağlamadığı bilinmektedir (Güler vd., 2016). Aliağaoğlu ve Uzun (2017) tarafından yapılan çalışmada da Balıkesir’de üniversite öğrencileri ile yerel halk arasında bazı sorunların olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma sonuçlarına göre Balıkesir’de öğrencilerin eğlence, spor, alışveriş imkânları, kültür ve sanat etkinliklerine karşı şehir imajı tutumları düşüktür.

Bu çalışmada Balıkesir kent merkezinde yaşayan halk ile öğrenciler arasında gözlemlenen bazı sorunların sebebi olarak iki grup arasında sosyal ve kültürel algı farklılıklarının olması öngörülmüştür. Bu bağlamda kentteki kentlilik bilincinin gelişmesi önündeki engellerden birisi de bu iki grup arasındaki uyumsuzluktur.

Çalışmanın dayandığı ön veriler ve gözlemler şunlardır: Öğrenciler lisans öğrenimleri süresince Balıkesir kentine aidiyet oluşturamadıkları için mezuniyetleriyle birlikte kentten ayrılmak istemektedirler; üniversite öğrencileri yerel halkın yaşam alanlarında yer almamaktadır; üniversitenin düzenlediği sosyokültürel organizasyonlara yerel halk, yerel halkın düzenlediği sosyokültürel organizasyonlara ise öğrenciler katılmamaktadır ve yerel halk ile öğrencilerin kent/üniversite algıları aynı şekilde değildir. Balıkesir kent merkezinde gözlenen bu eksikliklerin arka planında kentlilik bilincinin gelişmemesinin bir sonucu olduğu kanısı ortaya çıkmaktadır.

Yerel halk ve üniversite öğrencileri arasındaki iletişim ve etkileşimi, kentlilik bilincinin parçalarından biri olarak ele almak gereklidir. Çünkü kentlilik bilinci; bireysel, sosyal, ekonomik ve fiziki faktörler etkileşiminden ortaya çıkmaktadır (Geyik, 2010). Üniversitelerden beklenenlerden birisi buldukları kentleri geliştirmek ve kalkındırmaktır. Bu sürecin baş aktörü olan üniversite öğrencileri ise geçici turistler gibi görülmekte ve üniversite-kent ilişkisi bağlamında sürecin dışında tutulmaktadır (Ergun, 2014: 217). Bu noktada yerel halk ve üniversite öğrencileri arasında ortaya çıkan sosyokültürel uzaklık, kentlilik bilincinin yeterli düzeye ulaşmasındaki engellerden biri olmakta ve bu durumun ortaya çıkarabileceği en olası sorunlar arasında kentsel huzur ortamının ve toplumsal birlikteliğin bozulması gelmektedir. Üniversitelerin kentlerden, kentlerin de üniversitelerden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir ve üniversite-kent ilişkisinin toplumsal sorunların önüne geçmede etkili bir araç olduğu dikkate alınmalıdır (Ergun, 2014).

Çalışmada; yerel halk ve üniversite öğrencilerinin sosyokültürel olaylara yönelik beklentileri arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve aykırılıkların tespit edilerek kent bilincinin oluşmasına engel olan durumların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Daha önce yapılan çalışmalar üniversite-kent ilişkisini sosyokültürel açıdan ya üniversite öğrencileri ya da yerel halk açısından tek yönlü olacak şekilde ele almıştır. (Sağır ve Dikici, 2011; Sankır ve Demir Gürdal, 2014; Taşçı vd., 2011; Uygun vd., 2016; Torun vd., 2009). Bu çalışmayı diğerlerinden farklı kılan hem üniversite öğrencileri hem de yerel halk perspektifinden her iki grubunda kent ve üniversite algılarını, kent kimliği ve kentlilik bilinci kapsamında ele almasıdır.

Yöntem

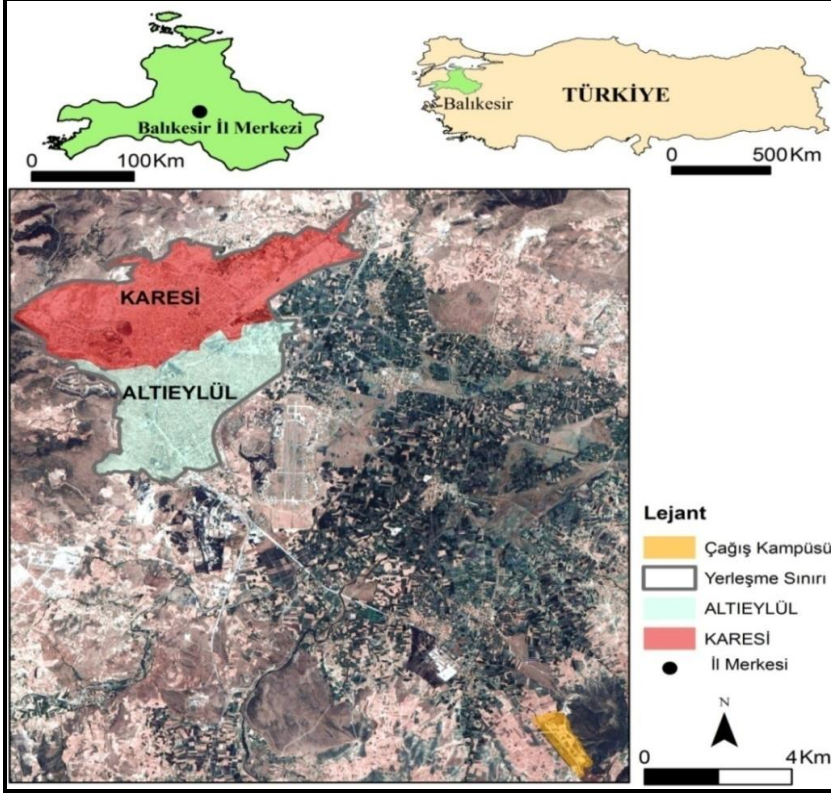
Balıkesir kentine yönelik olan bu çalışmanın araştırma sahası; Balıkesir Üniversitesi Çağış Yerleşkesi ile Balıkesir il merkezini oluşturan Altıeylül ve Karesi ilçeleridir (Şekil 1). Bu çalışmada anket yöntemi kullanılarak ilgili veriler toplanmıştır. Anket formu, önceki çalışmalardan yararlanılarak Balıkesir kentine göre düzenlenmiştir (Taşçı, vd., 2009; Sankır ve Demir Gürdal, 2014 ; Saatçı ve GÜdü Demirebulat, 2015). Anket katılımcıları, basit rastgele örnekleme göre seçilmiştir. Çalışmada anket katılımcılarını temsil eden iki grup evren bulunmaktadır. Karesi ve Altıeylül ilçeleri içerisinde yaşamakta olan bireyler çalışmanın yerel halk evrenini oluşturmaktadır. Balıkesir Üniversitesi'nin il merkezi sınırları içerisinde kalan okullarında okumakta olan öğrenciler ise öğrenci evrenini oluşturmaktadır.

Basit rastgele örnekleme göre seçilen katılımcıların örneklem büyüklüğü ise %95 güven düzeyine göre nüfusun 100.000 ile 1.000.000 kişi arasında olmasından dolayı 384 kişi olarak belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğünün seçimi "Olasılık Teorisi" ve "Merkezi Limit Teoremine" dayanmaktadır (Yavan, 2014). Böylece, örneklem grubu yerel halktan 386 kişi ve üniversite öğrencilerinden 386 kişi olmak üzere toplam 772 kişi olarak belirlenmiştir. Anketlerin bölümleri; demografik sorular, sosyal ve kültürel sorular, üniversiteye ve kente yönelik sorular olacak şekilde ilgili başlıklar altında toplanmıştır. Anket formları üniversite öğrencileri ve yerel halk için ayrı olacak şekilde hazırlanmıştır. Bunun nedeni ise üniversiteli öğrencilere yerel halka yönelik soruların, yerel halka ise üniversiteli öğrenciler hakkında soruların yöneltilmiş olmasıdır.

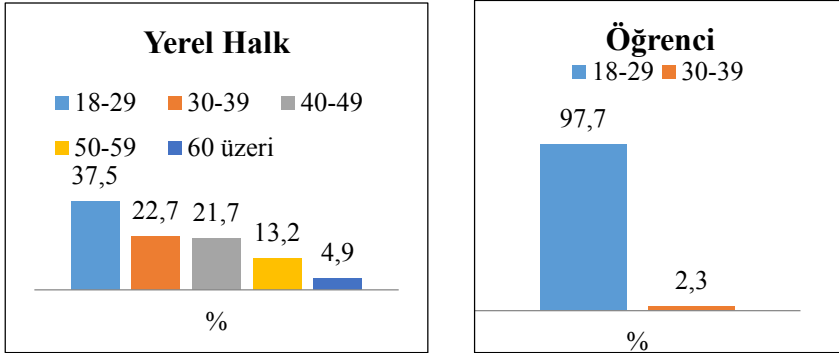
Bulgular

Hem yerel halk hem de öğrencilerden olan katılımcılar çalışmaya dâhil edilirken çalışmanın amaçları doğrultusunda cinsiyet dengesi gözletilmiştir. Katılımcıların cinsiyet oranlarının dağılışına bakıldığında; öğrencilerin % 49,1'i ve yerel halkın % 52,2'si kadındır. Katılımcıların yaş aralıklarına göre dağılışına bakıldığında; öğrencilerin beklendiği üzere yaş aralığının 18 ile 29 arasında olduğu görülmektedir. Yerel halka dair yaş aralığı dağılışının 18-29 yaş arasında yoğunlaştığı ve 30-39 ile 40-49 yaş aralığında yakın miktarlarda olduğu dikkat çekmektedir. Yerel halkın yaş gruplarının ilerleyen yaş aralıklarında katılımcı sayısının azalması beklenen bir durumdur (Şekil 2). Bunun nedeni rastgele örneklem seçiminde genç nüfusun daha çok sosyal hayatın içerisinde yer almasıdır. Yerel halk örneklem grubunun yaş dağılışına bakıldığında; 18-29 yaş aralığında

daha çok katılımcının yer alması gruplar arasında yapılan karşılaştırmalardan daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır.

Şekil 1: Çalışma Alanının Konumu

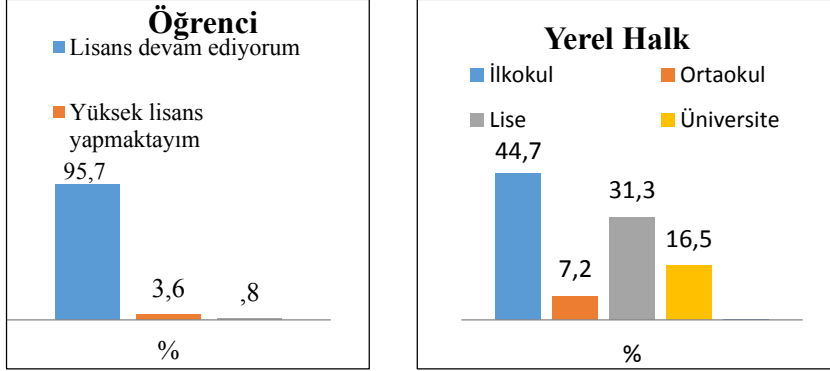
Şekil 2: Katılımcıların Yaş Aralıkları

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında; üniversite öğrencilerinin lisans eğitimlerine devam ettiklerinden dolayı en az lise

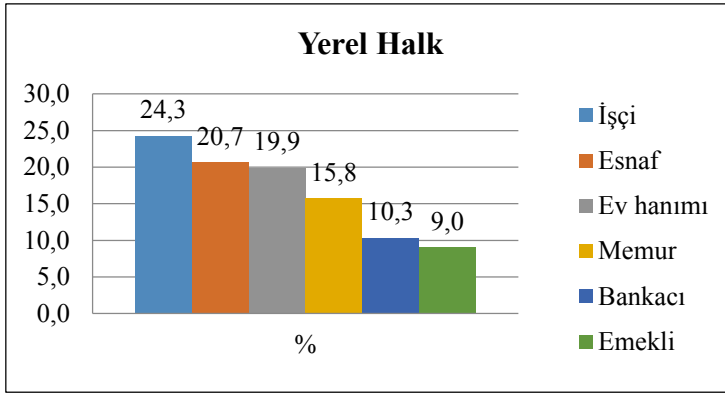

mezunu oldukları bilinmektedir. Çalışmada yer alan yerel halka dair katılımcıların yaklaşık yarısı ilkokul eğitimi, üçte biri lise ve %16'sı üniversite eğitimi almıştır (Şekil 3).

Yerel halk grubundaki katılımcıların meslek gruplarının dağılımına bakıldığında; belirli bir grupta yoğunlaşma olmadığı görülmektedir. Ayrıca katılımcıların meslek gruplarının çeşitli olması çalışmanın geçerliliğini artırıcı bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Şekil 4).

Şekil 3: Katılımcıların Eğitim Durumları

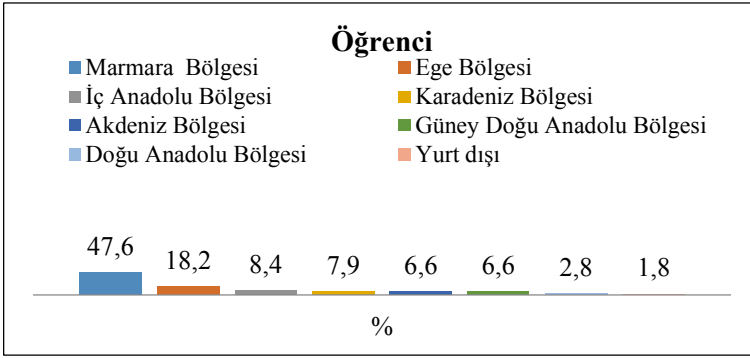

Şekil 4: Yerel Halka Ait Meslek Gruplarının Dağılımı

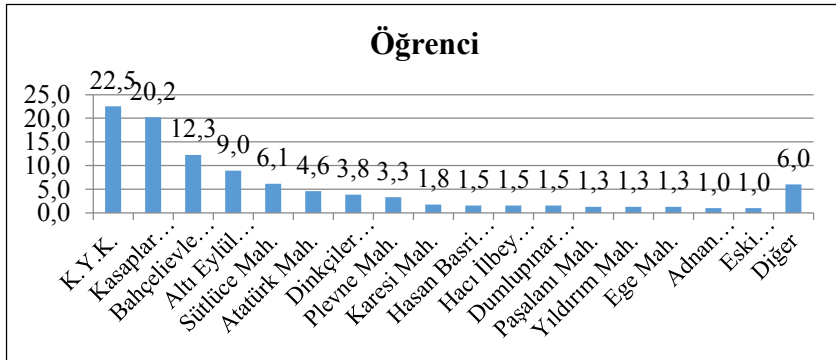
Ankete katılan üniversite öğrencilerinin Balıkesir Üniversitesi'ne hangi bölgeden geldiklerine bakıldığında; katılımcıların yarıya yakını Balıkesir ilinin de büyük oranda içerisinde yer aldığı Marmara Bölgesi'ndeki illerden tercih edildiği görülmektedir (Şekil 5). Bu durumun temel sebeplerinden biri olarak,

üniversite tercihlerinde öğrencilerin yaşadıkları yere yakın olan ili tercih ettikleri söylenebilir.

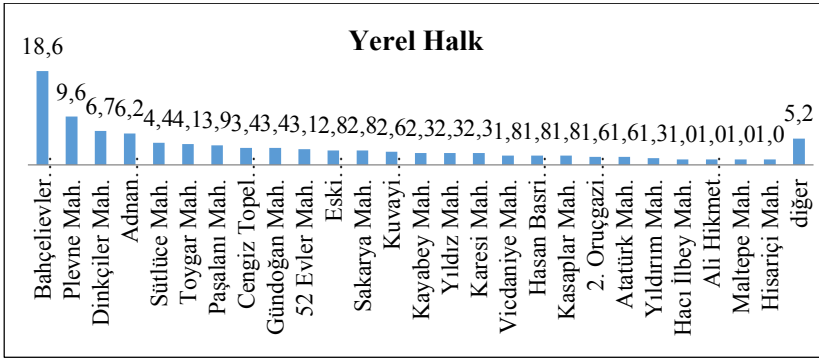
Katılımcı öğrencilerin Balıkesir kentinde yaşadıkları alanların dağılımına bakıldığında; Kredi Yurtlar Kurumu'nda (KYK) ikamet eden öğrencilerin birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bunun dışında Necatibey Eğitim Fakültesi'ne yakın olan Kasaplar Mahallesi'nde ikamet etmede önemli bir yoğunlaşma vardır (Şekil 6). Öğrencilerin ikamet yeri seçimlerinde daha çok Kasaplar, Bahçelievler ve Altıeylül mahallelerini seçtikleri görülmektedir. Bu mahallelerin ön plana çıkan özellikleri; sosyal olanakların daha fazla olması, şehir merkezine yakın olmaları ve üniversite ulaşım aksı çevresinde bulunmalarıdır. Yerel halktan olan katılımcıların Balıkesir kent merkezinde bulunan 43 mahallede ikamet ettiği ve genel anlamda yoğunluk olarak Bahçelievler, Plevne, Paşaalanı ve Sakarya mahallelerinde oturdukları görülmektedir (Şekil 7).

Şekil 5: Öğrencilerin Üniversiteye Gelmeden Önce Yaşadığı Coğrafi Bölgeler

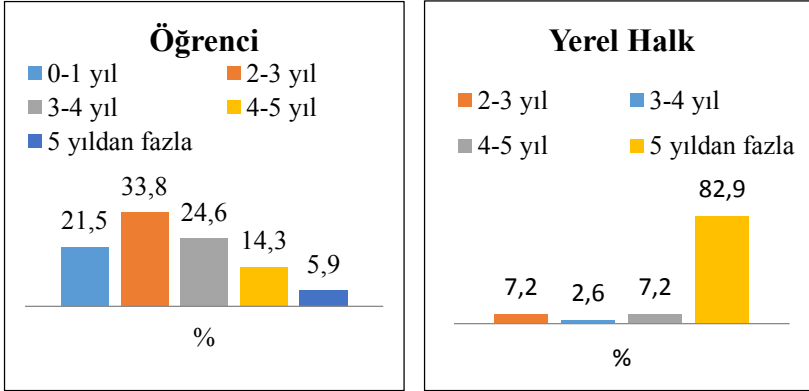

Şekil 6: Balıkesir Üniversitesi Öğrencilerinin İkamet Yerleri

Şekil 7: Yerel Halktan Katılımcıların İkamet Ettikleri Mahaller

Katılımcıların Balıkesir kentinde ikamet etme sürelerine bakıldığında; üniversite öğrencilerinin yaklaşık olarak %80'inin en az iki yıldır Balıkesir'de yaşadığı, yerel halktan katılımcıların ise %80'den fazlasının 5 yıldan fazla süredir Balıkesir'de ikamet ettiği görülmektedir (Şekil 8). Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmelerin doğru sonuçlara ulaşması açısından, iki grubun birlikte yaşama sürelerinin yeterli olduğu söylenebilir.

Şekil 8: Katılımcıların Balıkesir'deki Yaşam Süreleri

Çalışmanın devamında, her grubun diğer gruba yönelik düşüncelerini tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Yerel halktan katılımcıların üniversite öğrencilerine yönelik tutumları değerlendirildiğinde; katılımcılar, il dışından gelen öğrencilere yardımcı olduklarını, burada yaşamaya devam etmelerini istediklerini, öğrenciye karşı anlayışlı olduklarını, iş bularak Balıkesir'de kalabileceklerini ve üniversite öğrencilerinin kent için önemli

olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 1). Ayrıca katılımcıların büyük bir bölümü üniversite öğrencilerinin Balıkesir'de özgürce yaşadıklarını ifade etmiştir.

Tablo 1: Yerel Halkın Öğrencilere Karşı Genel Tutumları

Üniversite öğrencilerine karşı düşünceleriniz nelerdir?	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
Üniversite öğrencilerine karşı anlayışlıyım.	% 3,9	% 16,0	% 80,1
Üniversite öğrencilerinin Balıkesir'de olmasını isterim.	% 6,2	% 14,2	% 79,6
Mezun öğrenciler iş bulup Balıkesir'de kalabilir.	% 6,2	% 15,0	% 78,8
Başka bir ilden gelen öğrenciye yardımcı olurum.	% 5,4	% 22,5	% 72,1
Üniversite öğrencileri Balıkesir'de özgürce yaşamaktadır.	% 6,5	% 24,0	% 69,5
Üniversite öğrencilerinin Balıkesir'de önemli bir yeri vardır.	% 5,7	% 27,9	% 66,4

Üniversite öğrencilerine ise yerel halkın kendilerine yönelik tutumlarının ölçülmesine yönelik olarak sorular sorulmuştur (Tablo 2). Yerel halktan farklı olarak öğrenciler ifadelerine net olarak olumsuz yanıt vermeseler de; Balıkesir halkının kendilerine yardımcı olmaları, halk tarafından tam olarak benimsenmeleri, kendilerini kentin bir parçası olarak hissetmeleri konusunda kararsız oldukları görülmektedir. Bu ifadeler arasında en olumsuz yanıtı alan ifade okulu bitirdikten sonra öğrencilerin Balıkesir'de yaşamaya devam etmek istememeleri yönünde yoğunlaşmaktadır. Bu sonuç üniversite öğrencilerinin kente yönelik aidiyet duygularının gelişimini hususunda ipuçları vermektedir. Yerel halk ve öğrencilerin ilgili ifadelerine verdikleri cevapların tutarlı olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda yerel halkın üniversite öğrencilerine karşı olan düşüncelerinin karşı grup tarafından yeterince anlaşılmadığı sonucuna varılabilir (Tablo 2).

Tablo 2: Öğrencilerin Yerel Halkın Davranışları Konusundaki Görüşleri

Balıkesir halkı hakkında düşünceleriniz nedir?	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
Öğrenciler Balıkesir'de özgürce yaşayabilmektedir.	% 26,1	% 44,0	% 29,9
Eğitimimden sonra iş bulup Balıkesir'de kalmayı isterim.	% 55,2	% 18,4	% 26,3
Halk, öğrencilere kentin bir parçası gibi davranmaktadır.	% 32,0	% 45,8	% 22,3
Öğrencilere karşı anlayışlılardır.	% 26,6	% 51,4	% 22,0
Öğrenciye yardımcı olurlar.	% 36,8	% 43,5	% 19,7

Katılımcılara yöneltilen diğer bir soru grubu üniversitenin şehirdeki kültürel ve sosyal açıdan taşıdığı anlamlar ile üniversite

hakkındaki genel görüşlerini anlamaya yönelik sorulardır. (Tablo 3 ve 4). Katılımcı öğrencilerin yarısından biraz fazlası Balıkesir Üniversitesi'nin gelişmiş bir üniversite olmadığı fikrine sahiptir. Yine öğrencilerin çoğunluğu “Başka bir üniversiteye gitme şansı olsa giderim” yönündeki ifadeye katılmaktadır. Bu durum üniversitenin, öğrencileri tarafından yeteri kadar aidiyetlik hissi oluşturmadığını göstermektedir. Buna karşılık katılımcıların büyük bir kısmı üniversitelerin buldukları şehirlerdeki rollerinin farkında olacak şekilde; Balıkesir Üniversitesi'nin şehrin sosyokültürel yaşamını olumlu yönde etkilediği ve kent halkının modernleşmesine katkı yaptığını düşünmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Öğrencilerin Balıkesir Üniversitesi Hakkındaki Görüşleri

Üniversite hakkındaki genel görüşleri	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
Yeni fakülte/bölmeler açılarak öğrenci sayısı artırılmalıdır.	%21,2	%18,9	%59,8
Şehrin sosyokültürel yaşamını olumlu yönde etkilemektedir.	%24,6	%29,9	%45,5
Kent halkının modernleşmesinde katkı sahibidir.	%19,7	%38,6	%41,7
Başka bir üniversiteye gitmeye imkânım olsa, yine de Balıkesir Üniversitesi'nde eğitime devam etmek isterim.	%51,2	%27,9	%21,0
Gelişmiş bir üniversite olduğu düşünüyorum.	%54,0	%36,1	%10,0
Öğrenciler için iyi ortam sunmaktadır.	%50,9	%39,6	%9,5

Balıkesir Üniversitesi'nin yerel halk açısından taşıdığı anlamlar konusundaki sorulara verdikleri yanıtlarda üniversiteli öğrencilere göre daha fazla fikir birliği içerisinde oldukları görülmektedir (Tablo 4). Buna göre yerel halktan katılımcıların büyük bir çoğunluğu üniversitenin kentin sosyal ve kültürel hayatını olumlu yönde etkilediğini ve yeni bölümler açılarak öğrenci sayısının artırılması gerektiğini düşünmektedir. Yerel halk genel olarak Balıkesir Üniversitesi'nin gelişmiş bir üniversite olduğu, üniversitenin öğrenciler için sunduğu sosyal ve kültürel olanaklar ile üniversite öğrencilerinin sosyal ve kültürel etkinliklere yönelik yeterli yatırımların olduğu yönündeki ifadelerde kararsız kalmışlardır (Tablo 4).

Tablo 4: Yerel Halkın Balıkesir Üniversitesi Hakkındaki Görüşleri

Üniversite hakkındaki genel görüşler	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
Yeni fakülte/bölmeler açılarak öğrenci sayısı artırılmalıdır.	%7,5	%15,2	%77,3
Şehrin sosyokültürel yaşamını olumlu yönde etkilemektedir.	%5,2	%19,9	%74,9
Öğrenciler için iyi ortam sunmaktadır.	%14,0	%48,1	%38,0

Gelişmiş bir üniversite olduğu düşünüyorum.	%23,8	%46,3	%30,0
Öğrencilere yönelik yatırımlar yeterlidir.	%35,7	%46,3	%18,1

Balıkesir kentinde gerçekleşen sosyal ve kültürel aktivitelere yerel halk ve üniversite öğrencilerinin birlikte katılımlarını ölçmek için üniversite öğrencilerine yöneltilen ifadelere katılımcıların genel anlamda olumsuz yanıtlar verdikleri görülmektedir (Tablo 5). Katılımcıların yarısı ortak kültürel paylaşımlarda bulunabilecekleri mekânların yeterli olmadığını ifade ederken önemli bir kısmı bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu mekânların yeterli olduğunu düşünen öğrenci katılımcıların oranı % 10' yakın düşük bir orana sahiptir. Üniversite öğrencileri ve yerel halkı bir araya getiren etkinliklerin sayısının yeterliliğine yönelik sorulan soruda öğrencilerin dörtte üçünün olumsuz yanıt verdiği görülmektedir. Sosyal ve kültürel aktivitelerin genel değerlendirilmesine yönelik son soru olan "Bu tür aktivitelerden haberim olur" ifadesine katılımcıların büyük bir bölümü olumsuz ve kararsızım yanıtını vermiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Öğrencilerin Kentte/Üniversitede Gerçekleşen Sosyokültürel Etkinliklere İlişkin Görüşleri

Sosyokültürel etkinlikler hakkında genel görüşler	Katılmıyor m	Kararsız ım	Katılıyor m
Öğrenciler ve halkın birlikte zaman geçireceği mekânlar çoktur.	% 50,4	% 38,1	% 11,5
Üniversiteyle ilgili, kampüste ve şehir merkezinde gerçekleştirilen kültürel etkinliklerden haberim olur.	% 44,0	% 44,8	% 11,3
Öğrenciler ve halkı bir araya getiren etkinliklerin sayısı yeterlidir.	% 76,0	% 19,9	% 4,1

Yerel halkı temsil eden katılımcılara yöneltilen Balıkesir şehrindeki sosyal ve kültürel faaliyetlere yönelik ifadelerden bu tarz faaliyetlerin, katılımcılar için genel olarak yetersiz olduğu söylenebilir (Tablo 6). Öğrenciler ve halkın vakit geçirebileceği mekânların yeterliliği konusundaki yanıtların büyük kısmı kararsızdır ve geriye kalan katılımcıların yarısından fazlası bu tarz mekânların yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Yerel halkı ve üniversite öğrencilerini bir araya getiren aktivitelerin yeterliliği konusunda katılımcıların yarısından fazlası yeterli olmadığını düşünmektedir (Tablo 6). Yerel halkın büyük bir bölümü bu konuda kararsız olduklarını ifade etmiştir. Üniversite ve kent merkezinde gerçekleşen bu aktivitelerden haberdar olma konusunda katılımcıların yaklaşık olarak yarısı haberdar olmadığını belirtmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Yerel Halkın Kentte ve Üniversitede Gerçekleşen Sosyokültürel Etkinlikler Konusundaki Görüşleri

Sosyokültürel etkinlikler hakkında genel görüşler	Katılmıyor um	Kararsız im	Katılıyorum m
Öğrenciler ve halkın birlikte zaman geçireceği mekânlar çoktur.	% 32,8	% 40,3	% 26,9
Üniversiteyle ilgili, kampüste ve şehir merkezinde gerçekleştirilen kültürel etkinliklerden haberim olur.	% 49,4	% 37,0	% 13,7
Öğrenciler ve halkı bir araya getiren etkinliklerin sayısı yeterlidir.	% 51,2	% 38,0	% 10,9

Günlük yaşam içerisinde iki grubun karşılıklı olarak kültürel ve sosyal etkileşimde problemler yaşayıp yaşamadıklarını ölçmeye yönelik ifadeler öğrenci katılımcılar açısından bakıldığında, çoğunlukla bir sorun olmadığı görülmektedir (Tablo 7). Ancak öğrencilerin %38'inin yerel halkın farklı giyim tarzlarına karşı anlayışlı olmadıklarını düşünmesi bu konuda bazı sorunların olabileceğine işaret etmektedir. (Tablo 7). Ayrıca üniversite öğrencilerinin yarısından fazlası, Balıkesir halkının onlara karşı ılımlı olup olmadığı yönündeki ifadeye kararsızım şeklinde yanıt vermiştir. Yine “Balıkesir’e ait hissederek yaşıyorum” ifadesine katılım oranı (% 28) düşüktür.

Tablo 7: Öğrencilerin Yerel Halkla Olan Sosyal ve Kültürel Etkileşimleri/İletişimleri

Üniversiteli öğrenciler ile Balıkesir halkı arasındaki sosyokültürel etkileşim ve iletişim	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
Şehirde farklı kültürlerle iletişime girmek beni rahatsız etmez.	% 5,9	% 14,8	% 79,3
Yerel halkın yaşam tarzına karşı duyarlıyım.	% 6,1	% 25,6	% 68,3
Yeni durum ve ortamlara kolayca uyum sağlıyorum.	% 5,6	% 30,9	% 63,4
Balıkesir halkı geleneksel yaşam tarzından vazgeçmek istemez.	% 9,2	% 38,4	% 52,4
Balıkesir halkıyla kolayca iletişime girerim.	% 11,3	% 39,4	% 49,4
Aile apartmanındaki bir daireyi kiralamak isterim	% 26,9	% 26,1	% 47,1
Davranışlarımdan yerel halk rahatsız değildir.	% 16,1	% 40,2	% 43,7
Öğrenciler halkta özentiyel/ kültürel yozlaşmaya neden olmaz.	% 20,5	% 37,1	% 42,5
Öğrencilerin bekâr olmaları halk açısından sorun değildir.	% 26,3	% 38,6	% 35,0
Öğrenci olarak kentteki gençlerle iyi geçinirim.	% 15,1	% 53,5	% 31,5
Balıkesir’e ait hissederek yaşıyorum.	% 34,0	% 37,9	% 28,1
Balıkesir halkı öğrencilere karşı ılımlıdır.	% 21,2	% 53,5	% 25,3
Halk, öğrencilerle komşu olmaktan rahatsız	% 30,9	% 44,8	% 24,3

değildir.			
Halk farklı giyim tarzlarına karşı anlayışlıdır.	% 38,1	% 39,9	% 22,0

Yerel halktan katılımcıların üniversiteli öğrencilerle olan sosyal ve kültürel etkileşimlerine yönelik ifadelerle verdikleri yanıtlar genel olarak iki grup arasında önemli bir sorun olmadığını göstermektedir (Tablo 8). Yerel halktan katılımcıların cevaplarının ortalamaları, öğrencilerin cevaplarına göre daha yüksektir. Öğrencilerin “bekâr olması, giyim tarzları veya öğrencilerle komşu olmak” gibi ifadeler katılımcıların çoğunlukla katılım gösterdiği ifadelerdendir. Ancak üniversite öğrencilerinin “Balıkesir halkı geleneksel yaşam tarzından vazgeçmek istemez” ifadesine verdikleri cevaba paralel olarak (% 52 katılıyorum); yerel halktan katılımcıların da büyük çoğunluğu öğrencilerin cevaplarını destekleyecek şekilde “Geleneksel yaşam tarzımı sürdürmek isterim” cevabını (%56 katılıyorum) vermişlerdir. Yerel halkın geleneksel yaşam tarzını devam ettirme hususunda istekli oluşu, kültürel değişimi fazla desteklemedikleri, kültürel değişime fazla açık olmadıklarını destekler niteliktedir.

Tablo 8: Yerel Halkın Öğrencilerle Olan Sosyal ve Kültürel Etkileşimleri/İletişimleri

Üniversiteli öğrenciler ile Balıkesir halkı arasındaki sosyokültürel etkileşim ve iletişim	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
Öğrencilerin bekâr olmalarından rahatsız olmam.	% 4,9	% 11,4	% 83,7
Öğrencilere karşı ılımlıyım.	% 3,1	% 22,5	% 74,4
Balıkesir’de farklı kültürlerin yaşamasından rahatsız değilim.	% 10,1	% 19,9	% 70,0
Öğrencilerle komşu olmaktan rahatsız olmam.	% 12,1	% 26,4	% 61,5
Öğrencilerin giyim tarzından rahatsız olmam.	% 12,9	% 27,1	% 59,9
Balıkesir’e gelen öğrencilerle kolayca iletişime girerim.	% 7,8	% 33,6	% 58,7
Geleneksel yaşam tarzımı sürdürmek isterim.	% 10,1	% 33,1	% 56,8
Öğrenciler halkta özentiyeye/ kültürel yozlaşmaya neden olmaz.	% 9,3	% 36,4	% 54,3
Fazla bir dairem olsa öğrencilere kiraya veririm.	% 19,6	% 26,4	% 54,0
Öğrenciler kendilerini Balıkesir’e ait hissederek yaşar.	% 9,3	% 39,3	% 51,4
Yeni durum ve ortamlara kolayca uyum sağlarım.	% 11,4	% 38,8	% 49,9
Öğrenciler yerel halkın yaşam tarzına karşı duyarlıdır.	% 9,3	% 49,4	% 41,3
Öğrencilerin davranışlarından rahatsız	% 15,2	% 43,9	% 40,8

olmam			
Öğrencilerin çocuklarınıza iyi örnek olduklarını düşünüyorum.	% 13,4	% 56,1	% 30,5

Üniversite öğrencilerine Balıkesir kent merkezindeki veya Balıkesir Üniversitesi kampüsündeki sosyal ve kültürel etkinliklere ne sıklıkla katıldıkları yönündeki sorulara verdikleri yanıtlara bakıldığında, genel olarak sinema hariç konser, kongre, tiyatro ve yerel etkinliklere pek sık katılmadıkları söylenebilir (Tablo 9). Yerel halkı temsil eden katılımcıların aynı sorulara verdikleri yanıtlarda en dikkat çeken sonuç yerel halkın kampüsteki etkinliklere katılımının oldukça düşük olmasıdır (Tablo 10).

Tablo 9: Üniversite Öğrencilerinin Sosyal ve Kültürel Etkinliklere Katılımları

Sosyokültürel Etkinlikler	Kent Merkezi			Balıkesir Üniversitesi Kampüsü		
	Hiç	Nadiren	Sıklıkla	Hiç	Nadiren	Sıklıkla
Konser (Klasik/Pop)	% 43,2	% 47,8	% 9,0	% 44,2	% 43,2	% 12,5
Kongre/Konferans	% 40,7	% 48,8	% 10,5	% 29,2	% 54,0	% 16,9
Tiyatro	% 54,7	% 36,3	% 9,0	% 57,3	% 31,7	% 11,0
Sinema	% 13,6	% 41,7	% 44,8	% 69,8	% 22,0	% 8,2
Yerel etkinlikler	% 48,6	% 41,4	% 10,0	% 58,1	% 35,3	% 6,6

Tablo 10: Yerel Halkın Sosyal ve Kültürel Etkinliklere Katılımları

Sosyokültürel Etkinlikler	Kent Merkezi			Balıkesir Üniversitesi Kampüsü		
	Hiç	Nadiren	Sıklıkla	Hiç	Nadiren	Sıklıkla
Konser(Klasik/Pop)	% 44,2	% 47,5	% 8,3	% 82,7	% 15,2	% 2,1
Kongre/Konferans	% 62,3	% 30,0	7,8	% 86,8	% 8,5	% 4,7
Tiyatro	% 52,2	% 40,1	7,8	% 89,4	% 9,3	% 1,3
Sinema	% 30,5	% 43,7	25,8	% 92,2	% 6,5	% 1,3
Yerel etkinlikler	% 29,7	% 44,7	25,6	% 86,6	% 10,6	% 2,8

Öğrenci ve yerel halktan katılımcıların “Balıkesir Üniversitesi’nin Balıkesir kentine olan etkileri nelerdir?” sorusuna verdikleri cevapların yüzde oranları farklı olsa bile tüm seçeneklerin sıralaması aynıdır (Tablo 11). Bu noktada her iki grubun da üniversite-kent ikilisine bakış açılarının oldukça benzer olduğu sonucunu vermektedir. Her iki gruba göre de üniversitenin kente olan en önemli katkısı ekonomik hareketliliği sağlamasıdır. Katılımcılar tarafından ilgili soru da en düşük cevap olarak “bilimsel faaliyetlerin artması” verilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin en sık yapmayı tercih ettikleri faaliyetlerin başında; spor yapmak, konsere veya sinemaya gitmektir. Yerel halktan katılımcıların en sık yaptığı faaliyet ise piknik yapmaktır. İki gruptan katılımcıların da sık yapmayı tercih ettikleri faaliyetler arasında spor yapmak ve konsere gitmek vardır (Tablo 12).

Tablo 11: Balıkesir Üniversitesi'nin Balıkesir Kentine Olan Etkileri

Seçenekler	Üniversite öğrencileri	Yerel Halk
Ekonomik Hareketliliğin Artması	% 66,2	% 49,6
Sosyal Etkinliklerin Artması	% 16,6	% 18,1
Kültürel Etkinliklerin Artması	% 6,1	% 14,7
Şehrin Prestijinin Artması	% 6,1	% 8,3
Bilimsel Faaliyetlerin Artması	% 3,6	% 6,5
Diğer...	%1,4	%2,8

Tablo 12: Katılımcıların En Sık Yaptıkları Sosyal ve Kültürel Aktiviteler

Seçenekler	Üniversite öğrencileri	Seçenekler	Yerel Halk
Spor yapmak	% 26,3	Piknik yapmak	% 32,3
Konsere gitmek	% 22,5	Spor yapmak	% 18,3
Sinemaya gitmek	% 19,2	Konsere gitmek	% 15,2
Tiyatroya gitmek	% 9,0	Sinemaya gitmek	% 10,6
Piknik yapmak	% 8,7	Akraba-Arkadaş ziyareti	% 8,5
Çarşıya gitmek	% 6,6	Tiyatroya gitmek	% 7,8
Akraba-Arkadaş ziyareti	% 4,3	Çarşıya gitmek	% 4,4
Diğer...	%3,4	Diğer...	%2,9

Katılımcıların “Balıkesir kentinin gelişmesinde etkili olan faktörler nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtlara bakıldığında; öğrenciler kentin gelişmesinde üniversitenin en önemli etken olduğunu düşünürken; yerel halk açısından üniversitenin varlığının yanında yerel yönetim, sanayi, yerel yatırımcılar ve turizm bu konuda etkilidir (Tablo 13).

Tablo 13: Katılımcılara Göre Balıkesir Kentinin Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler

Seçenekler	Üniversite öğrencileri	Seçenekler	Yerel Halk
Üniversite	% 73,9	Üniversite	% 27,1
Yerel yönetim	% 9,5	Yerel yönetim	% 23,8
Sanayi	% 7,7	Sanayi	% 22,5
Yerel yatırımcılar	% 6,9	Yerel yatırımcılar	% 15,1
Turizm	% 1,3	Turizm	% 7,2
Devlet	% 0,8	Devlet	% 0,3

Öğrenciler kentte ikametgâh yeri tercihlerini yaparlarken; kent merkezine yakın olması, uygun kirası olması, üniversite öğrencilerinin yaşadığı mahalle olması gibi kriterlere göre hareket etmektedirler. Yerel halk için en önemli tercih sebebi ise uygun kira fiyatıdır. Yerel halk katılımcılarının 1/3'ünden fazlası konut yeri tercihini bu seçeneğe göre yapmaktadır (Tablo 14). Seçenekler arasında yer almasına karşın “güvenlik” seçeneği tüm katılımcılar tarafından nerdeyse hiç tercih edilmemiştir.

Tablo 14: Katılımcıların İkametgâh Seçimlerinde Etkili Olan Faktörler

Seçenekler	Üniversite öğrencileri	Seçenekler	Yerel Halk
Kent merkezine yakınlık	% 23,8	Uygun kira fiyatı	% 35,7
Uygun kira fiyatı	% 19,2	Üniversiteye yakınlık	% 16,8
Öğrencilerin fazla olduğu yerler	% 17,6	Toplu ulaşımına yakınlık	% 14,5
Toplu ulaşımına yakınlık	% 11,8	Öğrencilerin fazla olduğu yerler	% 13,4
Mahallenin profili	% 9,2	Kent merkezine yakınlık	% 7,8
Üniversiteye yakınlık	% 6,6	Mahallelinin profili	% 4,9
Diğer...	% 11,8	Diğer...	% 6,9

Katılımcılara yöneltilen “Balıkesir’i dışarıdan gelen bir öğrenciye nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verilen yanıtlarda, her iki grup katılımcıların da büyük çoğunluğunun düşüncesi Balıkesir’e gelecek bir kişinin sorun yaşamayacağı yönündedir (Tablo 15). Yerel katılımcılardan 1/5’i Balıkesir kentini tam bir öğrenci kenti olarak tanımlarken; öğrencilerin önemli bir kısmı (% 37) Balıkesir’in öğrenciler için uygun olmadığını ifade etmişlerdir. Her iki grup için de “Öğrenciler burada istenmiyor” tanımlamasına katılım düşük düzeydedir.

Son olarak yerel halk ve üniversite öğrencilerinden oluşan gruplara, karşı gruptan birisiyle bir problem yaşayıp yaşamadığı şeklinde yöneltilen soruda, yerel halk öğrenciler ile sorun yaşamadığını belirtmiştir (% 93). Öğrencilerin de büyük çoğunluğu (% 80) sorun yaşamadığını belirtse de, ankete katılan her beş öğrenciden birinin yerel halk ile sorun yaşadığı şeklinde de bu durum ifade edilebilir.

Tablo 15: Balıkesir Kentini Dışarıdan Gelen Bir Öğrenciye Nasıl Tanımlarsınız?

Seçenekler	Üniversite öğrencileri	Seçenekler	Yerel Halk
Balıkesir’de problem yaşamazsınız.	% 44,2	Balıkesir’de problem yaşamazsınız.	% 55,8
Öğrenciler için çok uygun değil.	% 37,9	Tam bir öğrenci kentidir.	% 20,9
Tam bir öğrenci kentidir.	% 9,7	Öğrenciler için çok uygun değil.	% 15,0
Öğrenciler burada istenmiyor.	% 6,9	Öğrenciler Balıkesir’de çok sevilir.	% 5,9
Diğer...	%1,3	Diğer...	%2,4

Sonuç

Balıkesir kentinin, kent kimliğinin ve kent kültürünün önemli bileşenleri arasında yerel halk ve Balıkesir Üniversitesi öğrencileri yer

almaktadır. Bu çalışmada, Balıkesir kentinin ve Balıkesir Üniversitesi'nin yerel halk ile üniversite öğrencilerinde oluşturduğu algıdan yararlanılarak kentlilik bilincinin açıklanmasına çalışılmıştır. Kentlilik bilincinin artmasının kent kimliğinin oluşmasında önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda kentlilik bilincinin artması Balıkesir kentinin daha yaşanabilir bir kent olması adına katkı sağlayacaktır. Kentlilik bilincinin gelişmesinde üniversite öğrencileri ve yerel halkın birlikteliği önemlidir. Çünkü aynı kenti paylaşan toplulukların birbirlerinden haberdar olmayacak şekilde gündelik yaşamlarını devam ettirmelerinin uzun vadede sürdürülebilir olmayacağı aşikârdır.

Balıkesir kentini tercih eden öğrencilerin çoğunluğunun (% 66'sı) yakın çevre illerinden olması üniversite imajının yeterince güçlenmediği şeklinde yorumlanabilir. Yine öğrenci katılımcıların önemli bir kısmı hafta sonlarını veya resmi tatillerini, Balıkesir yerine, memleketinde geçirdiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgular, öğrencilerin Balıkesir'e aidiyet hissetmediklerinin ve bu kente tam anlamıyla uyum sağlayamadıklarının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Her iki grupta yer alan katılımcıların birbirlerine karşı tutumlarının genel anlamda olumlu olduğu söylenebilir. Ancak öğrenci katılımcıların yerel halk katılımcılarına göre ilgili ifadeler konusunda daha fazla kararsız oldukları dikkat çekmektedir.

Her iki grupta yer alan katılımcıların Balıkesir Üniversitesi hakkındaki düşünceleri genel anlamda olumludur, ancak üniversitenin yeterince gelişmemiş olduğu konusunda her iki grup da hemfikirdir. Katılımcılar ayrıca üniversitenin sosyal ve kültürel yaşamı olumlu yönde etkilediği ve kent halkının modernleşmesinde de etkili olduğu konusunda fikir birliğine varmış gözükmektedir.

Balıkesir kentinde sosyal ve kültürel etkinlikler açısından iki grubun birlikte zaman geçireceği mekânların yeterliliği konusunda katılımcıların olumsuz yönde fikir beyan ettikleri görülmektedir.

Her iki grup da kentte veya üniversite de gerçekleşen sosyokültürel aktiviteleri sayıca yetersiz görmekteyler. Ayrıca iki grup da bu aktivitelerde birlikte yer almadıklarını ifade etmişlerdir. Üniversite kampüsünde yapılan sosyokültürel faaliyetlere yerel halktan katılım neredeyse yok denecek kadar azdır. Katılımcı her iki grup da, gündelik yaşamlarında karşı grupta olan etkileşim ve iletişimlerini hususunda karşı taraf ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip değildir.

Katılımcı her iki grupta, Balıkesir Üniversitesi'nin kente olan en önemli etkisinin ekonomik hareketlilik olduğu hususunda benzer görüşü paylaşmaktadırlar. Bilimsel faaliyetler seçeneği her iki grup için de bu anlamda çok arka planda kalmıştır. Öğrenciler Balıkesir

kentinin gelişmesindeki en büyük rolü üniversiteye atfetmişken, yerel halk bu konuda kentte yer alan diğer sektör ve kurumları da dikkate almıştır.

Sonuç olarak Balıkesir kentinde yerel halk ve üniversite öğrencilerinin kent-üniversite algılarında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Balıkesir kent kimliğinin gelişimine katkı sağlayacak şekilde, üniversite göz önüne alınarak, üniversitedeki bilimsel, sosyal ve kültürel etkinliklerin artırılması ve bu etkinliklerin öğrenci ve yerel halkı kapsayacak şekilde planlanması gerekmektedir. Kentlilik bilincinin oluşması ve akabinde kent kimliğinin gelişmesi için toplumsal bütünleşmenin sağlanması önem arz etmektedir. Bu bağlamda aynı kenti paylaşan iki farklı grubu bir araya getirecek olan mekân ve faaliyetlerin varlığı gereklidir. Çalışmada elde edilen bulgular Balıkesir kentinde sosyokültürel faaliyetlerin artırılmasının ve ortak platformlarda organize edilmesinin kentsel huzur ortamının güçlendirilmesine katkı sağlayacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca toplumsal bütünleşmenin Balıkesir kentinin kentsel kimliğini daha güçlü kılacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Aliağaoğlu, A. ve Uzun, A. (2017) Üniversite Öğrencilerinin Şehir İmajlarına Yönelik Bir Araştırma: Balıkesir Üniversitesi Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 39-58.
- Aktaş, İ. (2010). *Üniversite-Kent İletişimi Bağlamında Üniversite İmajının Değerlendirilmesi: Erciyes Üniversitesi örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Boyacıoğlu, E. Z. ve Oğuzhan, A. (2013). Yerli Halkın Üniversite Algılaması: Trakya Üniversitesi Örneği. *Sosyal Bilimler Metinleri Dergisi*, 6, 1-28.
- Chatterton, P. (2000). The Cultural Role of Universities in the Community: Revisiting the University. *Journal of Environment and Planning*, 32, 165-181.
- Demirel, M. (2014). Burdur Kent İmajı: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (10), 230-241.
- Ergun, C. (2014). Üniversite ve Kent İlişkisi Üzerine Görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 216-237.

- Geyik, S. (2010). *Kırdan Kente Göç Sonrası Kentlilik Bilinci (Mevlana Mahallesi Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Görkemli, H. N. (2009). Selçuk Üniversitesi'nin Konya Kent Ekonomisine Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 169-186.
- Görün, M., Kara, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Kentlilik Bilinci Algısı: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15 (30), 393-409.
- Güler, T., Şahnagil, S. ve Güler S. (2016). Kent Kimliğinin Oluşturulmasında Kültürel Unsurların Önemi: Balıkesir Üzerine Bir İnceleme. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11, 58-104.
- Gürkaynak, M. R. ve Kasımoğlu, M. (2004). Türkiye'de Üniversite-Komşu Çevre Etkileşimi: İşbirliği İçin Bir Ön Çalışma. *Amme İdaresi Dergisi*, 37 (3), 147-162.
- Işık, Ş. (2008). Türkiye'de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (3), 159-181.
- İlgar, E. (2008). *Kent Kimliği Ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kaypak, Ş. (2010). Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (14), 373-393.
- Köksal, Y. ve Sarı, S. (2014). Burdur Kent İmajının Yerel Halk ile Üniversite Öğrencileri Arasındaki Karşılaştırmalı Bir İncelemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 279-288.
- Mutlu, A., Özaydın, Ö. ve İlhan, A. (2011). *Metropol Kent Samsun'da Kentlilik Bilinci*. Samsun: Fotokopi Dünyası.
- Reboul, O. (1995). *Değerlerimiz Evrensel midir?*. Izgar, H. (Çev). Eğitim Yönetimi 1 (1), 363-374.
- Roostica, R. (2017). The Role of City and Host University Images on Students' Satisfaction with the Assigned Destination. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 6 (1), 250-261.
- Saatçı, G., ve Gülü Demirbulat, Ö. (2015). Öğrencilerin Yerel Halka Bakış Açılırları ile Yöre Hakkındaki Tutumlarının

- Değerlendirilmesi: Harmancık Meslek Yüksekokulu Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 73-83.
- Saatçcı, G., Avcıkurt, C. ve GÜdü Demirbulat, Ö. (2015). Yerel Halkın Üniversiteye Bakış Açısı: Harmancık Meslek Yüksekokulu örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 47, 126-140.
- Sağır, A. ve Dikici, E. (2011). Yeni Göçmenlik Mekânları Olarak Yeni Kurulan Üniversiteler: Ordu Üniversitesi Örneğinde Öğrencilerinin Bütünleşme Sorunları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2 (3). 217-251.
- Sankır, H. ve Demir Gürdal, A. (2014). Bülent Ecevit Üniversitesi'nin Zonguldak'a Etkileri ve Kentin Üniversite Algısı. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4 (2), 90-98.
- Sankır, H. ve Sankır., Ş. (2017). Toplumsal Değişim Açısından Üniversite-Kent Etkileşimi Ve Algısı: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7 (3), 473-483.
- Savaş Yavuzçehre, P. (2016). Üniversitelerin Kentlerine Etkileri: Denizli Pamukkale Üniversitesi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 235-250.
- Selvi Ünlü, T. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama*, 27 (1), 75-93.
- Taşçı, D., Gökalp, E., Kumtepe, E. G., Kumtepe, A. T. ve Toprak, E. (2011). Kentin Üniversite Algısı: Anadolu Üniversitesi Ve Eskişehir Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 44 (2), 131-146.
- Torun, İ., Öztürk, S. ve Gelibolu, L. (2009). Yöre Halkının Üniversiteye Bakışı ve Beklentileri: Kars Kafkas Üniversitesi Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 169-189.
- Uğur, A. ve Aliğaçoğlu, A. 2015. *Şehir coğrafyası (4. Baskı)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Uygun, M., Mete, S., Kara, F. Z., ve Bağcı, H. (2016). Üniversitelerin Kente Olan Ekonomik, Sosyo-Kültürel ve Çevresel Etkilerine Yönelik Yerel Halk Algısı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (4), 66-85.
- Yavan, N. (2014). Örneklem ve Örneklem Yöntemleri. Yılmaz Arı ve İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* içinde (s.145-174). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği Yayınları.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 303-324
ISSN: 1302-6879

İşletme Yöneticilerinin Lojistik Maliyetlere Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Uygulama Application of Evaluation for Business Managers' Opinions on Logistics Costs

- Nilgün KAYALI*
- Ayşe NECEF YERLİ**
- Gökay ONUR***

*Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Manisa / Türkiye.
Assoc. Prof., Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Manisa / Turkey.
nilgun.kayali@cbu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6535-5847

**Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Manisa / Türkiye.
Assoc. Prof., Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Manisa / Turkey.
ayseyereli@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3174-6473

***Muhasebe Finansman Bilim Uzmanı,
Accounting Finance Scientist
gokay.onur@outlook.com
ORCID: 0000-0002-6089-2309

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
02/10/2019
Kabul Tarihi / Date Accepted:
15/11/2019
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atrf: Kayalı, N., Necef Yereli, A. & Onur, G. (2020). İşletme Yöneticilerinin Lojistik Maliyetlere Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Uygulama. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 303-324.

Citation: Kayalı, N., Necef Yereli, A. & Onur, G. (2020). Application of Evaluation for Business Managers' Opinions on Logistics Costs. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 303-324

Öz

Lojistik, işletmeler ile tüketiciler arasında ürün ve hizmet sunumlarında köprü işlevini görmektedir. Bu yüzden, bir işletmenin ürün ve hizmet sunumundaki başarısı lojistik gücüne bağlıdır ve bu anlamda lojistik, çok önemli bir fonksiyondur. Günümüzde işletmeler arası rekabetin boyut değiştirmesine paralel olarak lojistiğin önemi artmış ve lojistik faaliyetler büyük önem kazanmıştır. Tüketicilerin taleplerine ve beklentilerine bağlı olarak, işletmelerin üretim ve pazarlama maliyetlerinden kaçınamamaları, lojistik faaliyetlerden dolayı oluşan lojistik maliyetlere odaklanılması zorunluluğunu gerektirmiştir. Lojistik maliyetler, ortaya çıkması engellenemeyen ama indirgenebilir nitelikte olan maliyetlerdir. Buna rağmen işletme yöneticilerinin, lojistik maliyetlere gereken önemi verdiklerini söylemek pek doğru değildir. Bu sav üzerine oluşturulan bu çalışmada öncelikle konu ile ilgili yapılan yurt içi literatür taramasına yer verilmiş, daha sonra lojistik maliyetler kısaca anlatılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında ise lojistiği kendi bünyesinde gerçekleştiren veya bu konuda lojistik işletmelerinden destek alan işletme yöneticilerine yapılan anket çalışmasının sonuçları açıklanmıştır. Sonuç kısmında ise anket çalışmasının sonuçlarına yönelik olarak değerlendirmeler yapılmış ve lojistik maliyetleri düşürebilmek için işletmelelere birtakım öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lojistik faaliyetler, işletme yöneticileri, anket, öneriler.

Abstract

Logistics, serves as bridge between businesses and consumers in product and service offerings. Therefore, the success of business in product and service delivery depends on logistical power and in this sense logistics in very important function. Nowadays importance of logistics has increased and logistics activities have gained importance as parallel to the change in size of competition among businesses. Depending on demands and expectations of the consumers, businesses inability of to avoid production and marketing costs necessitated necessity to focus on logistics costs arising from logistics activities. Logistics costs are, costs that cannot be prevented but can be reduced. However it is not correct to say that business managers give necessary importance to logistics costs. In study based on this argument, firstly domestic literature review related to subject is mentioned and then logistics costs are explained briefly. In the implementation part of the study, the result of the survey conducted to the business managers who carry out logistics in their own structure or receive support from logistics companies in this regard is explained In conclusion section, the results of the survey were evaluated and some suggestions were presented to the companies in order to reduce the logistics costs.

Keywords: Logistics activities, business managers, survey, suggestions.

Giriş

Günümüzde ülkeler arasındaki ticari sınırların ortadan kalkması, piyasaların birleşmesi, internetin hayatın her alanında yaygın kullanımı, tüketicilere sunulan ürün ve hizmet çeşitliliğinin artması ve daha birçok faktör işletmeler arası rekabeti arttırmıştır. Yoğun rekabet ortamında maliyetlerin yükselmesi, işletmelerin kar marjlarını olumsuz etkilemiş ve birçok işletme, faaliyetlerine devam edebilmek için çeşitli çözüm yolları arayışlarına girmiştir.

Tüketicilerin genellikle tanınmış işletmelerin, kaliteli ürünlerine yönelmeleri, üretim ve pazarlama maliyetlerini yükseltmiştir. Bugün, tanınırlığı olmayan bir işletmenin, varlığını sürdürebilmesi mümkün değildir. Bu yüzden işletmeler, reklam harcamalarına çok yüksek bütçe ayırmak zorunda kalmışlardır ve pazarlama maliyetlerinden tasarruf yapmak mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde, bir ürün ya da hizmette kaliteye önem veren ve kaliteli ürüne veya hizmete erişmek için daha fazla ücret ödemeyi kabul eden tüketicilere yönelik olarak işletmeler, üstün kaliteli ürünler ya da hizmetler üreterek bunları sunmak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla üretim maliyetlerinden tasarruf yapmak da pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenlerden dolayı işletmeler, toplam maliyetlerini düşürmek ve rekabette bir adım önde olabilmek

için diğer maliyet kalemlerine yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu maliyet kalemlerinden biri de lojistik maliyetlerdir.

Lojistik, tüketicilerin beklentilerinin ve taleplerinin karşılanmasında temel faktör durumundadır ve işletmeler ile tüketiciler arasında köprü görevini üstlenmektedir. Lojistik maliyetler ise işletmelerin; taşıma, depolama, stok yönetimi vb. lojistik faaliyetlerde bulunmalarından dolayı katlanmak zorunda oldukları maliyetlerdir. Söz konusu maliyetler, her işletme için kaçınılmaz ama indirgenebilir niteliktedir. Buna rağmen işletme yöneticilerinin lojistik maliyetlere pek odaklanmadığı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, bu konu ile ilgili daha önce yurt içinde yapılan çalışmaların yer aldığı literatür taramasına yer verilmiştir. İkinci bölümde lojistik maliyetler kısaca anlatılmıştır. Üçüncü bölümde lojistiği kendi bünyesinde gerçekleştiren ya da lojistik konusunda uzman kuruluşlardan destek alan işletmelerin yöneticilerine uygulanan anket formunun sonuçları açıklanmıştır. Sonuç kısmında ise anket formuna verilen cevaplara ilişkin değerlendirmeler yapılmış ve lojistik maliyetleri düşürebilmek için işletmelere önerilerde bulunulmuştur.

1. Literatür Taraması

Literatür taramasına ilişkin, yurt içinde ve yurt dışında lojistik maliyetler ile ilgili çalışmalar incelenmiş ve söz konusu çalışmaların genellikle birbirlerini tekrarlayan teorik bilgilerden oluştuğu görülmüştür. Bu nedenle söz konusu çalışmalara burada yer verilmemiştir. Lojistik maliyetler ve anket yöntemi birlikte ele alınarak yapılan literatür taramasında ise yurt dışında yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle literatür taraması yukarıda da belirtildiği gibi yurt içinde yapılan çalışmalardan oluşmaktadır.

Gönültaş (2009) çalışmasında, 8 lojistik işletmesine anket uygulamış ve aldığı cevaplar doğrultusunda söz konusu işletmelerin kullandıkları taşıma modları, depolama maliyetleri, karşılaştıkları sorunlar vb. konuları incelemiştir.

Yaprak (2010) çalışmasında, Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren üretim işletmelerine anket uygulamış ve söz konusu işletmelerin lojistik yönetimi ve lojistik faaliyetleri nasıl değerlendirdiklerini tespit etmeye çalışmıştır.

Durmaz (2010) çalışmasında, Yurtiçi Kargo'nun Kütahya il sınırları içerisindeki kurumsal müşterilerine anket uygulamış ve taşıma faaliyetindeki etkinliğin, müşteri değeri üzerine etkilerini incelemiştir.

Temelli (2011) çalışmasında, Erzurum il merkezinde faaliyet gösteren kargo şirketlerine anket uygulamış ve söz konusu şirketlerin lojistik hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarını analiz etmiştir.

Gökalp (2014) çalışmasında, 2012 Capital 500 listesinde yer alan 9 lojistik işletmesine anket uygulamış ve lojistik sektörü için önem taşıyan finansal ve finansal olmayan performans ölçütleri ile bu ölçütlerin önem derecelerini belirlemeye çalışmıştır.

Özispa (2015) çalışmasında, Bursa'nın İnegöl ilçesinde faaliyet gösteren 62 mobilya işletmesine anket uygulamış ve bu işletmelerin lojistik faaliyetlerini inceleyerek söz konusu faaliyetlerin işleyişini ve işletmelerin lojistik yönlü profillerini tanımlamaya çalışmıştır.

Sevim (2017) çalışmasında, Güney Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren, çalışan sayısı 5 ve üzeri olan işletmelerin, lojistik faaliyetler ve maliyetleri ile ilgili ne kadar bilgi sahibi olduklarını belirlemek amacıyla söz konusu işletmelere anket uygulamıştır.

Bacak (2017) çalışmasında, Sivas il merkezi Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren üretim işletmelerine anket uygulamış ve söz konusu işletmelerin lojistik faaliyetlerinin finansal performanslarına etkisini incelemiştir.

Karatepe (2017) çalışmasında, İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından yayımlanan "2015 yılı Türkiye'nin Birinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" listesinde bulunan 108 işletmeye anket uygulamış ve söz konusu işletmelerin lojistik faaliyetleri ile bu faaliyetlerde dış kaynak kullanımının avantajlarını ve dezavantajlarını incelemiştir.

Özbakıcı (2018) çalışmasında, Mersin-Tarsus Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren 92 işletmeye anket uygulamış ve bu işletmelerin lojistik faaliyetlerde dış kaynak kullanımına ilişkin tutum ve düşüncelerini incelemiştir.

Çolak (2019) çalışmasında Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerini kapsayan TRA2 Bölgesi'nde faaliyet gösteren kargo işletmelerinde görevli 125 çalışana anket uygulamış ve bu personellerin lojistik hakkındaki bilgi düzeylerini, lojistik faaliyetlerden yararlanma derecelerini ve lojistik faaliyetlerin işletme maliyetleri üzerindeki etkisini ölçmeye çalışmıştır.

İnci (2019) çalışmasında, Karadeniz Bölgesi fındık sanayicisi ve ihracatçısı olan 98 işletmeye anket uygulamış ve işletmelerin lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanım oranını, dış kaynak kullanımına neden olan faktörleri ve dış kaynak kullanımının olumlu ve olumsuz yanlarını tespit etmeye çalışmıştır.

2. Lojistik Maliyetler

Ticari olarak sınırların ortadan kalktığı günümüzde, işletmelerin rekabet yarışında varlıklarını sürdürebilmeleri, var olan müşteri portföylerini koruyabilmeleri ve pazar paylarını artırabilmeleri başarılı lojistik hizmet sunumları ile mümkündür. Lojistik hizmet sunumlarının başarılı olması da ancak lojistik faaliyetlerin etkin ve mümkün olduğunca minimum maliyet ile gerçekleştirilmesine bağlıdır.

Küresel iş ortamının istikrarsız yapısı ve devamlı artan müşteri talepleri göz önüne alındığında işletmelerin lojistik yönetimi uygulamalarında etkin olmaları zorunludur¹. Lojistik kararların desteklenmesi, ilgili iş süreçlerinin planlanması, kontrol edilmesi ve izlenmesi ise lojistik maliyet yönetimi ile mümkündür (Bokor, 2008: 1).

Lojistik maliyetler, lojistik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için katlanılması gereken maliyetlerdir (Zakariah ve Pyeman, 2013: 119). Bir diğer tanıma göre ise lojistik maliyetler, bir ürünün tedarik edilmesine ilişkin çabalardan, müşteriye teslim edildiği ana kadar yapılan tüm faaliyetlere ilişkin maliyetlerden oluşmaktadır (Özdemir, 2015: 17-18).

Lojistik maliyetlerin genellikle ayrı ayrı analiz edilmeleri zordur. Bunun nedeni söz konusu maliyetlerin diğer maliyet kalemleri ile doğrudan ilişkili olmasıdır (Silva vd., 2014: 333). Bunun yanında birçok işletmede lojistik maliyetler doğru bir şekilde hesaplanmamaktadır. Lojistikte dış kaynak kullanımı yapan işletmeler, lojistik giderleri iş birliği yapılan işletmeye aktarmaktadırlar (Gu ve Dong, 2016: 230).

Lojistik faaliyetlere ilişkin maliyetlerin, toplam maliyetler içindeki oranı; işletmenin yapısı, bulunduğu sektör, izlenen stok ve taşıma politikaları gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Buna rağmen lojistik maliyetler, tedarik zincirindeki maliyetlerin büyük kısmını oluşturmakla birlikte, işletmenin toplam maliyetleri içerisinde önemli bir paya sahip olmaktadır (Muha, 2019: 102). Lojistik maliyetlerin genel anlamda, ürün satış bedelinin ortalama %5 ila %15 arasında bir paya sahip olduğu söylenebilir (Deran vd., 2014: 79). Diğer taraftan, satışlar arttıkça, lojistik maliyetlerin satış içindeki payı azalmaktadır. Söz konusu pay oranında sağlanabilecek maliyet avantajları işletmelere, rakiplerine göre rekabet yarışında üstünlük sağlayacaktır.

¹ <https://aacb.com/reducing-logistics-costs-supply-chain-costs/> (Erişim Tarihi: 04.05.2019)

Lojistik maliyetlerin dağılımı Tablo 1’de ve Tablo 2’de gösterilmektedir (Şengel, 2012: 48-49).

Tablo 1: 100 Birimlik Satış Gerçekleştiğinde Lojistik Maliyetlerin Dağılımı

Lojistik Faaliyet	Lojistik Maliyet (%)
Taşıma	5
Depolama	2,5
Stok Yönetimi	2
Yönetim Giderleri	0,5
Toplam	10

Tablo 2: 100 Birimlik Lojistik Maliyetin Faaliyetlere Dağılımı

Lojistik Faaliyet	Lojistik Maliyet (%)
Taşıma	50
Depolama	25
Stok Yönetimi	20
Yönetim Giderleri	5
Toplam	100

Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan bir çalışmaya göre, lojistik maliyetlerdeki %5’lik bir azalmanın karlılık üzerindeki etkisi, işletme satışlarının %20 artırılması sonrası elde edilebilecek karlılığa eşit veya daha fazladır sonucuna ulaşılmıştır (Deran vd., 2014: 97). Türkiye’de yapılan araştırmalarda ise işletmelerin lojistik maliyetleri arasında büyük farklar olduğu görülmüştür. Hızlı tüketim malları üreten işletmelerin lojistik maliyetleri, cirolarının %5’i gibi iken üretim işletmelerinde bu oran %20’lere, diğer sektörlerde ve KOBİ’lerde ise çok daha yüksekler çıkmaktadır (Karacan ve Kaya, 2011: 114-115). Bahsedilen çalışmalar ve araştırmalar lojistik maliyetlerin yönetiminin ve kontrolünün işletmeler açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Yapılan açıklamalardan hareketle, bu çalışmada, lojistik maliyetleri etkileme derecesi bir hayli fazla olan maliyet kalemlerinden; taşıma, depolama, stok yönetimi ve müşteri hizmetleri maliyetleri açıklanmıştır.

2.1. Taşıma Maliyetleri

Taşıma maliyetleri, satın alınan girdilerin işletmeye getirilmesi, işletme içi süreçlerde ve müşteriye dağıtım aşamalarında hareket ettirilmesi sırasında ortaya çıkan giderlerden oluşmaktadır (Kaya, 2015: 123). Taşıma maliyetleri, bir işletmenin toplam lojistik maliyetinin %50'sine kadar olan bir orana sahip olabilmekte ve birçok işletmede en maliyetli lojistik faaliyetini oluşturmaktadır (Murphy ve Knemeyer, 2016: 18). Taşıma maliyetlerinin, toplam lojistik maliyetler içindeki oranının bu denli yüksek olması nedeniyle taşımada kullanılan araçların ve görevli personelin optimum etkinlik ve maliyet ile çalıştırılmaları büyük önem arz etmektedir. Bu konu, lojistik yönetiminde en önemli sorun olarak ön plana çıkmaktadır (Taşkın ve Durmaz, 2015: 46).

Taşıma faaliyeti sürecinde ortaya çıkan taşıma maliyetleri; taşınan yükün özelliği, hacmi, değerliliği, istif edilebilirliği, elleçleme kolaylığı, kullanılan taşıma modu veya modları, taşıma mesafesi ve müşterilerin özel talepleri doğrultusunda değişkenlik göstermektedir (Fındık ve Öztürk, 2016: 124).

Taşıma modlarını maliyet açısından pahalıdan ucuza doğru; hava yolu, kara yolu, demir yolu, deniz yolu, su yolu ve boru hattı olarak sıralamamız mümkündür. Maliyet kavramı, hız kavramıyla iç içe geçmiş durumdadır. Bir ürün ne kadar hızlı taşınırsa taşıma maliyeti de o kadar yüksek olacaktır (Nebol, 2016: 161). Dolayısıyla yukarıdaki sıralamanın aynısı hız açısından da geçerlidir. Öte yandan bazı ürünler doğası gereği hızlı taşınmalıdır ve işletmeler gerekli taşıma maliyetine katlanmak zorundadır. Örneğin; gıda, ilaç, canlı hayvan ve zamana bağlı olarak güncelliğini kaybeden gazete, dergi gibi spesifik ürünlerin taşınmasında hız öncelikli faktörken kömür, tahıl gibi genel ve dökme yükler için maliyet ön plandadır (Görçün, 2016: 21).

2.2. Depolama Maliyetleri

Depolama maliyetleri, hammaddeden mamule kadar lojistik sürecin tüm aşamalarında stokların depolanması sırasında ortaya çıkan maliyetlerdir ve arzu edilen müşteri hizmet düzeyinde toplam maliyetlerin en aza indirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Deran vd., 2014: 85).

İşletmelerin uyguladıkları stok yönetim politikaları, taşımacılıkta izlenen stratejiler, dış kaynak kullanılması ya da kullanılmaması gibi birçok önemli faktör depolama maliyetlerine etki etmektedir. Örneğin; stok seviyelerini daima yüksek tutan ve

taşımacılıkta genellikle yavaş olan taşıma modlarını tercih eden işletmelerin depolama maliyetleri yüksek olacaktır.

Depolama maliyetleri üzerinde önemli etkiye sahip bir diğer konu da depo yer seçimidir. Depo yer seçimi, lojistik performans üzerinde bir hayli etkilidir. Depo yer seçiminde; pazar, müşteriler, üretim merkezine yakınlık ve ulaşım açısından erişilebilirlik gibi faktörler dikkate alınmaktadır (Özdemir, 2015: 12). Müşteri istekleri ve ihtiyaçları dahilinde en hızlı dağıtımın yapılabileceği bir yerin seçimi, işletmeler için çok önemlidir (Erdal ve Saygılı, 2007: 93).

İşletmeler verimli ve etkin bir depolama ile rekabet avantajı yakalayabilirler. Depolama etkinliği, depo alanından tam olarak yararlanılmasıdır. Depolama verimliliği ise gerekli ürünlerin, gerekli miktarda ve talebi karşılayacak esneklikte saklanmasıdır (Küçük, 2014: 78).

Tedarik zincirinde meydana gelebilecek olumsuzlar ve belirsizlik durumunda tampon görevini üstlenen depolar, lojistik süreçte kilit bir bileşendir². Bunun yanı sıra taşıma faaliyetinden sonra en maliyetli lojistik faaliyeti olan depolamada, maliyet üzerinde yapılabilecek iyileştirmelerin, işletmelere rekabet yarışında önemli getirileri olacaktır.

2.3. Stok Yönetimi Maliyetleri

Stok yönetimi maliyetleri; en uygun stok düzeyinin sağlanması, müşteri taleplerinin en kısa sürede doğru olarak karşılanması, fire, demode olma, çalınma gibi nedenlerle stok zararlarının en aza indirilmesi, amortisman, kira, bakım gibi maliyetlerin azaltılması ile ilgili çabalar sonucu ortaya çıkan giderlerden oluşmaktadır (Kaya, 2015: 124). Esasen söz konusu giderleri üç ana başlık altında toplamak da mümkündür. Bunlar; stokları elde tutma maliyetleri, sipariş verilmesiyle ilgili maliyetler ve stoksuzluk maliyetleridir.

Stok yönetiminin temel amacı, işletmenin genel amacı olan işletme değerinin maksimizasyonuna katkı sağlamak üzere, karı maksimize etmek veya maliyetleri en aza düşürmektir. Bir başka ifadeyle, karı ve maliyeti optimize edecek stok politikası geliştirmektir³.

Stok politikası işletmeler için çok önemlidir. Zamanında elde bulundurulmayan çok küçük bir malzeme veya parça yüzünden, tüm

² <http://dlca.logcluster.org/display/LOG/Warehousing+and+Inventory+Management> (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

³ <https://www.biymed.com/pages/makaleler/makale15.htm> (Erişim Tarihi: 01.03.2019)

üretim sistemi tıkanabildiği gibi var olan müşteri potansiyeli de kaybedilebilmektedir. Buna karşılık, elde fazlası ile bulundurulmuş ancak talebin doğru planlanamamasına bağlı olarak üretim bandına alınmayan stokların ise işletmeye maliyeti büyük olabilmektedir. Bu noktada doğru lojistik stratejiler ile stok yönetim maliyetleri önemli ölçüde düşürülebilmektedir (Koban ve Yıldırım Keser, 2008: 96).

2.4. Müşteri Hizmetleri Maliyetleri

Lojistikte hedef, yüksek müşteri memnuniyetinin elde edilmesidir. Müşteri hizmetlerinin başarısı, lojistik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sonucunda oluşan müşteri algısı ile değerlendirilir. Bu nedenle müşteri hizmetleri büyük öneme sahiptir. Lojistikte müşteri hizmetleri, müşteri tarafından verilen siparişlerin hızlı, güvenilir ve ekonomik bir biçimde sunuma hazır hale getirilmesi anlamına gelmektedir (Özdemir, 2015: 15).

100 birimlik lojistik maliyetin faaliyetlere dağılımı tablosunda, %5'lik paya sahip olan yönetim giderleri, müşteri hizmetleri maliyetini de içermektedir. Bu açıdan bakıldığında müşteri hizmetleri maliyetlerinin düşük olduğunu düşünmek son derece yanıltıcıdır. Müşteri hizmetleri maliyetleri; söz konusu departmanda çalışan personelin maaşı gibi somut bir giderden ve müşteri algısı gibi soyut bir faktörden etkilenmektedir. Müşterilerin işletme hakkında olan kötü algılarının maliyetini ölçmek mümkün değildir. Ancak kötü algı sonucu gerçekleşecek müşteri kaybı, zamanla pazar payının küçülmesine ve hatta işletme imajının zedelenmesine sebep olabilir. Tüm bu faktörler, diğer tüm lojistik faaliyetlerin maliyetlerinin artmasına da sebep olacaktır.

Müşteri hizmetlerinin bir diğer özelliği, fiyat ve tutundurma gibi diğer pazarlama değişkenlerine göre rakip işletmeler tarafından taklit edilmesinin zorluğundan dolayı işletmeler için çok önemli bir rekabet aracı olabilmektedir. Yapılan çalışmalar, yeni müşteri kazanma maliyetinin, mevcut müşteriyi elde tutma maliyetinden yaklaşık beş kat daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca mutsuz müşterilerin yaklaşık %95'i memnuniyetsizliklerini sorumlu işletmeye iletmemekte ve müşteri olarak geri dönmemektedirler. Fakat memnuniyetsizliklerini dokuz kişiye söylemektedirler (Murphy ve Knemeyer, 2016: 118). Dolayısıyla lojistik hizmet sunumu için yapılan bütün faaliyetlerin başarısı ve maliyetlerin dolaylı olarak artması ya da azalması müşteri hizmetlerine bağlıdır.

3. İşletme Yöneticilerinin Lojistik Maliyetlere Bakış Açlarına Yönelik Uygulama

Çalışmanın uygulama bölümünde, lojistik faaliyet gösteren işletme yöneticilerine 2018 yılında anket uygulanmıştır. Anketin içeriği, bu alanda yapılmış birçok çalışma incelenerek oluşturulmuştur*. Bu kapsamda, öncelikle anket katılımcısının kendisine ve personeli olduğu işletmeye dair bilgi edinmek amacıyla 8 soru sorulmuş, daha sonra lojistik, lojistik faaliyetler ve lojistik maliyetler ile ilgili 20 soruya yer verilmiştir. Bu 20 soru, ankete katılanların söz konusu alanlara yönelik bakış açısını ve bilgi düzeyini ölçmeye yöneliktir.

3.1. Uygulamanın Sınırları ve Örneklem Yöntemi Seçimi

Uygulama, 2018 yılında İzmir Ticaret Odası'na kayıtlı ve İzmir-Kuzey Bölgesi'nde dış ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletmeleri kapsamaktadır**. Söz konusu işletmelerin listesine İzmir Ticaret Odası'nın internet sitesinden ulaşılmıştır. İzmir Ticaret Odası verilerine göre söz konusu bölgede “dış ticaret ve e-ticaret meslek grubu” içerisinde “belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalardaki bir başka ülkeyle yapılan toptan ticaret (çeşitli malların toptan satışı)” faaliyetinde bulunan işletme sayısı 191'dir.

Örnekleme metodu olarak, olasılığa dayalı örnekleme türü olan basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmış ve 80 işletme seçilmiştir. Bu kapsamda öncelikle, çalışmayla ilgili kısa bir bilgi içeren e-posta hazırlanmış ve örneklem için seçilen işletmelere gönderilmiştir. Bu işletmelerden 34'ü olumlu geri dönüş yapmıştır. Bu anlamda anket çalışmasına katılım oranı %42,5'tir. Anketin hata payı ise %95 güven seviyesinde, %15 olarak hesaplanmıştır***. Olumlu geri dönüş yapan işletmeler ziyaret edilmiş ve anket formu yüz yüze görüşmeler yapılarak doldurulmuştur. Söz konusu işletmeler, lojistiği kendi bünyesinde gerçekleştiren veya lojistik firmalarından destek alan işletmelerdir.

Anket uygulanan işletmeler; global çapta bilinirliği olan markaların üretim/dağıtım merkezleri, franchising sistemi ile çalışan firma şubeleri/bölge müdürlükleri, fason üretim yapan işletmeler ve ülkemizde buldukları sektörün öncüsü olduğu kabul edilen firmaların üretim merkezleridir. Söz konusu işletmelerde, olabildiğince en yetkili personel ile görüşülmeye çalışılmış, lojistik

* Anketteki soruların bir kısmı Karacan ve Kaya (2011) çalışmasından türetilmiştir.

** İzmir-Kuzey Bölgesi olarak Bornova, Çiğli ve Karşıyaka ilçeleri kastedilmiştir.

*** Güven seviyesi hesaplanırken tr.surveymonkey.com sitesinden yararlanılmıştır.

departmanı olmayan işletmelerde de lojistikten sorumlu personel ile görüşülmüştür.

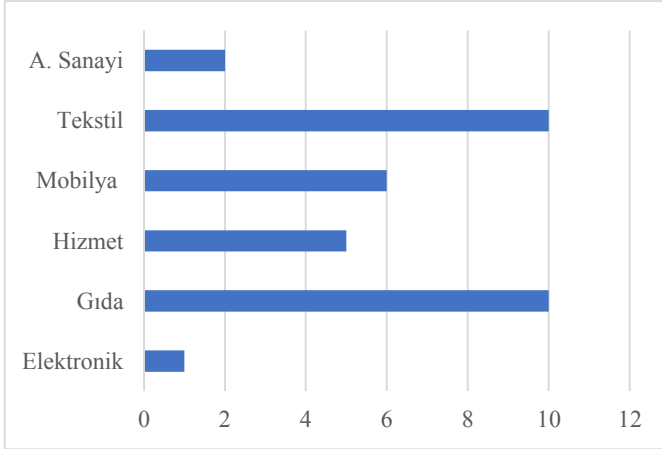
3.2. Anket Sonuçları

Ankete katılanların %47'si (16 kişi) 36-45, %35'i (12 kişi) 26-35 yaş aralığındadır ve %18'i (6 kişi) 45 yaş üzeridir. Ankete katılanlar arasında 25 yaş ve altı bulunmamaktadır.

Ankete katılanların %79'u (27 kişi) erkek ve %21'i (7 kişi) kadındır. %85'i (29 kişi) evli, %15'i (5 kişi) bekadır.

Ankete katılanlar arasında ilkökul ve lisansüstü mezunu yoktur. %24'ü (8 kişi) ortaokul, %44'ü (15 kişi) lise ve %32'si (11 kişi) üniversite mezunudur.

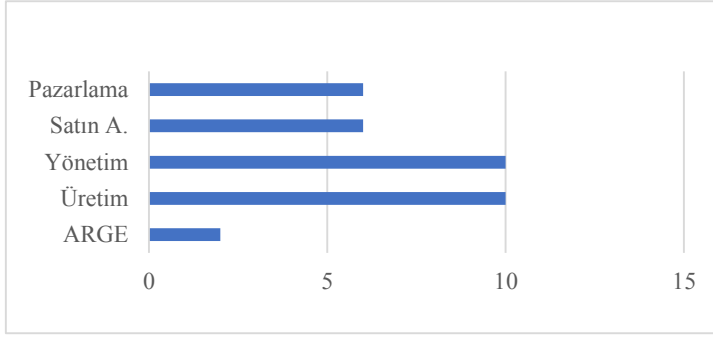
Anket yapılan işletmelerin faaliyet gösterdiği sektörler Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 1: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektörler

Grafik 1'e göre ankete katılan işletmeler içerisinde en fazla faaliyet gösterilen sektör %29 (10 işletme) ile tekstil ve gıda olurken, en az faaliyet gösterilen sektör ise %3 (1 işletme) ile elektronik olmuştur.

Ankete katılan personellerin görevli oldukları departmanlara göre dağılımı ise Grafik 2'de gösterilmiştir.

Grafik 2: Personellerin Görevli Oldukları Departmanlar

Grafik 2'ye göre en fazla görevli olunan departman %29 (10 kişi) ile üretim ve yönetim departmanları olurken, en az görevli olunan departman da %6 ile (2 kişi) Ar-Ge birimi olmuştur.

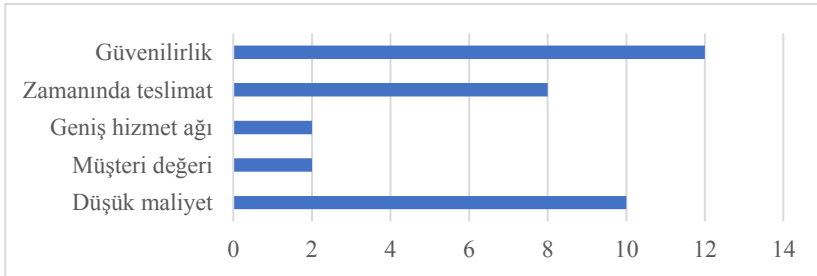
Ankete katılanların %41'i (14 kişi) genel müdür, %29'u (10 kişi) pazarlama müdürü, %12'si (4 kişi) genel müdür yardımcısı, %9'u (3 kişi) yönetici, %6'sı (2 kişi) şef ve %3'ü (1 kişi) finans müdürü pozisyonundadır. Ankete katılanlar içerisinde şu an görev yaptıkları işletmede en çok çalışan kişi 21 yıl, en az çalışan kişi ise 3 yıl kıdeme sahiptir. Ankete katılanların çalışma süresi ise ortalama 12,5 yıldır.

Örneklemi oluşturan işletmelerin lojistik faaliyetlere ve lojistik maliyetlere ilişkin bilgileri ise aşağıda belirtilmiştir.

Lojistik hakkında işletmelerin çoğu bilgi sahibidir; ankete katılanların %44'ü (15 kişi) kısmen bilgi sahibi, %32'si (11 kişi) bilgi sahibi ve %12'si (4 kişi) çok fazla bilgi sahibi olduklarını, %12'si (4 kişi) ise bilgi sahibi olmadıklarını belirtmiştir.

Lojistiğin hangi seviyede kullanıldığına yönelik soruya, ankete katılanların %41'i (14 kişi) çok fazla kullanıyorum, %38'i (13 kişi) kullanıyorum ve %21'i (7 kişi) kısmen kullanıyorum cevabını vermişlerdir.

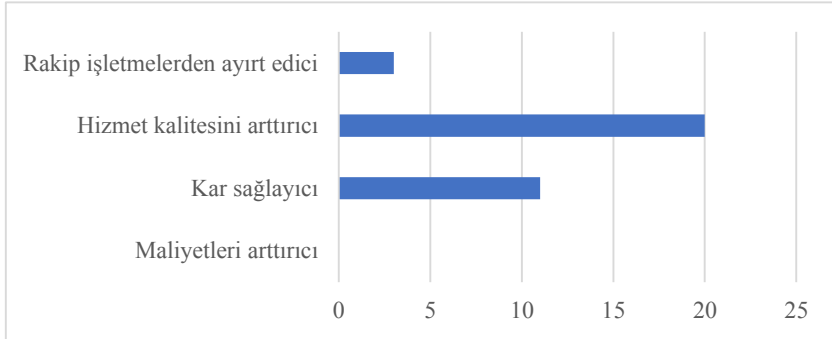
Ankete katılanların, lojistik kullanımından beklentileri Grafik 3'te gösterilmiştir.

Grafik 3: Lojistik Kullanımından Beklentiler

Grafik 3'e göre lojistik kullanımından en fazla beklenti %35 (12 kişi) ile güvenilirlik olmuştur. Ankete katılanlar tarafından en az tercih edilen beklenti ise %6 (2 kişi) ile müşteri değeri ve geniş hizmet ağıdır.

İşletme içerisinde lojistik fonksiyonuna bakış açısına yönelik soruda, ankete katılanların tercih ettikleri seçenekler Grafik 4'te gösterilmiştir.

Grafik 4: İşletme İçerisinde Lojistik Fonksiyonuna Bakış Açısı

Grafik 4'te görüldüğü üzere, ankete katılanların büyük kısmı (%59 – 20 kişi) lojistiği, hizmet kalitesini arttıran bir unsur olarak görmektedir. Bu sonuca paralel olarak ankete katılanların yine büyük bir kısmı (%59 – 20 kişi) lojistik maliyetlerin nasıl hesaplandığına yönelik soruya “biliyorum” cevabını verirken; %29 (10 kişi) “kısmen biliyorum” ve %12 (4 kişi) “bilmiyorum” cevaplarını vermişlerdir.

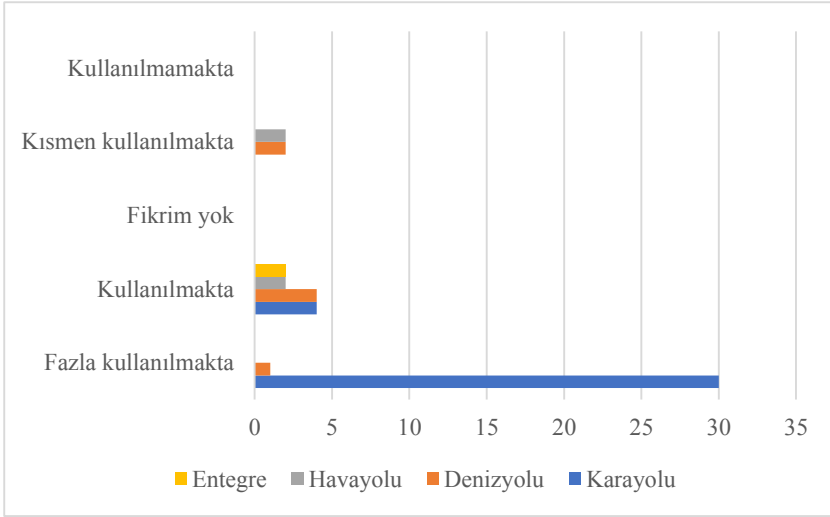
Ankete katılan işletmelerin çoğunda lojistik maliyetler ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Lojistik maliyetler ile ilgili çalışma yapılmasına dair soruya, ankete katılan personelin %47'si (16 kişi) “kısmen yapıyorum”, %32'si (11 kişi) “yapıyorum” ve %21'i (7 kişi) “çok fazla yapıyorum” cevabını vermişlerdir. Bunun yanı sıra lojistik maliyetleri hesaplarken tahmini rakamlar kullanılmasına yönelik soruya ankete katılanların %62'si (21 kişi) “kısmen kullanıyorum” ve %38'i (13 kişi) “kullanıyorum” cevabını vermişlerdir.

Kabul edilebilir lojistik maliyetlerin ürün fiyatına oranı ve lojistik giderlerin, işletmelerin toplam giderleri içerisindeki payı sorularına verilen cevaplar ise Tablo 3'te gösterildiği gibidir.

Tablo 3: Lojistik Maliyetlerin Ürün Fiyatına ve Lojistik Giderlerin İşletme Giderlerine Oranı

	%15 ve aşağısı	%16 - %30
Kabul edilebilir lojistik maliyeti ürün fiyatının yüzde kaç olmalıdır?	%94	%6
İşletmenizin lojistik giderleri, işletmenizin toplam giderleri içerisinde ne kadarlık bir paya sahiptir?	%59	%41

Ankete katılan işletmelerin, lojistik faaliyetlerde kullandıkları taşıma türleri ve faydalanma sıklığı Grafik 5'te gösterilmektedir.

Grafik 5: Lojistik Faaliyetlerde Kullanılan Taşıma Türleri ve Faydalanma Sıklığı

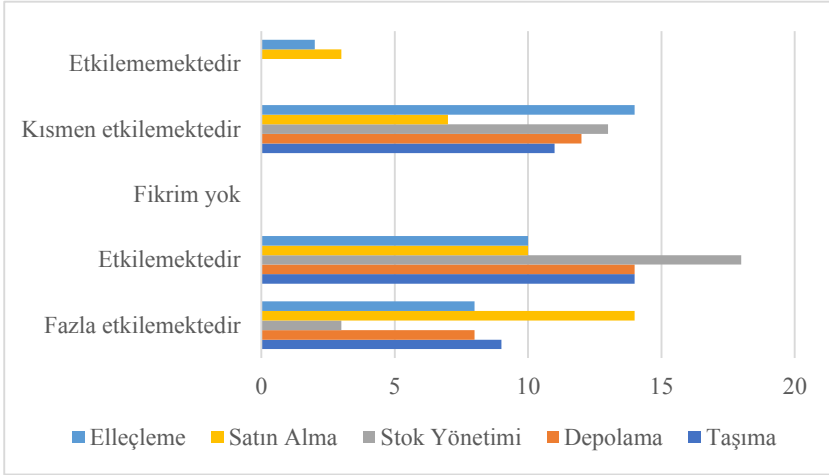
Grafik 5'te görüldüğü gibi demir yolu taşımacılığını kullanan işletme yoktur.

Km başına katlanılabilecek lojistik maliyeti sorusuna ankete katılanların verdikleri cevaplar Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Km Başına Katlanılabilecek Lojistik Maliyet

0 – 1,49 TL	1,5 – 2,99 TL	3,0 – 4,49 TL	4,5 – 5,99 TL
%50	%12	%9	%29

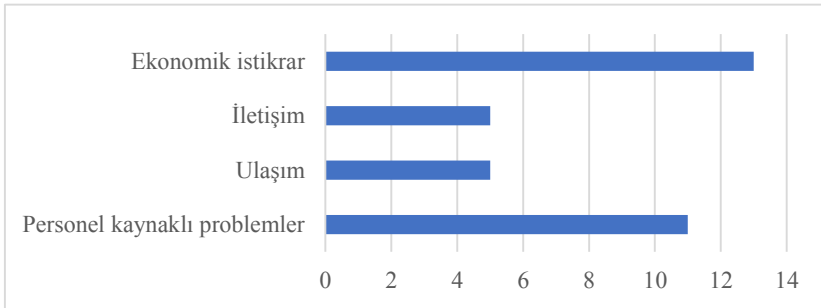
Ankete katılanlara göre lojistik maliyetleri etkileyen faaliyetler ve etkileme dereceleri Grafik 6'da gösterilmektedir.

Grafik 6: Lojistik Maliyetleri Etkileyen Faaliyetler ve Etkileme Dereceleri

Grafik 6 incelendiğinde lojistik maliyetlerin, elleçleme faaliyetinden kısmen etkilenmekte, satın alma faaliyetinden fazla etkilenmekte, stok yönetimi, depolama ve taşıma faaliyetlerinden etkilenmekte olduğu görülmektedir.

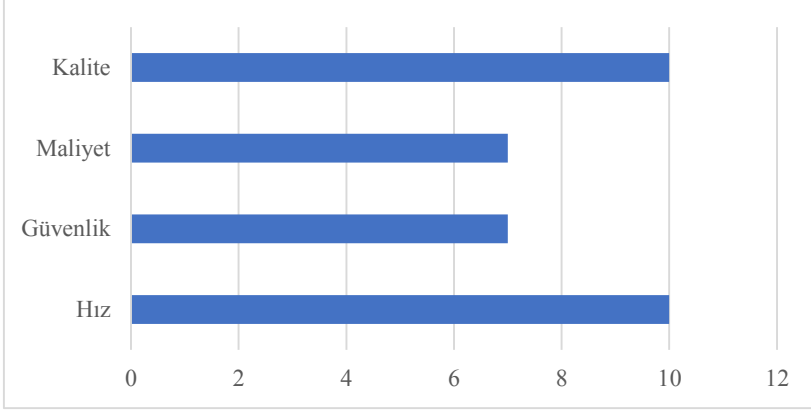
Ankete katılanların, lojistiğin daha etkin olabilmesi için öncelikli olarak iyileştirilmesi gereken faktör sorusuna verdikleri cevaplar Grafik 7’de gösterilmiştir.

Grafik 7: Lojistiğin Daha Etkin Olabilmesi İçin İyileştirilmesi Gereken Faktörler

Grafik 7’de görüldüğü gibi ankete katılanların büyük çoğunluğu, ekonomik istikrar (%38 -13 kişi) ve personel kaynaklı problemler (%32 – 11 kişi) cevabını vermişlerdir.

Ankete katılanlar kapsamında, lojistiğin ana faktörleri olarak kalite ve hız unsurlarının, maliyet ve güvenlik unsurlarından önce geldiği Grafik 8’de gösterilmektedir.

Grafik 8: Lojistikte Ana Faktörler

Ankete katılan işletmelerin %41’i (14 işletme) 4 ve üzeri, %29’u (10 işletme) 1, %18’i (6 işletme) 3 ve %12’si (4 işletme) 2 işletmeden dış kaynak kullanım hizmeti almaktadır.

Çok işletme ile çalışmanın ne kadar avantaj sağlayacağı sorusuna, ankete katılanların %41’i (14 kişi) avantaj sağlar, %41’i (14 kişi) kısmen avantaj sağlar ve %18’i (6 kişi) çok fazla avantaj sağlar cevabını vermişlerdir.

Dış kaynak kullanım hizmeti alınan işletmeden/işletmelerden memnuniyet derecesi sorulduğunda ise ankete katılanların %50’si (17 kişi) memnunum, %41’i (14 kişi) kısmen memnunum ve %9’u (3 kişi) memnun değilim cevabını vermişlerdir.

Hizmet alınan işletmeden/işletmelerden lojistik maliyetler ile ilgili bilgi alma durumuna, ankete katılanların %41’i (14 kişi) bilgi almıyorum, %32’si (11 kişi) çok fazla bilgi alıyorum ve %27’si (9 kişi) bilgi alıyorum cevabını vermişlerdir.

Stok yönetimi politikaları doğru planlandığında, işletmenin ne kadar maliyet avantajı sağlayacağı sorusuna, ankete katılanların %59’u (20 kişi) avantaj sağlar, %29’u (10 kişi) kısmen avantaj sağlar ve %12’si (4 kişi) çok fazla avantaj sağlar cevabını vermişlerdir.

Depolamanın daha etkin ve daha verimli yapılabilmesi durumunda işletmenin ne kadar maliyet avantajı sağlayacağı sorusuna ise ankete katılanların %47’si (16 kişi) avantaj sağlar, %44’ü (15 kişi)

çok fazla avantaj sağlar ve %9'u (3 kişi) kısmen avantaj sağlar cevabını vermişlerdir.

Sonuç

Anket sonuçlarına göre, ankete katılanlar arasında üniversite mezunu oranı (%32) azdır. Ülkemizde, 34'ü devlet, 28'i vakıf olmak üzere 62 üniversitede, adında "lojistik" ibaresi bulunan lisans programları vardır^{***}. Ayrıca 52'si devlet, 20'si vakıf olmak üzere toplam 72 meslek yüksekokulunda lojistik ön lisans programı bulunmaktadır⁴. Anket sorularında bulunmamasına rağmen, ankete katılan üniversite mezunu personeller arasında, adında "lojistik" ibaresi bulunan lisans programı mezunu kişi sayısının olmadığı, yüz yüze görüşmeler sırasında anlaşılmıştır. Bu durum, sektörle ilgili yazılarda sıkça dillendirilen ve sektörün en önemli sorunlarından biri olarak gösterilen alaylı-mektepli çatışmasının var olduğunu düşündürmektedir. Bu düşünceye sebep olan algı kısaca, lojistik veya lojistikten sorumlu departman yöneticilerinin, lojistik eğitimi almamış olmalarıdır.

Lojistik hakkında, ankete katılanların %12'si bilgi sahibi olmadıklarını belirttikleri halde, lojistiği kullanmadığını belirten kişi yoktur. Bu durum, yukarıdaki yargıyı destekler niteliktedir.

Lojistik maliyetlerin nasıl hesaplandığını, ankete katılanların %12'si bilmemektedir. Buna rağmen ankete katılanların tamamı ürün portföylerinde bulunan her bir ürünün lojistik maliyetleri ile ilgili çalışma yapmaktadır. Bu iki yargı birbirleriyle tezat oluşturmaktadır. Kaldı ki yaptıkları çalışma ile ilgili hesaplama yapmayı bilmeyen kişilerin ne kadar başarılı olabilecekleri gayet açıktır.

Kabul edilebilir lojistik maliyetlerin ürün fiyatına oranı sorusuna, ankete katılanların %94'ü, %15 ve aşağısı cevabını vermişlerdir. Konu ile ilgili bir diğer soru olan, işletmenin lojistik giderlerinin, işletmenin toplam giderleri içindeki payına, ankete katılanların %59'u, %15 ve aşağısı demişlerdir. Yani gerçekte ortaya çıkan lojistik maliyet, ankete katılanların kabul edilebilir maliyet sınırının üzerindedir.

Lojistik maliyetleri hangi faaliyetin ne derece etkilediği sorusuna, ankete katılanların "çok fazla etkilemektedir" yanıtını en fazla işaretledikleri faaliyet satın alma olmuştur. Satın almayı sırasıyla

*** Söz konusu programlar: Lojistik ve Taşımacılık, Lojistik Yönetimi, Lojistik, Ulaştırma ve Lojistik Yönetimi, Ulaştırma ve Lojistik, Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık, Uluslararası Lojistik Yönetimi, Uluslararası Lojistik, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik.

⁴ <https://www.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.12.2018)

taşıma, depolama-elleçleme ve stok yönetimi izlemiştir. Halbuki lojistik maliyetler konusunda açıklandığı üzere, lojistik maliyetlerin yarısını oluşturan ve dolayısıyla lojistik maliyetleri etkileme derecesi en fazla olan faaliyet taşımadır.

Lojistiğin daha etkin olabilmesi için ankete katılanların çoğunluğu ekonomik istikrarı ve personel kaynaklı problemleri işaret etmiştir. Ekonomik istikrar makro düzeyde ele alınacak bir sorundur ve işletmelerin bu konuda yapabilecekleri bir şey yoktur. Personel kaynaklı problemleri aşmak ise işletmelerin elindedir.

İşletmelerin kullandıkları dış kaynak sayısı değişmekle birlikte, her işletmenin dış kaynak kullanım hizmeti aldığı görülmüştür. Ancak ankete katılanların %9'u dış kaynak kullanım hizmeti aldıkları işletmeden/işletmelerden memnun değildir. Ayrıca %41'lik bir kesim de lojistik maliyetler ile ilgili, hizmet aldıkları işletmeden/işletmelerden bilgi almadıklarını belirtmiştir. Stratejik bir ortak olarak görülmesi gereken dış kaynak kullanım hizmeti alınan işletmelerden, bilgi alınmaması oranının bu denli yüksek olması çok ciddi bir sorundur.

Anket sonuçlarına yönelik değerlendirmelerden sonra, lojistik maliyetleri düşürebilmek için işletmelere yapılan öneriler aşağıda belirtilmiştir.

- Nitelikli personel eksikliğini gidermek için özellikle lojistik ile ilgili eğitim bölümleri bulunan üniversitelerle iş birliği yapılmalıdır. Bu kapsamda, lojistik ile ilgili lisans programlarında eğitim gören öğrencilere, yaz tatillerinde isteğe bağlı olarak staj yaptırılmalıdır. Bu durum hem işletmelere hem üniversitelere hem de öğrencilere büyük katkı sağlayacaktır.

- Nitelikli personel açığını kapatmanın bir diğer yolu da mevcut çalışanlara lojistik konusunda eğitimler verilmesidir. Bu alanda da üniversitelerden ve uzman kuruluşlardan destek alınmalıdır.

- Lojistik destek konusunda uzman kuruluşlardan yararlanan işletmelerin kara yolu taşımacılığını kullanmaları olağandır. Ancak lojistiği kendi bünyesinde gerçekleştiren işletmelerin özellikle demir yolu ve deniz yolu taşımacılıklarına yönelmeleri gerekmektedir. Bu alanda ölçek ekonomilerinden faydalanarak taşıma maliyetlerini düşürebilmeleri söz konusudur. Özellikle hız kavramının ön planda olmadığı ürün ve hizmet sunumlarında, taşıma maliyetlerine odaklanılmalıdır.

- Ürünler üzerinde işlem sayısı ve elleçleme faaliyeti mutlaka azaltılmalıdır. Elleçleme faaliyeti ve yapılan işlemler, işletmeler için maliyet oluşturmaktadır. Bu nedenle ürün veya hizmet değerini arttıran işlemler hariç olmak üzere elleçleme faaliyeti yapılmamalıdır.

- İşletmeler, daha fazla teknoloji ağırlıklı çalışmalıdır. Teknolojik sistemler ilk anda işletme maliyetlerini arttıracaktır ancak zamanla bütün maliyetlerde düşmeler yaşanacaktır. Özellikle e-ticaret ve e-lojistik konularında işletmelerin yoğunlaşması gerekmektedir.
- İşletmeler, optimum stok miktarı ile çalışmalıdır. Bu durum hem stok yönetim maliyetlerini hem de depolama maliyetlerini minimuma indirecektir.
- Lojistik konusunda uzman kuruluşlardan destek alan işletmeler, söz konusu kuruluşlarla yakın iş birliği içerisinde olmalı, pazarlık güçlerini arttırmalı ve gerekiyorsa yeni kuruluşlardan destek almalıdır.
- Lojistiği kendi bünyesinde gerçekleştiren işletmeler, lojistik konusunu alanında uzman bir firmaya devrederek mutlaka ana faaliyetlerine odaklanmalıdır. Kısaca lojistikte dış kaynak kullanımı anlamına gelen üçüncü parti lojistik ve bunun bir üst aşaması olan dördüncü parti lojistik firmalarıyla çalışılmalıdır. Bu firmalarla çalışmanın, işletmeye sağlayacağı yararlardan bazıları; lojistik faaliyetler için altyapı maliyetine gerek kalmaması, çok daha az risk üstlenilmesi, ürün ve hizmet sunumlarında yeni pazarlar oluşturulması ve maliyet avantajı sağlamasıdır.

Kaynakça

- A & A. (t.y.) “Strategies for Reducing Logistics and Supply Chain Costs”. Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2019, <https://aacb.com/reducing-logistics-costs-supply-chain-costs/>
- Bacak, S. (2017). *Lojistik Faaliyetlerinin Üretim İşletmelerinde Finansal Performansa Etkilerinin İşletme Yetkilileri Tarafından Değerlendirilmesi: Sivas İlinde Bir Araştırma*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bokor, Z. (2008). *Supporting Logistics Decisions by Using Cost and Performance Management Tools*. Budapeşte: Budapest University of Technology and Economics.
- Çolak, V. (2019). *Lojistik Faaliyetler ve Lojistik Faaliyetlerin Maliyetlenmesinin Analizi: TRA2 Bölgesi Örneği*. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deran, A., Arslan S. ve Köksal, A. G. (2014). *İşletmelerde Lojistik Maliyetlerin Hesaplanması*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Durmaz, Y. (2010). *Lojistik Ulaştırma Faaliyetlerindeki Hizmet Kalitesinin Müşteri Değeri Yaratmadaki Rolü:Kütahya Yurtiçi Kargo Şirketine Bir Uygulama*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Erdal, M. ve Saygılı, M. S. (2007). *Lojistik İşletmelerinde Yönetim-Organizasyon ve Filo Yönetimi*. İstanbul: Utikad.
- Fındık, H. ve Öztürk, E. (2016). *Lojistik İşletmeciliği Muhasebesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Filiz, A. (t.y.). “Lojistik ve Stok Yönetimi”. Erişim Tarihi: 1 Mart 2019,
<https://www.biomed.com/pages/makaleler/makale15.htm>
- Gökalp, F. (2014). Lojistik Hizmeti Sağlayan İşletmelerde Mali Performansı Etkileyen Performans Ölçütlerinin Belirlenmesi: Bir Uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9 (1), 211-231.
- Gönültaş, H. C. (2009). *Türkiye’de Lojistik Sektörünün Bir Anket Çalışmasıyla Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Görçün, Ö. F. (2016). *Örnek Olay ve Uygulamalarla Tedarik Zinciri Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Gu, Y. ve Dong, S. (2016). Logistics Cost Management from the Chain Perspective. *Journal of Service Science and Management*, (9), 229-232.
- İnci, H. (2019). *İşletmelerin Lojistik Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanımı: Karadeniz Bölgesi Fındık Sanayicileri ve İhracatçıları Üzerine Bir Uygulama*. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İzmir Ticaret Odası. (t.y.). Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018,
https://eoda.izto.org.tr/web/uye_firmalar_yeni.aspx?id=286
- Karacan, S. ve Kaya, M. (2011). *Lojistik Faaliyetlerde Maliyetleme*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Karatepe, Ö. (2017). *İşletmelerin Lojistik Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanımı: Sanayi Kuruluşları Üzerinde Bir İnceleme*. İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, E. (2015). Lojistik ve Maliyet Yönetimi. M. Nalçakan ve F. Er (Ed.), *Lojistik İlkeleri* içinde (s. 110-139). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Koban, E. ve Yıldırım Keser, H. (2008). *Dış Ticarete Lojistik*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Küçük, O. (2014). *Lojistik İlkeleri ve Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Muha, R. (2019). An Overview of the Problematic Issues in Logistics Cost Management, *Scientific Journal of Maritime Research*, (33), 102-109.
- Murphy, P. R. ve Knemeyer, A. M. (2016). *Güncel Lojistik*. Yercan, F. ve Demiroğlu, Ş. (Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Nebol, E. (2016). *Tedarik Zinciri ve Lojistik Yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özbakıcı, B. B. (2018). *İşletmelerin Lojistik Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanımı: Mersin-Tarsus Organize Sanayi Bölgesinde Bir Uygulama*. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, A. (2015). Lojistiğin Temel Kavramları. M. Nalçakan ve F. Er (Ed.), *Lojistik İlkeleri* içinde (s. 2-24). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özispın, N. (2015). *Mobilya Sektöründe Lojistik Faaliyetlerin İncelenmesi: İnegöl Uygulaması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevim, Z. (2017). *Lojistik Faaliyetlerin Yönetimi ve Maliyetlemesi: TR22 Bölgesinde Bir Araştırma*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Silva, T. F. G., Gonçalves, A. T. P. ve Leite, M. S. A. (2014). Logistics Cost Management: Insights on Tools and Operations. *International Journal of Logistics Systems and Management*, 19 (3), 329-346.
- SurveyMonkey. (t.y.). Erişim Tarihi: 10 Ocak 2019, <https://tr.surveymonkey.com/>
- Şengel, S. (2012). *Lojistik İşletmelerde Performans Değerlemede Lojistik Raşyoların Önemi ve Bir Araştırma*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Taşkın, E. ve Durmaz, Y. (2015). *Lojistik Faaliyetler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Temelli, F. (2011). *Lojistik Faaliyetler Yönetimi, Maliyetlemesi ve Muhasebeleştirilmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- White, J. (07.08.2015). "Warehousing and Inventory Management". Erişim Tarihi: 5 Mart 2019, <http://dlca.logcluster.org/display/LOG/Warehousing+and+Inventory+Management>
- Yaprak, N. (2010). *Lojistik Yönetiminin İşletmelerin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Uygulama*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yükseköğretim Kurulu. (t.y.). Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018, <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php>
- Zakariah, S. ve Pyeman, J. (2013). Logistics Cost Accounting and Management in Malaysia: Current State and Challenge. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 4 (3), 119-123.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 325-346
ISSN: 1302-6879

Entegre Raporlama Kavramı ve Entegre Raporlamanın Türkiye'deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma*

A Research on the Concept of Integrated Reporting and the Application Examples of Integrated Reporting in Turkey

- Aybüke ŞİMŞEK*
- Burak TERİM**

*Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli / Türkiye. Res. Assist, Kocaeli University, Institute of Social Sciences, Kocaeli / Turkey. aybuke.simsek@kocaeli.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9689-8457

**Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Manisa / Türkiye. Asst. Prof., Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Manisa / Turkey. burak.terim@bayer.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4503-6093

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

17/10/2019

Kabul Tarihi / Date Accepted:

20/11/2019

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2020

Atf: Şimşek, A. & Terim, B. (2020). Entegre Raporlama Kavramı ve Entegre Raporlamanın Türkiye'deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 325-346

Citation: Şimşek, A. & Terim, B. (2020). A Research on the Concept of Integrated Reporting and the Application Examples of Integrated Reporting in Turkey. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 325-346

Öz

Entegre raporlama, kuruluşların değer yaratma sürecini bilgi kullanıcılarına aktaran kurumsal raporlama türlerinden birisidir. Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) kuruluşlara entegre rapor hazırlama sürecinde rehber niteliğinde bir Entegre Raporlama Çerçevesi geliştirmiştir. Entegre raporlama Türkiye'de henüz çok yeni uygulanmaya başladığı için bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar incelendiğinde genel itibarıyla çoğunun teoriye dayandığı, dünyadaki uygulama örneklerinin incelendiği ya da kuruluşların hazırladıkları sürdürülebilirlik raporları ve yıllık faaliyet raporları üzerinden incelemeler yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı öncelikle entegre raporlama hakkında teorik bilgi vermek, ardından ise Türkiye'de 2016 yılına ait entegre rapor yayımlayan beş kuruluş bulunmakta olup, bu beş kuruluşun entegre raporlarını Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nin içerik öğelerine uygunluğu açısından değerlendirmektir. Nitel analiz tekniklerinden birisi olan içerik analizi kullanılan çalışma, entegre raporlamanın Türkiye'deki mevcut durumunu ortaya koymak açısından ve kuruluşların bundan sonra hazırlayacakları entegre raporlama uygulamalarına yol göstermesi açısından önem arz edeceği düşünülerek yapılmıştır. Analiz sonucu kuruluşların entegre raporları faaliyet gösterdikleri sektöre bağlı olarak sermaye öğeleri ve iş modeli noktasında farklılık göstermekle birlikte incelenen tüm entegre raporların Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nin içerik öğeleri gerekliliklerini önemli ölçüde karşıladığı fakat entegre edilecek sunulma noktasında eksiklikleri olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Entegre raporlama, sürdürülebilirlik, içerik analizi.

* Bu çalışma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Aybüke ŞİMŞEK tarafından savunulan Dr. Öğr. Üyesi Burak TERİM danışmanlığında yürütülen "Raporlama Kavramı ve Entegre Raporlamanın Türkiye'deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Abstract

Integrated reporting is an enterprise reporting type that transfers the value creation process of organizations to information users. International Integrated Reporting Council (IIRC) has developed an Integrated Reporting Framework as a guide for establishments for the preparation process of the integrated report. Since that integrated reporting has very early applications in Turkey when examined the fieldworks in general terms, it is seen that they all based on theory, and the application examples are examined in World or the establishments are making examinations through annual sustainability reports and through annual reports. The aim of this study provide theoretical information about the firstly integrated reporting, then there is 5 establishment in Turkey who had published integrated reports for 2016, and the integrated reports of these 5 establishments are evaluated as per the suitability of the content items of International Integrated Reporting Framework. Qualitative analysis techniques from one study used the content analysis it has been made integrated reporting in terms reveals the current situation in Turkey and the organizations will be important in terms of showing the way to integrated reporting application to be prepared thereafter. As the result of the analysis; it has been observed that the capital items and business models differ depending on the sector in which the enterprises operate. Although all the integrated reports examined have met the Content requirements of the International Integrated Reporting Framework to a significant extent, they are considered as having some deficiencies in the presentation of these content items.

Keywords: Integrated reporting, sustainability, content analysis.

Giriş

Entegre raporlama, tüm paydaşlar için değer yaratma odağında, kuruluşun stratejileri, kurumsal yönetim faaliyetleri ve finansal performansı ile çevresel, sosyal ve ekonomik çevresini ilişkilendiren, finansal ve finansal olmayan verilerin birlikte sunulduğu kurumsal raporlama türüdür.

Küreselleşme ve son zamanlarda gerçekleşen finansal krizler iş dünyası, yatırımcılar ve toplum arasında güvensizliğe neden olmuştur. Söz konusu olan güvensizliğin giderilebilmesi için kuruluşların yaratmış olduğu değer, kurumsal yönetim perspektifine dayalı olarak şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri temelinde kurumsal raporlar aracılığıyla paydaşlara sunulmaktadır. Kurumsal raporlamanın ilk basamağını oluşturan ve tüm dünyada düzenlenmesi zorunlu olan finansal raporlar, mevcut yatırımcıların yanı sıra potansiyel yatırımcılara, borç veren kişi ve kurumlara ayrıca kredi sağlayan diğer taraflara karar vermede ihtiyaçları olan faydalı finansal bilgiyi sağlayan raporlardır. Kuruluşların ekonomik, sosyal ve çevresel performanslarının söz konusu finansal raporlarda yer almaması, bu

raporların kuruluşun değerini yansıtmada ve ilgililerine karar vermede yardımcı olacak bilgileri sağlama noktasında yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle kuruluşların performansının sadece finansal raporlar ile ölçülmesi kuruluşu değerlendirme aşamasında eksik kalacağından, performansı değerlendirirken; kuruluşun yarattığı değer, çevreye karşı duyarlılıkları ve paydaşları ile iletişimi de incelenmelidir. Küreselleşmenin de etkisi ile birlikte bilgi kullanıcılarının artan bilgi ihtiyacı doğrultusunda kuruluşların ekonomik, çevresel ve sosyal performanslarını içinde barındıran çevresel raporlar, sosyal sorumluluk raporları ve son yıllarda gündemde olan sürdürülebilirlik raporları gündeme gelmiştir. Ancak finansal ve finansal olmayan raporların kuruluşlar tarafından ayrı ayrı hazırlanıp bilgiler arası bağlantı kurulmadan sunulması nedeniyle daha uzun ve karmaşık hale gelen raporlar bilgi kullanıcılarının ihtiyaçlarına uygun faydalı bilgiyi seçmede zorluk yaşamalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla finansal ve finansal olmayan bilgileri kapsayan fakat finansal ve sürdürülebilirlik raporlarının tek bir rapor altında sunulmasının ötesinde bir raporlama türü olan entegre raporlama ortaya çıkmaktadır.

Entegre rapor hazırlayacak olan kuruluşların raporlarını, Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi'nin 2013 yılında yayımladığı Entegre Raporlama Çerçevesi doğrultusunda hazırlamaları gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu Çerçeve entegre raporun hazırlanışı ve sunumuna dair ilkeler, raporun içeriği ve temel kavramları açıklanmaktadır. Çerçeve'de yer alan Kılavuz İlkeler yedi, İçerik Ögeleri ise sekiz ana başlıktan oluşmaktadır.

Entegre raporlama ile ilgili kuruluşların hazırladığı birçok raporun yanı sıra yapılan akademik çalışmalarda, çeşitli ülkelerde faaliyet göstermekte olan kuruluşların yıllık raporları, sürdürülebilirlik raporları veya entegre raporları ele alınarak Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi ilkeleri doğrultusunda içerik analizi kullanılarak bu raporların entegre raporlamaya uygunluk derecesi belirlenmeye çalışılmıştır. Dünyada entegre rapor hazırlayan kuruluşların sayısı hızla artarken Türkiye'de entegre raporlama henüz çok yeni uygulanmaya başlamıştır. Bu nedenle, Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde genel itibarıyla çoğunun teoriye dayandığı, dünyadaki uygulama örneklerini incelediği ya da Türkiye'de faaliyet gösteren kuruluşların sürdürülebilirlik raporları ve yıllık raporlar üzerinden incelemeler yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, entegre raporlamanın teorik olarak incelenmesi ve Türkiye'de entegre raporlamanın mevcut durumunun tespit edilmesidir. Bu doğrultuda çalışma, Türkiye'de faaliyet gösteren

kuruluşların 2016 yılı için hazırlamış oldukları entegre raporlarının, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'ne uygunluğu açısından içerik analizine tabi tutularak IIRC'nin Entegre Raporlama Çerçevesi gerekliliklerini 'İçerik Öğeleri' açısından ne derecede karşıladığının incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de 2016 yılına ait entegre rapor yayımlayan beş kuruluş bulunmakta olup, bu beş kuruluşun entegre raporları Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nin içerik öğelerine uygunluğu açısından değerlendirilmiştir.

1. Entegre Raporlamanın Ortaya Çıkış ve Gelişim Süreci

Entegre raporlama yolculuğu Dünyada 1994 yılında Güney Afrika'nın tam demokrasiyi benimsemesine dayanmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda yayımlanan Entegre Rapor sayısına göre hükümetlerin veya borsaların aldığı inisiyatifler ve düzenlemeler sayesinde lider konumunda olan Güney Afrika Cumhuriyeti'ni Brezilya, Avustralya ve Hollanda'nın takip ettiği ve bunların yanı sıra ABD, Finlandiya, Kanada, İsveç, İspanya, Almanya, İsviçre ve İngiltere'nin de entegre raporlama yapılan ülkeler arasında olduğu görülmektedir.

İşletmenin mali durumunu ve gerçekleştirdiği faaliyetlerinin sonuçlarına ait finansal bilgileri, bilgi kullanıcılarına aktarmak amacıyla hazırlanan ve kurumsal raporlama türlerinden birisi olan finansal raporlar; kuruluşun geçmiş dönemine ait performans sonuçlarına ilişkin finansal bilgiyi mevcut veya potansiyel yatırımcılara veya kreditoörlere sunmak için hazırlanmaktadır. Ancak günümüzde kuruluş sadece mevcut veya potansiyel yatırımcılara karşı sorumlu olmayıp tüm paydaşlara karşı sorumludur. Dolayısıyla bu düşünce, kurumsal raporlamayı da etkilemiştir. Kuruluşun tüm paydaşları açısından değer yaratmasını, bu değeri şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlayabilmek için raporlamasını gerekli hale getirmiştir (Aracı ve Yüksel, 2017a: 390). Bununla birlikte finansal raporlarını genel kabul görmüş muhasebe ilkelerini temel alarak hazırlayan kuruluşların, finansal krizlerden sonra birden iflas etmesi ve yaşanan şirket skandalları finansal raporların güvenilirliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Böylece finansal raporların; kuruluşun geleceği, varlık-borç değerlendirmesi ve karşılaşılabilecek riskler hakkında finansal rapor kullanıcılarına bilgi verme noktasında yetersiz kaldığı tartışılmaya başlanmıştır (Küçükgergerli, 2017: 35). Bu nedenle kuruluşların; iç kontrol birimleri, bağımsız denetim şirketleri ve yasal düzenlemeler yardımıyla finansal raporlarının daha güvenilir olmasını sağlama çabası, beraberinde bu raporların gittikçe daha fazla teknik

bilgi içermesi ve sayfa sayılarının gittikçe artması gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu yüzden entegre raporların kullanıcılar tarafından anlaşılması oldukça zorlaşmıştır (Aras ve Sarıoğlu, 2015: 21).

Küreselleşme ile birlikte meydana gelen ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerdeki değişimler kuruluşlar hakkında daha fazla bilginin edinilmesini zorunlu hale getirmektedir. Zira yaşanan bu değişim kuruluşların yapılarını da fazlaca etkilemektedir. Oceaon Tomo adlı firma tarafından yapılan bir araştırmada Standart Poor's (S&P) 500 şirketlerinin değerlerinin açıklanmasında maddi varlıklar ve maddi olmayan varlıkların yüzdeleri yıllara göre incelenmiş ve 1975 yılında fiziksel ve finansal varlıklar %83 oranında, diğer faktörler %17 oranında kullanılırken; 2015 yılına gelindiğinde ciddi bir farkla fiziksel ve finansal varlıklar %13 oranında diğer faktörlerin ise %87 oranında kullanıldığı açıkça görülmüştür (Krzus, 2011: 273-276). Dolayısıyla geleneksel şirket raporlamaları şirketlerin piyasa değerlerini belirleyen unsurlarda yaşanan bu değişikliği yansıtmaya yetersiz kalmıştır. Bu da onları farklı bilgi kaynağı arayışına yöneltmiştir. Bu aşamada kuruluşlar söz konusu eksiklikleri giderebilmek adına finansal olmayan raporlamaya eş anlamlı olarak kullanılan kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması, üçlü sorumluluk raporlaması ya da genelde sürdürülebilirlik raporlaması olarak adlandırılan ve kuruluş faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin de raporlanmasının amaçlandığı raporlar yayımlamaya başlamışlardır (Çalışkan, 2012: 52).

Yöneticilerin, yatırımcıların ve kuruluşun diğer paydaşlarının doğru kararlar alabilmeleri için değer yaratan etkenler ve yaratılan değerlerin kaynağı olan faaliyetler hakkında bilgiye ihtiyaçları vardır. İhtiyaç duyulan bu bilgiler temel performans göstergeleri yardımıyla sayısal olarak ya da ticari fırsatlar, riskler, stratejiler ve planlar şeklinde niteliksel olarak ölçülebilir (Krzus, 2011: 273-276). Bu bilgilere ise kuruluşların hazırladığı oldukça uzun sayfalardan oluşan ayrı ayrı raporlardan ulaşmak gittikçe daha zor hale gelmiştir. Bu nedenle; sosyal sorumluluk muhasebesi, çevre muhasebesi, stratejik yönetim ile sürdürülebilirlik raporlamasını ve kurumsal yönetimi kapsayacak bir raporlama türü olan entegre raporlama ortaya çıkmaktadır. Entegre rapor ile sadece geçmiş ile ilgili finansal bilgiler değil aynı zamanda karar almada oldukça önem arz eden finansal olmayan bilgiler arasında anlamlı bir ilişki kurularak, bilgi kullanıcılarının daha isabetli kararlar almaları mümkün olacaktır (Yanık ve Türker, 2012: 302). Entegre raporlama kapsamında finansal raporların içerdiği bilgilerin yanı sıra kurumsal sosyal sorumluluk

raporlaması ve sürdürülebilirlik raporlamasının içerdiği konulara da yer verilerek kuruluşun etkilediği ve etkilendiği çevreye dair bilgiler aktarılmaktadır (Gençoğlu ve Aytaç, 2016: 24). Ayrıca kurumsal sürdürülebilirlik politikalarının şirketlerin kurumsal itibarını dolayısıyla da marka değerini artırdığı düşünülmektedir, bunun da etkisiyle bu raporları hazırlamaya başlayan şirketler rekabet üstünlüğü sağlamaktadır (Gençoğlu ve Aytaç, 2016: 64).

Güney Afrika Entegre Raporlama Komitesi (The Integrated Reporting Committee of South Africa-IRC), Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI), Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants -IFAC) ve Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council-IIRC) başta olmak üzere birçok kuruluş entegre raporlamanın gelişimine katkıda bulunmuştur.

2. Entegre Raporlama ve Entegre Raporlama Çerçevesi

Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi entegre raporlama yolcuğunda değer yaratma odağında ve geleceğe yönelik bir temel oluşturabilmek adına Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesini 2013 yılında yayımlamıştır. Söz konusu çerçevede entegre raporun hazırlanışı ve sunumuna dair ilkeler, raporun içeriği ve temel kavramları açıklanmaktadır. Ayrıca entegre rapor hazırlayacak kuruluşların raporlarını, bu çerçeve doğrultusunda hazırlamaları gerektiği de belirtilmiştir. İlkelere dayalı olarak hazırlanan bu çerçeve, aslen özel sektörde faaliyet gösteren her ölçekteki kâr amaçlı şirketler için hazırlanmıştır. İlke bazlı olması nedeniyle, kâr amacı olmayan kuruluşların da gerekli uyarlamalar yapıldığı takdirde kendi yapılarına uygun şekilde raporlama yapmalarını mümkün kılmaktadır (IIRC.IRFT, 2013:2).

Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi incelendiğinde Giriş ve Entegre Rapor olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş Bölümünde Çerçevenin kullanımı ve entegre raporda kullanılan Temel Kavramlar hakkında bilgi aktarımı söz konusuysen, Entegre Rapor Bölümü rapor hazırlanırken dikkate alınması gereken Kılavuz İlkeler ve raporda bulunması gereken öğeleri ele alan İçerik Öğelerinden oluşmaktadır. Söz konusu “Kılavuz İlkeler” ile “İçerik Öğeleri” Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkeleri

Kılavuz İlkeler	İçerik Öğeleri
Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim	Kurumsal Genel Görünüş ve Dış Çevre
Bilgiler Arası Bağlantı	Kurumsal Yönetim

Paydaşlarla İlişkiler	İş modeli
Önemlilik	Riskler ve Fırsatlar
Kısalık ve Öz olma	Strateji ve Kaynak Aktarımı
Güvenilirlik ve Tamlık	Performans
Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik	Genel Görünüş
	Hazırlık ve Sunum Temeli

Kaynak: (IIRC. IRFT, 2013: 5)

Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesine uygun olarak hazırlanmış olduğu belirtilen bir entegre raporda çerçevede kalın ve italik olarak belirtilen zorunlu hususların yer alması gerekir. Çerçevede geçen söz konusu bu zorunlu hususlara yer verilmemesi için kabul edilebilir sebepler olarak mevcut güvenilir bilgilerin yokluğu, açıklanması kanunlar yoluyla engellenmesi veya bu bilgiler açıklandığı takdirde önemli rekabet dezavantajına neden olması durumları belirtilmiştir. Belirtilen bu durumlardan herhangi birinin mevcudiyeti sebebiyle bu bilgilere yer verilmemesi halinde, açıklanmamış olan bilgilerin niteliği, hangi sebebe dayalı olarak açıklanmasına yer verilmediği ve eğer veri yetersizliği nedeniyle açıklanmadıysa bu verilere ulaşılması için izlenecek süreç açıklanmalıdır (IIRC.IRFT, 2013:8).

3. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın bu kısmında yapılan araştırmanın; amacı, kapsamı, önemi ve yöntemi hakkında bilgi verilecek ardından elde edilen bulgular ortaya konulacaktır.

3.1 Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Türkiye’de entegre raporlama yeni uygulanmaya başlamış ve 2016 yılında henüz beş kuruluş tarafından entegre rapor yayımlanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde genel itibarıyla çoğunun teoriye dayandığını, dünyadaki uygulama örneklerinin incelendiğini ya da Türkiye’de faaliyet gösteren firmaların sürdürülebilirlik raporları ve yıllık raporları üzerinden incelemede bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de 2016 yılında beş kuruluş tarafından yayımlanmış olan entegre raporlar Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi’nin İçerik Öğelerine Uygunluğu açısından içerik analizine tabi tutulacaktır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, entegre raporlamanın Türkiye’deki mevcut durumunun analizi ve söz konusu kuruluşların hazırladığı entegre raporların Uluslararası Entegre

Raporlama Çerçevesi'nin İçerik Öğelerini ne ölçüde kapsadığını değerlendirmektedir. Bu kapsamda ele alındığında çalışma, daha sonra yapılacak çalışmalar açısından öncü/ilk çalışma olabilir ve bu yönüyle literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi, bir entegre raporun içeriğinin düzenlenmesi ve sunulmasında dikkate alınmak üzere Kılavuz İlkeler ve İçerik Öğeleri olmak üzere iki ana başlığa yer vermektedir. Kılavuz İlkeler bir entegre raporun hazırlanmasında kullanılırken, İçerik Öğeleri kuruluşun değer yaratırken yapmış olduğu faaliyetlerin ve paydaş etkileşimlerinin nasıl ortaya çıktığını gösteren bilgileri içerir (IIRC.IRFT, 2013: 3-5). Kılavuz İlkeler yedi, İçerik Öğeleri ise sekiz ana başlıktan oluşmaktadır. Bu ana başlıkların altında da birçok alt başlık bulunmaktadır. Söz konusu raporların Entegre Raporlama Çerçeve'sine tüm yönleri ile uyumunun değerlendirilmesinin kapsamı fazla genişleteceği öngörülmüştür. Bu nedenle, çalışmanın kapsamı söz konusu raporların sadece içerik öğeleri açısından değerlendirilmesi ile sınırlandırılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel analiz tekniklerinden birisi olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, belgelerin veya görüşme belgelerinin/ kayıtlarının karakterize edilerek bu bilgilerin karşılaştırmaya uygun hale getirilmesini sağlayan bir yöntemdir (Altunışık, Coşkun ve Yıldırım, 2004: 234). Benzer verilerin önceden tanımlanmış kavramlar ve temalar çerçevesi içerisinde analiz edilerek okuyucu için daha anlaşılır hale getiren bir yöntem olan içerik analizi, kuruluşlar ile bilgi kullanıcılarının iletişimde önemli bir araç olan kurumsal raporların analiz edilmesinde de uygun bir teknik olarak görülmektedir (Karataş, 2017: 79; Kavut, 2010: 14).

İçerik analizi yapabilmek adına entegre raporlar kapsamındaki bilgilerin kodlanabilmesi adına önceden kategorilerin oluşturulması, bu kategorilerin raporlarda yansımaları olabilecek unsurların (açıklama ölçütleri) belirlenmesi ve sayısal ya da niteliksel olarak kodlamasının yapılması böylelikle yüzdesel dağılımın ölçülmesi gerekmektedir (Guthrie ve Abeysekera, 2006: 117; Lober, v.d, 1997: 59). Çalışmada ise entegre raporların incelenmesinde, IIRC'nin yayımladığı rehber niteliğindeki Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nde yer alan bilgiler, kategorilerin ve içeriklerin oluşturulmasında temel olarak alınmıştır.

Türkiye'de farklı sektörlerde faaliyette bulunan ve 2016 yılında entegre rapor yayımlayan kuruluşların entegre raporları, IIRC Entegre Raporlama Çerçevesi'nde belirtilen 'İçerik Öğeleri' doğrultusunda

karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Dünya çapında örneklerini daha çok gördüğümüz entegre raporlamanın Türkiye’de nasıl anlaşıldığının ve nasıl uygulandığının mevcut uygulama örnekleri incelenerek değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Verilerin toplanması ve incelenmesi noktasında, kuruluşların kendi web adreslerinde yayımlanan 2016 yılı entegre raporlarına ulaşılmıştır.

İşletmelerin entegre rapor içerik ögesini karşılama skorunun hesaplanmasında şu adımlar izlenmiştir (Ruiz-Lozano ve Tirado-Valencia, 2016: 256; Yüksel ve Aracı, 2017b: 748):

- ✓ İşletmenin entegre raporunda her öğeye karşılık gelen her bir ölçüt için açıklamalar yer alıyorsa kuruluşa 1 puan, ölçüt ile ilgili açıklamaya yer verilmemiş ise 0 puan verilmiştir. Kuruluşun söz konusu ölçütlerden almış olduğu puanlar toplanarak toplam puanı hesaplanmıştır.
- ✓ İşletmenin her bir içerik ögesi için hazırlanan kriterleri sağlama durumunda alacağı toplam puan, kuruluşun alabileceği maksimum puanı oluştur
- ✓ İşletmenin her bir içerik ögesini karşılama skoru şu şekilde hesaplanmıştır.

Kuruluşun Ölçüt Açıklamalarından
Aldığı Toplam Puan

$$\text{Kuruluşun İçerik Ögesini Karşılama Skoru} = \frac{\text{Kuruluşun Alabileceği Maksimum Puan}}{\text{Kuruluşun Alabileceği Maksimum Puan}}$$

Araştırma kapsamına dâhil edilen kurum ve kuruluşlar aşağıda verilmiştir.

- ✓ Türkiye’nin ilk Entegre Raporunu hazırlayan Boğaziçi Üniversitesi Vakfı bünyesinde kurulmuş olup, kamu, sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarında yönetim kalitesini artırmaya yönelik eğitim, araştırma ve iletişim faaliyetlerini yürüten Argüden Yönetişim Akademisi (AYA)’nin Entegre Raporu,
- ✓ Türkiye’de yayımlanan ilk entegre faaliyet raporu, imalat sektöründe faaliyet gösteren Çimsa Çimento Sanayii T.A.Ş.’nin Entegre Raporu,
- ✓ İmalat sektöründe faaliyet gösteren Oyak bünyesinde yer alan Adana Çimento Sanayii T.A.Ş.’nin Entegre Raporu,

✓ İmalat sektöründe faaliyet gösteren Oyak bünyesinde yer alan Aslan Çimento Sanayii T.A.Ş.'nin Entegre Raporu,
✓ Türk finans sektörünün ilk Entegre Raporunu hazırlayan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB)'nin Entegre Raporu,
Kapsama dâhil edilen bu raporlar, kuruluşların internet sitelerinden alınmıştır. Raporların "Entegre Rapor" başlığını taşıması zorunluluğu olmadığı için "Entegre Faaliyet Raporu" olarak adlandırılan rapor da kapsama dâhil edilmiştir. Belli kısıtlar altında da olsa karşılaştırma yapılarak değerlendirme söz konusu olduğu için kapsama dâhil edilen raporlar 2016 yılında yayımlanan raporlar ile sınırlandırılmıştır.

Kullanım ve takip kolaylığı açısından, sunulan çalışmada bundan sonra Çimsa Çimento Sanayii T.A.Ş. için "Çimsa Çimento", Aslan Çimento Sanayii T.A.Ş. için "Aslan Çimento", Adana Çimento Sanayii T.A.Ş. için "Adana Çimento", Türkiye Sınai Kalkınma Bankası için ise "TSKB" ve Argüden Yönetişim Akademisi (AYA) için "Argüden" terimleri kullanılacaktır.

3.3. Bulgular/ Elde Edilen Sonuçlar

Çalışma, 2016 yılında entegre rapor yayımlayan kuruluşların entegre raporlama performansının değerlendirilmesi ve söz konusu raporların Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinin içerik öğelerine ne ölçüde uyum sağladığının belirlenmesi amacıyla içerik analizi yönteminden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Her bir içerik öğesi için çerçeveden yararlanılarak ölçütler oluşturulmuş ve her bir kuruluşun içerik öğelerini karşılama skorları hesaplanmıştır.

Tablo 2: Kuruluşların Kurumsal Görünüm ve Dış Çevre İçerik Öğesi Ölçütlerini Açıklama Skorları

No	Unsur lar	Çimsa	Aslan	Adana	TSKB	Argüden
1	Kuruluşun; misyonu ve vizyonu	1	1	1	1	1
2	Kuruluşun; kültürü, etik ilkeleri ve değerleri	1	1	1	1	1
3	Kuruluşun; mülkiyet ve faaliyet yapısı	1	0	0	1	1
4	Kuruluşun; temel faaliyetleri ve pazarları	1	0	0	0	1
5	Kuruluşun; rekabet yapısı ve pazar konumu	1	1	1	1	0
6	Değer zinciri içindeki konumu	1	1	1	1	0
7	Geçmiş dönemlerle kıyaslandığında söz konusu ciddi değişimleri vurgulayan önemli nicel bilgiler	1	1	1	1	1
8	Başlıca paydaşların meşru ihtiyaç ve istekleri	0	0	0	0	0

9	İktisadi denge, globalleşme ve sanayi trendleri gibi makro ve mikro iktisadi koşullar	0	0	0	1	0
10	Rakip firmaların zayıf ve güçlü yönleri ile müşteri talebi	0	0	0	0	0
11	Teknolojik değişimin hızı ve etkisi	1	1	1	1	0
12	Toplumsal konular ile ilgili açıklamalar	1	1	1	1	0
13	İklim değişikliği, ekosistem kaybı ve gibi çevresel zorluklar	1	1	1	1	0
14	İşletmenin faaliyet gösterdiği sektöre ilişkin yasal düzenlemeler	1	0	0	1	0
15	Siyasi ortam.	1	0	0	1	0
	Kuruluşun Kurumsal Görünüm ve Dış Çevre İçerik Ögesi Karşılama Skoru	0,80	0,53	0,53	0,80	0,33

Kaynak: (IIRC. IRFT, 2013: 24)

Kuruluşların entegre raporları her bir içerik ögesi için ayrı ayrı incelendiğinde Kurumsal Görünüm ve Dış Çevre içerik ögesi kapsamında, açıklanma skoru %100 olan kuruluş bulunmamakla birlikte en yüksek skoru sağlayan kuruluşların %80 oranı ile Çimsa Çimento ve TSKB olduğu tabloda görülmektedir. Bunun yanı sıra yalnızca Argüden'in %50'nin altında bir skor alarak %33 oranında içerik ögesini karşıladığı dikkat çekmektedir. Bu durumun Argüden'in raporunda rekabet yapısı, pazar yapısı, makro ve mikro ekonomik durum, çevresel zorluklar, rakiplerin güçlü ve zayıf yönleri gibi bilgilerin yer almamasından kaynaklandığı, bunun da kuruluşun faaliyet alanı ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3: Kuruluşların Kurumsal Yönetim İçerik Ögesi Ölçütlerini Açıklama Skorları

No	Unsurlar	Çimsa	Aslan	Adana	TSKB	Argüden
1	Kuruluşun liderlik yapısı ve kanuni zorunlulukların kurumsal yönetim yapısının oluşumunu nasıl etkilediği	1	0	0	1	1
2	Örgüt kültürü oluşturmak ve izlemek adına kullanılan özel süreçler	1	1	1	1	1
3	Kurumsal yönetim ile sorumlu olan kişilerin kuruluşun stratejik tarafını ve risk yönetimine karşı bakış açısını belirleyebilmek adına almış olduğu önlemler	1	1	1	1	0
4	Kuruluşun örgüt kültürünün, benimsediği etik ilkelerin ve değerlerinin sermaye öğelerinin kullanımına ve bunlar üzerindeki etkisine ilişkin açıklamalar	1	1	1	1	0
5	Kuruluşun yasal zorunlulukları aşan kurumsal yönetim faaliyetleri hakkında açıklama	1	1	1	1	0

6	Kuruluşun yönetim sorumlularının yenilikçi bakış açısını desteklemek için üstlendiği sorumluluk	1	1	1	1	1
7	Kuruluşun ücret ve teşvik politikalarının kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma ve sermaye öğeleri üzerindeki etkisi ve arasındaki bağlantı.	0	1	1	1	1
	Kuruluşun Kurumsal Yönetim İçerik öğesini karşılama skoru	0,86	0,86	0,86	1,00	0,57

Kaynak: (IIRC. IRFT, 2013: 24)

Kurumsal Yönetim içerik öğesi kapsamında bu içerik öğesine ait unsurların tamamını açıklayan kuruluşun TSKB olduğu ve diğer tüm kuruluşların bu içerik öğesi için %50'nin üzerinde bir skora sahip oldukları görülmektedir. Çimsa Çimento, Aslan Çimento ve Adana Çimento %86 açıklama skoruna sahipken Argüden'in kurumsal yönetim içerik öğesine ait unsurların %57'sini karşılayabildiği görülmektedir.

Tablo 4: Kuruluşların İş Modeli İçerik Öğesi Ölçütlerini Açıklama Skorları

No	Unsurlar	Çimsa	Aslan	Adana	TSKB	Argüden
1	Kuruluşun kurduğu iş modeli ile ilgili açıklama	1	1	1	1	1
2	İş modelini açıklayabilecek bir şema ve bu şemayı destekleyecek bir açıklama	0	1	1	1	1
3	Kuruluşun faaliyet gösterdiği sektör içerisindeki mevcut koşullar çerçevesinde bir metin akışı	0	1	1	1	1
4	Temel bilgi kullanıcıları ile kuruluşun dış çevresini etkileyen önemli faktörler ve bağımlılıklar	1	1	1	1	1
5	Kuruluşun benimsediği strateji, mevcut risk ve fırsatları, gösterdiği performans ile diğer içerik öğeleri arasında kurulan bağlantılar	1	1	1	1	1
6	Kuruluşun temel girdileri ile sermaye öğeleri arasındaki ilişkiye dair bir açıklama	0	1	0	0	0
7	Kuruluşun pazarda kendisini nasıl farklılaştırdığı	1	1	1	1	1
8	Kuruluşun iş modelinin ilk satış sonrası dönemde gelir yaratmaya uygun olup olmadığı	0	0	0	0	0
9	Kuruluşun yenilikçilik ihtiyacına nasıl yaklaştığı	1	1	1	1	1
10	İş modelinin değişime uyum sağlamak için nasıl tasarlandığı	0	1	1	1	0
11	Entegre raporda eğer önemli ise; süreç iyileştirme, çalışanların eğitimi gibi faaliyetlerin uzun vadede başarıya olan katkısı yer alabilir	1	1	1	1	1

12	Entegre raporda önemlilik düzeylerine bağlı olarak kuruluşun temel ürün ve hizmet, yan ürün ve diğer çıktılarına verilebilir	1	1	1	1	1
13	İç sonuçlar ve dış sonuçlar	1	1	1	1	1
14	Olumlu sonuçlar	1	1	1	1	1
15	Olumsuz sonuçlar	0	0	0	0	0
	Kuruluşun İŞ Modeli İçerik �gesini Karşılama Skoru	0,60	0,87	0,80	0,80	0,73

Kaynak: (IIRC. IRFT, 2013: 24)

İŞ Modeli İçerik  gesi kapsamında tüm unsurları açıklayan kuruluş bulunmamakla birlikte bu içerik ögesine ait çoğu unsuru açıklayan ve oldukça başarılı bir iş modeli Őemasıyla destekleyen Aslan imento'nun bu anlamda ön planda olduğu %87 açıklama skoru ile tabloda görülmektedir. Bu içerik ögesi için de %50'nin altında skora sahip kuruluş yoktur. %60 ile en d Őuk skora sahip olan imsa imento'nun ise en büyük eksiği olarak sermaye ögelerini iş modelinden nasıl geçirdiğini ve her bir sermaye ögesi üzerinde yarattığı etkiyi belirten bir açıklamaya entegre raporda rastlanmamıŐ olması olarak düşünülmektedir.

Tablo 5: Kuruluşların Riskler ve Fırsatlar İçerik  gesi ölçütlerini Açıklama Skorları

No	Unsurlar	imsa	Aslan	Adana	TSKB	Argüden
1	Risk ve fırsatların spesifik kaynağının tespiti	1	1	1	1	1
2	Kuruluşun sahip olduğu risk veya fırsatların gerçekleŐme olasılığının ve gerçekleŐmesi durumunda yarattığı etkinin büyüklüğünün değerlendirilmesi	1	0	0	0	1
3	Kuruluşun benimsediği stratejik amaçların, hedeflerin, y�r�tt�ğu politikaların belirlenmesi de dâhil tüm aŐamalarda söz konusu riskleri azaltmak/yönetmek ve mevcut fırsatları değeri artırmak adına değerlendirebilmek için alınan tedbirler	1	1	1	1	1
	Kuruluşun Riskler ve Fırsatlar İçerik �gesini Karşılama Skoru	1,00	0,67	0,67	0,67	1,00

Kaynak: (IIRC.IRFT, 2013: 24)

Riskler ve Fırsatlar içerik ögesine ait tüm unsurları açıklayan iki kuruluş olduğu, bu iki kuruluşun ise imsa imento ve Argüden olduğu tabloda görülmektedir. Diğer üç kuruluşun %67 açıklama skoruna sahip olma nedeni ise risk ve fırsatların gerçekleŐmesi halinde

etkisinin büyüklüğünü değerlendirir ifadelere raporlarında rastlanamamasıdır.

Tablo 6: Kuruluşların Strateji ve Kaynak Aktarımı İçerik Ögesi Ölçütlerini Açıklama Skorları

No	Uysurlar	Çimsa	Aslan	Adana	TSKB	Argüden
1	Kısa, orta ve uzun vadedeki stratejik amaçlar	1	1	1	1	1
2	Amaçlara ulaşmak için uygulanan ya da uygulanması planlanan stratejiler	1	1	1	1	1
3	Kuruluşun belirlemiş olduğu stratejilerini uygulayabilmek adına gerekli olan kaynak aktarımı planları hakkında açıklamalar	0	1	1	0	1
4	Kuruluşun gerçekleşen başarılarının ve hedeflediği sonuçların ne şekilde ölçüleceği	0	1	1	1	1
5	Kuruluşun belirlediği stratejiler doğrultusunda planladığı kaynak aktarımı ile diğer içerik ögeleri çerçevesinde yer alan bilgiler arasındaki bağlantının kurulması	0	0	0	0	0
6	Kuruluşun stratejileri ve planladığı kaynak aktarımının kuruluşun iş modeli ile ne ölçüde örtüştüğü ve kuruluşun değişime uyum sağlama noktasında sahip olduğu kabiliyet ile bu aşamada iş modeli üzerinde yapılması gerekebilecek değişiklikler	0	0	0	1	0
7	Kuruluşun stratejileri ve kaynak aktarımı planlarının kuruluşun dış çevresinden, mevcut risk ve fırsatlardan nasıl etkilendiği	1	0	0	1	1
8	Kuruluşun stratejileri ile kaynak aktarımı planlarının sermaye ögelerini ve bunlar üzerindeki risk yönetimi düzenlemelerini nasıl etkilendiği	1	0	0	0	0
9	Kuruluşun rekabet avantajı elde etmesine ve değer yaratmasına yardımcı olan farklılaşma unsurları	1	1	1	1	0
10	Kuruluşun belirlediği stratejiler doğrultusunda planladığı kaynak aktarımı planlanırken kullanılan paydaş etkileşiminin temel özellikleri.	1	0	0	1	1
	Kuruluşun Strateji ve Kaynak Aktarımı İçerik Ögesini Karşılama Skoru	0,60	0,50	0,50	0,70	0,60

Kaynak: (IIRC, IRFT, 2013: 24)

Strateji ve Kaynak Aktarımı içerik ögesi kapsamında yapılan incelemelerde kuruluşların raporlarında stratejileriyle ilgili kısıtlı da olsa açıklama yapmalarına karşın kaynak aktarımı planları konusunda eksikleri olduğu göze çarpmaktadır. Tüm kuruluşların bu içerik ögesi kapsamında %50 ve üzerinde bir açıklama skoruna sahip olmasına rağmen Aslan Çimento ve Adana Çimento'nun %50 açıklama skoru

ile eksiklerinin fazla olduğu da görülmektedir. Çimsa Çimento ve Argüden %60 açıklama skoruna sahip iken en yüksek açıklama skoruna sahip kuruluş ise %70 ile TSKB'dir.

Tablo 7: Kuruluşların Performans İçerik Ögesi Ölçütlerini Açıklama Skorları

No	Unsurlar	Çimsa	Aslan	Adana	TSKB	Argüden
1	Hedefler, riskler ve fırsatlar açısından nitel göstergeler ve bunların oluşturulmasında yararlanılan yöntemler ile ilgili açıklamalar	1	1	0	1	1
2	Kuruluşun sermaye ögeleri üzerinde yarattığı etkiler (pozitif ve negatif) hakkında açıklamalar	0	0	0	0	0
3	Temel paydaş ilişkileri ve kuruluşun temel paydaşların meşru ihtiyaç ve isteklerini nasıl karşıladığı ile ilgili açıklamalar	1	1	1	1	0
4	Kuruluşun geçmiş performansı ile mevcut performansın karşılaştırılması ve mevcut performans ile kuruluşun genel görünüşü arasındaki bağlantının kurulması	1	1	1	1	1
	Kuruluşun Performans İçerik Ögesini Karşılama Skoru	0,75	0,75	0,50	0,75	0,50

Kaynak: (IIRC. IRFT, 2013: 24)

Performans İçerik Ögesine ait unsurların %75'ini karşılayan kuruluşlar Çimsa Çimento, Aslan Çimento ve TSKB iken Adana Çimento ve Argüden bu unsurların %50'sini karşılamaktadır. Tüm kuruluşların bu içerik ögesi için açıklama skorlarının %50'nin üzerinde olmasına karşın, hiçbirinin kuruluşun sermaye ögeleri üzerindeki etkilerine dair raporlarda açık ve net bilgilere rastlanamamıştır.

Tablo 8: Kuruluşların Genel Görünüş İçerik Ögesi Ölçütlerini Açıklama Skorları

No	Unsurlar	Çimsa	Aslan	Adana	TSKB	Argüden

1	Kuruluşun dış çevresinde karşılaşması olası durumlar ile ilgili kısa, orta ve uzun vadedeki beklentileri	1	1	1	1	1
2	Söz konusu bu beklentilerin kuruluşun nasıl etkileyeceği ile ilgili açıklamalar	0	0	0	0	1
3	Kuruluşun mevcut durumda karşılaşması olası kritik zorluklara ve belirsizliklere cevap verebilmek adına ne şekilde örgütlendiği	1	1	1	1	1
4	Kuruluşun dış çevresi, aldığı riskler ve sahip olduğu fırsatlar ile bunların stratejik amaçlara ulaşma noktasında nasıl etkilerinin olduğuna dair bir analiz	0	0	0	1	0
5	Kuruluşun sahip olduğu sermaye öğelerinin bulunabilirliği, bunların kalitesi ve satın alınabilirliği ile bu sermaye öğelerinin kuruluşun değer yaratma kabiliyeti açısından neden önemli olduğu ile ilgili açıklamalar	0	0	0	0	0
	Kuruluşların Genel Görünüş İçerik Öğesini Karşılama Skoru	0,40	0,40	0,40	0,60	0,60

Kaynak: (IIRC. IRFT, 2013: 24)

Genel Görünüş İçerik Öğesi kapsamında yapılan incelemeler sonucunda açıklama skoru %50'nin altında kalan Çimsa Çimento, Aslan Çimento ve Adana Çimento'nun raporlarının bu içerik öğesine ait unsurların %40'ını sağlayabildiği tabloda görülmektedir. TSKB ve Argüden ise bu unsurların %60'ını raporlarında açıklamaktadır. Bu içerik öğesine ait skorların düşük olmasının nedeni olarak ise kuruluşların raporlarda kısa, orta ve uzun vadede karşılaşması olası beklentilerin kuruluşu nasıl etkileyeceği hakkında ve kuruluşun kullandığı sermaye öğelerinin bulunabilirliği, kalitesi gibi durumların kuruluşun değer yaratma kabiliyetini nasıl etkileyeceği hakkında açık ve net bilgilere rastlanamamış olması olarak düşünülmektedir.

Tablo 9: Kuruluşların Hazırlık ve Sunum İçerik Öğesi Ölçütlerini Açıklama Skorları

No	Unsurlar	Çimsa	Aslan	Adana	TSKB	Argüden
1	Kuruluşun önemlilik belirleme sürecinin bir özeti	1	1	1	1	1
2	Raporlamamın sınırı ve söz konusu sınırın ne şekilde belirlendiğine ilişkin bir açıklama	1	1	1	1	1
3	Finansal unsurları göstermek veya değerlendirmek için kullanılan başlıca yöntemler	0	0	0	0	1
	Kuruluşun Hazırlık ve Sunum İçerik Öğesini Karşılama Skoru	0,67	0,67	0,67	0,67	1,00

Kaynak: (IIRC. IRFT, 2013: 24)

Hazırlık ve Sunum İçerik Ögesine ait unsurların tamamını raporlarına yansıtan Argüden'in açıklama skorunun %100 olduğunu, Çimsa Çimento, Aslan Çimento, Adana Çimento ve TSKB'nin ise %67 oranında bu unsurları karşılayabildiği görülmektedir.

Araştırma kapsamına dahil edilen Kuruluşların hazırladıkları Entegre Raporların, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nin İçerik öğelerini karşılama skorları özet halinde aşağıdaki tabloda tekrar sunulmaktadır.

Tablo 10: Kuruluşların Entegre Raporlama Skoru

No	Unsurlar	Çimsa	Aslan	Adana	TSKB	Argüden
1	Kurumsal Görünüm ve Dış Çevre	0,80	0,53	0,53	0,8	0,33
2	Kurumsal Yönetim	0,86	0,86	0,86	1,00	0,57
3	İş Modeli	0,60	0,87	0,80	0,80	0,73
4	Riskler ve Fırsatlar	1,00	0,67	0,67	0,67	1,00
5	Strateji ve Kaynak Aktarımı	0,60	0,50	0,50	0,70	0,60
6	Performans	0,75	0,75	0,50	0,75	0,50
7	Genel Görünüş	0,40	0,40	0,40	0,60	0,60
8	Hazırlık ve Sunum	0,67	0,67	0,67	0,67	1,00
	Kuruluşun Entegre Raporlama Skoru	0,71	0,66	0,62	0,75	0,67

Kaynak: (IIRC. IRFT, 2013: 24)

Tablo incelendiğinde; her bir içerik ögesi kapsamında açıklama skoru yüksek olan kuruluşun farklı olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin ise entegre raporun içeriğinin kuruluşun faaliyet gösterdiği sektöre bağlı olarak farklılaşması olduğu düşünülmektedir. Kuruluşların her bir içerik ögesini karşılama skorlarının toplamı ortalamaları alınarak oluşturulan Entegre Raporlama Skorları değerlendirildiğinde nitelik olarak farklılaşmakla birlikte tüm raporların entegre raporlama skorlarının %50'nin üzerinde olduğunu, entegre raporlama skoru en yüksek olan kuruluşun %75 oranıyla TSKB olduğunu, ardından %71 skor ile Çimsa Çimento'nun yer aldığını, Çimsa Çimento'yu %67 ve %66 entegre raporlama skoru ile sırasıyla Argüden ve Aslan Çimento'nun izlediğini, son olarak ise %62 entegre raporlama skoru ile ise Adana Çimento'nun yer aldığını görmek mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Entegre Raporlama Çerçevesinin İçerik Öğeleri başlığı altında bir entegre rapora dâhil edilmesi gereken bilgilere ilişkin açıklamalar bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinden hareketle her bir içerik ögesine ait ölçütler oluşturulmuştur. Kuruluşun hazırlamış olduğu entegre raporda bir ölçütü açıklaması durumunda kuruluşa 1 puan, açıklamaması durumunda ise kuruluşa 0 puan verilmiştir. Ardından kuruluşun aldığı puan, alabileceği maksimum puana oranlanarak içerik öğelerini açıklama skorları oluşturulmuştur. Son olarak her kuruluşa ait içerik öğelerini karşılama skorlarının ortalamaları alınarak, kuruluşun entegre raporunun içerik öğelerini karşılama skorları ölçülmüştür.

Bu analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre; Çimsa Çimento'nun %71 entegre rapor skoruna sahip olmasının en büyük nedeni kuruluşun hazırladığı raporda iş modeli ile ilgili yeterli bilgi vermemesi olarak görülmektedir. Bu da kuruluş tarafından entegre raporlamanın öneminin tam olarak anlaşılamadığını göstermektedir. Aslan Çimento ve Adana Çimento'nun her ikisinin de OYAK bünyesinde ve aynı sektörde faaliyet göstermesi nedeniyle bunların entegre raporları; sınıflandırılan kavramlar, içerik öğelerinin sırası gibi birçok açıdan benzerlik göstermektedir. Aslan Çimento ve Adana Çimento aslında kısa ve öz raporlar hazırlayarak her içerik ögesine değindikleri halde her içerik ögesine ait unsurlarda eksikleri olması nedeniyle sırasıyla %66 ve %62 entegre rapor skorlarına sahiptirler. Çimento sektöründe faaliyet gösteren bu üç kuruluş karşılaştırıldığında, aynı sektörde faaliyet göstermelerine rağmen nitelik olarak farklılaşmaktadırlar. Dolayısıyla bu durum henüz Türkiye'de yeni başlayan entegre rapor uygulamalarının karşılaştırılabilirliği için entegre raporlama standardizasyonuna ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Hizmet sektöründe faaliyet gösteren finansal bir kurum olan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın %75 entegre raporlama skoru ile ön plana çıktığı görülmekle birlikte diğer kuruluşlarla arasındaki sektörel farklılık nedeniyle karşılaştırma imkânı bulunmamaktadır. Entegre raporlama skoru %67 olan Argüden'in ise, sermaye öğelerine ilişkin bilgilerinin IIRC çerçevesi ile uyumsuz olması nedeniyle bunlar ile ilgili açıklanması gereken unsurların da eksik olduğu göze çarpmaktadır. Ancak bu eksikliğin kuruluşun faaliyet alanından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Entegre rapor skoru %50'nin altında olan kuruluş olmamasına rağmen, hazırlanan raporların ilk raporlama yılı olması nedeniyle eksiklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca incelenen rapordan Çimsa Çimento'nun "entegre faaliyet raporu" adı altında

yayımladığı rapor, finansal bilgileri, denetim raporuna ait bilgileri ve sürdürülebilirlik raporuna ait özet bilgileri kapsamaktadır. Dolayısıyla bu rapor ile bir entegre rapordan beklenen açık, anlaşılır ve öz bilgi aktarımı sağlanamamış aksine bu raporun uzun sayfalarından oluşan diğer kurumsal raporlama türlerine benzediği görülmüştür.

Çalışmanın önemli kısıtlarından birisi Türkiye’de entegre rapor uygulamalarının henüz çok yeni olması nedeniyle az sayıda entegre raporun incelenmesidir. Bir diğer kısıtlama ise çalışmada kullanılan yöntemin, rakamlar ile ifade edilebilir çıktılar sunsa da uygulayıcı kaynaklı oluşabilecek hatalara açık bir yöntem olmasıdır.

Entegre Raporlama Çerçevesinin İlke bazlı bir yaklaşım benimsenerek hazırlanması nedeniyle genel sınırları belirlenen Entegre Raporlama konusunda standart bir format henüz geliştirilememiştir. Hem kâr amaçlı hem kâr amacı gütmeyen kuruluşların kendi yapılarına uygun şekilde raporlama yapabilmeleri için uygun bir yaklaşım olduğu şüphesizdir. Ancak bu durum entegre raporların karşılaştırılabilirliğini, tutarlılığını, güvenilirliğini ve denetimini zorlaştırmaktadır. Hazırlanan raporlar incelendiğinde, özellikle değer yaratma kavramı ve performans kavramlarının kuruluşlarca farklı ele alındığı ve ortak bir anlayışın oluşturulamadığı görülmektedir. Entegre raporlamanın dünya çapında bir standardizasyonunun sağlanması, kuruluşların hazırlamış oldukları raporlar arasındaki farklılıkların minimize edilmesine yardımcı olacak, raporların tutarlılığı, güvenilirliği ve karşılaştırılabilirliği mümkün hale gelecektir. Aynı zamanda Entegre raporlamanın denetimi açısından bakıldığında, entegre raporlamanın denetimini yapacak kuruluşlara ve bağımsız denetçilere finansal olmayan bilgilerin denetimi konusunda eğitim verilmesi gerekirken, entegre raporun denetimi için de rehber olacak bir standart oluşturulması önemli bir adım olacaktır.

Türkiye’de entegre rapor hazırlamak için çalışmalara başlamış kuruluşlar olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla önümüzdeki birkaç yıl içinde entegre rapor uygulamalarının artacağı söylenebilir. Türkiye’de yayımlanan 2016 yılına ait entegre raporlar, içerik öğeleri kapsamında eksikleri olmakla birlikte entegre raporlamanın bundan sonraki uygulamaları açısından umut vermektedir.

Birçok ülkede isteğe bağlı olan entegre raporlama uygulamasının zorunlu hale getirilmesi noktasında düzenlemeler yapılırken, Türkiye’de de hisseleri Borsa İstanbul’da işlem gören firmaların, 2020 yılına kadar entegre rapor yayımlamaları zorunlu kılınmıştır. Yayımlanan entegre raporların artışına paralel olarak bu alanda gelecekte yapılacak akademik çalışmalarda, incelenecek

kuruluş sayısının artırılması, aynı kuruluşa ait birden fazla yılın entegre raporlarını kapsayacak şekilde örneklem belirlenmesi ve böyle bir sistematığın sektör bazında uygulanması mümkün olacak bu da daha tutarlı karşılaştırma sonuçlarına ulaşılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adana Çimento ER. (2016). *Adana Çimento Entegre Raporu*. <http://www.oyakcimento.com>:
<http://www.oyakcimento.com/tr/yatirimci-kosesi/entegre-raporlari>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).
- Altunışık, R., Coşkun, R. ve Yıldırım, E. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (Geliştirilmiş 3. Baskı b.). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Aracı, H. ve Yüksel, F. (2017a). Entegre Raporlamada Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü ve Muhasebe Müfredatlarında Entegre Raporlama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 2(19), 389-414.
- _____. (2017b). Entegre Raporlama, Türk İşletmelerinin Entegre Raporlamaya Bakışı Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(3), 741-757.
- Aras, G. ve Sarioğlu, G. U. (2015). *Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama*. Tusiad, Yayın No: T/2015, 10-564, İstanbul.
- Argüden Yönetişim Akademi ER. (2016). *Argüden Yönetişim Akademi Entegre Raporu*. http://argudenacademy.org/docs/content/ArgudenAkademi_EntegreRapor_2016.pdf, (Erişim Tarihi: 11.02.2018).
- Aslan Çimento ER. (2016). *Aslan Çimento Entegre Raporu*. http://www.aslancimento.com.tr/i/assets/documents/aslan_cimento_entegre_raporu_2016.pdf, (Erişim Tarihi: 21.01.2018).
- Çalışkan, A. Ö. (2012). Sürdürülebilirlik Raporlaması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, (1), 41-68.
- Çimsa ER. (2016). *Çimsa Çimento Entegre Faaliyet Raporu*. <http://www.cimsa.com.tr/ebook/cimsa2016efr2/files/assets/basic-html/page-1.html>, (Erişim Tarihi: 10.01.2018).
- Ercan, C., Kestane, A. (2017). Entegre Raporlama ve Türkiye'deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(4), 73-86.
- Gençoğlu, Ü. ve Aytaç, A. (2016). Kurumsal Sürdürülebilirlik Açısından Entegre Raporlamanın Önemi ve BIST Uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (72), 51-66.
- Guthrie, J. ve Abeysekera, I. (2006). Content Analysis of Social, Environmental Reporting: What Is New. *Journal of Human Resource Costing and Accounting*, 10(2), 114-126.

- IIRC.IRFT.(2013).<http://www.theiirc.org/wpcontent/uploads/2014/06/13-12-08THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.12.2017).
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Kavut, L. (2010). Kurumsal Yönetim, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevresel Raporlama: IMKB 100 Şirketlerinin Çevresel Açıklamalarının İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, (66), 9-43.
- Krzus, M. P. (2011). Integrated reporting: if not now, when? *IRZ*. 271-276.
- Küçükgergerli, D. N. (2017). *Entegre Raporlama Endeksi*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Lober, D., Bynum, D., Campbell, E. ve Jacques, M. (1997). The 100 Plus Corporate Environmental Report Study: A Survey of an Evolving Environmental Management Tool. *Businell Strategy and the Environment*, 6, 57-73.
- Ruiz-Lozano, M., Tirado-Valencia, P. (2016). Do industrial companies respond to the guiding principles of the Integrated Reporting framework? A preliminary study on the first companies joined to the initiative. *Revista de Contabilidad*, 19(2), 252-260.
- TSKB ER. (2016). *TSKB Entegre Raporu*. [http://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/TSKB Entegre Rap or 2016.pdf](http://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/TSKB_Entegre_Rapor_2016.pdf), (Erişim Tarihi: 12.01.2018).
- Yanık, S., Türker, İ. (2012). Sürdürülebilirlik Ve Sosyal Sorumluluk Raporlamasındaki Gelişmeler (Tümleşik Raporlama). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Üniversitesi*, (47), 291-308.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 347-374
ISSN: 1302-6879

Tedarik Zinciri Bilgi Yönetiminin Tedarik Zinciri Performansı Üzerindeki Etkisinde Tedarikçi Entegrasyonunun Aracı Rolü *The Mediating Effect of Supplier Integration on the Effect of Supply Chain Information Management on Supply Chain Performance*

- **Bülent YILDIZ***
- **Behzat SAYIN****

*Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kastamonu / Türkiye. Asst. Prof., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Kastamonu / Turkey. dr.yildiz.bulent@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5368-2805

**Dr., Altunkaya Şirketler Grubu Ürün Pazarlama Sorumlusu, Gaziantep / Türkiye. PhD, Altunkaya Group of Companies Product Marketing Responsible, Gaziantep / Turkey. sayinbehzat@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9330-1504

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

17/01/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

17/02/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2020

Atrf: Yıldız, B. & Sayın, B. (2020). Tedarik Zinciri Bilgi Yönetiminin Tedarik Zinciri Performansı Üzerindeki Etkisinde Tedarikçi Entegrasyonunun Aracı Rolü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 347-374

Citation: Yıldız, B. & Sayın, B. (2020). The Mediating Effect of Supplier Integration on the Effect of Supply Chain Information Management on Supply Chain Performance. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 47, 347-374

Öz

Günümüzde rekabet edebilirlik için tedarikçi-lerle entegrasyon son derece önemlidir. Firmaların tedarikçileri ile entegre olabilmeleri için ise tedarik zincirinde bilgi teknolojilerinin kullanımına önem vermeleri ve bilgiyi yönetmeleri gerekmektedir. Bu amaçla bu çalışmanın sorunsalı tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisinde tedarikçi entegrasyonunun aracılık rolünü araştırmaktır. Bu amaçla ihracatçı ilk 1000 firma içerisinde seçilen 96 firmadan anket ile veri toplanmıştır. Araştırmada öncelikle ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Bu amaçla keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri ile güvenilirlik analizi yapılmıştır. Veriler yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Analiz neticesinde tedarik zinciri bilgi sistem alt-yapısının tedarik zinciri bilgi teknolojileri kullanımını anlamlı olarak etkilediği ve bilgi teknolojileri kullanımının da tedarik zinciri bilgi yönetimini anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca tedarik zinciri bilgi yönetiminin ve tedarikçi entegrasyonunun tedarik zinciri performansını anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan aracılık testi sonucunda tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisinde tedarikçi entegrasyonunun aracılık rolü bulunduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tedarik zinciri bilgi yönetimi, tedarikçi entegrasyonu, yapısal eşitlik modeli.

Abstract

Today, integration with suppliers is extremely important for competitiveness. In order for companies to integrate with their suppliers, they should attach importance to the use of information technologies in the supply chain and manage the information. To this end, the problematic of this study is to investigate the mediator role of supplier integration in the impact of supply chain information management on supply chain performance. For this purpose, data were collected by surveys from 96 companies selected from the first 1000 companies. In the research, the construct validity and reliability of the scales were first tested. For this purpose, exploratory and confirmatory factor analyzes and reliability analysis were performed. Data were analyzed with structural equation model. As a result of the analysis, it was determined that the supply chain information system infrastructure significantly affected the use of the supply chain information technologies and the use of information technologies significantly affected the supply chain information management. Also, it was found that supply chain information management and supplier integration significantly affect supply chain performance. As a result of the mediation test which was done, it was found that supplier integration has a mediating role in the effect of supply chain information management on supply chain performance.

Keywords: Supply chain information management, supplier integration, structural equation model.

Giriş

Tedarik zinciri üyeleri arasındaki geniş bilgi paylaşımı, genellikle, kamçı etkisini yönetmek için temel çözüm yollarından biri olarak önerilse de, bilgi ya da malzeme akışını iyileştirmek için ortaklar arasında paylaşılması gereken bilgilerin türü ve kalitesi hala tartışma konusudur (Ojha vd., 2019: 532). Tedarik zinciri üyeleri arasında hangi bilgilerin paylaşılması gerektiği hangilerinin ise gizli tutulması gerektiği firma yöneticilerinin karar vermeleri gereken bir konu olarak hala gündemini korumaktadır.

Günümüzde internet bağlantısı çevrimiçi işlem hizmetleri, pazar bilgi hizmetleri, destek hizmetleri ve performans ve ekipman bilgileri sağlamaktadır. Konteyner nakliye şirketleri, nakliyeciler ve alıcıların sevkiyatlar hakkında ihtiyaç duydukları bilgileri bulabilecekleri web sitesi platformlarında navlun oranları ve transit süresi hakkında bilgi sağlamaktadır. Müşteriler bir taşıyıcının web sitesi üzerinden nakliye programları hakkında bilgi alabilmekte, konteynırları takip edebilmekte ve çevrimiçi açık artırmalara erişebilmektedir (Tseng ve Liao, 2015: 85).

İnternet ve bilgi teknolojilerinin (BT) kullanımının yaygınlaşması e-ticareti de olumlu yönde etkilemiştir. E-ticaret yeteneği, bir firmanın bilgileri paylaşmak, işlemleri gerçekleştirmek,

faaliyetleri koordine etmek ve tedarikçilerle ve müşterilerle işbirliğini kolaylaştırmak için internet teknolojilerini kullanma yeteneğidir (Devaraj vd., 2007: 1201). BT kullanımı, alıcı-tedarikçi ilişkisindeki bilgi alışverişini daha verimli süreçlerle güçlendirmekte ve dolayısıyla tedarik süresini azaltabilmektedir. E-ticaret, satış ve dağıtım gibi aşağı yönlü tedarik entegrasyon süreçlerini desteklemeye odaklanırken, e-tedarik sipariş yerine getirme ve tedarikçi seçimi süreçlerini gerçekleştirmeye yardımcı olmaktadır. Ek olarak, e-işbirliği, hem tedarikçinin hem de müşterilerin kapasite planlama, talep tahmini ve envanter yönetimi süreçleriyle ilgili entegrasyon süreçlerini iyileştirmesinde firmaya yardımcı olmaktadır (Vanpoucke vd., 2017: 513). E-ticaret ve kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemleri de bilgi teknolojileri, tedarik zinciri boyunca iletişimi geliştirmek için kullanılan kritik araçlardır (Treleven vd., 2000: 53). ERP sistemleri, firmalara yalnızca mevcut siparişleri yerine getirmek için gerekenleri kullanarak envanter üretirken ve stoklarken, müşteri isteğine hızlı cevap verme esnekliği sağlamaktadır. (Kaya ve Azaltun, 2012: 141). ERP'nin kolaylaştırdığı bilgi entegrasyonu ve koordinasyonu sayesinde bir tedarikçi operasyonel, taktiksel ve stratejik bilgileri alt tedarik zinciri ortakları ile paylaşabilir ve daha sonra tedarik kabiliyetini ve performansını artırabilir (Hwang ve Min, 2015: 552).

BT kullanımının alıcı-tedarikçi ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini anlamak çok önemlidir, çünkü farklı ilişkiler, tedarik zincirinde kaynak kullanımının etkililiğine tesir eden farklı faydalar ve maliyetler getirebilir (Dedrick vd., 2008: 42).

Operasyonel performansı iyileştirmeyi hedefleyen önemli BT yatırımlarına rağmen, pek çok şirket tedarik zinciri örneklerinden elde edilen performans sonuçlarını elde edememiştir. Çünkü teknolojinin, tedarik zinciri operasyonlarını ve ilişkilerini dönüştürmede nasıl kullanılabileceğinden ziyade teknolojinin kendisine odaklanmışlardır. Bu durum ise şirketlerin teknolojiye yaptıkları yatırımlardan elde ettiklerinden tatmin olmamalarına neden olmuştur (Fawcett vd., 2011: 39). Bu nedenle tedarik zincirinde sadece BT'ye yatırım yapmak ve BT'nin kullanılması yeterli olmamakta, bilginin yönetilmesinin de önem arz etmektedir. BT'nin tek başına kullanımı ve yönetimi de yeterli olmayacaktır. Çünkü bilgi yazılımı, boş bir ortamda çalışmamakta; diğer firma varlıkları ile birlikte yakın işbirliği halinde çalışmaktadır (Tseng vd., 2011: 259). Yani başka bir ifade ile bireysel firmalardan ziyade, bu firmaların üyesi olduğu tüm ticaret topluluğunu içerecek şekilde entegre edilmiş BT uygulamalarına ihtiyacı vardır (Treleven vd., 2000: 53). Bu nedenle BT'nin entegrasyonu tetikleme performansı elde etmek için önemli bir unsurdur. Tedarikçi

entegrasyonu; tedarikçilerle operasyonel, teknik ve finansal bilgi edinmeyi ifade eder. Üreticiler ve tedarikçiler, üretim planları, talep tahminleri ve envanter seviyeleri gibi bilgileri paylaşabilir. Bu bilgi paylaşımı, ürün ve üretim gereksinimlerini arttırma ve tedarikçinin ve fabrikanın yeteneklerini ve maliyet yapısını daha iyi kullanma ile sonuçlanır (Lotfi vd., 2013: 473). Tedarikçilerle entegrasyon, ürün geliştirme, kaliteli ürün tedariki, spesifikasyonlardaki değişikliklerin işlenmesi ve birleştirilmesi, teknoloji alışverişi ve tasarım desteği dahil olmak üzere birbiri ile rekabet edilen bir ortamdan işbirliğine dayanan bir tutuma geçişi temsil etmektedir (Boon-itt, 2009: 4).

1.Kuramsal Çerçeve

1.1.Tedarik Zinciri Bilgi Sistemleri ve Bilgi Yönetimi

Kurumlar arası bilgi sistemleri, tedarik zinciri yönetimini desteklemek, yürütmek ve tedarik zincirlerini entegre etmek için temel bir araç sınıfıdır. Kurumlar arası bilgi sistemlerinin işlevi, söz konusu sistemin işletimsel hedeflerini veya sistemde gerçekte ne yapılması gerektiğini, yani ne tür verilerin değiş tokuş edileceğini tanımlamaktadır (Kauremaa ve Tanskanen, 2016: 73).

Simchi-Levi, Kaminsky ve Simchi-Levi (2003: 267)'ne göre tedarik zinciri yönetiminde uygulanan bilgi teknolojilerinin bilgi kullanılabilirliği ve görünürlüğü sağlamak; veri için tek bir temas noktası sağlamak; toplam tedarik zinciri bilgisine dayanan kararlar vermek ve tedarik zinciri ortakları ile işbirliği sağlamak (Simchi-Levi vd., 2003: 267 akt Auramo vd., 2005: 83) gibi amaçları bulunmaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinin benimsenmesi bilgiye daha hızlı erişim, tedarik zinciri ortakları arasında daha iyi iletişim, düşük işletme maliyeti ve daha iyi hizmet kalitesi gibi faydalar sağlamaktadır (Tseng ve Liao, 2015: 87).

Tedarik zinciri süreçlerinde, radyo frekansı tanımlama (RFID), elektronik veri değişimi (EDI), barkod gibi bilgi teknolojileri kullanılmaktadır. RFID, radyo dalgaları ile nesnelere tanımlamak için kullanılan teknolojilerin ortak adıdır. Tedarik zinciri uygulamalarının büyük bir kısmı RFID teknolojisi ile izlenebilmektedir. Barkod ve veri matrisi sistemlerinin kullanımı depo yönetim sistemlerinde kolaylık sağlamaktadır (Kaya ve Azaltun, 2012: 140). RFID, tedarik zinciri operasyonları otomasyonunun artması için yeni teknolojilerin tasarlanması ve uygulanmasına izin vererek daha önce mümkün olmayan bilgi mevcudiyeti ile tedarik zinciri operasyonlarını gözden geçirmeyi vaat etmektedir (Delen vd., 2007: 616). RFID teknolojisi, tedarik zinciri bütünlüğü ve izlenebilirliği için en ileri teknolojidir. RFID teknolojisi, tedarik zinciri yönetimi ile ilgili süreç iyileştirme ve

maliyet azaltma için büyük potansiyel vaat etmektedir (Chuu, 2014: 210). EDI, iş verilerinin standart bir bilgisayardan diğer ortağın bilgisayar uygulamasına aktarılmasıdır. EDI, hesapların düzenlenmesi için envanter bilgilerinin, satın alma siparişlerinin, faturaların ve fon transferlerinin elektronik alışverişine izin vermektedir (Kaya ve Azaltun, 2012: 140). EDI, firmalar arasındaki yüksek hacimli işlemsel trafiği yönetebilmekte ve doğrudan biçimlendirilmiş iş emirlerini, ödemeleri ve hatta mühendislik çizimlerini elektronik olarak doğrudan bir iletişim bağlantısı aracılığıyla elektronik olarak paylaşımlarını sağlamaktadır (Hong vd., 2010: 541).

BT kullanımı, tedarik zinciri boyunca büyük miktarda bilgi akışını kolaylaştırmakta ve tedarik zinciri ortaklarının envanter seviyesi, üretim planlama gibi güncel bilgiler almasını sağlamaktadır. BT kullanımıyla operasyonel esneklik artmakta, pazar değişikliklerine karşı duyarlılık artmakta ve kamçı etkisi azalmaktadır (Li vd., 2016: 58).

Tedarik zincirinde bilgilerin bulunması ve yönetilmesi, tedarikçinin ürün hacmini değiştirmesini ve nispeten kısa bir süre içinde tedarik edilmesini sağlamakta ve böylece tedarikçinin, kendisinden mal ve hizmet satın alan firmanın değişen kaynak gereksinimlerini tutarlı bir şekilde karşılamasına yardımcı olmaktadır (Hwang ve Min, 2015: 552).

BT ilerlemesi ve uygunluğu firma düzeyinde kritik teknoloji kaynakları olmasına rağmen, tedarik zinciri düzeyinde yetkinlikleri geliştirmek için yalnızca tek bir tedarik zinciri ortağının BT kaynakları yeterli değildir. Verimli bilgi paylaşımı için, bir firmanın BT kaynaklarının tedarik zinciri ortaklarıyla uyumlu olması gerekmektedir. Bu nedenle, BT uyumu, bilgi teknolojisinin tedarik zincirine entegrasyon derecesini ve farklı tedarik zinciri ortaklarının en uygun sistem bağlantısına ulaşma çabalarını ortaya koymaktadır (Yeniyurt vd., 2019: 47).

Bilgi entegrasyonu, bir tedarik zinciri üyeleri arasında bilgi ve veri paylaşımını ifade etmektedir. Tedarik zinciri üyeleri bu sayede; talep bilgilerini, stok durumunu, kapasite planlarını, üretim programlarını, promosyon planlarını, talep tahminlerini ve sevkiyat programlarını paylaşmaktadır (Zhao vd., 2010: 962). Bilgi paylaşımı, üretici ile tedarikçi arasında teknolojik, pazarlama, üretim ve envanter bilgilerinin paylaşılmasını ifade etmektedir. Her tedarik zincirinde, ürünün veya malzemelerin fiziksel akışına paralel olan bir bilgi zinciri bulunmaktadır. Zamanında doğru bilgiler olmadan, ürün akışı karışıklığa yol açacaktır (Lau, 2014: 220).

1.2. Tedarikçi Entegrasyonu

Tedarikçi entegrasyonu, işle ilgili ortak bir görev veya amaç için birlikte ve eşzamanlı olarak çalışmak için farklı grupları, işlevleri veya kuruluşları, fiziksel olarak veya bilgi teknolojisi ile birleştirme veya bir araya getirme işlemidir (Eltantawy vd., 2009: 926). Tedarikçi entegrasyonu terimi, güven, karşılıklı sorumluluk, karşılıklı riskler ve fayda paylaşımı, dahil olan ortakların özerk problem çözme yetenekleri ve yeni zorlukların yönetilmesine ve alıcı-tedarikçiye özel sistem ve süreçlerin uyarlanmasına yönelik proaktif bir yaklaşım ile karakterize edilen bir “stratejik” ilişki ile tamamlanmaktadır (Lockstrom vd., 2011: 45). Tedarikçi entegrasyonu, bir üreticinin organizasyonel yapıları, stratejileri ve uygulamaları işbirlikçi ve senkronize olarak şekillendirerek müşterilerin gereksinimlerini yerine getirmek için kilit tedarikçilerle işbirliği yapma derecesi olarak tanımlanabilir (Wang vd., 2016: 420). Tedarikçi entegrasyonu, e-ticaret sistemlerinin desteklediği planlama ve operasyonlarla işlem yapan BT uygulamalarını kullanarak üreticiler ve tedarikçiler arasındaki iş süreci entegrasyonu ile ilgilenmekte ve karar senkronizasyonunu sağlamada bilgi paylaşımı ve risk paylaşımı için seçilen tedarikçilerle işbirliğini içermektedir (So ve Sun, 2010: 475). Bir alıcı-tedarikçi bağlamında, tedarikçi entegrasyonu, bir üreticinin, kurumsal stratejileri, uygulamaları ve süreçleri işbirlikçi, senkronize süreçler haline getirme konusunda tedarikçileriyle birlikte çalışma derecesidir (Vanpoucke vd., 2014: 447). Tedarikçi entegrasyonu, sorunları ortaklaşa çözmek ve operasyonları kolaylaştırmak için stratejik ittifaklar, bilgi paylaşımı ve süreç koordinasyonu gibi önemli tedarikçilerle yapılacak olan işbirliği ile ilgili temel yetkinlikleri içerir (Wang vd., 2016: 420). Tedarikçi entegrasyonu, e-ticaret sistemlerinin desteklediği planlama ve operasyonlarla işlem yapan BT uygulamalarını kullanarak üreticiler ve tedarikçiler arasındaki iş süreci entegrasyonu ile ilgilenmektedir ve karar senkronizasyonunu sağlamada bilgi paylaşımı ve risk paylaşımı için seçilen tedarikçilerle işbirliğini içermektedir (So ve Sun, 2010: 475).

İmalatçı firmalar, sürekli zamanında teslimat problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Üreticilerin üretim kapasitesi sınırlı olduğundan, değişen talebin gereksinimlerini makul bir maliyetle karşılamak için sınırlı üretim kaynaklarını tahsis etmeleri gerekmektedir. Üretim takvimine uyma gereksinimi ile ilgili olarak, firmaların malzemeleri ve bileşenleri zamanında almaları gerekmektedir. Tedarikçilerle entegrasyon yoluyla, imalatçı firmalar siparişleri ve stok bilgilerini tedarikçileriyle paylaşırlar; bu da

tedarikçilerin zamanında kaliteli malzeme ve hizmetler hazırlamalarına yardımcı olmaktadır (Zhao vd., 2013: 118).

1.3.Tedarik Zinciri Performansı

Tedarik zinciri performansına olan güvenin değerli etkisi, hız, kalite, maliyet ve esneklik olmak üzere dört rekabetçi öncelik ile ilişkilendirilmelidir. Bu bağlamda, tedarik zinciri performansını maliyet azaltma, teslimat güvenilirliği, kalite iyileştirme, şartnamelere uygunluk, tedarik süreleri, pazara çıkış süresi ve süreç iyileştirme şeklinde ölçmek için öncelikler kavramsallaştırılmış ve ampirik olarak belirtilmiştir (Susanty vd., 2018: 298).

Tedarikçi performansı, kendisinden hizmet satın alan bir firmanın envanter seviyesi, üretim planlama ve kontrol, nakit akışı ve ürün kalitesi açısından performansını etkilemektedir. Öte yandan, tedarik kaynağında artan kalite ve tedarik sürelerinin kısalması, hizmet satın alan firma için kalite maliyetinin ve üretim maliyetlerinin düşmesini sağlamaktadır (Hwang ve Min, 2015: 554).

Tedarik zinciri performansı genellikle maliyeti, yatırım ve müşteri hizmetini yansıtan ölçümlerle ilgilidir. Tedarikçinin, zayıf müşteri servisini telafi etmek için dahili eylemler kullanması gerekebilir. Acele siparişler ve fazla mesai gibi düzeltici faaliyetler, esas olarak tedarikçi maliyetleriyle ilgilidir. Acil durum stokları ve ekstra kapasite gibi önleyici faaliyetler, esas olarak yatırım ve aynı zamanda maliyetlerle de ilgilidir. Düzeltici ve önleyici faaliyetlerin kullanılması, örneğin müşteri tahminlerine erişimin yetersiz olmasının bir sonucu olarak talep belirsiz olsa bile iyi müşteri hizmeti performansına olanak sağlayabilir (Forsslund ve Jonsson, 2007: 91).

2.Literatür Taraması ve Araştırma Hipotezlerinin Kurulması

BT, ürün mevcudiyeti, stok seviyeleri, sevkiyat durumu ve üretim gereklilikleri ile ilgili verimli ve otonom tedarik zinciri bilgi akışlarını kolaylaştırmakta ve tedarik zinciri ortakları arasında işbirlikçi planlama, talep tahminleri ve üretim programlarını koordine etmek için kullanılabilir (Xu vd., 2014: 1190). Tedarik zinciri yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojisinin (BİT) kullanılmasının, işbirliğini geliştirdiğinden ve tedarikçiler ve alıcılar arasında paylaşılan bilgilerin kalitesini arttırdığından dolayı, özellikle tedarik ile ilgili olarak, bunu uygulayan firmalarda olumlu bir etkisi olduğu kanıtlanmıştır (Colin vd., 2015: 33). İş ortakları için etkin BT desteği, tedarik zinciri işbirliğinin ve daha fazla performansın önemli bir unsuru olduğundan dolayı, bilgi, sistem ve hizmet nitelikleri olmak

üzere üç temel BT özelliği, BT kullanımı konusunda kullanıcı memnuniyetini sağlama hususunda ortaklar arasında daha iyi iletişim ve etkileşim sağlamak için kritik öneme sahiptir (Wu ve Chiu, 2018: 9). BT, bilgi alışverişini teşvik ederek veya yüksek derecede özgüllüğü olan varlıkların yerine bilgi teknolojilerine yapılan yatırım ile taraflar arasında daha az riskli bir ilişki kurmaya hizmet edecektir (Singh ve Teng, 2016: 292).

Bilgi sistemlerindeki teknolojik gelişmeler bilgi entegrasyonunu kolaylaştıracak potansiyele sahiptir ve bu da tedarik zincirinin neredeyse tamamını entegre etme olasılığını arttırmaktadır. BT, bir destekleyici olarak hareket ederek iletişimi ve koordinasyonu geliştirmede önemli bir role sahiptir (Zhao vd., 2010: 965). BT kullanımı, tedarik zinciri entegrasyonunun sağlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Tedarik zinciri ortaklarının bilgi alışverişinin hacmini ve kapsamını arttırmasına izin vermektedir. Ayrıca, genişletilmiş tedarik zincirinde görünürlüğü artıran gerçek zamanlı bilgi paylaşımına da olanak sağlamaktadır (Vanpoucke vd., 2017: 511). BT, tedarik zinciri entegrasyonunun önemli bir unsurudur, çünkü bilginin sorunsuz ve etkili bir şekilde bağlanmasını sağlamaktadır. Ayrıca, firma sınırları içinde ve arasında önemli bilgilerin elde edilmesini, organize edilmesini ve paylaşılmasını sağlamaktadır (Xu vd., 2014: 1190). BT kullanımı, alıcı-tedarikçi ilişkisindeki bilgi alışverişini daha verimli süreçlerle güçlendirir ve dolayısıyla tedarik süresini azaltabilir. Bir tedarik zinciri bağlamında kullanılan BT'nin, diğer tedarik zinciri entegrasyon taktikleriyle birleştirildiğinde rekabet avantajı sağlayacaktır (Vanpoucke vd., 2017: 512). Bilgi paylaşımı ve karşılıklı bağımlılık, malzeme akışından, ortak standartların oluşturulmasından ve diğer faktörlerden sorumlu olan tedarik zinciri entegrasyonunun iki önemli özelliğidir. Bir tedarik ağına entegrasyon, ağdaki tüm aktörler arasında yalnızca ortak davranış ve dil standartlarını değil aynı zamanda bu aktörler arasında bilgi ve materyal akışını da senkronize etmeyi gerektirmektedir (Huang vd., 2014: 65).

Bir kuruluşun BT'si farklı bir avantaj kaynağı olmasa bile, değerli, nadir bulunan ve taklit etmesi maliyetli olan bilginin paylaşımının düzgün yapılması gibi diğer kaynakların tam rekabet potansiyelini gerçekleştirmek için kullanılması firmanın rekabet avantajı elde etmesine yardımcı olabilecektir (Vanpoucke vd., 2017: 512).

Huang, Yen ve Liu (2014: 65), bilgi paylaşımının, tarafların eşgüdüm, ortak eylem, problem çözme faaliyetleri ve özellikle tam zamanında (JIT) veya siparişe göre üretim yapabilecekleri bir platform

görevi gören kritik bir tedarik zinciri entegrasyonu ögesi olduğunu belirtmektedirler.

Donk ve Vaart (2005), özellikle bilgi paylaşımının üretim planları, senkronizasyon faaliyetleri ve tedarik zincirinde işbirliğine dayalı karar alma için tedarikçi entegrasyonunun kilit bir uygulaması olduğunu öne sürmektedirler.

Fawcett, Magna ve McCarter (2008: 37), elektronik iletişim teknolojilerinin bilgi akışını kolaylaştırarak ve değerli bilgilerin doğru yerde, doğru zamanda ve insanların doğru elinde olmasını sağlayarak tedarik zinciri entegrasyonunu desteklediğini ifade etmektedirler.

Xu, Huo ve Sun (2014), Çin’de yaptıkları bir araştırmada tedarik zinciri bilgi teknolojilerinin tedarikçi entegrasyonunu pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği, tedarikçi entegrasyonunun da firma performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusunu elde etmişlerdir.

Sundram Bahrin, Munir ve Hussein (2018), Malezya’da yaptıkları bir araştırmada tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri entegrasyonunu pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği, tedarik zinciri entegrasyonunun da üretici performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Vanpoucke, Vereecke ve Muylle (2017), yaptıkları araştırma sonucunda operasyonel entegrasyonun bilgi alışverişinin faydalarını yakalamak için vazgeçilmez olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, BT kullanımının etkisinin yukarı yönlü entegrasyon için daha güçlü olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Tseng ve Liao (2015), Tayvan’da yaptıkları bir araştırmada tedarik zincirinde bilgi teknolojileri kullanımının tedarik zinciri entegrasyonunu anlamlı olarak etkilediği, tedarik zinciri entegrasyonunun da firma performansını anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Bu bağlamda aşağıdaki hipotezler kurulmuştur:

H1: Tedarik zinciri bilgi sistem altyapısı tedarik zincirinde bilgi teknolojileri kullanımını anlamlı olarak etkiler.

H2: Tedarik zincirinde bilgi teknolojileri kullanımı tedarik zinciri bilgi yönetimini anlamlı olarak etkiler.

H3: Tedarik zinciri bilgi yönetimi tedarikçi entegrasyonunu anlamlı olarak etkiler.

Tedarik zincirindeki BT, tedarik zinciri performansını çeşitli şekillerde etkileyebilecektir. Birincisi, entegre bir sistem bir firmanın müşterileri sorunlarına ve isteklerine daha iyi yanıt vermesine izin vererek fayda elde etmesine yardımcı olabilir. İkincisi, BT tarafından kolaylaştırılan bilgi akışları, yeni bir ürün tanıtıldığında müşterilere

doğrudan ve hemen ulaşarak ve dağıtım veya diğer altyapı kısıtlamaları nedeniyle erişilemeyen pazarlara erişim sağlayarak satış hacmini artırabilir. BT uygulamaları ile birçok faaliyet, organizasyonların etkileşimi ve müşteriler ve tedarikçiler gibi dış varlıklar üzerindeki etkisi ölçülebilecektir (Tseng vd., 2011: 260).

Bilgi paylaşımı, herhangi bir tedarik zinciri yönetim sistemindeki anahtar unsurdur. Bir firma, verileri tedarik ederek ve bu verileri, tedarik zincirinde bulunan diğer taraflarla paylaşarak tedarik zincirindeki bilgi akışını hızlandırabilir, tedarik zincirinin verimliliğini ve etkinliğini artırabilir ve müşterinin değişen gereksinimlerine daha hızlı cevap verebilir. Bundan dolayı, bilgi paylaşımı, kuruluşa uzun vadede rekabet avantajı sağlayacaktır (Li ve Lin, 2006: 1641). Tedarik zinciri ortakları arasında etkin bilgi paylaşımı, tedarikçinin yönettiği envanter, sürekli ikmal programı, işbirliğine dayalı tahmin ve ikmal ve verimli müşteri tepkisi dahil olmak üzere çoğu tedarik zinciri girişimini artırır (Zhou ve Benton Jr, 2007: 1352). Tedarik zinciri BT uygulaması ile yönetebilir ve müşterilerine kaliteli hizmet sunabilir. Elektronik operasyon süreci doğrudan / dolaylı olarak bir firmanın gelirlerini artırmasına, yönetim maliyetlerini düşürmesine, daha düşük maliyetle daha iyi varlık kullanımı sağlamasına ve müşteri hizmet performansını iyileştirmesine yardımcı olur (Tseng ve Liao, 2015: 85).

Müşterilerden talep bilgisi almak bir tedarik zincirinde stok maliyetlerini düşürmektedir. Bir tedarik zincirindeki bilgi akışı, malların ve malzemelerin fiziksel akışına göre önceliğe sahip olduğunda, stok azaltma ve kaynakların verimli kullanımı mümkün olmaktadır. Koordinasyon ve bilgi paylaşımı, tedarik zincirlerinin değişken talep ortamlarındaki ani değişikliklere tepki verme kabiliyetini de artırmaktadır (Sezen, 2008: 234).

BT, tedarik zinciri ilişkilerinin yeniden yapılandırılması için önemli fırsatlar sunarak artan bağlılık, performans ve nihayetinde uzun vadeli oryantasyon yoluyla toplam tedarik zinciri performansını artırır (Kent ve Mentzer, 2003: 155). BT koordinasyon maliyetlerini düşürebilmekte ve işlem riskini azaltabilmektedir (Singh ve Teng, 2016: 292).

Müşterilerle bilgi paylaşımı olmadan, üreticilerin müşterilerin teslimat ihtiyaçlarını derhal tedarikçilere aktarması zordur, bundan dolayı da hızlı teslimat ve güvenilir müşteri hizmeti zorlaşacaktır. Malzeme akışları ve entegre envanter yönetimi boyunca gerçek zamanlı bağlantı, üretim planlamasını kolaylaştırabilir ve fiziksel dönüşüm süreçlerinin ve diğer lojistik faaliyetlerin kontrolünü güçlendirerek daha kısa teslim süresini ve daha yüksek teslimat güvenilirliğini sağlayabilir (Ye ve Wang, 2013: 372).

İşlem maliyeti ekonomisi teorisi, gerçek zamanlı tedarik zinciri bilgisinin paylaşılmasının, bir firmanın zaman içinde varlığa dayalı eşitsizlikleri gideren bir tedarik zincirinden uygun bir varlık tabanını elde edebileceği ve bundan yararlanabileceği anlamına gelmektedir. Bilgi paylaşımı, aynı zamanda bir tedarik zinciri tarafından fırsatçılığı önleyen bilgi asimetrisini de azaltabilir. Bu, ürünler için daha iyi satış ve karlılık sağlar (Lau vd., 2010: 765).

Ye ve Wang (2013) Çin’de yaptıkları bir araştırmada tedarik zincirinde bilgi paylaşımının operasyonel performansı pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Singh ve Teng (2016), yaptıkları araştırmada tedarik zincirinde bilgi entegrasyonunun işlem maliyetlerini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Lin ve Ho (2009), Çin’de yaptıkları bir araştırmada RFID teknolojisinin benimsemenin tedarik zinciri performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Bu bağlamda aşağıdaki hipotez kurulmuştur:

H4: Tedarik zinciri bilgi yönetimi tedarik zinciri performansını anlamlı olarak etkiler.

Tedarikçi entegrasyonu, bir firmanın satın alma ve imalat bileşenleri olarak tedarikçiler ile işbirliğini ifade etmektedir. Yeni ürün geliştirirken, tedarikçi entegrasyonu, pazara girme süresinin, kalite problemlerinin ve maliyetin azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Lee vd., 2016: 671). Tedarikçi entegrasyonu aynı zamanda üretim maliyetlerini düşürmede önemli bir rol oynamaktadır. Bir yandan, daha yüksek seviyeli tedarikçi entegrasyonu genellikle tedarikçiler için ölçek ekonomisine yol açabilecek daha az sayıda tedarikçiyle çalışmasını mümkün kılmaktadır. Bu da malzeme ve ürün maliyetlerini düşürmektedir (Zhao vd., 2013: 119). Tedarikçi entegrasyonunun sonucu genel olarak, mal ve hizmet satın alan firmalara giren ve çıkan materyallerin akışını ve kalitesini kolaylaştıran tedarikçilerle benzersiz bağlantılardan oluşmaktadır. Tedarik yönetimi ağlarına kısıtlı erişim, rakiplerin rekabetçi bilgi edinmelerini ve bunlardan faydalanmasını önlemektedir. Bu benzersiz bağlantılar, tedarik yönetiminin tedarikçilerle zaman içinde kazandığı ve zamanla değişen müşteri ihtiyaçlarını bilerek edindiği tecrübelerle dayanmaktadır. Doğru uygulandığında, tedarikçi rekabet avantajını arttırmaktadır (Eltantawy vd., 2009: 927). Tedarikçi entegrasyonu, firmalara üretim planlarını geliştirme, zamanında ürün ve hizmet sunma ve sonuç olarak firma performansını artıran teslimat hızını artırmada yardımcı olmaktadır. Tedarikçi entegrasyonu, tedarikçilerle yakın ilişkiler kurarak satın alma maliyetini düşürebilmekte ve bu da

firma performansına katkıda bulunmaktadır (Chen vd., 2018: 207). Tedarikçi entegrasyonu ayrıca, üreticinin ihtiyaçlarının anlaşılmasını ve öngörülmesini iyileştiren karşılıklı bilgi alışverişini kolaylaştırmaktadır. Stratejik tedarikçi ortaklıkları, üreticilerin ürün ve sürecin tasarım koordinasyonu ve ortak üretim planlama ve programlama yoluyla maliyet, kalite, esneklik ve teslimat konusundaki yeteneklerini geliştirmektedir (Zhang ve Huo, 2013: 550). Tedarikçi entegrasyonu sayesinde tedarik zinciri ortakları, yeni fırsatları analiz etmek, daha iyi karar vermeyi kolaylaştırmanın yanı sıra zaman ve maliyet verimliliğini artırmak için uygun bilgilerden yararlanabilir. Tedarikçi entegrasyonu ile tedarik zinciri boyunca entegre stok akışı, işletmenin piyasa değişikliklerine hızlı bir şekilde tepki vermesini sağlar ve üstün müşteri değeri oluşturur (Li vd., 2016: 58). Ayrıca başta internet teknolojileri olmak üzere BT'deki yenilikler, tedarik zinciri entegrasyonu için önemli bir fırsat oluşturmaktadır. Bu durum, tedarik zinciri yönetimi süreçlerinin etkinliğini ve verimliliğini arttırmakta ve artan satışlar, düşük maliyetler ve gelişmiş varlık kullanımı yoluyla rekabet avantajı elde edilmesini sağlamaktadır (Kauremaa ve Tanskanen, 2016: 71).

Vanpoucke vd. (2014), operasyonel entegrasyonun müşteriye düşük maliyet ve yüksek hızda maksimum değer sağlayacağını belirtmektedirler. Ayrıca artan hıza yönelik tedarikçi entegrasyon uygulamalarını, maliyet düşürme uygulamaları yoluyla finansal performansla ilişkilendirerek, değişkenlik ve değişen taleplere cevap verme yeteneğinin süreç esnekliği uygulamalarını geliştireceğini ve bu süreç esnekliğinin, firmaların müşterilere daha iyi hizmet etmelerini sağlayacağını, daha yüksek müşteri memnuniyetine yol açacağını ve böylece satış ve pazar payını (başka bir deyişle, firmanın pazar performansını) artıracığını öngörmektedirler (Vanpoucke vd.,2014: 449).

Guimaraes, Cook ve Natarajan (2002), tedarik ağı performansının, kullanılan bilgi teknolojisinin etkinliğinden ve önemli pozitif ilişki gösteren tedarikçi entegrasyonunun derinliğinden olumlu yönde etkilendiğini iddia etmektedirler.

Hwang ve Min (2015: 552), ERP uygulamasının, tedarikçinin hızla değişen iş ortamlarına tepkisini hızlandırmasına ve dolayısıyla daha fazla bilgiye erişim, süreç iyileştirme ve ürün yeniliği dahil olmak üzere tedarikçinin kapasitesini geliştirmesine olanak tanıdığı belirtmektedirler.

Wu ve Chiu (2018), yaptıkları araştırmada tedarik zinciri işbirliğinin finansal ve finansal olmayan performansı pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Bu bağlamda aşağıdaki hipotez kurulmuştur:

H5: Tedarikçi entegrasyonu tedarik zinciri performansını anlamlı olarak etkiler.

BT kullanımı, tedarik zinciri entegrasyonunun sağlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Tedarik zinciri ortaklarının bilgi alışverişinin hacmini ve kalitesini artırmasına izin vermektedir. Ayrıca, genişletilmiş tedarik zincirinde görünürlüğü artıran gerçek zamanlı bilgi paylaşımına da olanak sağlamaktadır. BT kullanımı tedarik zinciri entegrasyonunun bir parçası olarak görülmesine rağmen, yalnızca dolaylı olarak performansı etkilediği iddia edilmektedir (Vanpoucke vd., 2017: 511). Yani bilgi teknolojileri kullanımı ve tedarik zincirinde bilgi yönetimi tedarikçilerle entegrasyonu artıracak ve bunun sonucu olarak da tedarik zinciri performansında artış sağlanacaktır.

Bu bağlamda aşağıdaki hipotez kurulmuştur:

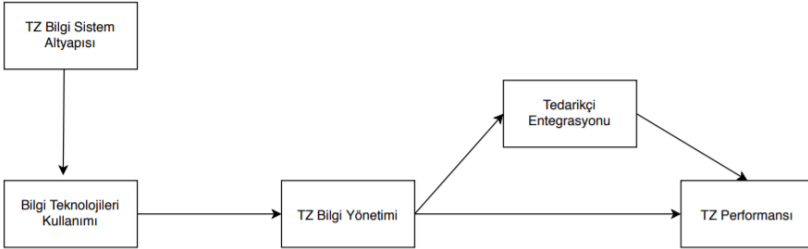
H6: Tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisinde tedarikçi entegrasyonunun aracı rolü bulunmaktadır.

3.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeline, ölçeklerine, örnekleme ve bulgularına yer verilmiştir.

3.1.Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Şekil 1’de görüleceği üzere araştırma kapsamında tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisinde tedarikçi entegrasyonunun aracı rolü test edilmektedir. Ayrıca tedarik zinciri bilgi yönetiminin bilgi teknolojileri kullanımı üzerindeki etkisi ve bilgi teknolojileri kullanımının da tedarik zinciri bilgi yönetimi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

3.2. Araştırmanın Ölçekleri

Bilgi teknolojileri ve tedarikçi entegrasyonu ölçekleri Xu vd. (2014), çalışmasından, bilgi sistem altyapısı ve tedarik zinciri bilgi yönetimi ölçekleri Sundram vd. (2018), çalışmasından, güven ölçeği Abdallah, Abdullah ve Saleh (2017), çalışmasından ve tedarik zinciri performansı ölçeği de Singhry (2015), çalışmasından alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın evreninin Türkiye'nin ilk 1000 ihracatçı firması oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu firmalar arasından kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 96 imalat firması oluşturmaktadır.

3.4. Demografik Bilgiler

Araştırmaya katılan imalat firmalarının 22'si gıda, 10'u tekstil, 6'sı ambalaj, 5'i halı üretimi, 5'i sağlık, 3'er tanesi matbaa ve elektrik sarf malzemesi, 2'ser tanesi beyaz eşya, kağıt, kuruyemiş, plastik-metal ve telekomünikasyon, 1'er tanesi ise bahçe makineleri, bakliyat, bebek bakım ürünleri, boya kimya, çiklet, çimento, demir-çelik, endüstriyel mutfak, ev elektroniği, çikolata, gıda-kimya, hazır giyim, ilaç, inşaat, kaynak sarf malzemeleri, kimya, temizlik malzemeleri, konserve, makine, mobilya, orman ürünleri, otomotiv yan sanayii, plastik, petro kimya, pvc, solar hücre üretimi, teknoloji, temizlik malzemeleri, unlu mamuller, veteriner ilaçları, yem üretimi ve züccaciye alanında faaliyet gösterdiğini beyan etmiştir.

Firmaların 41'i 30 ve üzeri, 31'i 1-30 yıl arası ve 24'ü de 0-15 yıl arası faaliyette bulunmaktadır. 57'si 251 ve üzeri, 21'i 51-150 arası, 11'i 0-50 arası, 7'si ise 151-250 arası personel çalıştırmaktadır. 54'ü Gaziantep, 27'si İstanbul, 2'seri İzmir, Kahramanmaraş, Konya ve Kocaeli, 1'er firmada Ankara, Bursa, Gebze, Kayseri, Manisa, Mersin ve Osmaniye illerinde faaliyet göstermektedir.

Çalışmaya katılan firma yetkililerinin 28'i satış müdürü, 22'si üretim müdürü, 6'sı Ar-Ge müdürü, 5'i pazarlama müdürü, 4'ü satın alma müdürü, 1'i genel müdür olarak görev yapmakta olup 30'u diğer çeşitlik görevlerde bulunmaktadır. Personelin 44'ü 0-5 yıl arası, 41'i 6-15 yıl arası, 11'i ise 16 yıl ve üzeri firmada görev yapmaktadır. 66'sı üniversite mezunu, 29'u lisansüstü mezunu olup 1'i de lise mezunudur.

3.5.Ölçeklerin Yapı Geçerliliği ve Güvenilirliği

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirliğini test edebilmek için keşfedici faktör analizi (KFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve güvenilirlik analizi yapılmıştır.

Tedarik zinciri bilgi sistem altyapısı ölçeğinin KFA ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: TZ Bilgi Sistem Altyapısı KFA ve Güvenilirlik

Maddeler	Faktör Yüğü	KMO	Top. Açk. Varyans	AVE	CR	Alfa
TBA1: Barkod ve RFID etiketleri gibi otomatik veri yakalama sistemlerini kullanırız.	,828					
TBA2: Günlük işlemleri gerçekleştirmek için otomatik malzeme taşıma sistemi kullanırız.	,909	,804	62,961	,629	,893	,849
TBA3: Günlük işlemleri gerçekleştirmek için elektronik veri değişimini kullanırız.	,830					
TBA4: Üretim süreci boyunca esnek üretim sistemi uygularız.	,679					
TBA5: MRP veya MRPII gibi bilgisayarlı üretim planlama sistemlerini kullanırız.	,696					

KFA sonucu ölçeğin faktör yükleri 0,696 ile 0,909 arasında elde edilmiştir. KMO değeri 0,804 olarak bulunmuştur. Barlett küresellik testi de anlamlı olarak elde edilmiştir. Bu bulgular örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğin toplam varyansın % 62,961’ini açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucu alfa katsayısı 0,849 olarak elde edilmiştir. Bu bulgu ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. AVE >0,50 ve CR>0,70 olarak elde edilmesi de ölçeğin bileşen güvenilirliğini karşıladığını göstermektedir.

Bilgi teknolojileri kullanımı ölçeğinin KFA ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Bilgi Teknolojileri Kullanımı KFA ve Güvenilirlik

Maddeler	Faktör Yüğü	KMO	Top. Açk. Varyans	AVE	CR	Alfa
BTK2: Elektronik bağlantılar kullanarak organizasyonlar arası koordinasyon sağlanır.	,717					
BTK4: Satın alma siparişleri, faturalar ve / veya fonların elektronik transferlerini kullanıyoruz.	,693	,686	54,261	,542	,824	,714
BTK5: Gönderileri izlemek ve /	,849					

veya hızlandırmak için gelişmiş bilgi sistemlerini kullanıyoruz.						
BTK6: Tedarikçilerimiz ve müşterilerimizle paylaştığımız bilgi ekipmanı, genel standarda ve aynı koda bağlı kalmaktadır.	,675					

KFA sonucu ölçeğin faktör yükleri 0,675 ile 0,849 arasında elde edilmiştir. KMO değeri 0,686 olarak bulunmuştur. Ölçeğin birinci ve üçüncü maddeleri olan BTK1 ve BTK3 faktör yükleri düşük olduğundan dolayı analizden çıkarılmıştır. Barlett küresellik testi de anlamlı olarak elde edilmiştir. Bu bulgular örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğin toplam varyansın % 54,261'ini açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucu alfa katsayısı 0,714 olarak elde edilmiştir. Bu bulgu ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. AVE >0,50 ve CR>0,70 olarak elde edilmesi de ölçeğin bileşen güvenilirliğini karşıladığını göstermektedir.

Tedarik zinciri bilgi yönetimi ölçeğinin KFA ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: TZ Bilgi Yönetimi KFA ve Güvenilirlik

Maddeler	Faktör Yükü	KMO	Top. Açık. Varyans	AVE	CR	Alfa
TBY1: Tedarik zinciri boyunca bilgiyi zamanında dağıtırız.	,868					
TBY2: Tedarikçiler, üretim, pazarlama ve distribütör arasında ortak üretim planlama ve çizelgeleme yaparız.	,853					
TBY3: Bilgi sistemlerini, bir tedarik zincirinin her bir üyesinin diğerlerinin gereksinimlerini ve durumlarını bilmesi için bağlarız.	,873	,869	71,036	,710	,924	,896
TBY4: Tedarik zinciri boyunca hızlı bilgi akışını uygularız.	,805					
TBY5: Doğru bilgi genellikle kuruluşumuzdaki karar alma sürecinde mevcuttur.	,812					

KFA sonucu ölçeğin faktör yükleri 0,805 ile 0,873 arasında elde edilmiştir. KMO değeri 0,869 olarak bulunmuştur. Barlett küresellik testi de anlamlı olarak elde edilmiştir. Bu bulgular örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğin toplam varyansın % 71,036'sını açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucu alfa katsayısı 0,896 olarak elde edilmiştir. Bu bulgu ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

AVE >0,50 ve CR>0,70 olarak elde edilmesi de ölçeğin bileşen güvenilirliğini karşıladığını göstermektedir.

Tedarikçi entegrasyonu ölçeğinin KFA ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Tedarikçi Entegrasyonu KFA ve Güvenilirlik

Maddeler	Faktör Yüğü	KMO	Top. Açık. Varyans	AVE	CR	Alfa
TE4: Tedarikçilerimizi şirketimizin bir uzantısı olarak görüyoruz.	,697					
TE5: Anahtar tedarikçilerimizi ürün tasarımı / geliştirme aşamasında dahil ediyoruz.	,789					
TE6: Kilit tedarikçilerimiz yeni ürünlerin tasarımında önemli bir etkiye sahiptir.	,782					
TE8: Proje ekiplerimizde kilit tedarikçi üyeliğine / katılımına sahibiz.	,811	,813	53,695	,537	,889	,850
TE9: Hassas bilgileri (finansal, üretim, tasarım, araştırma ve / veya rekabet) kilit tedarikçilerimizle paylaşıyoruz.	,679					
TE10: Tedarikçilere yardımcı olabilecek herhangi bir bilgi verilir.	,660					
TE12: Kilit tedarikçilerimizi her zaman onları etkileyebilecek olaylar veya değişiklikler hakkında bilgilendiririz.	,696					

KFA sonucu ölçeğin faktör yükleri 0,660 ile 0,811 arasında elde edilmiştir. Faktör yükleri düşük olduğu için TE1, TE2, TE3, TE7, TE11 maddeleri analizden çıkarılmıştır. KMO değeri 0,813 olarak bulunmuştur. Barlett küresellik testi de anlamlı olarak elde edilmiştir. Bu bulgular örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğin toplam varyansın % 53,695’ini açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucu alfa katsayısı 0,850 olarak elde edilmiştir. Bu bulgu ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. AVE >0,50 ve CR>0,70 olarak elde edilmesi de ölçeğin bileşen güvenilirliğini karşıladığını göstermektedir.

Tedarik zinciri performansı ölçeğinin KFA ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Tedarik Zinciri Performansı KFA ve Güvenilirlik

Maddeler	Faktör Yüğü	KMO	Top. Açık. Varyans	AVE	CR	Alfa
TZP1: Tedarik zinciri üretim maliyetini düşürmemize yardımcı olur.	,785					
TZP2: Tedarik zinciri, stok maliyetini düşürmemize yardımcı olur.	,844					

TZP3: Tedarik zinciri, müşteri duyarlılığını / hizmetini arttırmamıza yardımcı olur.	,875					
TZP4: Tedarik zinciri, zamanında ürünü teslim etmemize yardımcı olur.	,832	,855	69,596	,696	,941	,925
TZP5: Tedarik zinciri, stok oranımızı düşürmemize yardımcı oluyor.	,879					
TZP6: Tedarik zinciri pazar payımızı arttırmamıza yardımcı oluyor.	,796					
TZP7: Tedarik zinciri, satış büyümesini iyileştirmemize yardımcı oluyor.	,824					

KFA sonucu ölçeğin faktör yükleri 0,785 ile 0,879 arasında elde edilmiştir. KMO değeri 0,855 olarak bulunmuştur. Barlett küresellik testi de anlamlı olarak elde edilmiştir. Bu bulgular örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğin toplam varyansın % 69,596'sını açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucu alfa katsayısı 0,925 olarak elde edilmiştir. Bu bulgu ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. AVE >0,50 ve CR>0,70 olarak elde edilmesi de ölçeğin bileşen güvenilirliğini karşıladığını göstermektedir.

KFA ve güvenilirlik analizlerinden sonra ölçekler için DFA yapılmıştır. DFA sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	χ^2	sd	χ^2/sd	GFI	CFI	SRMR
Kriter			≤ 5	≥ 90	≥ 90	≤ 08
TZ Bilgi Sistem Altyapısı	18,159	5	3,632	0,921	0,941	0,0579
Bilgi Teknolojileri Kullanımı	3,866	2	1,933	0,98	0,975	0,0451
TZ Bilgi Yönetimi	7,557	5	1,511	0,969	0,99	0,0253
Tedarikçi Entegrasyonu	32,829	13	2,525	0,904	0,924	0,0573
TZ Performansı	29,831	12	2,486	0,922	0,968	0,0447

DFA neticesinde ölçeklerin kabul edilebilir uyum iyiliği kriterlerini sağladığı tespit edilmiştir (Lin vd., 2016).

Değişkenler arasındaki ilişkiyi görebilmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Korelasyon Analizi

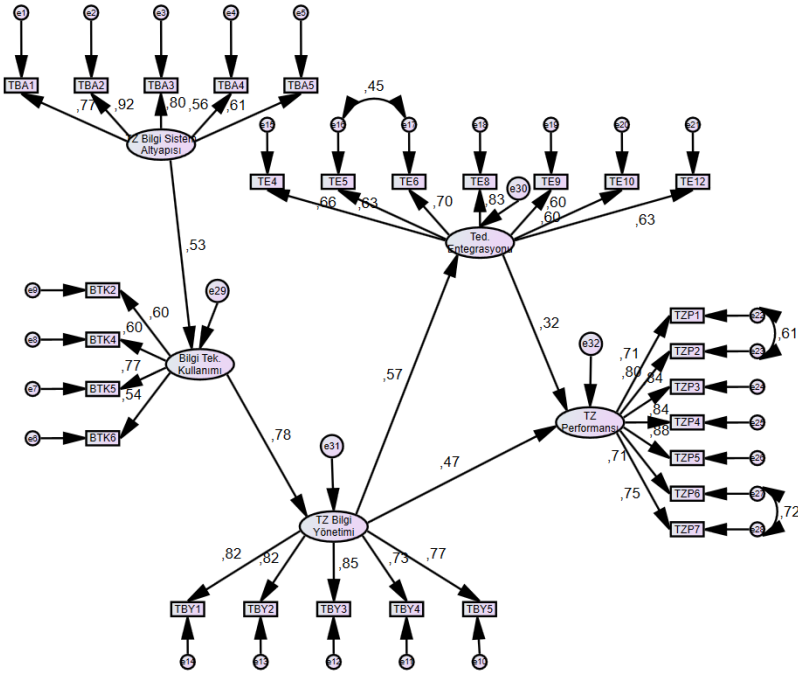
	Ort.	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık	BTK	TE	TZBY	TBA	TZP
BTK	4,0000	,74604	-,437	-,151	1				
TE	3,6042	,70000	-,377	,838	,375**	1			
TZBY	3,8375	,74512	-,467	-,128	,610**	,438**	1		

TBA	3,7208	,93199	-,374	-,406	,428**	,346**	,451**	1	
ZP	,9524	73157	,210	,681	430**	505**	586**	291**	

Korelasyon analizi sonucu değişkenler arasında aynı yönde anlamlı ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin de -2 ile +2 arasında elde edilmiş olması verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir (Lin vd., 2016).

3.6.Yapısal Eşitlik Modeli

Ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliği sağlandıktan sonra araştırma modelini test edebilmek için öncelikle yapısal eşitlik modeli kurularak analiz edilmiştir. Yapısal eşitlik modeli Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli

Yapısal eşitlik modelinde bütün ölçeklerin faktör yüklerinin 0,50’in üzerinde olduğu görülmektedir. Yapısal eşitlik modelinin uyum iyiliği değerleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Yapısal Eşitlik Modeli Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	χ^2	sd	χ^2/sd	GFI	CFI	SRMR	RMSEA
Kriter			≤ 5	$\geq ,90$	$\geq ,90$	$\leq ,08$	$\leq ,08$
Yapısal Model	484,099	342	1,415	0,758	0,911	0,0781	0,07

Yapısal eşitlik modeli de kabul edilebilir uyum iyiliği kriterlerini sağlamaktadır. Modelin analiz sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Yapısal Eşitlik Modeli Analiz Sonuçları

Analiz Edilen Yol			Standardize Edilmiş Tahmin	Std. Hata	Kritik Oran	P
Bilgi Tek. Kullanımı	<---	TZ Bilgi Sistem Altyapısı	0,534	0,099	3,472	***
TZ Bilgi Yönetimi	<---	Bilgi Tek. Kullanımı	0,778	0,229	4,083	***
Tedarikçi Entegrasyonu	<---	TZ Bilgi Yönetimi	0,571	0,103	4,219	***
TZ Performansı	<---	TZ Bilgi Yönetimi	0,47	0,112	3,715	***
TZ Performansı	<---	Tedarikçi Entegrasyonu	0,316	0,146	2,512	0,012

Yapısal eşitlik modelinin analizi neticesinde tedarik zinciri bilgi sistem altyapısının bilgi teknolojileri kullanımını pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği, bilgi teknolojileri kullanımının da tedarik zinciri bilgi yönetimini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Tedarik zinciri bilgi yönetiminin de tedarikçi entegrasyonu ve tedarik zinciri performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Tedarikçi entegrasyonun da tedarik zinciri performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgulanmıştır.

3.7. Aracılık Testi

Yapısal eşitlik modelinin analizinden sonra tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisinde tedarikçi entegrasyonunun aracılık rolü test edilmiştir. Aracılık rolünü test etmek için bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Analizler Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process Makro kullanılarak yapılmıştır. Analizlerde bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilmiştir. Aracılık testi sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: Tedarikçi Entegrasyonunun Aracılık Testi

Sonuç Değişkenleri						
		M(Tedarikçi Entegrasyonu)			Y(TZ Performansı)	
Tahmin Değişkenleri		b	S.H.		b	S.H.
X(TZ Bilgi Yön.)	a	0.4116***	.0871	c'	.4430***	.0863
M(Tedarikçi Entegrasyonu)	-	-	-	b	.3214***	.0918
Sabit	Sabit	2.0246***	.3404	Sabit	1.0941***	.3556

	R ² =.1920		R ² =.4197
	F(1;94)=22,3331; P<.001		F(2;93)=33,6353; P<.001

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarikçi entegrasyonunu pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir. (β :0,4116 %95 CI [.2387, .5846], t:4,7258, p<.001) Beta değerinin anlamlı olduğu hem p değerinin .001'den küçük olmasından hem de güven aralığına ait değerlerin sıfır değerini kapsamamasından anlaşılmaktadır. Güven aralığı alt değeri raporlandığı üzere 0,2387, üst değeri ise 0,5846 olarak elde edilmiştir. Belirlilik katsayısı 0,1920 olarak bulunmuştur. Bu bulgu tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarikçi entegrasyonunun %19,20'sini (R²=.1920) açıkladığını göstermektedir. Analiz neticesinde tedarikçi entegrasyonunun tedarik zinciri performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. (β :.3214, %95 CI [.1390, .5038], t:3.4996, p<.001). Beta değerinin anlamlı olduğu hem p değerinin .001'den küçük olmasından hem de güven aralığına ait değerlerin sıfır değerini kapsamamasından anlaşılmaktadır. Tedarik zinciri bilgi yönetimi de tedarik zinciri performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir. (β :.4430, %95 CI [.2717, .6143], t: 5,1345, p<.001). Beta değerinin anlamlı olduğu hem p değerinin .001'den küçük olmasından hem de güven aralığına ait değerlerin sıfır değerini kapsamamasından anlaşılmaktadır. Tedarik zinciri bilgi yönetimi ve tedarikçi entegrasyonunun tedarik zinciri performansı üzerindeki değişimin % 41,97'sini (R²=.4197) açıklamaktadır. Aracı değişken tedarikçi entegrasyonun olmadığı durumda ise tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisi (c yolu) yani toplam etkiler de anlamlı olarak bulunmuştur. (β :.5753, %95 CI [.4123, .7382], t: 7,0103, p<.001). Toplam etkiler anlamlı olarak bulunmuş ve toplam etkiler güven aralığı alt ve üst değerleri de sıfır değerini kapsamamaktadır. Aracı değişken tedarikçi entegrasyonunun da modele dahil edilmesi durumunda hesaplanan dolaylı etkiler de anlamlı bulunmuştur. (β :.1323, %95 BCA CI [.0487, .2483]. Aracılık testi sonucu tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisinde tedarikçi entegrasyonunun aracı rolü bulunduğu tespit edilmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada tedarik zinciri bilgi sistem altyapısının tedarik zincirinde bilgi teknolojileri kullanımı üzerindeki etkisi ve tedarik zincirinde bilgi teknolojileri kullanımının da tedarik zinciri bilgi yönetimi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ayrıca çalışmada tedarik

zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisinde tedarikçi entegrasyonunun aracılık rolü araştırılmıştır. Çünkü bilgi sistem altyapısının bilgi teknolojileri kullanımını etkileyeceği, bilgi teknolojileri kullanımının da tedarik zinciri bilgi yönetimini olumlu olarak etkileyeceği iddia edilmektedir. Bu amaçla Türkiye'nin ilk 1000 ihracatçı firması arasından kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 96 firmadan anket ile veri toplanmıştır. Araştırmada öncelikli olarak kullanılan ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Ardından kurulan yapısal eşitlik modeli analiz edilmiştir. Yapısal eşitlik modelinin analizi sonucu tedarik zincirinde bilgi sistem altyapısının bilgi teknolojileri kullanımını anlamlı olarak etkilediği, bilgi teknolojileri kullanımının tedarik zinciri bilgi yönetimini anlamlı olarak etkilediği, tedarik zinciri bilgi yönetiminin de tedarik zinciri performansı ve tedarikçi entegrasyonunu anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca tedarikçi entegrasyonunun tedarik zinciri performansını anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan aracılık testi sonucunda ise tedarik zinciri bilgi yönetiminin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisinde tedarikçi entegrasyonunun aracılık rolü olduğu bulgulanmıştır.

Analiz sonuçları göstermektedir ki tedarik zinciri yönetiminde bilgi teknolojileri ve yönetimi performans için önem arz etmektedir. Bu nedenle firma yöneticilerine önemli görevler düşmektedir. Çünkü BT'nin tedarik zinciri yönetiminde uygulanması, BT projelerinin planlanması ve uygulanması için doğru ekiple bir proje yönetimi yaklaşımı gerektirmektedir. Üst yönetim desteği, tedarik zinciri yönetimini gerçekleştirmek için BT uygulaması için mali ve teknik desteğinin yanı sıra moral desteğinin de sağlanması için esastır (Gunasekaran ve Ngai, 2004: 273). İyi yönetilen bir tedarik zinciri, firmaların pazar taleplerini karşılamaını sağlamakta ve BT uygulamaları tedarik zinciri yönetimini geliştirmektedir (Kou vd., 2018: 869). Birçok yönetici bilgiyi özel bir kaynak olarak algılamakta ve fırsatçı olarak kullanılması durumunda firmalarını olumsuz yönde etkileyebilecek bilgileri paylaşmak konusunda isteksiz olmaktadır. Bilgi paylaşma konusundaki isteksizlik, bağlantı teknolojilerindeki yatırımların yararlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle, kritik bilgiler - örneğin, satışlar, envanter seviyeleri, tahminler, teknoloji yol haritaları veya pazara giriş planları - paylaşılmazsa, bir firmanın tedarik zinciri bağlantı yatırımları; karar verme kalitesi, koordinasyonu ve performansında minimum iyileştirmeler sağlayacaktır (Fawcett vd., 2011: 40). BT, tedarik zinciri yönetiminde, düzenli bilgi akışı ile tedarik zinciri yönetiminde doğru ve kaliteli

bilgilerin zamanında ulaşmasını, firma içerisinde tedarik zinciri halkasının doğru kararlar verebilmesini sağlayacaktır.

Günümüzde artık düşük maliyetlere sahip olan firmalar rakiplerinden önde olacaktır. BT'yi, etkin bir şekilde kullanan firmalar daha güçlü olacaktır. Bu sebepten BT performans üzerinde etkilidir çünkü BT ayrıca iletişim ve işlem maliyetlerini azaltmaktadır. BT ile açık standartlar firmalar arası koordinasyon için çok önemli hale gelmiştir. Firmalar arasında açık standartların geliştirilmesi iletişim maliyetlerini önemli ölçüde azaltmaktadır (Ye ve Wang, 2013: 372). Bu nedenle tedarik zincirinde bulunan firmalarının, BT'lerin tedarik zincirlerinde daha fazla yaygınlaşmasını teşvik etmek için BT'nin benimsenmesinin yararlarını fark etmelerini sağlamak gerekmektedir (Lai vd., 2006: 97).

Tedarik zinciri dinamiklerini iyileştirmeyi en üst düzeye çıkarmak için bilgi akışı aynı derecede önemlidir. Malzeme akış hattında ortaya çıkan sorunların çoğu, tedarik zinciri boyunca yukarı yönlü aktarılan pazar satış bilgilerinin bozulmasının sonucudur (Mason-Jones ve Towill, 1999: 13). Bu nedenle araştırma sonucu da göstermektedir ki tedarik zincirinde bulunan bütün firmalar hem bilgi teknolojilerine hem de tedarik zinciri boyunca ilginin yönetilmesine önem vermek zorundadır. Bunun için de firmalar birbirinde güvenmek durumundadır. Bu çalışmada bilgi yönetiminin entegrasyon üzerindeki etkisinde güvenin rolü araştırılmamıştır. Bu çalışmanın önemli bir eksikliğidir. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmalarda tedarik zincirinde bilgi yönetiminin entegrasyon üzerindeki etkisinde güvenin düzenleyici rolü olup olmadığı da araştırılmalıdır. Bu çalışmanın en önemli kısıtı 96 firmadan elde edilen verilerle yapılmış olmasıdır. Ayrıca anket ile elde edilen veriler ile yapılmış olmasıdır. Araştırma soruları anket ile sınırlandırılmıştır.

Kaynakça

- Abdallah A.B., Abdullah M.I. ve Saleh F.I.M. (2017). The Effect Of Trust With Suppliers On Hospital Supply Chain Performance: The Mediating Role Of Supplier İntegration, *Benchmarking: An International Journal*, 24(3), 694-715.
- Auramo J., Kauremaa J. ve Tanskanen K. (2005). Benefits Of IT In Supply Chain Management: An Explorative Study Of Progressive Companies. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 35(2), 82-100.
- Boon-itt S. (2009). The Effect Of Internal And External Supply Chain İntegration On Product Quality And Innovation: Evidence From Thai Automotive Industry. *International Journal of*

- Integrated Supply Management*, X(Y), 1-16 Copyright © 200X Inderscience Enterprises Ltd.
- Chen M., Liu H., Wei S. ve Gu J. (2018). Top Managers' Managerial Ties, Supply Chain Integration, And Firm Performance In China: A Social Capital Perspective. *Industrial Marketing Management*, 74, 205-214.
- Chuu S.J. (2014). An Investment Evaluation Of Supply Chain RFID Technologies: A Group Decision-Making Model With Multiple Information Sources. *Knowledge-Based Systems*, 66, 210-220.
- Colin M., Galindo R. ve Hernández O. (2015). Information and Communication Technology as a Key Strategy for Efficient Supply Chain Management In Manufacturing SMEs. *Procedia Computer Science*, 55, 833-842.
- Delen D., Hardgrave B.C. ve Sharda R. (2007). RFID for Better Supply-Chain Management Through Enhanced Information Visibility. *Production and Operations Management*, 16(5), 613-624.
- Dedrick J. , Xu S.X. ve Zhu K.X. (2008). How Does Information Technology Shape Supply-Chain Structure? Evidence On The Number of Suppliers, *Journal of Management Information Systems*, 25(2), 41-72.
- Devaraj S., Krajewski L. ve Wei J.C. (2007). Impact of Ebusiness Technologies On Operational Performance: The Role Of Production Information Integration in The Supply Chain. *Journal of Operations Management*, 25, 1199-1216.
- Donk, V. D.P. ve Vaart, V.D.T., (2005). A Case of Shared Resources, Uncertainty And Supply Chain Integration In The Process Industry. *Int. J. Prod. Econ*, 96(1), 97-108.
- Eltantawy R.A., Giunipero L. ve Fox G.L. (2009). A Strategic Skill Based Model of Supplier Integration and Its Effect On Supply Management Performance. *Industrial Marketing Management*, 38, 925-936.
- Fawcett, S.E., Magna, G.M. ve McCarter, M.W. (2008). Benefits, Barriers, And Bridges To Effective Supply Chain Management. *Supply Chain Management: An International Journal*, 13(1), 35-48.
- Fawcett S.E., Wallin C., Allre C., Fawcett A.M. ve Magnan G.M. (2011). Information Technology As An Enabler of Supply Chain Collaboration: A Dynamic- Capabilities Perspective. *Journal of Supply Chain Management*, 47(1), 38-59.

- Forslund H. ve Jonsson P. (2007). The Impact of Forecast Information Quality On Supply Chain Performance. *International Journal of Operations & Production Management*, 27(1), 90-107.
- Guimaraes, T., Cook, D. ve Natarajan, N. (2002). Exploring The Importance of Business Clockspeed As A Moderator For Determinants of Supplier Network Performance. *Decision Sciences*, 33(4), 629-44.
- Gunasekaran A. ve Ngai E.W.T. (2004). Information Systems in Supply Chain Integration And Management. *European Journal of Operational Research*, 159, 269-295.
- Hayes A.F.(2018). *Introduction To Mediating, Moderating And Conditional Process Analysis: A Refresion Based Approach* . New York: The Guilford Press
- Hong P., Tran O. ve Park K. (2010). Electronic Commerce Applications For Supply Chain Integration And Competitive Capabilities: An Empirical Study. *Benchmarking: An International Journal*, 17(4), 539-560.
- Huang M.C., Yen G.F. ve Liu T.C. (2014). Reexamining Supply Chain Integration And The Supplier's Performance Relationships Under Uncertainty. *Supply Chain Management: An International Journal*, 19(1), 64-78.
- Hwang D. ve Min H. (2015). Identifying The Drivers of Enterprise Resource Planning And Assessing Its Impacts On Supply Chain Performances. *Industrial Management & Data Systems*, 115(3), 541-569.
- Kaya E. ve Azaltun M. (2012). Role of Information Systems in Supply Chain Management And Its Application On Five-Star Hotels in Istanbul. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 3(2), 138-146.
- Kent J.L. ve Mentzer J.T. (2003). The Effect Of Investment In Interorganizational Information Technology in A Retail Supply Chain. *Journal of Business Logistics*, 24(2), 155-175
- Kou T.C., Chiang C.T. ve Chiang A.H. (2018). Effects of IT-Based Supply Chains On New Product Development Activities And The Performance Of Computer And Communication Electronics Manufacturers. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 33(7), 869-882.
- Kauremaa J. ve Tanskanen K. (2016). Designing Interorganizational Information Systems For Supply Chain İntegration: A Framework. *The International Journal of Logistics Management*, 27(1), 71-94.

- Lai K.H., Wong C.W.Y. ve Cheng T.C.E. (2006). Institutional Isomorphism And The Adoption Of Information Technology For Supply Chain Management. *Computers in Industry*, 57, 93-98.
- Lau A.K.W., Tang E. ve Yam R.C.M. (2010). Effects of Supplier and Customer Integration On Product Innovation and Performance: Empirical Evidence in Hong Kong Manufacturers. *J Prod Innov Manage*, 27, 761-777.
- Lau A.K.W. (2014). Influence of Contingent Factors on The Perceived Level of Supplier Integration: A Contingency Perspective. *J. Eng. Technol. Manage*, 33, 210-242.
- Lee H.Y., Seo Y.J. ve Dinwoodie J. (2016). Supply Chain Integration and Logistics Performance: The Role of Supply Chain Dynamism. *The International Journal of Logistics Management*, 27(3), 668-685.
- Li W.Y., Chow P.S., Choi T.M. ve Chan H.L. (2016). Supplier Integration, Green Sustainability Programs, And Financial Performance of Fashion Enterprises Under Global Financial Crisis. *Journal of Cleaner Production*, 135, 57-70.
- Li S. ve Lin B. (2006). Accessing Information Sharing And Information Quality In Supply Chain Management. *Decision Support Systems*, 42, 1641-1656.
- Lin C.Y. ve Ho Y.H. (2009). RFID Technology Adoption and Supply Chain Performance: An Empirical Study In China's Logistics Industry. *Supply Chain Management: An International Journal*, 14(5), 369-378.
- Lin Y., Luo J., Cai S., Ma S. ve Rong K. (2016). Exploring The Service Quality in The E-Commerce Context: A Triadic View. *Industrial Management & Data Systems*, 116(3), 388-415.
- Lockstrom M., Schadel J., Moder R. ve Harrison N. (2011). Domestic Supplier Integration in The Chinese Automotive Industry: The Buyer's Perspective. *Journal of Supply Chain Management*, 47(4), 44-63.
- Lotfi Z., Sahran S., Mukhtar M. ve Zadeh A.T. (2013). The Relationships between Supply Chain Integration and Product Quality. *Procedia Technology*, 11, 471-478.
- Mason-Jones R. ve Towill D.R. (1999). Using The Information Decoupling Point To Improve Supply Chain Performance. *The International Journal of Logistics Management*, 10(2), 13-26.
- Ojha D., Sahin F., Shockley J. ve Sridharan S.V. (2019). Is There a Performance Tradeoff in Managing Order Fulfillment and The

- Bullwhip Effect in Supply Chains? The Role Of Information Sharing and Information Type. *International Journal of Production Economics*, 208, 529-543.
- Sezen B. (2008). Relative Effects of Design, Integration and Information Sharing on Supply Chain Performance. *Supply Chain Management: An International Journal*, 13(3), 233-240.
- Singhry H.B. (2015). Effect of Supply Chain Technology, Supply Chain Collaboration and Innovation Capability on Supply Chain Performance of Manufacturing Companies. *Journal of Business Studies Quarterly*, 7(2), 258-273
- Singh A. ve Teng J.T.C. (2016). Enhancing supply chain outcomes through Information Technology and Trust. *Computers in Human Behavior*, 54, 290-300.
- Simchi-Levi, D., Kaminsky, P. ve Simchi-Levi, E. (2003), *Designing and Managing the Supply Chain: Concepts, Strategies, and Case Studies*, McGraw-Hill, New York, NY.
- So S. ve Sun H. (2010). Supplier Integration Strategy for Lean Manufacturing Adoption In Electronic-Enabled Supply Chains. *Supply Chain Management: An International Journal*, 15(6), 474-487.
- Sundram V.P.K., Bahrin A.S., Munir Z.B.A. ve Hussein A. Zolait, (2018). The Effect of Supply Chain Information Management And Information System Infrastructure: The Mediating Role of Supply Chain Integration Towards Manufacturing Performance in Malaysia. *Journal of Enterprise Information Management*, 31(5), 751-770.
- Susanty A., Sirait N.M. ve Bakhtiar A. (2018). The Relationship Between Information Sharing, Informal Contracts and Trust on Performance of Supply Chain Management in The Smes Of Batik. *Measuring Business Excellence*, 22(3), 292-314.
- Treleven M.D., Watts C.A. ve Hogan P.T. (2000). Communicating Along the Supply Chain: A Survey of Manufacturers' Investment and Usage Plans for Information Technologies. *American Journal of Business*, 15(2), 53-62.
- Tseng M.L., Wub K.J. ve Nguyen T.T. (2011). Information Technology in Supply Chain Management: A Case Study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 25, 257-272.
- Tseng P.H. ve Liao C.H. (2015). Supply Chain Integration, Information Technology, Market Orientation and Firm Performance in Container Shipping Firms. *The International Journal of Logistics Management*, 26(1), 82-106

- Wang Z., Huo B., Qi Y. ve Zhao X. (2016). A Resource-Based View on Enablers of Supplier Integration: Evidence from China. *Industrial Management & Data Systems*, 116(3), 416-444.
- Wu I.L. ve Chiu M.L. (2018). Examining Supply Chain Collaboration With Determinants and Performance Impact: Social Capital, Justice, and Technology Use Perspectives. *International Journal of Information Management*, 39(2018), 5-19.
- Xu D., Huo B. ve Sun L., (2014). Relationships Between Intra-Organizational Resources, Supply Chain Integration and Business Performance: An Extended Resource-Based View. *Industrial Management & Data Systems*, 114(8), 1186-1206.
- Vanpoucke E., Vereecke A. ve Muylle S. (2017). Leveraging The Impact of Supply Chain Integration Through Information Technology. *International Journal of Operations & Production Management*, 37(4), 510-530.
- Vanpoucke E., Vereecke A. ve Wetzels M. (2014). Developing Supplier Integration Capabilities for Sustainable Competitive Advantage: A Dynamic Capabilities Approach. *Journal of Operations Management*, 32, 446-461.
- Ye F. ve Wang Z. (2013). Effects of Information Technology Alignment and Information Sharing on Supply Chain Operational Performance. *Computers & Industrial Engineering*, 65, 370-377.
- Yeniyurt S., Wu F., Kim D. ve Cavusgil S.T. (2019). Information Technology Resources, Innovativeness, and Supply Chain Capabilities as Drivers of Business Performance: A Retrospective And Future Research Directions. *Industrial Marketing Management*, 79, 46–52.
- Zhang M. ve Huo B. (2013). The Impact of Dependence and Trust On Supply Chain Integration. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 43(7), 544-563.
- Zhao X., Zhao H. ve Hou J. (2010). B2B E-Hubs and Information Integration in Supply Chain Operations. *Management Research Review*, 33(10), 961-979.
- Zhao L., Huo B., Sun L. ve Zhao X. (2013). The Impact of Supply Chain Risk On Supply Chain Integration and Company Performance: A Global Investigation. *Supply Chain Management: An International Journal*, 18(2), 115-131.
- Zhou H. ve Benton Jr, W.C. (2007). Supply Chain Practice and Information Sharing. *Journal of Operations Management*, 25, 1348-1365.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 375- 392
ISSN: 1302-6879

Arap Edebiyatında Edebi Bir Tür Olarak Destan* *The Epic As a Literary Genre in Arabic Literature*

• İbrahim USTA*

*Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve
Edebiyatı Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı, Bingöl / Türkiye.
Assoc. Prof., Bingöl University,
Faculty of Arts and Sciences, Department
of Eastern Languages and Literature,
Department of Arabic Language and
Literature, Bingöl / Turkey.
iusta@bingol.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8631-6679

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
03/02/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
15/03/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atrf: Usta, İ. (2020). Arap Edebiyatında
Edebi Bir Tür Olarak Destan. *Van Yüzüncü
Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 47, 375-392

Citation: Usta, İ. (2020). The Epic As a
Literary Genre in Arabic Literature. *Van
Yüzüncü Yıl University the Journal of
Social Sciences Institute*, 47, 375-392

Öz

Edebi türlerin en eskilerinden birisi olan ve Arapçadaki “melhame” sözcüğünün karşılık gelen destan kelimesi, “l-h-m” kökünden türemiş ismi mekândır. Sözlükte; “ölümlü, kanlı savaş, savaş yeri, savaşın en şiddetli hali, her taraftan ceset ve giysi parçaları saçılan, insanın kaçamayacağı derecede şiddetli bir savaş hali” gibi anlamlara gelmektedir. Spesifik anlamda ise, tarih öncesi dönemden günümüze kadar değişerek gelmiş, yazarı belli olmayan, kulaktan kulağa yayılan ve toplumun hayal gücüyle biçim değiştiren; insan ve insanüstü varlıklarla ilgili hayali veya alegorik bir anlatımı olan halk hikâyeleridir. Klasik dönem Arap edebiyatında, Cahiliye-Emevi-Abbasi dönemi şairlerinin bazı şiirleri kahramanlık, savaş manzaraları içerse de bu tür şiirlerin tam bir destan olduğu söylenemez. Buna karşın Arap edebiyatında bulunan ve sîret şeklinde isimlendirilen halk hikâyeleri tarzındaki edebi tür, bazı edebiyatçılar tarafından destana eşdeğer olarak görülmüştür. Bu çalışmada, Arap edebiyatındaki destan anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Klasik ve modern dönem Arap edebiyatındaki destansı unsurlar ele alınmış, Arapların destan geleneğinden yoksun olmasının muhtemel sebepleri araştırılmıştır. Son olarak modern dönem Arap yapay destanlarından bazılarının kısa tanıtımı yapılmış ve bunlara ait bazı örnekler verilerek konunun daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. **Anahtar Kelimeler:** Destan, yapay destan, Arap destanları, modern Arap edebiyatı.

* Bu çalışma 26-27 Ağustos 2019, Gölbaşı – Adıyaman'da düzenlenen olan “Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi” isimli sempozyumda “Arap Edebiyatında Destan Geleneği Üzerine Değerlendirmeler” isimli sunulmuş tebliğin formatı değiştirilerek genişletilmiş bir halidir.

Abstract

The word epic, which is one of the oldest of literary genres and corresponds to the word “malhama” in Arabic; is a name derived from the root of “l-h-m”. In lexicon, it means “mortal, bloody war, war place, the most violent state of war, scattered corpses and clothes from all sides, oone of the most violent state of war that mankind cannot ran away”. However, specifically, they (epics) mean folk tales that have changed from prehistoric times to the present day, whose author is not known, traditionally spreading and transforming with the imagination of society and have an imaginary narrative about human and superhuman beings or have an allegorical narrative. Although it includes heroism and war scenes in some of the poems of the Jahiliyya-Umayyad-Abbasid period in classical Arabic literature, such poems cannot be said to be a complete epic. On the other hand, the literary genre in the style of folk tales, which is found in Arabic literature and named as sîrah (biography), has been seen as equivalent to epic by some writers. In this study, the understanding of epic in Arabic literature is tried to be put forward. Epic elements in classical and modern Arabic literature are discussed and possible reasons for the lack of the epic in Arab’s literature are investigated. Finally, a summary of some of the modern artificial Arab epics are introduced in an effort to make the article more comprehensible.

Keywords: Epic, artificial epic, Arab epics, modern Arabic literature.

Giriş

Destan kelimesi sözlükte; hikâye, masal, sergüzeşt, manzum hikâye (kıssa), vâkıa, hile, tezvîr, tarih, roman, nağme, teganni ve hayvan masalı (fabl) gibi anlamlara gelmektedir (TDK, 2011: 641; Develioğlu, 2017:190-202). Spesifik bir terim olarak destan, belli belirsiz tarih olaylarına ve efsane motiflerine dayanılarak toplumun manevi gücünden meydana gelmiştir. Milletlerin hayatında pek büyük yankılar uyandırmış tarihi olaylar, çağdan çağa değişerek ülküleşmiş ve sayısız hayal unsurlarıyla tanınmaz hale gelmiş uzun manzum hikâyelere dönüşmüştür. Ağızdan ağıza taşınan ve toplumun hayal gücüyle biçim değiştiren insan ve insanüstü varlıklarla ilgili, hayalî ve alegorik bir anlatımla aktarılan halk hikâyeleri bu şekilde destanların temelini oluşturur. Başka bir ifadeyle destan; yozlaşmadan, toplumdaki iç çelişkileri, bireylerin ya da sınıfların türlü ilişkilerinden ziyade toplumu yöneten, ona önder olan «ideal» kişilerin hem dış güçlerle, hem de olağanüstü yaratıklarla savaşlarını anlatan daha çok manzum şeklinde ortaya çıkan, en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan «Kahraman-Bilge» şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir(Boratav, 1988: 37).

Destanlar; milletlerin ortak şuur ve hayal gücünde iz bırakan birtakım tarihî ve sosyal olayların meydana geldiği doğuş; olaya ve kahramanlarına yeniler eklenerek destanın bölgeden bölgeye ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı yayılış; sözlü geleneği bilen güçlü bir şairin ortaya çıkarak mevcut destanı şiirsel bir tarzda nazma dönüştürdüğü yazılış dönemi olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır (Yetiş, 1994: IX/2002).

Destanlar, mitolojinin aksine yaşadığımız zamana daha yakın bir zaman diliminde oluşmuştur. Ana konuları tanrısal değil, daha çok insani özellikler taşır ve gerek anlatanlar ve gerekse dinleyiciler tarafından gerçek olarak kabul edilen anlatımlardır. Gerek destan, gerekse masal ve efsane (mitoloji) gibi diğer edebi anlatıların, iç içe geçmiş, birbirlerini beslemiş ve birbirlerinden etkilenmiş olduklarını söylemek mümkündür. Bu türlerin ortak noktası, çoğunlukla olağanüstü olayların işlenmesinin yanı sıra ilk dönemde oluşmaları ve dilden dile aktarılarak günümüze kadar ulaşmalarıdır.

Destan; genellikle göçlerden, savaşlardan, zaferlerden, geçmişte yaşamış kahramanların, kralların, yöneticilerin ve komutanların eylemlerinden, hanedanların başarılarından söz eder. Diğer bir ifade ile destanlar, yazılı tarihin sözlü tamamlayıcılarıdır. Her ne kadar tarihsel özellikler taşısalar da, destanlarda mitolojik unsurlardan olan hayaletler, gömülü hazineler, periler, cinler vb. öğeleri de görmek mümkündür. (Boratav, 1988: 37; Heyet, 2005: 52).

En eski edebi türlerden birisi olan destanın, destan olarak kabul edilmesi için bir takım şartları sağlaması gerekmektedir. Bunun için öncelikle destanın belli bir ulusla alakalı olması, anonim olması, halkın tamamı tarafından kabul görmüş olması gerekmektedir. Buna ek olarak; tarihi ve sosyal olaylardan beslenmesi, olayda adı geçen kahramanın olağanüstü güçlere sahip olması, yiğitlik, cesaret, dostluk, ölüm ve vatan sevgisi gibi ana temalardan müteşekkil olması gerekmektedir. Son olarak her ne kadar mensur destanlara azda olsa rastlansa da, destanların çoğunlukla manzum olur.

Edebiyatta destan, doğal ve yapay olmak üzere iki ana kısma ayrılmaktadır:

Doğal destan; adından da anlaşılacağı üzere yaşanmış bir olay neticesinde, anonim olarak oluşmuş yani yazarı belli olmayan, herkes tarafından saygı ve kabul görmüş destan türüdür. Bu tür destanlar yazının icadından önce ortaya çıkmış ve yazının icadıyla beraber yazıya geçirilmiştir. Hintlerin Mahabharata ve Ramayana, Rusların İgor, Yunanlıların İliada ve Odysseia, Sümerlerin Gilgamiş, Kırgızların Manas, Türklerin Oğuz Kağan ve Ergenekon destanları doğal destanlara örnek olarak vermek mümkündür. Yapay destan ise;

toplumu etkileyen bir olayın, doğal destanlara benzer bir şekilde ama belirli bir yazar tarafından kaleme alınmasıdır. Yapay destanlar daha yakın bir zamanda yazılmış ve içeriğinde daha az olağanüstü olaylara yer verilmiştir. Latin (Roma) Edebiyatında Vergilius'un *Aenies*, İtalyan Edebiyatında Dante'nin *İlahi Komedya*, İngiliz Edebiyatında John Milton'un *Kaybolmuş Cennet* ve Türk Edebiyatında Nazım Hikmet'in *Kuva-yı Milliye* ve Fazıl Hüsnu Dağlarca'nın *Üç Şehitler Destanı* isimli çalışmalarını, yapay destanlara örnek olarak vermemiz mümkündür(Ğarrîb, trs.: 8).

1. Arap Edebiyatında Destan Kavramı Üzerine Tartışmalar

Destan kelimesi Arapçada ; "l-h-m" kökünden türetilmiş ismi mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlük anlamı: ölümlü, kanlı savaş, savaş yeri, savaşın en şiddetli hali, her taraftan ceset ve kıyafet saçılan, insanın kaçamayacağı derecede şiddetli bir savaş hali, fitne zamanındaki savaş, insan etlerinin kılıçlarla kesildiği şiddetli savaş gibi anlamlara gelmektedir(el-Ferâhidi, 2003: IV/75; İbn Dureyd, 1987: I/568; el-Feyruzâbâdî, 2005:1157; İbn Manzûr, trs.: XII/537; el-Ezherî, 1967: V/104; ez-Zebîdî, 1967: XXXIII/404). İstilahta ise destanlar; kahramanlar, krallar ve beşeri tanrıların zikredilerek, bunlara ait olağanüstü macera ve mitolojik anlatılarına yer veren hikâyelerdir. İlyada ve Şehname gibi manzum olduğu gibi, Sîretu 'Antera b. Şeddâd gibi mensur da olabilir(Enîs, ve diğerleri, 2004: 819; et-Tuncî, 2001, I/623). Buna göre destan; bir milletin yaşamını, ahlakını, gelenek ve göreneklerini, örf ve adetlerini, davranışlarını, hayallerini, insanlığını ve fikrini yansıtan en önemli enstrümanlardan biridir.

Destanların zamanla biçim ve içerik değişikliğine uğraması sonucu, halk hikâyesi, masal ve efsane gibi bazen uzun, bazen kısa soluklu anlatım türleri oluşmuştur. Bunlar arasında destanla en yakından ilgili olan halk hikâyeleri; gerçek veya gerçeğe çok yakın bir olayın dilden dile günümüze kadar ulaşan anlatılarıdır. Bu bakımdan halk hikâyeleri, destandan romana geçiş süreci olarak kabul görmektedir. Ana teması genellikle aşk, din veya kahramanlık olan bu tür destansı anlatımlarda, söz konusu kişilerin, olağanüstü özellikleri oldukça sınırlı ve gerçek yaşama daha uygundur. Anlatılar nesir-nazım karışımı olmakla beraber, olay örgüsü çoğunlukla kurmacadır. Genellikle anonim bir anlatı türü olan bu tür hikâyeler, ortaya çıktıkları dönemin sosyal, siyasal ve kültürel özelliklerini yansıtmakta ve hikâye kahramanı genelde amacına ulaşarak düşmanlarını alt etmektedir(ez-Zeyyâd, 2004: 27; Boratav, 2014: 41-43). Klasik Arap edebiyatında bulunan ve sîret şeklinde isimlendirilen halk hikâyeleri tarzındaki bu

edebi tür, bazı edebiyatçılar tarafından destana eşdeğer olarak görülmüştür. Bu tür anlatılar çoğunlukla nesir şeklinde kaleme alınmıştır. Bir destanda olması gereken hemen hemen tüm özellikler - nazım hariç- bu türde mevcuttur. Sîret, sözlükte “davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi” gibi anlamlara gelen siyer kelimesinin tekilidir(Fayda, 2009, XXXVII/319). Bu bağlamda Arap edebiyatında sîret adı altında birçok destansı hikâye mevcuttur. Bunlardan en önemlileri arasında İlyada el-‘Arab lakaplı Sîretu ‘Antera b. Şeddâd, Sîretu Benî Hilâl Sîretu’l-Emîra Zâti’l-himme, Sîretu Hamzatu’l-‘Arab(el-Pehlivân), Sîretu ez-Zîr Sâlim (el-Mühelhil), Sîretu ‘Alî Zîbak, Sîretu ez-Zâhir Baybars ve Sîretu Seyf b. Zîyezen gibilerini saymak mümkündür.

Yukarıda isimleri zikredilen halk kahramanlarının hikâyeleri ne ilginçtir ki, tamamı miladi 1250-1571 yılları arasında Mısır ve çevresinde hüküm süren Memlükler döneminde ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli sebebi; doğudan gelerek Bağdat’ı yakıp yıkan Moğol tehlikesine ve batıdan gelerek Kudüs’ü ele geçiren haçlılara karşı, vatanlarını savunması için ortak bir kurtarıcı kahramana ihtiyaç duyulmuş olması muhtemeldir. Zira Sîretu Benî Hilâl ve Sîretu’l-Emîra Zâti’l-himme isimli eserler hicri 7. yüzyılın başında telif edilmişken, sekiz ciltten meydana gelen Sîretu ‘Antere b. Şeddâd ile beş ciltten oluşan Sîretu ez-Zâhir Baybars hicri 7. yüzyılın sonlarında, Sîretu Hamzatu’l-‘Arab(el-Pehlivân), Sîretu ez-Zîr Sâlim(el-Mühelhil), Sîretu Seyf b. Zîyezen ise hicri 8. veya 9. yüzyılda telif edilmiştir(el-İskender ve diğerleri, 2004: 500).

Konuyla ilgili olduğu için, Hamzatu’l-‘Arab isimli destanı kısaca zikretmekte fayda vardır. Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında Emîr Hamza, Hamzatu’l-‘Arab veya Hamzatu’l-Pehlivân olarak zikredilen bu kıssa, Kisra Ânuşîrvân (m.531-579) adıyla bilinen Sasani imparatoru zamanında geçmektedir. Rivayetlere göre Hamza, Mekke civarında doğmuş soylulardan birisinin oğludur. Hikâyenin kahramanı olan Hamza, Arap kaynaklarında İranlı bir prens olarak geçerken, Fars kaynaklarında ise Arap bir prens olarak geçmektedir. Fars metinlerinde “Hamzâ-i Pehlevân”, “Hamza nâme” ve “Kralın hikâyesi” gibi isimlerle tanınmış olup, Arap yarım adasından çıkıp Fars memleketine girerek orayı fetheden bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kisra ise şehrini ve tahtını ele geçirmeye çalışan bu tehlikeli düşmandan kurtulmaya çalışmaktadır. Hikâyenin devamında Hamza, Fars diyarını fethettikten sonra Şam, Mısır, Roma, Habeşistan, Fas ve Endülüs şehirlerini de fethedip, büyük bir İslam imparatorluğu kurmak niyetindedir. Hikâye, İslam öncesi döneme ait olduğu için, kahramanımız Hamza, tek yaratıcıya inanan, Hz. İbrahim dini olan hanif bir muvahhidir. Arap

rivayetlerinde ise Hamza, Arap topraklarını ele geçiren Ânuşirvân'a karşı topraklarını geri almaya çalışan bir komutan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hamza, öncelikle topraklarını kurtarmış, sonra güneyden Yemen'e ve kuzeyden Mezopotamya'ya kadar sınırlarını genişletmiştir. Fars edebiyatındaki Sahipkırannâme'de anlatılan Hamza ile Hamzatu'l-Pehlivân'ın aynı kişi olmadığı bilinmesi gerekir. Zira Sahipkırannâme'de Hz. Peygamberin amcası Hz. Hamza ve kahramanlıkları anlatılmakta olup, miladi 1073 yılında adı bilinmeyen bir yazar tarafından kaleme alınmıştır(Yıldırım, 2012: 398).

2. Klasik Arap Edebiyatındaki Destan Olgusuna Negatif Yaklaşımlar

Arap edebiyatında Klasik dönem dediğimiz İslam öncesinden başlayıp 20. yüzyıla kadarki süreç içerisinde Yunan ve Roma edebiyatındaki gibi bir destan geleneğinin olup olmadığı edebiyatçılar arasında ihtilafli bir durumdur. Her ne kadar 'Amr b. Kulsûm, Hâris b. Hillîze ve 'Antere b. Şeddâd gibi Cahiliye; Ebû Firâs el-Hemedânî, el-Mütenebbî, el-Ferezdak, Cerîr, 'Ubeyd er-Râ'î, Zürrümme ve el-Kumeyt gibi Emevi-Abbasi dönemi şairlerinin bazı şiirlerinde destansı unsurlardan olan kahramanlık, cesaret, övünme ve savaş manzaraları gibi temalar ile yine bu dönem ortaya çıkan ve Ebû Temmâm, el-Buhturî ve İbn Şecerî'nin hamâse olarak adlandırılan şiir seçkileri görülse de, bu tür şiirlerin tam bir destan olduğu söylenemez (Demirayak, 2012: 151-152). Çünkü bu durum birtakım sebepler bağlamında destan tanımını karşılamamaktadır. Bu sebepler kısaca şunlardır:

2.1. Araplarda ulus anlayışının bulunmaması: Cahiliye döneminde -kabilecilik anlayışından kaynaklı- destan oluşumundaki ortak unsurlardan olan vatan birliği ve ulus anlayışının bulunmaması, ulusal bir kahraman çıkarma olasılığını ortadan kaldırmıştır. İslam sonrası dönemde ise, din ve vatan birliği oluşmasına rağmen, destanın temel unsurlarından olan hurafe ve mitolojik anlatının dinde yasak olması sebebiyle destana ait bir veriye rastlanamamaktadır. Klasik Arap şiirine baktığımızda, bu şiirlerin en temelinde övünme ve hamaset vardır. Ayrıca Arap savaşlarında fetih ruhunun olduğu söylenemez, sadece başka bir kabileye intikam amacıyla saldırı düşüncesi vardır. Bu sebeple orduyu veya halkı cesaretlendirip, galeyana getirecek destansı bir kahramanın oluşma imkânı yoktur(el-İskender, 37; Garrîb, 12).

2.2. Araplardaki hayal/tasavvur kültürü: Bilim insanları iki çeşit hayalden söz etmektedirler. Birincisi, şekle benzeterek tasvir etme ki; buna *descriptive dream* denilmektedir. Türkçeye tasviri-betimsel

hayal veya tasavvur olarak tercüme etmek mümkündür. İkinci kısım hayal olan, *Imaginative dream* ise; ibdâî - yaratıcı hayal veya kurgu şeklinde dilimize çevrilebilir. Arap şairlerin eserlerine baktığımızda, onların daha çok benzeterek tasvir etmeyi (tasviri hayal) tercih ettikleri görülmektedir. Çünkü Arap, görünen ve hissedilen şeylerden bilgi edinir ve üzerine yeni olmayan şeyleri giydirir. Bu bakımdan Arap akli sınırlı olup, yeni tecrübeleri olmadığından kendisinden bir şey ekleyemez. Bu durum destan veya mitoloji üretmede Batı'ya göre geride kalınması demektir. Roma ve Yunanlılarda ise bunun tersini görmekteyiz. Yani Yunan akli daha çok kurgu denilen maddi gerçekliklerden uzak; görünmeyen âleme yoğunlaşmaktadır. Onlar savaşı cesaret, güzellik vb. mücerret şeylerle tasvir etmişler, hatta insana dahi benzettikleri de olmuştur. Bundan dolayı *İlyada* ve *Odyseia* gibi büyük olay ve büyük savaşları anlatan eserler vücuda getirebilmişlerdir(‘Abdulmu‘îd Hân, 1937: 31 ve 45; eş-Şâbbî, 2013: 12; Hüseyin, 1987: I/186-187).

2.3. Mitolojik veri yetersizliği: Bilindiği üzere destanların oluşumunda mitolojinin katkısı büyüktür. Bu bağlamda, Batı (Yunan-Roma) edebiyatı hakkında destan yazımına ilham veya malzeme olan yüzlerce tanrı figürü bulunmaktayken, Arap toplumunda yaşadıkları ortam sebebiyle, Batı'ya kıyasla şairin destanın ana temasını oluşturmak için faydalanacağı gelişmiş bir çoktanrılı inancının bulunmaması, destansı çalışmaları olumsuz etkilediği söylenebilir(Hüseyin, I/88-89; el-İskender, 41; er-Râfi‘î, 2009: III/112; Dayf, 2000: 189).

2.4. Uzun süreli savaşların olmaması: Arap toplumunda, şairin kahramanlıkları tasvir edeceği bir destan oluşturması için esinleneceği uzun ve kanlı savaşların olmaması olumsuz bir durumdur. Zûkâr, Bu‘âs, Gabrâ, Dâhis ve Besûs gibi *Eyyâmü'l-'Arab* olarak adlandırılan bu savaşlar; genellikle şahıslar veya kabileler arasında çıkan bir tartışma ile başlar, daha sonra savaşa dönüşürdü. Savaş bittikten sonra tarafların hatip ve şairleri yergi veya övgülerle olayı anlatırlardı. Tarafların farklı anlatımlarıyla dikkat çeken bu savaş hikâyeleri yüzyıllarca dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelmiştir. Bu tür savaşların kısa sürmesi, kabileler arası olması ve intikam üzerine kurgulanması, hakkında her ne kadar şiirler yazılsa da, destana yetecek materyal sağlayamamıştır(el-Fâhûrî, 2005, s.93; er-Râfi‘î, III/111).

2.5. Destan türünün Arap edebiyatında daha önceden duyulmaması: Klasik Arap edebiyatı döneminde destanın varlığı şairler tarafından duyulmamış, okunmuş olsa dahi bunun farklı bir tür olduğu muhtemelen algılanamamıştır. Mesela Câhız, “el-Beyân ve’t-tebyîn” isimli eserinde Yunan ve Arap şiirini kıyaslamasına rağmen

destanla ilgili hiçbir şey söylememiştir. Aksi halde Araplar, destan konusunda da maharetlerini göstermekten çekinmezlerdi. Ayrıca Homeros ismi, İbn Ebî Usaybi'a, el-Beyrûnî, Huneyn b. İshâk, İbn Haldûn ve Şehristânî gibi meşhur yazar ve mütercimlerin eserlerinde geçmesine rağmen, destana karşı herhangi bir ilgi veya eğilim olmamıştır(el-Büstânî, 2012: 26-27).

2.6. Dil ve din kaynaklı sebepler: Abbasiler döneminde hicri 3. yüzyılda başlayan tercüme hareketi sırasında Huneyn b. İshâk, Yahyâ b. el-Batrîk, Yuhanna b. Mâseveyh, İbnu'n-Nâ'ime el-Hımsî ve Yuhannâ ed-Dımaşkî gibi meşhur mütercimler r olmasına rağmen, İlyada isimli eser tercüme gereği görülmemiştir. Bunun muhtemel iki nedeni vardır. İlk sebep bu eserin içeriğinin dinin temel inanç esaslarına uymaması olabilir. İkinci olarak Arap şiirinin tek vezni ve tek kafiyeyi gerektirmesi, buna karşın Batı destanlarının çok uzun ve vezin-kafiye uyumunun zorunlu olmaması, mütercimlerin manzum eser olan İlyada'yı -Arapçadaki kafiye ve vezne uyduramama endişesinden kaynaklı- tercüme etmekten kaçınmış olmaları muhtemeldir(Hüseyn, I/70-71). Bundan dolayıdır ki; İlyada isimli eserin Arapça tercümesi, Arap şairlerine ancak 20. yüzyılda gerçekleşmiş ve bu durum da Arapların destan konusunda geç kalmalarına sebebiyet vermiştir(el-Büstânî, 56).

2.7. Destanların uzun muhtevası: Destanların çok uzun olması Arap şairlerinin gözünü korkutmuş olabilir. Zira hicri 7. yüzyılda, Firdevsî'ye ait Şehnâme isimli Fars destanının Ebu'l-Feth el-Benderî el-İsfahânî (ö.586-643/1190-1245) tarafından Arapçaya tercüme edilmiş olmasına rağmen, son yüzyıla kadar hiçbir şairin destan yazımına giriştiği görülmemiştir(er-Râfi'î, III/111).

2.8. Şiirde öznellik-nesnellik problemi: Arap şiiri genellikle (zâtî) öznedir. Yani telif edilen şiirde olay örgüsünden çok şairin, duygu, düşünceleri ve kullandığı lafız önemlidir. Batı destanlarında ise durum tam tersidir. Şiirleri nesnel (mevdû'î) yani objektiftir. Şairin kendisini ve kendine ait duyguve düşüncelerini bir tarafa bırakarak olay veya hikâyeyi anlatmasıdır. Asıl olan olay örgüsüdür. Arap şairi, nesneliği sevmediğinden veya şiirlerinde nesneliği kullanmadığından, destan tarzı bir çalışmaya girmeyi uygun görmemiş olabilir(Dayf,189).

3. Modern Arap Edebiyatında Destan Olgusu

Modern Arap edebiyatçılarının destana ilgisi hiç şüphesiz, Süleyman el-Büstânî'nin (1856-1925) Homeros'un İlyada isimli Yunan destanını (1887-1895) yılları arasında Arapçaya tercüme etmesinden sonra başlamıştır. İlim çevrelerince Firdevsî'ye ait Şahnâme isimli Fars destanının Ebu'l-Feth el-Benderî el-İsfahânî (ö.1190-1245) tarafından

tercüme edilmesinden sonraki en kaliteli tercüme olduğu ifade edilen İlyada isimli bu eser, Abdulmesîh el-Antakî, Paulos Selâme, Ahmed Şevkî, Muhammed Tevfik ve Ahmed Muharrem gibi bazı modern dönem Arap şairlerine ilham vererek, onların da destan yazmasına olanak sağlamıştır (el-Fâhûrî.161-162; Ğarrîb, 14). Arap edebiyatına yeni girmiş olan bu türün, aslında Arap şairlerin fazla ilgisini çektiği söylenemez. Zira Avrupa’da çıkan romantizm, sembolizm, realizm, sürrealizm gibi şiirdeki yeni edebiyat akımları şairlere daha çekici gelmiş, ayrıca başka bir edebi tür olan tiyatro da -muhtemelen-destandan daha kısa olduğu için daha cazip görünmüştür. Şairlerin bu dönemde yazdıkları tiyatro eserleri destanlardan kat kat fazladır. Yapay destanların en önemlilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

3.1. Melhametu’l-İmâm ‘Alî (el-Kasîdetu’l-‘aleviyyetü’l-mübâreke) ‘Abdulmesîh el-Antakî (1875-1922) isimli Halep doğumlu, Yunan asıllı şair ve gazeteci tarafından kaleme alınan bu eser, 5595 beyitten müteşekkil olup, Hz. Ali’nin doğumundan başlayarak, hayatını, savaşlarını, kahramanlıklarını ve şehadetini ele almaktadır. Modern Arap edebiyatının ilk ve en uzun yapay destanı olarak kabul edilen bu çalışma manzum bir eserdir (el-Antakî, 1991). Bu destan şu şekilde başlamaktadır:

أزَيْنُ مَلْحَمَتِي الْعَرَا وَأَحْلِيهَا	بِحَمْدِ رَبِّي فَلْيَحْمَدُهُ قَارِبَهَا
وَبِالصَّلَاةِ عَلَى طَهٍ وَحَدِيدَةِ	قَدْ كُنْتُ بَادِعِهَا سِرًّا وَمُنْهَبَهَا
وَبَعْدُ قَدْ وَقَفْتُ عَلَى الْعَبِيدِ إِلَى	هَذِي الْقَصِيدَةِ مَعَ ضَافِي حَوَاشِيهَا
نَظَّمْتُ سِيرَةَ مَوْلَانَا أَبِي حَسَنِ	فِيهَا عَلَى قَدْرِ إِدْرَاكِي حَوَافِيهَا
فَمَا عَرَفْتُ لَهُ فِي الدِّينِ مَأْتَرَةَ	إِلَّا وَكُنْتُ مَعَ الْإِخْلَاصِ رَاوِيهَا

Süslüyorum takılarla bu güzel destanımı
Rabbimi hamd ile okuyan da hamd etsin
Ve selam olsun Muhammed ve Ali’ye
Her işe başlar ve bitirirken yaptığım gibi
Sonra bunu yazan kula Allah yardım etsin
Ve bu kasideyi şerhle genişletene de
Efendim Ebu Hasan’ın hayatını nazmettim
Gizliliklerini idrak ettiğim nispette
Onun hakkındaki dini bilgileri öğrenince
Bildiğim her şeyi samimiyetle naklettim

Şair, Hz. Ali'nin fesahati ve O'na atfedilen Nehcü'l-belâğa isimli eser için şu ifadeleri kullanmaktadır:

وَعَمْرَكَ اللهُ هَلْ أَجْلَى وَأَفْصَحَ مِنْ
أَقْوَالٍ وَحَيْدَرَةٍ أَوْ مِنْ مَعَانِيهَا
لَوْلَا النَّقِيُّ قَلْتُ: آيَاتٌ مَنْسَقَةٌ
فِيهَا الْهُدَايَةُ أَوْ تَجْرِي مَجَارِيهَا
وَذِي كِتَابَتُهُ (تَهْجُ الْبَلَاغَةِ) فِي الْمَرَاجِعِ
سُطُورُهَا وَبِهِ هَدْيٌ لِقَارِنِهَا

Yemin olsun ki var mıdır acaba daha fasihi
Ali'nin sözlerinden ve anlamlarından daha yücesi
Korkmasam söyledim: sanki ayetlerin bir eşi
Akıp giden bir hidayet kaynağı gibi
Nehcü'l-belâğa isimli eseri bir kaynaktır
Onun tüm satırları okuyanı için bir hidayettir.

3.2. 'İdu'l-Gadîr (Melhame İslâmiyye): Paulus Selâme(1902-1979) isimli Lübnanlı şair ve yazar tarafından kaleme alınan bu eser, 47 kaside ve toplamda 3415 beyitten müteşekkildir. Eser, Hz. Peygamberin doğumundan ve peygamberliğinden başlayarak Hz. Ali'nin doğumunu, onun yaşamını, şahsiyetini, zekâsını, Hz. Peygambere olan bağlılık ve arkadaşlığını anlatmaktadır. Eser, ayrıca Gadîri Hum ve Kerbelâ gibi tarihi olayları da içermektedir. Şair ikinci kasidede Hz. Ali'nin bazı özelliklerine vurgu yapmakta ve şöyle demektedir (Selâme, 1999):

يَا أَمِيرَ الْإِسْلَامِ.. حَسْبِي فَخْرًا
أَنْتَنِي مِنْكَ مَالِي أَصْعَرِيَا
جَلَّجَلِ الْحَقُّ فِي الْمَسِيحِيِّ حَتَّى
عُدَّ مِنْ فَرَطِ حَبِّهِ عُلُويَا
أَنَا مَنْ يَعْتَشُقُ الْبَطُولَةَ وَالْإِهَامَ
وَالْعَدْلَ وَالْخَلَاقَ الرَّضِيَا
فَإِذَا لَمْ يَكُنْ عَلِيٌّ نَبِيًّا
فَلَقَدْ كَانَ خُلُقَهُ نَبُويَا
سَفَرِ خَيْرِ الْأَنَامِ مِنْ بَعْدِ طِهِ
مَا رَأَى الْكُونَ مِثْلَهُ أَدْمِيَا
يَا سَمَاءَ الشَّهِيدِي وَيَا أَرْضَ قَرِّي
وَإِخْشَعِي إِنْ نِي ذَكَرْتِ عَلِيَا

Ey İslam'ın emiri! Bana övünç olarak yeter
 Ben her zerreciklerimle seninle doluyum
 Hristiyanlığıma rağmen Hak bana emretti
 Sana olan sevgimin aşırılığından alevi sayıldım
 Ben senin bir aşğınım; kahramanlığında
 Söz, adalet, ahlak ve rıza gibi sıfatlarında
 Eğer ki Ali bir peygamber değilse de
 O'nun ahlakı peygamberinkinden farksızdır
 En şerefli Peygamber müjdesinin ardından
 Dünya O'nun gibi bir Âdemoğlu daha görmemiştir
 Ey gökyüzü! Şahit ol ve ey yeryüzü sessizce boyun eğ
 Muhakkak ki ben Ali'yi bu şekilde zikrettim

3.3. El-Mu'allakatu'l-İslâmiyye fî târîhi'l-Ka'be ve'l-Mescidi'l-Harâm: Eser, Medine doğumlu Muhammed Tevfik el-Ya'rûbî(1910-1989) tarafından kaleme alınmıştır. 850 beyitten müteşekkil bu çalışma, Kâbe ve Mescid-i Harâm'ın inşa tarihini ele almaktadır. Bu epik şiir şu şekilde başlamaktadır(Tevfik, 1955):

ومن لهجات العرب سقت الأحاسنا	على الجاهلي اللفظ أبحرت أمناً
سمين وقد برّ المكان الأماكنا؟	أيمدح بيت الله بالغت إن يكن
حياة له تروى قديما وراهننا	وفي جاهلي من زمان و مسلم
وأطمع أن أحبي لذا البيت ماهنا	وعلقها قد علق الشعر قبلها
وشاعره في جنة الخلد ساكنا	وأن يقبل الله المديح مثوية

Bu lafız (mu'allaka) Cahiliyedeki güvenli vezindir
 Arap lehçelerinden en güzeliyle kaleme aldım
 Beytullah hiç övülür mü? Belki abarttım iyilikte
 Bu mekân(Kâbe) mekânların en değerlisidir
 Ta Cahiliyeden beridir ve İslam'da da aynısı
 O'nun hakkındaki bilgiler paylaşılır eski ve yeni
 O'na şiir yazarak süsledim öncekilerin yaptığı gibi
 Bu evin bir hizmetkârı olarak saygı umuyorum
 Ve Allah'ın benden bu övgüyü kabul ederek
 Şairini sonsuz cennetine almasını (umuyorum)

3.4. Melhametu mecdi'l-İslâm (el-İlyâdatu'l-İslâmiyye): Mısırlı şair Ahmed Muharrem (1877-1945) tarafından kaleme alınan bu

eser 3000 beyitten oluşmaktadır. Şair bu çalışmasında Hz. Peygamberin hayatını ve savaşlarını kronolojik sırayla nazım şeklinde ele almış ve Hz. Peygamberi Yunan destan kahramanı İlyada'ya benzetmiştir. Bu epik şiir şu şekilde başlamaktadır(Muharrem, 1963):

املاً الأرض يا محمد نوراً
واغمر الناس حكمة والدهورا
حجبتك الغيوب سرّاً تجلى
بكشف الحجب كلها والستورا
أنت معنى الوجود بل أنت سر
جهل الناس قبله الإكسيرا
أنت أنشأت للنفوس حياة
غيرت كل كائن تغييرا
أنجب الدهر في ظلالك عصرّاً
ناية الذكر في العصور شهيرا

Ey Muhammed doldur yeryüzünü nurla
İnsanlar ve zaman hikmetinle kaplansın
Göklerin sırrını açan örtünle ortaya çıksın
Tüm perdeler ve örtüler açılsın
Sen varlığın anlamı hatta sırrısın
Önceki dönem cehalet dönemindekilerin aradığı iksir
Sen ki; ruhlara yeniden hayat veren
Ve tüm âlemi baştanbaşa değiştirensin
Ve gölgenle zaman yeni bir asır doğurdu
Her daim senin asrını hatırlamaya gayret eden

3.5. İlyâda el-Cezâir: Cezayirli şair Müfdî Zekeriyâ (1908-1977), 1000 beyitten müteşekkil bu çalışmasında, İslami fetihler öncesinden başlayarak, sömürgeci Fransa'ya karşı başlatılan istiklal harbine kadar geçen zamanı ve bu zaman sürecinde Cezayir'in tarihi olaylarını ele alıp kahramanlarını zikrettiği epik şiiri şu şekilde başlamaktadır(Zekeriyâ, 1987):

جزائر، يا مَطْلَعَ المعجزات
ويا حَجَّةَ الله في الكائنات
ويا بِسْمَةَ الرَّبِّ في أرضه
ويا وجهه الضاحك القسامات
ويا لوحةً في سجلِّ الخلود
تموج بها الصور الحالمات
ويا قِصَّةً بثَّ فيها الوجود
معاني السَّمَوِّ بروح الحياة

وَيَا صَفْحَةً خَطَ فِيهَا الْبِقَا
 شغَلْنَا الوري، وملأنا الدنيا
 بشعر نرتله كالصلاة
 تسابيح من حنايا الجزائر

Cezayir! Ey mucizelerin doğduğu yer
 Ve ey Allah'ın bu kâinattaki kanıtı
 Ve Rab'in yeryüzündeki tebessümü
 Ve ey gülücüklü simaların güzel yüzü
 Ve ey ebediyet defterinin tabelası
 Rüyaların suretlerinin dalgalandığı
 Ey hikâyelerin vücut bularak canlandığı
 Hayatın güzelliğiyle anlamanın yüceldiği
 Ve ey ezeli sınırların ateşle yazıldığı sayfa
 Ve cihat nuruyla feda edilen canlarla

Meşgul ettik insanları
 Ve doldurduk dünyalara
 Namaz gibi dilimize doladığımız bir şiir gibi ki
 Tesbihatı Cezayir özlemi olan

3.6. Kibâru'l-havâdis fî vâdi'n-Nîl: Mısırlı şair ve yazar Ahmed Şevki(1868-1932), *Nil Vadisindeki Büyük Olaylar* isimli 264 beyitten oluşan şiirinde, milattan önceki dönemlerden başlayarak günümüze kadar gelen kronolojik bir Mısır tarihi sunmaktadır(Şevkî, 2012: 25-35). Bu destan şu şekilde başlamaktadır:

هَمَّتِ الْفُلُكُ، واحتواها الماءُ
 وضرب البحرُ ذو الغُبابِ حَوَالِيَّ
 ورأى المارقون من شَرَكِ الأُر
 وجبالاً موائجاً في جبالٍ
 ودويّاً كما تأهبت الخيد
 لجةً عند لجةٍ عند أخرى
 وحدأها بمن نُقِلُ الرجاءُ
 هها سماءٌ قد أكبرتها السماءُ
 ض شيباً تمدها الدماءُ
 تتدجى كأنها الظماءُ
 ل وهاجت حماتها الهيجاءُ
 كهضابٍ ماجت بها البيداءُ

وسَفِينٌ طَوْراً تَلْوَحُ، وَجِينًا يَتَوَلَّى أَشْبَاهَهُنَّ الخفاء
نازِلَاتٌ فِي سَيْرِهَا صَاعِدَاتٌ كَالهَوَادِي يَهْزُهُنَّ الحُذَاء

Yürüdü gemiler çevresini saran sular arasında
Ve şarkıları emellerin yönettiği
Sanki gökyüzü ortasında yürümektedir
Gökteki sema ise hayranca bakmakta
Dünya tuzaklarını görüp kaçanlar
Tüm denizi kaplayan ağları da gördüler
Ve dağlar başka bir dağ içerisinde
Heybetinden sanki bir gölge gibi görünmekte
Ve atlar hazırlanmaktadır gürültülü seslerle
Seyisler tarafından galeyana getirilmiş gibi
Dalgalar iç içe geçmiş başka dalgalarla
Adeta çöl üzerindeki tepeleri andırmaktadır
Bazen ortaya çıkar gemiler
Bazen de bir hayalet gibi gizlenirler
Ve kâh inerler ve de kâh çıkarlar
Develerin şarkıdan dolayı eğildikleri gibi

3.7. Melhametu ‘Abkar: Lübnan/Zahle doğumlu mehcer şairlerinden Şefik Ma’lûf (1905-1976) ‘*Abkar Destanı* isimli çalışmasında, İslam öncesi dönemde de adından sıkça bahsedilen Abkar Vadisi ve üzerinde yaşayanlarla ilgili bir divan oluşturmuştur. Bugünkü (Suud) Yemâme’de bulunan Nehd bölgesi yakınlarındaki derin bir vadinin adı olan ‘Abkar, cinlerin yoğun olarak yaşadığına inanılan bir yerdir. Rivayetlere göre bu vadiye uzun zamandır cin şairler yaşar ve orada bir gece geçirebilen kişilere bu cinler tarafından şiir öğretildiğine inanılırdı (Usta, 2015: 161). el-Ma’arrî’nin *Risâletu’l-gufrân*, Dante’nin *İlahi Komedyâ* ve Göthe’nin *Faust* isimli eserlerinden etkilendiği düşünülen şair, 273 beyitten oluşan epik şiirinde Abkar vadisinde yaşayan cin, şeytan ve falcılarla yaşadığı maceralarını kurgusal olarak anlatmaktadır (Ma’lûf, 1936). Bu destan şu şekilde başlamaktadır:

وسرْتُ عَنْ عِبْرَةٍ مُسْتَشْرِفًا صحراء غاصت في عُبابِ السُّبَاتِ
رغم شعاع الشمس يبدو على أطرافها ما يُشبه النِّيرَاتِ
بيننا أرى الأفقَ بها مُومِضًا إذ بي أراها اختطفتُ خابياتِ

فقال لي شيطانٌ شعري لقد   جزنا جمى الخلائق الخادات
فانظرُ على الأفق رِيّاحَ البلى   كيف تُلاشي شُعلاتِ الحياة

Abkar vadisinde çöl üzerinde yürüdüm
Taşkın sebebiyle uyanmış derin uykudan
Güneş ışınlarına rağmen etrafında
Görünmektedir güneş ve aya benzer şekilde
Ansızın ufukta gördüm bir parlaklık
O zaman kaybolmuş ışıkları gördüm
Şiirimin şeytanı o vakit dedi ki bana
Ölümsüz varlıkların sınırı aştık
Ufuktaki yıpranmış rüzgâra bak
Hayatları nasıl sona erdirdiğine

3.8. 'Alâ bisâti'r-rîh: Lübnanlı mehcer şairi Fevzî Ma'lûf'un (1899-1929), tamamlayamadan vefat ettiği *Uçan Halı Üzerinde* isimli fantastik şiirinde, rüyasında uçan bir halı üzerinde göğe yükselerek yaşadığı maceralarından bahsetmektedir. Şair, bu macerasında göç sonrası yaşamak zorunda kaldığı Brezilya'dan anavatanı Lübnan'a olan şevk ve özlemini de dile getirmektedir. Bu destan şu şekilde başlamaktadır(Ma'lûf, 2012):

في عباب الفضاءِ فوق غيومه   فوق نسره ونجمته
حيث بثّ الهوى بثغر نسيمه   كل عطره ورقته
موطن الشاعر المحلق منذ ال   بدء لكن بروحه لا بجسمه
أنزلته فيه عروس فواقي   ه بعيداً عن الوجود وظلمه
ملك قبة السماء له قص   رُ وقلب الأثير مسرح حكمه

Bulutlar üzerindeki gökyüzü taşkınlarında
Yıldızlar ve kartalların üzerinde
Meltem esintili bir gedikten aşk yayıldı
Tüm kokular ve yapraklarla beraber
Başlangıçtan beri uçan şairlerin yurdu
Hep ruhu olmuştur cismi değil
Kafiyelerin bir gelin gibi indirilip
Gölgelerden ve varlıktan uzaklarda
Sultanın sarayı gökyüzü kubbesinde
Sözleri ise esir kalbin tiyatrosundadır

Şair, şiirinin devamında şöyle demektedir:

يا طيور السماء في الريح روي
وبجسمي طيري إلى حيث روي
هو حلم مجنح رافق الشا
خلعت بقضة العقول جناحي
ما هما من خرافة وخيال
صعد الطرف في الأثير تجدني
بي جريا على الجلد
فيه تحيا بلا جسد
عير يطوي الأجيال جيلاً فجيلاً
ن عليه يحيران العقولا
بل هما من حقيقة وهيولى
قاطعاً في الأثير ميلاً فميلاً

Ey gökyüzü kuşları! Uçun
Gökyüzü kubbesi üzerinde
Ruhun vücudumla buluşarak
Bedenime selam verdiği yere doğru
Yüksekler şairlerin dostudur
Nesilleri, nesiller boyu kuşatırlar
İki kanadıyla çıkardım akıl uykusunu
Ki akıllar şaşmaktadır buna
Bu ne bir hurafe ne de hayaldir
Bilakis hakikat ve asıldır
Kaldır bakışlarını göğe ve bak bana
Gökyüzünde göreceksin beni azar azar

Sonuç

İnsanlığın edebi faaliyetleri ana hatlarıyla mitoloji, masal, efsane, destan, halk hikâyesi ve roman gibi aşamalardan geçmiştir. Bu türlerden biri olan destan, geçmiş asırlardan beri dünya edebiyatında şairlerin kullandığı eski edebi türlerden olup, Persler, Hintler, Romalılar ve Yunanlar tarafından aktif olarak kullanılmıştır. Klasik dönem Arap edebiyatında bu edebi türe benzer şiir, hamâse veya sîret tarzında çalışmalar olsa da, tam manasıyla destan sayılabilecek çalışmalar bulunmamaktadır. Araplarda ulus bilincinin olmaması, herkes tarafından kabul görmüş kahraman figürlerinin ortaya çıkarılamaması, destanlara ilham veren uzun savaşların bulunmaması, dinsel veya dilsel bir takım problemler bu edebi türün klasik Arap edebiyatında oluşumunu engellemiştir. Ancak Süleymân el-Büstânî'nin *İlyada* isimli Yunan destanını Arapçaya tercümesi; Muhammed Tevfik,

Müfdî Zekerıyyâ, Şefîk Ma'lûf, Fevzî Ma'lûf, Ahmed Şevkî, Paulus Selâme ve 'Abdulmesîh el-Antakî gibi modern dönem Arap şairlerine ilham vermiş, bunun neticesinde yapay destanlar yazılmaya başlamıştır. Bu çalışmada destan türünün Arap edebiyatındaki yansımaları değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- 'Abdulhakîm, Ş.(1982). *Mevsû'atu'l-folklor ve'l- esâtîri'l-'Arabıyye*. Beyrut: Dâru'l-'avde.
- 'Abdulmu'îd Hân, M. (1937). *el-Esâtîru'l- 'Arabıyye kable'l-İslâm*. Kahire: Matba'atu lecneti't-telif ve't-terceme
- el-Antakî, A. (1991). *Melhametu'l-İmâm 'Alî (el-Kasîdetu'l-'aleviyyeti'l-mübâreke)*. Beyrut: Müessesetu'l-'alemî li'l-matbû'ât.
- Boratav, P. N. (2014). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- Dayf, Ş. (2000). *Târihu'l-edebi'l-'Arabî-'Asru'l-câhilî*. (22. Baskı). Kahire: Dâru'l-ma'ârif.
- Demirayak, K. (2012). *Cahiliye Dönemi*. (2.Baskı). Erzurum: Fenomen Yay.
- Develioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. (33.Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Enîs, İ. (2004). *el-Mu'cemu'l-vasît*. Kahire: Mektebu'ş-şurûki'l-devliyye.
- el-Ezherî, A. (1967). *Tehzîbu'l-luga*. Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye li't-te'lîf ve't-terceme.
- el-Fâhûrî, H. (2005). *el-Câm'i fî târihi'l-edebi'l-'Arabî-el-edebu'l-kadîm*. Beyrut: Dâru'l-cîl.
- Fayda, M. (2009). "sîret". İslam Ansiklopedisi. (XXXVII/319). Ankara: TDV Yay.
- el-Ferâhidî, H. A. (2003). *Kitâbu'l-'ayn*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- Feyruzâbâdî, M. Y. (2005). *el-Kâmûsu'l-muhît* Beyrut: Müessesetu'r-risâle.
- Ğarrîb, C. (trs). *eş-Şi'ru'l-melhamî, târihuhû ve a'lâmuhû*: Beyrut, Dâru's-sekâfe.
- Heyet, (2011). *Türkçe Sözlük*, (11. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Heyet,(2005). *el-Ustûra, tevsîk hadârî*. Bahreyn: Cem'ıyyetu't-tecdîdi's-sekâfiyyeti'l-ictimâiyye,
- Hüseyn, T. (1987). *Mîn târihi'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-ilmi li'l-melâyîn.

- İbn Dureyd, E. B. (1987). *Cemheretu'l-luga*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn.
- İbn Manzûr, C. M. (trs.). *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- el-İskender, A. (2004). *el-Mufasssal fî târihi'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru ihyâi'l-'ulum.
- Ma'lûf, F. (2012). *'Alâ bisâti'r-rîh*. Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî.
- Ma'lûf, Ş. (1936). *'Abkar*. Beyrut: Matba'atu mecelleti's-şark.
- Muharrem, A. (1963). *Melhametu mecdi'l-İslâm (el-İlyâdatu'l-İslâmiyye)*, Kahire: Dâru'l-'urûbe li'n-neşr.
- er-Râfi'î, M. S. (2009). *Târihu'l-âdâbi'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- Selâme, P. (1999). *'İydu'l-Gadîr*. Beyrut: eş-Şirketu'l-'âlemiyye li'l-kitâb.
- eş-Şabbî, E. K. (2013). *el-Hayâlu's-şi'ri inde'l-'Arab*. Kahire: Kelimât 'Arabîyye li't-terceme ve'n-neşr.
- Şevkî, A. (2012). *Şevkiyyât*, Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî.
- Tevfik, M. Y. (1955). *el-Mu'allakatu'l-İslâmiyye fî târihi'l-Ka'beti ve'l-Mescidi'l-Harâm*, Kahire: Matba'atu's-sa'âde.
- et-Tuncî, M. (2001). *el-Mu'cemu'l-mufasssal fî 'ulûmi'l-luga*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye,
- Usta, İ. (2015). *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Yetiş, K. (1994) “*destan*”. İslam Ansiklopedisi. (IX/2002). Ankara: TDV Yay.
- ez-Zebîdî, M. M. (1967). *Tâcu'l-'arûs*, Kuveyt: Matba'atu hukûmeti'l-Kuveyt.
- Zekerîyyâ, M. (1987). *İlyâda el-Cezâir*. Cezâir: Müessesetü'l-vataniyye li'l-kitâb.
- ez-Zeyyâd, A. H. (2004). *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 393-415
ISSN: 1302-6879

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Genel Beslenme Alışkanlıkları *General Nutrition Habits of Science Teachers*

- **Aslı GÖRGÜLÜ ARI***
- **Kevser ARSLAN****

*Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Matematik ve
Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü,
İstanbul / Türkiye.
Assoc. Prof., Yıldız Technical University,
Faculty of Education, Department of
Mathematics and Science Education,
İstanbul / Turkey.
agorgulu@yildiz.edu.tr
ORCID:0000-0002-6034-3684

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik
Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
İstanbul / Türkiye.
Graduate Student, Yıldız Technical
University, Institute of Science and
Technology, İstanbul / Turkey.
arslankevser96@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0658-7175

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
03/12/2019
Kabul Tarihi / Date Accepted:
27/12/2019
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atrf: Görgülü Ari, A. & Arslan, K. (2020).
Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Genel
Beslenme Alışkanlıkları. *Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 47, 393-415

Citation: Görgülü Ari, A. & Arslan, K.
(2020). General Nutrition Habits of
Science Teachers. *Van Yüzüncü Yıl
University the Journal of Social Sciences
Institute*, 47, 393-415

Öz

Bu çalışmada, Fen Bilimleri öğretmenlerinin beslenme alışkanlıkları ve katkılı ürünler hakkındaki tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul'da yer alan devlet okullarında ve özel okullarda görev yapan 26 fen bilimleri öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenler, amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırmada anlık tarama modeli kullanılmıştır. Beslemeye ilişkin olarak literatürden alınan, 16 kapalı uçlu sorudan oluşan bir anket formu çalışmada kullanılmıştır. Ayrıca, anket formuna ek olarak öğretmenlerin beslenme ve sağlıklı yaşam özelliklerini ortaya çıkarmak için birey tanıma bilgi formu oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Uygulama sonrası elde edilen veriler analiz edilerek frekans ve yüzde dağılımları tespit edilmiştir. Kapalı uçlu sorulardan oluşan anket formundan ulaşılan sonuçlara göre, fen bilimleri öğretmenlerinin genel beslenme alışkanlıkları genel puan ortalaması ($X = 1,8889$) bulunurken; katkılı besinlere yönelik genel puan ortalaması ($X = 1,4231$) sonucuna istatistiksel olarak ulaşılmıştır. Testin genel ortalamasının 2,5'in altında olması, fen bilimleri öğretmenlerinin hem genel beslenme alışkanlıklarına hem de katkılı besin her ne kadar dikkat etmeye çalışsalar da, verisel değerlere bakıldığında puan ortalamalarının düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sonuçta ek olarak, birey tanıma formundan elde edilen sonuçlara göre, çalışmada fen bilimleri öğretmenlerin % 69,18'inin gün içerisinde öğün atlamış oldukları ve gündelik yaşamlarında % 84,6'sının fastfood tüketme alışkanlıklarının olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beslenme alışkanlıkları, katkılı besinler, fen bilimleri öğretmenleri.

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the attitudes of science teachers about nutritional habits and additive products. The study group consisted of 26 science teachers working in public and private schools in Istanbul. Teachers were selected by purposeful sampling method. Descriptive scanning method, which is one of the qualitative research designs, was preferred in the research. For this purpose, a questionnaire consisting of 16 closed-ended questions prepared by taking literature review and expert opinion was used. In addition to the questionnaire form, an individual recognition information form was created and applied to reveal the nutritional and healthy life characteristics of the teachers. The data obtained after the application were analyzed, and frequency and percentage distributions were determined. According to the results obtained from the questionnaire consisting of closed-ended questions, while the general nutritional habits of science teachers have a general mean score ($X = 1.8889$); The overall average score ($X = 1,4231$) for additive foods was statistically reached. The overall average of the test is below 2.5, although the science teachers try to pay attention to both general nutritional habits and additive food, it is seen that the average scores are low. In addition to this result, according to the results obtained from the individual recognition form, it was determined in the research that 69.18% of science teachers skipped meals during the day and 84.6% of their daily lives had fast food consumption habits.

Keywords: Nutritional habits, additive nutrition, science teachers.

Giriş

Günümüzde üzerinde durulması gereken önemli konuların başında beslenme gelmektedir. Yaşamın devamlılığının sağlanabilmesi ve sağlığın korunabilmesi amacıyla, alınan besinlerin vücut içerisinde kullanılması beslenme olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle sağlığın korunması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi adına vücudun ihtiyacı olan besin öğelerinin yeterli ölçüde ve uygun zamanda alınmasını hedef alan bilinçli bir davranıştır (Türkiye Halk Sağlık Kurumu, 2015). Dolayısıyla sağlıklı beslenme, vücuda ihtiyacı olan enerjiyi sağlayan besin öğelerinin yeterli ve dengeli olarak alınması ile sağlanabilir. Besin öğelerinden herhangi birisi alınmadığında ya da gereğinden az ya da çok alındığında büyüme ve gelişmenin engellendiği, sağlığın bozulduğu ortaya koyulmuştur (Baysal, 2007). Temel besinler vücuda alınmaması durumunda, yeterli ve dengeli beslenme gerçekleşemez. Vücut dokuları için gerekli olan enerji sağlanamaz ve "Yetersiz Beslenme" ortaya çıkar. Yetersiz ve dengesiz beslenme sorunları, insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen önemli faktörlerden biridir. Bu faktör, özellikle yetersiz ve dengesiz beslenme sorunlarından en çok etkilenen büyüme çağındaki çocukların beslenmesi yönünden önemlidir.

Okullarda verilen beslenme eğitimi ve programları, okul çağındaki çocuklara doğru beslenme alışkanlıkları kazandırarak büyüme, gelişme ve öğrenmeyi olumlu yönde etkiler (Baysal, 2007). Etkili ve devamlı olarak verilebilecek beslenme eğitiminin, sağlığın korunmasına ilişkin davranışları geliştirebileceği, sağlığı olumsuz etkileyebilecek problemleri ve alışkanlıkları ortadan kaldıracakları belirtilmiştir (Şanlıer, Konaklıoğlu ve Güçer, 2009). Dolayısıyla öğrencilerin sahip olduğu olumsuz beslenme alışkanlıklarının ortadan kaldırılmasında ve beslenme koşullarının iyileştirilmesinde, okul ortamında en çok iletişim halinde oldukları öğretmenlerin sorumluluğu son derece büyüktür.

Düzensiz ve dengesiz beslenme alışkanlıklarının ülkemiz çapında son derece önemli bir problem haline gelmesiyle beraber (Fişek, 1983), bu problemin kendini en baskın gösterdiği dönemlerin başında ortaokul dönemi gelmektedir. Ortaokul öğrencilerinin beslenme problemlerinin en çok rastlandığı öğrenci gruplarından biri olmasında, öğrencilerin ergenlik döneminde olmalarının neden olduğu düşünülmektedir. Yeterli ve dengeli beslenme düzensizliklerinin diğer dönemlere oranla en belirgin olduğu dönem ergenlik dönemidir (Saygın, Öngel, Çalışkan, Yağlı, Has, Gonca ve Yücel, 2011). Ergenlik çağında büyüme ve gelişme oldukça hızlı gerçekleşir. Bu durum ise vücudun enerji ve besin gereksinimini arttırmaktadır. Bireyin artan besin gereksinimi yeteri derecede karşılanamadığı takdirde çeşitli beslenme sorunları ortaya çıkabilir. Bu sorunların bir kısmı ise bilinçsizce ve yanlış kazanılan beslenme alışkanlıkları olarak kendini gösterebilir. Diğer bir yandan özellikle bu dönemde gelişimsel olarak değişen hormon miktarlarının sonucu olarak ortaya çıkan fiziksel değişikliklerin kontrolünün sağlanması amacıyla yanlış uyguladıkları zayıflama diyetleri, bilinçsizce kullandıkları zayıflama ilaçları ile sağlıksız beslenme alışkanlıklarının gelişmesi gözlenebilir. Bunlara ek olarak bu dönemde bireylerin öğün atlaması en sık görülen olumsuz beslenme alışkanlıklarının biridir. Tüm bu durumlar, sindirim sistemi hastalıkları başta olmak üzere diğer tüm hastalıklara kapı aralamaktadır. Ayrıca kalp ve damar hastalıkları, alerjik hastalıklar ve şeker hastalıklarını ortaya çıkmasını engelleyebilmek ve kanser, obezite, kemik erimesi ve diş çürükleri vb. rahatsızlıkların önüne geçebilmek için sağlıklı ve düzenli beslenme alışkanlıklarına sahip olmak gerekir (Garibağaoğlu, Budak, Öner, Sağlam ve Nişli, 2006).

Yapılan araştırmalarda, öğrencilerde görülen düzensiz beslenme alışkanlıklarının, öğrencilerin dikkatini dağıttığı, algılama düzeylerini zayıflattığı, öğrenmeyi güçleştirdiği ve okul başarısını azalttığı yönünde sonuçları ortaya çıkardığı belirtilmiştir (Hasbay,

2004; Oktar ve Şanlier, 1999). Aynı şekilde Örmeci (1987), ise yeterli ve dengeli beslenmeyen bireylerin hastalıklara karşı dayanıksızlaştığını ve okul başarısının olumsuz yönde etkilenerek azaldığı ifade etmiştir. Bu durumu desteklemekte olan başka bir araştırmada, devlet okullarında öğrenim görmekte olan öğrencilerden, kalori ve sağlık açısından daha uygun beslenen çocukların diğer çocuklara nispeten okul notlarının daha iyi olduğu, daha az devamsızlık yaptığı ve psikolojik olarak daha az probleme sahip oldukları saptanmıştır (Kleinman, Hall, Green, Korzec-Ramirez, Patton, Pagano ve Murphy, 2002).

Ortaokul öğrencilerinin sahip olduğu düzensiz beslenme alışkanlıkları onların zihinsel ve fiziksel tüm şartlarıyla ilişkili olması sebebiyle öğrencilerin okul performansını ve başarısını da olumsuz yönde şekillendirecektir. Dolayısıyla da öğrencilerin beslenme alışkanlıklarının düzenlenmesi ve düzensiz beslenme alışkanlıklarının önüne geçilmesi son derece önem arz eder. Öğrencilere verilen etkili bir beslenme eğitimiyle, bireylerin beslenmeye yönelik bilgi düzeylerinin ve alışkanlıklarının olumlu yönde gelişim göstermiş olduğu saptanmıştır (Preliş, Kinsler, Le Thai, Erasquin ve Slusser, 2012). Bu bakımdan yetersiz ve dengesiz beslenmenin önlenmesinde beslenme eğitimi ile sağlıklı beslenme bilincinin kazandırılması büyük önem taşımaktadır (Aymankuş ve Sarıoğlan, 2007). Dolayısıyla da sağlıklı bir nesil yetiştirilebilmesi, öğrencilere etkili ve doğru bir beslenme eğitiminin verilmesiyle sağlanabilmektedir. Bu durumun önlenmesinde de en büyük görev öğrencilerin zamanlarının çoğunu geçirdikleri okullarda yer alan öğretmenlere düşer. Öğretmenler sahip oldukları düzenli beslenme alışkanlıkları ve yeterli beslenme bilgisi ile öğrencilerin beslenme alışkanlıklarının düzenlenmesini ve olumlu yönde şekillenmesini sağlayabilmektedir. Sağlık ve beslenme kavramları ile ilişkili konularda, bireylerin birbirleri üzerinde önemli düzeyde etki oluşturdukları (Dutta-Bergman, 2004) göz önüne alındığında çocukların sağlıklı yaşama dair geliştirdikleri olumlu ve olumsuz tutumlarda etkilenecekleri kişilerin başında yaşamlarında önemli bir noktada yer alan öğretmenleri gelmektedir. Özellikle ortaokul çağındaki öğrenciler, öğretmenlerinin beslenmeye yönelik tutum ve davranışlarından diğer kademelere nazaran daha fazla etkilenirler. Sağlıklı beslenme konusunda öğrencilerini bilgilendiren, bu konuda olumlu tutum ve davranışlar sergileyen, zararlı alışkanlıklardan uzak duran, kısacası sağlıklı beslenmeyi yaşam biçimi haline getiren bir öğretmenin öğrenci üzerinde bırakacağı etki yadsınamaz derecede fazla olacaktır.

Öğretmenlerin sağlıklarını doğrudan etkileyen beslenmeye yönelik sergiledikleri davranışlar kadar bu davranışların oluşturulmasına ilişkin bilgi düzeylerinin, görüşlerinin ve tutumlarının da son derece önemli olduğu söylenebilir (İnel, Evrekli ve Günay, 2012). Bu nedenle gelecek nesillerin yetişmesinde büyük rol oynayan öğretmenlerin beslenmeye yönelik bilgi düzeylerinin ve görüşlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Öğrencilerin beslenmeye yönelik olumlu davranışlar kazanmasında öğretmenlerin rol model olma vazifesi göz önüne alındığında literatürde bu konudaki araştırmaların yer alması gerekmektedir.

Müfredatta beslenme ve sağlık konularına en çok yer verilen derslerin başında Fen Bilimleri dersinin olması, fen bilimleri öğretmenlerinin bu konuda tutumlarının ve beslenme alışkanlıklarının belirlenmesinin literatür açısından daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda ilgili literatürden yola çıkarak fen bilimleri dersi ve öğretmenleri açısından beslenme konusunun önemi ve geleceğe yönelik faydaları düşünüldüğünde, fen bilimleri öğretmenlerinin genel beslenme alışkanlıklarının, katkılı besinler hakkındaki tutumlarının belirlenmesi gelecek neslin sağlıklı yaşaması ve sağlıklı beslenmeyi öğrenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu gereklilik doğrultusunda, bu çalışmada, fen bilimleri öğretmenlerinin beslenme alışkanlıklarına ve katkılı besin tüketmelerine yönelik tutumlarının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Amaç

Bu araştırmada, Fen Bilimleri öğretmenlerinin beslenme alışkanlıkları ve katkılı ürünler hakkındaki tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmayı detaylandırmak için Fen Bilimleri öğretmenlerinin ailelerinde teşhis edilmiş kronik hastalıklar, varsa bu hastalıkların türü, öğretmenlerin sigara kullanma ve düzenli spor yapma alışkanlıkları, gün içerisindeki ana öğün sayıları, gün içerisinde en sık atladıkları öğünün adı, öğün atlama nedenleri, duygu durumlarına yönelik değişiklik gösteren beslenme alışkanlıkları, gün içerisindeki öğünlerde tercih etmiş oldukları içecekler, günlük yaşamlarında fastfood tüketme sıklıkları ve öğretmenlerin sahip oldukları vücut kitle indeksleri gibi bilgilerine de ulaşılarak çalışma detaylandırılmak istenmiştir.

Araştırma Soruları

Araştırmanın amacından hareketle, araştırma soruları şekillendirilmiştir ve aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

1. Fen Bilimleri öğretmenlerinin ailelerinde kronik hastalıklar, sigara kullanma ve düzenli spor yapma alışkanlıkları, gün içerisindeki ana öğün sayıları, öğün atlama nedenleri ve duygu durumlarına yönelik değişiklik gösteren beslenme alışkanlıkları nelerdir?
2. Fen bilimleri öğretmenlerinin besinlerin sağlıklı olmasına önem verme, sağlıklı besinleri tercih etme gibi konulardaki tutumları nasıldır?
3. Fen bilimleri öğretmenlerinin günlük beslenmemde katkılı besinlere dikkat etme, içeriğini bilmediği besinleri tüketme gibi konular özelinde, genel ifade ile katkılı besinlere dikkat etme genelinde tutumları nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma tekniklerinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda araştırmada, nicel araştırma desenlerinden anlık tarama modeli tercih edilmiştir. Tarama yöntemi, geçmişte ya da halen var olan bir durumun olduğu şekliyle betimlenmesini amaçlayan bir yaklaşımdır (Karasar, 2016). Anlık tarama araştırmaları, belli bir zamanda mevcut durumun var olduğu şekliyle betimlenmesi amacıyla yürütülen araştırmalar olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbulda bulunan, devlet okullarında ve özel okullarda görev yapmakta olan 26 fen bilimleri öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcı olarak belirlenen öğretmenlerin öğretmenlik hayatlarındaki tecrübelerinin artması ve meslek hayatlarında günlük rutinlerinin belirli bir süreçte oturmuş olması ve bunların doğru şekilde belirlenebilmesi için belirli bir zaman geçmiş olması bakımından en az beş yıl görev yapma durumları dikkate alınmıştır. Çalışma grubu belirlenirken, özellikle beslenme eğitimi almış olan fen bilimleri öğretmenleri seçilmiştir. Öğretmenler amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Bu örnekleme yönteminde, seçimde önemli görülen ölçütler belirlenir ve bu ölçütlere göre belirlenen örneklemin, araştırma evrenini bütün özellikleri ile kapsadığı düşünülür (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında beslenmeye ilişkin olarak önceden hazırlanmış 16 adet kapalı uçlu sorudan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Söz konusu veri toplama aracı Sezek, Kaya ve Doğan (2008) tarafından, Roininen, Lähteenmäki ve Tuorila (1999), Magnusson ve Koivisto Hursti (2002) ve Cook, Kerr, ve Moore (2002)'nin çalışmalarından derlenmiştir. Anket cevapları “Evet, Hayır, Kısmen ve Fikrim Yok” biçiminde dört kategoride derecelendirilerek sıralanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerine uygulanan ankete ilave olarak, günlük beslenme alışkanlıklarının, sigara içme ve spor yapma durumları gibi özelliklerin belirlenmesine yönelik olarak birey tanıma bilgi formu da araştırma kapsamında eklenmiştir. Bu doğrultuda öğretmenlerin günlük öğün sayısı, atlamış olduğu öğün sayısı, öğün atlama nedenleri, içecek tercihleri, fastfood türü besin yeme sıklıkları gibi sorulara birey tanıma bilgi formunda yer verilmiştir. Diğer bir yandan fen bilimleri öğretmenlerinin vücut kitle indekslerine de yine bu form ile ulaşılmıştır.

Veri Analizi

Fen bilimleri öğretmenlerinin ankete ve birey tanıma formuna vermiş oldukları yanıtlar doğrultusunda elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik paket programına aktarılmış, verilerin frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan Fen Bilimleri öğretmenlerinin ailelerinde teşhis edilmiş kronik hastalıklar ve varsa bu hastalıkların türü, öğretmenlerin sigara kullanma ve düzenli spor yapma alışkanlıkları, gün içerisindeki ana öğün sayıları, yine gün içerisinde en sık atladıkları öğünün adı, öğün atlama nedenleri, duyu durumlarına yönelik değişiklik gösteren beslenme alışkanlıkları, gün içerisindeki öğünlerde tercih etmiş oldukları içecekler, günlük yaşamlarında fastfood tüketme sıklıkları ve öğretmenlerin sahip oldukları vücut kitle indeksleri gibi bilgilerinin belirlenmesine yönelik birey tanıma bilgi formundan alınan sonuçlar bu kısımda verilmiştir.

Birey tanıma formuna göre, araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin, kendilerine ait kronik hastalıkları olmadıkları tespit edilmiş, buna karşın ileride kendilerinde kronik hastalıkların çıkma ihtimaline dönük olarak ailesel kronik hastalıklar sorulmuş, bu hastalıkların varlığına ilişkin elde edilen veriler Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Ailelerinde Teşhis Edilmiş Kronik Hastalıklar

Kronik Hastalık Olma Durumu	F(Frekans)	% (Yüzde)
Hayır	14	53,8
Evet	12	46,2

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenlerinin %53,8'inin ailesinde bir kronik hastalığa rastlanmazken, %46,2'lik kısmının ise ailesinde kronik hastalığın olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin ailelerinde görülen kronik hastalıkların neler olduğuna ilişkin elde edilen veriler Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Ailelerindeki Kronik Hastalıkların Türü

Kronik Rahatsızlık Türü	F(Frekans)	% (Yüzde)
Tansiyon	4	33,33
Kalp	3	25
Şeker	2	16,6
Astım	2	16,6
Tiroit	1	8,3

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenlerinin ailelerinde görülen kronik hastalıkların başında %33'lük bir oran ile tansiyon hastalığı ilk sırada gelmektedir. Tansiyon hastalığını, %25 kalp hastalıkları, % 16,6 şeker hastalığı ve %16,6'lık oranla astım hastalığı takip etmektedir. Ailede görülen hastalıklara son olarak %8,3'lük oran ile tiroit hastalığı eklenmektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin sigara alışkanlıklarına ilişkin elde edilen verilere Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Sigara Alışkanlıkları

Sigara Alışkanlığı Olma Durumu	F(Frekans)	% (Yüzde)
Hayır	24	92,30
Evet	2	7,70

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenlerinin %92,30 gibi yüksek bir oranla sigara kullanma alışkanlığı bulunmazken, %7,7'lik bir oran ile de sigara kullanımı takip etmektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin günlük yaşamlarında düzenli olarak spor yapma alışkanlıklarına ilişkin elde edilen verilere Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Düzenli Spor Yapma Alışkanlıkları

Düzenli Spor Yapma Sıklıkları	F(Frekans)	% (Yüzde)
Hiçbir Zaman	19	73,0
Her Zaman	4	15,4
Nadiren	3	11,5

Tablo 4 incelendiğinde fen bilimleri öğretmenlerinin %73'ünün düzenli spor yapma alışkanlığına sahip olmadığı görülürken; %15,4'lük bir kısmınınsa düzenli olarak spor yapma alışkanlıklarının olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara ilave olarak tablodan da görüldüğü üzere %11,5'lik bir oranla bazı öğretmenlerin nadiren spor yapmış oldukları da anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin gün içerisindeki ana öğün sayılarına ilişkin elde edilen verilere Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Gün İçerisindeki Ana Öğün Sayısı

Ana Öğün Sayısı	F(Frekans)	% (Yüzde)
1	-	-
2	12	46,2
3	10	38,5
4 ve üzeri	4	15,4

Tablo 5 incelendiğinde günde bir ana öğün tercih eden fen bilimleri öğretmenin olmadığı görülmektedir. Günde 2 öğün beslenen öğretmen yüzdesi %46,2 iken, günde 3 öğün tercih eden öğretmenlerin oranının %38,5 olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin %15,4'lük bir kısmının ise günde en az 4 ve üzeri ana öğün tercih etmiş oldukları tablodan anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin gün içerisinde en sık atlamış oldukları öğünlerine ilişkin elde edilen verilere Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Gün İçerisinde En Sık Atladıkları Öğünün Adı

En Sık Atlanan Öğün Sayısı	F(Frekans)	% (Yüzde)
Yok	8	30,8
Sabah	10	38,46
Öğlen	7	26,92
Akşam	1	3,8

Tablo 6 incelendiğinde fen bilimleri öğretmenlerinin %30,8'nin öğün atlama alışkanlığı olmadığı görülürken, %38,46'sının sabah öğününü, %26,92'sinin öğlen öğününü, %3,8'nin ise akşam öğününü atladığı görülmektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin gün içerisinde atlamış oldukları öğünleri, neden atlamış olduklarına ilişkin elde edilen verilere Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Öğün Atlama Nedenleri

Öğün Atlama Nedenleri	F(Frekans)	% (Yüzde)
Geç Kalmak	7	26,9
Zayıflamak	7	26,9
Canı İstememek	5	19,1
Unutmak	3	11,5
Diğer	4	15,4

Tablo 7 incelendiğinde öğretmenlerin %26,9'luk kısmının öğün atlama nedeninin o öğünü geç kaldığı için, yine aynı oranla, %26,9'nun ise zayıflamak amacıyla öğün atladığı görülmektedir. Ayrıca %19,1'i yemeyi canının istememesi olarak belirttiği görülürken, %11,5'i öğünü yemeyi unuttuğu için, %15,4'ü ise bu sebepler dışındaki diğer durumlar nedeni ile öğün atladıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin günlük yaşamlarında sahip oldukları duygu durumlarına bağlı olarak değişiklik gösteren beslenme alışkanlıklarına ilişkin elde edilen verilere Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Duygu Durumlarına Yönelik Değişiklik Gösteren Beslenme Alışkanlıkları

Durumdaki Değişim			Beslenme			
			Daha Az Yerim		Daha Fazla Yerim	
Duygu Durumu		F(Frekans)	%	F(Frekans)	%	
Üzgün / Yorgun / Sevinçli / Heyecanlı		19	73,07	7	26,93	
		14	53,85	12	46,15	

Tablo 8 incelendiğinde fen bilimleri öğretmenlerinin kendilerini üzgün ve yorgun hissettikleri durumda beslenme düzeylerinde %73,07 azalma meydana gelirken, %26,93'lük kısmında ise bunun tam tersi olarak artma meydana geldiği görülmüştür. Diğer yandan öğretmenlerin, kendilerini sevinçli ve heyecanlı hissettikleri

durumda beslenme düzeyleri %53,85 oranında artarken, %46,15 oranında azalma göstermiş olduğu tablodan anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin günlük yaşamlarında, gün içerisindeki öğünlerde tercih etmiş oldukları içeceklerle ilişkin elde edilen verilere Tablo 9’da yer verilmiştir.

Tablo 9. Öğretmenlerin Gün İçerisindeki Öğünlerde Tercih Etmiş Oldukları İçecekler

	Hiçbiri	Ayran	Çay	Kahve	Meyve Suyu
Sabah	%15,38	-	%76,92	%8,34	%8,34
Öğlen	%76,90	%11,53	-	-	%11,53
Akşam	%30,76	%23,07	%26,92	%19,23	-

Tablo 9 incelendiğinde fen bilimleri öğretmenlerinin gün içerisindeki farklı öğünlerde tercih etmiş oldukları içeceklerin başında sabah öğününde %76,92 oranıyla çayın tercih edildiği görülmektedir. Öğlen öğünün de ise %76,90’lık bir kısmının hiçbir içecek tercihi olmazken, %11,53’lük oranlar ile ayran ve meyve suyunu tercih ettikleri görülmektedir. Akşam öğününde ise %30,76’lık oranla öğün yanında hiçbir içeceğin içilmediği belirlenirken, %26,92’lik oranla öğretmenlerin bu öğünde de yine çayı tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin günlük yaşamlarında fast food türü besinleri tercih etme ve tüketme sıklıklarına ilişkin elde edilen verilere Tablo 10’da yer verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmenlerin Günlük Yaşamlarında Fastfood Tüketme Sıklıkları

Fastfood Sıklıkları	Tüketme	Frekans	% (Yüzde)
Hiçbir Zaman		4	15,3
Haftada Bir Kez		9	34,61
Haftada İki Kez		2	7,65
Ayda Bir Kez		9	34,61
Ayda İki Kez		2	7,65

Tablo 10 incelendiğinde fen bilimleri öğretmenlerinin %34,61’lik bir kısmı haftada bir kez, %34,61’lik bir kısmının ise ayda bir kez fastfood tükettikleri görülmektedir. %15,3’lük bir kısmının ise hiçbir zaman fastfood türü yiyecekleri tüketmedikleri görülürken, %7,65’lik oranlar ile haftada iki kez ve ayda iki kez fastfood tüketen öğretmenlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fen bilimleri öğretmenlerinin boy ve kilo verileri doğrultusunda sahip oldukları vücut kitle indekslerine ilişkin değerlere Tablo 11’de yer verilmiştir.

Tablo 11. Öğretmenlerin Sahip Oldukları Vücut Kitle İndeksleri

Vücut Kitle İndeksleri		Frekans	% (Yüzde)
0-18,4	Zayıf	2	7,7
18,5-24,9	Normal	21	80,8
25-29,9	Fazla kilolu	3	11,5
30,0 - 34,9	Obez - I.	-	-
35,0 - 44,9	Obez - II.	-	-

Tablo 11 incelendiğinde fen bilimleri öğretmenlerinin %80,8’nin sahip oldukları vücut kitle indekslerinin normal olduğu anlaşılmaktadır. %11,5’lik bir kısmının ise fazla kilolu olduğu, %7,7’lik kısmının ise zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre öğretmenlerin hiçbirinin obez denilebilecek düzeyde kilolu olmadığı görülmektedir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin besinlerin sağlıklı olmasına önem verme, sağlıklı besinleri tercih etme gibi konulardaki tutumlarını ortaya çıkarmaya dönük bulgular bu kısımda verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinin genel beslenme alışkanlıklarına ilişkin elde edilen veriler Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Öğretmenlerin Genel Beslenme Alışkanlıklarına İlişkin Elde Edilen Veriler

İFADELER	Evet N(%)	Kısmen N(%)	Hayır N(%)	Fikri m Yok N(%)
Besinlerimin sağlıklı olmasına çok önem veririm	18(69,2)	6(23,1)	1(3,8)	1(3,8)
Sağlıklı besinleri tercih ederim	21(80,8)	5(19,2)	-	1(3,8)
Az yağlı besinleri tercih ederim	17(65,4)	7(26,9)	2(7,7)	-
Daima dengeli ve sağlıklı bir diyet uyguladım	7(26,9)	11(42,3)	3(11,5)	5(19,2)
Günlük besinlerimin çok fazla vitamin ve mineral içermesine önem veririm	10(38,5)	11(42,3)	1(3,8)	3(11,5)
Yalnızca öğünlerde yerim	2(7,7)	8(30,8)	16(61,2)	-
Öğünler arasındaki yiyeceklerin sağlıklı olmasına önem veririm	9(34,6)	10(38,5)	7(26,9)	-
Kolesterol seviyemi yükselten besinleri tüketmekten kaçınıyorum	10(38,5)	10(38,5)	6(23,1)	-

Sağlık açısından önemine bakmadan sevdiğim şeyleri yerim	8(30,8)	13(50,0)	1(3,8)	4(15,4)
--	---------	----------	--------	---------

Tablo 12 incelendiğinde katılım sağlayan öğretmenlerin % 69,2'sinin tüketmiş oldukları besin maddelerinin sağlıklı olmasına çok önem vermiş olduklarını belirtirken, %3,8'i pek önem vermediklerini ve %23,1'inin ise içerisinde bulunduğu şartlara göre kısmen önem verip vermediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin %80,8'sinin sağlık besinleri tercih ettikleri görülürken; % 19,2'sinin ise sağlıklı besinleri tercih etmemiş oldukları görülür. Öğretmenlerin %65,4'ünün az yağlı besinleri tercih etmiş oldukları, %7,7'sinin az yağlı besinleri tercih etmedikleri ve %26,9'unun de kısmen az yağlı besin tercihinde buldukları görülmüştür. Katılımcıların daima dengeli ve sağlıklı bir diyet uygulayabilme durumları incelendiğinde, % 34,6'sının diyet uygulamadıkları, %26,9'unun diyet uygulamış oldukları ve %42,3'ünün ise değişen durumlara göre diyet uygulamış oldukları anlaşılmaktadır. Günlük besinlerini çok fazla vitamin ve mineral içermesine önem verenler %38,5, kısmen önem verenler %42,3, hiç önem vermeyenlerin ise %3,8 oranında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan sadece öğünlerde yemek yediklerini belirten %7,7, öğün dışında da yemek yemiş olduğunu belirten %61,2 ve içerisinde bulunduğu şartlara göre bu durumun değişiklik gösterdiğini açıklayan % 30,8 Öğünler arasındaki yiyeceklerin sağlıklı olmasına özen gösteren katılımcıların oranı %34,6 iken; özen göstermeyenlerin oranının %26,9 olduğu görülür. Tüketilen besinlerde kolesterol seviyesini yükseltecek maddelerden kaçınan katılımcıların % 38,5 oranda, duruma göre bu besinlerden uzak duranların % 38,5 ve hiç kaçınmadan tüketenlerin oranı ise %23,1 oranında olduğu anlaşılır. Katılımcıların sevmiş oldukları besinlerin sağlık açısından önemini göz önüne almadan tüketenlerin % 30,8 kısmen tüketenlerin %50,0 ve dikkate alarak önemseyenlerin %30,8 oranlarında olduğu görülür.

Fen bilimleri öğretmenlerinin günlük beslenmemde katkılı besinlere dikkat etme, içeriğini bilmediği besinleri tüketme gibi konular özelinde, genel ifade ile katkılı besinlere dikkat etme genelinde tutumları nasıldır sorusuna dönük elde edilen veriler bu kısımda sunulmuştur. Araştırmaya katılım sağlayan fen bilimleri öğretmenlerinden katkılı besinlere (suni boyalı, tatlandırıcı ve hormonlu vs.) ilişkin ifadelerine ilişkin verdikleri cevaplar Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Öğretmenlerin Katkılı Besinlere Bakış Açıklarına İlişkin Elde Edilen Veriler

İFADELER	Evet N(%)	Kısmen N(%)	Hayır N(%)	Fikrim Yok N(%)
Günlük beslenmemde katkılı besinlere dikkat ederim.	14(53,8)	8(30,8)	1(3,8)	3(11,5)
İçeriğini bilmediğim besinleri tüketmekten kaçınıyorum.	15(57,7)	8(30,8)	2(7,7)	1(3,8)
Alışverişlerde besinlerin etiket bilgileri okunmalıdır.	24(92,3)	-	2(7,7)	-
Alışverişlerde etiket bilgilerini okurum.	19(73,1)	5(19,1)	-	2(7,7)
Yalnızca doğal olarak yetiştirilen sebze ve meyveleri yemeyi tercih ederim.	11(42,3)	9(34,6)	1(3,8)	5(19,1)
Katkılı besinlerin sağlığa zararlıdır.	24(92,3)	1(3,8)	1(3,8)	-
Doğal olarak üretilen ürünler suni destekle üretilenlere göre daha sağlıklıdır.	26(100)	-	-	-

Tablo 13 incelendiğinde çalışmaya katılım sağlayan öğretmenlerin günlük beslenmelerinde katkılı besinleri dikkate alarak tüketenler %53,8, kısmen dikkat ederek tüketenlerin % 30,8 ve dikkat etmeden tüketenlerin %3,8 oranında olduğu görülür. % 11,5'inin ise bu konuda fikri olmadığı için pek katkılı besin tüketme durumlarının belirsiz olduğu söylenebilir. İçeriğini bilmediği besinleri tüketmekten uzak durduklarını belirtenlerin oranı %57,7 içeriğini bilmeseler bile tüketmiş olduklarını belirtenlerin oranı %7,7 ve %30,8 'i ise kısmen duruma göre davrandıklarını belirtmişlerdir. Alışverişlerde besinlerin etiket bilgilerinin okunması gerektiğini bilenlerin oranı %92,3 iken bunun yansıması olarak; alışveriş yaparken besinlerin etiketlerini okuduklarını belirten katılımcıların % 73,1 oranında, okumadıklarını belirten katılımcıların ise %7,7 oranında olduğu görülür. Katılımcıların sadece doğal olarak yetiştirilen sebze ve meyveleri yemeyi tercih etme durumları incelendiğinde, tercih edenlerin oranını %42,3, kısmen tercih edenlerin %34,6 ve %3,8'inin de bu duruma göz ardı etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Katkılı besinlerin zararlı olduğu kanısında olan katılımcıların oranının %92,3 olduğu görülürken; bunun tam tersinin düşünen katılımcı oranının %3,8 olduğu görülür. Diğer bir yandan katılımcıların tümünün (%100) doğal olarak üretilen ürünlerin, suni destekle (gübre, hormon vs.) üretilenlere göre daha sağlıklı olduğunu kanısındadırlar.

Ayrıca fen bilimleri öğretmenlerinin genel beslenme alışkanlıklarına yönelik ankete vermiş oldukları cevap ortalamaları incelendiğinde, genel beslenme alışkanlıkları genel puan ortalaması

($\bar{X}$ = 1,8889) bulunurken; katkılı besinlere yönelik genel puan ortalaması ($\bar{X}$ = 1,4231) olarak bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma kapsamında, birey tanıma formuyla, Fen Bilimleri öğretmenlerinin sigara kullanma ve düzenli spor yapma alışkanlıkları, gün içerisindeki ana öğün sayıları, öğün atlama nedenleri ve duygu durumlarına yönelik değişiklik gösteren beslenme alışkanlıkları gibi konularda tutumları nasıldır sorusuna cevap aranırken, 16 adet kapalı uçlu soru ile de Fen bilimleri öğretmenlerinin besinlerin sağlıklı olmasına önem verme, sağlıklı besinleri tercih etme gibi konulardaki tutumları ve günlük beslenmemde katkılı besinlere dikkat etme, içeriğini bilmediği besinleri tüketme gibi konularda yani katkılı besinlere dikkat etme konusunda tutumlarının nasıl olduğuna yönelik cevaplar aranmıştır.

Fen bilimleri öğretmenlerinin ailelerinde kronik hastalıkların varlığına ilişkin elde edilen sonuçlara göre, öğretmenlerin yaklaşık olarak yarısının (%46,2) ailesinde kronik bir hastalık bulunurken; diğer yarısında (%53,8) herhangi bir kronik hastalığın bulunmadığı belirlenmiştir. Ailesinde kronik hastalık olanların hastalık türleri ise, başta tansiyon olmak üzere kalp, şeker (diyabet), astım ve tiroit gibi kronik hastalıklar olduğu tespit edilmiştir. Genetik ve çevresel etkilerin kötü beslenme alışkanlıkları ile birleşmesi sonucunda kronik hastalıklar ortaya çıkmaktadır (Bayramoğlu, Ceceloğlu, Cirit ve Abasız, 2018:241). Bu nedenle genetik olarak hâlihazırda kronik hastalıkların ortaya çıkmaya meyilli olduğu bir grubun beslenme konusunda daha hassas olması ve sağlıklı beslenmeye önem vermesi, ileride kalıcı hasarların ortaya çıkışını büyük oranda engelleyici rol oynayacağını düşünülmektedir.

Fen Bilimleri öğretmenlerinin gündelik yaşamdaki sigara içme alışkanlıkları incelendiğinde, neredeyse tümünün (%92,30) sigara içme alışkanlığına sahip olmadığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin, sağlık açısından sigaranın zararlı olduğu bilgisine sahip olmalarının yanı sıra, günlük hayatta sigara içmemiş olmaları, bilgilerini davranışlarına yansıtmış olduklarını göstergesi olarak kabul edilebilir. İlköğretim okullarında görevli öğretmenlerin beslenme alışkanlıkları ve beslenme bilgi düzeylerinin araştırıldığı bir çalışmada, öğretmenin yarısından fazlasının hiç sigara içmediği belirlenmesi (Sakar, 2013:24) araştırmamızı destekler niteliktedir.

Sağlıklı birey olma konusunda hassas bir toplumun varlığı sadece beslenme odaklı değil, aynı zamanda, var olan vücut sağlığını da korumaya dönük olmalıdır. Bu nedenle sigara gibi kötü

alışkanlıklara sahip olmamanın yanında, vücudu dinç ve zinde tutmakta gereklidir ki iyi bir beslenme ile de desteklenmiş sağlıklı nesiller gelişebilsin. Bu doğrultuda çalışma gurubunu oluşturan, geleceğin mimarları öğretmenlerin spor yapma alışkanlıkları incelenmiş, ancak sigara da görülen başarılı tablonun maalesef spor alışkanlıkları konusunda görülmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu sonuçlara göre fen bilimleri öğretmenlerinin neredeyse tümünün (%73,0) düzenli spor yapma alışkanlığına sahip olmadıkları görülürken; az bir kısmının (%15,4) düzenli olarak spor yapmayı alışkanlık haline getirdiği görülmektedir. Çalışmamızı destekler nitelikte gerçekleştirilen bir araştırmada (Sayılı ve Gözener, 2013:16); üniversite öğrencilerinin %79,46'sının düzenli olarak spor yapmamış olduklarını ve %20,54'ünün spor yapma alışkanlıkları olduklarını ifade etmeleri araştırma bulgularımıza tutarlılık sağlamaktadır. Karşılaşmış olduğumuz bu tablo her ne kadar beslenme konusunda titiz dahi olursa da vücudun kemik, eklem ve kas faaliyetlerinin devamlılığı ve sağlığı için sporun gerekliliği unutulduğunun bir göstergesi olarak görülmektedir.

Araştırmada, fen bilimleri öğretmenlerin %69,18'inin gün içerisinde öğün atlamış oldukları anlaşılmakla beraber, en fazla sabah kahvaltı öğünü ve öğlen yemeği öğününü; en az ise akşam yemeği öğününü atlamış oldukları sonucuna ulaşılmıştır. İlköğretim okullarında görevli öğretmenlerin beslenme alışkanlıkları ve beslenme bilgi düzeylerinin araştırıldığı bir çalışmada, öğretmenlerin en az atladıkları ana öğünün akşam yemeği olduğu belirlenmiştir (Sakar, 2013: 25). Ayrıca araştırmada öğretmenlerin en sık atlamış oldukları sabah kahvaltısı öğününü atlama sebeplerinin başında vakit yetersizliğinin geldiği tespit edilmiştir (Sakar, 2013: 26). Buradan anlaşılacağı üzere, araştırmada ilköğretim öğretmenlerinden elde edilen verilerin çalışmamız kapsamında ulaşılan verilerle örtüşme göstermektedir. Atlanan öğünün türüne bakıldığında ve öğretmenlerin akşam öğünlerini atlamayıp özellikle kahvaltı öğününü atlamalarının en temel nedenin zamansal sorunlar olduğu görülmekte, bu sorunların özellikle örneklem grup gibi büyükşehirde yaşayan ve trafik gibi bireyden kaynaklanmayan zaman alıcı olumsuz durumlardan ötürü olduğu ve iş saatlerinin erken saatlerde başlamasının neden olduğu düşünülebilir.

Araştırma kapsamında elde edilen diğer bir sonuca göre, araştırmaya katılım gösteren öğretmenlerin işe geç kaldıklarından ve sabahın erken saatlerinde canlarının bir şey istememesinden kaynaklı olarak kahvaltı öğününü atlamış olduklarını belirlenirken; öğlen öğününü iş yoğunluğu sebebiyle atlamış oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Korkmaz (2010:405) tarafından yapılan çalışma

bulgularında da aynı şekilde kahvaltı ve öğle yemeğinin vakit yetersizliği ve gün yoğunluğu dolayısıyla atlanmış olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmaya katılan öğretmenlerin % 26,9'unun öğün atlamadan, günde üç öğün yediklerini belirtmiş oldukları görülür. Sağlıklı bir beslenme de günde üç öğünün düzenli olarak tüketilmesi yadsınamaz bir gerçektir. Ancak birçok neden ile bu sağlıklı yaşam düzeni sonuçlardan da görüldüğü üzere uygulanamamaktadır.

Yaşam şartları çerçevesinde değişiklik gösteren stres düzeyleri duygu değişimlerine sebep olmakla beraber, beslenme durumlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bireylerin sahip olduğu psikolojik ve duygusal durumlar yeme alışkanlıklarını etkilemektedir. Toplum genelinde bir kesim insan üzüntülü, sıkıntılı, sevinçli, heyecanlı olduklarında ve güvensiz hissettiklerinde daha fazla veya daha az yeme eğilimi gösterebilirler (Özçelik, 2000). Bu durumun göstergesi olarak, araştırma kapsamında öğretmenlerin yaşamış oldukları duygu değişimlerinin beslenme durumlarını etkiledikleri görülmüştür. Öğretmenlerin üzgün ve bitkin durumda genellikle beslenmelerin azalırken; sevinçli ve heyecanlı durumda beslenmelerinin artmış olduğu sonucuna varılmıştır. Maalesef duygu durumu ile değişen beslenme düzeyleri, kaliteli ve düzene sokulmuş beslenme alışkanlıklarını bozmakta ve vücut için gerekli olan enerjinin özellikle stres durumlarında sağlanamamasına neden olmaktadır. Duygu durum değişikliğinde beslenme düzenindeki değişimlerin, vücutta o anda değişen hormonal dengeden kaynaklandığı da düşünülebilir (Serin ve Şanlıer 2018).

Vücut ağırlığını derecelendirmek için kullanılan metotlardan biri Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization: WHO) önermiş olduğu Boy Kilo İndeksi (BKİ) sınıflandırmasına göre : “18 ve altı zayıf”; “18-24,9 arası normal”; “25-29,9 arası hafif şişman” ve “30 ve üzeri şişman” olarak değerlendirilmiştir (WHO, 2011). Bireylerin sağlıklı sayılabilmesi için sahip olduğu boya uygun vücut ağırlığının dengeli olması gereklidir. Bu denge bireyin uzun ve sağlıklı bir yaşam sağlamasında kilit noktadır. Bu amaçla fen bilimleri öğretmenlerinin sahip olduğu boy kilo indeksi değerleri alınmıştır. Araştırmaya katılım sağlayan öğretmenlerin sağlıklı beslenmenin önemli göstergelerinden BKİ sınıflamasına göre değerlendirildiğinde; %7,7'sinin zayıf, %80,8'inin normal ağırlıkta ve %11,5'inin ise fazla kilolu olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan obez diyebileceğimiz seviyede bir kiloya sahip olan fen bilimleri öğretmenin de bulunmaması olumlu bir bulgu olarak göze çarpmaktadır. Aynı şekilde öğretmenlere yönelik yapılan bir çalışmada, katılım sağlayan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun

normal ağırlıkta olması, çalışmamıza destekler niteliktedir (Sakar, 2013:19).

Çalışmada fen bilimleri öğretmenlerinin gündelik yaşamlarında fast food tüketme sıklıkları değerlendirildiğinde; öğretmenlerin %84.6'sının fastfood tüketme alışkanlıklarının olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında fen bilimleri öğretmenlerinin fastfood tüketim sıklıkları incelendiğinde ise, %42.3'ünün haftada bir veya iki kez fastfood yedikleri görülürken; %42.3'ünün de ayda bir veya iki kez yemiş oldukları görülür. Öğretmenlere dönük gerçekleştirilen başka bir araştırmada öğretmenlerin fast food tüketim sıklıkları incelendiğinde çoğunluğun seyrek olarak fastfood tüketmiş oldukları saptanmıştır (Sakar, 2013:29). Ancak başka bir araştırmada ise Çukurova Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerinin fast food tüketme alışkanlıklarına ilişkin olarak gerçekleştirilmiş bir araştırmada; öğrencilerin % 88.43'ünün fastfood tüketim alışkanlıklarını olduğunu belirlenmiştir. Öğrencilerin fast food tüketme sıklıkları incelendiğinde ise, %45,60'ının haftada birkaç kez, % 41,40'ının ayda birkaç kez fastfood tüketmiş oldukları belirlenmiştir (Özçiçek, Akbay, Özel ve Usal, 2002:1). Diğer bir çalışmada, Gaziosmanpaşa üniversitesi öğrencilerinin %71.38 gibi büyük bir bölümünün fastfood tüketimi alışkanlıklarının olduğu ortaya konulmuştur (Sayılı ve Gözener, 2013:16). Bu bağlamda elde edilen veri sonuçlarının araştırmamıza destekleyici nitelikte olduğu söylenebilir. Katılımcı öğretmenlerin fastfood tüketim alışkanlıklarının, önceki sonuçlarla tartışmak gerekirse, bu tür gıdaları öğünler için harcadıkları zamanı kısaltmak için seçmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Ayrıca fastfood gıdalarda bulunan katkı maddelerinin lezzet artırıcı ve alışkanlık yapıcı özellikte olması (İnan-Eroğlu ve Ayaz, 2018) maalesef her ne kadar bilinçli olursa da bu gıdalara karşı istek duyulmasına neden olmaktadır.

Araştırmaya katılım sağlayan öğretmenlerin gün içerisinde tüketmiş oldukları içecek türleri incelendiğinde, en çok çayın en az ise meyve suyunun tercih edildiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin içecek tercihlerinin belirlendiği bir çalışmada, öğrencilerin en çok çay içeceğini tüketmiş olduğu bulgusunun araştırmamıza dayanak sağlamamış olduğu söylenebilir (Korkmaz, 2010:410). Bu sonucun bu şekilde çıkması, çay üretiminde önde ülkelerden olmamız ile ilişkili olabileceği gibi, çay tüketiminin ülkemiz için kültürel bir değer olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma kapsamında öğretmenlerin genel beslenme alışkanlıkları konusundaki tutumları da incelenmiştir. Buna göre, öğretmenlerin sadece %23.1'i kolesterol seviyesini yükselten besinleri tüketmekten kaçınmaktadır. Dolayısıyla öğretmenlerin bildiklerini tam

anlamıyla uygulamadıkları yönünde çıkarımda bulunabilirken, öğretmenlerin diyet programı uygularken sadece %26,9'unun dengeli ve sağlıklı bir diyet uyguladıkları görülmesi de bu sonucu desteklemektedir. Bunun yanında öğretmenlerin %19.1'i sağlıksız olsa bile sevdikleri bir gıdayı tükettiklerini belirtmişlerdir. Buradan öğretmenlerin çoğunun besin tüketimi konusunda besinleri sevseler bile zararlı olmasını dikkate alarak yemedikleri anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenlerinin katkılı besinlere yönelik tutumları da çalışma kapsamında araştırılmıştır. Bu kısımda ise öğretmenlerin %96.1'i yani neredeyse tümü ürün alışverişlerinde etiket bilgilerinin okunması gerektiğini belirtmesine rağmen %46,2'sinin ise alışveriş sırasında etiket bilgilerini okumamış oldukları görülür. Buradan anlaşıldığı üzere öğretmenlerin teorik olarak olması gerekeni bildiklerini fakat günlük yaşamda tam manasıyla uygulamadıkları görülmektedir. Başka bir araştırmada da bu durumu desteklercesine öğretmenlerin büyük çoğunluğunun etiket alışkanlığı olmadığını saptanmıştır (Sakar, 2013: 23).

Sonuç olarak, araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenlerinin azımsanmayacak değerde yüksek, hatta neredeyse yarı oranda ailesinde kronik hastalığın olduğu görülmektedir. Çalışmada elde edilen diğer bir veriye göre araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun sigara kullanma alışkanlığı bulunmamıştır, ancak düzenli spor yapma konusunda aynı olumlu tablo maalesef çalışmanın verilerine bakılarak söylenememektedir. Tüm bu sonuçlara ek olarak, araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunun öğün atladığı ve atlanan öğünlerin özellikle sabah kahvaltısı öğünü ve öğle yemeği öğünü olduğu bu öğünleri ise özellikle geç kalma gibi nedenlerle atladığı tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmaya göre, katılımcıların duyu durumları ve beslenme alışkanlıkları arasında bağıntının da olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir sonuca göre öğretmenlerin öğünlerle birlikte tercih etmiş oldukları içeceklerin başında ülkemizin kültürel tercihi olan çayın geldiği görülmektedir. Çalışmada bir diğer sonuca göre ise, her ne kadar zararlı bulunsada azımsanamayacak oranda katılımcı öğretmenimizin fastfood tükettiği yapılan çalışma ile tespit edilmiştir. Çalışmanın alt sorularından bir diğeri olan öğretmenlerimizin besin maddelerine karşı tutumlarında ise tüketmiş oldukları besin maddelerinin sağlıklı olmasına çok önem vermiş olduklarını, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun sağlık besinleri tercih ettiklerini; yine büyük çoğunluğunun az yağlı besinleri tercih ettikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca günlük besinlerin çok fazla vitamin ve mineral içermesine kısmen önem verenlerin oranı yüksek bulunmuştur. Çalışmada bir diğer alt soru olan çalışmaya katılım sağlayan

öğretmenlerin günlük beslenmelerinde katkılı besinleri dikkate alarak tüketenlerin oranının yüksek olması, içeriğini bilmediği besinleri tüketmekten uzak durduklarını belirtenlerin oranı yine yüksek çıkması, alışverişlerde besinlerin etiket bilgilerinin okunması gerektiğini bilenlerin oranı çok yüksek olması, katılımcıların sadece doğal olarak yetiştirilen sebze ve meyveleri yemeyi tercih etme tutumlarının yine yüksek olması ve katkılı besinlerin zararlı olduğu kanısında olan katılımcıların oranının çok yüksek olması ve katılımcıların tümünün doğal olarak üretilen ürünlerin, suni destekle (gübre, hormon vs.) üretilenlere göre daha sağlıklı olduğunu farkında olması sonucu yine çalışmada elde edilen sonuçlardandır. Tüm bu olumlu sayılabilecek tabloya karşın uygulanan anket formuna göre, fen bilimleri öğretmenlerinin genel beslenme alışkanlıkları tutumlarının genel puan ortalamasının ve katkılı besinlere yönelik tutumlarının genel puan ortalamasının literatüre göre (Sezek vd., 2008:129) düşük bir değerde olması, fen bilimleri öğretmenlerinin hem genel beslenme alışkanlıklarına hem de katkılı besin tüketimindeki tutumlarında her ne kadar dikkat etmeye çalışsalar da, verisel değerlere bakıldığında puan ortalamalarının düşük düzeyde olduğunu açık şekilde göstermektedir. Bunun nedeni olarak da öğrendiğini uygulamakta zorlanan, bilgiye sahip, ancak uygulamada başarı düzeyi düşük bireylerin toplumda yer aldığı ve maalesef toplumun önderleri olan öğretmenlerimizin dahi bu konuda eksikliklerinin olduğu bu çalışma ile belirlenmiştir.

Öneriler

Gelecek nesilleri şekillendirecek ve doğru beslenme alışkanlıkları kazandıracak fen bilimleri öğretmenlerine yapılan çalışmadan da görüldüğü üzere beslenme konusunda her ne kadar teorik alt yapı konusunda bilgi sahibi olursa da uygulama anlamında sıkıntıların var olduğunun anlaşılması nedeni ile öğretmenlerimize ürünlerin katkılarının deneysel olarak zararlarını kanıtlayıcı uygulamaya dönük eğitimler verilmelidir ki realize edilmiş bir eğitim ile bilinen bilgilerin hayata geçirilmesi sağlanabilsin. Ayrıca beslenmelerinde tercih edebilecekleri, gerek hazırlamakta gerekse tüketiminde kolaylıkla seçebilecek, ancak fastfoodlar gibi içerik bakımından zararlı besinlerin olmayacağı besinlerin öğretimi için lisans döneminde bir ders verilmesi makul bir fayda sağlayacaktır. Ek olarak yapılan çalışmadan da görüldüğü üzere toplumumuzda genetik olarak yatkın olduğumuz hastalıklar aile büyüklerimizde görülmektedir. Bu nedenle gerek öğretmenlerin, gerekse öğretmen adaylarının düzenli ve sağlıklı beslenmeye yönelik seminerler ve kurslar ile daha fazla bilgilendirilmeleri sağlanmalıdır ki genetik yatkınlıkla kazanılacak

hastalıkların etkisi ya da dışa yansıma oranı düşürülebilir. Ayrıca bireylerin sahip olduğu beslenme alışkanlıklarının düzenlenmesine ek olarak, beslenme kadar önemli olan, sağlık bütünlüğünün korunumu sağlayan, sporsal faaliyetlerin teşviki için, erken yaşta bireylere bir spor dalında uzmanlaşması için fırsatlar verilmelidir.

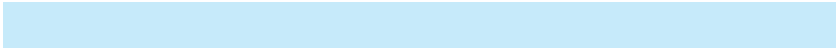
Kaynakça

- Aymankuy, Y. ve Sarıoğlu, M. (2007). Yiyecek-İçecek Felsefesi ve Beslenme Alışkanlığının Geliştirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi. *I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu Tam Metni içinde* (s.8-17).
- Bayramoğlu, A., Ceceloğlu, D., Cirit, H. ve Abasız, N. (2018). Artvin Çoruh Üniversitesindeki Kadın Akademisyenlerin Beslenme Alışkanlıkları. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 41(3), 235-242.
- Baysal A. (2007). *Beslenme*. Ankara: Şahin Matbaacılık
- Bozkurt, E. ve Erdoğan, R. (2019). Sınıf Öğretmenlerinin Beslenme Alışkanlıklarının İncelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1-1.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cook, A. J., Kerr, G. N. and Moore, K. (2002). Attitudes and Intentions Towards Purchasing GM Food. *Journal of Economic Psychology*, 23(5), 557-572.
- Dutta-Bergman, M.J. (2004). Primary Sources of Health Information: Comparisons in the Domain of Health Attitudes, Health Cognitions And Health Behaviors. *Health Communication*, 16(3), 273-288.
- Düdek, S.G. (1993). *Nutrition Handbook for Nursing Practice.*, Philadelphia: J.B. Lippincott Company.
- Fişek, N. (1983). *Halk Sağlığına Giriş*. Ankara: Çağ Matbaası.
- Ford, E.G., Vander Veur, S.S. and Foster, G.D. (2008). *Obesity Prevention in School and Group Child Care Settings*. New York: A Resource for Health Professionals.
- Garibağaoğlu, M., Budak N., Öner N., Sağlam Ö. ve Nişli, K. (2006). Üç Farklı Üniversitede Eğitim Gören Kız Öğrencilerin Beslenme Durumları ve Vücut Ağırlıklarının Değerlendirmesi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 15(3), 173-18.
- Hasbay, S.A. (2004). Okul Çağı Çocuklarında Beslenme ve Fiziksel Aktivitenin Önemi. *Klinik Çocuk*, 4 (1), 32- 37.
- İnan-Eroğlu, E. ve Ayaz, A. (2018). Gıda Katkı Maddelerinin Sağlık Üzerine Etkileri: Risk Değerlendirme. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 46(3): 311-9.

- İnel, D. Evrekli, E. ve Günay, Y. (2012). Öğretmen Adaylarının İnsan Sağlığını Etkileyen Etmenlere İlişkin Görüşlerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1),327-344.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kavas, A. (2003). *Sağlıklı Yaşam İçin Doğru Beslenme*. Ankara: Literatür Yayıncılık.
- Kaya, E., Sezek, F. ve Özay, E. (2005). Sağlıklı Beslenmenin Önemi İle İlgili Öğrenci Görüşlerinin Cinsiyet, Anne-Baba Eğitimi ve Gelir Düzeyi Açısından İncelenmesi. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Tam Metni içinde* (s. 926-929).
- Kayapınar, F. Ç. ve Aydemir, R. (2014). Lise Öğrencilerinin Beslenme Bilgi ve Alışkanlıklarının İncelenmesi (Kars Digor Anadolu Lisesi Örneği). *International Journal of Sport Culture and Science*, 2 (Special Issue 2), 21-38.
- Kleinman, R. E., Hall, S., Green, H., Korzec-Ramirez, D., Patton, K., Pagano, M. E. and Murphy, J. M. (2002). Diet, Breakfast, and Academic Performance in Children. *Annals of Nutrition and Metabolism*, 46(Suppl. 1), 24-30.
- Korkmaz, N. H. (2010). Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Spor Yapma ve Beslenme Alışkanlıklarının İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 399-413.
- Magnusson, M. K. and Hursti, U. K. K. (2002). Consumer Attitudes Towards Genetically Modified Foods. *Appetite*, 39(1), 9-24.
- Oktar I. ve Şanlıer N. (1999). İlköğretim Okullarında Uygulanan Beslenme Programları ve Öğrencilerin Beslenme Davranışları İle İlgili Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşleri. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(2), 55-63.
- Örmeci, A. Ö. (1987). *Isparta İline Bağlı Senirkent İlçesi ve Köylerinde İlkokul Çocuklarının Beslenme Durumları Üzerinde Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özçelik, A. Ö. (2000). Sağlık Personelinin Beslenme Alışkanlıkları Üzerinde Bir Araştırma. *Gıda*, 25(2), 93-99.
- Özçiçek, C., Akbay, A.O., Özel, R. ve Usal, G. (2002). Türkiye’de Üniversite Gençliğinin Fast Food Tüketim Tercihleri: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 6(1-2), 87-93.
- Prelip, M., Kinsler, J., Le Thai, C., Erasquin, J.T. and Slusser, W. (2012). Evaluation of A School-Based Multicomponent Nutrition Education Program to Improve Young Children’s

- Fruit and Vegetable Consumption, *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 44 (4),310-318.
- Roininen, K., Lähteenmäki, L. and Tuorila, H. (1999). Quantification of Consumer Attitudes to Health And Hedonic Characteristics of Foods. *Appetite*, 33(1), 71-88.
- Sağlık Bakanlığı (2008). *Eğitimciler İçin Eğitim Rehberi Beslenme Modülleri*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Sağlık Eğitimi Çevre Sağlığı Genel Müdürlüğü, Temel Kaynak Dizisi.
- Şanlıer, N., Konaklıoğlu, E. ve Güçer, E. (2009). Gençlerin Beslenme Bilgi Alışkanlık ve Davranışları İle Beden Kütle İndeksleri Arasındaki İlişki. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 333-352.
- Sayılı, M ve Gözener, B. (2013). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğrencilerinin Fast-Food Tüketim Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 011-028.
- Serin Y. ve Şanlıer N. (2018). Duygusal yeme, besin alımını etkileyen faktörler ve temel hemşirelik yaklaşımları. *J Psychiatric Nurs*, 9(2):135-146
- Sezek, F., Kaya, E. ve Doğan, S. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Genel Beslenme Alışkanlıkları, Katkılı Besinler Hakkındaki Bilgi, Görüş ve Tutumları. *Çankaya University Journal of Arts and Sciences*, 1(10), 117-134.
- Süren, O. ve Soysal, A. (2002). *Okul Kantinleri ve Dengeli Beslenme*. İzmir: Olcay Matbaası.
- Taşdemir, A. (2019). İlköğretim Öğrencilerinde Beslenme Eğitimi Üzerine Bir Araştırma. *Sağlık Akademisi*, 4 (1), 34-52.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

Amaç ve Kapsam

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi. Yılda 4 sayı (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır.

- Derginin yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca, Rusça ve Farsça gibi dillerde yazılan makaleler de kabul edilmektedir. Bu dillerin dışında yazılmış makalelerin kabulü Yayın Kurulunun kararına bağlıdır.

- Dergide, sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş veya eş zamanlı olarak başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.

- Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce bildiri kitapçığında veya başka bir dergide yayımlanmamışsa yayın kurulu tarafından değerlendirmeye alınabilir. Her ne sebeple olursa bildiri kitapçığında ya da başka bir yayın organında yayımlanan yazılar yayımlanmaz. Yayın kurulu üyeleri ve editöryal ekip, gönderilen yazıların daha önce başka bir yayın organında yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak mecburiyetinde değildir. Söz konusu durumun etik sorumluluğu makale yazar veya yazarlarına aittir.

Araştırma Bütünlüğü ve Yazar Sorumlulukları

-Farklı disiplinlerin ve yayın biçimlerinin farklı normlara sahip olduğunu kabul etmekle birlikte dergimize gönderilen makalelerde bir takım şartlar aramaktayız. Bunlar:

* Araştırma uygulamasında titizlik, dürüstlük ve mükemmellik,

* Araştırmadaki tüm katılımcılara ve konulara özen ve saygı,

* Şeffaflık ve açık iletişim,

* Araştırma yöntemi,

* Konu bütünlüğü,

* Bilimsel özgünlük,

* Bilim alanı ile ilgili terim bilgisi kullanımındaki hakimiyet,

* Konuyla ilgili eski ve yeni çalışmaları görebilmek,

* Yararlanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik,

* Değerlendirme yapabilme ve sonuca ulaşabilme,

* Alanına katkı sağlama,

* Dil hâkimiyeti/anlaşılabilirlik ve akıcılık,
-Ayrıca yazarlar aşağıda yer alan hususları kabul etmiş olurlar:

* Yazarlar derginin yayın politikasına, etik ve yazım kurallarına uymakla yükümlüdürler.

* Yazarlar yayın sürecinde editör ve hakemlerin önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapmayı kabul etmelidirler. Bu bağlamda yazar veya yazarlar, kendisine yapılan önerileri kabul etmezse söz konusu makale reddedilecektir.

* Ortak yazarlı makalelerde, diğer yazarlara ulaşılamaması durumunda sorumlu yazar bütün sorumluluğu kabul etmiş sayılır.

* Dergimizde yayımlanmış makalelerin diğer çalışmalarda kullanılması, sadece atıf verilmesi halinde mümkündür.

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

* Yayımlanması için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

* Yayımlanan makaleler için yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez. Ayrıca yazardan/yazarlardan makale başvuru ücreti ve yayın ücreti alınmaz.

* Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip doğabilecek herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

* ULAKBİM TR Dizin kuralları gereği makalelerde yer alan tüm yazarların ORCID numaralarının makalenin son şekline eklenerek gönderilmesi gerekmektedir.

Makale Gönderme

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <http://www.yyusbedergisi.com/> veya <http://dergipark.gov.tr/yyusbed> adresine üye olarak makalelerini sisteme yüklemeleri gerekmektedir. Sistemde yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale sistem üzerinden hakemlere gönderildiği için sisteme yüklenen makale dosyasında yazarın/yazarların kimliğini belli eden bilgiler bulunmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler sistemden alınarak makaleye eklenecektir.

- Makalenin, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin web sitesine gönderilmesi, yayımı için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirme süreci başlatılır. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu yazarların her birinden telif hakkı talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.

- Dergiye gönderilen makale, daha önce sempozyum/kongrede sunulan bir bildiri ise veya tezden üretilmişse bu durum çalışmada mutlaka belirtilmelidir.

Editöryal Süreç

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak objektif, bağımsız yayın politikasına önem vermekteyiz. Dergiye gönderilen makaleler ilk olarak dergi editörleri tarafından ön incelemeden geçirilir. Bu aşamadan sonra editörler ve Yayın Kurulu tarafından makalenin, derginin yayın ilkelerine uygunluğu incelenir ve uygun görülenler alan editörlerine atanır. Bunun yanında dergi yayın ilkelerine uymayan makaleler kesinlikle reddedilir. Alan editörleri makaleleri alana katkısı yönünden inceler ve uygun görürlerse makaleleri hakeme gönderirler.

- Editör(ler) makalelerin uygunluğuna ve yayınına karar verirken yazarın/yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu gibi etkenleri değil, derginin yayın politikasını ve bilimsel hassasiyeti göz önünde bulundurur. Ayrıca editör(ler) aşağıdaki hususlardan sorumludur:

* Okuyucu ve yazarların ihtiyaçlarını karşılamaya gayret edilmelidir.

* Dergiye sürekli geliştirmeye çalışılmalıdır.

* Akademik ilkelerin bütünlüğünü korumaya özen gösterilmelidir.

* Gerekğinde düzeltmeler, açıklamalar, geri çekme konularında inisiyatif alınmalıdır.

* Yazarlara her konuda rehberlik edilmelidir.

* Dergideki hakem değerlendirmelerinin adil, tarafsız ve zamanında yapılması sağlanmaya çalışılmalıdır.

Hakem Süreci

- Hakem süreci, yayınlarımızın standartlarını korumak için kritik öneme sahiptir. Dergi olarak çift taraflı kör hakemlik prensibine bağlı olmakla beraber;

* Tüm yayınlarımıza titiz, adil ve etkili hakem değerlendirmesini kolaylaştırmak için destek sağlamayı hedefliyoruz,

* Editörlerimizi ve hakemlerimizi hakemlik ile ilgili en iyi uygulama yönergelerine aşına olmaları ve bunlara uygun davranmaları için teşvik etmeyi amaçlıyoruz.

- Gizliliğin değerlendirme sürecinin bir parçası olması ilkesi ile hakem değerlendirme sürecinde yazarların ve hakemlerin gizliliğini korumak için uzlaşmaz bir ilke ile hareket ediyoruz. Bu bağlamda, hakemler ve yazar (lar) birbirlerini asla tanımazlar.- Ayrıca hakem sürecinde aşağıdaki hususlara dikkat edilmektedir:

* Hakemler gizlilik politikasına göre çalışırlar. Ulaştıkları bilgi ve değerlendirme sonuçlarını yazar dâhil üçüncü kişilerle paylaşamazlar.

* Hakemler dergi yayın politikası ve yazım kurallarına göre tarafsız, adil ve yapıcı olmak üzere çalışırlar.

* Hakemler, yazarlara önerilerde bulunarak hataların giderilmesine yardımcı olurlar.

* Hakemlerin kendilerine gönderilen makaleleri belirtilen sürede değerlendirememeleri durumları varsa/ veya kendilerine iletilen yazılarda kendilerini yetersiz hissetmelerini gerektiren bir durum söz konusu ise bu hususta editörleri bilgilendirmelidirler.

- Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makalenin üçüncü bir hakeme gönderilmesi dergi editörlüğünün tasarrufundadır.

- Makaleyi değerlendirmeleri için hakemlere verilen süre 20 gündür. Ancak bu süre zarfında değerlendirmeyi tamamlamayan hakemlere 10 gün ek süre verilir. Ön incelemesi yapıp editör, yayın kurulu, alan editörü ve hakem süreci aşamalarından geçen bir makalenin değerlendirme süreci yaklaşık 6-8 hafta sürebilir.

- Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez.

- Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, önerisi ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadır. Kabul etmedikleri herhangi bir sorun varsa, gerekçelerine itiraz etme hakları vardır.

İntihal Politikası

İntihal, yazarların çalışmalarında birisinin ifadelerini, keşiflerini veya düşüncelerini izinsiz veya referans vermeden, etik ve akademik bütünlüğü ihlal ederek kullanma şeklidir.

- Dergimiz, intihal olduğunu kabul etme konusunda aşağıda sıralanan temel ilkelere uyar:

* Başka bir kişinin çalışmasını kaynak gösterilmeksizin kelimesi kelimesine alıntılanmak,

* Kelimelerin bazılarını veya sırasını değiştirerek başka bir kişinin çalışmasını yeniden yorumlamak,

* Birinin fikirlerini referans vermeden kullanma. (Referanssız yeniden yazma)

* Çevrimiçi kaynaklardan kaynak gösterilmeksizin kesme ve yapıştırma,

* Birisinin yazılarını kendi çalışmalarının bir parçası olarak kullanmak.

- Yayınlarımızın hiçbirinde intihallere müsamaha gösterilmez ve kontrol etme hakkımızı da saklı tutarız. Bu bağlamda dergimize gönderilen makaleler intihal tespit programı olan *iThenticate* ile taranmaktadır. Benzerlik oranının yüksek çıkması durumunda makale reddedilir. Kabul edilen makaleler raporuyla birlikte hakemlere sunulmaktadır. Makaleler için %20 ve üzeri benzerlik oranları kabul edilmemektedir.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editöre başvurarak veya sbdergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek intihal şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

Mükerrer Yayın

- Bir eser veya bir eserin önemli bölümleri, eserin yazar veya yazarları tarafından birden çok kez yayımlandığında, gereksiz yayın veya "kendiliğinden intihal" meydana gelir. Bu durum aynı veya farklı bir dilde olabilir. Tekrar Yayın / Duplication / Çoklu Yayın / Bilimsel Yanıltma, suçtur. TÜBİTAK Yayın Etik Kurulu'na göre duplikasyon, aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayınlamaktır. Bir makale önceden değerlendirilmiş ve yayınlanmışsa bunun dışındaki yayınlar duplikasyon sayılır. Bu bağlamda editöryal ekip ve yayın kurulu olarak duplikasyona karşı olduğumuzu açıkça belirtiriz.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editörle iletişime geçerek veya sbdergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek yinelenen veya gereksiz yayın şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

İnsan veya Hayvanlar Üzerinde Araştırma

- İnsanları veya hayvanları kapsayan araştırmalar ilgili etik kurul(lar) tarafından onaylanmalıdır. Makaleler uluslararası etik ve yasal standartlara uygun olmalıdır. Ayrıca yazarların, insan katılımcılarının gizlilik haklarına saygı duymasını ve dergimize

makale göndermeden önce yayınlamak için gerekli her türlü izni almaları gerekmektedir.

Açık Erişim Politikası

- Dergimiz açık erişimi desteklemektedir. Açık erişim politikası gereğince, dergi sayıları ve makaleler derginin web sayfasında yer alır ve makalelerin tam metinlerine pdf dosyası olarak erişilebilir. Yayımlanmış makalelerin kişisel web sayfası ya da kurumsal arşivlerde saklanmalarına engel herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Çeşitli Hususlar

- Derginin her sayısı için belirlenen makale sayısı en fazla 20'dir. Genel prensip olarak, yayınlanmasına karar verilen makaleler geliş tarihine göre derginin ilgili sayısına kabul edilir. Söz konusu sayı için makale sayısının 20'yi aşması durumunda, sayıyı aşan makaleler bir sonraki sayıya devredilir. Ancak yayına kabul edilen tüm makaleler içinden, konusu itibarıyla özgün olması dikkate alınarak ilgili sayıya dâhil edilecek makaleleri seçme hakkı editörlere aittir. Ayrıca makalelerin dergideki sıralaması da editörlerin tasarrufundadır.

- Burada belirtilmeyen hususlar için karar yetkisi, dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yazım Kuralları

-Yayımlanmak üzere Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında Türkçe "Öz" ve İngilizce "Abstract" mutlaka bulunmalıdır. Türkçe Öz, en az 150, en fazla 200 kelime ve tek paragraf olmalıdır. Öz içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlara yer verilmemelidir. Özetin altında en az 3, en çok 6 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

-Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4 bin, en fazla 10 bin kelime olmalıdır.

-Makalede atıf sistemi olarak APA 6 kullanılmalıdır. Kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece gerekli durumlarda açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotlar numaralandırılmalıdır.

-İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumunun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

-Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı, aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Boşluk	2,5 cm
Alt Boşluk	2,5 cm
Sol Boşluk	2,5 cm
Sağ Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	9
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

- Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.

- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

- Makale başlığı dâhil olmak üzere tüm alt başlıklar koyu ve başlıklardaki her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.

- Makalenin sonunda kaynakça bulunmak zorundadır. Yararlanılan kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

- Arapça, Farsça veya Rusça dillerinde yazılan makaleler için Latince kaynakça verilmesi zorunludur.

Kaynakça Oluşturma

Tek Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

İpekten, H. (1990). *Nâ'îlî Divânı*. Ankara: Akçağ.

Çok Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetışli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

Çeviri Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Çevirmenin Soyadı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. (Çev.). Yayım Yeri: Yayın Evi.
Ferguson, N. (2009). *Paranın Yükselişi-Dünyanın Finansal Tarihi*. Pala, B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Editörlü Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Ed.). (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.
Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü Kitapta Bölüm

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Bölüm Başlığı. Editör Adı (Ed.), *Kitap Adı* içinde (sayfa aralığı). Yayım Yeri: Yayın Evi.
Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Dergiden Tek Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.
Özerhan, Y. (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağındaki Ölçümlene Esasları Üzerine Bir Değerlendirme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307-336.

Dergiden Çok Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.
Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. ve Bolat, İ. (2017). Katılım Bankalarının Performanslarının AHP ve GIA Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 54-69.

Elektronik Dergiden Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı). Erişim Adresi.
Kardaş, F. ve Tanhan F. (2018). Van Depremine Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV (1). Erişim:

<http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Sempozyum/Kongre/Konferans/Bildiri

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Bildiri Başlığı. *Sempozyum/Kongre/Konferans Adı* Tam Metni içinde (sayfa aralığı).

Bülbül, S. E. ve Baykal, K. B. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. 3. *Ulusal Sigorta ve Aktüerya Kongresi* Tam Metni içinde (s. 1-9).

Yayımlanmamış Tez

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Tezin Başlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurum adı, Yer.

Ertuş, A. (2016). *Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Kadın İmgesi (1960-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ansiklopediler

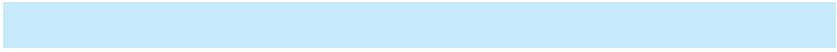
Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Madde Başlığı. Ansiklopedi Adı içinde. (Cilt, sayfa aralığı). Yer.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* içinde. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Sözlükler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Sözlük Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Publishing Principles and Writing Rules

Purpose and Scope

- Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences Institute is an international refereed journal. It is published 4 times a year (March, June, September, December).

- The journal's publication language is Turkish, but articles written in languages such as English, Arabic, German, French, Russian and Persian are also accepted. Acceptance of articles written outside these languages is subject to the decision of the Editorial Board.

- The journal publishes the original scientific studies related to all fields of social sciences. The articles submitted to the journal must not have been previously published in another publication, have not been accepted for publication or have not been sent to another journal simultaneously.

-The papers presented in scientific meetings can be evaluated by the editorial board if they have not been previously published in the proceedings booklet or in another journal. For whatever reason, articles published in the leaflet or any other publications are not published. Editorial board members and the editorial team are not obliged to investigate whether the submitted articles have been previously published in other media. The ethical responsibility of the situation in question belongs to the author or authors of the article.

Research Integrity and Author Responsibilities

- Although we accept that different disciplines and publication formats have different norms with each other, we demand some conditions in the articles sent to our journal. These are:

- * Meticulousness, honesty, and perfection in research practice,
- * Paying attention and respect to all participants and subjects in the research,
- * Transparency and open communication,
- * Research method,
- * Subject integrity,
- * Scientific originality,
- * Dominance in the use of term information related to the field of science,
- * To see old and new investigations on the subject,

- * Eligibility and adequacy in the resources used,
- * To make an evaluation and reach to a result,
- * Contribution of the article to the field,
- * Language domination/understandability and fluency,
- In addition, the authors accept the following rules:
  - * The authors are obliged to comply with the journal's publication policy, ethics and writing rules.
  - * The authors should agree to make the necessary corrections during the publishing process in line with the recommendations of the editors and reviewers. In this context, if the author or authors do not accept the suggestions made to him, the article in question will be rejected.
  - * In articles with co-authors, if the other authors cannot be reached, the responsible author is deemed to have accepted all the responsibility.
  - * It is possible to be used the articles published in our journal in other studies only when cited.
  - * Journal of Social Sciences Institute of Van Yüzüncü Yıl University has the right to make corrections, to publish or not to publish the articles.
  - * The copyright of the articles sent to Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences for publication is transferred to the journal. These articles may not be published, reproduced and used without reference, without permission from the journal management.
  - * No fee is paid to the author / authors for published articles. In addition, article application fees and publication fees are not collected from the author/ authors.
  - * The legal, scientific and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author/authors. Editorial Board and the editorial team do not accept any legal obligations that may arise.
  - * As per ULAKBİM rules; all authors in the articles must send the articles by adding their ORCID numbers to the final form of the article.

Submitting an Article

- The authors who want to submit an article to Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute Journal should upload their articles to the system by subscribing to <http://www.yyusbedergisi.com/> or <http://dergipark.gov.tr/yyusbed>. In the system, the author/authors and the information about the article should be fully included. However, since the article was sent to the

referees through the system, the information that indicates the identity of the author/authors should not be included in the article file uploaded to the system. After the referee process of the article is completed, information about the author/authors will be taken from the system and added to the article.

- Submitting the article to the website of Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences is accepted as an application for its publication and the evaluation process of the article is started. In articles with multiple authors, the Editorial Board does not request copyright from each of the authors, since it is accepted that the authors transfer their copyrights to the author who uploaded the article to the system. The responsibility for this matter belongs to the author who uploaded the article to the system.

- If the article sent to the journal is an announcement previously presented at any symposium/congress or if it was produced from the thesis, this must be stated in the study

Editorial Process

- As Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences, we attach importance to objective, independent publication policy. Articles submitted to the journal are first reviewed by journal editors. After this stage, the editors and the Editorial Board in accordance with the journal's editorial principles, then they appoint the articles to the appropriate editors of the field. In addition, articles that do not comply with journal publishing principles are strictly rejected. The editor of the field examines the articles in terms of their contribution to the field and if they deem appropriate, they sent the articles to the referee.

- when deciding on the compatibility and printability of the articles, the editor (s) consider the journal's publication policy and scientific sensitivity, not the factors such as the author's / author's race, gender, belief, and nationality.

In addition, the editor (s) is responsible for:

* Efforts should be made to meet the needs of readers and writers.

* It should be tried to improve the magazine continuously.

* Care should be taken to protect the integrity of academic principles.

* If necessary, initiative should be taken for corrections, explanations, and withdrawal.

* Authors should be guided in all matters.

* The referee reviews in the journal should be tried to be made fair, impartial and timely.

Referee Process

- The referee process is critical to maintaining the standards of our broadcasts. Although we adhere to the principle of double-sided blind review as a journal;

* We aim to provide supports for all our publications to facilitate rigorous, fair and effective referee evaluation,

* We aim to encourage our editors and referees to become familiar with and act in accordance with the best practice guidelines regarding refereeing.

- With the principle that confidentiality is the part of evaluation process, we act with an uncompromising principle to protect the confidentiality of the authors and referees during the referee evaluation process. In this context, referees and author (s) never know each other.

- In addition, the following points are taken into consideration during the referee process:

* Referees work according to the privacy policy. They cannot share the information and evaluation results they have reached with third parties, including the author.

* Referees work to be impartial, fair and constructive according to journal publication policy and writing rules.

* Referees help to correct mistakes by making suggestions to the authors.

* If the referees are unable to evaluate the articles sent to them within the specified period, or if there is a situation requiring them to feel inadequate in the articles sent to them, they should inform the editors.

- Articles that receive two positive reports as a result of the referee evaluation are entitled to be published. If one of the referee reports is positive and the other is negative, sending the article to a third referee is at the disposal of the journal editor.

- The time given to the referees to evaluate the article is 20 days. However, referees who do not complete the evaluation during this period are given an additional 10 days. The evaluation process of an article that has been pre-examined and passed through the editor, editorial board, field editor and referee process stages can take approximately 6-8 weeks.

- Articles that receive negative reports from the referees are not published and returned to their author (s).

- The authors have to take into consideration the criticisms, suggestions and requests of correction of the referees and Editorial

Board. If there are any issues they disagree with, they have the right to appeal with their justifications.

Plagiarism Policy

- Plagiarism is the way that the writers use in their works someone's expressions, discoveries or thoughts without permission or giving the reference, violating ethical and academic integrity.

- Our journal complies with the following basic principles about accepting plagiarism:

* To quote the work of another person as word-by-word, without reference.

* Reinterpreting another person's work by changing some words or word order,

*Using someone's ideas without giving reference
(Paraphrasing without reference)

* Cutting and pasting without showing sources from online sources,

* To use someone's writing as a part of his or her own work.

- Plagiarism is not tolerated in any of our publications and we reserve the right to control it. In this context, the articles sent to our journal are scanned with iThenticate, a plagiarism detection program. If the similarity rate is high, the article is rejected. Accepted articles are presented to the referees together with their report. For articles, similarity rates of 20% and above are not accepted.

- We expect our readers, referees, and editors to raise their suspicion of plagiarism by contacting the relevant editor or sending an e-mail to sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr

Repeat Release

- When a work or important part of work is published more than once by the author or authors of the work, unnecessary publication or "spontaneous plagiarism" occurs. This may occur in the same or a different language. Republishing / Duplication / Multicasting / Scientific Deception is a crime. According to TÜBİTAK Editorial Ethics Committee, duplication is to send or publish the same research results in more than one journal for publication. If an article has been previously evaluated and published, other publications are considered duplication. In this context, as the editorial team and editorial board, we clearly state that we are against duplication.

- We expect our readers, referees, and editors to raise suspicions of duplicate or unnecessary publications by contacting the

relevant editor or sending an e-mail to sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr.

Research on People or Animals

- Researches involving human beings or animals should be approved by the relevant ethics committee (s). Articles must comply with international ethical and legal standards. In addition, the authors must respect the privacy rights of human participants and obtain all necessary permissions to publish them before submitting articles to our journal.

Open Access Policy

- Our journal supports open access. In accordance with the open access policy, journal issues and articles are published on the website of the journal, and the full text of the articles can be accessed as a PDF file. There are no restrictions on the publication of published articles on personal web pages or corporate archives.

Miscellaneous

- The number of articles determined for each issue of the journal is a maximum of 20. As a general principle, the articles that are decided to be published are accepted according to the relevant issue of the journal according to the date of arrival. If the number of articles exceeds 20 for the relevant issue, exceeding the number of articles is transferred to the next issue. However, among all the articles accepted for publication, considering the originality of the subject, the editors have the right to choose the articles to be included in the relevant issue. In addition, the ranking of the articles in the journal is at the disposal of the editors.

-The decision authority for the matters not mentioned here belongs to the Editorial Board.

Writing rules

- "Öz" in Turkish and "Abstract" in English should be at the beginning of the articles sent to Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences for publication. Turkish Abstract should be a minimum of 150 and a maximum of 200 words and a single paragraph. In essence, source, figure, chart, etc. elements should not be included. Keywords consisting of at least 3 and at most 6 words should be given under the abstract.

-The article sent to the journal should be a minimum of 4,000 words and a maximum of 10,000 words, including Öz, abstract, citations, references and supplements.

- APA 6 should be used as a citation system in the article. Footnotes should never be used in the source representation. Only in necessary cases, footnotes should be used for explanations and footnotes should be numbered.

- In terms of spelling and punctuation, the current Spelling Guide of the Turkish Language Institute should be taken aside, except for the mandatory situations required by the text.

- Articles uploaded to the journal system should be prepared in Microsoft Word program and edited in accordance with the following values:

Paper Size	A4 Vertical
Top Margin	2,5 cm
Bottom Margin	2,5 cm
Left Margin	2,5 cm
Right Margin	2,5 cm
Font	Times New Roman
Font Style	Normal
Font Size (Title and Text)	11
Font Size (Abstracts)	10
Font Size (Footnote)	9
Table-Graphic	10
Paragraph Space	First 6 nk, Then 0 nk
Line Space	Single (1)

- In the case of using a font that is not available in the Microsoft Word program, the font file along with the article should be uploaded to the system.

- Articles should not include details such as page number, header, and footer.

- All subtitles, including the article title, should be bold and only the first letter of each word in the titles should be capitalized.

- The bibliography must be available at the end of the article. The sources used should be listed alphabetically by author surnames.

- For articles written in Arabic, Persian or Russian languages, the Latin bibliography is mandatory.

Creating Bibliography

Single-Author Book

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*.
Publication Place: Publisher.

İpekten, H. (1990). *Nâ'îlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ.

Multiple Author Books

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname,
Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Publication
Place: Publisher.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Economic Policy*. İstanbul: Remzi
Publishing.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş.
(2007). *Turkish Literature in the Second Constitutional
Monarchy Period*. Ankara: Akçağ.

Translated Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*.
Translator's Surname, Initial of Translator's Name. (Transl.)
Publication Place: Publisher.

Ferguson, N. (2009). *The Ascent of Money: The Financial History of
the World*. Pala, B. (Transl.). İstanbul: Yapı Kredi Publishing.

Edited Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of the Chapter.
Editor's Name (Ed.), *Title of Book* within (page range).
Publication Place: Publisher.

Kejanlıoğlu, B. (2005). The Concept of Public Place in Media Studies.
Meral Özbek (Ed.), *Public Place* within (p. 689-713).
İstanbul: Hil.

Single Author Article from a Journal

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Journal
Name*, Volume (Issue), Page Range.

Özerhan, Y. (2016). A Review on the Measurement Basis in the Local
Financial Reporting Framework Draft. *The World of
Accounting Science*, 18 (2), 307-336.

Journal Articles by Multiple Authors

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname,
Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of
Journal*, Volume (Issue), Page Range.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. and Bolat, İ. (2017). Evaluation of Participation Banks' Performance with an Integrated System Resulting From AHP and GIA Technique: Turkey Sample. *Pamukkale Eurasia Journal of Socio-Economic Studies*, 4(2), 54-69.

Article from Electronic Magazine

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of Journal*, Volume (Issue), Accessed Address.

Kardas, F. and Tanhan F. (2018). An Investigation of Post-Traumatic Stress, Post-Traumatic Growth and Hopelessness Levels of University Students Experienced Van Earthquake. *YYÜ Education Faculty Journal*, XV (I). Accessed: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Symposium / Congress / Conference / Presentation

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Presentation. *Symposium / Conference / Conference Name* Full Text (page range).

Bülbül, S.E. and Baykal, K.B. (2017). Evaluation of Turkish Insurance Sector in Non-life Branches by Using Gray Relational Analysis Method. *3rd National Insurance and Actuarial Congress* Full Text (pp. 1-9).

Unpublished Thesis

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Thesis. (Unpublished Master/ Doctoral Thesis). Institution name, Location.

Ertuş, A. (2016). *Woman Image in Socialist Realistic Turkish Poetry (1960-1980)*. (Unpublished Doctoral Thesis). Van Yüzüncü Yıl University / Institute of Social Sciences, Van.

Encyclopedias

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Article. Name of Encyclopedia Within (Volume, page range). Location.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* Within. (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, IL: Encyclopaedia Britannica.

Dictionaries

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Dictionary Name*. Place of Publication: Publisher.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11th Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.